DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14147

Zakarpats'ka oblast' Memorial Book

Sefer Shefer harere ḳedem

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

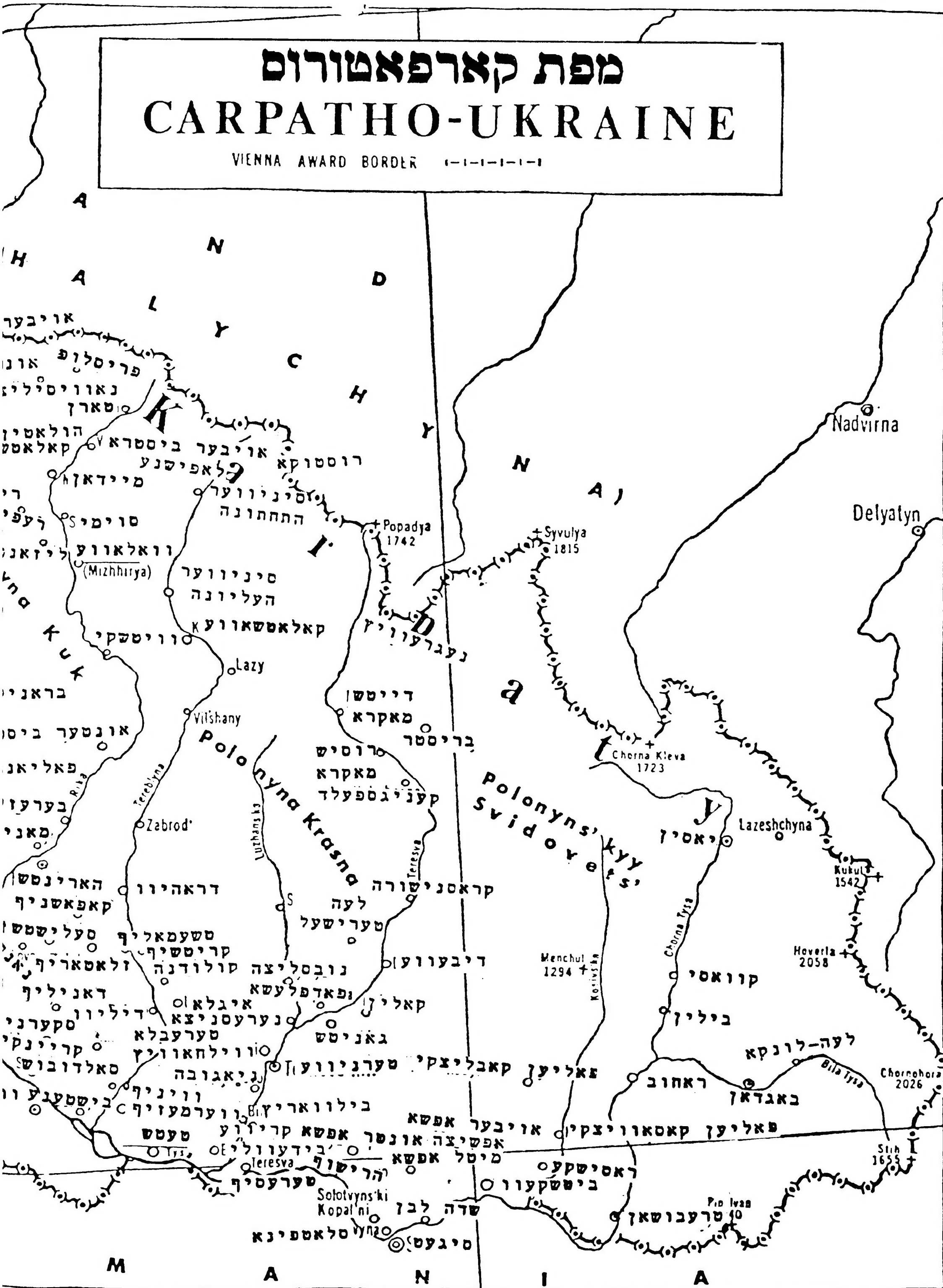
•

Original publication data

AUTHOR	Rozman, Shelomoh.
TITLE	Sefer Shefer harere ḳedem : golat Ḳarpaṭoros - Marmarosh be-tif'artah uve-ḥurbanah / ḥiber Shelomoh Rozman.
IMPRINT	880-03 Brooklyn, N.Y. : Zikhron ḳedoshim, 751 [1991]
DESCRIPT	v. : ill., ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Zakarpats'ka oblast'.
	Zakarpats'ka oblast' (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Zakarpats'ka oblast'.
ADD'L TITLE	Shefer harere ḳedem.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מפת קארפאטורוס
CARPATHO-UKRAINE
VIENNA AWARD BORDER
Nadvirna
Delyatyn
Popadya
1742
Syvulya
1815
(Mizhhirya)
Lazy
Vil'shany
Polonyna Krasna
Polonyns'kyy Svidovets'
Chorna Kleva
1723
Lazeshchyna
Zabrod'
Teresva
Menchul
1294
Kukul
1542
Hoverla
2058
Chorna Tysa
Bila Tysa
Chornohora
2026
Stih
1655
Solotvyns'ki
Kopal'ni
Pip Ivan
Tysa
Rika
Tereblya
Luzhanska
Kosivska

CZECHOSLOVAKIA
HUNGARY
P O L
R O
Snina
Bystre
Zahorb
Vyshka
Zabrod'
Lyuta
Mircha
Smerekove
Lumshury
Polonyna Rivna
Likitsary
Turychky
Simir
Turytsya
Turya
Uz
Vorochiv
Kamenytsya n.U.
Antalivs'ka Polyana
Turya Bystre
Puznyakivtsi
Onokivtsi
Yarok
Domanyntsi
Horyany
Dravtsi
Kobylyary
Khudlyovo
Baranyntsi
Korytnyany
Dergenivka
Kholmets
Kal'nyk
Shelestovo
Znyatsyovo
Babychi
Lotarytsya
Vel. Luchky
Goronda
Zhnyatyno
Hat'
Yablonovo
Uklyn
Vysh. Hrabovnytsya
Pidpolozya
Nyz Veretsky
Verbyazh
Rozsoshe
Kamyanka
Velykyy Dil
Polonyny Borzhava
Borzhava
Vlakhovo
Khmil'nyk
Nove Selo
Yanoshovo
Berehy
Didovo
Orosiyevo
(Vynohradiv)
Oleshnyk
Matiyevo
Tysa
Trosnyk
Petrovo
Dyakovo
Mandok
Hetynya
Vasarosnameny
Turpa
48
23
Scale 1:700,000
0 5 10 15 20
Km

ספר

שפר הררי קדם

גולת קארפאטורוס – מארמארוש
בתפארתה ובחורבנה

חלק ראשון

•

שלוש מאות שנות יהדות קארפאטורוס־מארמארוש — התיישבות היהודים וחייהם בממלכת הונגריה — מצודת עוז של יהדות הונגריה וצ׳כוסלובקיה — המורשת הרוחנית של קהילות הקודש — התפשטות החסידות — תולדות רבנים וגאונים, אדמו״רים, ראשי שושלות וממשיכיהם — חדרים, ישיבות, ומבצרי תורה — שבתות ומועדים — הווי החיים המסורתי של העיירות היהודית — חיי הכלכלה ופרנסת אנשי עמל ויגיעי כפים — מפות ורשימת הישובים היהודיים שהשתרעו על פני חבלי קארפאטורוס־מארמארוש — ראשי גולת אריאל אשר כיהנו פאר בקארפאטורוס־מארמארוש כרבנים, אדמו״רים, דיינים, עד התקופה של השואה הנוראה.

•

חיבר

שלמה רוזמאן

בעמח״ס: **זכרון קדושים וראשי גולת אריאל, ג״ח**

•

תשנ״א

ספר הררי קדם

את הספר אפשר להשיג:

מפעל הנצחה „זכרון קדושים"

"Zichron Kedoshim"
P.O. Box 329
Blythebourne Station
Brooklyn, N.Y. 11219

Printed in the U.S.A. by:
EDISON LITHOGRAPHING CORP.
37-25 Tonnelle Ave.
North Bergen, N.J.
(212) 741-2212 / (201) 902-9191
יצחק אייזיק ·גראס
בנו, חיים אלימלך
חתנו, יוסף אסטרייכער

מן התוכן

בשער הספר

גולה אחר גולה הלך עם ישראל מאז חורבן בית שני. בכל תקופה ותקופה היו פזורות היהדות מתבססות זעיר־פה, זעיר־שם, מחדשות את כוח־החיות וכוח־היצירה שלהן בחומר וברוח, ומעמידות דורות חדשים ובונות עוד נדבכים לבנינה ההיסטורי של היהדות. כל מקום־גולה־ונדודים התאפיין בקווים חדשים המושפעים מעט מן המקום ומן הסביבה, אבל בעיקר מן המורשת היהודית־הרוחנית העשירה שתמיד גלתה עם היהודי, והודות לה, לתורה הק׳, הלימוד בה, ההתעמקות במכמניה וקיום המצוות בכל ההקפדה, רכש לו היהודי את מעמדו הבלתי־מעורער בתור „היהודי הנצחי". סבלות גלות, רדיפות ונדודים, לא יכלו לעמוד בפני רצונו הנחוש כפלדה להיות עוד חוליה בשרשרת־הזהב הארוכה של נצח־היהדות.

היהודי הנצחי, בצאתו לגלות, יצא עמוס בעתיד קשה, רצוף תלאות ועטוף יגונות, אבל הוא נטל עמו לגלות תרופת־פלאים לקיום נצחי. ה׳ השומר את עמו ישראל, שבגזירתו ית׳ גלינו, גם הבטח הבטיח „בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם". השכינה גולה כביכול ביחד עם עם ישראל המעונה לכל מקום, והיהודי מצדו, שנכנע לגזירת הגלות ויסוריה, ידע להעריך בחושיו הבריאים את המתנה יקרת־הערך הזו של גלות־השכינה עמו יחד, והוא גמר־אומר בלא היסוס, כי מצדו יעשה הכל שהשכינה תהיה עמו, שלא יגרום לה יסורים שיביאה ח״ו להסתלקותה ממנו, ועל כן נטל עמו את התורה הק׳ לכל מקום ומקום. במלך ישראל כתוב (דברים, יז): „וכתב לו את משנה התורה הזאת, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו", וכל יהודי, בהיותו מקבל התורה בכל יום ויום מחדש, „בכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים", ראה את עצמו כבן־מלך, גם במובן הזה שאימץ ללבו את התורה והיתה עמו כל ימי חייו, בכל ימי נדודיו, בכל הרדיפות, בתוך מוקדי־האש, גם בעיצומה של השריפה המכלה את גופו וממוססת את שידרתו הפיסית תמיד, תמיד היתה עמו התורה, והיתה כאן מין זיקת־גומלין, ששכינת קודש היא עם היהודי בכל מקום, והיהודי הוא עם התורה־השכינה בכל מקום.

לא מרצון החליף היהודי את מקום־גלותו מדי תקופה, אלא ברשעת הגויים האלה ניחתה בכל פעם מחדש עוד גזירת־גלות על

היהודי. כל אימת שהיהודי היכה שורשים במקום מסויים ועלה בידו להתבסס בצורה טובה יחסית, מיד עורר עליו את חמת גויי הארצות שהלכו והגלוהו למקום אחר. והיהודי הנודד, שוב היה נוטל בידו את מקלו ותרמילו, שוב מרים את רגליו הנפוחות מרוב נדודים, ומוצא לו מקום חדש שבו יוכל להניח את ראשו ולנוח קמעא. את רכושו החומרי היה מפסיד ומאבד, אבל את הרכוש הרוחני תמיד היה לוקח עמו. את הרכוש הזה — שום צורר ונוגש לא היה מסוגל לשדוד ממנו, כי על כן מדובר ברכוש רוחני הנצור במוח ובלב, האמונה ורצון־הברזל לשמור על התורה הק׳ ועל הנאמנות לאביו שבשמים.

עוד דוד מלכנו־משיחנו, נעים זמירות ישראל, שירטט ברוח־קדשו את הקווים ההיסטוריים הללו של היהודי הנצחי, בפסוקיו המרטיטים (תהלים, פרק מד):

תתננו כצאן מאכל ובגויים זריתנו —
תמכור עמך בלא הון, ולא רבית במחיריהם —
כי עליך הורגנו כל היום, נחשבנו כצאן טבחה —
כל זאת באתנו ולא שכחנוך, ולא שקרנו בבריתך!

נפוצונו בגויים, נמכרנו בלא מחיר, הלכנו על מוקדי־אש, לא התחשבנו בסביבת הגויים ושמרנו את ברית ה׳ עמנו, ואת הרכוש האדיר הזה נטלנו עמנו גולה אחר גולה, וזה שמר על קיומנו. שרפו אותנו, חנקו אותנו, הרגו בנו בכל המיתות המשונות, ומתוך האפר שוב יצאנו חיים וקיימים. גופותינו נשרפו אבל נשמותינו נותרו בחיות הנצחית שלהן, וכמו שאברהם אבינו, היחיד בעולמו של הקב״ה, כל העולם מעבר מזה ואברהם מעבר מזה, והוא יוצא מכבשן־האש חי ומנחיל לעולם כולו את אמונת־היחוד בבורא האחד היחיד והמיוחד, כך בכל דור יוצא היהודי, ממשיך מורשתו של אבינו הראשון, חי וקיים מכבשני־האש, ובונה מחדש את הנהרסות, מקים שוב יהדות חיה ותוססת.

ואת היהדות החדשה הוא מקים אך ורק על יסודות העתיק והישן, על ברכי האמונה הטהורה, על הבסיס המוצק של התורה והמצוות שהנחילנו נותן התורה, ומזה חיים ומזה קיום לעתיד. אלפי שנים עברו מאז נשללה מעם ישראל המולדת הפיסית שלו, ארץ־ישראל, ארץ־הכיסופים שלו, אבל את המולדת הרוחנית שלו לא איבד מעולם, כי היא נשארה חקוקה וחרוטה עמוק בלבו, ודור לדור יביע אומר, מהאב לבן — התורה עוברת, וממנו לנכד, וממנו

לדורות הבאים אחריהם; לא נותקה השלשלת, שלשלת־של־נצח, ועמה חסד, גבורה ותפארת, חסד הבורא שכך עשה לנו בהקימו אותנו על יסוד התורה הק׳ שנתן לנו בסיני; גבורת הדורות מקדשי השם בכל תקופה ותקופה, שפשטו צווארם לשחיטה ובלבד שלא לכרוע ברך לאלילי ופסילי כל הדורות, ותפארת בחיי ההווה המתמשך, חיים המושתתים כל כולם על שמירת התורה וקיומה בכל פרטיה ודקדוקיה, ללא כל שיור וללא כל וויתור.

* * *

גולה אחר גולה, וכל מקום שבו ציבור יהודי מתיישב ומתנחל בגלותו הארוכה, נהפך מיד לגן פורח המדיף ניחוחות עזים כריח השדה אשר ברכו ה׳. קהילה קטנה מתפתחת תוך שנים מועטות לקהילה גדולה, ויש אשר הדבר גורם למשיכה עזה של מספר רב של יהודים ולפנינו מחוז גדול ושלם של יהדות שלימה ואיתנה. יהודים מקיימים בכל שנות־נדודיהם את אמירת יוסף הצדיק: „את אחי אנכי מבקש״. יהודי רוצה בקירבת יהודים, כדי ליטול חלק במלבושו של הקב״ה הארוג מלימוד תורה של גדולים, מהבל פיהם של תינוקות־של־בית־רבן השוקדים על דלתי בית ה׳ ומהמצוות שמקיימים כל בני עם רחומיו, איש ואשה, גדול כקטן, מי בהרבה ומי, בשל כורח הנסיבות, במעט, מי בכוונה עמוקה, בחרדת־קודש ובסילודין, ומי באמונה פשוטה, אבל לב כולם מחובר יחד בכוונה אחת להקדיש ליוצרם ולעשות נחת־רוח לבוראם.

בצאת ישראל לגולה נשבעו הם את שבועת־האמונים הנצחית: „אם אשכחך ירושלים תישכח ימיני״. שבועה זו, רוחנית בכל מהותה, ליטול עמם את ירושלים שתהיה חרותה על לוח־לבבם כל הימים, בכל התנאים ובכל הנסיבות, קבעה היסטוריה שנטבעה במלים הלוהטות: „ירושלים של גולה״, שבכל גולה שנתהוותה, בכל פזורה שהפכה לישות חיה של חיים יהודיים פורחים, ניגלתה ירושלים בכל תפארתה, אמנם לא על אדמתה הפיסית, אבל בכל יפיפיותה הרוחנית.

ואחת הגולות הללו, בתקופה האחרונה שלאחר חורבן יהדות אירופה, גדולה בבנין וגדולה במנין, רבה באיכות ובכמות גם יחד, היתה הגולה היהודית המעטירה אשר במחוז קארפאטרוס־מארמארוש, וכשם שוילנה נקראה „ירושלים דליטה״, וכשם שוורשה כונתה „ירושלים דפולין״, וכשם שקראקא היתה סמל לירושלים של גאליציה, כן היתה קאפאטרוס־מארמארוש ירושלים של גולה באותו חבל־ארץ.

מה היתה יהדות קארפאטורוס־מארמארוש? ובעצם מה לא היתה? היא היתה מעטירה, רבתי במקהלות־עם, היא היוותה ברצף של מאות שנים לוז־השידרה של יהדות הונגריה וצ׳כוסלובקיה; היא טוותה ורקמה היסטוריה שנמשכה על פני שלוש מאות שנים של יהדות ושל תורה ושל חסידות, היא היתה מלאה קהילות־ישראל, קהילות הקודש, שקיימו מצוות יום־ביומו את קדושת החיים על ברכי התורה הקדושה וקיום המצוות — —

קארפאטרוס־מארמארוש היתה סמל ומופת חי של יהדות שופעת רעננות־חיים ותסיסה מתמדת של מסורת שנתגבשה דור אחר דור במסגרת הייחודית של „העיירה היהודית״ הטיפוסית והצטמחה במרוצת השנים למעין ממלכה יהודית־עצמאית בזעיר־אנפין, שכל מה שהיהדות מתברכת בו מצוי בה בשפע גדול.

קארפאטרוס־מארמארוש היתה מלאה וגדושה מבצרי־תורה וחצרות צדיקים, מלאה בתי־כנסיות ובתי־מדרשות, בתי־אולפנא לחינוך ילדי ישראל מהגיל הרך ועד לישיבות הקדושות והגדולות שהוציאו מתוכן אלפים של תופשי־תורה, שמהם רבים הוכתרו בכתרי־יחוס של גדולי־ישראל, רועים רוחניים, מורים לאלפים, פוסקים ומשיבים הלכה לכל שואליהם.

קארפאטרוס־מארמארוש תפסה את מקומה הנכבד והנאות על המפה העולמית של עם־עולם הודות לשמות מפוארים של עדות שהתעטרו ביחוסיהן ונותרו חרותים באותיות־של־אש בתולדות עם ישראל בגלותו הארוכה, כמו קהילות־הקודש: אונגוואר, בערעגסאז, ווישעווע, חוסט, מונקאטש, סיגעט, סאטמאר, סעליש ועוד ועוד.

קארפאטרוס־מארמארוש זו, ששמה נישא לתהילה בפי כל ונודעה בכל אתרי ומחוזות עם ישראל לכל פזורותיו, בעיקר ובמיוחד בשל המאורות הגדולים, ראשי גולת אריאל, שהנהיגו בה את קהילות־הקודש, גדולות כקטנות — קארפאטרוס־מארמארוש זו היתה למאכולת־אש, היא כרעה־נפלה שדודה ונשדדת, קהילותיה היו לתלי־חרבות, דרכיה נעשו שוממות, היא נמחתה במבול השואה, על רבניה וצדיקיה, אדמו״ריה וגדולי התורה וראשי הישיבות שלה, פרנסיה ונכבדיה, לומדיה וחסידיה, זקניה וצעיריה, מאיש ועד אשה, מעולל ויונק ועד איש־שיבה.

באותו מבול של דם ואש ותמרות־עשן שחולל האשמדאי הנורא מכל שידעה ההיסטוריה היהודית מלאה הענות והרדיפות, ירד

המסך על יהדות מפוארת ורבת־עלילות זו, שביחד עם כל שאר פזורות היהדות, תרמה את שלה ברקימת ההמשך היהודי בתוך כור־הגלות של כאלפיים שנה. יהדות זו נמחתה כלא־היתה בשנים קודרות שבהן נגזרה הגזירה הנוראה והחרב הוצאה מנדנה, בלי שהאדם בן־התמותה, שהשגתו קצרה ושכלו דל, יוכל להבין פשרם של דברים אלה שהם כבשונו של מקום.

* * *

אמנם כן, יהדות קארפאטרוס־מארמארוש המפוארת היתה למאכולת־אש, אולם היא היתה מורכבת מגוף ונשמה, והגוף אכן נשרף, אבל הנשמה נשארה קיימת, „גווילין נשרפין ואותיות פורחות"; קארפאטרוס־מארמארוש של־מעלה, זו היהדות הרוחנית, התורנית והחסידית, שבמשך שלוש מאות שנות תולדותיה התמסרה בעיקר לרוחניות ולא לגשמיות — היא בת־הנצחה לדורות, שהלא מורשתה חיה וקיימת עד עצם היום הזה.

הגחלת הרוחנית שנדלקה והובערה במהלך שלוש מאות שנים של חיי־תורה ואורח־חיים המיוסד כולו על אדני מסורת־ישראל־סבא, לא עומעמה ולא כבתה; מורשתה הרוחנית המפוארת של יהדות קארפאטרוס־מארמארוש חזרה לפרוח בפועל ממש בדמות מבצרי־תורה אדירים, הן בארצנו הקדושה והן בארצות־הברית, והודות להמשכיותה ורציפותה של מורשת זו יישמר גם זכרונן של אותן הערים והעיירות ושל כל המרכזים הרוחניים שהיו בהן ולא יישכח לעולם.

ואם עצם המורשת שהועתקה למרכזי היהדות הגדולים של ימינו נשמרת במידה רבה, קיימת גם החובה הקדושה להנציח את היהדות שנכרתה ונגדעה ביד כה אכזרית, על־ידי תיאור חייה הרב־גווניים, תיאור מאות הקהילות, על גדוליהן ורבניהן, האדמו"רים וראשי הישיבות, אשר הפרו אותה בטל־חיים של תורה ורוח, אבל עם כל תחושת החובה עולה מיד השאלה־המועקה הכבדה: איה הסופר ואיה האמן ואיפה העט שיוכלו להעלות ולצייר את המרבד הסס־גוני של תפארת קהילות־הקודש הללו שתפסו מקום מיוחד בפסיפס של כל קהילות ישראל? מי מסוגל ולמי כוחות־הנפש לחרוט בעט ברזל ועופרת את אורח־החיים היהודי התמים והחמים, שאותו טוו בחבל־ארץ זה במסירות־נפש עילאית במשך שלוש מאות בשנים, עד אשר הוד־קדומים חופף עליו?

והנה אני, כאחד משיירי־השיירים של בני קהילות־קודש אלו,

גם אם כבדה ממני משימה כה כבירה, גמרתי אומר בלבי ובנפשי, כי לא עת לחשות ועלי לעשות נסיון, עד כמה שידי, יד כהה, מגעת כדי להתחיל ולהעלות קווים ושרטוטים לציון דיוקנן של קהילות־קודש ושל אישים גדולים שפעלו גדולות ונצורות למען התשתית הרוחנית של יהדות קארפאטרוס־מארמארוש המעטירה.

אני הגבר ראיתי בעני עמי, כיצד נעקרו המוני היהודים מאדמתם על־ידי הקלגסים ההונגרים וגורשו עוד בשנת תש״ב (1942) לאוקראינה, אל מעבר לנהר הדנייסטר, ושם הומתו במיתות אכזריות. הייתי אחד מן השיירה האחרונה שניצולה בנסי־נסים מתוך הלוע הפעור של חיות־הטרף ההונגרים־האוקראינים־הגרמניים ימ״ש, וכאחד מן האודים המוצלים מכבשני־האש באושוויץ־בירקאנוי, אשר חזה מבשרו את הנוראה שבזוועות בתולדות ימי־אנוש, שמרתי בלבי את הצו של דור שארית־הפליטה, להקים מצבת־קודש לזכרם ופעלם של אבותינו הקדושים, לשחזר ולהחיות את חיי הקהילות מרובי־המעללים ועתירי־הפעלים, תוך ציון והבלטת פרקי המעש והיצירה אשר לא פסקו ממש עד לסף השואה, עד אשר נדחסו לגיטאות ועמדו בצל להבות העקידה הנוראה.

אודה ולא אבוש, כי נחרדתי ברגע שהעליתי במוחי את עבודת־הקודש שבה אני ניגש לטפל, יראתי עד־מאוד מן המשימה הכבירה הזו, ואולם, כאשר נוכחתי לדעת שסופרים חילוניים וכותבי ספרי־זכרון החלו לפרסם ספרים שבהם ניתן תיאור מסולף עד לזוועה של חיי־הקהילות, מתוך התעלמות מכוונת מן ההווי התוסס והפעיל של היהדות החרדית, מתוך העדפת טפל על עיקר והדגשת השוליים על פני המרכז העיקרי של מירקם־החיים היהודיים בקארפאטרוס־מארמארוש, גמרתי אומר שלא להסס יותר אלא לנקוט ב„קום ועשה״, וגם אם אין מלאכתי אלא התחלה וחלק, הנני מתאזר בתקוה ואמונה שיבואו אחרים וישלימו את המלאכה, ואף יוסיפו עליה כהנה וכהנה.

* * *

בחסדי השי״ת כי לא תמנו, וברחמים המרובים כי לא כלו, זכיתי להיות מן הראשונים בפעולות ההנצחה. ספרי „זכרון קדושים״ באידיש, המוקדש להנצחת יהדות קארפאטרוס־מארמארוש, אותו הוצאתי לאור בשנת תשכ״ט, מהווה מצבת־קודש ליהודי חבל־ארץ זה וגלעד לקהילות הקדושות, המפוארות והעתיקות, שחרבו. בשנים תשל״ו־תשל״ט־תשמ״ג הופיעו שלושת הכרכים מספרי „ראשי גולת אריאל״, ובהם תיאור ותולדות גדולי ישראל, רבנים וגאונים,

אדמו״רים ומנהיגי עדות עתיקות ומפוארות בהונגריה, צ׳כוסלובקיה, קארפאטרוס-מארמארוש וטרנסילבניה שמסרו את נפשם על קדושת השם. גם ספרים אלה מהווים תעודה ועדות נאמנה על תולדות הקהילות והאישים המתוארים בהם וגם עדות לתיאור חורבנן בימי השואה. זכיתי וספרי נעשו למקור מהימן ומעיין שממנו שאבו הרבה מחברים מכל החוגים והזרמים, בהוציאם לאור פרסומים שונים לתולדות הקהילות הללו וימי חורבנן.

הספר שלפנינו, מהווה מהדורה חדשה של ספרי „זכרון קדושים״, והוא מתורגם ללשון הקודש, אבל מלבד זאת הרחבתי בו את המפה המרהיבה בתיאור קהילות-הקודש שהתקיימו ופעלו בקארפאטרוס-מארמארוש, וכל כוונתי היא למלא את המטרה החשובה והנעלה להחיות מחדש את הטיפוס המופלא של היהודים הישרים והתמימים, גיבורי-הרוח, אשר צמחו לפנים בהווי היהודי העסיסי של קארפאטרוס-מארמארוש. פרקים אלה מקרינים אלומות-אור ממגילת-חייהם של יהודי שבט יקר זה. אלה הם קורות מקוצרים של חבל-ארץ זה, המקפלים בתוכם פרשיות-הווי מנבכי-העבר, תולדותיהם של ראשוני מנהיגי עדות, רבנים וראשי ישיבות, ראשי שושלות וממשיכיהם, אשר הורו ופעלו במרכזי החסידות וחצרותיה, תוך כדי תיאור צביון-החיים בימים קדומים, אשר זהרו באור-יקרות של רוח ונשמה חרף תנאי-החיים הפרימיטיוויים במובן החומרי ששררו אז, על העניות והדלות, על סבלות השיעבוד של המושלים למיניהם, עובר לשנים של שלטון הצ׳כים באיזור, עד מבול-הדמים של הנאצים ההונגרים והגרמנים ימ״ש, אשר הכחידו כליל את קהילות ישראל ביבשת אירופה.

ספר זה כולל פרקים המלאים וגדושים תיאור רווי-שגב ומלא-הוד על החיים התורניים והחסידיים בקהילות, בתקופות-הפריחה שבהן עלה ונתגבר זוהר התורה; על יהודים שאצרו בקרבם עוצמה רוחנית כבירה והשיגו מעלות ומדריגות מופלאות בתורה ובחסידות. אלה הם היהודים מהדורות ההם, שגם אם ידעו רק מעט מאוד נחת בחייהם, הרי השכילו להתעלות בשמחת-הנפש הפנימית, כשהם מפליאים ביותר בקידוש השבת ומועדי ישראל, ימים שבהם לבשתם רוח עילאה והאווירה הרוחנית שיצרו הקיפה את כל שכבות העם. יהודים אלה, שמעט מאוד ידעו מטעמן של מנוחה ושלווה חומרית, שבעו הרבה נחת ועונג לעת שראו בהצלחת חינוך בניהם לתורה ולתעודה, כאשר צמחו והיתמרו בקומתם הרוחנית וגדלו לבני

* * *

ובצאתי את השער אפרוש כפי בשיר־תודה בפי וברננה על שפתותי, להודות ולהלל בשער בת־רבים לבורא העולמים, על חסדו אשר גבר עלי מעודי עד היום הזה, על כל הטוב והחסד שגמל עמדי, שהצילני מכף כל אויב, ממלתעות הפעורות של חיות הטרף ההונגרים והאוקראינים ימ״ש, מן המיצר של מחנות ההשמדה אושוויץ ובירקאנוי, בונא, גלייוויץ, דארא ונארדהאוזן, ונתקיים בי „יסור יסרני י־ה ולמוות לא נתנני״.

ובשעה זו של הודאה להשי״ת על כל הטוב שגמלני, הנני מבקש בתפילה ובתחנונים על העתיד, שאזכה להמשיך ללכת בדרכיהם ובאורחותיהם של אבותינו ורבותינו הקדושים, לגדל את צאצאינו בדרך ישראל סבא, בלא כל שינוי או זיז מהדרך שסללו לנו, ויהא השי״ת בעזרי שאוכל להגות בתורתו ולנטוע בלבי אהבתו ויראתו, לעבדו בשמחה ובלבב שלם, וחסדו ואמתו לא ימושו ממני לעולם.

ואסיים בדברים המובאים בספר חסידים (סימן רכ״ד): „וכל האומר דבר שמועה מפיהם הם מתפללים עליו וממליצים טובה עליו״, ואם כך על דבר שמועה, על־אחת־כמה־וכמה כאשר מנציחים את מורשתם הרוחנית, את גדולת מעלליהם ומעשיהם אשר פעלו ועשו, כי מהם נקח לקח טוב, איזוהי דרך ישרה ואיזוהי הנהגה טובה, על מנת ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים.

זכות גאוני וצדיקי ארץ וזכות אבותינו הקדושים אשר מסרו את נפשם על קידוש השם תעמוד לנו, שימליצו טוב בעדנו ויקויים בנו הכתוב „שמחנו כימות עניתנו״, ונזכה במהרה להוושע בתשועת־עולמים, בביאת גואל צדק בב״א.

שלמה רוזמאן

פרק ראשון

ארץ קסומה עתירת מסורת

מדינת קארפאטורוס, בהיותה קיימת, היתה מוקפת ארבע מדינות. לכל אורך הגבול, מצידו הצפוני והמערבי־צפוני, גבלה פולין. מן העבר השני של הגבול, במרכז מערבו, שכנה מדינת צ׳כוסלובקיה. הונגריה גבלה עם פאתו הדרומית מערבית של הגבול, ואילו בקצהו המזרחי של צד דרום, ובכל הרוח המזרחית של הגבול, היתה רומניה שכנתה של מדינת קארפאטורוס.

קארפאטורוס משתרעת על פני שטח כבן 12,639 קילומטרים רבועים, אשר כשני שלישים ממנו הם הרריים. ארבע מחוזות חילקו את שטחיו היפיפיים של חבל ארץ הקארפאטים: אונג, בערעג, אוגוטשה ומארמארוש.

רובם הגדול של יושבי חבל ארץ הקארפאטים הם רותנים אוקראינים. אולם מפאת מיקומו של החבל באיזור מעבר וצומת של דרכים חשובות בין הארצות השונות בסביבה וריבוי הגבולות סביבו, נמצאו בין יושביו גם בני מיעוטים רבים. הללו היו: הונגרים, צ׳כים, סלובקים, גרמנים, רומנים, פולנים, יוגוסלבים ומיעוטים אחרים קטנים יותר.

אוצרותיו הטבעיים של החבל מעטים למדי, ובפרט ביחס לרומניה, השכנה ממזרח ודרום. בכל הרכסים הפנימיים של הרי הקארפאטים, אשר כאמור הם משתרעים על פני כשני שלישים משטחי החבל, לא מצוי יותר ממחצב אחד ויחיד בעל ערך, הלא הוא מכרה המלח בישוב סלאטפינא.

גם היבולים החקלאים באיזור זה הינם דלים ביותר. רק כמויות קטנות של תירס, שיפון, שיבולת שועל ותפוחי אדמה מניבה אדמת הרי הקארפאטים מדי שנה בשנה.

אולם לעומת אלה, מצויים בחבל כרי דשא עצומים, המתאימים ביותר למרעה צאן ובקר, וכן יערות ענקיים המכסים כמחצית משטחו של החבל. מובן מאליו, כי הללו מספקים תעסוקה לחלק ניכר מתושבי המקום. ענף העץ מעסיק עובדים

במנסרות ובתעשיות רהיטים שונות, וכן בייצור משקאות חריפים מספירט העצים ומכוהל, ואילו ענף הצאן מעסיק עובדים במחלבות ובשיווק חלב ובשר ומוצריהם.

ראשוני המתישבים בחבל היו, ככל הנראה, שבטים סלאוויים, ומסתבר שהם אלה אשר יערו את כל הסביבה ביערות העבים. מאז ומתמיד היוו האוקראינים את מרביתה של האוכלוסיה באיזור, כ־63 אחוזים לערך. האוקראינים כונו בשם רותנים, ולעיתים: רוסינים. מקורו של שם זה, מן הסתם, בשם כולל שניתן לצאצאי רועים ואיכרים סלאווים, אשר נדחקו לכאן, בדורות קודמים, על ידי שבטים תורכים ומונגוליים שגירשום צפונה, ומאז הגיעו הנה בגלים, בזה אחר זה, והתישבו בכל החבל. עד כמה שידוע, ההגירה לאיזור זה התקיימה בעיקר בין המאה ה־5 למאה ה־7 לפני הספירה.

בעבר הרחוק עבר חבל ארץ הקארפאטים משלטון לשלטון פעמים רבות. בעלי המקום הראשונים היו שבטים נודדים אשר פשטו עליו ועברוהו בתקופות קדומות ביותר. בשלב מאוחר יותר שימשו אדמות החבל כאחוזת נחלה למלכים ומגנטים שונים. ומאז, במשך כמה מאות שנים, ועד לפירוקה של המונרכיה האוסטרו־הונגרית במלחמת העולם הראשונה, שלטה הממלכה ההונגרית על כל איזור קארפאטורוס־מארמארוש.

תחת שלטון הרפובליקה הצ׳כוסלובקית

בשל התבוסה שנחלה במלחמת העולם הראשונה, התמוטטה הממלכה האוסטרו־הונגרית והסתיים שלטונה בן מאות השנים על כל איזורי אוקראינה. בעקבות זאת ניהלו המועצות האוקראיניות השונות דיונים בלתי פוסקים בדבר עתידו של החבל.

מקום מושבן של מועצות אלה היה בלבוב שבפולין, בארצות הברית ובכמה מישובי קארפאטורוס. בתום הדיונים, בשנת תר״פ (1919), הגיעו מנהיגי קארפאטורוס להסכם של פשרה עם נציגי השלטונות הצ׳כוסלובקיים, עליו חתמו המנהיגים בעיר הבירה אונגוואר, ולפיו צורף איזור הקארפאטים לרפובליקה הצ׳כוסלובקית, אשר אך זה עתה נוסדה, והוכר כחבל אוטונומי.

מלבד מחוז מארמארוש, אשר חולק לשני חלקים, הצטרפו שלושת המחוזות האחרים של חבל ארץ הקארפאטים, אונג, בערעג, ואוגוטשה, בשלימותם אל הרפובליקה הצ׳כוסלובקית. לעומתם בותר מחוז מארמארוש, וחלקו הגדול, 6,335 קילומטרים רבועים, כל האיזור שמצפון לנהר טיסה - סופח לרפובליקה

הצ׳כוסלובקית, ואילו החלק הקטן יותר, 3,381 קמ״ר, האיזור שמדרום לנהר, צורף אל הממלכה הרומנית.

וכך, במשך כעשרים שנה, היתה קארפאטורוס לאחת מבין ארבע הארצות שמהן הורכבה הרפובליקה הצְעירה - צ׳כוסלובקיה. השליטים החדשים בחרו בעיר אונגוואר לשמש כעיר הבירה של החבל. אולם מצב זה שבו היתה קארפאטורוס בת השלטון ההונגרי המסורתי, לבתה המאומצת של צ׳כוסלובקיה, לא נמשך זמן רב.

מיד לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה, בעקבות הסכם מינכן והחלטת „בוררות וינה״ מיום ה־2 בנובמבר 1938, קיבלו ההונגרים את קארפאטורוס, בחלקה, בחזרה לידיהם. בחלק זה, שהוחזר להונגריה, נכללו הערים: אונגוואר, מונקאטש ובערעגסאז.

זמן קצר לאחר מכן, ב־15 לחודש מארס 1939, עם התפוררותה של הרפובליקה הצ׳כוסלובקית, כבשה הונגריה את כל שאר חלקי קארפאטורוס והחזירתם אל חסותה. הונגריה מיהרה לשים קץ לממשל ה„סיטשים״ האוקראינים, תוך כדי דיכויים של כל אלה אשר ראו את החלקים המשוחררים של החבל כמדינה עצמאית עליה הכריזו בשם „זאקארפאטסקא אוקראינה״.

אולם, גם שלטונם של ההונגרים בחבל ארץ זה לא ארך זמן רב. כחמש שנים לאחר מכן, בחודש מארס של שנת 1944, כבש צבא הרייך הגרמני השלישי הארור את קארפאטורוס ומארמארוש, וחיש־מהר פשטו הקלגסים הנאצים ימ״ש על כל הקהילות הקדושות והמעטירות שהתקיימו שם מאות בשנים, ובידיהם השטניות הרסו ולא חמלו והחריבו אותן כליל. בני ישראל, אנשים, נשים וטף, הובלו אל מחנות המוות באושוויץ הידועה לשמצה, ורק שיירי שיירים מהם, אודים מוצלים מבין כבשני האש הנוראים, זכו להשרד ולהנצל ולראות את יום השחרור והדרור. רק אחד מישוב ושנים מעיר נותרו מכל היהדות המפוארת ששגשגה בקארפאטורוס ומארמארוש ואלה התפזרו ברחבי העולם, מי באירופה ומי באמריקה, אולם בעיקר בארצנו הקדושה, כדי לבנות מחדש את ביתם ומשפחתם.

לקראת סיומה של מלחמת העולם השניה, בשנת תש״ה (1945), סופח חבל ארץ הקארפאטים אל אוקראינה הסובייטית, ומני אז, מתגוררים שם רק מתי מעט יהודים. רוב רובם של יהודים אלה מרוכזים בערים הגדולות, אולם תחת ידו של השלטון הקומוניסטי העריץ לא הצליחו לארגן שם את החיים הציבוריים. וכך, מאז אשר נמצא חבל ארץ הקארפאטים מאחורי מסך הברזל, אין כמעט זכר לחיים היהודיים במקום, וכל הנעשה שם אפוף ענן של מיסתורין.

יהדות קארפאטורוס בפזורה היהודית

חוקרי ההיסטוריה אשר חקרו את נושא ההתישבות היהודית במזרח אירופה חלוקים בדעותיהם בשאלה באיזו תקופה הגיעו היהודים לחבל ארץ הקארפאטים. מבין הדעות השונות מקובלת הדעה כי יהודי קארפאטורוס - מארמורש הם שרידי חרבו של הצר הצורר בוגדן חמלניצקי ימ"ש, פליטי גזירות ת"ח ת"ט (1648-1649), אשר נסו על נפשם מפולין ומאוקראינה וחיפשו לעצמם מקלט ומפלט ומצאום בחבל ארץ זה.

היהודים האומללים הללו, ברחו מפני חמתו של המציק אשר לא נתן מנוח לנפשם, וכך, בלכתם בדרך נדודיהם הגיעו אל הרי הקארפאטים. כאן נחו היהודים מעט מן התלאות שעברו עליהם עד הגיעם הנה, ומשניתן להם הדבר, נשארו להשתקע בכפרים הסמוכים לגבול בין הרי הקארפאטים.

בשלב מאוחר יותר נדדו הפליטים היהודים והגיעו גם אל המחוזות בערעג ומארמארוש, והיו מהם שהדרימו עוד יותר והגיעו למחוז אונג ולמחוז אוגוטשה, שם התישבו היהודים בכפרים ובישובים שבהם ניתנה להם האפשרות לגור.

חבל ארץ הקארפאטים היה איזור שומם, ובעיקר בהשוואה לחיים התוססים והעליזים של פולין ואוקראינה מהם באו. המעבר מחיי המסחר התוססים אל השקט המעיק המאפיין את האיזור הכפרי של הרי הקארפאטים, היקשה על היהודים שנאלצו לנטוש את בתיהם, להתאקלם במקומות החדשים הזרים להם ולתרבות החיים אליה הורגלו באיזורים העירוניים שבהם גרו עד אז.

על היהודים נכפו, איפוא, חיי צער ושפלות. לעומת היציבות הכלכלית ממנה נהנו, עד עתה, לפחות חלק מן היהודים, חיו כעת כולם בעוני ובלחץ. שרידי החרב, אשר ידם של הפורעים המגואלת בדם אחיהם, לא השיגתם, נתקבלו לעבודה באחוזות האצילים, בכפרים ובעיירות, וכמו כן הועסקו בייצור יי"ש, במכירת משקאות, בגידול בקר וצאן, בעבודות אדמה שונות, בגידול כרמים ועצי פרי, בכריתת עצי יער, במשלוח בולי עצים בדוברות על גבי הנהרות הריקא והטייס, במסחר ובמלאכה.

החיים הרוחניים

מצבם הרוחני של היהודים בראשית התישבותם באיזורים הכפריים של קארפאטורוס היה בכי רע. בנסיבות החיים שנכפו עליהם לא היתה כל אפשרות לארגון חיים קהילתיים מסודרים. הפליטים היהודים היו מפוזרים, בכפרים מרוחקים

בית הכנסת הראשון בבערעזנא

בית הכנסת הגדול באויבר־ווישעווע

שבהם הורשו להשתכן. בדרך כלל לא איפשרו ליותר מכמה משפחות בודדות להשתקע בכפר ובמקומות מסוימים ניתנה הרשות אך ורק למשפחה אחת או שתיים. גרוע מאלה היה מצבם של היהודים שלא היה בידם די ממון כדי לרכוש או לשכור בית. אלה נאלצו להתגורר בחסותם של ה„פריצים" בחוותיהם, ונגזר עליהם לחיות חיי ניתוק מוחלטים מהעם היהודי.

התפילה במנין, אצל היהודים שהקפידו עליה בכל מחיר לפני שנעקרו מבתיהם בפולין, הפכה לדבר נדיר. רק לעיתים רחוקות הצליחו להתארגן לתפילה בציבור, בשבתות וחגים, והיו כאלה שגם דבר זה לא עלה בידם אלא בימים הנוראים.

כל ימות השנה היה כל יהודי חי בבדידות נוראה בכפרו הנידח, והיתה מוטלת עליו עבודה רבה להפיח רוח חיים בנשמותיהם היהודיות של בני ביתו ולחנכם בעצמו ליהדות ולכל דבר שבקדושה. ברור מאליו, כי לא היה זה מן הדברים הקלים ליצור אוירה של בית יהודי בשממה הרוחנית האיומה ששררה בכפרי הנכרים בחבל ארץ הקארפאטים, ומה עוד שבמשך רוב שעות היום היו טרודים ועסוקים בעמל פרנסתם ומחיית בני ביתם, דבר שעלה אך בקושי רב.

רק בימים של חג ומועד, כאשר היו היהודים מכמה כפרים בסביבה מתאספים לתפלה בציבור היה הניצוץ היהודי ניצת וממלא את לבותיהם הכבויים של היהודים האומללים הללו באורה ובחדווה יהודית גדולה ואמיתית.

המצב הרוחני העגום והקשה הזה שנמשך במשך עשרות שנים. העיב והכביד על חייהם העלובים בלאו הכי של היהודים, שחיו חיי עוני ודחקות נוראים. אולם אט אט חל שיפור במצבם הכלכלי ובעקבותיו השתפר גם והתייצב המצב הרוחני. כאשר קשיי הפרנסה הוקלו במקצת, החלו יהודים רבים לעבור ממקום למקום, מי לצורך פרנסה ומי לצורך נישואין, וכך החלה גם הצמיחה של החיים הקהילתיים. תרמה לכך רבות גם הגירתם המתמדת של יהודי גאליציה והתישבותם באיזור, דבר אשר יצר ריכוז ניכר של יהודים שהיה בו כדי לארגן חיי קהילה.

בראשית ההתישבות היהודית בעיירות ובכפרים הקארפאטיים, רק מעטים מהם היו בני תורה, ועוד יותר מעטים היו תלמידי החכמים. המחסור החמור בבתי כנסיות ובתי מדרשות, והניתוק הנוראי שהרחיק את היהודים, אחד מן השני, מנע מבני הנוער את האפשרות לעסוק בלימוד התורה בהתמדה הראויה, וכך נוצר מצב שבו רובם לא היו תופשי תורה.

אולם, על אף הכל, היו כולם שומרי תורה ומצוות, ועל אף שנמצאו בודדים

בסביבה נכרית היו פניהם של כולם מעוטרים בזקן ופיאות והיו דבקים בכל נימי נשמתם בדרך החסידות הולכים לאורה ונהנים מזיוה. וכל העת ההיא היתה גדלה והולכת שאיפתם של יהודים אלה לשמוע את דבר ה׳, צמאונם ללימוד התורה וכמיהתם לעסוק בה הביאתם לחיפוש אחר מדריכים רוחניים. הם תרו ללא לאות אחר מגידי שיעורים, דרשנים ומלמדים אשר יקנו תורה לצאן קדושים, לילדיהם ובחוריהם.

בימים הקשים הללו, כאשר לא נמצאו רבנים בכל מקום, וכמעט שלא נמצאו גם תלמידי חכמים שיאמרו שיעורי גמרא, היו היהודים הפשוטים מתכנסים ולומדים בצוותא חומש עם פירוש רש״י, מדרש, עין יעקב, מנורת המאור וספרי הלכה. ואף במקומות שלא נמצאו יהודים רבים היו הבודדים הללו עוסקים בתורה לבדם.

המדריכים הרוחניים, אותם הצליחו היהודים להביא אל מקומות מגוריהם, היו הראשונים אשר פעלו יחד עם השו״ב, לחיזוק חיי התורה באיזור הקארפאטים. כלי הקודש הללו, בני העליה, עשו את מלאכתם הטהורה באמונה, ולא חסכו מעצמם שום מאמץ כדי להביא את דבר ה׳ אל המוני העם. פעולותיהם הברוכות לחיזוק לבם של בני ישראל באמונה ודבקות בדרך ה׳ בתורה ובמצוותיה, נשאה פרי, ועד מהרה עוררו את לבבות אחיהם לעליה בעבודת ה׳ ולהתחזקות במידות טובות.

אף השוחטים פעלו רבות בשטח, ועשו רבות למען הבערת הניצוצות הקדושים הכבויים שהסתתרו בירכתי לבותיהם של היהודים בקארפאטורוס. רוב השוחטים הללו היו דבקים בדרך החסידות, ואף נסעו לחצרות רבותיהם להסתופף בצילם ולהתרומם מעל עצמם. בנסיעותיהם אלה היו נטפחים על מנת להטפיח את אחיהם בהרי החושך הרוחני, וכך גם הצליחו להשפיע עליהם ללבוש מלבושי שבת, קאפוטה ושטריימל ולהעלותם בדרך זו על נתיב החסידות, אשר הכניס לחלוחית חמימה לעצמותיהם היבשות והציתה את הגחלים העוממות בתוכם.

תוך זמן קצר הצליחו המדריכים הרוחניים לקבץ סביבם את היהודים הפשוטים, מבני דלת העם, ולכנסם השכם בכל בוקר, וכן לעת ערב, לתפילה בציבור בבית הכנסת. לפני התפילה או לאחריה, או בין מנחה לערבית היו מלמדים את השיעור לכל קבוצה כפי יכולתה. יהודים רבים היו משלימים את סדר היום ב„חק לישראל״, אחרים היו אומרים את מזמורי התהילים של אותו היום, והיו גם כאלה שנשארו ללמוד לבדם. בשבת אחר הצהריים היו הכל הולכים לבית המדרש, מי לשמוע שיעור במדרש, ומי לדרשה מפי תלמיד חכם, והיו גם כאלה שהתכנסו לומר את כל מזמורי התהילים בציבור.

רבי שרגא פייביל ווייס שו״ב ומו״צ בטרעבושאן

ר׳ יצחק זילבר שו״ב במיידאן

על פני כל מזרחה של אירופה השתרע גוש רצוף של התישבות יהודית אדוקה בדרכה ונאמנה לנתיבה. אולם, עם כל זאת, היתה יהדות קארפאטורוס ומארמארוש כחטיבה בפני עצמה, בעלת דרך מיוחדת משלה, ובעלת משקל סגולי ועצמאי. לחבל ארץ הקארפאטים היה אופי צנוע מיוחד מטבע ברייתו, והוא גם אשר השפיע על אופיים של הבריות אשר גרו בו. ואכן, גם היהודים אשר הגיעו אליו והתיישבו בו, הושפעו מהאוירה המיוחדת הזו. על אופיים ועל אורח חייהם ניכרת היתה הצניעות הקארפאטית, הם נחשבו כמצויינים בכל מידה טובה והוכתרו בחכמת חיים ותבונה גדולה, ובכוחן עשו את מעשיהם הטובים והמבורכים.

במרוצת השנים והדורות הפך חבל ארץ הקארפאטים למגדלור יהודי גדול. יהדות אשר ראשיתה היה מיצער, אחריתה שיגשגה מאוד. את מקום של התוהו והשממון הרוחני הגדול תפס, עתה, מרכז יהודי ער ותוסס. אורות התורה והחסידות שזרחו בכפריה הנדחים של קארפאטורוס האירו והקרינו עד למרחקים.

דיינים ורבנים מפורסמים ומאות גדולי עולם צמחו וגדלו בחבל ארץ הקארפאטים. אלפי אלפים בעלי בתים תלמידי חכמים ובני תורה מילאו את סימטאות הערים הכפרים והעיירות ואת דרכיו ההרריות של החבל. ואפילו סתם יהודים, אנשי ה„עמך" הקפידו על כל תג ועל כל קוצו של יוד בשולחן ערוך. גדודים גדודים של יראים ושלמים לשם ולתהלה פיארו את הממלכה היהודית שקמה בעשר אצבעותיהם של ראשוני היהודים.

חיים פשוטים ואמיתיים

יחסי השכנות בין היהודים לבין שכניהם הגויים התנהלו למופת. בדרך של כבוד הדדי וקיום יחסים הוגנים הצליחו שני העמים לחיות חיי שכנות פשוטים וטבעיים, ובדרך זאת הביאו תועלת איש לרעהו בחיי היום יום.

כך נמשכו חיי השכנות לאורך זמן רב, ולא היתה שום סיבה שתפר את השלווה ששררה בין הרעים. תופעת האנטישמיות שהגיעה לשיא גאותה בימים שלפני מלחמת העולם השניה היתה אך ורק פרי מעללים של גורמים מסיתים אשר החלו לבחוש בקדרה על מנת לשנות את סדרי החיים של האוכלוסיה הכללית. ידיים טמאות ומגואלות בדם, אשר רכשו נסיון רב במקומות אחרים, אנטישמים גלויים ומוסווים, הם הם אשר הפכו את הקערה על פיה והביאו את האסונות הנוראים שניחתו על היהודים.

אולם עד לעלותם אל הזירה וכיבוש עמדות מפתח על ידם, שרר, כאמור, שקט מוחלט בתחום האנטישמיות. היהודים נשאו על שכמם את עול הגלות וטוו בידיהם את שרשרת הזהב של העם היהודי. ניתנה להם, איפוא, האפשרות לנהל את בתיהם באורח חיים חרדי מובהק, לגדל ולחנך בנים ובני בנים לתורה ולחסידות, ברוח ישראל סבא ולהצמיח מתוכם חסידים ואנשי מעשה.

כך צמחה ועלתה לה, מתוך עמקי השיממון הרוחני הצחיח, יהדות תוססת ומשגשגת לגאון ולתפארת, פרי עמלם של ראשוני המתישבים בחבל ארץ הקארפאטים, אשר התאמצו בכל כוחם, להשאר נאמנים לדרך התורה והיראה ולחנך את בניהם על פי המסורת שהיתה בידיהם מאבותיהם ומאבות אבותיהם. ואמנם, יהודי רוסיה הקארפאטית היו יקרים ותמימים, חזותם היתה חזות יהודית מובהקת, פניהם היו מהודרות בזקנים, ואת לחייהם עיטרו פיאות מסולסלות.

ראשוני היהודים בקארפאטורוס מסרו את נפשם ללא גבול למען חינוך בניהם לתורה. על אף התנאים הקשים בהם חיו ועל אף העוני והמחסור שהיו מנת חלקם, חסכו הללו מפת לחמם ושוכרים מלמדים מצויינים בכל מחיר עבור בניהם. ואכן עמלם נשא פירות, „עמלינו אלו הבנים״, היו לתלמידי חכמים. בכל אתר ואתר נוצרה שיכבה די מכובדת, של רבנים גאונים ובקיאים עצומים בכל מכמני התורה אשר למדו שנים רבות בישיבות המקומיות שהידועות שבהן היו באונגוואר, חוסט, סיגעט, סעליש, מונקאטש, בערעגסאז, אויבר־ווישעווע ועוד רבות אחרות. היו מהם שנדדו אף לישיבות הרמות שבגליל העליון.

רוב רובם של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש היו חסידים בכל רמ״ח אבריהם. בכל ימות השנה, בחול ובשבת, היו החסידים מייחלים לבואם של החגים או לכל הזדמנות שבה יוכלו לנסוע לחצרו של הרבי ולהסתופף בצילו. כל הקשיים שהיו כרוכים בנסיעות אלה, בימים שהדרכים עדיין לא היו מפותחות, לא הרתיעום מלצאת אל המסע לעיירה צאנז או זידיטשויב, ויז׳ניץ, נדבורנה, דאלינה, ספינקה ואחרות.

גם נשי הפליטים היהודים שהגיעו לחבל ארץ הקארפאטים היטו שכם לצד בעליהן והיו להם לעזר כנגדם. הן נשאו עמם בעול החינוך של ילדיהם, ובעיקר של הבנות, ובחכמת הנשים שלהם בנו את ביתם לה׳ ולתורתו. הנשים הצדקניות הללו הצטיינו בחיי צניעות למופת ובהסתפקות במועט. מלבושן היה ארוך, חצאיותיהן הגיעו לקרסוליהן, לראשן המגולח למישעי חבשו מצנפות לבנות ומעליהן מטפחות. בשלב מאוחר יותר בד בבד עם התפתחות החיים המודרניים גם במזרח אירופה החלו הנשים גם לחבוש פיאות נכריות לראשן, אולם הן היו רק מעטות, מחוסר אמצעים

לקניית הפאה שמחירה היה יקר מאוד באותה עת. רק בתקופת שלטון הצ׳כים, כאשר התנאים הכלכליים הלכו והשתפרו, שינו הנשים את לבושיהם ללבוש קצת יותר מודרני, אבל כמובן ללא שום פרצות בגדרי הצניעות.

השלווה ששררה ביחסים בין היהודים לשכניהם הגויים איפשרה לחיים היהודיים לשגשג ולתסוס. אין ספק שמסיבה זאת ניתן להם גם לבלוט במלוא עסיסיותם. בכל פינה ובכל רחוב, בבתים ובחצרות, ברשות היחיד וברשות הרבים ניכרה והתבלטה דמותו של היהודי המסורתי, ובפרט בשבתות וחגים.

בימים אלה ניכר היה ההוי היהודי במיוחד, כאשר האבות היו מתהלכים לבושים בקאפוטות וחבושים בשטריימלים, ובבוקר בלכתם אל בית הכנסת לתפילה של שבת או חג, היתה הטלית מעטרת את גופם. לקראת חג הפסח היו מתקינים מאפיות לאפיית מצות, לפני חג הסוכות היו הכל בונים סוכות בחצרות בתיהם, בחג החנוכה האירו מכל פתחי הבתים חנוכיותיהם של היהודים אשר הידרו בקיום מצוות החנוכה. בכל עיר ובכל מקום מושב של יהודים התקין וועד הקהילה עירוב על מנת שהציבור לא יכשל בהעברה מרשות לרשות. ובכל מקום שבו נמצאו יהודים נשמעה שפת האידיש העסיסית בניב הקארפאטי הדומה לזה של ההונגרים.

דמות מיוחדת של אנשי עמל

למעלה ממאה אלף יהודים התגוררו בחבל אֹרץ הקארפאטים. ששים אחוזים מתוכם היו מפוזרים בעיירות ובכפרים הנדחים שנבנו על הרכסים והפסגות הגבוהות שבמרומי הרי הקארפאטים. ישובים רבים שכנו במקומות נידחים ביותר והדרך להגיע אליהם עלתה בקושי רב. עורקי התחבורה נסללו בצורה פרמיטיבית ביותר, הכבישים היו ארוכים ומפותלים, הקיפו את ההרים ואת הנהרות, ומדי פעם היו הדרכים משתבשות והמעבר בהם היה קשה מנשוא. גרועים מאלה היו הדרכים שלא נסללו כלל והפכו בימות הגשמים לעיסה סמיכה של טיט ורפש. רק בחודשי החורף, כאשר הכפור הקפיא את האדמה הרטובה והשלגים כיסו את כל היקום והעטוהו לובן, ניתן היה להגיע אל הישובים המרוחקים ביתר קלות, כאשר כלי התחבורה היו מתחלפים מעגלות, כרכרות ומכוניות למזחלות שלג ועגלות חורף.

רוב רובם של היהודים, תושבי הערים והכפרים, היו אנשי עמל הנהנים מיגיע כפיהם. הם עסקו בכל המקצועות שהקיפו את צרכי החיים של הימים ההם.

בישובים הכפריים, במקומות שבהם ניתן היה לפתח את החקלאות, עסקו

יהודים רבים בעבודות אדמה ומשק לצרכי ביתם. הם גידלו עדרי צאן ובקר לסיפוק מצרכי החלב ובשר, ומן הצמר שגזזו מעל הצאן היו טווים חוטים ואורגים בדים למלבוש. ומלבד זאת עסקו בגידול תבואה, פירות וירקות למאכל וכן בכריתת עצים להסקת בתיהם בחורף הקר ובניית ריהוט.

יהודים אחרים עסקו ביצור תוצרת לצרכי עם הארץ אותה שיווקו בערים ובכפרים. הם עבדו בשדות, בזריעה, בחרישה ובקצירה, בטחינת החיטים ושאר מיני תבואה, באפיית לחם ושאר מיני מאפה, בחייטות וברצענות, בעבודת בנין למיניהם כמו טייחות, צבעות וזגגות. אחרים היו עגלונים וסבלים וכל כיוצא באלו.

יהודי הישובים אשר במרומי ההרים עסקו בעבודות היער, עיקר פרנסתם של יושבי ההרים. בעבודה זו היו כמה תחומים שהעיקריים שבהם היו: כריתת עצים, הובלתם ומכירתם במקומות שונים. אחרים עסקו ביצירת נתיבי־מים לאורך קילומטרים, שדרכם הובילו את העצים לאחר עיבודם במרומי ההרים. היו כאלה שעסקו בבנית דוברות והשטתן בנהרות, ואף ענף החקלאות לשיווק העסיק יהודים רבים.

היהודים עסקו, כאמור, במקצועות רבים, אולם המשותף בין כולם היתה העובדה שכולם היו אוכלים את לחמם בזיעת אפם, בירכו עליו את ה׳ על הטוב אשר גמלם, ועסקו בתורה איש כפי כוחו.

אולם היו גם בין היהודים אנשים אמידים ועשירים. יהודים אלה לא היו אלי הון, אולם היתה להם היכולת לנהל מסחר גם מחוץ לגבולות המדינה ולתמוך במוסדות הציבוריים והקהילתיים במידה שהקלה על אחיהם שיכולתם היתה קטנה יותר. בקרב יהודי קארפאטורוס ומארמארוש היתה שיכבה של אנשים מחוננים בחוש מסחרי ופיננסי מיוחד. הם גילו יוזמה ותושיה רבה בהקמת מפעלי תעשיה ופיתוח, ובקיום קשרי מסחר עם העולם החיצון. יהודים אלה היו הראשונים שהניחו את היסודות למפעלי החרושת המעטים שהוקמו בחבל ארץ זה שהיה דל באוצרות טבע.

הם הקימו עשרות מנסרות שהיו פזורות בכל רחבי ישובי קארפאטורוס ומארמארוש. רוב העצים שעובדו בתעשיה המקומית היו מיועדים למשלוח לארצות חוץ. יהודים רבים אף התמחו בענף הקבלנות לכריתת יערות, ובחושיהם המפותחים קשרו קשרים עם חברות גדולות מחוץ, אשר חתמו עמם חוזים לאספקת סחורות בסכומים עצומים ומסרו לידיהם את מלאכת כריתת היערות.

דמות דיוקנו של היהודי הקארפאטי היתה מיוחדת במינה. גופו הבריא והחסון

הבליט את ההבדל שבינו לבין היהודים העירוניים מאירופה המזרחית הצנומים והכחושים בעלי הגוף המדולדל. הנסיבות שבהם חיו והתפרנסו יהודי קארפאטורוס טיפחו וחישלו את גופם, דור אחר דור. החיים השלווים, הטהורים והצנועים שבהם חיו בהרי הקארפאטים, היוו למקור חשוב לבריאות גופם. היהודים בחבל ארץ זה פיתחו להם עולם יהודי בעל אופי מיוחד ועצמאי ובעל אורח חיים משלו. יהודים אלה חיו מכונסים בתוך עצמם, נקיים מכל תערובת, וכך התפתחה ביהודים אלה מין הרגשה נפשית־רוחנית כי הוא נמצא במקום חיותו.

מבנה הכפרים והישובים

מבנה הכפרים והישובים בקארפאטורוס היה פשוט מאוד. את הכפר חצה רחוב ראשי, ומשני עבריו היו בנויים בתים חד קומתיים. מן הרחוב הראשי הסתעפו גם רחובות משניים ומהם סימטאות צדדיות. בדרך כלל התגוררו רוב היהודים ברחוב הראשי, ורק בודדים איוו להם את משכנם בחלקיו האחרים של המושב.

רוב רובם של הבתים נבנו מבולי עץ גדולים, ומעל לגגותיהם כוסו ברעפים, אף הם היו מעץ. רק מעטים מבין הבתים נבנו מאבנים, ולמעשה לא היו אלה אבנים של ממש אלא לבנים שנשרפו במלבנות מיוחדות. אולם, כאמור, למרבית יושבי כפרי הקארפאטים לא היו אמצעים להשגת מצרך יקר־ זה, ורק לבעלי היכולת ניתנה האפשרות לבנות לעצמם את בתי האבן אשר כונו בפי התושבים: „חומה". גם כיסוי הגג של ה„חומה" לא נבנה מעצים כמו בבתי העץ, אלא ברעפי חרס מיוחדים בעלי גוונים שונים.

לבתי היהודים היו סימני היכר מובהקים, וכבר מרחוק אפשר היה לחוש באוירת האידישקייט ששררה בתוכם. הנעשה מבעד לכותלי הבית העיד עליו כי בית ישראל הוא, בנוסף למזוזה העטופה שביצבצה מכל פתח וכל דלת, היו האביזרים המציצים מן הבית מוכחים על בעליו. על קיר המזרח היה תלוי לוח, מעוטר בציור הכותל המערבי, המכריז כי זהו כותל המזרח, מפינה אחרת התנוססה לה הכרזה: „משנכנס אדר מרבים בשמחה", בצדה או מתחתיה היה תולה שלט להזכיר כי בכל שבת יש לדאוג לעירוב החצרות, מפינה אחרת בלט לו לוח השנה כשזמני הדלקת הנרות מודגשים בו באותיות של קידוש לבנה ובצידו תלוי גם לוח זכרון שנועד להזכיר את מועדי ה„יארצייט", תמונת האושפיזין שנעקרה מן הסוכה לאחר חג הסוכות והממתינה לחג הסוכות הבא נראתה בשלל צבעיה הססגוניים מפינה אחרת, וגם שני לוחות אחרים היו תולים על הקיר בתוך מסגרת מיוחדת, על האחד היתה מודפסת התפילה שכל אשה מתפללת בעת הדלקת הנרות ועל השני היתה מודפסת תפילה ליולדת.

בית יהודי בעיירות המרוחקות

ואם לעיניו של העומד בחוץ היה מראהו של הבית מבפנים מעיד עליו כי מבתי ישראל הוא, הרי על אחת כמה וכמה שלנכנס אליו פנימה היתה מתגלית תמונה יהודית מובהקת עוד יותר. את כתלי הבית עיטרו קישוטים כגון תמונה המתארת את „עקידת יצחק" עשויה מצמר סרוק, או תמונה המתארת את „מעמד הר סיני" או „קריעת ים סוף". על השולחנות והרהיטים שהיו מפוזרים בכל פינות הבית היו מונחים ספרים רבים, כולם ספרי קודש, וכן קונטרסים של ברכת המזון וקריאת שמע. על מדפי העץ ועל השידות היו מונחים תשמישי מצוות, כגון קופסת אתרוג, חנוכיה, קערת הפסח לליל הסדר, קופות של צדקה ל„רבי מאיר בעל הנס" ועוד. אין ספק כי במסגרת חיים כזאת, הגדושה כל כך ביהדות, לא היתה כלל האפשרות להסיח את הדעת, אפילו לא לרגע אחד, מתורת ישראל ומתרי"ג מצוותיה.

לאורכו של הרחוב הראשי בעיירה היו ממוקמים בתי המסחר של החנוונים הקימעוניים ובתי המרזח למיניהם. אף בתי המלאכה של החייטים והסנדלרים, הנגרים והרצענים, הפחחים והנפחים היו, בדרך כלל, במרכז הכפר. בדרך כלל כל או רוב בעלי בתי העסק הללו השתייכו ונוהלו בידי היהודים, ורק לעיתים היו מעטים מביניהם של הנכרים. הללו התגוררו בסימטאות ובדרכים הצדדיות של הישוב, או בקרבת ההרים והשדות לא הרחק מאחוזותיהם החקלאיות אותן טיפחו ובהן עסקו ברוב שעות היממה לאורך כל ימי חייהם.

מסביב ביתו של כל אחד ואחד היתה חלקת אדמה, אשר עובדה בידי בעל הבית בעצמו. בחלקה נזרעו ירקות ונשתלו עצי פרי ונוי, והללו סיפקו פירות וירקות ובריאות בשפע רב. ברשותו של כל בעל בית היו סוסים לעבודת החקלאות שלו, וכן פרות אשר סיפקו לו את צריכת החלב ומוצריו של בני ביתו. בחצר הבית התהלכו תרנגולות ומיני עופות וכל בעלי כנף, ותרמו את חלקם לקולות ההרמוניה הכפרית הרגועה. בנוסף לגינה שהיתה סמוכה לבתי התושבים, היו לרבים מהם גם נכסים נוספים אשר נפלו להם בירושה, ובכל דור נמצאו גם כאלה שהוסיפו לרכוש חלקות אדמה על מנת להעבירן לרשותם ולהעשיר את נכסיהם. כך היו יושבי חבל ארץ הקארפאטים מתפרנסים, מחקלאות מחד, וממסחר זעיר או עבודה במקצוע כלשהו מאידך, אשר השלימו וסיפקו יחדיו את צרכי הפרנסה של הבית.

יהדות מושרשת במסורת אבות

בהגיע גיל הבגרות של נערי קארפאטורוס היו כולם נשלחים אל הישיבות הקדושות ששכנו בערים ובקרבת הכפרים, או בגליל העליון. אף יהודי לא חפץ

בעזרתם של בניו הבוגרים במלאכת פרנסת הבית. ואף לא הרשו להם לצאת אל האוניברסיטאות להשתלמות באחד מן המקצועות החופשיים כפי שעשו עמיתיהם הנוכריים בעיקר מן המעמד הגבוה.

להורים היהודיים לא היו כלל שאיפות לראות את בניהם נושאים במשרת רופא, מנהל, עורך דין או פקיד המחוז. כל שאיפתם ורצונם היו לגדל את בניהם לתורה וליראה, חלום חייו של כל אב ואם היו כי בנם יכהן ברבנות או דיינות, או יעסוק בהרבצת תורה וכל דבר שבקדושה. לשם כך היה האב עמל לפרנסת וכלכלת ילדיו עדי הגיעו לפרקו, ובדרך כלל אף לאחר שנישאו. את כל מרצו ויגיעו היה מוסר למטרה נעלה וקדושה זו. מעולם לא נמנע האב מלשכור מלמד בשכר גבוה לבנו, וכאשר הבן התבגר דיו, הוא נשלח אל אחת מן הישיבות שהיו פזורות ברחבי החבל ובהונגריה הסמוכה, לקנות חכמה ולהשכיל ביראת ה׳, להיות לתלמיד חכם וגדול בתורה.

בניגוד לרוח „הקידמה" אשר נשבה בימים ההם בכל רחבי אירופה ופרצה את חומת החינוך המסורתי שהיה מקובל עד אז, נשארו יהודי קארפאטורוס נאמנים לדרך אבותיהם ונצמדו אליה בכל כוחם. היהודים הללו לא נתפסו לדאגה להבטחת עתיד בניהם בעניני „תכלית", כפי שטענו ראשוני תנועת ההשכלה שפשטה עד ליהודי הונגריה השכנה, לבם היה מלא בטחון אמיתי בהשי"ת שכשם שעזר להם ולאבותיהם שהתחנכו ברוח ישראל סבא וניהלו אורח חיים יהודיים, להתכלכל ולהתפרנס בכבוד, כך יעזור להם ולבניהם להתפרנס בכבוד, גם אם לא יהיו פרופסורים ומהנדסים. לעומת אחיהם, מכל רחבי אירופה, אשר רצו להאמין לכל האידיאולוגיות הזרות שחדרו לקרבם, טענו הם, כי עליהם מוטל רק לדאוג שבניהם ישארו יהודים שומרי תורה ומצוות. שאר כל הדאגות נתונות יהיו, כמו בעבר, בידיו של הקב"ה, ככתוב „השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך".

חכמת החיים ותרבותם של יהודי קארפאטורוס העניקה להם שלוות חיים מיוחדת במינה, אשר כמוה לא נמצאו רבות. יסוד תפיסת החיים שלהם עמד על ההסתפקות במועט המצוי והתרחקות מהפיכת עולמות כדי להתעשר. הם הרגילו את עיניהם שלא להביט גבוהה גבוהה, לבם חונך שלא להשתוקק לבלוע את כל הידוע והנראה לעין. ליהודים הכפריים הללו לא היו מושגים מיוחדים במאכל ומשקה, ומשום כך נמנעה מהם כל רדיפה מיותרת אחרי תענוגי העולם הזה ומותרותיו.

בכפרי הקארפטאים לא היה קיים מושג על השאיפה להחליף דירה וריהוט. כל זוג צעיר אשר בנה לעצמו את ביתו ידע כי כאן, בבית זה ועם ריהוט זה ישכון עד

ליומו האחרון. אף אחד לא חשב להגדיל את הדירה או להוסיף רהיטים יתר על הנדרש, אדרבה ואדרבה, כל חתן וכלה היו מאחלים לעצמם כי יזכו להשתמש בדירה זו על תכולתה עד ימי זקנה ושיבה.

ואין להסיק מכאן כי עבור הזוגות הצעירים היו רוכשים דירות ענק או וילות פאר מרוהטות בכל טוב. לא יותר מאשר חדר הורים, חדר אורחים, חדר ילדים, חדר רחצה, סלון ומרפסות המרוהטות בריהוט מועט אבל מספיק כדי לחיות בו חיי משפחה.

בעיירות הקארפאטים לא ידעו גם מהמרוץ אחר הלבוש המודרני. לנשים הצנועות לא היו כל שאיפות להחליף בגד מדי יום ביומו. החברה לא התעניינה במיוחד בנושא האופנה, וכל מושגיהם של האנשים בתחום הלבוש התבטאו בהתאמת הצרכים לעונות השנה.

אורח חייהם הצנוע והשליו של יהודי חבל ארץ הקארפאטים החדיר בהם מידות טובות. הם היו מצויידים באורך רוח וסבלנות ללא גבול, קשה היה להעלות את חמתם ורוגזם על כל דבר פעוט וקל שבקלים. ההמנעות מחיי המותרות מנעה מהם סבל, מרה־שחורה ודאגות יום יום מיותרות. הם חיו את חייהם בכבוד, וחיי החברה שלהם היו מבוססים על אדני ההבנה והכבוד ההדדי. על אף אחד מהם לא קפצה הזיקנה בטרם עת, ומעט מאוד מביניהם סבלו ממחלות אופיניות ומיחושים הקשורים האופיניים לאדם המודרני.

יהודי קארפאטורוס ומארמארוש הרויחו, כאמור, את לחמם בזיעת אפם ועמל כפיהם. אבל תחת זאת היו מרגישים את טעמה הטוב של כל פרוסה ופרוסה. את ארוחותיהם הדלות היו אוכלים בתיאבון רב, והיו בריאים וחזקים בגופם ובנפשם. כמעט שלא ידעו מרופאים ותרופות, לכמה כפרים היה די ברופא אחד בודד, ורק לעיתים רחוקות הזמינוהו לביקור, פשוט משום שלא היה כל צורך בו.

אדם שחש ברע השתמש ברפואות ביתיות ובסגולות מסורתיות וידועות. יהודים אלה היו תמיד בריאים וחסונים, הרעננות והעירנות איפיינה את הכל. אף אחד לא ידע על מחלות קיבה, לב, סוכר, כליות ועצבים. מעולם לא התלונן אדם על מחושי ראש או כאבי שיניים, בעת פטירתו של כל אדם מן העולם היו כל שיניו בפיו כבימי נעוריו. כך חיו האנשים והתבגרו, נעשו זקנים וישישים ראו נכדים ונינים, והיו כאלה שראו גם בני נינים, שבעו נחת ויצאו מן העולם בשיבה טובה.

גם בנוגע להווי היהודי לא היתה ליהודי קארפאטורוס כל שאיפה לשנותו

ולהתאימו אל מרוץ החיים. לבם לא חמד את חיי השוויון המודרניים שהתפתחו בכרכים הגדולים. הם העדיפו לצעוד צעד אחר צעד בעקבות הדורות שקדמו להם. הכל נשאר כפי שהיה, לגברים לא ניתן התואר המודרני אדון, לעגלון הוסיפו לקרוא עגלון ולא נהג, ואת הרבי הוסיפו לכנות בשם מלמד כבעבר ולא מורה־מחנך או פרופסור כבעידן החדש.

יהודי מארמארוש וקארפאטורוס נתברכו בבעלי תפילה מצויינים ויקרים אשר בקולם האדיר ובנימתם הנוגה והמתוקה הרעידו את כל נימי הנפש ועוררו את הלבבות. גם הם המשיכו במסורת מדורי דורות, הם כונו „בעלי תפילה" ולא חזנים, וגם את מלבושיהם לא שינו.

מלבד זאת הצטיינו ישובי חבל ארץ הקארפאטים בשוחטים תלמידי חכמים ויראי שמים מפורסמים, אשר בנוסף על מומחיותם הגדולה במלאכת הקודש בדיני שחיטה ובדיקה, היו כמעט כל השוביי"ם גם בעלי הוראה מובהקים, ובמיוחד אלה אשר כיהנו במשרתם בישובים הקטנים שבהם לא היו מצויים רבנים ודיינים. בישובים אלה מילא השו"ב גם את תפקיד המו"צ וענה על כל השאלות שהיו מתעוררות לתושבים בכל התחומים, ורק אם היה מתעורר קושי מיוחד בפסיקה היתה השאלה נשלחת אל הרבנים הגדולים בעיירות הסמוכות. יהודי מארמארוש וקארפאטורוס ראו באישיותו של השו"ב לא רק „בעל מקצוע" אלא גם משפיע רוחני אשר, אכן, האציל מרוחו והשפיע בכל תחומי הרוח על הישוב בכללו.

אורח החיים המסורתי של יהודי הקארפאטים נשזר בצפיפות רבה מדור לדור. קיומם של החיים הקהילתיים המבוססים נשמר רק הודות לרבנים, המרא דאתרא, שכיהנו פאר בישובים ובכפרים. להם היתה השפעה מכרעת על כל פרט ופרט בחיים הציבוריים ובחייו של כל אחד ואחד.

הכבוד והערצה שנהגו בני הקהילות ברועיהם הרוחניים היו לשם דבר. דבריהם נתקבלו וכובדו כפי הראוי לרב בישראל, ופקודותיהם התבצעו בהכנעה וללא כל היסוס. מעולם לא נמצא מי שיעז להמרות את פי הרב.

הקהילות החרדיות המאורגנות למופת היוו חומה בצורה בפני שליחי המפלגות והארגונים היהודיים, חילוניים ודתיים כאחד, אשר התדפקו על דלתות הקהילות כדי למצוא להם תומכים. בחבל ארץ זה מנעו מהם להציב את רגלם ולנסות לבסס בהן את עמדותיהם הויכוחים הציבוריים שהתנהלו בעולם היהודי בעת האחרונה וכל דבר חדש אשר היה בו חשש לצל צילו של התנגדות לרוח תורתנו הקדושה, נהדף עד

רבי שבתאי ליפשיץ, ראב״ד אורשיווע
מימינו: בנו הרב אברהם ליפשיץ, שו״ב בבילקע מח״ס „ילקוט אברהם״
משמאלו: בנו ר׳ שלום ליפשיץ שו״ב מ. סאלקע

מהרה אל מחוץ לתחום, בכל הכוחות. כנגד אלה אשר ניסו את כוחם במשיכת ליבם של הציבור והליכה בעקבותיהם, שינסו גדולי ישראל בכבודם ובעצמם את מותניהם ונאבקו בכל מרצם למען שלימות וטוהר הקהילות הקדושות.

מסגרת הקהילות הקדושות

בשנת תרכ״ט התקיים בבודאפשט, בירת הונגריה, כנס גדול שבו השתתפו רבים ממנהיגיה של היהדות החרדית ברחבי המדינה. כשלוש מאות וחמישים רבני קהילות, ראשי ישיבות ומנהיגים שונים התאספו ובאו אל מקום האסיפה. מטרת הכינוס היתה: הקמת כח מאורגן כדי להתלכד במלחמה נגד הגל העכור של הריפורמה אשר איים לשטוף את כל הקהילות ברחבי הונגריה. ואכן, משתתפי כנסיה זו ייסדו את הארגון החרדי העצמאי שנקרא בשם: „שומרי משמרת הדת״.

היה זה כנוס גורלי והיסטורי שבו הוכרעו הכרעות גורליות בדבר עתידה של יהדות הונגריה. ממנו והלאה נתפרדו דרכיהם לימין ולשמאל, מי בדרך ה׳ ותורתו, ומי לא. למעשה, בשעת הכינוס הגדול הזה, החל מאבק האיתנים הגדול בין היהדות החרדית המקורית לבין פורצי החומות ופורקי העול, מאבק שנמשך מאז ועד עלות יד הכורת על יהודי הונגריה בשנת תש״ד, בסוף מלחמת העולם השניה. בראש המחנה החרדי עמד הגאון רבי אברהם שמואל בנימין סופר בעל ה„כתב סופר״, אשר חרף את נפשו ויצא למלחמה גלויה נגד מי שהגדירו את עצמם כ„היהדות המתקדמת״, שעמלו בכל כוחם לחולל תמורה הרסנית באופי ובצורת החיים היהודיים הטהורים, מתוך שאיפה להידמות לתרבות עמי הנכר. כוחות ההרס הללו, הם אלה אשר הצמיחו את זרע הפורענות הידוע לשמצה בשם: כת „הניאולוגים״.

מאז אותו כינוס, בו התלכדה הנהגת היהדות החרדית לארגון מאוחד, נפרדה יהדות הונגריה והתחלקה לשלוש מסגרות נפרדות. מסגרת הקהילות החרדיות אשר נקראו: „אורטודכסיות״, מסגרת הקהילות הריפורמיות אשר נקראו: „ניאולוגים״ ומסגרת שלישית של קהילות אשר העדיפו שלא להגדיר את עצמן ולא רצו להכלל בשום מסגרת ארגונית. קהילות אלו כונו בשם: „הסטטוס קוו״. כל אחת מן המסגרות קיימה לעצמה קהילות נפרדות ועצמאיות, במקומות שבהן מצאו לעצמם תומכים.

היתה זו שעת מבחן אמיתית ליהדות הנאמנה בהונגריה, האם תוכל להתגבר על הפערים היומיומיים ולהשיב מלחמה שערה אל התוקפים מבית ומחוץ? ואכן, ניתן להיאמר, כי לכל הפחות מן הבחינה הזאת הוכיחו החרדים את עצמם. בעת הקשה

ההיא התלכדה היהדות החרדית על כל זרמיה ועשתה כל אשר ביכולתה כדי למנוע את התפשטות הנגע הממאיר. כל המאבקים הפנימיים, בין חסידים למתנגדים, וכל המחלוקות הנושנות בין תושבי הגלילות העליונים שנקראו: „אויבערלאנד" לבין תושבי המחוזות המזרחיים נשכחו כלא היו כלל. גם הבדלי הגישה והאופי השונה בין היהודים לא הצליחו למנוע את הליכוד המלא והכנה. גדולי הדור מבית מדרשו של בעל ה„חתם סופר" ובעל ה„ישמח משה" היטו שכם אחד ולחמו באש קודשם, זה לצד זה, ולא חסכו מעצמם כל מאמץ כדי להקטין את השפעתם המזיקה של הניאולוגים ולחזק את חומת הדת בהונגריה.

ביומני ההיסטוריה של הקהילות האורטודכסיות בהונגריה, נכתבו דפים רבים על המאבקים החריפים שניהלו הרבנים הגאונים בכת הניאולוגים והמתקדמים למיניהם. הם גדרו גדרים והקימו חומת ברזל כדי להפרידם ולהרחיקם מקהל שלומי אמוני ישראל. ואמנם, עבודתם נשאה פרי והקהילות החרדיות בכל רחבי הונגריה פרחו ושגשגו לשם ולתפארה, המשיכו ללכת בדרכי אבותיו כמימים ימימה ושזרו הלאה את שרשרת הזהב של הדורות.

אולם, לעומת מה שהתחולל בקהילות הונגריה, היה מצבן של הקהילות הקדושות בקארפאטורוס ומארמארוש שונה לחלוטין. הרוחות הרעות שנשבו מגרמניה שבמערב ופקדו את הונגריה שבמזרח, לא הצליחו לחדור ולחולל פרצות במבצר התורתי האדיר במחוז הגליל התחתון. יהודי הקארפאטים יצאו מזוקקים מכור המבחן, חסמו בכל כוחותיהם את דרכי מבקשי הריפורמה ביהדות ולא נפגעו מפגעי הזמן.

בחלקה של יהדות חבל ארץ הקארפאטים נפלה הזכות להיות מונהגת ביד רמה על ידי רבנים גאונים וצדיקים אשר כיהנו פאר בכל הקהילות, גדולות וקטנות כאחת. הרועים הרוחניים הללו, בקיאים בנגלה ובנסתר, אשר האירו את העולם כולו בחיבוריהם על התורה, בספרי שאלות ותשובות בניהול ישיבות גדולות ובהנהגת חצרותיהם החסידיות, תיקנו תקנות רבות למען חיזוק חומת הדת ומניעת כל פרץ בהן. אדירי התורה הללו נטעו בלבבות צאן מרעיתם, בני קהילותיהם, אהבת ה' אמיתית, אהבת תורה, יראת שמים ואהבת ישראל. הם המה אשר נטרו את כרם ה' ופקחו את עיניהם החדות לבל יחדרו המחבלים המזיקים לתוכו, הם אשר לחמו בכתות הרפורמיים שניסו לפלס דרך אל לב המון העם, ומנעו בעד כל המתנכלים לפגוע בשלימות הקהילות הקדושות.

עבודתם הקשה ופעולותיהם הנמרצות והברוכות ניכרו בשטח, היבול המבורך

של אותם מאמצים בלתי נלאים חיזק בצאן מרעיתם את אמונתו בבורא וחישל את ליבותיהם להמשך דרך המסורה. יהודי קארפאטורוס היו ספוגים בתורה ויראת שמים, מושרשים עמוק עמוק בחסידות לוהטת. אפילו היהודים הפשוטים, בעלי המלאכה ובעלי בתים היו תמימים באמונתם וישרי לב בעבודת ה׳ ובעבודת המדות.

יהודי חבל ארץ הקארפאטים היו מוכנים ודרוכים היטב להדוף כל מתקפה של הרוח החדשה. ואכן, כאשר עלה באפם ריח הדעות „המתקדמות״ למינהן, עמדו בפרץ ולא איפשרו להן לחדור אליהן פנימה. ובבוא שליחי המפלגות הציוניות אשר ניסו להציג את כף רגלם ולהפריח את האידיאולוגיות שלהן בחלל הקהילות, התלכד כל הקהל התקומם נגדם והפריע בכל פעולותיהם עד אשר האורחים הבלתי קרואים נאלצו לעזוב בבושת פנים את המקום. לאור מה שהתרחש בקהילות אחרות באירופה, באותה תקופה, ניתן לומר כי קהילות קארפאטורוס ומארמארוש היו בבחינת „עם לבדד ישכון״.

לא לכל הקהילות בכפרים ובעיירות היה רב משלהן. בישובים רבים, בהם שרר העוני והמחסור, לא היתה אפשרות להחזיק, על חשבונם, רב ומורה הוראה. משום כך, היו הללו משתייכים אל תחום הרבנות של הקהילות בערים השכנות. רב כזה היה מכונה רב העיר והגליל, והוא היה נוהג לבקר בישובים הנתונים למרותו. בבקורים אלה היו נוהגים הרבנים לעמוד מקרוב על תקינותם של החיים הרוחניים בכלל ועל תחום שמירת ההלכות בפרט. אולם, בדרך כלל, כאשר הישוב גדל, ומספר בעלי הבתים במקום גדל, ומצבם הכלכלי השתפר, יצאו ראשי הקהילה לחפש אחר מועמד מתאים והושיבוהו על כס הרבנות בקהילתם.

מובן מאליו, כי בעת הפירוד ההיסטורי של הקהילות בשנת תרכ״ט, נכנסו כל הקהילות בקארפאטורוס ומארמארוש תחת חסותה של הלשכה האורטודוכסית. אך טבעי היה הדבר שקהילות אלה, אשר מבנה החיים שלהם התאים לרוח התקנון שתיקנו גדולי הרבנים באותו כינוס, ישתייכו לארגון הקהילות האורטודוכסיות. בכל ישוב היתה קהילה מאורגנת, אולם אחת ויחידה בלבד, מאחר וכל יהודי הישוב היו חרדים ויראי שמים, וכולם נמצאו תחת קורת גג אחת בקהילה החרדית האורטודוכסית.

בדרך כלל נבחרו ראשי הקהילה בבחירות חשאיות. ברוב הקהילות הקטנות לא היה נהוג תשלום מס לקופת הקהילה, ולפיכך לכל תושב, נשוי, מתושבי המקום היתה זכות בחירה. בבחירות שהתקיימו מפעם לפעם בחרו חברי הקהילה בראש הקהל וסגנו ובז׳ טובי העיר או יותר. הכנסתן של הקהילות שלא גבו מס חבר מחברי

הקהילה התבססה בעיקר על תשלום דמי שחיטה ששילמו הקצבים, בעלי האיטליזים, וכן מהמיסים שהוטלו על מכירת בשר כשר. בישובים קטנים יותר, שבהן אי אפשר היה לבסס את קופת הקהילה על מיסי הבשר, הוסיפו ראשי הקהילה מס מיוחד על מכירת שמרים לאפיית לחם וחלות.

פרק שני

אדירי תורה על כס הרבנות

במשך מאות השנים שבהן התקיימו חיים יהודיים תוססים ופוריים ברחבי רוסיה הקארפאטית, כיהנו בקהילותיה, גדולות כקטנות, רבנים גדולי תורה אשר האירו באור תורתם עד למרחקים והשפיעו בחכמתם הרבה על אורח החיים היהודיים בצורה יסודית ועמוקה.

היתה זו זכותן הגדולה של הקהילות ברוסיה הקארפאטית וחבל ארץ מארמארוש, להיות מונהגות ביד רמה על ידי רבנים גדולי תורה מובהקים, מהם גאונים בעלי שם וצדיקים בעלי מופת, אשר הרעיפו טל תחיה והפיחו רוח חיים ברבבות היהודים, צאן מרעיתם. המונים אלה היו זקוקים להדרכה רוחנית. והם אכן זכו לה בשפע רב. המנהיגים הרוחניים הללו, אשר נתנו דוגמה למופת בהתמסרותם לטובת הכלל והפרט ובהקדשת כל מעייניהם לעניני הציבור, לשמירת שרשי הקיום היהודי הייחודי ולהחזקת העם במסגרות המקודשות לו מדורי דורות, זכו להקים יהדות מפוארת בעלת צביון יהודי מובהק אשר ליחו לא נס על אף משך הזמן וטרדותיו השיגרתיות והבלתי שיגרתיות.

בפעולותיהם הרבות והברוכות לטובת המון העם, רשמו רבים מהמנהיגים הרוחניים הללו דפים מזהירים בתולדות תקופת הזהב של יהדות חבל ארץ הקארפאטים, היתה זו תקופה שבה הורם קרן החיים הרוחניים מדרגה לדרגה, עד לכדי נטיעת אהבת הבורא אמיתית עמוקה ושרשית והגברת חיליהם לאוריתא, לצד אהבת ישראל גדולה, וכל זה נזקף לזכות רועים רוחניים אלה.

בית הרב — תל תלפיות למשא ומתן של הלכה

רשימה ארוכה של חכמי ומנהיגי ישראל ברוסיה הקארפאטית פיארה את קהילותיה בדור האחרון. עד לשואה האיומה אשר עשתה שמות והכחידה כמעט את כל היהדות המפוארת הזו, היו כלי קודש הללו הולכים ומתרבים כמעין המתגבר. הם הם, שזרו את חוט הזהב של הקיום היהודי בלימוד תורתם ובמסירתה לדורות הבאים, ובעמידתם על משמר חומת הדת.

רבנים דגולים אלו לא ידעו רדיפה אחר פרסומת וראווה. כל ימיהם היו עסוקים ושקועים בתורתם ובלימודם, ומתוך שהיו יראי ה׳ ובעלי מידות אצילות ונעלות, היו מתרחקים מתאוות אלה כמו מאש מסוכנת. תמיד התרחקו מכבוד ואהבו להיות נחבאים אל הכלים, העדיפו לחיות חיים נסתרים והתרחקו מעיניהם הסקרניות של הבריות. משום כך, ידוע לנו רק מעט מאד על קורות חייהם ופועלם לטובת היהדות וקיום התורה.

ברוב שעות היממה היה הרב יושב בביתו רכון על ספרו, שקד ועמל על התורה והעבודה. את חייו של הרב לא הפריעו דאגות וטרדות של מנהיגות ושררה או מחלוקת. מלבד עתידו הרוחני של צאן מרעיתו והדרכים להבטחתו למעשה היה ראשו ורובו שקוע בים התלמוד. ביתו של הרב היה אפוף אוירת קדושה, וכל הבא אל ביתו חש במין אוירה של התעלות מיוחדת, עד שאפילו כותלי הבית היו אומרים קודש. בחלל הבית שלטה דומיה נעימה, ורק קולו של הרב המתנגן בפילפולי הגמרא פילח בדקות את השקט הנהדר. היה זה קול מיוחד, קול זמר מתוק המלבב ומרנין את לב שומעיו ורווי צלילי של כיסופין וכמיהה. וכך היה הקול הולך ומהדהד בקלילות מחדר אל חדר ובוקע החוצה דרך חלונות הבית ונשמע עד לשדות המקיפים אותו מסביב.

הבאים אל ביתו היו פוסעים בלאט, לבל יפריעו את הרב מלימודו. כל שיגם ושיחם היה בנחת ובישוב הדעת, מתוך הערצה וכבֿוד ליושביו. לעיתים תכופות היה מאן דהוא נכנס אל ביתו של הרב, ולאחר שנטל רשות מן הרבנית, היה נכנס על קצות בהונותיו, בחרדת קודש מהולה בסקרנות כלשהי אל חדרו של הרב.

היה זה מחזה מיוחד במינו, כאשר היתה אחת מעקרות הבית באה אל הרב ובידה עוף עם שאלה, או קדירה של בשר שנתבשל בה חלב. בזריזות מופלאה היה הרב שולף מכיס אפודתו את מטפחת המשי שלו, ומניחה בזהירות על הגמרא. על השולחן הונחה השאלה, ותוך כדי כך היה הרב רוכס את לולאות חלוקו הכחלחל ומרכיב לאפו את משקפיו, גוחן אל השולחן ובוחן את השאלה בעיון רב ומאומץ וברצינות גמורה, לא פחות מזו שאחזתו בעת שהיה בודק סירכה של ריאה שהובאה לפניו.

כוחו של הרב הצטיין לא רק בתורה ומעמקיה, אלא גם במידות טובות וסגולות נפש יקרות אותן קנה ביגיעה ועמל מרובים. אישיותו של הרב היתה מקרינה ומזהירה את כל תוכנה על הבאים אליו, אולם יותר מכל מעלותיו, בהם חשו הנוכחים בד׳ אמותיו, היתה מידת אהבת ישראל ששפעה מתוכו מחממת את ליבם. זו היתה משתפכת וזורמת כמבועי נחל, אהבה עזה שאין כמותה אותה העניק הרב לכל יהודי, קטן

כגדול. הרב היה דואג למצבו ומתעניין בשלומו של כל אחד ואחד מבני קהילתו, ומוסר את נפשו כאב רחום למען כל פרט ופרט.

הישיבה באיזורים הנידחים של הונגריה בחבל ארץ הקארפאטים, הרחק מן הסאון העירוני של ערי מזרח אירופה, לא גרמה לבידודם וניתוקם של רבני הקהילות מעולם התורה והרבנות. אדרבה מצבם היה טוב מאוד מן הבחינה הזאת, דוקא מחמת המצאותם באיזור זה, אשר היה מוקף מכל ארבע רוחותיו בארצות ומדינות שונות, רכשו להם רבני קארפאטורוס נסיון גדול בדרכי הפסיקה ההלכתית. במרוצת השנים יצא שמם של רבני קארפאטורוס לתהילה ולתפארת בעולם הגדול, עד אשר רבים מרבני הקהילות בארצות הסמוכות היו שולחים אליהם את שאלותיהם. לידיהם הגיעו שאלות חמורות ביותר, כאלה המתעוררות רק לעיתים רחוקות. ומאחר וההתמודדות עם פתרונן היתה קשה מאוד, היו הללו מריצים מכתבים אל גדולי הדור כדי להשען על כוחם ולהסתמך על פסקיהם. בדרך זו הגיעו רבני ישובי הקארפאטים לדרגה גבוהה של פסיקה, והיו מסוגלים לפתור אפילו בעיות חמורות.

נושאי השאלות והתשובות אשר הגיעו מפעם לפעם אל רבני הקהילות בקארפאטורוס ובמארמארוש, היו מגוונים ביותר. החל מהשאלות הנדירות של עגונות והיתר מאה רבנים, גיטין וקידושין, ענייני קהילה, רבנים ושוחטים, איסור והיתר הנוגעים לכלל ולפרט, וכלה בפילפולי דאורייתא וחידושים עצומים, הערות והארות, השגות וחידושי אגדות מתוקים. כך היו נוהגים רבני קארפאטורוס לשלוח מכתבים ואגרות זה לזה ואל חבריהם במדינות השכנות והרחוקות כדרכה של תורה מימים ימימה.

רבנים גדולים אלה היו בקיאים עצומים בנגלה ובנסתר, ובגאונותם האדירה האירו את עיני העולם בחיבוריהם הנפלאים והמיוחדים על כל חלקי התורה מכל שבעים פניה. אישיותם הקרינה מאורם הזך עד למרחקים גדולים, ובפועליהם המרובים והברוכים הטביעו את חותמם על כל מהלך החיים. הם תיקנו תקנות הרבה, גדרו גדרים ועשו סייגים למען ביצורה של חומת היהדות. בכל כוחם עמדו והדפו את כל הנסיונות, שחזרו ונישנו, לפרוץ את חומת הדת, הם לא איפשרו לרוחות הזרות והרעות לחדור לתחומי הקהילה.

השפעת הרב על בני קהילתו

לרב העיר נודעה השפעה רבה על מהלכם של חיי הקהילה. דבריו של הרב, שהיה כאב רחום לבני קהילתו, נתקבלו מתוך הערצה גדולה, על דעת הכל, מגדול

ועד קטון מתלמידי החכמים ועד לדלת העם. פסקיו קוימו על כל פרטיהם ודקדוקיהם וללא שום הסתייגות. מעולם לא נמצא מי שיעז להמרות את פסקי הדין שהוציא הרב, הכל נתקבל כתורה מסיני וקויים ללא היסוס מתוך יחס של כבוד. אף יהודי לא עשה צעד גורלי או מכריע בחייו בטרם יטול עצה ותושיה מן המרא דאתרא. כל יהודי ויהודי נתן אמון מלא בדעתו ובעצותיו של הרב, אפילו בעניניו הפרטיים ובעניני המסחר שלו. כל אחד ידע כי הרב הוא האדם הנאמן ביותר אליו.

לא בכדי רכשו רבני הקהילות את אימונם של בני קהילתם בדרך שבה הנהיגום. לא היתה זו אמונה עיוורת שקשורה ברגשות מיסטיים או אחרים, אלא אך ורק כתוצאה ממסירות נפשם של הרבנים אל צאן מרעיתם אותה הוכיחו מדי יום ביומו.

תמיד היה בית הרב פתוח לרווחה לפני כל המבקש ליכנס אליו. לרב לא היו שעות קבועות לקבלת קהל, אלא בכל עת שהיתה נוחה ופנויה לפונה אליו, היה הרב מקבלו בסבר פנים יפות ובחמימות. הרב האזין בקשב רב ותמיד גילה התעניינות רבה בכל שאלה ובכל משאלה. אם היה ואירע למאן דהוא ומקור פרנסתו נעקר, והלה התהלך שבועות מספר באין אפשרות להשיג את מחיית בני ביתו, והחובות גדלו ותפחו מיום ליום והגיעו מים עד נפש, היה הרב הכתובת הטובה ביותר לפתרון בעייתו. כל מי שהיה צריך פנה אליו, והוא היה מנחם ומעודד, מייעץ ומדריך, מסייע ומנצל את קשריו הטובים לעזרה ותושיה עבור יהודי השרוי במצוקה. וכאשר היה האיש יוצא את ביתו של הרב, היה חש ומרגיש כי מחצית ישועתו כבר בידו.

וכמו בעתות של צער, כן בעתות של שמחה, היה הרב מצוי במרכז התמונה. כאשר באה שמחה אל ביתו של אחד מבני הקהילה, אם היתה זו ברית מילה או בר מצוה, חתונה או שבע ברכות, מיד נעשה הרב לאחד מן המחותנים. הרב היה שמח בעצמו בכל שמחה של אחרים ומשמח את האחרים עמו. בכל שמחה ושמחה היו הכל שותים לחיים יחד עם הרב, וזה היה מאחל שפע ברכות לכלל ולפרט, לאורחים ולבעלי השמחה, והיה דורש מעניני דיומא ומשמח את המסובים בניגונים מרננים ובפיזמונים הסוללים דרך מן הנשמה אל הלב.

המרא דאתרא של הימים ההם היה סמל ודוגמא של הסתפקות במועט. כל צרכיו לא היו יותר מאשר „לחם לאכול ובגד ללבוש״, ותו לא, אולם בני הקהילה השתדלו לפרנס את רבם בכבוד. ומאידך גיסא, הרב בעצמו מעולם לא דרש מבני הקהילה משכורת גבוהה יותר משהיה לו צורך בו, לא היו לו שום תביעות כלכליות חדשות. בכל מקום ובכל זמן היו הרב ובני קהילתו מקיימים את כל מה שסוכם ביניהם בעת המינוי, ושניהם היו שבעי רצון.

רבני קארפאטורוס ומארמאורש לא היו רגילים לנדוד ממקום למקום ולחפש לעצמם משרות חדשות וטובות יותר בקהילות אחרות. גם הקהילות עצמן, כאשר היו מחפשים רב שיבוא תחת רבם שהלך לעולמו, לא היו נוהגים, בדרך כלל, לפנות אל רב שכבר כיהן בתפקיד באחת מן הקהילות, ובוודאי שלא בדרך של פיתויים כלכליים, דבר שהיה מקובל מאוד בימים ההם בקהילות אחרות באירופה. בעובדות אלה יש כדי להוכיח את נכונותם של הדברים שנכתבו על אודות רבני יהדות הקארפאטים ועל אודות בני קהילותיהם.

הרב, אשר כיהן גם בתפקיד אב״ד במקומות שבהן היה בית דין, היה מעורה היטב בחיים הציבוריים. והיה כאשר נאלץ הרב להתייצב כחומה בצורה על משמר חיי הדת בקהילתו, היה מגלה את כוחו וחושף את כל העוצמה שהיתה אצורה בו. בזמנים הללו היה הרב, אשר דמה לקנה רך בכל הנוגע להנהגותיו בחייו הפרטיים, הופך לפתע, כל אימת שהמדובר היה בשאלות של חיי הדת והתורה בעיר, לאדם לוחם וזקוף כארז, אשר לא מגלה שום נכונות להתפשר או לוותר, ולו יהא זה אפילו על קוצו של יוד.

דרשות חוצבות להבות

מלבד גאונותם של הרבנים בתורה ומעלותיהם במידות ודרך ארץ, היו רבני רוסיה הקארפאטית מגלמים בתוכם כשרונות מגוונים ורבים. וכגדלותם בחידוד ופסיקה, כן היתה גם גדלותם בדרוש, וכפי שנתגלו ככוח משיכה סוחף כאשר היו עוסקים עם הפרט, כן נתגלו בסגולותיהם להחיות את לב השומעים בכשרונם הריטורי ובכוחם להלהיב את הציבור.

היה זה מחזה נהדר ומיוחד, כאשר היה הרב עולה אל הבמה לשאת את דרשתו. לאחר שעלה על הבמה היה ניגש אל הפרוכת ומנשקה, אומר „לשם יחוד״ ומתחיל לדרוש. דבריו היו מסודרים היטב ומשוננים להפליא, המשפטים היו מנוסחים בדייקנות גדולה, וכל מלה ומלה היתה מלוטשת כיהלום. וכך היתה הדרשה קולחת מפיו כזרם של מים וכמעיין המתגבר. קולו המתנגן בניגון הדרשה היה משתפך במתיקות עריבה לכל אוזן, והיה מהדהד והולך בחללו של בית המדרש כמנגינת פלאים. כל השומעים, ללא יוצא מן הכלל, היו מתענגים על דברי התורה שהיו יוצאים מפיו, חומש, נביאים, כתובים, משנה, גמרא, ראשונים ואחרונים, מדרשי חז״ל וסיפורי צדיקים, משלים ומעשיות, וכולם היו קשורים יחדיו ושזורים באמנות נדירה, כשהם משולבים בלומדות ובפילפולים חריפים, רעיונות חסידיים עמוקים ודברי כיבושין. וכפי שהיו נהנים מדברי התורה, כן היו מתענגים גם על יופי הניגון שבהם היו נאמרים, כאלו בא לסייע ליישב דבר ודבר על אופנו.

הרב, בעל התכונות והכשרונות המיוחדים, היה מסוגל לעמוד שעתיים עד שלוש שעות על הבימה, ולרתק את שומעיו, גדולים כקטנים, תלמידי חכמים כעמי ארצות, ולחדור בדבריו החוצבים אל ירכתי ליבם, בגלותו את המרגליות אשר דלה מים התלמוד, ובחשפו את הפנינים שהוציא מעמקי התורה.

הדרשה היתה בנויה תמיד בסדר קבוע ובדרך עיקבית. כמעט בכל פעם נפתחה הדרשה בהלכה ובפלפול, לאחר מכן היה הרב פונה לעניני מוסר ודעת תוך שהוא מקשר את הדברים למה שאמר בתחילה, ומסיים באגדה, שוב עם קשר לחלקי הפלפול והמוסר. ובכל פעם היה הרב מתייחס אל הבעיה האקטואלית שעמדה על סדר היום. גם בדרך זו היה מרתק את לב המאזינים. הדרשה היתה כל כך נפלאה, עד שהאנשים אשר הקשיבו בדריכות רבה, היו מרגישים מין רעננות ותענוג רוחני גדול בליבם השבור והמדוכא מן הגלות ומהקשיים בחיי היום יום.

ואכן, לא היה כל פלא בעובדה שהבאים אל בית המדרש לשמוע את דרשת הרב היו מצטופפים סביבו ומקשיבים קשב רב לאימרי השפר הקולחים בקול הבוקע מתוך גרונו של רבם הנערץ, בלא שתחטפם העייפות ובלא שיתייגעו מן העמידה הממושכת במשך כל שעות הדרשה.

בין רבני קארפאטורוס היו גם רבנים אשר לא הסתגרו בתוך תחומי עיירתם, אלא אף היו יוצאים אל העם, אל הישובים הנדחים והמרוחקים שבמרומי הרי הקארפאטים, כדי להפיח בליבותיהם של אחינו בני ישראל רוח חיים יהודית, ולהוציא את נשמותיהם הנידחות והתועות מן השממון הרוחני ולהעלותן אל דרך ה׳, ללמוד תורה וחינוך ילדיהם ברוח ישראל סבא.

במסעות אלו היה הרב מעודד ומנחם את בני קהלם השבורים והרצוצים, אשר מפאת עומק הגלות העלו על עצמם שיכבה עבה של עם־ארצות וחוסר כל ידיעה בתורה וביהדות. יהודים אלה, מלבד שהיו פשוטים וחסרי רקע יהודי, היו גם סחופים ודוויים, כורעים תחת עומס עול פרנסתם ונקרעים בין אביונותם הכלכלית לבין עניותם הרוחנית. היהודים הללו, שהיו רחוקים מעיקר הישוב ולא היתה בידם האפשרות ללמוד תורה, צמאו כל ימיהם והשתוקקו לשמוע דבר תורה והלכה, וכמה מלים של חיזוק ועידוד.

משום כך היתה הופכת הופעת הרב בכל אחד מן הכפרים הנדחים הללו, ליום של חג עבור כל היהודים שגרו בה. בבת אחת היו אומללים אלה מתעוררים לחיים, ואת מקום פניהם החיוורות וספוגות הצער של טרדות היומיום שלהם, תופסת ארשת

של שמחה וחדוות חיים וצבע סמוק היה עולה על לחייהם ומתמלאת בקרבם הרגשה של סיפוק.

חיש מהר היתה בשורת בואו של הרב עוברת מפה לאוזן ומתפשטת בכל מקום ובכל פינה שבה נמצאו היהודים, ועד מהרה היו הכל עוזבים את מקום עבודתם, אפילו באמצע היום, אצים ורצים בחופזה אל בית הכנסת וממלאים אותו עד אפס מקום.

המתכנסים בבית המדרש היו מאזינים לדברי התורה שיצאו מפי הרב בניגונו המיוחד בהשתוקקות ובצמא, כל מלה היתה ערבה לאוזניהם כצפיחית בדבש, לבם היה מתמלא ערגה וכיסופים לאביהם שבשמים. הרבנים הנמרצים הללו, אשר לא חסכו מעצמם כל מאמץ כדי להביא את דבר ה׳ אל יושבי ההרים ולהרוות את צמאונם, נחונו בחושים מחודדים, אשר באמצעותם למדו להכיר, תוך זמן קצר את נפש צאן מרעיתם. במומחיות רבה היו מתמקדים בנקודה הנכונה והחשובה וכמו מעשה אמן היו קולעים אל המטרה. הם ידעו היטב מהם הדברים שעליהם להתעכב עליהם, לדרוש ולתבוע מקהל שומעי לקחם שיתקנום וישפרום. ובד בבד עם זאת היו שוזרים, במלאכת מחשבת ממש, דברי נוחם ועידוד לנפשות הנדכאות לחזק את רוחם לבל תפול בפחי היאוש. דברי התוכחה שיצאו מפי הרב, מתובלים בניגון מוסרי ידוע, היו מקובלים על הקהל, הם חשו כי דבריו יוצאים מתוך עמקי ליבו וחזקה עליהם שיכנסו לליבם. הרב לא טפח על ראשם ולא בא אליהם בטענות מציקות, אלא דיבר אליהם מתוך חיבה, כאב המייסר את בנו ומלטפו. כך עלה ביד הרבנים לעורר את לב שומעיהם אל הדברים הטעונים תיקון, ואכן, רבים השיבו מעוון.

גדלותם האמיתית ומסירותם הכנה של רבני קארפאטורוס ומארמארוש אל צאן מרעיתם, באו במיוחד לידי ביטוי בימים האפלים של ערב מלחמת העולם השניה. המנהיגים הרוחניים הללו נתגלו בימי העברה והזעם במלוא שיעור קומתם, כאשר על אף רדיפותיו של השלטון ההונגרי האנטישמי המשיכו לרעות בנאמנות את קהל עדתם, לא חששו ולא הפחיתו מהמשך עבודתם, אשר נחשבה, בעת ההיא, למסוכנת. מתוך התלהבות ועזות דקדושה מסרו את נפשם להמשך מלאכת הקודש, הוסיפו לנהל את עדתם ביד רמה ולא נרתעו לעמוד גם הלאה על משמרת היהדות בכל כוחם, כמימים ימימה.

במשך כחמש שנים רעו הרועים הרוחניים הקדושים הללו את צאן מרעיתם תחת שלטון הרשע. יהדות חבל ארץ הקארפאטים היתה נתונה בצרה גדולה בימים הקשים ההם, נאנקה ונלחצה תחת עול השיעבוד של מלכות הונגריה הרשעה, ובקושי רב החזיקה מעמד בגזירותיה הרעות וברדיפותיה האכזריות והמציקות, ועל כל אלה

נוסף עוד נופך מכביד של רעב נורא אשר הגביר את סבלם במדה גדולה שקשה לתארה. בימים הנוראים האלה נתגלתה כל גדולתו רבת ההוד ומידותיו המופלגות והנעלות של הרב, אשר עשה כל שביכולתו עמל והשתדל בכל כוחותיו לחזק את האנשים ולעודדם בעת נפילת רוחם. כמו כן עסק הרב בארגון עזרה וסיוע לגברים אשר נשלחו לגדודי העבודה ההונגריים ולמשפחותיהם, וכן לפליטי החרב אשר הגיעו מעמק הבכא של פולין.

רבני קארפאטורוס, הרועים הנאמנים, אשר הנהיגו את הקהל בנאמנות בימי הרווחה והאושר, לא הרפו, חלילה, ממשיכתם בחוטי ההנהגה גם בימים הקשים של המצוקה האיומה, שעה שגזירות הרשע מתחדשות ומתחדדות מיום ליום. הם אזרו כוחות מיוחדים ואומץ רב, וחשפו מאגרים בלתי נדלים של מעלות שלא היו ידועות, עודדו את לבם של בני קהילותיהם, חיזקו את ליבם ונסכו בהם הרגשת בטחון אמיתית בה׳ ובחסדיו. יחד עם הקהל צעדו אל הגיטאות, משם עשו עמם את הדרך אל מחנה אושוויץ, ושם קידשו שם שמים יחדיו, הרבנים וקהילותיהם, כפי שחונכו על ידם, באהבה ובסילודין, ועליהם ייאמר: הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...

רבנים וגאונים, אדמורי״ם, ראשי ישיבות ודיינים,
אשר כיהנו פאר בק״ק קארפאטורוס — מארמארוש.

א. רבי אביגדור פאלאק
צדיק בסיגעט
– תרצ״ו

ב. רבי אברהם ברודא
אב״ד בערעזנא
– תרמ״ב

ג. רבי אברהם גאטעסמאן
אב״ד מונקאטש
– תקע״ד

ד. רבי אברהם הערשקאוויטש
דומ״צ מונקאטש
תקע״ב – תרמ״ז
מח״ס ברכת אברהם

ה. רבי אברהם רייך
דומ״צ יאסין

ו. רבי אברהם אביש הורוויץ
אב״ד רעמיט, קראלי.
תרנ״ז – נעקדה״ש תש״ד

ז. רבי אברהם חיים איינהארן
דומ״צ מאסיף
– תרס״ח
מח״ס ברכת הבית, עצי העולה, שערי טהר.

ח. רבי אברהם חיים ריינמאן
אב״ד קרעטשניף
– נעקדה״ש תש״א
מח״ס ויצא פרח.

ט. רבי אברהם יהודה לייב הכהן שווארץ
אב"ד בערעגסאז, מאד.
תקפ"ד - תרמ"ד
מח"ס קול אריה

י. רבי אברהם יוסף גרינוואלד
אב"ד מאקעווע, חוסט, אונגוואר.
תרל"ח - תרפ"ח
מח"ס שו"ת אבני שהם

יא. רבי אברהם יצחק הורוויץ
דומ"צ סלאטפינא
- נעקדה"ש תש"ד

יב. רבי אברהם ישכר בער איזאקסון
אב"ד פאליען ריסקעווע
- נעקדה"ש תש"ד

יג. רבי אברהם צבי בערגמאן
אב"ד יאסין
תר"ט - תרע"ח

יד. רבי אברהם שלמה הירש
אב"ד בערעגסאז
- נעקדה"ש תש"ד

טו. רבי אברהם שלמה כ"ץ
אב"ד נימיזשא, ריסקיווע.
- תשל"ה
מח"ס אורחות המשפטים

טז. רבי אהרן ראטה
האדמו"ר שומרי אמונים
סאטמאר, בערעגסאז, ירושלים
תרנ"ד - תש"ז
מח"ס שומרי אמונים, שלחן הטהור.

יז. רבי אהרן זילברשטיין
אב"ד קערעצקי, בלעד.
תרל"ח - תרצ"ט

יח. רבי אהרן פעלבערמאן
אב"ד געוויץ
תר"נ - נעקדה"ש תש"ד

יט. רבי אהרן בערגפעלד
דומ"צ ריסקעווע
- נעקדה"ש תש"ד

כ. רבי אהרן כהנא
אב"ד סיטשעל, ביסטרא.
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס וערך הכהן

כא. רבי אהרן טייטלבוים
אב"ד וואלאווא, נירבאטור.
תרמ"א - נעקדה"ש תש"ד
מח"ס תהלות אהרן על תהלים

כב. רבי אהרן ווייס
אב"ד בענדיקאוויץ, ראסוויגעף.
ראב"ד מונקאטש.
תרי"א - תרצ"ג

כג. רבי אהרן מאיר פרידלנדר
אב"ד וואלאווע, באלחוב.
תקפ"ו - תרל"ה
מח"ס ספר אברך

כד. רבי אהרן מרדכי ליברמן
אב"ד אויפאלא, בילקע,
ריטשע, פעלידיהאז.
תרמ"ז - נעקדה"ש תש"ד

כה. רבי אהרן משה לייפער
אדמו"ר נדבורנה-חוסט
–
מח"ס פרח שושן

כו. רבי אהרן צבי טערקעלטויב
צדיק בבריד ע"י אורשיווע
– תרמ"ג

כז. רבי אהרן צבי קעסטענבוים
דומ"צ טיסא-אוילאק
– נעקדה"ש תש"ד

כח. רבי אהרן צבי בעק
דומ"צ אונטער-אפשא, הארינטש.
– תרצ"ג
מח"ס מצח אהרן

כט. רבי אייזיק רובין
אדמו"ר ברינא
– נעקדה"ש תש"ד

ל. רבי איתמר לייפער
אדמו"ר בבישטענע
תרמ"ז – נעקדה"ש תש"ד

לא. רבי אלטר חיים אדלער
דומ"צ דיבעווע

לב. רבי אלטר מנחם מענדיל האגער
אב"ד בארשא
תרנ"ז – נעקדה"ש תש"ד

לג. רבי אליהו דאווידאוויטש
דומ"צ רינא
– תשכ"ה
מח"ס שם אליהו

לד. רבי אליהו בצלאל טייטלבוים
אב"ד פאליען ריסקעווע, טעטש.
תר"י – תרע"ח

לה. רבי אליעזר צוקער
ראב"ד בערעגסאז
תרי"ח – תר"פ
מח"ס שו"ת דמשק אליעזר,
מגדנות אליעזר, מתוק מדבש.

לו. רבי אליעזר פיש
דומ"צ נירבאגדאן,
אב"ד ביקסאד.
תר"מ – נעקדה"ש תש"ד
מח"ס שם אליעזר

לז. רבי אליעזר דוד גרינוואלד
דומ"צ סערדעהעלי, אב"ד צעהלים,
אויבר-ווישעווע, סאטמאר.
תרכ"ו – תרפ"ח
מח"ס קרן לדוד שו"ת, עה"ת,
ודרוש.

לח. רבי אליעזר זאב ראזענבוים
האדמו"ר מקרעטשניף
– נעקדה"ש תש"ד
תורתו בספר ארבע ארזים

לט. רבי אליעזר ליפמן שטיין
אב"ד דיענדעש, סעליש,
דונא סערדעהעלי.
– תרי"א
מח"ס אבל משה, השנות הבמה,
עיר שושן.

מ. רבי אליעזר מאיר שיפמאן
דומ"צ אויבר-ווישעווע,
אב"ד ניר לוגאש.
תר"כ -

מא. רבי אלכסנדר צבי קלינברג
אב"ד וואלאווע,
סאנדאווא-ווישנא.

מב. רבי אליעזר לעוו
אב"ד אוהעל, אונגוואר.
תקצ"ט - תרע"ח
מח"ס פקודת אלעזר

מג. רבי אלעזר ריינמאן
אב"ד קרעטשניף, ביטשקעף,
גלאגוב.
- נעקדה"ש תש"ד

מד. רבי אלעזר שפירא
אב"ד קיוויאשד
תרמ"ז - תשל"ג
מח"ס שאר ישוב, חידושי בני
יששכר, מטה יששכר, ויקרא שמו
בישראל.

מה. רבי אלעזר ניסן טייטלבוים
אב"ד סיגעט דרוהוביטש.
תקמ"ו - תרט"ו

מו. רבי אפרים פישל פלדמאן
דומ"צ ביטשקעף (שלא עמלק"פ)
תקצ"ט - תרס"ה
מח"ס ידות אפרים, דגל אפרים.

מז. רבי אפרים פישל הורוויץ
ראב"ד לינסק, אב"ד מונקאטש.
תק"נ - תרכ"א

מח. רבי אשר שטיינמעץ
אב"ד רודנא, קה"י בערעגסאז.
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס מקוה ישראל

מט. רבי אשר זעליג גרינצווייג
אב"ד דאלהא
תרכ"ב - נעקדה"ש תש"ד
מח"ס בית אשר עה"ת

נ. רבי בן ציון ווייס
אב"ד ראסוויגעף
- נעקדה"ש תש"ד

נא. רבי ברוך אבי בעל התניא
מלמד תלמידי מונקאטש, סעליש.
- תקנ"ב

נב. רבי ברוך האגער
אב"ד פאליען ריסקעווע,
קוצמאן, סערעט.
תרנ"ה - תשכ"ב
מח"ס מקור ברוך

נג. רבי ברוך האגער
אב"ד ווישעווע
תרס"ח - נעקדה"ש תש"ד

נד. רבי ברוך וויזנער
דומ"צ באטיו

נה. רבי ברוך רייכפעלד
דומ"צ אונגוואר
- תרע"א

נו. רבי ברוך ראבינאוויטש
אב"ד מונקאטש
-

נז. רבי גדליה ריכזייט
אב"ד אונגוואר

נח. רבי גרשון שטויבר
דומ"צ בארשא
- נעקדה"ש תש"ד

נט. רבי גרשון מנחם פעלדמאן
דומ"צ מוזשאי
- נעקדה"ש תש"ד

ס. רבי דוד ווייס
דומ"צ אויבר-ווישעווע

סא. רבי דוד וויינבערגער
דומ"צ יולניצע
- נעקדה"ש תש"ד

סב. רבי דוד שליססעל
ראב"ד מונקאטש
-
מח"ס אמרי דוד

סג. רבי דוד הכהן זאלצער
ראב"ד מונקאטש
תר"ב - תר"ס
מח"ס דברי דוד

סד. רבי דוד אברהם משה
קרויז (פייגעלעס)
צדיק נשגב באונגוואר,
מפרנס נסתרים.
תקפ"א - תרנ"א
מח"ס נפש אדם

סה. רבי דוד אלימלך ווייס
דומ"צ ווישק, אב"ד סיקערניצא
- תרצ"ב
מח"ס כולם אהובים, מגילת סתרים

סו. רבי דוד יצחק רוזנוואסער
אב"ד אויבר-אפשא
- נעקדה"ש תש"ד

סז. רבי דוד נתן דייטש
אב"ד קרעטשניף
- תרל"ט
מח"ס נפש דוד

סח. רבי דוד משה רוזנבאום
האדמו"ר מקרעטשניף רחובות
תרפ"ה - תשכ"ט
תורתו בספר ארבע ארזים

סט. רבי זאב שעפטיל העניך עדעלהויב
דומ"צ איסקא
- נעקדה"ש תש"ד

ע. רבי חיים סופר
אב"ד יעמערינג, סנפטר,
מונקאטש, בודאפשט.
תקע"ו - תרמ"ו
מח"ס מחנה חיים, פלס חיים,
שערי חיים, קול סופר

עא. רבי חיים טייטלבוים
רב חסידי סיגעט בטעטש
- נעקדה"ש תש"ד

עב. רבי חיים ווייס
דומ"צ טעטש
- נעקדה"ש תש"ד

עג. רבי חיים פעלדמאן
רב צעיר דראגמירעשט
- נעקדה"ש תש"ד

עד. רבי חיים צוקער
אב"ד האלאס, ראב"ד בערעגסאז.
תר"מ - נעקדה"ש תש"ד

עה. רבי חיים כהנא
דומ"צ סעלישט
- תרפ"ה
מח"ס אבן שתיה

עו. רבי חיים סופר
דומ"צ מונקאטש
תרמ"ז - נעקדה"ש תש"ד

עז. רבי חיים אלטר דאכנער
אב"ד מאסיף, ראב"ד סערעט.
תר"כ -

עח. רבי חיים אלעזר שפירא
אב"ד מונקאטש
תרל"ב - תרצ"ז
מח"ס מנחת אלעזר ועוד

עט. רבי חיים אריה כהנא
דומ"צ סיגעט
- תרע"ז
מח"ס דברי גאונים

פ. רבי חיים זאב אורבך
דומ"צ סיגעט

פא. רבי חיים יהודה גולדנברג
אב"ד סוואליווע
- נעקדה"ש תש"ד

פב. רבי חיים יהודה מאיר האגער
אב"ד אויבר - ווישעווע
- תשכ"ט
מח"ס: זכר חיים

פג. רבי חיים יוסף לאנדא
דומ"צ סיניווער, אורשיווע.

פד. רבי חיים יוסף אייכנשטיין
אב"ד היקלאווע, וואלאוויץ.
אדמו"ר במונקאטש
- נעקדה"ש תש"ד

פה. רבי חיים יצחק אייזיק
האלברשטאם
אב"ד סלאטפינא
תרנ"ט - נעקדה"ש תש"ד

פו. רבי חיים יששכר דוב גראס
אב"ד פעטריווע
ראש ישיבת מונקאטש
- תרצ"ח

פז. רבי חיים מאיר טרויב
דומ"ץ סיגעט
- תר"ב

פח. רבי חיים מאיר האגער
אב"ד ווילחאוויץ, האדמו"ר
מויז'ניץ
תרמ"ח - תשל"ב
מח"ס אמרי חיים

פט. רבי חיים מאיר זאב הכהן
זעלענפריינד
אב"ד טורלא, ראצפערט, אודוואר,
סעליש.
- תקצ"ב

צ. רבי חיים מאיר יחיאל הורוויץ
אדמו"ר מריינזשיוו, סעליש.
- נעקדה"ש תש"ב

צא. רבי חיים מרדכי יעקב גאטליעב
דומ"צ בארשא, אויבר-ווישעווע,
ריזאווליה, אב"ד דקה"ס
מישקאלץ.
תרל"ו - תרצ"ו
מח"ס יגל יעקב

צב. רבי חיים משה הכהן
אב"ד סעליש
- תרי"ז

צג. רבי חיים נחום אדלער
אב"ד גלילות סערעדנא
- נעקדה"ש תש"ד

צד. רבי חיים צבי מאנהיימער
אב"ד טשעסט, שוטלסדארף,
ווערבוי, אונגוואר.
מח"ס עין הבדולח

צה. רבי חיים צבי טייטלבוים
אב"ד סיגעט
תרמ"ד - תרפ"ו
מח"ס עצי חיים

צו. רבי חיים שלום לאנדא
דומ"צ וואלאווע

צז. רבי חיים שלמה הלוי רוטנבערג
אב"ד ניר-אדני, דעברעצין,
קאסאני.
- תר"פ
מח"ס שמועה טובה

צח. רבי חיים שמואל שטערן
דומ"צ סיגעט
תק"פ - תרנ"ג

צט. רבי חנוך העניך מאייער
אב"ד סאסוב, קערעצקי.
תרמ"ד - תש"ג
מח"ס עין חנוך

ק. רבי חנוך זינדל פוגל
אב"ד אויבר ווישעווע
- תר"נ

קא. רבי חנניה יו"ט ליפא גרויס
אב"ד בערבעשט
- תשל"א

קב. רבי חנניה יו"ט ליפא טייטלבוים
אב"ד טעטש, סיגעט.
תקצ"ו - תרס"ד
מח"ס קדושת יום טוב

קג. רבי חנניה יו"ט ליפא טייטלבוים
דומ"צ קאסאני, אב"ד נירבאטור,
רב דק' ישמח משה ברוקלין.
- תשמ"ג
מח"ס היטב איטיב

קד. רבי יאיר כ"ץ
אב"ד סעליש ומחוז אוגוטשה
- תק"מ

קה. רבי יהודה גרינפלד
גאון בחוסט, אב"ד סעמיהאלי
תקצ"ו - תרס"ג

קו. רבי יהודה פריעד
אב"ד אונגוואר
- תקע"ב

קז. רבי יהודה הכהן העלער
דומ"צ מונקאטש,
אב"ד סעליש, סיגעט,
- תקע"ט
מח"ס קונטרס הספיקות, תרומת הכרי.

קח. רבי יהודה יואל דייטש
אב"ד גאניטש
תרכ"א - תרע"ט
תורתו בס' משנת בית אבא

קט. רבי יהודה לייב
הרב הראשון של מונקאטש
- תקמ"ט

קי. רבי יהודה ליבוש בודק רייזמאן
הרב הראשון של אונגוואר

קיא. רבי יהודה צבי אייכנשטיין
אב"ד דאבראני
- נעקדה"ש תש"ד

קיב. רבי יהונתן בנימין הכהן
דומ"צ סעליש
- תרצ"ד
מח"ס נפש יהונתן על הגש"פ

קיג. רבי יהוסף ראטנבערג
אב"ד טאש, ניר-מאדא, קאסאני.
תרי"ג - תר"עב
מח"ס בני שלשים, ויצבר יוסף.

קיד. רבי יהושע גרינוואלד
ראב"ד אונגוואר, אב"ד חוסט.
תרס"ט - תשכ"ט
מח"ס חסד יהושע שו"ת

קטו. רבי יהושע לערנער
דומ"צ ואלויץ
- נעקדה"ש תש"ד

קטז. רבי יהושע סופר
דומ"צ בערעזנא
תרנ"ד - נעקדה"ש תש"ד

קיז. רבי יהושע העשיל הכהן פריד
אב"ד קאפיש גדול
תקפ"ג - תרפ"א
מח"ס זכרן יהושע

קיח. רבי יואל טייטלבוים
אב"ד אורשיווע, קראלי,
סאטמאר, גאב"ד העדה
החרדית ירושלים.
תרמ"ז - תשל"ט
מח"ס ויואל משה, על
הגאולה ועל התמורה
דברי יואל ועוד.

קיט. רבי יואל אשכנזי-וועליטשקער
אב"ד טערעסיף
תרמ"ח - נעקדה"ש תש"ד

קכ. רבי יואל טייטלבוים
אב"ד קיראליהאז
תרע"ג - תשמ"ו

קכא. רבי יואל צבי ראטה
אב"ד בערטי-אויפאלו,
בערעזנא, חוסט
- תרנ"ב
מח"ס בית היוצר

קכב. רבי יונתן שטייף
דומ"צ אונגוואר,
ראב"ד בודאפשט.
תרל"ז - תשי"ח
מח"ס לימודי השם
חדשים גם ישנים

קכג. רבי יוסף שטערן
אב"ד סיגעט
תקס"ג - תרי"ח

קכד. רבי יוסף ליכטנשטיין
אדמו"ר בסיגעט
- תרצ"ט

קכה. רבי יוסף גלאנץ
אב"ד אוילאק,
דומ"צ סעליש
- תרכ"ד

קכו. רבי יוסף לייפער
צדיק בבארשא
- תרפ"ז

קכז. רבי יוסף לאווי
דומ"צ האלמין,
אב"ד קיראלהאזא.
- תרצ"ה

קכח. רבי יוסף בעק
דומ"צ סיגעט.
- נעקדה"ש תש"ד

קכט. רבי יוסף יוזפא
הרב הראשון אויבר-ווישעווע

קל. רבי יוסף אלימלך כהנא
אב"ד זשאדאני, באניהאד,
צעהלים, אונגוואר.
תרכ"ו - נעקדה"ש תש"ד

קלא. רבי יוסף יואל דייטש
דומ״צ טארנאפאל,
אב״ד מאניסטרישץ,
קרעטשניף, חאדרוב.
- תרי״ח
מח״ס יד יוסף

קלב. רבי יוסף מאיר ווערצבערגער
אדמו״ר באינטר-ווישעווע
- תרפ״ח

קלג. רבי יוסף מאיר ווייס
האדמו״ר מספינקא
תקצ״ח - תרס״ט
מח״ס אמרי יוסף

קלד. רבי יוסף מאיר פאלאק
אדמו״ר בבערעגסאז
- נעקדה״ש תש״א

קלה. רבי יוסף מרדכי כהנא
דומ״צ טעטש
- תרנ״ו
מח״ס דברי צדיקים

קלו. רבי יוסף מרדכי כהנא
דומ״צ סיגעט
- תקצ״ד

קלז. רבי יוסף משה גאלדענבערג
אב״ד פאליאנא
- נעקה״ש תש״ד

קלח. רבי יוסף נחמיה קארניצער
אב״ד סעליש, קראקא.
תר״מ - תרצ״ג
מח״ס שו״ת רבינו יוסף נחמיה

קלט. רבי יוסף צבי דושינסקי
אב״ד גאלאנטא, חוסט, ירושלים.
תרכ״ח - תש״ט
מח״ס תורת מהרי״ץ, שו״ת מהרי״ץ.

קמ. רבי יחזקאל ווידמאן
אב״ד יועד, סיטשעל.
- נעקדה״ש תש״ד
מח״ס זכרון מהרי״ו

קמא. רבי יחזקאל מרדכי וויזעל
צדיק בפאליען קאבלצקי
- נעקדה״ש תש״ד

קמב. רבי יחזקאל שרגא לאנדא
דומ״צ יאסין, נייטרא,
רב דק׳ יראים ווערעצקי
ברוקלין - פלעטבוש

קמג. רבי יחיאל גרינצווייג
רב צעיר דאלהא
- נעקדה״ש תש״ד

קמד. רבי יחיאל לייפער
צדיק בבארשא
- תרפ״ט

קמה. רבי יחיאל יהודה איזאקסון
אב״ד סיגעט, אחוזה בא״י,
ק׳ מגן אברהם לאס-אנג׳לס.
- תשל״ז

קמו. רבי יחיאל מיכל פוגל
דומ״צ ריזאווליע
- תרצ״ה

קמז. רבי יעקב גרינוואלד
הרב הראשון בחוסט
- תקפ"ג

קמח. רבי יעקב אדלער
דומ"צ דיבעווע

קמט. רבי יעקב איצקאוויטש
דומ"צ זאדניע
- נעקדה"ש תש"ד

קנ. רבי יעקב מוטנר
דומ"צ מיידאן

קנא. רבי יעקב פראגר
דומ"צ חוסט, אב"ד אדא.
תר"ג - תרע"ח
מח"ס שאילת יעקב

קנב. רבי יעקב הכהן פרידמאן
דומ"צ חוסט
תרנ"ח - נעקדה"ש תש"ד

קנג. רבי יעקב קליין
אב"ד טעטש, בילקע.
- תרל"ד

קנד. רבי יעקב קטינא
דומ"צ חוסט
- תר"נ
מח"ס רחמי האב, קרבן העני.

קנה. רבי יעקב ריכטער
דומ"צ קיראליהאז
- תרע"ו

קנו. רבי יעקב יעקל גאטליב
אב"ד חוסט, באיום
- תר"כ

קנז. רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד
אב"ד סערעדנא
- תרכ"ט

קנח. רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד
גאון וצדיק בחוסט
אח בעל ערוגת הבושם
תרל"א - נעקדה"ש תש"ד

קנט. רבי יעקב ישכר בער ראזנבוים
האדמו"ר מסלאטפינא בסיגעט
- נעקדה"ש תש"ד

קס. רבי יעקב צבי וואלדמאן
אב"ד בארשא
- תרמ"ג

קסא. רבי יעקב מאיר שענפעלד
דומ"צ בריסטער
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס תורת חסד

קסב. רבי יצחק בעק
אב"ד מאסיף
- נעקדה"ש תש"ד

קסג. רבי יצחק ראזענבוים
האדמו"ר מראחוב
- נעקדה"ש תש"ד

קסד. רבי יצחק טייטלבוים
אב"ד וואלאווע
- נעקדה"ש תש"ה

קסה. רבי יצחק ראכליטץ
אב"ד טאש, בערעגסאז
- תריי"ט

קסו. רבי יצחק ווערצבערגער
דומ"צ בארשא
- תרס"ג

קסז. רבי יצחק גראס
דומ"צ טארן
- נעקדה"ש תש"ד

קסח. רבי יצחק אייזיק
הרב הראשון בבארשא

קסט. רבי יצחק אייזיק ווייס
אב"ד סוואליווע,
ראב"ד מונקאטש.
- תרנ"ד
מח"ס בית יצחק, דברי יצחק,
תולדות יצחק.

קע. רבי יצחק אייזיק פריש
דומ"צ ראקאוויץ
- נעקדה"ש תש"ד

קעא. רבי יצחק אייזיק אדלער
אב"ד סערעדנא

קעב. רבי יצחק אייזיק עפשטיין
אב"ד פעטריווע
- נעקדה"ש תש"ד

קעג. רבי יצחק אייזיק ווייס
האדמו"ר מספינקא
תרל"ה - נעקדה"ש תש"ד
מח"ס חקל יצחק

קעד. רבי יצחק מאיר הכהן שווארץ
דומ"צ דראגמירעשט
תרכ"ו - תרצ"ו
מח"ס אמרי יצחק, כבוד שבת

קעה. רבי יצחק מאיר לאנדא
רב ובעל תפילה
בביהמ"ד הגדול בחוסט
תרל"ד - נעקדה"ש תש"ד

קעו. רבי יצחק מאיר ווידמאן
אב"ד מאסיף
- ת"ש

קעז. רבי יצחק מנחם קיזלניק
אב"ד ריזאווליה
- תרע"ו

קעח. רבי יצחק צבי לעבאוויטש
אב"ד נ.קאוועשד, טשאפ.
תרל"ה - נעקדה"ש תש"ד
במ"ס שמלה לצבי,
שלחן העזר על עניני נשואין

קעט. רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים
אב"ד סטראפקוב, אוהעל, סיגעט.
תקס"ח - תרמ"ג
מח"ס ייטב לב, ייטב פנים,
אבני צדק, רב טוב.

קפ. רבי יקותיאל יהודה גראס
אב"ד שוגאטאג
- נעקדה"ש תש"ד

קפא. רבי יהודה גרויס
אב"ד בערבעשט, מו"צ סיגעט.
- נעקדה"ש תש"ד

קפב. רבי יקותיאל יהודה אדלר
דומ"צ איגלא
- נעקדה"ש תש"ד

קפג. רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים
אב"ד סיגעט
תרע"ב - נעקדה"ש תש"ד

קפד. רבי ירמיה קאהן
דומ"צ ניאראד-סערדא,
נאסויד, סלאטפינא.
- תרצ"ג

קפה. רבי ישכר בער לייפער
אדמו"ר מנדבורנה בחוסט
- נעקדה"ש תש"ד

קפו. רבי ישכר בער לייפער
צדיק בבארשא, אונגוואר.
תרי"ח - תרפ"ג

קפז. רבי ישכר בעריש אייכנשטיין
אב"ד ווערעצקי
תר"ד - תרפ"ד
מח"ס מלבוש לשבת ויו"ט

קפח. רבי יששכר דוב ליפשיץ
האדמו"ר מאונגוואר
תר"מ - נעקדה"ש תש"ד

קפט. רבי ישעיה ווייס
דומ"צ בסיגעט
תרכ"ד - נעקדה"ש תש"ד

קצ. רבי ישראל גראס
הרב הראשון ווילחוביץ
- תר"ע
מח"ס תפארת ישראל

קצא. רבי ישראל האגער
אב"ד בעדעווליע,
האדמו"ר מויז'ניץ
תר"כ - תרצ"ו
מח"ס אהבת ישראל

קצב. רבי ישראל אלתר מנחם האפפמאן
אב"ד בענדיקאוויץ
- נעקדה"ש תש"ד

קצג. רבי ישראל חיים פרידמאן
אב"ד ראחוב
תרי"ב - תרפ"ב
מח"ס ליקוטי מהרי"ח

קצד. רבי ישראל חיים ווייס
בנו של החקל יצחק
- נעקדה"ש תש"ד

קצה. רבי ישראל יעקב לייפער
האדמו"ר מנדבורנה-חוסט
- תרפ"ט

קצו. רבי ישראל יעקב טייטלבוים
אב"ד בערבעשט, גארליץ,
וואלאווע.
ת"ר - תרפ"ד
מח"ס היטב איטיב

קצז. רבי ישראל צבי ראטנבערג
אב"ד קאסאני
- נעקדה"ש תש"ד

קצח. רבי לוי יצחק גרינוואלד
אב"ד פאיא, ווישק, אורשיווע, צעהלים, ק' ערוגת הבושם ברוקלין.
תרנ"ג - תש"מ
מח"ס מגדלות מרקחים

קצט. רבי לייבוש גאסענבויער-עהרליך
אדמו"ר בבערעגסאז
- נעקדה"ש תש"ד

ר. רבי מאיר א"ש-אייזנשטדטר
אב"ד בייאה, יארמאטה, אונגוואר.
תקמ"ו - תרי"ב
מח"ס אמרי בינה, אמרי יושר, אמרי א"ש.

רא. רבי מאיר ביינהארן
אב"ד ווערעצקי

רב. רבי מאיר ראזענבוים
מיסד שושלת קרעטשניף
- תרס"ח

רג. רבי מאיר ווייס
דומ"צ טעטש

רד. רבי מאיר עסטרייכער
דומ"צ אונגוואר
- נעקדה"ש תש"ד

רה. רבי מאיר א"ש
אב"ד וואלאווע
- תר"נ

רו. רבי מאיר בלייא
דומ"צ - אונגוואר

רז. רבי מאיר גרינוואלד
אב"ד טעטש
- תשכ"ה

רח. רבי מאיר דוד טאבאק
דומ"צ קרעטשניף, סיגעט
- תרצ"ו

רט. רבי מאיר זאב כ"ץ זאלצער
דומ"צ מונקטש
- נעקדה"ש תש"ד

רי. רבי מנחם א"ש-אייזנשטדטר
אב"ד סערעדנא, חוסט, אונגוואר.
תקס"ח - תר"ל
מח"ס חומת אש, זכרון יהודה.

ריא. רבי מנחם טאבאק
דומ"צ דיבעווע
- נעקדה"ש תש"א

ריב. רבי מנחם ווייס
דומ"צ מונקאטש
- נעקדה"ש תש"ד

ריג. רבי מנחם שווארץ
דומ"צ אויבר-רינה
- נעקדה"ש תש"ד

ריד. רבי מנחם אהרן לעבאוויטש
רב צעיר טשאפ
- נעקדה"ש תש"ד

רטו. רבי מנחם יהודה אדלער
אב"ד סערעדנא

רטז. רבי מנחם מענדל שטערן
דומ"צ בקאליש,
אב"ד סיגעט
תקי"ט - תקצ"ד
מח"ס דרך אמונה

ריז. רבי מנחם מענדל שפירא
אב"ד גליל דראגמירעשט
- ת"ש
מח"ס מאזני צדק,
הין צדק

ריח. רבי מנחם מענדיל האגער
אב"ד וויז'ניץ, אויבר-ווישעווע
תרמ"ה - תש"א
מח"ס שארית מנחם

ריט. רבי מנחם מענדל מרגליות
ראב"ד אנטיניא, טיסמניץ,
אב"ד הארינטש.
תרל"ה - נעקדה"ש תש"ד

רכ. רבי מנשה אייכנשטיין
ראב"ד ריישא,
אדמו"ר בווערעצקי.
תרכ"ה - תרצ"ה
מח"ס אלפי מנשה,
תורת האשם, משה מנשה.

רכא. רבי מענדלי
אב"ד סערעדנא
- ת"ר

רכב. רבי מרדכי יאמפיל
אב"ד מיידאן, וואלאווע.
- תרנ"ט

רכג. רבי מרדכי ראזענבוים
האדמו"ר מראחוב
- נעקדה"ש תש"ד

רכד. רבי מרדכי שפירא
אב"ד בירטש-בערעגסאז
- נעקדה"ש תש"ד

רכה. רבי מרדכי דייטש
אב"ד ועלואטין
- נעקדה"ש תש"ד

רכו. רבי מרדכי חודורוב
אדמו"ר לחסידי ויז'ניץ
גאניטש, בידעווליע.
- תרצ"ז

רכז. רבי מרדכי כהנא
דומ"צ קעכניא,
אב"ד פאביאנהאזא.
- נעקדה"ש תש"ד

רכח. רבי מרדכי לייפער
האדמו"ר מנדבורנה
חוסט, בישטענע.
- תרנ"ה
מח"ס מאמר מרדכי

רכט. רבי מרדכי אליעזר וועבער
אב״ד פעטראוועסעלא,
אדא, וואלאווע.
תקפ״ב - תרנ״ב
מח״ס תמורת תודה ועוד

רל. רבי מרדכי מרדוש וויינרעב
אב״ד גרבוביץ, אונגוואר.
תק״ל - תקצ״ג

רלא. רבי מרדכי צבי אדלער
דומ״צ איגלא
- תרצ״״ה
מח״ס עיר מבצר

רלב. רבי משה אייכנשטיין
אב״ד זידיטשוב,
אדמו״ר במונקאטש.
תרל״ד - נעקדה״ש תש״ד

רלג. רבי משה בערגמאן
רב ביאסי,
אב״ד יאסין.
- נעקדה״ש תש״ד

רלד. רבי משה בראדי
דומ״צ אונגוואר

רלה. רבי משה גרינוואלד
אב״ד הומענע,
קליינווארדיין,
חוסט.
תרי״ג - תר״ע
מח״ס ערוגת הבושם

רלו. רבי משה גרינצווייג
אב״ד ליפשא
- נעקדה״ש תש״ד

רלז. רבי משה דייטש
אב״ד גאניטש
תרמ״ז - נעקדה״ש תש״ד

רלח. רבי משהווערצבערגער
דומ״צ אורשיווע
- נעקדה״ש תש״ד

רלט. רבי משה טייטלבוים
אב״ד טעטש
- תרע״ח

רמ. רבי משה טייטלבוים
אב״ד זענטא, סיגעט.
האדמו״ר מסאטמאר
תרע״ה -

רמא. רבי משה פריעד
אב״ד קאסאני,
ראב״ד מונקאטש
- תרל״ז

רמב. רבי משה קיזלניק
אב״ד סטרימטערי,
ריזאווליע.
- נעקדה״ש תש״ד

רמג. רבי משה שטערן
אב״ד דראגמירעשט,
פאליאן ריסקעווע.
תרי״ב - תרפ״ג

רמד. רבי משה שיק
אב"ד יערגין, חוסט.
תקס"ז - תרל"ט
מח"ס מה"מ שיק

רמה. רבי משה שפיצר
דומ"צ מונקאטש

רמו. רבי משה אריה ראזענבערג
אב"ד ראדוואנקא
- נעקדה"ש תש"ד

רמז. רבי משה דוב לאנדא
אב"ד ווערעצקי

רמח. רבי משה יהושע האגער
אב"ד ווילחוביץ,
האדמו"ר מויז'ניץ
–

רמט. רבי משה יעקב בעק
אב"ד אונטר-אפשא
–
מח"ס חמדת משה

רנ. רבי משה ישראל פעלדמאן
ראב"ד ברעזשאן,
אב"ד דראגמירעשט
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס לקוטי מהרמ"י

רנא. רבי משה עזריאל וואלדמאן
דומ"צ בארשא
- תרצ"ד

רנב. רבי נחמן כהנא
אב"ד ספינקא
- תרס"ח
מח"ס אורחות חיים, ישיב משפט.

רנג. רבי נחמן כהנא
דומ"צ סיגעט

רנד. רבי נחמן גרינבערגער
דומ"צ מיידאן
- תרכ"ט

רנה. רבי נטע שלמה שליססעל
דומ"צ מונקאטש
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס נטע שעשועים

רנו. רבי נפתלי הורוויץ
אב"ד בודעשט
- נעקדה"ש תש"ד

רנז. רבי נפתלי ווינקלער
דומ"צ קהל ספרדית סיגעט

רנח. רבי נפתלי הערצל ווייס
דומ"צ ווילחוביץ
- נעקדה"ש תש"ד

רנט. רבי נפתלי הירצקא גרינצווייג
אב"ד דראהיוו
- נעקדה"ש תש"ד

רס. רבי נפתלי מנחם אדלער
אב"ד סערעדנא
- נעקדה"ש תש"ד

רסא. רבי נפתלי צבי ווייס
אב"ד בילקע
- נעקדה"ש תש"ד

רסב. רבי נתן נטע ווייס
אב"ד טרעבושאן
- נעקדה"ש תש"ד

רסג. רבי עזריאל גרין
אב"ד חוליוב, מוסט,
מונקאטש,
תק"מ - תר"א
מח"ס נחלת עזריאל

רסד. רבי עמרם טאוב
דומ"צ בעהוץ, סלאטפינא.
תרע"ז -

רסה. רבי עמרם בלוהם
אב"ד ה' מאד, חוסט,
בערעט אויפאלו.
תקצ"ד - תרס"ז
מח"ס בית שערים

רסו. רבי עמרם צבי גרינוואלד
דומ"צ ווישעווע,
רב במחנה פערנוואלד.
תרס"ז - תש"ט
מח"ס זכרון עמרם צבי

רסז. רבי פאלק
אב"ד סעליש

רסח. רבי פייבוש כהנא
דומ"צ אונטר-ווישעווע

רסט. רבי פנחס שפירא
האדמו"ר מקעכניא
- נעקדה"ש תש"ד
מח"ס צפנת פענח

רע. רבי פנחס אדלער
אב"ד ראדוואנקא

רעא. רבי פנחס האגער
האדמו"ר מבארשא
תרכ"ז - תש"א

רעב. רבי פנחס חיים קליין
אב"ד סעליש
- תרפ"ג

רעג. רבי צבי ב"ר משה אברהם
מראדוויל
אב"ד ראדוויל, אב"ד הראשון
בסיגעט
- תקל"א

רעד. רבי צבי שפירא
אב"ד מונקאטש
תר"י - תרע"ג
מח"ס דרכי תשובה,
צבי תפארת, באר לחי רואי.

רעה. רבי צבי אביגדור אשכנזי
אב"ד מונקאטש
- תקפ"ד

רעו. רבי צבי אלימלך שפירא
אב"ד דינוב, מונקאטש.
- תר"א
מח"ס בני ישכר ועוד

רעז. רבי צבי אריה ב״ר אליעזר
דומ״צ ושו״ב סיגעט
- תרכ״א
מח״ס אמרי בינה

רעח. רבי צבי הירש כהנא
אב״ד ספינקא
תרמ״ד - נעקדה״ש תש״ד

רעט. רבי צבי הירש ריינמאן
אב״ד קרעטשניף,
ביטשקעף.
- תרע״ט

רפ. רבי צבי הירש סופר
אב״ד בערעזנא גדול
תרל״ט - נעקדה״ש תש״ד

רפא. רבי צבי הירש-הערשלע חריף
ראש ישיבה בבראדי,
אב״ד אונגוואר,
באניהאד, אובן ישן.
תקל״ו - תקצ״ה
מח״ס חידושי טיב גיטין,
תפוחי זהב,
חידושי סוגיות הש״ס ושו״ת.

רפב. רבי צבי הערש הכהן כהנא
אב״ד סטרימטערי
תרס״ד - נעקדה״ש תש״ה

רפג. רבי צבי זאב גאלדבערג
דומ״צ בערעגסאז
- נעקדה״ש תש״ד

רפד. רבי ראובן מנחם לייפער
אדמו״ר באונגוואר

רפה. רבי רפאל
אב״ד טיסא-אוילאק
- תרי״א

רפו. רבי רפאל גראס
אב״ד בערבעשט
- תרע״ד

רפז. רבי שבתי ליפשיץ
ראב״ד אורשיווע
מח״ס סגולת ישראל ועוד
תר״ה - תרפ״ט

רפח. רבי שלום אדלער
אב״ד סערעדנא
תר״ז - תר״ס
מח״ס רב שלום

רפט. רבי שלום גולדנברג
אב״ד סוואליווע
- תרע״ח
מח״ס דברי שלום

רצ. רבי שלום גרינצווייג
רב בדאלהא
- נעקדה״ש תש״ד

רצא. רבי שלום סופר
אב״ד בערעזנא גדול
תרט״ו - תרפ״ט

רצב. רבי שלום גרשון גינזבורג
אב״ד וועליאטין, סטרוז׳ניץ
- תש״ג

רצג. רבי שלום נח לאנדא
אב"ד ווערעצקי
- נעקדה"ש תש"ד

רצד. רבי שלמה סופר
אב"ד דערעטשקע, בערעגסאז.
- תר"צ
מח"ס חוט המשולש,
אגרות סופרים.

רצה. רבי שלמה שפירא
אב"ד סאסוב, סטריזשוב,
מונקאטש.
תקצ"ב - תרנ"ג
בעל ה„שם שלמה"

רצו. רבי שלמה שפיצר
אב"ד בוגדאן
- נעקדה"ש תש"ד

רצז. רבי שלמה גאנצפריד
אב"ד ברזיץ, ראב"ד אונגוואר
תקס"ד - תרמ"ו
מח"ס קסת הסופר, פני שלמה
תורת הזבח, לחם ושמלה,
קיצור שלחן ערוך, אפיריון,
אהלי שם.

רצח. רבי שלמה אליעזר וויזעל
אב"ד טערניוועו
- תש"ד

רצט. רבי שלמה דב ווייס
אב"ד פאביאנהאזא, סיקערניצא
- נעקדה"ש תש"ד

ש. רבי שלמה דב הלוי העלער
ראב"ד סיגעט
- נעקדה"ש תש"ד

שא. רבי שלמה זלמן פרידמאן
אב"ד ראחוב, ראב"ד סאטמאר,
אב"ד קהל חרדים לוגאנו
תרנ"ג - תש"מ

שב. רבי שלמה יהודה לייב טאבאק
ראב"ד סיגעט
תקצ"ב - תרס"ח
מח"ס ערך ש"י, שו"ת תשורת שי.

שג. רבי שלמה יצחק כ"ץ שעהנפעלד
אב"ד טיסא אוילאק
- נעקדה"ש תש"ד

שד. רבי שלמה ישראל קליין
אב"ד סעליש
- נעקדה"ש תש"ה

שה. רבי שמואל גראס
אב"ד ריטשע, בערבעשט,
קראלי.
תרמ"ח - נעקדה"ש תש"ד

שו. רבי שמואל מאשקאשוויטש
דומ"צ אונגוואר
בבית דינו של רבי מנחם א"ש

שז. שמואל גרינוואלד
אב"ד יארע, דומ"צ סעליש
- נעקדה"ש תש"ד

שח. רבי שמואל בנימין דאנציג
רב דקהילה הספרדית סיגעט
תרל״ה - נעקדה״ש תש״ד

שט. רבי שמואל דב חודורוב
אדמו״ר פעטריווע
- תרפ״ט

שי. רבי שמואל דוד הכהן פרידמאן
דומ״צ ווערעצקי, חוסט.
תרי״ח - תרצ״ג
מח״ס שרגא בטהרה

שיא. רבי שמואל זאנויל כהנא
דומ״צ סיגעט
- תרע״ה
מח״ס זכרון שמואל

שיב. רבי שמואל יחיאל מאשקאוויטש
אב״ד פאלאד גדול

שיג. רבי שמואל צבי ווייס
ראב״ד מונקאטש
- תרל״ט

שיד. רבי שמואל שמעלקא ראזענבוים
אב״ד ביטשקעף
נעקדה״ש תש״ד

שטו. רבי שמואל שמעלקא קליין
אב״ד באלקאני, חוסט, סעליש.
תקס״ה - תרל״ה
מח״ס צרור החיים

שטז. רבי שמואל שמעלקא לייפער
האדמו״ר מנדבורנה בחוסט
- תרצ״ד
מח״ס בית שמואל

שיז. רבי שמואל שמעלקא קיזעלניק
דומ״צ ריסקעווע,
אב״ד ריזאווליע
- תרפ״ה

שיח. רבי שמואל שמעלקא גינצלער
אב״ד אויבר-ווישעווע
תקצ״ה - תרע״א
מח״ס משיב נפש

שיט. רבי שמעון ווייס
אב״ד ווישק
- נעקדה״ש תש״ד

שכ. רבי שמעון גרינפלד
דומ״צ מונקאטש, אב״ד סעמיהאלי.
תרכ״א - תר״צ
מח״ס שו״ת מהרש״ג, זהב שבא.

פרק שלישי

ערים ואמהות בקארפאטורוס

ק״ק אונגוואר – עיר הבירה של קארפאטורוס

על מפת הקיום היהודי באירופה המזרחית התנוססה לתפארת קהילת אונגוואר המעטירה, העיר ואם בישראל. שמה של קהילה וותיקה ושומרת מסורת זו, הלך לפניה. כאשר הוקמה הריפובליקה הצ׳כוסלובקית, לאחר מלחמת העולם הראשונה, בחרו מנהיגי קארפאטורוס, אשר נכללה כחבל אוטונומי בתחומי הריפובליקה, בעיר אונגוואר, העתיקה והמיושבת לעיר הבירה של קארפאטורוס.

ראשוני היהודים הגיעו לחבל ארץ הקארפאטים ולאונגוואר עוד בימי שלטון הטורקים באיזור. אולם מרבית יהודי אונגוואר התישבו בעיר זמן קצר לאחר חלוקתה של פולין בשנת 1772. נוספו על אלה גם יהודים מערי גאליציה הסמוכה, אשר מסיבות שונות הגרו לקארפאטורוס ובחרו באונגוואר כמקום מושבם.

במרוצת השנים הלך הישוב היהודי באונגוואר והתפתח יותר ויותר, והחיים היהודיים בעיר פרחו ושיגשגו, עד אשר עלתה עליהם יד הכורת בסוף מלחמת העולם השניה. בימים שלפני השואה מנו יהודי קהילת אונגוואר כעשרת אלפים איש, מכלל עשרים וחמשה אלף תושבי העיר.

רבי יהודה ליבוש בודק-רייזמאן

קהילת אונגוואר נודעה בתפוצות ישראל לתהילה, בעיקר, בשל רבניה הצדיקים והיראים, גאוני עולם, אשר כיהנו בה פאר והאירו באור תורתם את עיני בני ישראל אשר היו פזורים על פני תבל כולה, שרויים בחשכת הגולה המעיקה.

רבה הראשון של קהילת אונגוואר היה רבי יהודה ליביש בודק-רייזמאן, אשר הגיע אליה מהעיר לבוב שבגאליציה.

כאשר הגיע רבי יהודה ליביש לאונגוואר, היה מצבם הרוחני של יהודי הקהילה

בשפל המדריגה. אור התורה והיהדות היה רחוק מהם, והדברים ניכרו היטב על בני הקהילה. רבי יהודה ליביש עמל רבות לשנות את הקיים, ולאחר מאמצים מרובים הצליח ליצוק ולהציב בה את היסודות לחיים קהילתיים יהודיים מסודרים. בעשר אצבעותיו אירגן והקים עבורם תלמוד תורה למען חינוך בניהם וכן דאג לכל ענייני הקהילה האחרים.

בני קהילת אונגוואר הראשונים היו יהודים שגלו ונדדו ממקום למקום והתישבו ישיבת קבע בעיר. הגלות המעיקה השכיחה מהם אפילו דברים פשוטים לכאורה, אבל חשובים בחיי היומיום היהודיים, כמו התעטפות בטלית בעת תפילת שחרית, וכן התפילה בציבור, אשר משום מה לא היו נהוגים במקום עד לבואו של הרב הראשון. רבי יהודה ליביש עמד והורה להם את הדרך לתיקון המעוות, ובני הקהילה, אשר אך מחוסר ידיעה עשו כן, נענו לו מתוך רצון ושמחה.

רבי יהודה ליביש בודק־רייזמאן, נפטר ונקבר בבית הקברות היהודי של קהילת אונגוואר. ברבות השנים נשברה מצבתו ונטשטשה עד אשר לא ניתן היה להכירה. צאצאיו התעוררו לדבר והקימו על קברו מצבה חדשה במקום המצבה הישנה.

רבי גדליה ריכטזייט

לאחר פטירתו של רבי יהודה ליביש בודק־רייזמאן, רבה הראשון של אונגוואר, נתמנה רבי גדליה ריכטזייט לכהונת הרבנות בקהילה. על פרשת גדולתו ופועליו של רבי גדליה ריכטזייט, רבה השני של קהילת אונגוואר, למעשה, לא נודע לנו דבר. דפי הזכרונות על אודותיו שהיו אמורים להמצא בפנקסי הקהילה לא הגיעו לידנו, משום מה, זולת שמו של הרב אשר נכתב בפנקס חברת המשניות.

רבי יהודה פריעד

אחרי רבי גדליה ריכטזייט, עלה רבי יהודה פריעד על כס הרבנות של העיר אונגוואר. בטרם התמנותו לרבה של הקהילה שימש בתפקיד סופר העדה. פרט זה נודע לנו מפנקסי הקהל, שם חתם את שמו כסופר העדה.

כתב ידו וחתימתו נמצאים בפנקסי הקהילה עד לדפים שנכתבו בשנת תקע״ב, ולפי השערתנו, באותו זמן נסתלק ועלה לישיבה של מעלה, אולם על פי ממצאים אלה לא ניתן לקבוע באופן ברור וודאי את יום ושנת פטירתו. בשנת תרע״ב הקימה

החברא קדישא של קהילת אונגוואר מצבה חדשה על קברו, במקום המצבה הישנה אשר נמחקה כעבור זמן מה, אותה הניחו לאורך קברו.

רבי צבי הירש העללער

באותם הימים הלכו והתפתחו חיי המסחר בעיר אונגוואר, והיא הפכה למרכז מסחרי גדול. בבד בבד עם צמיחתה הכלכלית של העיר, הלכה וגדלה גם האוכלוסיה היהודית. לקהילה היו, איפוא, אמצעים חשובים כדי למנות לה רבנים חשובים. לאחר שנתפנה כס הרבנות בעירם יצאו ראשי ונכבדי הקהל לחפש אחרי רב לקהילתם, ובחרו ברבי צבי הירש הלוי העללער, המפורסם בשם ר׳ הירש חריף, לכהונת הרבנות.

רבי צבי הירש נולד בשנת תקל״ו בעיירה זאמושטש שבפולין, לאביו רבי אריה לייבוש העללער אשר כבר בצעירותו התפרסם בחריפותו ובגאונותו העצומה, ומאוחר יותר כיהן בתפקיד ראב״ד דק״ק זאמושטש.

לפני שנתמנה למשרה הרמה ברבנות אונגוואר, כיהן רבי צבי הירש, במשרתו הראשונה, כרבה של קהילת ריגל. מאוחר יותר נתקבל וכיהן כר״מ וראש ישיבת בראד. ישיבתו בעיר בראד משכה אליה המוני תלמידים אשר באו, מקרוב ומרחוק, ללמוד תורה מפיו ולשאוב חכמה ממעיני חכמתו. אולם ישיבתו של רבי צבי הירש בעיר בראד לא ארכה זמן רב, רגשי הקנאה שצצו נגדו בקרב תקיפי העיר הלכו וגברו. הדברים הגיעו לידי כך שהללו העלילו עליו עלילה והגישו נגדו תלונה בבית המשפט בעיר. בית המשפט הוציא נגדו פקודת גירוש, וכך נאלץ רבי צבי הירש לעזוב את העיר בראד.

בשנת תקע״ה נתקבל רבי צבי הירש על ידי ראשי קהילת אונגוואר לכהונת רב העיר. מיד עם בואו לעיר ייסד רבי צבי הירש ישיבה, ובמשך השנים שבהן עמד בראשה העמיד תלמידים למאות ולאלפים, רבנים וגאוני עולם. תודות לפועליו המבורכים של רבי צבי הירש לבשה העיר אונגוואר צורה חדשה לגמרי. עד לבואו היתה העיר אונגוואר ככל הערים האחרות בסביבה, אולם לאחר שהקים בה את הישיבה, הפכה אונגוואר למרכז תורני גדול לכל ישובי הסביבה. תמיד נראו בה בחורי ישיבות ואברכי חמד מהלכים ומשוחחים בלימוד, קולות הריתחא דאורייתא נשמעו מכל בתי המדרש, ובתים רבים הפכו לבית וועד לחכמים.

לא רק בין המוני העם נחשב רבי צבי הירש העללער כאישיות תורנית משכמו ומעלה, גם בעולם הרבני תפס מקום נכבד, ולא לחנם כינוהו: ר׳ הירש חריף. רבן של

כל בני גולת הונגריה, מרן בעל ה״חתם סופר״ זצוק״ל, כתב בשנת תקע״ח (1818) מכתב תשובה לרבי צבי הירש ובו הוא מגלה את הערכתו הרבה לרבי צבי הירש. ה„חתם סופר״ כותב: „הרב הגאון הגדול החרוץ בעל פיפיות תל תלפיות גן הדסים ערוגת הבושם גל אגוזים נ״י צבי הירש העלער נ״י אב״ד ור״מ אונגוואר״ (המכתב מופיע בשו״ת חת״ס, אבה״ע, חלק א׳ סי׳ צ״ד).

בשנת תקע״ט (1819) פנו ראשי הקהל בקהילת בונ׳האד, בבקשה שיתפוס את משרת הרבנות בעירם. לאחר הפצרות מרובות של נכבדי קהילת בונ׳האד, נעתר רבי צבי הירש לבקשתם, ועבר לעירם. כשלוש עשרה שנים ישב שם על כס הרבנות, הקים בה ישיבה רמה והעמיד שם תלמידי חכמים וגדולי תורה מפורסמים. מן הראוי היה לציין במיוחד שנים מתלמידיו בישיבה זו אשר התפרסמו בעולם בחיבוריהם המיוחדים: רבי צבי מליסקא, מחבר הספר „אך פרי תבואה״ על התורה, ורבי שלמה גאנצפריד מחבר ספר ההלכה הידוע: „קיצור שולחן ערוך״.

רבי צבי הירש לא שבע נחת מכהונתו בקהילת בונ׳האד. במשך כל זמן ישיבתו בעיר נאלץ היה לנהל מאבקים קשים נגד המתבוללים אשר מיררו את חייו. וכך לאחר שלוש עשרה שנים שכיהן ברבנות העיר, נטש אותה וחזר למשך זמן מה לעיר אונגוואר. מאוחר יותר התישב באופן הישן (בודה), שם נפטר ביום כ״ה בתשרי תקצ״ה. רבי צבי הירש חיבר את הספר הידוע בעולם התורה כיסודי ביותר על מסכת גיטין: „טיב גיטין״, וכן את הספר „תפוחי זהב״ על התורה.

בזמן העדרו של רבי צבי הירש חריף מקהילת אונגוואר, מילא דודו הגאון רבי מרדכי אביגדור מארדיש וויינרעב, את מקומו. גם רבי מרדכי אביגדור ניהל ישיבה במקום, ועזב את העיר כאשר נתקבל לכהונת הרבנות בעיר גראבאוויץ, בה חי עד ליום פטירתו ושם מנוחתו כבוד.

הגאון „מהר״מ אש״

כבוד גדול נתכבדה קהילת אונגוואר כאשר הגאון המפורסם רבי מאיר אייזנשטאט עלה על כס הרבנות בעיר. רבי מאיר אייזנשטאט, אשר נתפרסם בשם „מהר״מ אש״, נולד בעיירה שוסטבורג, לאביו רבי יהודה לייב אשר כיהן בכהונת אב״ד בקהילת סאבראנץ. בצעירותו זכה רבי מאיר להתחנך על ברכי אביו הגאון, אך בגיל הבחרות יצא לעיר פרשבורג ובה למד בישיבת ה„חתם סופר״. במשך כחמש שנים התיגע רבי מאיר על תורתו בישיבה הרמה בפרשבורג, והגיע להישגים מרשימים, כאשר הכינוי „תלמיד המחכים את רבו״, שהעניק לו רבו, יעיד על כך.

רבי מאיר א"ש — אב"ד אונגוואר

רבי מאיר נשא לאשה את בתו של רבי דוד דייטש, אב"ד סעמניץ, ומיד לאחר נישואיו קיבל לידיו את תפקיד הרבנות בקהילת בייאה. מאוחר יותר כיהן כאב"ד עדת ישורון בקהילת יארמוט ובה ניהל ישיבה במשך כעשרים שנה. בשנת תקצ"ה, לאחר פטירתו של רבי צבי הירש העללער, נענה לבקשת בני קהילת אונגוואר, ובא לכהן בה כרב ואב"ד.

במשך כשבע עשרה שנה ישב רבי מאיר על כס הרבנות בעיר אונגוואר, והיה פעיל ביותר בחיים הציבוריים בהונגריה. מיד עם בואו לעיר נכנס לעובי הקורה כדי לפתור כמה בעיות שנתעוררו בניהולם של החיים הקהילתיים באונגוואר. רבי מאיר הקים תשתית ויצק יסודות חדשים בקהילה, תיקן תקנות קבועות וכתבם בעצמו בפנקסי הקהילה, מעוטרים בלשון מליצית.

במשך זמן כהונתו ברבנות העיר אונגוואר, הפיח רבי מאיר רוח חיים חדשה בקהילה. הוא הקים שורה של ארגונים חשובים וחברות ציבוריות אשר שינו בצורה מהותית את אופי החיים בעיר. רבי מאיר יסד את חברת „פועלי צדק" ואת חברת „עץ חיים", וכמו כן חברת „עושה חסד ואמת" וחברת „משיבת נפש". החברות הללו הוקמו עבור קבוצות יהודים אשר התאגדו לתפילות בבתי כנסת. רבי מאיר לא הסתפק רק בהקמת החברות, אלא גם עמד ותיקן להם תקנון, אשר לפיהן התנהלו ופעלו.

הגאון מהר"מ אש, נאלץ היה לנהל מאבקים קשים, מבית ומחוץ, נגד המתקנים בדת ישראל. בשנת תר"י (1850) בקשו השלטונות לדעת פרטים על מצב החינוך היהודי, במגמה מוצהרת להנהיג שינויים בנוהג הקיים. רבי מאיר השיב, כי המצב משביע רצון ואין כל צורך בתיקונים ובספרי לימוד חדשים. וכאשר הציעו הפקידים הממונים על החינוך למסור את החינוך הכללי לידיהם של מורים יהודים משכילים, נענה רבי מאיר ואמר, כי עדיף הוא שילדי ישראל ילמדו את הלימודים הללו מפי מורים נכרים, המתייחסים בכבוד לדת ישראל, מאשר מפי מורים יהודים אפיקורסים, המזלזלים בכל דבר קדוש ליהודים.

עד סוף ימיו עמד רבי מאיר אש והגן על חומת הדת ולא הניח למנסים לפורצה לעשות את מבוקשם. רבי מאיר, המהר"מ אש, נסתלק ביום כ"ד לחודש טבת שנת תרי"ב, בהשאירו אחריו שלושה חיבורים מפורסמים: „אמרי בינה", „אמרי יושר" ו„אמרי אש".

רבי מנחם אש

לאחר פטירתו של רבי מאיר אש, החליטו ראשי קהילת אונגוואר, למנות את בנו,

רבי מנחם, לכהונת רב העיר תחת אביו. עד להתמנותו בשנת תרי"ב כרבה של אונגוואר, כיהן רבי מנחם אש כרב בקהילות סערעדנא הסמוכה וחוסט. עוד בטרם שהחל לכהן בתפקידו הרם בקהילת אונגוואר, כבר נחשב רבי מנחם אש לאחד מראשי היהדות האורטודוכסית בהונגריה.

רבי מנחם ראה את ייעודו בחיים בניהול החיים בקהילתו על אדני התורה והיראה, תוך שמירה קפדנית על שלימותה ועמידה איתנה אל מול הזרם הריפורמי שפגע קשות בקהילות רבות בהונגריה, ואיים לסחוף אחריו גם את הקהילות הקדושות בקארפאטורוס. רבי מנחם היה פעיל מאוד בתחום החינוך, הוא לא הסתפק בקביעת מסלול לימודים והדרכה כללית, אלא פיקח באופן אישי על ניהול הלימודים בחדרים ובתלמודי התורה. בכל שבוע היה בוחן את הילדים ועומד מקרוב על ידיעותיהם, ובדרך זאת היה עומד על הטעון תיקון.

תמיד היו דלתות ביתו של רבי מנחם אש פתוחות לרווחה, בפני כל הבאים לשאול שאלות ולבקש עצות, לטובת הכלל ולטובת הפרט. אם היה מישהו נזקק להלוואה לנישואי הבן או הבת, לשם ביסוס כלכלתו, או מפאת קשיי הפרנסה היומיומיים, הכתובת הידועה והטובה ביותר בעיר היתה בביתו של רבי מנחם. אנשים רבים אשר בכיסם היו מצויים כספים שלא היה בהם צורך מיידי, היו מפקידים אותם אצל רבי מנחם על מנת שהלה יגמול באמצעותם חסדים לנזקקים. ואכן, תמיד היתה הפרוטה להלוואה מצוייה במגירתו של רבי מנחם. הנזקקים להלוואות העדיפו תמיד את רבי מנחם, לא רק בשל ישרותו אלא גם מפני שתמיד יצאו ממנו בהרגשה נפלאה. חוט של חסד היה משוך על פניו מלאות החן של רבי מנחם, בעת שהנתונים בצרה ובמצוקה פנו אליו. לאחר ששמע את פרטי הבעיה היה רבי מנחם פותח את מגירתו ומוציא ממנה את הסכום הדרוש, והיה מוסיף עוד כמה מילים של נוחם ועידוד, עד שכל היוצא ממנו היה שמח וטוב לב, מחוזק ומעודד ובוטח בה' ובחסדיו.

כמו אביו, המהר"ם אש, כן גם רבי מנחם עמד בראש הישיבה הגדולה וניהל את עניניה הרוחניים. במשך שנים היה רבי מנחם מרביץ תורה בהיכלי הישיבה, מסר שיעורים, נשא ונתן עמם בהלכה ועסק בפילפולי דאורייתא. במשך השנים הרבות שעמד בראש הישיבה, האציל רבי מנחם מרוחו על תלמידיו, והעמיד תלמידים למאות, מהם רבנים חשובים וגדולי תורה.

כשם שעד לבואו לקהילת אונגוואר היה רבי מנחם פעיל במלחמה נגד הריפורמים במישור הארצי, כן היה כאשר כיהן פאר ברבנות אונגוואר. וכך קרה בשנת תרכ"ז, כאשר קמו מתפרצים בעם וטיכסו עצה אחת להסית ולהדיח ולמשוך את לב

ההמון להיפרד מן הקהילה הקדושה והוותיקה, במטרה ליסד „רעפארם געמיינדע", ולמנות לעצמם ראביי ריפורמי מתקדם ומשכיל בוגר הסמינר. רבי מנחם אש לא יכול היה לשקוט על שמריו והכניס את עצמו לפעילות בעובי הקורה. רבי מנחם קרא את הרבנים היראים דמדינת הונגריה לאסיפה בעיר מיהאלאוויץ, ויחד עמם תיקן תקנות לבלום את התפשטות הריפורמים ולסכל את כל מזימותיהם.

בשנת תרכ"ט נמנה רבי מנחם אש בין חמשת חברי משלחת נציגי המנהיגות האורטודוכסית, אשר התייצבה בפני מנהיג הממלכה האוסטרו הונגרית, הקיסר פראנץ יוזף. מטרת המשלחת היתה להשתדל אצל הקיסר כדי שהלה יבטל את המרות שניתנה להנהגה הריפורמית על יהדות הונגריה. לשמע השגותיהם ותעצומותיהם של חברי המשלחת ניאות הקיסר לאפשר ליהודים החרדים בהונגריה לייסד לעצמם קהילות אורטודוכסיות עצמאיות בכל תחומי המדינה.

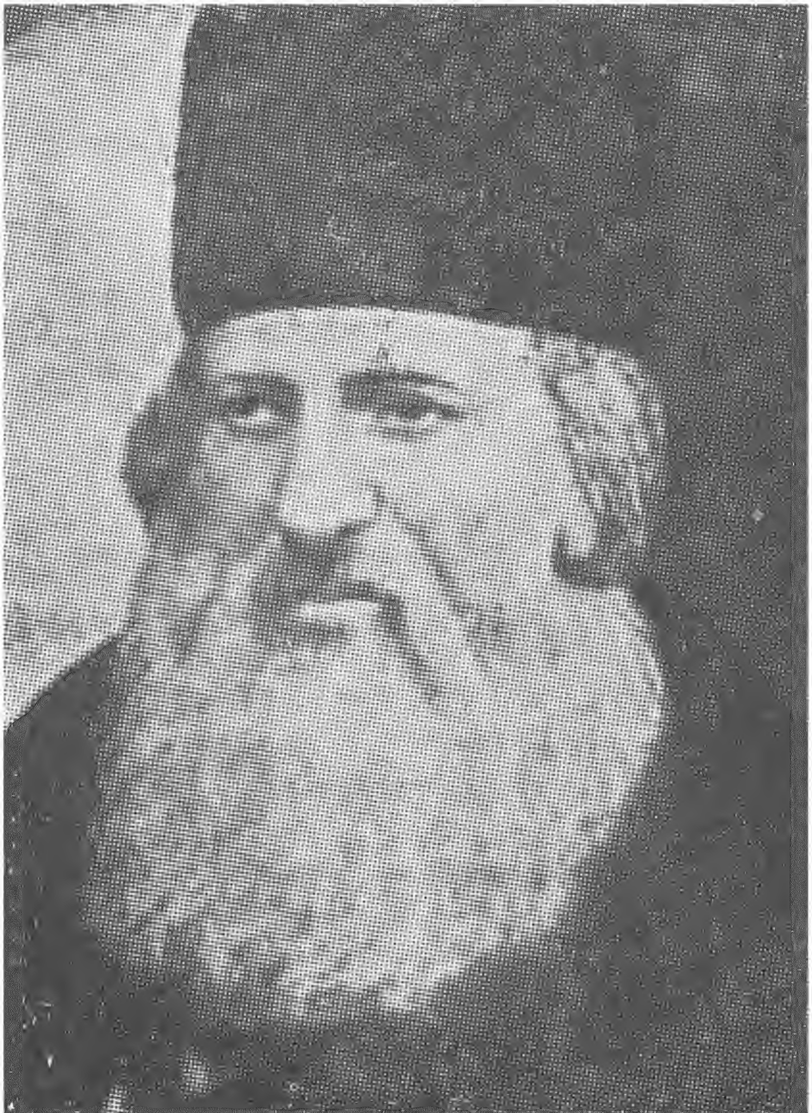
רבי מנחם לא הסתפק בפעילות ברחבי הונגריה גרידא, אלא פרס את פועליו עד למרחקים גדולים כמו ארץ ישראל. יחד עם בעל ה"כתב סופר", יסד רבי מנחם אש בארץ הקודש את הכולל הידוע: „כולל שומרי החומות - בית הסופר והמאיר". הכולל הוקם על ידם על שמות אבותיהם, בעל ה"חתם סופר" ורבי מאיר אש.

עד ליומו האחרון היה הגאון רבי מנחם אש, רבה של אונגוואר, מנהל ביד רמה את עניני קהילתו ופרש את מצודתו למרחקים ולכל מקום שידו היתה מגעת. בשנת תר"ל, ביום ט' לחודש אלול, נפטר רבי מנחם, בהיותו בן ששים ושתיים שנה. בתקופה הקצרה שבין פטירתו של רבי מנחם ועד למינויו של הגאון רבי חיים צבי מאנהיימער, תלמידו של בעל ה"חתם סופר", כיהן בנו רבי דוד, בתפקיד רב העיר, כממלא מקום אביו.

רבי חיים צבי מאנהיימער

רבי חיים צבי מאנהיימער נולד בשנת תקע"ד בעיירה פישטיאן, לאביו רבי דוד יהודה לייב ולאמו מרת שינדל. עד לגיל הבר מצוה למד רבי חיים צבי תורה אצל רבי קאפל חריף בווערבוי, וכן אצל רבי בנימין זאב, בעל ה„שערי תורה". מגיל בר מצוה ואילך למד רבי חיים צבי אצל ה„חתם סופר" בפרשבורג.

רבי חיים צבי נישא לבתו היחידה של גביר אחד מהעיירה גרופע. לאחר נישואיו הציעו לו כמה הצעות לכהן במשרת הרבנות, אולם הוא סירב ליטול על

רבי חיים צבי מאנהיימער — אב״ד אונגוואר

שכמו את העול הנכבד, והעדיף להתפרנס מייצור יי"ש ומכמה ענפי מסחר אחרים. במשך זמן מסויים עסק במסחרו, עד אשר החליט שלא לעסוק בו יותר ואז נענה להצעה לקבל על עצמו כהונת רבנות. את ההחלטה לעבור ממסחר לרבנות קיבל רבי חיים צבי בעקבות מקרה שוד שאירע לו, אשר במהלכו נפצע על ידי השודדים. רבי חיים צבי ראה בכך אות משמים והבין כי אין יותר טעם לעסוק במסחר ועל כן פנה אל הרבנות.

לראשונה כיהן רבי חיים צבי מאנהיימער כרב בקהילת שוטעלסדורף, מאוחר יותר עבר לכהן כרבה של קהילת ווערבוי, ומשנת תרל"א ואילך, ועד לפטירתו בשנת תרמ"ו, היה רבי חיים צבי רבה של אונגוואר.

בחירתו של רבי חיים צבי לכהונה הרמה ברבנות העיר אונגוואר, התאפשרה תודות להשפעתם הרבה של בעל ה„דברי חיים" ובעל ה„כתב סופר", אשר ראו בעיר אונגוואר כמרכז גדול לתורה ויראה בגליל התחתון, בדומה לחשיבותה של העיר פרשבורג בגליל העליון. הם הבינו שקיים צורך מיוחד להעמיד בראש ההנהגה הרוחנית בעיר את אחד מגאוני הדור.

כאשר התקבל רבי חיים צבי לכהן כרב בעיר אונגוואר, פרשו המתקדמים מן הקהילה המאורגנת, ותחת דגלו נכנעו כל הכתות והפלגים. מרביתם יהודי העיר אונגוואר היו, כידוע, חסידים מובהקים, וכאשר מינו את רבי חיים צבי, מן הגליל העליון שרובו ככולו לא היה חסידי, לרב עליהם, נתעוררה אצלם השאלה כיצד להתייחס להנהגתו. השאלה אשר הטרידה, מסיבות מובנות, את חסידי העיר, הופנתה, איפוא, לבעל ה„דברי חיים", והלה השיב להם בפסק ברור שיקבלו עליהם את מרותו ללא היסוס. בעל ה„דברי חיים" הורה לחסידים בקהילת אונגוואר לקבל עליהם את הרב באמון מלא כפי שנהגו ברבם הקודם, ונימק זאת בסיבה שרבי חיים צבי מאנהיימער הוא אש להבה בעבודת השם יתברך. ואכן, בין היהודים החסידים בעיר אונגוואר לבין הרב מהגליל העליון, התפתחו יחסים של אמון מלא, ועד מהרה הוא נתחבב עליהם מאוד. עדות לכך ניתן למצוא בפנייתם אליו לתקן את תקנות בית הכנסת, בעת שסיימו את בנייתו של קלויז החסידים בשנת תרל"ב, שנה אחת בלבד אחרי הבחרו לרב העיר.

מלבד עיסוקו ברבנות, אותה ניהל ביד רמה, עמד רבי חיים צבי גם בראש הישיבה באונגוואר. לישיבתו נהרו תלמידים רבים, אשר חיפשו אחרי תלמידי החתם סופר, ושאפו להשכיל מעט מחריפותו החדה ובקיאותו העצומה בכל מכמני התורה. את שיעוריו היה רבי חיים צבי מלמד על פה. לפניו לא היתה גמרא פתוחה ולא שום

ספר אחר, ורבי חיים צבי היה שופע, גמרות, ראשונים, אחרונים ופוסקים בלא שישנה אפילו מלה אחת מן המקור.

אל דרשותיו שהיה נושא בבית הכנסת היו נוהרים אלפים, הציבור הטה את אוזניו ושמע בהנאה מרובה את פלפוליו החריפים ורעיונותיו המקוריים. בקיאותו העצומה בכל תחום ותחום עשתה רושם רב על השומעים, והכל ראו בו סמל ודוגמא של תלמיד חכם אמיתי.

רבי חיים צבי כתב חידושים רבים, אולם סירב להדפיסם ולהוציאם לאור בימי חייו. רק בשנת תרצ״ח נדפסו ספרי התשובות שכתב אשר נקראו: „עין הבדולח״, ויצאו לאור בברוקלין, ובשנת תש״ד יצאו לאור חידושי הסוגיות שכתב.

פטירתו של רבי חיים צבי מאנהיימער היתה באורח פתאומי. ביום י״ז בתמוז תרמ״ו, כאשר יצא רבי חיים להנפש קמעא בהרי הקארפאטים, נפטר בהיותו בתוך כרם שהיתה סמוכה לעיר שבה שהה.

רבי אלעזר לעוו

במשך שנתיים ימים תרו ראשי ומנהיגי קהילת אונגוואר וחיפשו אחר ממלא מקום מתאים לרבי חיים צבי מאנהיימער, לכהונת רב העיר. ובשנת תרמ״ח הוכתר הגאון רבי אלעזר לעוו לכהן ברבנות קהילת אונגוואר המעטירה. בעת שנבחר רבי אלעזר למשרה הרמה, היה כבר ידוע ומפורסם כרב ועסקן ציבורי חשוב, אשר עסקנותו לטובת הכלל חרגה הרבה מעבר לתחום הרבנות.

רבי אלעזר לעוו נולד בשנת תקצ״ט בווערבוי שבסלובקיה. לאביו רבי ירמיהו אשר כיהן כאב״ד בקהילת אוהעל, והיה נכד לרבי אלעזר רוקח, בעל „שמן רוקח״. בשנת תרל״ד, עם פטירתו של אביו, רבי ירמיהו לעוו, נתבקש רבי אלעזר על ידי מנהיגי קהילת אוהעל למלא את מקומו של אביו.

זמן מה לאחר שהחלו ראשי הקהל בקהילת אונגוואר לתור אחרי רב לעירם, נפלה ההחלטה לבקש את רבי אלעזר לעוו לבוא ולנהל את עניניה הרוחניים של קהילתם. באותה עת התפנתה גם משרת הרבנות של הקהילה האורטודוכסית בעיר בודאפשט, ואף ראשיה שמו את עיניהם על רבי אלעזר. בין שתי הקהילות נוצרה, איפוא, תחרות, אולם קהילת אונגוואר גברה, ורבי אלעזר לעוו בא לכהן פאר בעירם.

מיד עם בואו לעיר אונגוואר, החל רבי אלעזר לפעול למען חיזוק חיי הדת בקהילה. לאחר שעמד על אופיים של החיים הציבוריים ונוכח לדעת כי לנוכח השינויים ברוח הזמן ישנן דברים הטעונים שיפור, עמד והכניס תיקונים ותקנות לשמירת גדרי הדת כדי למנוע פירצות. רבי אלעזר ראה חשיבות מיוחדת בבניית בית כנסת גדול בעיר, אשר יופיו ותפארתו יהיו לשם ולתהלה בכל הסביבה. רבי אלעזר לא חסך מעצמו כל מאמץ, ולא הרפה מהעוסקים בדבר, עד אשר בית הכנסת שראה בחזונו עמד על תילו.

שמו של רבי אלעזר לעוו יצא בעולם והתפרסם, בשל עסקנותו הנמרצת לטובת הכלל ולטובת הפרט. רבי אלעזר נחון בחכמת חיים נדירה, לא היה מונע טוב מבעליו, ונותן עצות לכל הפונים אליו. אפילו הגויים, בעיקר השליטים, היו פונים אליו לקבל את עצתו. רבי אלעזר זכה לקבל מן הקיסר את התואר הנכבד „יועץ סתרים" של חצר המלכות.

בד בבד עם עסקנותו הציבורית הענפה, היה רבי אלעזר מקדיש חלק ניכר מזמנו לטובת הישיבה הגדולה בעיר. רבי אלעזר היה מנהלה הרוחני של הישיבה, והיא גדלה משנה לשנה בכמות ובאיכות. מכל קצות המדינה באו תלמידים אל הישיבה כדי להתבשם מתורתו ולהנות מחכמתו. ורבי אלעזר היה דואג לכל אחד מתלמידי הישיבה כמו אב רחום, לסיפוק כל מחסורם. בדרך זו יצר רבי אלעזר קשר ישיר והדוק עם תלמידיו, אשר אף לאחר שעזבו את כתלי הישיבה, עמדו עמו בקשרים ופנו אליו בשאלותיהם השונות. בספר התשובות שלו, „פקודת אלעזר", נדפסו חלק מן התשובות שהשיב לתלמידיו שהתפזרו במקומות שונים באירופה.

כאשר מלאו לרבי אלעזר שבעים שנה, ערכו תלמידיו כנס גדול, שבו באו הכל לברכו ולהנות מזיו תורתו וכבודו. תלמידיו של רבי אלעזר אשר רצו להתרענן קמעא מחיי היום יום ולחזור ולהתרפק קמעא על געגועי העבר, ביקשו מרבם שידרוש בפניהם. רבי אלעזר ניאות לבקשתם, ודרש לפניהם בבית הכנסת בחריפות ובעמקות. בסיום דבריו עמד ראש הישיבה גם על חשיבות הרמת קרן התורה והיראה במקומותיהם, והוא חיזקם ועודדם לפעול בתחומים אלה. הדברים השאירו בתלמידיו רושם רב, וכולם ניגשו בהתלהבות לביצוע המשימות החשובות שהוטלו עליהם.

רבי אלעזר לעוו נפטר באונגוואר בהיותו בן שבעים ותשע שנים, ביום י"א לחודש כסלו תרע"ח. על פי צוואתו הובא רבי אלעזר לקבורה בבית הקברות היהודי בעיר אוהעל, בסמוך לקבר אביו.

רבי אברהם יוסף גרינוואלד

לאחר פטירתו של רבי אלעזר לעוו, עברה העיר אונגוואר תהפוכות מדיניות. לאחר שנסתיימה מלחמת העולם הראשונה, הוכרזה העיר כבירת החבל האוטונומי קארפאטורוס, אשר נכלל בתחומי הממשלה הצ׳כוסלובקית הצעירה. הקהילה היהודית בעיר אונגוואר היתה שרוייה במשך שנתיים ימים, מאז כינונה של הריפובליקה הצ׳כית ללא רב, והדבר נתן את אותותיו בניהול החיים הרוחניים הסדירים. ראשי הקהל נתקשו במציאת רב מתאים למשרה הרמה, אשר יוכל לתפוס את מקומו של רבי אלעזר לעוו שנפטר. לבסוף החליטו לבחור ברבי אברהם יוסף גרינוואלד, בנו של הגאון רבי משה גרינוואלד, גאב״ד חוסט ומחבר הספר הנודע: „ערוגות הבושם״.

כהונת הרבנות בעיר אונגוואר לא היתה הראשונה לרבי אברהם יוסף. ארבע עשרה שנים לפני קבלו את המשרה הרמה באונגוואר, כבר כיהן רבי אברהם יוסף בק״ק מאקעווע שבהונגריה. את המינוי לרב בקהילה זו קיבל בשנת תרס״ו, אולם לא לזמן רב. בשנת תר״ע, לאחר פטירתו של אביו, רבי משה, נתבקש על ידי ראשי קהילת חוסט לבוא ולמלא את מקומו של אביו. במשרתו הרמה בעיר חוסט כיהן עד לשנת תר״פ, כאשר נענה לבקשת ראשי קהילת אונגוואר לכהן במשרת הרב בעירם.

רבי אברהם יוסף גרינוואלד היה מן הרבנים החשובים בדורו, ונודע כגדול בתורה בבקיאותו בש״ס ופוסקים, בחריפות פילפולו בלימוד, ובמידות תרומיות ונעלות. בבואו לעיר אונגוואר, הרחיב רבי אברהם יוסף את ישיבתו, ובה השקיע את רוב מרצו ויגיעו. עניני הישיבה העסיקו את רבי אברהם יוסף במידה רבה, עד אשר היה נאלץ לדחות ענינים אחרים מפניהם. בהתפתחותה של הישיבה ראה את עתידה הרוחני של העיר וסביבתה, ועל כן לא חסך כל מאמץ מטיפוח תלמידיה לגאון ולתפארת. תלמידי הישיבה נהגו לשמור קשר עם רבם, ראש הישיבה, גם לאחר שנישאו והתישבו במקומות שונים, ומפעם לפעם היו שולחים אליו את שאלותיהם. רבי אברהם יוסף היה שמח על כל מכתב שהגיע אליו, כאשר היה מתרשם כי תלמידו ממשיך לשקוד על התורה והעבודה, והיה משיב להם תשובות על שאלותיהם מתוך הנאה מרובה.

בשנותיו האחרונות סבל רבי אברהם יוסף ממחלה קשה, וזו מנעה ממנו מלהיות מעורה כראוי, וכפי שרצה, בעניני הקהילה. אולם בכל הקשור לעניני הישיבה היה רבי אברהם יוסף מתעלם מכל המגבלות שנכפו עליו בעקבות מחלתו, ובשארית כוחותיו ניהל את ישיבתו ביד רמה. רבי אברהם יוסף גרינוואלד נפטר בעודו צעיר

רבי אברהם יוסף גרינוואלד — אב"ד אונגוואר

לימים, ביום ט״ו לחודש טבת תרפ״ח, והשאיר אחריו ספר שו״ת ידוע בשם: „אבני שוהם״.

רבה האחרון של אונגוואר

כאשר התפנה כס הרבנות באונגוואר, לאחר פטירתו של רבי אברהם יוסף גרינוואלד, הוצעו ארבעה מועמדים לכהן במשרה החשובה. בין תומכיהם של ארבעת המועמדים התפתחה כמין תחרות, ומפאת חשיבותם של כל המועמדים התקשו ראשי הקהל בבחירת הרב. בסופו של דבר הוחלט לקיים בחירות ומתוצאותיהן נבחר רבי יוסף אלימלך כהנא לרב ואב״ד בקהילת אונגוואר. רבי יוסף אלימלך היה רבה האחרון של קהילה זו.

רבי יוסף אלימלך כהנא נולד בשנת תרכ״ו בעיירה רודנאוויץ שבהונגריה התיכונה, לאביו רבי יצחק אייזיק שהיה מגדולי התורה בהונגריה. רבי יוסף אלימלך התחנך בצעירותו על ברכיו של סבו, רבי יצחק אייזיק ביליצער בעל „באר יצחק״. בהיותו בחור יצא את בית הוריו ונסע לאונגוואר ללמוד תורה בישיבתו של רבי חיים צבי מאנהיימער. משם נדד לפרשבורג בירת יהודי הונגריה, ולמד שם תורה בישיבתו של בעל ה„שבט סופר״. מאוחר יותר הוסמך להוראה על ידי רבי שלמה גאנצפריעד, בעל ה„קיצור שולחן ערוך״ שכיהן בימים ההם כראב״ד בעיר אונגוואר, ועל ידי רבו, בעל ה„שבט סופר״, גאב״ד פרשבורג.

רבי יוסף אלימלך החל לכהן ברבנות בגיל צעיר מאוד. בהיותו בן עשרים ושש שנים בלבד, נתקבל על ידי קהילת זשאדאנ׳י לכהונת הרבנות. לאחר מכן היה רב בקהילת בונ׳האד, ובשלב מאוחר יותר עבר לצעהלים, אחת משבע הקהילות שבבורגנלנד, ובה ישב על כס הרבנות עד לבואו להתמנות לרב ואב״ד בעיר אונגוואר בשנת תרצ״א.

באותה עת מנתה קהילת אונגוואר כעשרת אלפים נפש. חיי הקהילה היו מבוססים ומאורגנים למופת, עשרות חברות ואגודות שונות פעלו בה. יהודי קהילת אונגוואר התחלקו לחוגים ולקבוצות שונות ומפולגות, חסידים מול מתנגדים, אורטודוכסיים מול חילוניים. מובן מאליו כי ניהולה של קהילה גדולה ומורכבת שכזו לא היה מן הדברים הקלים ביותר. אולם אף על פי כן הצליח רבי יוסף אלימלך, בחכמת החיים גדולה שבה התברך, לגשר על הפערים הגדולים ולקשר בין כל הפלגים והזרמים,על ידי מציאת שפה משותפת בין כולם.

רבי יוסף אלימלך כהנא — אב"ד אונגוואר

עם זאת, אף שעניני הציבור בעיר מאוד העסיקו את רבי יוסף אלימלך, היה עיקר מאוויו לבסס ולחזק את ישיבתו ולהעלותה לרמה גבוהה בעולם הישיבות. ישיבת אונגוואר גדלה והלכה משנה לשנה, ובימי השיא שלה מנתה הישיבה כ־200 - 250 בחורים מופלגים בתורה וביראת שמים, מתמידים ועמלים בשקידה על התורה ועל העבודה.

רבי יוסף אלימלך הנהיג סדר יום חדש וקבוע בישיבה, והחל לומר בה שיעור, ותמיד היה מקפיד לאומרו בזמנו. דרכו בלימוד היתה מיוחדת במינה. הוא שם דגש על לימודי עיון ובקיאות כאחד. מצד אחד היה פלפלן גדול ובחריפות עצומה, ומצד שני היה נוהג ללמוד את הדף כסדרו, כפי השיטה הבקיאותית המקובלת, כ„לימוד על הדף". תלמידיו מספרים כי במגירותיו היו מונחים כתבי יד שלו, שבהן כתב פירוש בשתי הדרכים שלמד, על כל סוגיות הש"ס. האחת היה בדרך הפילפול החריף, והשניה היתה פירוש על דרך הפשט. מלבד עיסוקו בתורה בתחומי הישיבה ובכתיבת חידושיו על הש"ס, עסק גם בכתיבת פירוש על התורה ובכתיבת מכתבי תשובות אל הפונים אליו. אולם למרבה הדאבון אבדו כל כתביו היקרים מפז ומפנינים בשנות הזעם של השואה האיומה.

בפועליו המבורכים זכה רבי יוסף אלימלך כהנא להערצתם הנלהבת של המוני בית ישראל בכל תפוצות הונגריה, וכך נבחר לכהן כנשיא הלשכה האורטודוכסית שמושבה היה בבודאפשט. לרבי יוסף אלימלך היתה השפעה רבה על ניהול החיים היהודיים בכל רחבי הונגריה וצ'כוסלובקיה. על אף שלא היה חסיד, היו החסידים מתייחסים אליו ביראת כבוד מתוך הערכה גלויה, בידעם עד כמה הירבו גדולי וחכמי הונגריה הצדיקים לחבבו להללו ולשבחו. גם יתר הפלגים והחוגים ברחבי העיר אונגוואר הכירו בו כגאון אמיתי וראו בו מנהיג דגול ואיש אשכולות, ומשום כך קיבלוהו עליהם כפוסק ולא עירערו אחרי פקודותיו. רבי יוסף אלימלך היה עשוי ללא חת, כל מרכיבי אישיותו היו משכמם ומעלה, כל ימיו הטריח את עצמו למען הכלל והפרט בקהילתו ומחוצה לה, לא לחינם רכש לעצמו כבוד והוקרה בכל החוגים, ולמעשה, גם בכל רחבי הונגריה.

רבנים רבים הוכתרו בתואר הנמלץ: „גודר גדר ועומד בפרץ", ואין ספק כי לדברים הללו היה כיסוי של ממש. אולם כאשר המדובר הוא ברבי יוסף אלימלך כהנא, הרי לא רק שאין הדברים בגדר מליצה, אלא אמת המבוססת על עובדות פשוטות אשר העסיקוהו כל ימיו ושנותיו.

הרבה מכושרו המנהיגותי רכש רבי יוסף אלימלך בביקוריו התכופים אצל

אדמורי״ם צדיקים ממנהיגי הדור. עוד בבחרותו נסע אל האדמו״ר רבי חיים מצאנז בעל ה„דברי חיים״, ולאדמו״ר רבי שלמה שפירא ממונקאטש. מאוחר יותר היה נוסע גם אל האדמו״ר בעל ה„דברי יחזקאל״ משינעווע ולאדמו״ר רבי יהושע מבעלז. אין ספק שרוחו התחזקה ונפשו התחשלה בפגישותיו התכופות עם צדיקי יסוד עולם אלה, אשר האצילו עליו מטוהר רוחם והוד קדושתם וסייעו לו לבנות את אישיותו החסונה והאיתנה.

גם בימי כהונתו של רבי יוסף אלימלך ברבנות ניסו המפלגות הציוניות השונות לפרוס את מצודתם בעיר, אולם הוא מנע זאת מהם. רבי יוסף אלימלך לחם בהם בכל כוחותיו, הביע את התנגדותו החריפה לרעיונות הציונות ולא הסכים להתפשר אפילו לא על קוצו של יוד. רבי יוסף אלימלך לא הצטרף גם לאגודת ישראל ולא נתן את הסכמתו לדרכה, מחשש שהדבר יתן לגיטימציה גם למפלגות אחרות שאינן חרדיות. כאשר דובר והוחל בהקמתה של הגימנסיה העברית במונקאטש ובאונגוואר, חבר רבי יוסף אלימלך לאדמו״ר בעל „מנחת אלעזר״ ממונקאטש, ולחם נגדה נמרצות. וכאשר החלו יהודים מסויימים לפרוץ פרצות בעקרונות הדת, לחלל שבת ולעבור על גדרי הצניעות, עמד רבי יוסף אלימלך ותיקן כמה תקנות כדי להגן על חומת היהדות ולשמור על עקרונות הצניעות.

הגיטו הראשון שהוקם בקארפאטורוס על ידי שליחי השטן הצורר אייכמאן וקלגסיו ימ״ש, היה בעיר אונגוואר. עוד לפני חג הפסח של שנת תש״ד, החלו הגרמנים לרכז את יהודי הגליל בגיטו אונגוואר, ולאחר מכן צירפו אליהם גם את יהודי קהילת אונגוואר עצמה. רבי יוסף אלימלך הוסיף לרעות את צאן מרעיתו גם בעת צרה ומצוקה, הוא עודדם וחיזק את רוחם כדי שיוכלו לעמוד במבחן הנורא שעתיד לבוא עליהם, הגם שעדיין לא היה ידוע להם. אף את הישיבה ניהל רבי יוסף אלימלך עד לרגע האחרון לקיומה של קהילת אונגוואר.

על קידוש השם

היה זה בסוף חודש אייר תש״ד, כאשר הקלגסים הגרמנים החלו בהוצאת קבוצות יהודים מגיטו אונגוואר כדי לשלחם אל המוות האיום באושוויץ. רבי יוסף אלימלך כהנא היה בין אחרוני היהודים שעזבו את אונגוואר. הוא נשלח יחד עם עוד אלפים מתושבי אונגוואר והסביבה במשלוח האחרון שיצא ביום שני של חג השבועות, אל תחנתם האחרונה באושוויץ.

ביום י׳ בסיון, לפנות ערב, הגיעו אחרוני הנידונים למוות מגיטו אונגוואר

לשערי מחנה אושוויץ. לאחר המיון הראשוני, שנערך על ידי הצורר הד"ר מענגלי ימ"ש, נחרץ גורלם של רוב הבאים להשלח אל המוות. תלמידיו של רבי יוסף אלימלך דבקו בו בכל לבם ובכל נפשם, עשו את הכל כדי להיות קרובים אליו ברגעים קשים כאלה, ואפילו בעמדם על מפתן תאי הגאזים הקיפוהו מכל עבר. ובהגיע העת האחרונה וניתן האות לצעוד אל תאי המוות, צעד המורה הקדוש בראש עדתו, כשהוא לומד תורה, בעל פה, ללא הרף. וכאשר החלו לראות את המוות מול עיניהם נעמד רבי יוסף אלימלך, הרים את קולו ואמר את הווידוי בהתלהבות דקדושה. בני עדתו ותלמידיו אשר חזו במו עיניהם כיצד רבם מקדש את עצמו בקדושה עילאית ועצומה, התעוררו מדכאונם ובשארית כוחותיהם החרו החזיקו אחריו ובקול רם אמרו את הווידוי. כך עמד רבה האחרון של אונגוואר, אחד מגדולי התורה ועמודי התווך של היהדות החרדית בהונגריה, רבי יוסף אלימלך כהנא, ומסר את נפשו על קידוש שם שמים, יחד עם תלמידיו, היראים והשלמים והדבקים בו בכל נימי נשמתם, וביחד עם קהל עדתו, צאן מרעיתו. יצאו נשמותיהם של יהודי גיטו אונגוואר כשפתותיהם דובבות, מי בקול ומי בלחש: „שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד"!

פרק רביעי

ק"ק בערעגסאז – חותמו של החתם סופר

העיר בערעגסאז שוכנת במחוז בערעג, ומשמשת כעיר הבירה שלו. בבערעגסאז התקיימה קהילה יהודית חשובה ונכבדה, עתיקת יומין, מן הקהילות הוותיקות ביותר בכל חבל ארץ הקארפאטים, אשר חותמו של בעל ה„חתם סופר" היה טבוע עליה וניכר בה בכל תחומי החיים, הציבוריים והפרטיים כאחד.

עד לראשית המאה השמונה עשרה לא הותר כלל ליהודים להתיישב ולהתגורר בעיר בערעגסאז. אולם מני אז ואילך, החלו היהודים, רובם מפולין, להגר אליה, והקהילה התפתחה במהירות. תנופת ההתפתחות של העיר כולה הגיעה לשיאה, בתקופת שבה נכלל חבל הקארפאטים בתחומי הריפובליקה הצ'כוסלובקית. במפקד האוכלוסין שנערך בשנת תר"ץ (1930) התגוררו בבערעגסאז כשמונה עשר אלף תושבים, ומכללם 5,680 יהודים.

רבי יצחק ראכליטץ

אחד מהרבנים הראשונים אשר כיהנו פאר ברבנות העיר היה רבי יצחק ראכליטץ, אשר מוצאו מגזע אראלים ותרשישים, מצאצאי המהר"ל מפראג ולמעלה בקודש. בצעירותו, כאשר היה כבר תלמיד חכם מופלג, נסע רבי יצחק לפרשבורג, כדי לתהות על קנקנו של מרן בעל ה„חתם סופר", ובמטרה לקבל ממנו סמיכת חכמים. ואמנם, בבואו לפני החתם סופר, זכה רבי יצחק לקבל ממנו הורמנא להורות ולדון. רבי יצחק היה רועה נאמן בכמה קהילות במשך ארבעים שנה. בראשית דרכו כיהן ברבנות קהילת טאש, במשך כתשע עשרה שנה, ובסוף ימיו היה לרב ואב"ד קהילת בערעגסאז במשך עשרים ואחת שנים.

רבי יצחק עלה על כס הרבנות בבערעגסאז בשנת תקצ"ח. קשה לתאר במילים פשוטות את גודל מעלת צדקותו ואת עוצמת התמדתו בתורה. רבי יצחק היה עניו ושפל רוח, חי חיי דחקות ואת כל כספו, המשכורת שקיבל מקופת הקהילה, חילק לעניי ואביוני העיר. רבי יצחק ראכליטץ כתב חידושי תורה רבים, ומהם חיבר כמה חיבורים אשר נותרו בכתב ידו ולא זכו לצאת לאור. בשנות השואה, בעת חורבן קהילת בערעגסאז, אבדו הכתבים הקדושים.

רבי יצחק ראכליטץ נפטר בשנת תרי"ט ונקבר בבית הקברות היהודי של קהילת בערעגסאז. זמן קצר לפני פטירתו ציווה על בני ביתו שלא יכתבו על מצבתו שום תוארים, וכמו כן ציווה להם וביקשם שידאגו לכך שידונוהו בארבע מיתות בית דין. בהלווייתו ספדו לו גאוני ארץ שחיו בימיו: רבי אפרים פישל הורוויץ אב"ד מונקאטש, רבי מנחם א"ש אב"ד אונגוואר, רבי שמואל שמעלקי קליין אב"ד סעליש ורבי אשר אנשיל יונגרייז אב"ד טשענגער.

רבי אברהם יהודה לייב הכהן שווארץ

כשנתיים לאחר פטירת רבי יצחק ראכליטץ, בשנת תרכ"א, נתקבל רבי אברהם יהודה לייב הכהן שווארץ לכהונת אב"ד בקהילת בערעגסאז. רבי אברהם יהודה לייב נולד בשנת תקפ"ד (1824) בה'מאד שבצפון הונגריה, אביו היה ר' פנחס זעליג הכהן שווארץ. כבר בהיותו כבן ארבע עשרה שנה, גלה למקום תורה ולמד תורה אצל רבי משה סופר, בעל ה"חתם סופר". במשך כשנה ומחצה עמל יומם ולילה על תורתו בישיבה הרמה בפרשבורג, עד לפטירת רבו, ראש הישיבה, מרן בעל ה„חתם סופר" זי"ע. לאחר מכן עזב את פרשבורג והלך ללמוד בישיבתו של רבי בנימין וואלף לעוו, בעל ה„שער תורה" מוערבו. לאחר ששקד ועמל על התורה במשך כמה שנים בישיבתו של רבי בנימין וואלף, והיה ראוי לסמיכה להוראה, הסמיכו רבו, ואחל לו שיזכה להיות רב בה'מאד עיר מולדתו.

מאוחר יותר נתוודע רבי אברהם יהודה לייב לרבי חיים מצאנז, ומאז שהחל להכירו דבק בו בכל נימי נשמתו, והיה לאחד מחסידיו המובהקים. במשך עשרים ושש שנים היה נוסע להסתופף בצילו של רבי חיים, פעם אחת בשנה בחג השבועות. בין רבי אברהם יהודה לייב ורבי יצחק מאיר מגור, בעל חידושי הרי"מ, התפתחו קשרים אמיצים וברבות הימים הלכו והתהדקו עד למאד. אות ליחסיהם הטובים ניתן למצוא בעובדה שאת שמו של אחד מנכדיו קרא על שם הרי"מ מגור זצ"ל. לא רק את תורת החסידות ודרכי ההנהגה שהיא מחייבת למד רבי אברהם יהודה לייב מבעל ה„חידושי הרי"מ", גם דרכו בלימוד רכש אצלו. תמיד היה מעיד על עצמו כי הוא לומד באותה דרך שהחידושי הרי"מ לומד.

לאחר נישואיו התגורר רבי אברהם יהודה לייב בבית חותנו בקהילת אוהעל. עד מהרה יצא לו שם בין תופסי התורה בעיר, וסביבו התקבצו מספר בחורים אשר באו לשמוע תורה מפיו. על אף גילו הצעיר מאוד, ניהל ישיבה באוהעל, למרות שלא ניתמנה לרבה הרשמי של הקהילה. עד שנת תרכ"א ישב באוהעל, ובגאונותו העצומה הפיח רוח חדשה בלימוד התורה בעיר.

בשנת תרכ״א, זמן קצר לאחר שניאות לבקשתם של נכבדי קהילת בערעגסאז שיבוא לכהן כרב בעירם, החל רבי אברהם יהודה לייב לשבת על כס הרבנות, והפעם באופן רשמי. מיד לאחר שהחל לכהן בכהונתו החדשה, החלו לנהור אליו תלמידים מכל רחבי האיזור. חמישים תלמידים אשר נפשם איוותה לשתות את מימי תורתו להרוות את צמאונם, הגיעו אליו כדי ללמוד בישיבתו בקביעות.

רבי אברהם יהודה לייב היה נוהג למסור שני שיעורים בישיבה, שיעור אחד בלימוד עיון, ואילו השיעור השני היה בלימוד בקיאות. שני השיעורים שמסר, גם בעיון וגם על דרך הפשט, היו מתובלים לומדות עצומה ופילפולים חריפים. לאחר שמסר את השיעור היה נוהג לחזור בביתו על הסוגיא שלימד, אולם בפעם הזאת היה לומד אותה על דרך הסוד והנסתר. רבי אברהם יהודה לייב היה נוהג לעשן מקטרת, בשעה שהיה לומד לעצמו, וכן גם בשעה שהיה מלמד את השיעור לתלמידיו. האויר סביבו היה מתמלא בעשן סמיך, עד אשר היה קשה להתקרב אליו.

לאור שאלותיהם של תלמידיו לסיבת עישונו התכוף, הסביר פעם אחת, כי כאשר הצדיקים מעשנים יש להם כוונות מיוחדות. הוא ביאר את דבריו כך: המקטרת עשויה משלושה מרכיבים שהם יסודות חשובים בבריאה: מחרס, עץ ועצמות בהמה. ראש המקטרת עשוי מחרס, הקנה עשוי מעץ והפיה שממנה שואפים עשויה מעצם בהמה. שלושת אלה מסמלים את הדומם, הצומח והחי. ולאלה מכוון הצדיק בעת עישונו, הוא מכוון את לבו לשמים ומתקן את כל יסודות הבריאה, ומעלה את יסודות הדומם, הצומח והחי, לדרגת האדם שהוא מסוג המדבר.

לרבה של בערעגסאז יצא שם בעולם התורה בכלל ובהונגריה בפרט,והוא נחשב כאחד מגדולי הרבנים במדינה. רבי שמעון סופר רבה הנודע והמפורסם של עיר ואם בישראל קראקא, מכנה אותו במכתב שכתב: „הרב הגאון המובהק החריף ובקי בחדרי תורה בנגלה ובנסתר״. ספרו שו״ת „קול אריה״ יצא לאור בשנת תרס״ד, כעשרים שנה אחרי פטירתו, בסילאדי – שאמלוי שבהונגריה ועם תוספות בירושלים תשכ״ג. תולדות חייו רבי ההוד של רבי אברהם יהודה לייב, מכתביו ותשובותיו שכתב במשך השנים שמערכת הפסיקה שלו התפרסה על כל רחבי הונגריה, נדפסו בספר „תולדות קול אריה״, שיצא לאור בקליינווארדיין בשנת ת״ש. מאוחר יותר חזר הספר ונדפס בברוקלין בשנת תשכ״ג, בתוספת חידושי תורה ממנו, שלא ראו אור עד אז.

בשנת תרמ״א הוזמן רבי אברהם יהודה לייב על ידי נכבדי קהילת ה׳מאד, עיר מולדתו, לכהן פאר ברבנותה. במשך שנים רבות שאף רבי אברהם יהודה לייב לכהן כרב בעיר שבה גדל בשחר נעוריו ובה עשה את ראשית דרכו בתורה ובעבודת ה׳.

וכאשר משרת הרבנות שם התפנתה, נענה ברצון להצעה ונתמנה לרבה של ה׳מאד, כברכת רבו מורו, רבי בנימין וואלף מווערבו, אשר הסמיכו להוראה.

בבואו לה׳מאד, העביר רבי אברהם יהודה לייב את ישיבתו לשם והמשיך לנהלה עד ליומו האחרון. רבי אברהם יהודה לייב הכהן שווארץ נפטר ביום כ״ד בתשרי תרמ״ד (1883), ואת מקומו ברבנות ה׳מאד מילא אחריו בנו רבי נפתלי הכהן שווארץ.

רבי שלמה סופר

זמן קצר לאחר שעזב רבי אברהם יהודה לייב הכהן שווארץ את העיר בערעגסאז, נתמנה רבי שלמה סופר, נכדו של בעל ה„חתם סופר״, לכהן פאר ברבנות הקהילה. רבי שלמה היה בנו של רבי אברהם שמואל בנימין סופר, בעל ה„כתב סופר״ אב״ד פרשבורג.

כחמש שנים לפני הבחרו לרב קהילת בערעגסאז, נתקבל רבי שלמה על ידי קהילת דערעטשקע לכהן בה כאב״ד, ובכהונה זו המשיך עד אשר התבקש ונענה לבקשתם של ראשי קהילת בערעגסאז, בשנת תרמ״ד, לשבת על כס הרבנות בעירם.

במשך ארבעים ושש שנות כהונתו של רבי שלמה סופר התפתחה קהילת בערעגסאז והיתה לאחת הקהילות המרכזיות בקארפאטורוס. רבי שלמה פעל גדולות ונצורות בכל השטחים שידו הגיעה אליהם. אם מחפשים את הסיבה להצלחתו המיוחדת אפשר למצוא כמה וכמה, אולם העיקרית שבהם היתה הכישורים המיוחדים שבהם ניחון, וכן מידותיו התרומיות וסגולותיו הנעלות, אשר העמידוהו בשורה הראשונה של רבני הונגריה הדגולים והמפורסמים. מלבד אלה נודעה לרבי שלמה סופר השפעה רבה בהכרעות ציבוריות ובהכוונת החיים הרוחניים של קהילתו וקהילות אחרות בשל היותו נצר מגזע תרשישים, בן אחר בן למאורה של גולת הונגריה מרן בעל ה„חתם סופר״.

תחומי פעילותו של רבי שלמה סופר היו רבים, החל משמירת חינוך הבנים והבנות על טהרת הקודש וחיזוק עניני הדת השונים, וכלה במלחמה נחרצת נגד כל נסיון הרוחות הרעות לחדור מבעד לחומת היהדות החסונה. אולם גולת הכותרת, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, בכל פעילותו הענפה, היתה ישיבתו המפוארת. כל ימיו שקד רבי שלמה על פיתוחה וחיזוק יסודותיה הלמדניים ההלכתיים והמוסריים של

רבי שלמה סופר, אב״ד בערעגסאז באמצע.
מימינו: רבי משה דייטש, אב״ד סאבאדקא
משמאלו: רבי עקיבא סופר, אב״ד פרשבורג

הישיבה. ואכן, ברבות השנים, יצאו לישיבה מוניטין רבים בכל העולם, בשיגשוגה והצלחתה הגדולה עד למאוד.

רבי שלמה העשיר את עולם התורה בשני חיבוריו הנפלאים אותם כינה בשמות „חוט המשולש" ו„אגרות סופרים". מלבד כתיבת והוצאת ספריו לאור, עסק רבי שלמה גם בהוצאה לאור של כמה מספריו של אביו בעל ה„כתב סופר". רבי שלמה סופר נפטר ביום י"ח לחודש אדר תר"ץ.

רבי אברהם שלמה הירש

רבי אברהם שלמה הירש היה בנו של רבי יצחק חנוך, אשר כיהן, בראשית דרכו כרבה של העיירה טאלדיעש השוכנת במחוז זיבנבירגן, ולאחר מכן עבר לבודאפשט כאשר נתמנה לתפקיד רב בית הכנסת בטעלעקי פלאץ בעיר.

בימי נעוריו למד רבי אברהם שלמה אצל רבי שלמה זלמן עהרנרייך, אב"ד שאמלוי, וכבר אז היה ניכר עליו כי נועד לגדולות. רבי אברהם שלמה התבלט מכל חבריו בגודש ידיעותיו וחריפות שכלו, והכל היו מנבאים לו עתיד מזהיר. לאחר הבר מצווה, עבר רבי אברהם שלמה ללמוד בעיר פרשבורג בישיבתו של רבי עקיבא סופר, נכדו של מרן בעל ה„חתם סופר. גם רבו, רבי עקיבא סופר, העריך מאוד את כשרונותיו הברוכים ואת מידותיו התרומיות, אשר אך מעטים כמותם נמצאו בין תלמידי הישיבה.

רבי אברהם שלמה יגע בתורה בשקידה ובהתמדה בעשותו את לילותיו כימים, ועד מהרה התבלט מאוד בין תלמידי הישיבה, בהישגיו המרשימים ובסברותיו הישרות. כעבור כמה שנים, כאשר חלקים חשובים מכל הש"ס והפוסקים היו חרותים במוחו של רבי אברהם שלמה וכמונחים בקופסה, סמכו רבו, ראש הישיבה, רבי עקיבא סופר, והעניק לו מינוי הוראה.

לאחר שזכה רבי אברהם שלמה לקבל סמיכה להוראה מרבי עקיבא סופר, החליט לצאת לפולין כדי לקבל סמיכת חכמים גם מגדולי רבניה. ואכן, מבוקשו עלה בידו, לאחר שנתקבל בסבר פנים יפות עמד בכל המבחנים וזכה לסמיכתם של רבני פולין. לאחר ששב רבי אברהם שלמה עם תעודות הסמיכה שקיבל בפולין עשה שימוש בבית הדין בפרשבורג, ורכש שם נסיון וידע רב בניהול ענייני הרבנות המסועפים.

בשנת תרע"ו, כאשר מלחמת העולם הראשונה היתה בעיצומה, ובחזית היו

רבי אברהם שלמה הירש — אב״ד בערעגסאז
(הראשון משמאל) במרחץ לובשאווא

חסרים חיילים, החליטו שלטונות הצבא ההונגרי לגייס חלק מבחורי הישיבות. בין הישיבות שמהן גייסו בחורים היתה גם ישיבת פרשבורג, ובין הבחורים המגוייסים היה גם הבחור אברהם שלמה הירש. רבי אברהם שלמה היה, באותה עת, כבן עשרים ושתיים שנים, וכמו כל המגוייסים האחרים מקרב היהדות הנאמנה, החליט גם רבי אברהם שלמה לקבל על עצמו את הדין ללא עוררין.

רבי אברהם שלמה שימש בתפקיד רב צבאי, ובאמצעות תפקידו רשם דף מזהיר של פעולות בעלות חשיבות מיוחדת. מלבד התפקידים הדתיים השיגרתיים שבהם עסק מכוח מינויו לתפקיד רב, עסק רבי אברהם שלמה, בכל מקום בחזית שאליו נשלח, במערכת עניפה ומסועפת של גמילות חסדים. רבי אברהם שלמה דאג לכל מחסורם של המגוייסים היהודים ובכל כוחותיו השתדל לספק להם את כל שדרשו ברוחניות ובגשמיות. רבי אברהם שלמה היה עובר מקום למקום ומחזית לחזית, מבונקר לבונקר ומעמדה לעמדה, מדבר מעודד ומנחם את המגוייסים המודאגים והמוטרדים מחשש לגורל עצמם וגורל משפחותיהם. לפעמים היה מביא עמו דרישת שלום מהמשפחה וגם בכך היה מקל בהרבה את תחושת המועקה של החיילים היהודים, את כל התפקידים הללו הטיל רבי אברהם שלמה על עצמו ולא חסך כל מאמץ, אשר לעיתים היה כרוך בסיכון של ממש. תשומת לב ומאמצים מיוחדים הקדיש רבי אברהם שלמה לפצועים האומללים, ובהיותו חופשי, יחסית, לתנועה, הרבה לבקרם בבתי החולים הצבאיים והאחרים. מלבד זאת עסק רבות גם בשאלת הנעדרים, והשתדל לרשום כל פרט שנודע לו אודותיהם ועל הימים האחרונים שנראו בין החיילים.

גם בשובו הביתה הרבה רבי אברהם שלמה לעסוק, לצדם של גדולי וגאוני הדור, בפתרון השאלה הסבוכה והקשה של התרת עגונות. רישומיו הרבים מימי המלחמה היו לו לעזר, וכן קשריו ההדוקים עם שלטונות הצבא סייעו לו במלאכת הקודש.

כשהגיע רבי אברהם שלמה הירש לפרקו נשא את הרבנית חוה לאה, בתו של רבי שלמה סופר, אב״ד בערעגסאז. רבי אברהם שלמה עבר לגור בעיר מגוריו של חותנו, ובהיותו סמוך על שלחנו הכניסו חמיו לפני ולפנים עניני הרבנות. באותם הימים, כאשר מעורב היה בעובי הקורה בכל עניני העיר, עמד רבי אברהם שלמה על דרכי ההוראה והנהגת הציבור של חותנו הגאון ולמד ממנו רבות. גם בבואו לבערעגסאז נתגלו עד מהרה כשרונותיו הברוכים של רבי אברהם שלמה והוא נתבקש לנהל את ישיבתו הרמה של חותנו. בעת שניהל את הישיבה העמיד תלמידים רבים, אותם הנחה בדרכי הלימוד. באותה תקופה נתמנה גם לתפקיד מגיד ודרשן דמתא, והיה משמיע

את דרשותיו הנפלאות ברבים, אשר רבים נהרו לשמוע את לקחן. הכל היו שבעי רצון מרבי אברהם שלמה, ונהגו לומר עליו: „חן הוצק בשפתותיו".

לאחר פטירת חותנו, רבי שלמה סופר, בשנת תר"ץ, נבחר רבי אברהם שלמה למלא את מקומו כרב ואב"ד העיר בערעגסאז. הכל ראו בו ממשיך דרכו הטבעי והנאמן ביותר של חותנו הגדול. לרבי אברהם שלמה לא היו כל קשיי הסתגלות למשרה הרמה החדשה, עובדת היותו מקורב מאז נישואיו ועד לפטירתו של חמיו לניהול ענייניה הרוחניים של העיר, איפשרה לו להיות ממשיך אמיתי לפועליו הברוכים של הרב הקודם, ולא היה לו כל צורך ביציקת יסודות חדשים לניהול החיים הקהילתיים על פי רוחו.

רבי אברהם שלמה השכיל לנהל את עדתו בדרכי נועם וכל ימיו עסק בטיפוח והידוק היחסים בינו לבין בני קהילתו. בדרך זו הגיע להישגים מרשימים בכל התחומים שבהם פעל, מחינוך ועד לחסימת דרכם של פורקי העול. בד בבד עם היותו רב ואב"ד העיר, תפקיד אשר העסיקו יומם ולילה, עסק גם בניהול הישיבה בכוחות עצמו, ומעולם לא נתן לעניני הציבור שיבואו על חשבון שיעוריו בישיבה.

כאשר כלאו אנשי הגיסטאפו את יהודי העיר בערעגסאז בגיטו, היה רבי אברהם שלמה היחיד שנהנה מחופש תנועה אל מעבר לגבולות הגיטו. יחסם המיוחד של השלטונות ההונגריים כלפיו נבע מהיותו לוחם במלחמת העולם הראשונה. רבי אברהם שלמה ניצל את זכותו זו, ועסק בכל עת שהייתם של היהודים בתחומי הגיטו, בסיוע לחולים ולרעבים, בהספקת מזון ותרופות, מתוך מסירות נפש. בידיו של רבי אברהם שלמה היו מצויות תעודות הצלה, ניתנה לו האפשרות לנוע חופשי, לצאת את גבולות הארץ ולהגיע אל ארץ מבטחים, אולם הוא סירב להפקיר את עדתו בעת סער ומצוק, והעדיף ללכת עמם עד הסוף המר והנורא באושוויץ.

רבי אברהם שלמה הירש נשלח במשלוח הראשון שיצא את שערי גיטו בערעגסאז בדרכו האחרונה אל המוות באושוויץ, וביום כ"ד לחודש אייר שנת תש"ד, מסר את נפשו על קידוש ה' יחד עם עוד רבים מבני קהילתו שהומתו באכזריות בתאי הגאזים.

רבי אשר שטיינמעץ

רבי אשר שטיינמעץ נולד בשנת תרנ"ח בעיר טעטש. אביו היה רבי חיים שטיינמעץ, בן למשפחה מיוחסת מצאצאי ר' נפתלי הירץ שטיינמעץ, מגדולי חסידי

רבי אשר שטיינמעץ — אב״ד דקה״י בערעגסאז בחברת תלמידיו

צאנז ושינעווע, אשר התגורר בטעטש משנת השבעים של המאה הי״ט. בצעירותו למד רבי אשר אצל ר׳ דוד יצחק מטעטש, וכשהתבגר והיה לבחור נסע ללמוד בישיבתו של בעל ה„עצי חיים״ בסיגעט. בלומדו בישיבת סיגעט התפרסם רבי אשר כעילוי עצום, חכם מופלג, עמקן חריף וחרוץ.

כשהגיע רבי אשר שטיינמעץ לפירקו נשא לאשה את בתו של רבי ישראל פריינד, אשר כיהן באותה עת כרבה של קהילת רודנא. רבי ישראל היה בנו של רבי אברהם יהושע פריינד הרב ואדמו״ר מאינטערדאם ונאסאד. מאוחר יותר נתמנה רבי ישראל פריינד לכהן כרבה של קהילת הוניאד.

כאשר נתקבל חותנו לכהונת הרבנות בהוניאד, נתמנה רבי אשר למלא את מקומו בקהילת רודנא. על אף היות רבי אשר צעיר לימים עדיין, נתבקש על ידי נכבדי הקהילה לתפוס את מקומו של חמיו, מאחר וכוחו הרב וכשרונותיו הבלתי מצויים היו ידועים להם, והם תלו בו תקוות רבות. שמו של רבי אשר, רבה הצעיר של רודנא, יצא לתהילה והתפרסם ברחבי המדינה, והוא נתבקש לעמוד בראש בית דין שתפקידו היה לפסוק בדיני תורה מסובכים ומורכבים. בהיותו בעיירה רודנא ניהל רבי אשר ישיבה לבחורים מצטיינים, ובה למדו כחמישים תלמידים.

בשנת תרצ״ח הוזמן על ידי ראשי קהל עדת יראים בעיר בערעגסאז, לבוא ולכהן כרב בקהילתם. רבי אשר ניאות לבקשתם וזמן קצר לאחר מכן הגיע אל העיר. הקהילה החסידית בבערעגסאז התלכדה סביב רבי אשר שטיינמעץ, וחבריה הכירו בו כרבם. רבי אשר היה מנהיג חסידי בחסד עליון, אישיותו הסוחפת כרכה את לימוד התורה בחגורת זהב של חסידות לוהטת. רבי אשר הרבה להסתופף בצלם של האדמו״רים רבי חנה הלברשטאם מקולושיץ והגה״ק רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר, אשר האדירו את כוח המשיכה שלו להמוני החסידים בבערעגסאז.

בשנת תרצ״ט (1939) פתח רבי אשר ישיבה בבערעגסאז. בעת פתיחת הישיבה באו כחמישים בחורים אשר איוו ללמוד תורה ולקנות חכמה יראה ודעת מראש הישיבה. קשר הדוק ולבבי נוצר בין רבי אשר לתלמידיו אשר לבם הלך שבי אחרי קסם אישיותו. במיוחד אהבו תלמידיו לשמוע מפיו את שיעוריו החריפים המיוחדים בעיון ובבקיאות, ואת תפילתו הערבה מושכת הלבבות והמעוררת יראת שמים.

רבי אשר פעל והשקיע מאמצים מרובים בביסוס והתפתחות אישיותו התורנית של כל אחד ואחד מתלמידיו. שאיפתו היתה לטפח את כשרונותיהם הלמדניים לצד רכישת בקיאות מקיפה בש״ס וידע נרחב בהלכה ובפסיקה. הלימודים בישיבה

התנהלו על פי שיטת הלימוד על הדף, בעיון ובבקיאות, עליהם נאמרו שיעורים קבועים. אולם מלבד אלה השתדל רבי אשר לשים דגש חשוב על לימוד שולחן ערוך „יורה דעה", ודרש מכל אחד מתלמידיו שילמד ויעמוד למבחן על כל הפרקים בחלק זה של השולחן ערוך. לפי סדר הלימודים השנתי למדו בזמן הראשון הלכות „מליחה", ובסוף הזמן היה על הכל לעמוד למבחן מקיף על כל החומר. בזמן השני למדו ונבחנו על הלכות „בשר בחלב" ואילו בזמן השלישי והרביעי למדו ונבחנו על הלכות „תערובות".

התלמידים למדו בישיבה במרץ רב, בשקידה ובהתמדה, כאשר רבי אשר עומד עליהם ומנצח על מלאכת הקודש, מקפיד על מסירת שיעוריו ועל קיום הסדרים המיוחדים שהנהיג בישיבה. אחד מן השיעורים התקיים בשעה ארבע לפנות בוקר, ועל אף השעה המוקדמת והעייפות מן היגיעה בתורה בשעות הלילה, לא נעדר אף אחד מן התלמידים בשעת שיעורו הקבוע. בשנת תש"א, כשנתיים בלבד מאז נפתחה הישיבה הרמה בבערעגסאז, כבר למדו בה כמאה וחמישים בחורים אשר עלו ונתעלו בתורה וביראת ה'.

לצדו של רבי אשר עמד בנו ר' שלמה זלמן לייב, אשר סייע לאביו בניהול הישיבה, כאשר ראש הישיבה נאלץ היה להעדר מן השיעור בעקבות עיסוקים דחופים וחשובים לטובת קהילתו, מסר בנו את השיעור במקומו.

ישיבתו הגדולה של רבי אשר שטיינמעץ בבערעגסאז התקיימה ועמדה על תילה אפילו זמן קצר לפני בוא השואה האיומה והנוראה על יהודי בערעגסאז, אשר החריבה את הקהילה ובעקבותיה גם את הישיבה. עד לשנת תש"ב לא ניכר שום שינוי בישיבה. על אף המתחים הגדולים והקשיים העצומים בחיי היומיום, התנהלה הישיבה בסדר מופתי ללא הפרעות מיוחדות. אולם החל משנת תש"ב (1942), כאשר הממשלה האנטישמית של הונגריה חקקה חוקי רשע חמורים נגד היהודים בני חסותה, החלו הז'נדמרים הארורים להציק לבחורים, תלמידי הישיבה, ובעקבות זאת החל מספר התלמידים בישיבה להצטמצם ולרדת, ובערב הקמת הגיטו בבערעגסאז מנתה הישיבה בין ששים לשבעים תלמידים בלבד.

בטרם השואה, אשר הכחידה את מרבית יהודי קהילת בערעגסאז, הספיק רבי אשר להדפיס את החלק הראשון של חיבורו הנפלא הנודע בעולם התורה בהיותו יסודי ומקיף ובעל רעיונות חריפים על ענינים במסכת מקוואות. בספרו, אותו כינה בשם: „מקוה ישראל", נכללים גם חידושים מחותנו רבי ישראל פריינד, ומחותנו הזקן רבי אברהם יהושע פריינד, האדמו"ר מנאסאד. את חלקו השני של הספר לא זכה להוציא לאור והכתבים שמהם היה אמור לצאת אבדו בשואה.

ישיבת בית אשר — בערעגסאז — ת״ש

רבי אשר שטיינמעץ עלה על המוקד באושוויץ, יחד עם רבים מבני קהילתו, אשר מסרו את נפשם על קידוש השם ביום כ״ה באייר תש״ד.

רבי אהרן ראטה – האדמו״ר מבערעגסאז

זכתה העיר בערעגסאז, כאשר נפלה בחלקה הזכות הגדולה לאכסן בתוכה, בשנים שלפני החורבן והשואה, את האדם הגדול בענקים - רבי אהרן ראטה, בעמח״ס „שומר אמונים", אשר עיטר ופיאר את שמי יהדות הונגריה, טרנסילווניה וקארפאטורוס במשך שנים רבות. אורו המופלא זרח בבערעגסאז והאיר כמגדלור למרחקים, ובקרני החום שהפיץ חימם את לבותיהם של בני עם ישראל בכל רחבי המדינה.

מאונגוואר, בירת קארפאטורוס, צמח ועלה, היתמר ופרח אחד מרועי החסידות בדור השואה, אשר השכיל להכניס תחת כנפי קדושתו את המוני בית ישראל, והודות לפעולותיו הברוכות ועבודת הקודש שלו, הצית בלבם שלהבת של אש קודש וקרבם לאבינו שבשמים בדרך התורה והחסידות.

חצרו שהיתה בסאטמאר, ואחרי כן בבערעגסאז ולבסוף בירושלים, היתה אבן־שואבת לחסידים ואנשי מעשה, אשר ביקשו לנפשם אוירה חסידית צרופה, אוירה של קדושה עילאית תמימה, דוגמה לעבודת ה׳ - זו תפלה כשהיא חוצבת להבות אש ויוצאת ממעמקי נבכי הנפש ומכל חדרי הלב ושאר רמ״ז איברים. הם ביקשו ומצאו את מבוקשם, הם באו על סיפוקם, נסחפו והתלהבו, התרוממו והתקרבו מתוך שמחה שמילאה את כל חלל לבותיהם וקרבתם, מעלה אחר מעלה, לאביהם שבשמים.

תולדות אהרן

רבי אהרן ראטה, נולד באונגוואר, בר״ח סיון תרנ״ד (1894) לאביו, הרב החסיד המפואר רבי שמואל יעקב ראטה, ולאמו מרת יענטא. כבר משחר ילדותו נודע כמי ששוקד על התורה והעבודה במרץ ובהתמדה, ומספרים עליו כי עוד בטרם היותו בגיל בר־מצוה היה נוהג לקום בחצות הלילה, עורך תקון־חצות ועוסק בתורה במשך שעות ארוכות. רבי אהרן היה נוהג להתבודד לפרקי זמן ממושכים, בהם היה מחפש לעצמו דרך לתשובה ולעבודת ה׳, ולעיתים מזומנות היה יוצא אל היערות המרוחקים, מעפיל להרים הרמים, שם היה מתבודד בחיק הטבע, מתפעל מפלאי הבריאה ונושא את תפלותיו בהתלהבות עצומה.

בהיותו בגיל תשע, יצא את ביתו והלך ברגליו לעיירה קאסאני, ללמוד תורה בישיבתו של רבי יהוסף ראטנבערג אב״ד קאסאני. בהיותו בישיבתו של רבי יהוסף ראטנבערג, שקד על התורה והעבודה יומם ולילה, השקיע את כל מרצו ויגיעו בקניית ידיעות התורה והבנתה, וכעבור זמן קצר רכש לעצמו שם של מתמיד ועילוי גדול. כאשר גדל והיה לבר־מצוה שלחו אביו ללמוד תורה מפיו של רבי פנחס אדלער אב״ד העיירה ראדוואנקא הסמוכה לעיר מונקאטש. בראדוואנקא למד כשנתיים, וגם שם עשה לילות כימים בהעשרת ידיעותיו וקניית מעלות התורה. משם עבר לישיבתו של רבי יהודה גרינוואלד אב״ד ואיא, כפר במחוז סאבולץ׳ שבהונגריה, ולאחר כשנה גלה לישיבתו הרמה של רבי ישעי׳ זילברשטיין בעל „מעשי למלך״ אב״ד ווייצען, ממנו קיבל את עיקר תורתו ורוב חכמתו.

את דרכו בתורת החסידות קיבל מכמה מצדיקי אותו הדור. בראשית דרכו יצק מים על ידיו של רבי יהוסף ראטנבערג מקאסאני, ומאוחר יותר נוהג היה לנסוע לרבי ישׂשכר דוב רוקח מבעלזא, אליו היה מקושר בקשר נפשי עוד בימי בחרותו. רבי אהרן נתפרסם כמי שיושב בחצרו של האדמו״ר בבעלזא תשעה חדשים ברציפות, והאדמו״ר רבי ישׂשכר דוב רוקח, אשר ראה את מעלותיו התרומיות וסגולתיו הנפלאות להנהיג עדה קדושה, הסמיכו, עוד בהיותו אברך צעיר לימים, לשמש כמנהיג בישראל. בין השאר היה פוקד גם את חצרו של האדמו״ר רבי ישראל האגער מויז׳ניץ בעל ה„אהבת ישראל״. אולם רבו המובהק לתורת החסידות והנהגותיה היה רבי צבי אלימלך שפירא אב״ד בלוז׳וב בעל ה„צבי לצדיק״, אשר חיבבו עד מאוד, ראה בו תלמיד מובהק והיה מקרבו אליו קרבה יתירה.

לחצרו של האדמו״ר מבלוז׳וב החל רבי אהרן לנסוע עוד בהיותו תלמיד בישיבת רבי ישעי׳ זילברשטיין שבווייצען. באותה עת, לאחר מלחמת העולם הראשונה, ישב האדמו״ר מבלוז׳וב בבודאפשט שבהונגריה לאחר שברח מגאליציה. שמע בואו להונגריה הגיע לאוזניו של רבי אהרן, ובבקשו אחר החכמה יצא לבודאפשט והתדפק על דלתותיו, שאב תורה וחסידות מבארו ולמד מהנהגותיו דרכים ושיטות בעבודת ה׳. באותה עת היה גם האדמו״ר רבי ישׂשכר דב רוקח מבעלזא, בהונגריה. גם הוא היה בין הנסים בתקופת המלחמה מגאליציה והתיישב זמנית בראצפערט. רבי אהרן שכבר הכיר את האדמו״ר מבעלז, נסע לחצרו מספר פעמים וחסה בצלו.

מבודאפשט לסאטמאר

בשנת תרע״ו (1916) נשא לאשה את בתו של רבי יצחק כץ מבודאפשט, מגדולי חסידי הגה״ק רבי יחזקאל שרגא הלברשטאם משינעווע, חתנו של רבי ישראל חיים

ברוין־העברי, בעמח"ס פרי עץ אבות עה"ת. רבי יצחק ניהל בית מדרש משלו, והוא נקרא בשם: „ארץ ישראל שטיבל". בבית מדרשו הנהיג ותיקן כמה תקנות וגדר סייגים נחוצים וחשובים.

במשך כמה שנים ישב רבי אהרן ראטה על התורה ועל העבודה בעיר בודאפשט, ובשנת תר"פ עבר לסאטמאר. בבואו לסאטמאר החלה להתקבץ סביבו קבוצה של חסידים צעירים, אשר איוו לנפשם את דרכו המיוחדת בעבודת ה' והתארגנו לקבוצה חסידית בפני עצמה. עדתו כונתה בעת ההיא: „חבריא קדישא". רבי אהרן שם את הדגש העיקרי על עבודת ה' במסירות נפש וראה עיקר גדול בתפילה מתוך התלהבות.

באותה עת היתה עדיין הנהגתו החסידית לא־רשמית, היא לא נחשבה לחצר חסידות במלוא מובן המלה, למרות הוראתו של רבו המובהק, האדמו"ר מבלוז'וב, לכהן כאדמו"ר. הוראה זו לא נמסרה לו ביחידות, אלא בפרהסיה לעיני קהל חסידיו של האדמו"ר מבלוז'וב. היה זה כאשר פקד את חצרו של האדמו"ר בימים הנוראים בפשעמישל. האדמו"ר מבלוז'וב קרא לרבי אהרן והושיבו על כסאו ולעיני כל קהל הנוכחים אמר לו במפורש: „אני מסמיך אותך להנהיג עדה - ואברכה מברכך, אני נותן לך את הכוח לברך את בני ישראל". אולם, אף על פי כן, רבי אהרן עדיין לא רצה להיות אדמו"ר לחסידיו הצעירים והעדיף להיות „חבר טוב" אליהם, ומעמדה של שוה בין שוים היה מנחה אותם ומדריכם בדרך החסידות ובעבודת הבורא.

עלייתו לארץ ישראל

באמצע חודש אלול של שנת תרפ"ה, עלה רבי אהרן לארץ ישראל והתיישב בעיה"ק ירושלים. גם בשבתו בעיר הקודש התלקטו סביבו אנשים חשובים, מנכבדי ויקירי קרתא דשופריא, זקני חסידים ואנשי מעשה, אשר היו כעבור זמן מה לעדה נכבדה. אולם למרות שיכול היה להתהדר בקבוצת החסידים המכובדת שהתרכזה סביבו, העדיף לתור אחר בחורים צעירים ולקבצם מערים וישובים קטנים הפזורים ברחבי ארץ ישראל, בהם ראה את עיקר יעודו, לחנכם ולהדריכם בנתיבי החסידות ודרכו המיוחדת בעבודת ה'. בעת שבתו בארץ הקודש לא שכח את קבוצת חסידיו שבסאטמאר, והמשיך לשמור עמם על קשר קבוע והדוק.

אחרי מאורעות הדמים בחברון בשנת תרפ"ט, נחלש רבי אהרן עד למאד. הוא נפל למשכב וסבל ממחלות ויסורים קשים, והרופאים בארץ ישראל לא מצאו מזור ומרפא לחוליו. כאשר לא נראתה לפניהם דרך אחרת, יעצו לו לנסוע לחוץ לארץ, בתקווה שהרפואה המתקדמת שם תוכל למצוא מרפא לחוליו. ואמנם, בשנת תרפ"ט

חזר לסאטמאר, וזמן קצר לאחר מכן חידש את פעילותו בקרב חסידיו. עד מהרה נוסדה עדתו מחדש, החסידים הוותיקים התלכדו סביבו, ואליהם הצטרפו גם חסידים חדשים. הוא הקים בית מדרש, וקבוצת החסידים שסרה למרותו נקראה בשם: „שומרי אמונים״.

העתקת חצרו לבערעגסאז

בשנת תרצ״ו (1936) עזב רבי אהרן ראטה את סאטמאר והתיישב בבערגסאז שבקארפאטורוס אשר היתה נחשבת באותה עת לחלק משטחי הריפובליקה הצ׳כוסלובקית. בבערעגסאז גדלה והתעצמה השפעתו, ומקבוצת חסידים קטנה הפכה עדתו לקבוצה חסידית גדולה ומאורגנת שהרחיבה את שורותיה מיום ליום. רבי אהרן נהנה מהערצה גדולה בקרב הציבור בקהילת בערעגסאז וגלילותיה, אשר ראו בו אדם גדול וביקשו ללמוד מדרכי הנהגתו. אולם לא רק בקרב פשוטי העם ובני התשחורת זכה להערכה, גם שכבת נכבדי הקהילה בבערעגסאז, רבני העיר וחברי בית הדין התיחסו אליו ביראת כבוד.

רבי אהרן ראטה זכה לעידוד וחיזוק מהגה״ק בעל ה„מנחת אלעזר״ ממונקאטש אשר העריכו עד למאד, ותרם בכך רבות להתפתחות חצרו. לא אחת התבטא האדמו״ר ממונקאטש בפני קהל חסידיו והביע בפניהם את הערכתו הגדולה לרבי אהרן, והדברים הללו יכולים לשמש לנו כעדות לגדלותו האמתית. פעם אחת אמר : „לחבר ספר שלחן הטהור יכול רק צדיק הדור״, ובהזדמנות אחרת, כאשר רבי אהרן ביקר במונקאטש אמר לו האדמו״ר: „דעו לכם אני לומד בספר שלכם״. אולם הוא לא הסתפק בדיבורים על מעלתו של רבי אהרן אלא אף נקט בפעולות להצלחתו, כאשר היה פוקד, מדי פעם, על האברכים והבחורים מישיבתו, להכנס לחדרו של רבי אהרן בכל עת שיוכלו, כדי לשמוע ממנו דברי מוסר והתעוררות על פי שיטתו המיוחדת, על מנת לתרום בכך להרחבת תחומי פעילותה של דרכו המיוחדת, וכדי לעודדו ולחזקו להתמיד ולהמשיך בה.

בשבתו בעיר בערעגסאז יסד רבי אהרן את ישיבתו „שומרי אמונים״, בה הנהיג את שיטתו המיוחדת, כאשר בד בבד עם סדרי הלימוד שהיו מצויים בעולם הישיבות של קארפאטורוס־מארמארוש, הושם דגש מיוחד על נטיעת יראת שמים טהורה בלבם של התלמידים וחינוכם למוסר אישי גבוה ולעבודה גדולה על המדות, כשגולת הכותרת לכל אלה היא הדרך המיוחדת לעבודת ה׳ מתוך התלהבות ושמחה גדולה. לתפקיד ראש הישיבה מינה את תלמידו רבי יוסף מאיר פאלאק, נכדו של האדמו״ר בעל ה„אמרי יוסף״ מספינקא.

ישיבתו בבערעגסאז זכתה לתנופת פיתוח ושיגשוג, מיום ליום נתווספו אליה תלמידים, מפרק לפרק נתווספו ספסלים בבית המדרש, והישיבה בהנהגתו קנתה לה שם בכל תפוצות גולת הונגריה. באותה תקופה ידע רבי אהרן שלווה ומנוחת נפש, כאשר ראה את שיטתו מתפתחת והולכת ומקבלת צורה ואופי של קבוצה חסידית לכל דבר. באחת ההזדמנויות התבטא רבי אהרן ואמר על תקופת בערעגסאז: „אשר שם עזר לי ה׳ במנוחה כזה אשר לא היה עוד מיום שנבראתי״.

הישיבה המשיכה להתקיים במלוא הסאון והקיטור גם לאחר שרבי אהרן עזב את בערעגסאז ועלה בשנית לארץ ישראל. גם בתקופת המלחמה המשיך קול התורה למלא את חלל בית המדרש, ועל אף חוקות הרשע של השליטים ההונגרים לא נסגרו שערי הישיבה עד לחודש אלול תש״א (1941). באותה עת לכדו הזדים ההונגרים את ראש הישיבה, רבי יוסף מאיר פאלאק, והובילוהו יחד עם עוד רבים מיהודי קאפראטורוס ומארמארוש לגיא־ההריגה בקאמניץ פודולסק, שם נהרג על קידוש השם ביום ד׳ לחודש אלול תש״א. ישיבת „שומרי אמונים״ בבערעגסאז נותרה, איפוא, ללא מנהיגות, והתלמידים התפזרו כל אחד למקומו.

רבי אהרן עלה לארץ ישראל בשנית, כאמור, בשנת ת״ש (1940) והשתקע בה. החלטתו לעלות לארץ ישראל נבעה בעיקר מפני שראה את הנולד, הוא חזה ברוח קודשו את השואה המתרגשת לבוא על יהודי חבל ארץ הקארפאטים, וגמר אומר לעשות כל שביכולתו כדי לקרוע את רוע גזר דינם. כבר בשנת ת״ש, כאשר עבים שחורים החלו להקדיר את שמי קארפאטורוס ומארמארוש, לאחר שההונגרים כבשו את המחוזות הללו ואף השתלטו על בערעגסאז וחוקקו את חוקות הרשע הנפשעים שלהם נגד תושביה היהודים, החל רבי אהרן לעורר את גדולי ישראל לפעול בהקדם כדי לקדם את פני הרעה. הוא קרא להם להתעטף בתפלה ולהקים זעקות, להתפלל ולהפיל תחינה, לבקש ולעורר רחמי שמים, כדי להמתיק את הדינים ולבטל את רוע הגזירה שניתכה על ראשי בני ישראל היושבים בארץ ההיא. אולם דבריו לא נתקבלו, והוא נשאר בודד בזעקתו, ובעיניו ראה את השואה המתקרבת בצעדים מהירים ואת האסון העומד להתחולל באם ישארו הכל אדישים, ובלבו גמלה ההחלטה לצאת את שערי המדינה, בתקוה שאחריו יעשו כך גם אחרים.

השתקעותו בעיר־הקודש ירושלים

בהגיעו לארץ ישראל בשנית, הקים מחדש את בית מדרשו בירושלים עיר הקודש. קבוצת חסידיו משכבר הימים התלקטה סביבו, ואליהם נוספו גם אחרים אשר

רבי אהרן ראטה בשיחה עם רבי יוסף צבי דושינסקי

ראו בו כמורה דרך רוחני עבורם. רבי אהרן תיקן תקנות מיוחדות לחסידיו, גדר גדרים וסייג סייגים, כדי לחזקם בעבודת ה׳ ובעניני המדות, בין אדם לחברו ובין אדם למקום, בעניני קדושה וצניעות, פרישות וטהרה. אחד מן הסייגים הבולטים עליהם עמד והקפיד במיוחד היה השמירה על לבוש ארץ ישראל. בענין זה ראה רבי אהרן יסוד ועמוד־תווך לקיום חיי טהרה ופרישות בעיר הקודש, והוא עמד על כך שכל אחד מחסידיו ישתדל ויתאמץ ללבוש את הלבושין קדישין, לבוש־ארץ־ישראל, המקובל בה מקדמת דנא.

גם בירושלים הקים רבי אהרן את ישיבתו „שומרי אמונים״, בה הנהיג את תלמידיו על פי דרכו המיוחדת בקודש, במידות ובמוסר, ביראת שמים ובעבודת ה׳. את עיקרי שיטתו, אותה החדיר בין חסידיו בכלל, ובישיבתו בפרט, ביסס על ההתלהבות המיוחדת בעת התפילה, להתיגע בה ביגיעה עצומה ולהתעלות באמצעותה התעלות רוחנית גדולה ולהביא ע״י כך ל„הארת הנפש״, תוך כדי הרגשת מתיקות ונעימות. כך הצליח להגשים את „איזהי עבודה שבלב - זוהי תפלה״, עבודה של ממש, עבודת ה׳ בכל רמ״ח איברים במסירות נפש אמתית. בפני חסידיו היה רבי אהרן מטעים את שיטתו המיוחדת באמרו כי הטעם העיקרי בתפילה הוא כאשר היא נערכת במסירות נפש פנימית, וכי עצם יגיעת הגוף בעידן העבודה מכפרת על האדם במקום תעניות וסיגופים.

ואמנם, מעמד התפלה בבית מדרשו היה מרגש ביותר, מראה התפלה של רבי אהר׳לה וחסידיו כבש לבבות רבים, גם אנשים שלא הצטרפו לשיטתו ובאו לראות את העבודה בעיצומה, היו מתפעלים ממש מן ההתלהבות העצומה של המתפללים ומן היגיעות שהיו מיגעים את גופם בעת הנענועים הגדולים שהיו כה חזקים עד אשר הזיעה הרבה שנטפה מכל אחד מהם הרטיבה את הקרקע ואת הכתלים של בית הכנסת. אולם ההתלהבות הגדולה שהיא שיטה ומטרה ולא רק פועל יוצא של התפלה, הגם שבאה לכפר על יסורין, נעשתה מתוך התלהבות של שמחה, הלב נסחף אחרי ההתלהבות ומתמלא שמחה, וזו חוזרת ומתפרצת החוצה ומלהיבה עוד יותר את הגוף והוא משתלהב ומתנענע בחזקה. בדרך זו של עבודת ה׳ מתוך התלהבות עצומה היה רבי אהרן מוציא את חסידיו ממרה שחורה ומן העצבות. זה היה אחד מן העיקרים בשיטתו, ולמעשה לא רק באמצעות התפלה היה מרחיקם מקדרות הנפש, אלא גם היה משוחח עמם לעתים מזומנות על כך ומדריכם לחיות בשמחת הנפש ולהתרחק מן העצבות בכל צורותיה.

רבי אהרן חיבר מנגינות אחדות, בכל שנה ושנה, אותן היה שר עם חסידיו בעת תפילתו. המאזין לנימת המנגינות יבחין בכך שהן אינן פרי יצירה של סתם מלחין,

אלא שירה אמתית היוצאת ממעמקי הנפש, המבטאת התפעלות מגדלות הבורא, או לעתים עורגת וכוספת לקרבה אל ה׳, דבקה ומכלה את עצמה על אהבתה אליו ית׳.

רבי אהרן התנגד בחריפות רבה לכל דבר חידוש החורג ממסורת אבותנו. הוא לחם מלחמת חורמה נגד כל זרמי המפלגות השונות, הדוגלות בציונות ורעיונותיה, והרחיק את חסידיו מכל התקרבות לשיטותיהם המנוגדות לדרך התורה.

רבי אהרן ראטה נפטר ביום ו׳ בניסן תש״ז. את מקומו ממלאים בנו יחידו רבי אברהם חיים ראטה, וחתנו רבי אברהם יצחק קאהן, הממשיכים את דרכו בקודש ומנהיגים את קהל החסידים בדרכו המיוחדת.

תחת הנהגתו של בנו, רבי אברהם חיים, מתנהל בית המדרש „שומרי אמונים" בירושלים, וכן בית מדרש ומוסדות תורה בבני ברק. בישיבתו מחנך רבי אברהם חיים את תלמידיו לעבודת ה׳ בדבקות, מתוך התלהבות ומסירות הנפש כדרכו של אביו הק׳, וכן לפרישות וצניעות ומדות טובות בשיטת „שומרי אמונים" המסורתית. תלמידי ישיבתו ובני החבורה ההולכים לאור שיטתו, נחשבים לעומדים בראש המערכה להגנה על קדשי ישראל, ובכל פעם שמתעורר צורך בכך, הם הראשונים לקנא את קנאת ה׳ נגד כל פורצי הגדר בחומת הדת.

חתנו, רבי אברהם יצחק קאהן, הקים את בית המדרש וישיבת „תולדות אהרן". ישיבה זו היא אחת מן המפורסמות בעיה״ק ירושלים, והיא המרכז הרוחני ולב לבה של הפעילות הענֵפה לקהל חסידיו. במרוצת השנים צמחו ופרחו לגיונות לגיונות של אברכים מצויינים, בני תורה ואצילי נפש, המצויינים ביראת שמים טהורה ובכל מדה טובה. בין כותלי הישיבה הטעינו את רוחם במטען רוחני רב עוצמה, והם הקימו את ביתם על אדני תורתו של רבם, והדברים ניכרים באורח־חייהם המיוחד והבולט בארץ הקודש, כאשר הם משמרים בקפדנות ובקנאות את תורתם ואמונתם.

כבימיו של רבי אהרן, כן גם היום, סוחפת דרכה המיוחדת של קבוצת החסידים בבית המדרש „תולדות אהרן" לבבות של אנשים רבים. דבקותם המיוחדת בעת התפלה, התנהגותם המיוחדת בפרישות וטהרה, והנהגותיהם הטובות בין אדם לחברו, מרשימות את הבאים מן החוץ ואת המתבוננים בדרכם. לימוד התורה וחובת עשיית החסד עם הזולת, המוטלת כחובה על כל אדם ואדם הרואה את עצמו כשייך למחנה החסידי המכונה בפי העם: ה„ר׳ אהר׳לך", קנתה לה שם בעולם התורה והחסידות בארץ הקודש, רבים רואים בכך, ובקפדנות הרבה על שמירת ערכי תורתה של חסידות זו, כגורם העיקרי לתנופת שיגשוגה והתפתחותה בדור האחרון, כאשר הגבולות

הצרים של בית המדרש וסביבתו אינן מסוגלים להכיל יותר את הקהל הרב ומוסדות החינוך הפועלים תחת הנהגתו של רבי אברהם יצחק. ואמנם, בשנים האחרונות הרחיבו אנשי „תולדות אהרן" את גבולם הרבה מעבר לבית המדרש, אל השכונות הסמוכות ועוד ידם נטויה.

אחד מן האירועים המושכים באופן מיוחד את תשומת לבם של יושבי ארץ ישראל החרדיים בכלל, ואנשי ירושלים בפרט, הוא „שמחת בית השואבה" המתקיימת בכל יום מימי חול המועד סוכות. הריקודים הנערכים בשמחה גדולה, כאשר גדולים כקטנים מצטרפים למעגל, ללא כל הבדלי גיל ומעמד, וניגוניהם המיוחדים המושרים בפיהם בדבקות רבה ובהתלהבות עצומה, סוחפים אליהם אנשים משתייכים לקבוצתם, וכתוצאה מאירועים משמחים אלה ואחרים, הצטרפו אליהם רבים, ביניהם גם בעלי תשובה וחילוניים שנעשו, הודות לכך, בעלי תשובה. למאורע זה ישנו שם בישוב החרדי בארץ ישראל, ורבים הם הנוהרים לחזות ביופיו והדרו.

חסידי ר' אהרל'ה אשר חונכו על ברכי תורת שמירת קדשי ישראל וההתנגדות לכל נסיון של פריצה בחומת היהדות, לוחמים בכל עוז ואינם נרתעים מלהפגין את דעתם ושיטתם נגד פריצת גדרי הצניעות בארצנו הקדושה, הם מחרפים את נפשם על שמירת עקרונות מנהגי אבותינו הקדושים. הם הם שומרי משמרת הקודש, לוחמים נועזים היוצאים תמיד נגד המתנכלים והמחבלים בכרם ה', עומדים ראשונים במערכה להדיפת נסיונותיהם של מפלגות וחוגים שונים לפגוע בקדשי האומה ולעריכת שינויים בדרך ישראל סבא.

רבי אברהם יצחק קאהן, זכה לנהל את העדה הקדושה כממשיך דרכו וממלא מקומו של חותנו הגדול, והוא עושה את מלאכתו במרץ ובהתלהבות דקדושה, ממלא את שליחותו כרועה נאמן לעדת צאן מרעיתו, ומנהלם על מבועי התורה והחסידות, בדרכו המיוחדת של רבי אהרן. ואמנם, הוא מצליח במשימתו, קהל חסידיו סר למשמעתו, תורת חמיו משגשגת ופורחת ומרחיבה את גבולותיה, ולזכותו נזקפת העובדה שבימים אלה מגיעה תנועת החסידות הזו לשיא פריחתה וגדולתה, כאשר המוני תלמידים וחסידים הולכים לאורו ומגשימים את שיטתו של רבי אהרן ראטה זצוק"ל.

האדמו"ר רבי אברהם יצחק קאהן ממשיך לטוות את שלשלת הזהב בנאמנות ובמסירות, אותה שלשלת שנשזרה בראשית דרכה על ידי חותנו רבי אהרן, לפני למעלה מחמישים שנה בבערעגסאז, עתה היא נמשכת, גדלה והולכת באותה צורה ובאותה שיטה, פורחת ומשגשגת ומבטיחה את עתידה המזהיר. רבי אברהם יצחק

נחשב כיום לאחד המיוחדים שבנוטרי חומות היהדות הנאמנה בעיר הקודש בירושלים, ולא לחנם אלא בצדק רב כי הוא המחנך, הוא המדריך, הוא הדורש והוא הפוקד על חסידיו המסורים לעמוד בפרצות ולגודרם במסירות נפש. ואכן, בכל מערכותיה של היהדות החרדית בארץ הקודש נגד גזירותיהם ומעשיהם המחפירים של הציונים ופורקי־עול, הפוגעים בעקרי הדת ומהרסים ומחבלים בכל דבר שבקדושה, ניכרת לעין כל, מסירות נפשם של חסידיו, שאינם נרתעים מלמסור את נפשם מנגד ולעמוד בסכנות השונות הכרוכות בכך.

בפטירתו השאיר אחריו רבי אהרן ראטה ירושה רוחנית גדולה ומפוארת. ספריו זכו לתפוצה רבה ונתקבלו באהדה והתלהבות על ידי כל חוגי היהדות החרדית. ספריו הם: אגרות „שומרי אמונים", „אסיפת מכתבים", „דרך צדיקים", „טהרת הקודש", „מבקש אמונה", „מנחם ציון", „נועם הלבבות", „שומרי אמונים".

פרק חמישי

קהילת בערעזנא־גדול — קהילה עתיקה ונאה

העיירה בערעזנא־גדול השוכנת באיזור אונגוואר, לא הרחק מהגבול עם פולין וסלובקיה, היתה, בימים שלפני השואה, עיירה יהודית טיפוסית על כל המשתמע מכך. קהילת בערעזנא המפוארת, גדושת התורה והחסידות, זכתה להנהגתם בקודש של רבנים מפורסמים, אשר הרעיפו טל־תחיה על כל יהודי הסביבה הפשוטים והתמימים שנזקקו להדרכה והכוונה רוחנית. בזכות אותם רבנים, גדולי תורה מובהקים, הצטיינו יהודי בערעזנא והאיזור בקיום תורה ומצוות ובשמירת המסורת היהודית הייחודית, עד לחורבן יהדות אירופה בשנות מלחמת העולם השניה.

רבי אברהם ברודא

בין ראשוני הרבנים בבערעזנא היה רבי אברהם ברודא. רבי אברהם נולד באונגוואר לאביו רבי שלמה זלמן ברודא. אביו של רבי שלמה זלמן היה רבי מרדכי ברודא, ראב״ד אונסדורף, בנו של רבי אברהם ברודא, מח״ס „אשל אברהם״ הידוע, אשר כיהן כראש ישיבה בעיר פראג וכאב״ד בק״ק מיץ וק״ק פרנקפורט־דמיין. בהגיעו לפרקו, נשא רבי אברהם את בתו של רבי אברהם יצחק וויינבערגער - רבה הראשון של קהילת קליינווארדיין, שהיה מפורסם כגאון אדיר בכל מקצועות התורה וכאחד מגדולי מרביצי התורה.

רבי אברהם ברודא התפרסם בעיקר בשל ספריו החשובים אשר זכו להסכמתם וברכתם של גדולי ישראל, ומאז הוצאתם לאור הם תופסים מקום נכבד בעולם התורה. ספריו נקראו בשם „פרי החג״, ובהם חידושים על סוגיות הש״ס, כללים בהלכות חג הפסח ובהלכות תערובות ועוד. חלקו הראשון של הספר נדפס ויצא לאור בשנת תרל״א באונגוואר, ואילו חלקו השני ראה אור בשנת תרל״ו בסיגעט.

בשנת תרמ״ב נפטר רבי אברהם ברודא, רבה של בערעזנא, בעודו באיבו. דברי ההספד שנאמרו לכבודו נדפסו בספר „לקוטי חבר בן חיים״, ובו מפורטת מסכת־חייו כגאון גדול וכחסיד מובהק.

בנו של רבי אברהם, רבי מנחם ברודא, היה אב״ד קהילת קאלוב וגלילותיה. ישיבתו היתה אחת מן הגדולות והמפורסמות בהונגריה. בשיא פריחתה הגיע מספר הבחורים שלמדו בה לכמאתיים וחמישים, ובמשך השנים צמחו וגדלו בה יותר מרבבה של תלמידי־חכמים. את הנתון המדהים הזה גילה רבי מנחם ברודא בעצמו, כאשר סיפר לתלמידיו, בשנת תרפ״ה, כי מישיבתו יצאו כבר כשנים־עשר אלף תלמידים. רבי מנחם ברודא, אב״ד קאלוב, נפטר בקאלוב ביום ה׳ לחודש אב, שנת תרצ״ה.

רבי יואל צבי ראטה

לאחר פטירתו של רבי אברהם ברודא בשנת תרמ״ב, בחרו ראשי קהילת בערעזנא ברבי יואל צבי ראטה לרבם ומנהיגם של יהודי העיר וסביבתה. לפני שנתכבד לשבת על כס הרבנות בעיירה בערעזנא, כיהן רבי יואל צבי כרב בקהילת ב׳ אויפאלא.

רבי יואל צבי הנהיג את קהל עדתו ביד רמה, ועמד על כך שכל עניני הקהילה יתנהלו ברוח ישראל סבא. תקופת כהונתו תמה בשנת תרמ״ד, כאשר נתמנה לשמש כרבה של קהילת חוסט.

רבי יואל צבי נפטר ביום י״א בכסלו תרנ״ג, ולאחר פטירתו הדפיסו בניו את ספרו שו״ת „בית היוצר״, על ארבעת חלקי השולחן־ערוך.

רבי שלום סופר

עיקר פריחתה ושיגשוגה של קהילת בערעזנא החל בתקופת כהונתו של רבי שלום סופר כרבה של העיירה. רבי שלום סופר נחשב בדורו לאחד מגדולי ומנהיגי הדור, ובפרק הזמן ששימש כרבה של בערעזנא הפכה, בעקבות פעולותיו העניפות, מעיירה קטנה ואלמונית לעיר ואם בישראל.

רבי שלום, מצאצאיו של רבי נתן שפירא, בעל „מגלה עמוקות״, נולד בשנת תרט״ו. אביו היה רבי ישראל אפרים פישל סופר, אב״ד נאנאש ומח״ס „אפסי ארץ״ על התורה, והוא נודע כאחד מגדולי תלמידיו של מרן החתם סופר, וכתלמידם של רבי צבי הירש חריף, רבי משה טייטלבוים, בעל „ישמח משה״ ושל האדמו״ר רבי חיים הלברשטאם, בעל „דברי חיים״ מצאנז.

את חינוכו לתורה וליראת־שמים קיבל רבי שלום על ברכי אביו הגדול, אשר האציל עליו מחכמתו הרבה. כבר מילדותו עשה חיל בלימודיו. הודות להתמדתו העצומה רכש ידיעות מקיפות בכל מקצועות התורה, ועוד בהיותו נער צעיר לימים השתתף בשיעורים שנאמרו בפני תלמידי ישיבתו הגדולה של אביו. מפרק לפרק היה אביו שולח אותו אל דודו, רבי זכריה שפירא, בעל „אבן נזר", אב"ד ווראנוב, כדי ללמוד תורה מפיו ולהתבשם מניחוחות חכמתו. רבי זכריה שפירא חיבבו עד למאוד והירבה להשתעשע עמו בפילפולי שמעתתא וחידודי תורה.

בהיותו צעיר לימים, גלה רבי שלום למקום תורה, לישיבתו של רבי שמואל עהרנפעלד, בעל „חתן סופר", בסיקס. גם בישיבת סיקס הצטיין בהתמדתו הגדולה, אשר הפכה לשם־דבר בין בחורי הישיבה ובני הקהילה במקום. תוך זמן קצר היה רבי שלום, על גילו הצעיר יחסית, לאחד מבחירי התלמידים בישיבה. הללו נהנו מתבונתו ובהירותו, מחריפותו וכוח הפלפול שלו, וחידושי התורה המחודדים שלו היו עוברים מפה אל פה בהיכל הישיבה.

רבי שלום היה דבק כל ימי חייו בצדיקי הדור. עוד בצעירותו נהג להתלוות אל אביו במסעותיו אל האדמו"ר בעל „דברי חיים" מצאנז, ולאחר מכן נהג להסתופף בצלם של הצדיקים רבי צבי הירש מליסקא, רבי יחזקאל האלבערשטאם משינעווע ורבי שלמה מבאבוב. בערוב ימיו דבק באדמו"ר מבלוז'וב, בעל „צבי לצדיק".

בשנת תרל"ד נשא לאשה את הרבנית הינדא, בתו של הגביר רבי יעקב בער העלער, מקהילת וידראן הסמוכה לסטראפקוב, אשר נודע כאחד מחשובי חסידי צאנז. במשך שנים אחדות היה סמוך על שולחן חותנו שבוידראן, ולאחר מכן ניסה, למשך תקופה קצרה, את מזלו בתחום המסחר. כאשר התפנה כס הרבנות של קהילת בערעזנא, הציג רבי שלום את מועמדותו, ולמרות גילו הצעיר בחרו ראשי הקהילה, מבין שאר המועמדים, דוקא בו, וקבלוהו למשרת רבה של העיירה.

שאיפתו של רבי שלום, עם בואו לבערעזנא היתה להפוך את הקהילה למרכז תורני גדול, אשר ישפיעו רוחניות גם על כל ישובי הסביבה ואף על הגולה כולה. כאשר נכנס לתפקידו, מצא לפניו כר נרחב לפעולה, ואמנם עד מהרה החל לפעול כשהוא מכניס את עצמו בעובי הקורה של החיים הציבוריים. רבי שלום עמד ותיקן תקנות חדשות, גדר גדרות והציב סייגים כדי לשמור על רוח התורה והיהדות בין בני הקהילה ובמטרה למנוע פרצות בחומת הדת. את עיקר פעילותו מיקד בתחום הרבצת התורה והרמת קרנה, בפרט בקרב פשוטי העם.

רבי שלום שאף להקים דור של תלמידי־חכמים מבני המקום וממקומות אחרים,

ואכן, זמן קצר לאחר שהתיישב בבערעזנא ייסד בה את ישיבתו. שמעה של הישיבה החדשה שנפתחה, יצא בכל ישובי הסביבה, טובי הבחורים מכל מקום החלו לנהור אליה, מתוך תשוקה גדולה ללמוד תורה ולקבל את דרכו בלימוד של העומד בראשה, אשר הספיק כבר להתפרסם באותו זמן כחריף ובקיא עצום וכאחד מגדולי תלמידי־החכמים שבדור. בין הבאים לישיבתו היו גם בחורים מפולין, אשר חצו את הגבול עם קארפאטורוס, שעבר סמוך לבערעזנא, ובאו לישיבה על־מנת להתבשם מאור תורתו של ראש הישיבה. רבי שלום קירב במיוחד את בני העניים „שמהם תצא תורה" (נדרים, פא.). את תלמידי הישיבה חינך רבי שלום בדרך החסידות, ואמנם, בעולם התורה יצאו לה מוניטין כישיבה הכורכת למדנות בחסידות.

כאשר החלה המערכה על הנהגת יהדות הונגריה, בה עמדה, מצד אחד, היהדות האורטודוכסית הנאמנה, בראשותם של כל גדולי התורה במדינה, ומנגד עמדו מנהיגי הריפורמים וה„מתקדמים" למיניהם, נמנה רבי שלום על ראשי הלוחמים למען הגדרתם העצמית ושמירת הזכויות של הקהילות החרדיות. רבי שלום הלך בעקבות המהר"ם שיק, רבה של חוסט, ונאבק בכל כוחותיו נגד הנסיונות לעריכת שינויים במנהגי ישראל בקהילות השונות. באומץ ובגבורה עמד כחומה בצורה בפני כל נסיון לחבל בכרם בית ה', ולא הניח למהרסים להציג את כף רגלם בתחומי קהילתו. שמו יצא בעולם הרבני כלוחם חסר־פשרות נגד המפלגות הציוניות השונות אשר ניסו לצוד את לבם של נערי בערעזנא. בכל אסיפה ואסיפה היה בין ראשי המדברים, בדורשו לנהוג בכל התקיפות נגד הקבוצות הציוניות השונות שחדרו לכל קהילה.

רבי שלום סופר נפטר ביום כ"ג באדר תרפ"ט, ורבים מגדולי הדור הספידוהו, ובהם בעל „מנחת אלעזר" ממונקאטש ורבי שאול בראך מקאשוי, אשר עמדו והפליגו בדבריהם על גדלותו וגאונותו בתורה, ובו בזמן העלו על נס את פעולותיו הברוכות להרמת קרן התורה והרחבת גבולותיה.

רבי צבי הירש סופר

לאחר פטירתו של רבי שלום סופר, עבר שרביט הנהגת קהילת בערעזנא לידיו של בנו בכורו, רבי צבי הירש, אשר נחשב לאחד מגדולי הרבנים ומנהיגי יהדות קארפאטורוס בימים שלפני השואה.

רבי צבי הירש סופר נולד בשנת תרל"ט לאביו רבי שלום, בימי שבתו בקהילת וידראן. בילדותו זכה להתחנך לתורה וחסידות על ברכי אביו, אשר עיצב את אישיותו הגדולה ומילאו רוח חכמה ויראת־שמים. בנעוריו למד תורה בשקידה רבה בישיבתו

רבי צבי הירש סופר אב״ד בערעזנא בימי עלומיו

של אביו בבערעזנא ורכש ידיעות מקיפות בש"ס. כאשר התבגר והיה לבחור, החליט לגלות למקום תורה ונסע לישיבתו הרמה של בעל „ערוגות הבושם" שבחוסט, כדי לדלות מבאר תורתו. בישיבת חוסט למד רבי צבי הירש בהתמדה עצומה והיה לאחד מטובי ומופלגי החבורה. מאוחר יותר עבר לסיגעט, לישיבת של בעל „קדושת יום טוב", כדי ליהנות מאור חכמתו ולקבל ממנו את דרכו בלימוד.

בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי מאיר פרענקל מראצפערט, בנו של רבי שמואל קאמאדא, מח"ס „אמרי שפר" ואב"ד דאראג. לאחר פטירת אביו, רבי שלום סופר, בשנת תרפ"ט, נתמנה רבי צבי הירש לממלא מקומו ברבנות קהילת בערעזנא. בשבתו על כס הרבנות פעל גדולות ונצורות בכל תחומי הדת, אולם את עיקר הדגש שם על שלושה דברים: הפצת התורה, דקדוק בהלכה והשכנת שלום.

את המשימה של הפצת התורה ראה לעצמו חובה קדושה, בעיקר בכל הקשור להמון העם. רבי צבי הירש ייסד שיעורים קבועים בבתי־הכנסיות ודאג למנות מגידי־שיעורים בכל אתר ואתר, ובמקומות מסויימים נהג בעצמו לומר את השיעורים. בדרשות הנפלאות שהשמיע, דרש תמיד משומעי לקחו להתפנות מעיסוקיהם למשך זמן מסויים ביום ולהקדישו ללימוד תורה.

רבי צבי הירש הקפיד מאוד לבדוק לעתים תכופות את סכיני השוחטים מכל הסביבה, וכמו כן תיקן תקנות למנקרים ולבעלי האיטליזים, ובעומדו על קיומם הטיל את מרותו עליהם לבל תצא תקלה מתחת ידיהם. בהיותו רודף־שלום היה מתערב בכל מקרה של מצה ומריבה שאירע בגליל רבנותו, ובפרט אם היו בעלי הדברים מציבור האיכרים ומיושבי הכפרים. באמצעות דיני התורה שדן, היה רבי צבי הירש משכין שלום בין הצדדים ומחזיר את השקט למקומו.

כאביו רבי שלום סופר, לחם רבי צבי הירש בכל כוחו נגד אידיאולוגיות ודיעות זרות, ולא הניח להן לחדור מבעד לחומת הדת של קהילתו. בכל עת שראה צורך לכך היה נואם בפני קהל עדתו ומזהירם לבל ילכדו ברשת של המפלגות הציוניות השונות אשר ניסו למשוך אליהן את תשומת לבם של בני הנוער באיזור. בכשרון רב היה מסביר להם את הסכנה הנוראה שיש בנהיה אחרי הקבוצות הרעיוניות החדשות שצצו בכל פינה, בדברים חוצבים להבות־אש היה מעוררם שלא לסטות ממסורת אבותינו ודורש להחזיק הלאה בדרך ישראל סבא. ואמנם הצליח רבי צבי הירש ועלה בידו למנוע מהתנועה הציונית דריסת־רגל באיזור.

רבי צבי הירש עמד בקשרי מכתבים עם גדולי הדור, עמם נהג לשאת ולתת

בדברי הלכה ובשאלות ותשובות, וכמו״כ היה משיב תשובות לפונים אליו מכל שכבות יהדות הונגריה. כתבים הרבים, ובהם חידושי תורתו המופלאים, אבדו כולם בשואה.

לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה החלו המוני יהודים לברוח מפולין אל עבר גבול הונגריה, ולרבים מהם היתה העיירה בערעזנא התחנה הראשונה במנוסתם אל מעבר לגבול הפולני. פליטים רבים מצאו בביתו של הרב מסתור ומחסה מפני רדיפות השלטונות ההונגריים, אשר קיבלם בסבר פנים יפות ובחמלתו הרבה עליהם היה מאכילם ומשקם, מעודדם ומחזקם. אולם בבערעזנא לא יכלו הפליטים לשהות זמן רב, מאחר וידה הארוכה של הבולשת ההונגרית, אשר ידעה על אודות זרם הבאים, חיפשה אחריהם והתעורר חשש שהאומללים הללו ייתפשו. רבי צבי הירש ייעץ להם, איפוא, להמשיך ולנדוד עד לבודאפשט, בירת הונגריה, בתקווה ששם ימצאו לעצמם מקלט בטוח יותר.

כאשר החלו שלטונות הרשע ההונגריים לגזור את גזירותיהם הנוראות על היהודים, בדרשם מהם להציג תעודות לידה ואזרחות, ועל ראשם של הפליטים מפולין וכן על רבים מתושבי האיזור ריחפה סכנת הגירוש לגאליציה, החל רבי צבי הירש להמציא לידיהם תעודות לידה ואת המסמכים הדרושים אשר סייעו בידיהם להשגת תעודות אזרחות. פעולה זו נעשתה על ידו בחרוף־נפש, כי בכך חשף את עצמו להתנכלויות מצד אנשי הממשל אשר, אכן, התנכלו לו והסבו לו סבל רב.

בעיניו הפקוחות העריך רבי צבי הירש נכונה את מצב הענינים והבין את תכניתם הנפשעת של ההונגרים, אשר זממו לגרש את יהודי קארפאטורוס ומארמארוש אל הטבח האכזרי בגאליציה. כאשר נוכח לדעת שזו אמנם כוונת השלטונות ייעץ ליהודי הסביבה לברוח לבודאפשט, ואף הוא בעצמו עזב את בערעזנא ונדד לבירת הונגריה להצלת בני משפחתו. רבי צבי הירש שאף לעלות לארץ־ישראל, אולם יד ההשגחה העליונה מנעה זאת ממנו.

כאשר נכבשה הונגריה על ידי הצבא הגרמני ומצב הפליטים בבודאפשט נעשה מסוכן יותר ויותר, לא נותרה לו ברירה אלא לשוב אל ביתו שבבערעזנא. רבי צבי הירש שב, איפוא, לבערעזנא כדי לשהות שם עם בני משפחתו ובמחיצתם של בני קהילתו, על־מנת לחזק את רוחם ולעודדם בצר להם ולהקל מעליהם את מצוקתם הקשה.

לקראת ימי הקיץ של שנת תש״ד, כאשר החלו לכלוא את יהודי קארפאטורוס

בגיטאות, גורשו גם יהודי בערעזנא וגלילותיה אל גיטו אונגוואר, וביניהם היה גם רבם, רבי צבי הירש, ובני משפחתו. בחודש סיון הועברו באחד מהמשלוחים מגיטו אונגוואר למחנה המוות באושוויץ, ושם מסרו בני קהילת בערעזנא, יחד עם רבם ומנהיגם, רבי צבי הירש סופר, את נפשם על קידוש השם ביום י׳ בסיון תש״ד.

דורות ישרים מבורכים

זכה רבי שלום סופר, רבה של בערעזנא, כי שרשרת משפחתו לא נכחדה, והיא נמשכת, כי חלק מנכדיו נשארו לפליטה, בארצנו הקדושה ובארצות הגולה, ומהווים חוליות נוספות ומפוארות בשושלתא דדהבא של משפחה דגולה זו. ביניהם יש לציין את הרב ר׳ גבריאל יודא ניישלאסס, חוטר מגזע רם היחס, נצר מפואר לשלשלת רבנים, רבי יוסף יעקב ניישלאסס, אב״ד סערדאהעלי, שעמד בקשרי שו״ת עם בעל החתם סופר (שו״ת חת״ס, חלק חו״מ סי׳ קע״ג). הרב ר׳ גבריאל יודא הוא חתנו של רבי צבי הירש סופר, רבה האחרון של בערעזנא, מבני עליה ומחשובי ת״ח בוויליאמסבורג, הוא הקים בית חסידי לשם ולתפארת. הרב ר׳ משה מרדכי לאווי רב בית מדרש אגודת ישראל בטאראנטא, הרב ר׳ זלמן דוד ישעי׳ה סופר, רב בית מדרש כתב סופר, בארא־פארק, הרב ר׳ שלום ניישלאסס, מרביץ תורה ברבים בבית מדרשו.

ואכן שלשלת רבני בערעזנא לא נותקה, נכדי רבי שלום סופר אב״ד בערעזנא, ממשיכים לטוות את שרשרת הזהב של אבותיהם הגאונים גדולי התורה, לתפארת המשפחה הכבודה.

פרק שישי

ק"ק וואלאווע

מעל פסגת הרי הקארפאטים

במרומי הרי הקארפאטים, כחמישים ושבע קילומטרים מצפון לעיר חוסט, על אם הדרך חוסט - טארץ, שוכנת העיירה וואלאווע. מפאת חשיבות מיקומה, במרכזו של איזור כפרי בפסגות הקארפאטים, מהווה וואלאווע מעין מרכז לכל איזור ה„ווערכאווינע".

למרות שהעיירה וואלאווע היתה תחנתם הראשונה של יהודי גאליציה, בדרך מנוסתם מאימת חרבם השלופה של גייסות הצורר חמלניצקי ימ"ש, העדיפו רובם להמשיך בנדודיהם אל תוך הישובים במעמקי קארפאטורוס מארמארוש והונגריה, עד אשר באו שם אל המנוחה ואל הנחלה. יהודים אומללים אלה, אשר ברחו לנפשם באבדם חלק ממשפחתם, ובמקרים רבים אף את כל משפחתם, לא איוו את וואלאווע וישובי הגליל למקום משכנם. אולי משום שחששו להתפשטות הפוגרומים ומעשי הרצח אל האיזורים הסמוכים יותר לגאליציה, ואולי מסיבות אחרות. כך או כך, עובדה היא, שהניצולים מגיא ההריגה לא היכו שורשים באיזור זה כבאיזורים אחרים.

וכך אנו מוצאים את וואלאווע, במחצית השניה של המאה ה־18, כמאה שנים לאחר שהנמלטים היהודים חצו אותה בדרכם למחוזות השונים באיזור, ובה מתגוררים רק כמה יהודים בודדים. אולם מאז ואילך, החלו היהודים להתיישב בעיירה, אמנם מעט מעט, אבל ברציפות, עד אשר בשנת 1830 מונים יהודי העיר כמאה ועשרים נפש. במשך מאה ועשר השנים הבאות, עד למועד תחילת חורבנה של קהילת וואלאווע, הלכה ההתיישבות היהודית בעיר והתפתחה בקצב קצת יותר מהיר. ואמנם בערב החורבן, בשנת תש"א (1941), התגוררו בעיירה וואלאווע 952 יהודים, מכלל אוכלוסיה בת 5,896 נפש.

במרוצת השנים החל האיזור כולו להתפתח, ישובים רבים נוספו סביב העיירה וואלאווע ובקרבתה, ומפת החבל התעטרה בנקודות חדשות. וכמו בכל התיישבות חדשה, כך גם כאן, בחבל ה„ווערכאווינע", הצטרפו אל המתיישבים החדשים גם

יהודים המתרחקים מן האנטישמיות התוססת ומחפשים מקום מושב נוח ושקט, כדי לשמור על המיוחד שבחייהם ולהתפרנס בשקט וברווח. עם בואם של היהודים לחבל נוסדו קהילות קודש יהודיות בעיירות ובכפרים השונים. כל הקהילות הללו היו קשורות אל קהילת האם המרכזית, הלא היא קהילת וואלאווע, אליה היו כולן כפופות.

לגליל הרבנות של וואלאווע השתייכו, איפוא, כל הישובים שבנפה, קרוב לשלושים, מהם גדולות ובינוניות כגון: אויבער ביסטרא, איסקא, הוליאטין, טארן, נעגרעוויץ, מיידאן, סטודענא, סיניוער, נעוועסעליץ, פריסלופ, קאליטשאווע, ריטשקע, ריפינא ועוד. כל אחת מן הקהילות הללו מנתה כמה מאות יהודים. מלבד אלה הגדולות היו במחוז גם כמה כפרים שבהם התגוררו כמאה יהודים בערך, מהם: טישקא, סוימי, פיליפיץ, קאלאטשין ועוד. הקהילות האחרות היו קטנות יותר, רובם היו בכפרים זעירים שבהם התגוררו עשרות יהודים בלבד.

קהילה נאה היתה קהילת וואלאווע, נאה וחסודה. נאה בתלמידי החכמים היראים והשלמים שהתהלכו בה ובלטו בה במספר ניכר, וחסודה בחסידים ואנשי מעשה אשר חיוכם שהיה נסוך תדיר על פניהם השמחות, השכיח הרבה את צער הגלות והדלות היהודית. רוב רובם של אנשי וואלאווע היו חסידים נלהבים, והדבר האהוב עליהם ביותר היה להסתופף קמעא בצילו של הרבי הצדיק ממנו שאבו מלא חופניים כוח להמשיך בדרכם הלאה. בעיקר היו החסידים מוואלאווע נוסעים אל האדמורי״ם בזידיטשוב, צאנז, ספינקא ועוד אחרים.

רוב רובם של יהודי העיירה וואלאווע היו אנשי עמל כפיים, ורק בדחקות הרוויחו את לחמם. רק שכבה דקה של אנשים אמידים היתה ביניהם. אלה עסקו במסחר עץ וטכסטיל וכן כמה בעלי מלאכה שפרנסתם היתה מצויה יותר בשפע וביתר קלות.

בוואלאווע נבנו שני בתי כנסת. הגדול מביניהם היה גם העתיק שבהם, הוא נבנה מאבן, ואילו הקטן מעץ. בית הכנסת הגדול היה אחד מן המפוארים בחבל ארץ זה, אולם בימות החורף הקרים אי אפשר היה להתפלל בו, מאחר והיה קשה לחממו. משום כך בנו חברי הקהילה בית מדרש קטן, צמוד אל בית הכנסת הגדול, ובו היה תנור שהוסק תמיד וחימם היטב את החלל והנאספים בו. במשך עשרות שנים היו בית הכנסת הגדול, והצריף הצמוד אליו, היחידים בעיירה, ובו התפללו גם הרב ותלמידי הישיבה אשר למדו שם ושמעו שם שיעורים. רק בשנות השלושים נבנה בית הכנסת החדש אשר נבנה מעץ, כאמור.

רבי אהרן מאיר פרידלנדר

בשנת תר״כ (1860) יצקו ראשי ומנהיגי הציבור היהודי בוואלאווע את היסודות הראשונים לבנין הקהילה במקום. המנהיגים הללו ראו צורך חשוב בארגון החיים הקהילתיים, בכדי לחזק את שמירת התורה ומצוותיה בין התושבים ולבסס את חינוך הנוער על פי רוח ישראל סבא. מטרתם של מייסדי הקהילה היתה להפוך את וואלאווע למרכז תורני גדול לכל הסביבה, אשר יאיר באור תורתו וישפיע על החיים הרוחניים בכל חבל ה„ווערכאווינע״.

בכדי לממש את שאיפותיהם אלה התעורר צורך גדול למינוי רב אשר יהיה רועם הרוחני של בני הקהילה, להדריכם ולכוונם בדרך שמירת המצוות על כל פרטיהן ודקדוקיהן, ולחנך על דרך התורה והעבודה את הדור הצעיר בכל רחבי החבל, צעירים אשר הלכו והתבגרו, והיה צורך לדאוג לעתידם. הבחירה נפלה, איפוא, על רבי אהרן מאיר פרידלנדר, אשר היה ידוע בקרבתו אל רבים מצדיקי וגדולי הדור. ביחוד היה רבי אהרן מאיר מקורב לרבי יצחק אייזיק מזידיטשוב, עמו התקשר גם בקשרי מחותנים כאשר בנו נשא את בתו של הצדיק מזידיטשוב.

רבי אהרן מאיר נולד בשנת תקפ״ו (1826) לאביו רבי זלמן לייב פרידלנדר, אב״ד שארקאז – אוילאק. עוד בהיותו ילד צעיר התפרסם כעילוי עצום ובלתי שכיח, גדולי ישראל שחיו בדורו העידו עליו כי בהיותו כבן תשע שנים בלבד, כבר היו רוב מסכתות הש״ס וכן חלקים גדולים מהשולחן ערוך שגורים על פיו. כשהתבגר רבי אהרן מאיר יצא לאונגוואר כדי ללמוד תורה בישיבתו של המהר״מ א״ש, וכמו״כ היה שומע ומוסיף לקח מפיו של בעל ה„ישמח משה״ זצוק״ל. לאחר שנבחר לכהן כרב ואב״ד ראשון בוואלאווע, בשנת תר״כ, היה רבי אהרן מאיר עומד בקשרי שו״ת עם המהר״מ שיק אב״ד דחוסט, ועוד רבים אחרים.

באותם הימים, כאשר רבי אהרן מאיר כבר ישב על כס הרבנות בעיר, החלה השפעתה המתפשטת של התנועה החסידית להתחזק ולהתגבר, ובדרכה מגליציה אל קארפאטורוס לא פסחה גם על וואלאווע וכפרי הסביבה, ורבים מתושביהם היהודים היו מעתה, בהשפעתו של הרב, לחסידי זידיטשוב. רבי אהרן מאיר מצא לפניו כר נרחב לפעולה, דרגתם הרוחנית של בני הקהילה וישובי הסביבה היתה ממש בשפל המדריגה, והיה צורך גדול ודחוף לרוממה ולהעלותה מעלה.

רבי אהרן מאיר השכיל לנצל את כמיהתם של בני קהילתו לתורה ולעבודת ה׳ כדי להביאם לידי התעלות רוחנית אמיתית, הוא ניהל את צאן מרעיתו על מבועי

התורה, והרבה לחנכם ליראה ולשלימות, ורבים מהם הפכו ברבות השנים לחסידים ואנשי מעשה.

לאחר כשש שבע שנים, עזב רבי אהרן מאיר את וואלאווע, כאשר נתקבל לכהונת אב״ד בקהילת בוליחוב הסמוכה לסטרי שבגליציה. אולם גם בבוליחוב לא האריך ימים, רק כתשע שנים כיהן שם בכהונה הרמה, ואז, בשמחת תורה כ״ג בתשרי תרל״ה,בהיותו בגיל ארבעים ושמונה בלבד, נפטר ועלה לישיבה של מעלה.

רבי אלכסנדר צבי קלינגברג

רבה השני של קהילת וואלאווע והמחוז, היה רבי אלכסנדר צבי קלינגברג. רבי אלכסנדר צבי היה נכדו של האדמו״ר הגאון רבי יצחק אייזיק סאפרין מקאמארנא. אביו של רבי אלכסנדר צבי, רבי מנשה יעקב קלינגברג, נשא את בתו הבכורה של הרב דקאמארנא, מרת הינדא שרה. כשהגיע רבי אלכסנדר צבי לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי יעקב קלוגר, אב״ד סאנדאווע ווישנא שבגליציה.

רבי אלכסנדר צבי ישב על כס הרבנות בוואלאווע כארבע שנים בלבד. במשך אותן השנים קיים קשרי שו״ת עם הגאון מהר״מ שיק, וזה השיב לו חמש תשובות אשר נשלחו לוואלאווע. כמו״כ עמד בקשרי שו״ת עם חמיו רבי יעקב קלוגר אב״ד סאנדאווע ווישנא.

בשנת תרל״א נפטר רבי יעקב קלוגר, וראשי הקהילה החליטו למנות את חתנו רבי אלכסנדר צבי קלינגברג לממלא מקומו ברבנות. הללו הפנו אליו את ההצעה, והוא נענה לה, ובא לכהן ברבנות סאנדאווע ווישנא. רבי אלכסנדר צבי קלינגברג ישב על כס הרבנות בסאנדאווע ווישנא עד ליומו האחרון, שם נפטר ושם מנוחתו כבוד.

רבי מרדכי אליעזר וועבר

לאחר שעזב רבי אלכסנדר צבי קלינגברג את הרבנות בוואלאווע, נתקבל רבי מרדכי אליעזר וועבר למלא את מקומו במשרה הרמה. רבי מרדכי אליעזר נולד בשנת תקפ״ב (1822) בעיר פעטראוועסעלא השוכנת במחוז באטשקא, לאביו ר׳ דוד וועבר. ר׳ דוד וועבר היה סוחר ותלמיד חכם, מתלמידיו של רבן של כל בני גולת הונגריה, הגאון רבי משה סופר זצוק״ל, בעל ה„חתם סופר״.

כאשר החלה התקוממות האומה הסרבית, והרבה אנשים, וביניהם גם יהודים רבים, בעיקר סוחרים, הוצאו להורג, נרצח גם ר' דוד וועבר על ידי המתקוממים הסרבים. היה זה בר"ח שבט תר"ח (1848), כאשר בנו, רבי מרדכי אליעזר, היה כבן עשרים ושש.

במשך כחמש שנים למד רבי מרדכי אליעזר תורה מפיו של רבי שלמה זלמן אולמאנן אב"ד מאקאווע, בעל ה„יריעות שלמה". כשהגיע לפירקו נשא לאשה את בתו של רבי פנחס לייב פריד, אב"ד קאמארנא.

בשנת תרי"ב (1852) בחרו ראשי ונכבדי הקהל בקהילת פעטראוועסעלא ברבי מרדכי אליעזר לכהונת רב העיר. בדיוק באותה עת בחרו גם ראשי קהילת אדא הסמוכה לפעטראוועסעלא ברבי מרדכי אליעזר וועבר לכהונת רב העיר. בהסכמתן של שתי הקהילות החליט רבי מרדכי אליעזר לכהן כרב בשתיהן כאחת.

בהיותו רב הקהילות בפעטראוועסעלא ואדא לקח רבי מרדכי אליעזר את המלמד דרדקי, רבי משה יוסף יוקר, כדי שילמד את בניו תורה. רבי משה יוסף יוקר, אשר לימים היה לאב"ד רזפניק הסמוכה לטארנוב שבגאליציה, היה חסידו הנלהב של רבי חיים מצאנז, בעל ה„דברי חיים", ובהיותו עומד בקשרים הדוקים עם רבי מרדכי אליעזר וועבר, סחפו אחריו בהתלהבותו הלוהטת ובדבקותו המוחלטת ברבי חיים. רבי מרדכי אליעזר נעשה, איפוא, לאחד מחסידיו הנלהבים והחשובים של רבי חיים מצאנז, היה קשור אליו בעבותות של הערצה ונתון למרותו ולהשפעתו. עדות לכוח השפעתו של רבי חיים מצאנז על רבי מרדכי אליעזר נוכל למצוא בקבלו על עצמו את המשרה בוואלאווע, אשר היתה תודות להשפעתו של רבי חיים, כפי שיסופר בסמוך. רבי חיים חיבב את רבי מרדכי אליעזר עד מאד, והיה נוהג לכנותו בשם רב אדא בר אהבה, על שם היותו רבה של קהילת אדא.

בשנת תר"ל החליט רבי מרדכי אליעזר לעלות לארץ ישראל. זמן קצר לאחר מכן ניגש לביצועה המעשי של החלטתו, קם ויצא לדרך. אולם כאשר היו בדרכם אל ארץ הקודש, חזרה בה אשתו מרצונה לעלות לארץ ישראל. בידעה את כל הקושי הכרוך בדרך, ולאחר ששמעה על חיי העוני והדלות, הסבל והמחסור תדיר, שהיו מנת חלקם של יושבי ארץ ישראל, החליטה שלא להצטרף אל בעלה ושבה אל בית אביה. בצר לו פנה רבי מרדכי אליעזר אל הגה"ק רבי חיים מצאנז, ובאותה הזדמנות הציע לו את כס הרבנות של קהילת וואלאווע שהיה פנוי באותה עת. רבי מרדכי אליעזר קיבל את ההצעה, אולם התנה תנאי קודם למעשה, שלא יכהן בכהונת הרבנות של קהילת וואלאווע יותר משלוש שנים, שכן היה איתן בדעתו לעלות לארץ ישראל כדי

להתישב בה בעיר הקודש ירושלים, לאחר שיצליח לשכנע את הרבנית להצטרף אליו למסע.

בהקדמה שכתב לספרו „תמורת תודה", אשר יצא לאור בירושלים בשנת תרמ"ז, כותב רבי מרדכי אליעזר דברים מאלפים על קורות חייו, ובתוכם גם פרקי שירה המתארים בדיוק מפליא את ההרים הרמים של חבל ארץ הקארפאטים. כך הוא כותב:

„. . . שנאתי וברחתי מן הרבנות ושבעה עשר שבועות הייתי בגולה נבוך בסבך הדאגות, לא ידעתי אנה ואנה (אפנה). פניתי לימין ואין עוזר, לשמאל ואין מאסף אותי הביתה. עד כי נכמרו רחמי אדמו"ר סבא קדישא (ר' חיים מצאנז) זצוק"ל עלי וספחני אל אחת הכהונות . . . ונכנסתי לגלות המר אשר למדתי שם פירוש השיר „למוליך עמו במדבר", ארץ אשר במסכנות יאכלו לחם אשר ממרחק יביאו. החיות ישאגו הדובים ינהמו, הזאבים לטרף יארובו, וחזירי יער יכרסמו הארחות והשבילים שבין כפר לכפר. ההרים הרמים והנשאים מסכים מבדילים שלא תזרח השמש שבעה חדשים בשנה ואורו עליהם לא יהל. שלש שנים וחצי נרדפתי בגלות ההרים והיערות ובעמקי התהומות . . ."

רק בשנת תרל"ה (1875) עלה מבוקשו של רבי מרדכי אליעזר בידו, והוא עלה לארץ ישראל והתישב, כשאיפתו כל הימים, בירושלים עיר הקודש. בישבו בירושלים חיבר והדפיס את כל אחד עשר חיבוריו על ענינים רבים בכל ענפי התורה. רבי מרדכי אליעזר וועבר נפטר בירושלים ביום כ"ז לחודש תמוז תרנ"ב (1892).

רבי מאיר א"ש

קרוב לעשרים שנה, מאז עזב רבי מרדכי אליעזר וועבר את העיירה וואלאווע ועלה לארץ הקודש, בשנת תרל"ה, היה כס הרבנות שלה פנוי, למעט תקופה קצרה ביותר, שבה שימש רבי מאיר א"ש בתפקיד רב הקהילה.

אביו של רבי מאיר א"ש, רבה הרביעי של קהילת וואלאווע, היה רבי מנחם א"ש, אב"ד אונגוואר, בנו וממלא מקומו של המהר"מ א"ש. בהגיעו לפירקו נשא רבי מאיר את בתו של רבי שמואל עהרנפעלד, בעל ה„חתן סופר". לאחר נישואיו, במשך כמה שנים, היה רבי מאיר סמוך על שולחן חותנו הרב, בעיר רבנותו מאטערסדאף.

מאוחר יותר נתמנה רבי מאיר א"ש לרב הקהילה בעיירה וואלאווע. בתקופה כהונתו ברבנות וואלאווע, ואף קודם לכן, קיים רבי מאיר א"ש קשרי שו"ת עם גאוני

הדור באותם הימים. על אף היותו צעיר לימים, יחסית, היו הרבנים שעמם התכתב מעריכים עד למאוד את גדלותו וגאונותו בתורה וביראה. עדות לכך אפשר למצוא במכתב שנשלח אליו מהגאון בעל ה„בית יוצר" הנושא את התאריך: יום ה׳ פ׳ לך לך תרמ"ה (1884), ובו הוא מכתיר את רבי מאיר בתוארים חשובים. כך היא לשון המכתב: „הרב הגאון המופלג בתורה וביראה הרוממת החו"ב שלשלת היוחסין בנן של קדושים כקש"ת מוה"ר מאיר א"ש נ"י". רבי מאיר א"ש נפטר בדמי ימיו, בן שלושים ושמונה בלבד היה ביום פטירתו, ה׳ באדר תר"ן.

רבי ישראל יעקב יוקל טייטלבוים

לאחר ההאטה שחלה בקצב ההתפתחות הרוחנית של קהילת וואלאווע, בעשרים השנים אשר ברובן היו בניה כצאן ללא רועה, בא עידן חדש לעיירה. זמן קצר לאחר בוא רבי ישראל יעקב יוקל טייטלבוים לוואלאווע, והתמנותו לכהונת הרב הפכה העיירה וגלילותיה את פניה.

רבי יוקל, רבה החמישי של וואלאווע, כיהן במשך ששים ושתיים שנה ברבנות, מהן עשה כשלושים בוואלאווע. רבי ישראל יעקב נולד בשנת ת"ר לאביו רבי שמואל טייטלבוים רבה של קהילת גארליץ. בצעירותו למד תורה והיה תלמיד חביב אצל זקנו רבי אלעזר ניסן. בהיותו בן בגיל ארבע עשרה בא רבי יוקל בברית הנישואין עם בת דודו, בעל ה„ייטב לב". לאחר נישואיו היה סמוך על שולחן חותנו, תחילה בגארליץ, ומאוחר יותר, כאשר חמיו נתמנה לרבה של סיגעט, יצא גם רבי יוקל בעקבות חמיו והיה סמוך שם על שולחנו.

בשנת תרכ"ב, בהיותו בן עשרים ושתיים שנים בלבד, נתקבל רבי יוקל לרבנות קהילת בערבעשט. בעת ישיבתו בבערבעשט, הכין רבי יוקל את ספר השו"ת של זקנו, בעל ה„ישמח משה", אשר נקרא בשם „השיב משה". הספר הודפס בדפוס לעמבערג בשנת תרכ"ו.

בשנת תרמ"ט נפטר אביו של רבי יוקל, רבי שמואל טייטלבוים, ומשרת הרבנות בגארליץ התפנתה. נכבדי הקהילה בגארליץ פנו לרבי יוקל בבקשה שיואיל למלא את מקומו החסר של אביו ולכהן ברבנות קהילתם. רבי יוקל ניאות להצעה ובא. כעבור חמש שנים, בשנת תרנ"ד (1894), נבחר רבי יוקל לתפקיד רב ואב"ד העיירה וואלאווע.

בבואו לוואלאווע, נכנס רבי יוקל לעובי הקורה של חיי הקהילה. העדרו של רב

רבי ישראל יעקב יוקל טייטלבוים אב״ד וואלאווע

בעיירה במשך שנים כה רבות ניכר בכל פינה בעיירה, והיה צורך דחוף מאוד לשקם את כל מה שהקימו ראשוני הרבנים בעשר אצבעותיהם. רבי יוקל ראה חשיבות עליונה בהקמתה של ישיבה בעיירה, אשר תהיה בבחינת אבן שואבת לכל האיזור הכפרי הנספח לוואלאווע.

לאחר שהוקמה הישיבה בוואלאווע ניגש רבי יוקל במרץ רב למלאכת הניהול הרוחני. הישיבה הלכה והתפתחה, ראש הישיבה השקיע מאמצים רבים בטיפוח תלמידיו, ועד מהרה הפכה הישיבה לאחת מן הישיבות הטובות בכל קארפאטורוס. במשך עשרות השנים שבהן התקיימה, הוציאה הישיבה פירות רבים. לגיונות של תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה, כולם יראים ושלמים, ילידי העיירה וואלאווע והכפרים בכל איזור ה„ווערכאווינע", יודעי ספר ופשוטי העם, התחנכו לתורה ולעבודת ה' בישיבתו של רבי יוקל.

בערוב ימיו נחשב רבי יוקל לאחד מזקני הרבנים החשובים שבדור. אנשים רבים התדפקו על דלתותיו, מי לקבלת עצה טובה בעבודת ה' או בחינוך הבנים ולעיתים סתם כך בעיסקי היומיום, ומי לקבל ברכה למטרה כלשהיא, מי לשאול שאלה בהלכה ומי לקבל הדרכה בעניני הציבור.

מאחר ורבי יוקל היה חתנו של בעל ה„ייטב לב", ונחשב לאחד החשובים שבחסידי סיגעט, היו רבים מן החסידים שהתגוררו באיזור באים להסתופף בצילו ולזכות לברכה מהצדיק. רבי יעקב ישראל יוקל טייטלבוים נפטר בגיל שמונים וארבע, ביום ט"ו לחודש אלול תרפ"ד (1924). בני הקהילה בנו אוהל על קברו, ורבים היו באים לפוקדו, לשפוך שם את שיחם ולהתפלל על הציון.

רבי יוקל השאיר אחריו כתבי יד רבים, ובהם חידושי תורה חשובים, אולם, למרבה הדאבון, אבדו רובם בשואה. מעט שרידים מחידושי התורה שחידש במשך השנים הרבות נקלטו ונדפסו בספר, אשר הודפס בשנת תשל"ב, בשני חלקים, ונקרא בשם: „היטב איטיב". חלק אחד עוסק בביאורים על התורה על דרך הדרוש והאגדה וכן על המועדים, ובחלק השני קובצו חידושים ופלפולים על סוגיות הש"ס וכן שאלות ותשובות.

רבי אהרן טייטלבוים

לאחר פטירתו של רבי ישראל יעקב יוקל טייטלבוים, מילא צעיר בניו, רבי אהרן, את מקומו ברבנות וואלאווע.

רבי אהרן טייטלבוים — אב״ד וואלאווע

רבי אהרן נולד בשנת תרמ״א בבערבעשט. בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי שמואל באב״ד, אב״ד סאנדאווא ווישנא. רבי אהרן היה מקורב מאוד לאביו הגדול, ובמשך עשרות בשנים היה לו לעזר בניהול עניני הרבנות בעיירה וואלאווע. מלבד זאת היה רבי אהרן מסייע לאביו, רבי יוקל, בניהול הישיבה. עוד בחיי אביו היה מוסר בה שיעורים, משגיח ומשפיע על התפתחותו ועלייתו הרוחנית של כל אחד ואחד מתלמידיו.

גם לאחר פטירתו של אביו בשנת תרפ״ד, כאשר נתמנה לרב העיירה, המשיך רבי אהרן לנהל את הישיבה ברמה, ושמה הלך לפניה. אל ישיבתו נהרו המוני בחורים מן העיירה וואלאווע ומן הכפרים והעיירות שבגליל. רבי אהרן הקפיד מאוד על הלימוד בהתמדה, ובכל הזדמנות שהיתה לו היה עומד על כך ודורש זאת מכל תלמידי הישיבה. במיוחד הקפיד רבי אהרן שלא יוכנס לכותלי הישיבה שום ספר או עתון שריח ציונות נודף ממנו.

לא רק בישיבה לחם רבי אהרן נגד הזרמים הפוליטיים החדשים, אלא אף מחוצה לה היה מן הלוחמים הנמרצים ביותר בכל הזרמים הלאומיים. ובעת ששלוחי המפלגות הציוניות השונות הילכו בכפרים הנדחים של הרי הקארפאטים, בחפשם אחרי תומכים לעמדותיהם והשקפותיהם בשאלות שעמדו על הפרק, עשה רבי אהרן ופעל בכל יכולתו כדי שלא לתת להם דריסת רגל. הוא יצא חוצץ נגד כל הרעיונות החדשים, ותבע במפגיע מכל אלה שסרו למרותו שלא לסטות מדרך האבות, ואפילו לא בדרך של הצטרפות לאגודת ישראל.

במשך כשבע עשרה שנה היה רבי אהרן טייטלבוים רבה של וואלאווע, משנת תרפ״ד ועד לשנת תש״א, מועד גירושם של רוב היהודים בוואלאווע ומכל תחומי רבנותו אל מעבר לגבול, לתוך גאליציה השכנה. בזמן שהחלו הגירושים האכזריים, היו מצויות בידיו של רבי אהרן כל התעודות שנדרשו היהודים להציג, כדי להוכיח שהם הונגרים מדורי דורות. אולם, אף על פי כן, רצו השלטונות ההונגריים לגרשו, כפי שעשו כן ליהודים רבים אחרים. בסופו של דבר הצליח רבי אהרן להמלט מידם, ממש ברגע האחרון, והוא ברח לבודאפשט.

זמן קצר לפני שהגיע רבי אהרן לבודאפשט, נפטר אחיו רבי נפתלי טייטלבוים, אב״ד נירבאטור. ומאחר ונאלץ לעזוב את וואלאווע ניאות לבוא לנירבאטור ולמלא את מקומו של אחיו ברבנות.

רבי אהרן טייטלבוים עלה על המוקד באושוויץ ומסר את נפשו על קידוש השם

ביום ג׳ בסיון תש״ד. כל חידושי התורה שנותרו בכתבי ידו אבדו בשואה. רק אחד מחיבוריו, „תהלות אהרן״ על ספר תהילים, נותר לפליטה, והוא צורף לספר „תפלה למשה״ על תהילים מבעל ה„ישמח משה״. הספר „תפלה למשה״ נדפס כמה פעמים, והחל ממהדורת נוא יארק תשל״ב החלו להוסיף בשולי העמודים את פירושו: „תהלות אהרן״.

רבה האחרון של וואלאווע

רבה האחרון של קהילת וואלאווע, היה רבי יצחק טייטלבוים. רבי יצחק היה בנו של רבי אהרן טייטלבוים, אשר נמלט, כמסופר לעיל, בשנת תש״א, כאשר החלו הגירושים לגאליציה, לבודאפשט. חותנו היה רבי משולם זושא האלברשטאם מראצפערט, בנו של הצדיק רבי שלום אליעזר האלברשטאם, ונכדו של בעל ה„דברי חיים״ זצוק״ל מצאנז.

בטרם קבלו את המינוי הנכבד לרב העיר, נבחר רבי יצחק ל„רב צעיר״, ובתפקיד זה שימש עד אשר התפנה מקומו של אביו אשר נאלץ להמלט מהעיירה. כאשר נותר כס הרבנות ללא רב, פנו אליו ראשי הקהילה, מן הנותרים לאחר הגירוש, וביקשו ממנו למלא את מקום אביו. רבי יצחק נענה לבקשתם והיה לרבה האחרון של קהילת וואלאווע השסועה והמתבוססת בדמה.

ביום כ״ו באייר תש״ד יצא המשלוח מוואלאווע לאושוויץ, ובו נשלח גם רבי יצחק טייטלבוים יחד עם השרידים מבני הקהילה המפוארת. בהגיעו לאושוויץ עבר את המיון הראשוני ע״י רב המרצחים הד״ר מענגלי ימ״ש, ונשלח ימינה, דהיינו אל עבודות הכפיה במחנות הריכוז. רבי יצחק עבר את כל מאורעות השואה, על תלאותיה ויסורי התופת שהיו מנת חלקם של כל הנותרים בחיים. רבי יצחק טייטלבוים נפטר במחנה עבענזע ביום כ״ח בניסן בשנת תש״ה.

פרק שביעי

ערים ואמהות בקארפאטורוס

ק"ק חוסט – עיר מבצר

קהילת חוסט המעטירה והמפוארת, נחשבה, בהיותה קיימת, לאחת מן הקהילות הגדולות, הפורחות והמגובשות. לא רק בקארפאטורוס ובמארמארוש, תפסה קהילת חוסט מקום חשוב ונכבד, אלא גם בכל האיזור הצפוני מזרחי של הונגריה ההיסטורית. ראשוני המתיישבים, מייסדי העיר חוסט, בנו את בתיהם בסמוך למבצר גדול שעמד בודד לא הרחק מן הנהר „וועליקי ריקא". המבצר, אשר באחרית ימיו כונה בשם: „דער חוסטער שלאסבארג", היה בנוי בצורה מבוצרת היטב, ונודעה לו חשיבות איסטרטגית רבה בשל היותו חולש על כל הסביבה, עובדה אשר העניקה עליונות צבאית גדולה למחזיק בו, אשר יכול היה להשקיף ממנו עד למרחקים גדולים. המבצר הגדול, והעיר חוסט הסמוכה לו, שימשו מוקד חשוב לפעילות חתרנית, בימי המרד ההונגרי בשלטון האוסטרי במשך עשרות שנים. במהלך שנות המאה השמונה עשרה נחרב המבצר, והמטייל כיום בסביבת חוסט לא ימצא כל זכר מה„חוסטער שלאסבארג" האימתני. ראשית חורבנו היתה בשנת 1723, כאשר נפגע משלושה ברקים אשר גרמו זעזוע חמור לכותלי המבצר האדירים, מאז החל להתפורר עד אשר התמוטט כליל.

העיר חוסט, בירת המחוז, שוכנת כשישים וחמשה קילומטרים מערבית צפונית אל העיר סיגעט, וכחמישים וחמשה קילומטרים מזרחית דרומית לעיר מונקאטש, ממש בסמוך לשפך הנהר הגדול „וועליקי ריקא" אל תוך הנהר „טיסה".

רוב רובם של תושבי העיר הם רותנים, ואילו האחרים הם מיעוטים צ'כים, הונגרים וגרמנים ימ"ש. בעיצומה של מלחמת העולם השניה בשנת תש"א (1941) כאשר העיר היתה נתונה תחת שלטונה של הונגריה המנואצת, מנה הישוב היהודי בחוסט כששת אלפים נפש, מכלל אוכלוסיה כללית כבת עשרים ואחת אלף נפש.

את היתד להנחת יסודות הישוב היהודי בחוסט תקעו ראשוני המתיישבים בשנת תק"נ (1790). קבוצת המשפחות הראשונה שבאה לגור בחוסט היתה קטנה מאוד, רק

ארבע עשרה משפחות מנתה קהילת חוסט בימיה הראשונים בשנת תר״נ. אולם מאז ואילך הלך הישוב היהודי בחוסט וגדל, עד אשר הפכה קהילת חוסט והיתה לעיר ואם בישראל, וליהודיה הטובים והנכבדים יצא שם נכבד בעולם היהודי. הרבה הרבה תלמידי חכמים ולמדנים מופלגים, היו מתהלכים בחוצות העיר, ומאז ומעולם היו הללו מתערבים עם שאר הבריות, חסידים ואנשי מעשה, בעלי בתים יראים ושלמים וסתם אנשים תמימים שומרי תורה ומצוות.

ארזי הלבנון

בהיסטוריה המפוארת של יהדות הונגריה, היו רק ערים מעטות אשר נתברכו ברבנים בעלי שיעור קומה כמו אלה אשר כיהנו פאר בקהילת חוסט. על כס הרבנות שלה ישבו, למן יום היווסדה ועד ליום שנכרתה בידי הנאצים ימ״ש, גאוני עולם מפורסמים, אדירי ארץ, ארזי הלבנון, עמודי ההוראה בדורותיהם, אשר חיברו ספרים רבים, חשובים ובעלי משקל רב ומכריע בעולם הישיבות והדיינות ותחום פסיקת ההלכות בכל רחבי תבל. חוט של חסד היה משוך על פניהם של מנהיגיה ורועיה הרוחניים של קהילת חוסט, וכל העולם הטה כלפיה חסד בשל היותה אכסניה לתופשי תורה ובעלי הוראה. כל אחד ואחד מרבניה של חוסט התעלה למדריגות גדולות ועצומות בתורה ויראה, הם הפליאו את העולם כולו בגאונותם ובדרכם בהנהגת הציבור, והיו לכח משיכה עז לכל מבקש ה׳. ומבוקשם של רבניה עלה בידם, והם זכו לאשר שאפו, כי מפיהם תצא תורה לכל המדינה כולה.

גאוותם של בני העיר חוסט היתה לא רק על היותם מונהגים בידי רבנים דגולים אשר גדלותם בתורה היתה לשם ולתפארת, אלא גם על הישיבה המפורסמת שהתנוססה בעיבורה, כאשר טובי ומצוייני הבחורים, האריות שבכל רחבי הונגריה וצ׳כוסלובקיה, התקבצו ובאו לשתות בצמא את מימי תורתם של העומדים בראשה, ותמיד באו להתדפק על דלתותיהם.

משך זמן קיומה של הישיבה משתרע על פני תקופה ארוכה וממושכת. במשך תשעים שנה רצופות, מאז הקים רבי מנחם א״ש את ישיבתו הגדולה, ועד ליום שבו נלכד רבה האחרון של העיר, רבי יהושע גרינוואלד, בציפורני הנאצים, לא פסק קול התורה בישיבה הגדולה בחוסט. במשך קרוב למאה שנות קיומה של הישיבה יצאו מתוכה לגיונות לגיונות של רבנים אשר כיהנו פאר בקהילות ישראל, וכן ראשי ישיבות, דיינים, סופרים, שוחטים, מוהלים, מורי הוראה ובעלי בתים תלמידי חכמים מופלגים בתורה ומצויינים בעבודת ה׳ וביראת שמים.

הרב הראשון בחוסט

היה זה בשנת תק"נ (1790), כאשר ראשוני היהודים הגיעו לעיר חוסט והתיישבו בה. עשרים ושתיים שנים לאחר מכן, כאשר קיבוץ היהודים קיבל צורת קהילה של ממש, החלו בני העיר, אשר אבו לעצמם רב ורועה רוחני, לחפש אחר האדם המתאים. כעבור זמן קצר, בשנת תקע"ב (1812), בחרו ברבי יעקב ב"ר אברהם, יליד זידיטשויב, מצאצאיו של רבי שמעלקא מניקלשבורג.

כעשר שנים לאחר מכן בשנת תקפ"ב, נסע רבי יעקב לישוב בריד הסמוך לאורשיווע, כדי לדרוש לפני יהודי המקום בהלכות חג הפסח. כפי הנראה רצה רבי יעקב לנצל את הנסיעה הזו גם למטרת הכשרת טחנת הקמח לטחינת חיטים המיוחדות לקמח המצות לחג הפסח.

בדרך, בהיותו קרוב לבריד, תקפה חולשה גדולה את רבי יעקב, ועוד בטרם הגיעו לעיירה נפטר. רבי יעקב נפטר באורח פתאומי ביום כ"ה באדר תקפ"ב ומנוחתו כבוד בבית העלמין היהודי של בריד. זקני בריד היו מספרים, כי רבי יעקב מחוסט היה מפורסם בין יושבי העיירה לאיש קדוש, ורבים מהם היו הולכים להשתטח על קברו בעתות צרה ומצוקה.

רבי יעקב גאטליב

רבה השני של קהילת חוסט המפוארת היה רבי יעקב גאטליב, הידוע יותר בשם ר' יעקב מטאקיי. על גודל אישיותו ניתן ללמוד מן התוארים החשובים שהעניקו לו גדולי הדור בתשובות ששלחו לשאלותיו. כך, למשל, כותב לו רבי יחזקאל פאנעט, רב הכולל דקרלסבורג ומדינת זיבנבירגן, בעל שו"ת „מראה יחזקאל": „מו"ה יעקל מטאקיי" (מופיע בשו"ת „מראה יחזקאל" סי' קנ"א). השאלה שנשאלה היתה בענין איסור והיתר, וכפי שרואים מן המכתב, הרי שבאותה עת ישב רבי יעקב עדיין בטאקיי. בשנת תר"ג משיב לו רבי שלמה זלמן אולמאנן, אב"ד מאקאווא, תשובה לשאלתו, וכך הוא כותב: „הרב המאה"ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי כב' מו"ה יעקב גאטליב נ"י אב"ד ור"מ דק"ק חוסט (שו"ת „יריעות שלמה" סי' כ"ז, כ"ח).

בשנת תר"ה נענה רבי יעקב גאטליב לבקשתם של ראשי קהילת ביהאר-נאג'י באיום, ובא לכהן כרב בעירם. רבי יעקב גאטליב נפטר בביהאר-נאג'י בשנת תר"ך (1860), והובא בה למנוחות.

רבי מנחם א״ש

לאחר שעזב רבי יעקב גאטליב את חוסט בשנת תר״ה, נתמנה הגאון רבי מנחם אייזנשטאט, הנודע בשם רבי מנחם א״ש, לכהן כרבה של העיר. רבי מנחם נולד בשנת תקס״ח לאביו הגאון רבי מאיר א״ש אב״ד אונגוואר. אמו היתה בתו של רבי דוד דייטש, מחבר הספר „אהל דוד״.

כאשר הגיע רבי מנחם לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי אלחנן דב מליסקא. אולם זמן קצר לאחר הנישואין היא נפטרה. כעבור זמן מה נשא רבי מנחם, בזיווג שני, את נכדתו של חותנו לשעבר, רבי אלחנן דב, בתו של ר׳ שמואל סגל הורוויץ, אף הוא מליסקא.

במשך מספר שנים לאחר נישואיו היה רבי מנחם סמוך על שולחן חמיו בליסקא. באותה עת יגע על התורה והעבודה יומם ולילה, ולמד בצוותא חדא עם רבי צבי הירש פרידמאן, האדמו״ר מליסקא, מחבר הספר „אך פרי תבואה״. בשבתו בליסקא נתקבל ע״י ראשי קהילת סערעדנא לכהן כאב״ד בקהילתם. זמן מה ניהל את עניניהם הרוחניים של יהודי סערעדנא, עד להבחרו לכהן במשרת הרבנות של קהילת חוסט בשנת תר״ה (1845).

מיד עם בואו לחוסט ייסד רבי מנחם ישיבה, ופתח את שעריה בפני כל מבקשי ה׳. ישיבתו של רבי מנחם היתה הישיבה הראשונה בעיר חוסט, ובפתיחתה זכתה קהילת חוסט לתנופה רוחנית חשובה אשר חיזקה את אושיותיה התורתיים. רבי מנחם השקיע הרבה מכוחות הנפש שלו בניהול הישיבה, את כל מרצו ועמלו מסר להצלחתה ולהבטחת עלייתם בתורה ויראה של תלמידיה. רבי מנחם היה מטפל באופן אישי בכל בחור ובחור, ודאג לכל עניניו בישיבה בכלל, ולקידומו בלימוד בפרט. רבי מנחם כל כך הטריח את עצמו בעניני הישיבה עד אשר נחלש מאד, והיה זקוק למנוחה זמן מה. אולם בעיקר הצטיין במסירת שיעוריו עליהם שקד ועמל ביגיעה גדולה, ואופן מסירתם היתה ממש כקילורין לעיני התלמידים. ואמנם, רבי מנחם זכה לשבוע נחת מישיבתו המשגשגת, ואף לא אחר גם לקצור את פירות עמלו.

במשך שבע שנות רבנותו בעיר חוסט פעל בה רבי מנחם גדולות ונצורות. רבי מנחם שקד יומם ולילה על גדירת הפרצות בחומת הדת וראה לנחוץ לתקן כמה תקנות אשר השפיעו רבות על מהלך ניהול של עניני הקהילה. כמו כן הנהיג כמה מנהגים אשר נשארו בתוקף גם בימיו של המהר״מ שיק.

בשנת תרי״ב נקרא רבי מנחם למלא את מקומו של אביו, רבי מאיר א״ש בעל

ה„אמרי אש", ברבנות קהילת אונגוואר. באונגוואר ניהל רבי מנחם את עדתו עד ליום פטירתו בו' בכסלו תר"ל. רבי מנחם א"ש חיבר והוציא לאור את הספרים: „זכרון יהודה" ו„חומת אש".

רבי שמואל שמעלקא קליין

כאשר עבר הגאון רבי מנחם א"ש לכהן כרבה של קהילת אונגוואר, וכס הרבנות של קהילת חוסט נשאר פנוי, יצאו ראשי הקהילה לחפש אחר רב מתאים לקהילתם החשובה. זמן קצר לאחר מכן נפלה הבחירה על הגאון המופלא והצדיק, הקדוש רבי שמואל שמעלקא קליין בעל „צרור החיים". בטרם היותו לרבה של חוסט כיהן רבי שמואל שמעלקא כרבה של העיר באלקאן.

גם רבי שמואל שמעלקא ניהל ישיבה בעיר חוסט. גרעין היסוד של הישיבה היה מתלמידיו אשר למדו אצלו תורה בישיבה בבאלקאן ועברו יחד עמו לחוסט. לאחר זמן לא רב יצא לישיבתו שם, הידיעה על ראש הישיבה מבאלקאן ותלמידיו הלמדנים החריפים עשתה לה כנפיים, ועד מהרה החלו לנהור אליה תלמידים מכל הסביבה. וכך בפרק זמן קצר הלכה הישיבה והתפתחה, גדלה באיכות וגדלה בכמות, ושמה הלך לפניה. במשך השנים שבהם עמד בראשות הישיבה יצאו ממנה תלמידי חכמים גדולים ומפורסמים, ורבים נודעו בשמם שיצא להם בעת שכיהנו בתפקידים רבניים שונים.

מלבד היותו מפורסם בתור גאון אדיר בתורה, נודע רבי שמואל שמעלקא גם כצדיק אמיתי, איש אלוקים ובעל מופתים בדרגה גבוהה. מסופר היה על רבי שמואל שמעלקא כי רוח הקודש הופיעה בבית מדרשו. בעקבות השמועות שיצאו על הצדיק היושב בחוסט, החלו רבים לנהור לבית מדרשו, כדי לזכות לשבת במחיצתו ולהתחמם לאור תורתו וקדושתו. רבים היו שואלים ממנו עצה בכל עניניהם, והכל היו מבקשים את ברכתו. בפי תלמידיו היו מסופרים סיפורים נפלאים אודות פועליו הברוכים של רבי שמואל שמעלקא לעודד את רוחם של אנשים מרי נפש ומוכי סבל, אשר ממש נושעו על ידו בכל מיני דרכים. בעבודת הקודש שלו היה משיג הישגים חשובים לטובת כלל ישראל ולטובת הפרט באשר הוא, ובפועליו אלו ובהיותו, בנוסף להנהגתו המופתית, גם צדיק גדול וגאון אדיר בתורה, היה רבי שמואל שמעלקא לאחד מגדולי מאורי ישראל בכל גולת הונגריה. שמו של רבי שמואל שמעלקא מוזכר פעמים רבות בספריהם של גאוני זמננו, ולדעותיו בתורה נודע משקל בעל ערך בכל התחומים.

לאחר שכיהן רבי שמואל שמעלקא במשך כמה שנים ברבנות העיר חוסט, נתבקש על ידי נכבדי קהילת סעליש לבוא ולכהן פאר ברבנות עירם. רבי שמואל שמעלקא נעתר לבקשתם, ומאז היה לרבה של קהילת סעליש. רבי שמואל שמעלקא קליין נפטר בסעליש, ביום ט׳ באדר ב׳ תרל״ה. בהיותו בחיים לא זכה להוציא לאור את חיבוריו, אולם לאחר מותו, הוציאו בניו הרבנים לאור, את ספרו: „צרור החיים״. הספר „צרור החיים״ כולל חידושים על סדר הש״ס. בין יוצאי חלציו של רבי שמואל שמעלקא היו גם רבנים וגאונים מפורסמים.

רבי משה שיק

עם בואו של רבי משה שיק, בעל „מהר״ם שיק״, לחוסט, החלה קרנה הרוחנית של העיר לעלות בצורה מיוחדת במינה. הבחירה ברבי משה שיק, ממעצבי דמותה ושומרי משמרת חומותיה של היהדות האורטודוכסית בממלכה האוסטרו־הונגרית כולה, הביאה למהפכה רוחנית גדולה בעיר. המהר״ם שיק, בתקנותיו, בהנהגותיו ובפועליו המרובים הטביע את חותמו והשאיר את רישומו על אורח החיים הקהילתיים והפרטיים בחוסט מיום בואו ועד ליומה האחרון.

רבי משה שיק נולד ביום כ״א לחודש אדר תקס״ז בעיירה ברעזאווא הסמוכה לעיר נייטרא שבסלובקיה. אביו, רבי יוסף, היה מצאצאי בעל ה„תוספות יום טוב״, ממפרשי המשנה, ועיסוקו היה במסחר.

בשחר נעוריו למד תורה בפרוינקירכן בישיבה שניהל דודו רבי יצחק פרנקל. בהיותו כבן ארבע עשרה נסע רבי משה לפרשבורג ללמוד בישיבתו של מרן בעל ה„חתם סופר״. בפרשבורג עשה כשש שנים. על מה שחולל בנפשו ועל שהתרחש בישיבה בזמן שהותו בה, תעיד אימרתו של ראש הישיבה בעצמו, מרן החתם סופר זצוק״ל אשר הפליג מאוד בשבחו וכך אמר: „לא אוכל לחדש דבר נגד הבחור משה ברעזאוואר, כי הכל הוא יודע, הוא ממש ארגז ספרים״. רבו היה מחבבו עד למאוד ונהג להזמינו באופן קבוע, לסעוד עמו על שולחנו בלילות שבת במשך שלוש שנים.

בהיותו כבן עשרים שנה, בא בברית הנישואין עם בתו של דודו, ר׳ פרץ פרנקל מהאליטש, ובמשך כעשר שנים היה סמוך על שולחנו. באותה תקופה, בשנת תקצ״ח נבחר לכהן כרבה של קהילת יערגען השוכנת בסמוך לעיר פרשבורג. הבחירה נעשתה בעצת אחת עם רבו, החתם סופר. רבי משה ישב על כס הרבנות ביערגען במשך כעשרים וארבע שנים, ובמהלכן פעל רבות למען עלייתם הרוחנית של בני עדתו.

רבי משה שיק — אב״ד חוסט

ברם, עיקר פועלו היה בישיבתו שייסד והקים בעיר, אשר בה טרח רבות והרביץ תורה מתוך הרחבת הדעת.

בשבוע של פרשת בהר־בחוקותי תרכ״א, זרחה שמשו של רבי משה שיק בחוסט. לאחר שהעמיד את קהילת יערגען על רגליה, יצא לרבי משה שם בעולם הרבנות, ואכן, באותה עת נתבקש על ידי נכבדי קהילת חוסט לבוא ולכהן פאר ברבנות עירם. ורבי משה ניאות, ובא.

כאשר הגיע לשערי העיר, זכה רבי משה לקבלת פנים חמה ונלהבת ביותר. אלפי יהודים מהעיר חוסט ומכל העיירות והכפרים במחוז, התקבצו ובאו כדי לחלוק כבוד גדול לתורה, ויצאו לרחובה של עיר להקביל את פני הרב החדש.

מאמצים מרובים השקיע רבי משה כדי להסתגל לאורח חייהם של בני קהילת חוסט. קהילת חוסט היתה כבר קהילה מאורגנת, יחסית, רישומם של קודמיו, רבי שמואל שמעלקא קליין ורבי מנחם א״ש, היה ניכר עדיין בכל תחום ותחום הן בחיי הקהילה הכלליים והן בחיי הפרט. אולם, אף על פי כן, עלה הדבר בידו, והעיר חוסט צעדה בימיו כמה צעדים קדימה.

על אף היותו מן הנוהגים כמנהג בני אשכנז, זכה להערצה ותמיכה רבה גם מצד קהל החסידים בעיר, אשר דבקו בו ובתורתו מתוך שהכירו בו כאיש מעלה אמיתי, שמן הראוי להסתופף בצילו ולסור למשמעתו. רבי משה התקרב מאוד אל ציבור החסידים בעיר, ומתוך כך הבין לליבם ואף נענה למבוקשם להתיר להם לבנות לעצמם בית מדרש חסידי משלהם. רבי משה לא הסתפק במתן ההיתר אלא אף חייב את וועד הקהילה להקציב סכום כסף הגון מקופתה לצורכי הבנייה.

כאשר עבר רבי משה שיק לחוסט, העביר אליה גם חלק מבחורי הישיבה שהקים וניהל ביערגען. קבוצת הבחורים הזאת, שהורכבה מבחירי תלמידיו, היוותה את גרעין היסוד לישיבה הגדולה שהוקמה על ידו בעיר חוסט, ואף סייעה בידו בפיתוחה של הישיבה בשלביה הראשונים. ואכן, עד מהרה התפתחה הישיבה ושיגשגה, והיתה לאחת הישיבות הגדולות בכל רחבי הונגריה.

רבי משה היה מוסר שיעור קבוע לפני תלמידיו בישיבה, ואף שהיה טרוד ביותר בעניני הקהילה, עמד על כך והקפיד מאוד שלא להחסיר מן השיעורים, ולו פעם אחת. מלבד ההקפדה על השיעור שהיה מוסר לפי סדר קבוע, היה רבי משה עושה כל מאמץ כדי להיות נוכח לפחות בחלק מסדרי הישיבה וללמוד בהתמדה ובשקידה רבה. בכך היה מראה ומשמש דוגמא חיה לתלמידיו ומלמדם כיצד מנצלים כראוי כל שעה.

בשבתו על כס הרבנות של חוסט, החל רבי משה להרחיב את תחומי פעילותו ועסקנותו הציבורית, ובכך הפך למעשה לאחד ממנהיגי היהדות האורטודוכסית במדינת הונגריה. ואמנם, בשנת תרכ״ז, כאשר הוקם ארגון „שומרי הדת״, הארגון שהיה אבן היסוד ואמת הבנין לארגון הגג האורטודוכסי של הונגריה, היה הוא בין מייסדיו ומקימיו. וכך גם היה כעבור שנתיים, בשנת תרכ״ט, בעת כנס הרבנים הגדול שהתקיים בבודאפשט, הכנס הגורלי והמכריע שבו הוחלט על פירוד ופילוג הקהילות בהונגריה, היה רבי משה בין ראשי המדברים והפעילים. בהיותו נמרץ כל כך להשגת היעדים החשובים ליהדות האורטורודוכסית, ובהתגלותו כבעל כשרונות מזהירים בהנהגתו הציבורית, נבחר רבי משה להיות ראש רבני הונגריה, והכל הכירו בגדלותו ובהנהגתו וסרו למשמעתו.

המהר״ם שיק עסק הרבה גם בפסיקת הלכות והיה למשיב גדול בהלכה. כל שאלה סבוכה שהתעוררה ברחבי הונגריה, ולעיתים גם ממקומות שונים בעולם, היתה מגיעה אליו להכרעה. רבי משה שיק, היה מבין היחידים אשר זכו להיות בעל סמכות של פוסק לדורות הבאים.

מאחר והיה אחד מגדולי פוסקי הדור, עסק רבי משה גם בהנחת היסודות ההלכתיים לארגון הגג של הקהילות האורטודוכסיות. רבי משה עיגן וביסס את האורטודוכסיה מבחינה הלכתית, ובמקום שהתעורר הצורך לתקן תקנות ולערוך שינויים, היה הוא ראש וראשון לקביעת ההתאמה בין הצורך הציבורי לבין המתחייב מן ההלכה.

בספר השו״ת: „מהר״ם שיק״ שהוציא לאור, ישנן כמה תשובות העוסקות בענין זה, והן משמשות כאמת בנין לנוהגים ההלכתיים, וכיסוד מוסד ונר לרגלם של כל רבני הונגריה אשר קבלו את דעתו כהלכה שאין עליה עוררין. גם בדורות שבאו לאחריו, ולמעשה עד לימינו, נודע משקל רב לפסקי ההלכה שלו.

את כל ספריו כתב רבי משה בשבתו על כס הרבנות של קהילת חוסט. בהיותו קרוב לגיל שבעים ושתיים נפטר רבי משה שיק, בשבת ראש חודש שבט תרל״ט. בין המספידים בלוויה היה גם הגאון בעל ה„יטב לב״ אב״ד סיגעט, אשר פרץ בבכי ואמר: „כל זמן שגם רבי שמעלקא מסעליש היה חי, היינו כסגול (דהיינו שלושת הערים, סעליש חוסט וסיגעט המסומנות על המפה בצורת סגול). משנפטר רבי שמעלקא, היינו כצירי, ועכשיו משנפטר רבי משה שיק נשארתי כחיריק״.

רבי עמרם בלוהם

לאחר פטירתו של רבי משה שיק, נותרה קהילת חוסט ללא רב במשך כשנתיים עד שלוש שנים. בשנת תרמ״א או תרמ״ב (1881 - 1882) בחרו ראשי קהילת חוסט ברבי עמרם בלוהם ומינוהו לרב ומנהיג קהילתם.

רבי עמרם נולד בשנת תקצ״ד (1834) לאביו רבי יצחק יעקב בלוהם, אשר כיהן בכהונת אב״ד בקהילת האידו־שאמשון, ומאוחר יותר שימש כראב״ד בקראלי. רבי יצחק יעקב בלוהם היה חתנו של הגאון רבי עמרם חסידא ממאד, אשר עלה לארץ ישראל והתיישב בעיר צפת.

במעלליו יתנכר נער. בהיותו בן שבע שנים בלבד, כבר היה בולט יותר משאר חבריו הילדים, אם בידיעותיו המקיפות ואם בכשרונותיו המחודדים, והדבר היה לפלא בעיני כל רואיו. דוגמא לכך אפשר להביא מסיפור שאירע בגאון בעל ה„יריעות שלמה״ אשר ביקר בעיירה קראלי, בעברו בדרכו, ובהזדמנות זו סר לבית הרב דמתא. כשסיפרו לו על ילד הפלא, בנו של הרב, ביקש להביאו לפניו כדי לתהות על קנקנו של הנער שכולם מרבים לספר בשבחו. רבי עמרם עסק אז בסוגיא דבר פדא (נדרים דף ל), ובעל ה„יריעות שלמה״ השתומם ועמד נדהם למראה הילד בן השבע המפגין ידיעות כבחור ישיבה, ולא עוד אלא שכל דין מעוגן בשכלו בסברא ישרה, ובינתו רחבה להפליא.

בצעירותו למד רבי עמרם בישיבתו של רבי מאיר פערלס, אב״ד קראלי, בהתמדה גדולה והגיע להישגים מרשימים. כאשר התבגר יותר נסע לפרשבורג ללמוד בישיבתו של ה„כתב סופר״. גם כאן נמנה רבי עמרם על הראשונים והטובים שבחבורה, אף על פי שכאן, בפרשבורג, התקבצו טובי ומצוייני הבחורים מכל קצוות הונגריה, האריות שבחבורה. זמן קצר לאחר הגיעו לישיבה בפרשבורג הצליחו בחורי הישיבה לעמוד על סגולותיו המיוחדות. הם הרבו לשוחח עמו בלימוד, ורבי עמרם היה שופע סברות ופלפולים חריפים, מקשה ומתרץ, מסביר ומיישב בבהירות מיוחדת כל דבר קשה.

כשהגיע רבי עמרם לפרקו נשא לאשה את בתו של הנגיד, הרב חיים יוסף דב כהנא העללער מקראסנא. רבי חיים יוסף הידוע כתלמיד חכם מופלג וכלמדן גדול, היה נכדו של בעל „קונטרס הספיקות״. רבי עמרם קבע את מקום מושבו ובנה את ביתו בישוב אלמאשד. בשבתו באלמאשד היה רבי עמרם עמל בתורה והוגה בה יומם ולילה, ובמשך כל הזמן לא פסק פומי׳ מגירסא. התמדתו העצומה של רבי עמרם

הרשימה מאוד את אנשי הקהילה, אשר התפלאו עוד יותר לנוכח ידיעותיו המקיפות והנרחבות על אף גילו הצעיר, וכן למשמע דברי התורה המחודדים והחריפים היוצאים מפיו בשנינות רבה. אשר על כן, כשנפטר המרא דאתרא, הגאון רבי מנחם העללער, שמו הכל את עיניהם באברך הצעיר, רבי עמרם בלוהם, ותוך זמן קצר החליטו ראשי הקהל למנותו לרב הקהילה. כאשר הכתירוהו לרבה של אלמאשד, היה רבי עמרם כבן עשרים ושתיים שנים בלבד.

על כס הרבנות באלמאשד ישב רבי עמרם במשך כשמונה שנים, החל משנת תרט״ז ועד לשנת תרכ״ד. באותה עת נפטר זקנו, רבי עמרם חסידא, אב״ד ה׳מאד, ומקומו התפנה. ראשי קהילת ה׳מאד פנו לרבי עמרם בבקשה שיבוא למלאות את מקומו של זקנו הגדול, והוא נענה ברצון. וכך, החל משנת תרכ״ד ועד לשנת תרמ״א או שנת תרמ״ב, כשבע עשרה או שמונה עשרה שנים, כיהן כאב״ד קהילת ה׳מאד.

נפשו של רבי עמרם לא הסתפקה בשקידה על התורה גרידא, היא שאפה להתעלות גם ביראה ובעבודת ה׳. אולם גם לזאת, כמו ללימוד התורה, צריך דרך ומורי דרך, והצורך הזה הביא את רבי עמרם לערוך ביקורים אצל כמה מצדיקי הדור. בעיקר היה מקורב אצל הרה״ק רבי חיים האלברשטאם מצאנז, ולרבי צבי הירש פרידמאן בעל „אך פרי תבואה״ מליסקא. כפי שנודע, הגאונים מצאנז ומליסקא מאוד חיבבוהו ואף הרבו לשבחו בהזדמנויות שונות. בשלבים מאוחרים יותר התקרב רבי עמרם לבעל ה„ייטב לב״ מסיגעט. נפשו היתה קשורה ברבה של סיגעט, והיה דבק בו מאוד, ואף בעל ה„ייטב לב״ בעצמו העריכו מאוד, ומפעם לפעם נהג להזכיר זאת.

לחוסט הגיע, כשנתיים לאחר פטירתו של המהר״ם שיק. כאמור לעיל. אולם בשבתו על כס הרבנות ובכהנו פאר כאב״ד הקהילה בחוסט, נתקל רבי עמרם בקשיים בדרכו בניהול ענייניה הרוחניים של העיר, מאחר ולא נמצאה שפה משותפת בינו ובין חלק מחברי וועד הקהילה. רבי עמרם נאלץ, איפוא, לעזוב את חוסט ולהעתיק משם את אוהלו אל קהילת בערעטא־אויפאלו, בה התגורר עד ליום פטירתו בכ״ז אלול תרס״ז (1907).

בימי חייו התפרסם רבי עמרם בלוהם כאחד מגאוני הדור. וזכות התורה אשר לא משה מבית אבותיו ומביתו עמדה לו שלא תמוש גם מפי זרעו, והוא זכה לבנים ולחתנים צורבי דרבנן. את ספרי השו״ת שלו, „בית שערים״ על או״ח ויו״ד, ספרים התופסים מקום נכבד באוצר הספרות הרבנית, לא הספיק להוציא לאור, ולאחר פטירתו הביאום בניו לדפוס.

רבי יואל צבי ראטה

לאחר שעזב רבי עמרם בלוהם את קהילת חוסט בשנת תרמ״ד, נתקבל הגאון רבי יואל צבי ראטה לכהונת הרב ואב״ד דחוסט. רבי יואל צבי היה בנו של רבי שמעון ראטה מקומאנדע, ובהיותו כבן אחת עשרה שנים בלבד, הביאו אביו לאונגוואר ללמוד תורה בישיבתו של המהר״ם א״ש. באונגוואר למד רבי יואל צבי בשקידה עצומה, ובמשך שבע השנים שהיה תלמיד בישיבה, רכש ידיעות עצומות. כאשר מלאו לו שמונה עשרה שנים בא בברית הנישואין עם בתו של הגאון רבי יעקב גאטליב שהיה אז רבה של חוסט.

רבי יואל צבי היה נוסע תכופות לבעל ה„דברי חיים״ מצאנז, כדי להסתופף בצלו ולקנות ממנו חכמה ודעת. רבי חיים קרב את רבי יואל צבי וחיבבו עד מאוד, ומשום חיבתו אליו היה מכנהו: „רבי מאירל׳ס תלמיד״. כאשר הסבו אל השולחן לסעוד יחדיו , היו רבי חיים ורבי יואל צבי אוכלים מקערה אחת. גם אצל רבי צבי הירש הצדיק מליסקא, בעל „אך פרי תבואה״, נהג רבי יואל צבי לבקר, והיה מאוד מקורב אליו.

את כהונתו הראשונה ברבנות עשה בקהילת פילדעש. רבי יואל צבי היה אז צעיר לימים, אולם בשל כישוריו המיוחדים וגאונותו המופלאה בתורה וביראת שמים, נפלה החלטת וועד הקהילה לבחור בו, וכך החל לכהן כרב. מאוחר יותר, נתקבל לכהונת אב״ד בעיר בערטא־אויפאלו, ולאחר מכן עבר לכהן כאב״ד בעיר בערעזנא.

בשנת תרמ״ד (1884) נענה רבי יואל צבי ראטה לבקשת ראשי קהילת חוסט, ונטל על עצמו את עול הרבנות בעיר. רבי יואל צבי היה צדיק נשגב, קדוש עליון וטהור שבטהורים. במשך רוב שעות היום היה יושב עטוף בטלית ומעוטר בתפילין ולומד בהתמדה עצומה, ומעולם לא פסק פומיה מגירסא. מתוך ספרי השו״ת שחיבר: „בית היוצר״, מתברר כי מלבד עיסוקיו הרבים ושקידתו העצומה בתורה, נשא על שכמו עול של ישיבה אותה הקים וניהל, ובראשה עמד והרביץ תורה.

מלבד ספר שו״ת „בית היוצר״ שחיבר על ארבעת חלקי השולחן ערוך, חיבר רבי יואל צבי גם ספר דרשות, על התורה אשר אף הוא נקרא „בית היוצר״, וכן את הספר „יוצר אור״ העוסק בחידושים על עניני חנוכה. אולם את חיבוריו אלה לא הספיק להוציא לאור בחייו, ולאחר פטירתו הוציאום בניו לאור. רבי יואל צבי ראטה נפטר ביום י״א בכסלו תרנ״ג.

רבי משה גרינוואלד

לאחר פטירתו של רבי יואל צבי ראטה, דרך כוכבו של הגאון רבי משה גרינוואלד בשמי קהילת חוסט המפוארה. רבי משה היה איש האשכולות, ונחשב לאחד מגדולי הדור ומנהיגיו. מלבד היותו אחד מראשי קברניטיה של היהדות החרדית בהונגריה, היה רבי משה מקובל גם כפוסק הלכתי חשוב, וברבות השנים היה לאחד מגדולי הפוסקים בדורו.

אישיותו הדגולה ורבת הגוונים הקרינה מהודה על פני כל סביבתה והשפיעה חום מיוחד על כל מי שנמצא בקירבתה. כל ימיו היה רבי משה עמל על שילובה של הגדלות בתורה עם השלימות במידות. ולאחר שקידה, יגיעה ועבודה רבה הצליח להפכם למאפייני נפשו, אשר בשילובם יצרו את דמותו המופלאה רבת הקסם.

רבי משה נולד בטשארנא בשנת תרי״ג לאביו ר׳ עמרם גרינוואלד בנו של רבי יוסף גרינוואלד אב״ד טשעטשאוויץ. ר׳ עמרם היה תלמיד חכם ידוע, ואת פרנסתו השיג בעיסוקו במסחר. אמו של רבי משה היתה מצאצאי בעל ה„פנים מאירות״.

כאשר היה רבי משה כבן אחת עשרה שנים, נסע לישיבה בצעהלם כדי ללמוד תורה מפי רבי מנחם כ״ץ פרוסטיץ. מאוחר יותר נסע לטשעטשאוויץ ולמד שם בישיבתו של סבו רבי יוסף גרינוואלד. בהיותו כבן חמש עשרה נסע לפרשבורג, לישיבתו של בעל ה„כתב סופר״. כבשנים עברו, בצעהלם וטשעטשאוויץ, כך גם בפרשבורג, היה רבי משה עמל ויגע בהתמדה גדולה ובמרץ רב כשהוא עושה לילותיו כימים. במרוצת הזמן זכה להשיג הישגים גדולים ומרשימים, ורכש ידיעות מקיפות ונרחבות בש״ס ובמפרשים וכן בפוסקים.

והנה לפתע, בעת שהיה לן בעמקה של הלכה וכל כולו היה שקוע במצולות ימה של תורה, נפלה עליו בשורת פטירתו של אביו והנחיתה עליו מכה כרעם ביום בהיר. בבת אחת נאלץ רבי משה לעזוב את הישיבה וליטול על עצמו את עול הפרנסה. אמו האלמנה נותרה לבדה, שבורה ורצוצה, כשהיא מטופלת בתשעה ילדים, ואי אפשר היה להטיל עליה גם את עול כלכלת בני הבית. לרבי משה לא נותרה, איפוא, ברירה אחרת, והוא נשאר בבית אמו להטות עמה שכם ולשאת בנטל הכבד של המשפחה.

ימי ישיבתו בבית אמו בטשארנא, היו לרבי משה ימים קשים, ימים של נסיון גדול ומבחן אמיתי. אולם אין דבר העומד בפני הרצון, וגם בימים הללו, היה רבי משה עוסק בתורה בכל כוחו בכל עת שנתפנה מעסקי המסחר. בדרך כלל היה עוסק

בשעות היום בעניני הבית, ואת שעות הלילה היה מקדיש ללימוד התורה. כך, במשך תקופה מסויימת חילק רבי משה את זמנו בין עול הפרנסה לשקידה על התורה, עד אשר אחיו הצעיר ממנו, גדל וניאות ליטול על שכמו את עול פרנסת הבית, ורבי משה נתפנה ללימוד התורה במשך כל שעות היום.

בהיותו כבן שלושים נתקבל לראשונה לכהן בתפקיד רב. היה זה בשנת תרמ"ג, כאשר ראשי קהילת הומענע יצאו לחפש רב לעירם, והבחירה נפלה על אחד מן הצעירים שבחבורה, רבי משה גרינוואלד, ששמו החל להתפרסם בעולם התורה בהונגריה, ועם עלותו לשבת על כס הרבנות של הומענע, יצא שמעו כגדול בישראל. הידיעה על אודות הרב הגאון החריף והבקי, בעל הידיעות המקיפות ובעל כושר הסברה מעולה ובהיר במיוחד, עשו להם כנפיים, ועד מהרה החלו להתקבץ סביבו בחורים, מרחוק ומקרוב, אשר איוו להתבשם מניחוחות פילפוליו ולהתחמם מאור תורתו הזורח.

במשך כארבע שנים ישב רבי משה בהומענע, וניהל ביד רמה את חיי הרוח של קהילתו, תוך שהוא עומד בראש ישיבתו שהלכה והתפתחה. שמו של רבי משה הלך והתפרסם מיום ליום בעולם הרבנות, שמעו יצא לתהלה ברחבי הונגריה הגדולה, וכמה קהילות שמו בו את עיניהם, מתוך תקווה שיבוא לכהן פאר בעירם. לבסוף, בשנת תרמ"ז (1887), נענה לבקשתם של ראשי קהילת קליינווארדיין, אשר בחרוהו כרב העיר, ובא לשבת על כס הרבנות שם.

רבי משה העביר עמו גם את ישיבתו מהומענע לקליינווארדיין. במקומה החדש התפתחה הישיבה יותר ויותר, ותלמידים רבים נהרו אליה, כדי ללמוד תורה מרבי משה. במשך כשש שנים ישב רבי משה בקליינווארדיין, עד אשר בשנת תרנ"ג, בהיותו כבן ארבעים שנה, נקרא אחר כבוד לשבת על כס המשרה הרמה ברבנות העיר חוסט.

בבואו לעיר חוסט, החל רבי משה להרחיב את מקום אוהלו, כאשר הוסיף מספר ניכר של תלמידים לישיבתו. קרוב לארבע מאות תלמידים למדו בישיבה שהקים רבי משה גרינוואלד בחוסט, ותלמידי חכמים רבים ומפורסמים יצאו ממנה, אשר רבים מהם עסקו בהרבצת תורה וברבנות, בדיינות והוראה, שחיטה ומילה מנהיגי וראשי קהילות ועסקני ציבור. תלמידיה של ישיבת חוסט התפזרו, לאחר נישואיהם, בכל רחבי הונגריה, ורישומה של הישיבה ומנהיגה ניכר היה באצילות הליכותיהם ובחריפות מחשבתם, כיאה לבני תורה אמיתיים.

גם בהיותו מנהיג קהילת חוסט המפוארת, ואף שהיה טרוד רבות בענינים

ציבוריים בתוך הקהילה ומחוצה לה ובעניני הישיבה שהלכה ושיגשגה, היה רבי משה לומד בהתמדה רבה. יומם ולילה היה יגע ועמל על התורה והעבודה בקדושה וטהרה. רבי משה היה מחשב את כל רגעיו, וכל אימת שהיה עליו לעסוק באיזשהו ענין היה משתדל לעשותו במינימום של זמן, כדי שיוכל מהר ככל האפשר להתפנות ולחזור ללימוד התורה.

בהיותו רבה של העיר חוסט, התרחבה הנהגתו הציבורית של רבי משה הרבה מעבר לגבולותיה של קהילתו והתפשטה על פני הונגריה כולה. מקומו בהנהגת יהדות הונגריה כולה התבסס יותר ויותר, רבי משה היה לאחד מראשי המדברים ובכל ענין שעמד על הפרק היו נוטלים עצה ממנו. באיזור המכונה גליל תחתון היתה סמכותו ההנהגתית של רבי משה מקובלת עוד יותר, כל שאלה ובעיה שהיו מתעוררות בכל נושא שהוא, לא באו על פתרונן ללא ידיעתו, כל הענינים נחתמו ונחתכו אך ורק בהסכמתו. לפעילותו הציבורית העניפה היו שותפים רבי חנני׳ יום טוב ליפא, אב״ד סיגעט, רבי צבי הירש שפירא, אב״ד מונקאטש ורבי יהודה גרינוואלד, אב״ד סאטמאר.

במרוצת השנים יצאו לרבי משה מוניטין אף אל מחוץ לגבולות הונגריה, בעולם התורה הכירוהו והעריכוהו כגאון אמיתי. המעיין בספרי השו״ת ובספרי הפירוש על התורה שכונו בשם: „ערוגות הבושם״, יוכל לעמוד על עומק השגותיו וחריפות שכלו. רושם מיוחד במינו משאירה צוואתו, אותה כתב שלושה ימים לפני פטירתו, ממנה רואים את גודל אישיותו.

רבי משה שמר קשר גם עם עולם החסידות, מקורביו ידעו לספר כי היתה לו זיקה נפשית לחסידות. עוד בימי נעוריו היה דבק בבעל ה„ייטב לב״ אב״ד דסיגעט. בגיל מבוגר יותר היה רגיל לנסוע לבעל ה„דברי יחזקאל״ משינעווע, ובערוב ימיו קשר רבי משה קשרים עם אדמו״רי בעלז.

רבי משה נפטר בגיל צעיר, בהיותו כבן חמישים ושמונה שנים בלבד, ביום ז׳ לחודש אב תר״ע. ספרי „ערוגות הבושם״ שכתב כשו״ת על שו״ע יו״ד, וכן ספר הפירושים על התורה נדפסו בכמה מהדורות, ומאז ומתמיד האירו את עיני ישראל וגדולי הדורות בכל מושבותיהם.

רבי אברהם יוסף גרינוואלד

לאחר פטירת רבה של חוסט, רבי משה גרינוואלד, החליטו נכבדי קהילת חוסט

למנות את בנו רבי אברהם יוסף כממלא מקומו. היתה זאת הפעם הראשונה בתולדות רבני חוסט, שבנו של הרב נבחר כממשיך דרכו. אולם בנו של בעל „ערוגות הבושם" היה ראוי לאיצטלה לא רק מפני שהיה בנו של אביו, אלא בזכות עצמו, בשל אישיותו הדגולה והרמה, ועובדה היא כי גם לפני שנבחר לכהן כרבה של חוסט כיהן כבר ברבנות קהילת מאקאווא. אמנם, אין כל ספק שקרבתו המיוחדת אל אביו הגאון, אשר לימדו תורה ויראה, והקנה לו הרבה חכמת חיים, הוסיפה לו ידיעות רבות בדרכי ההנהגה הציבורית, עובדה שכשלעצמה יכולה להיות סיבה טובה ומספקת למינויו כרב.

רבי אברהם יוסף נולד בשנת תרל"ח (1878). את חינוכו בכל השלבים, מהיותו תינוק ועד אשר היה לבחור תלמיד חכם, זכה לקבל על ברכי אביו. כאשר הגיע לפירקו נשא לאשה את בתו של הגביר והחסיד ר' יצחק באקנרוט מקהילת סחידיניצע, השוכנת לא הרחק מהעיירה דרוהוביטש במדינת גאליציה.

בהיותו כבן עשרים ושמונה, בשנת תרס"ו, נתקבל רבי אברהם יוסף לרבנות בעיר מאקאווא. ארבע שנים לאחר מכן, עם פטירתו של אביו בשנת תר"ע, נקרא אחר כבוד למלא את מקומו ברבנות העיר חוסט.

בבואו לחוסט, ניגש רבי אברהם יוסף גרינוואלד למלאכת הקודש בניהול עניניה הרוחניים של הקהילה. לשם כך שם דגש חזק ומיוחד על ישיבתו הגדולה של אביו, בה ראה כאבן יסוד להצלחה רוחנית בהווה ולהבטחת העתיד. אך למרבה הדאבון, דוקא באותה עת החל מספר הבחורים בישיבה לפחות, והישיבה קטנה והלכה מיום ליום. עובדה זאת הכאיבה מאוד לרבי אברהם יוסף, ואף פגעה ברוחו האיתנה. מצבה של ישיבת חוסט, אשר בתקופת הזוהר שלה למדו בה כארבע מאות בחורים, החמיר כל כך עד אשר כמעט חדלה להתקיים בכלל.

הימים היו קשים ביותר, תקופת מלחמת העולם הראשונה העקובה מדם. אבותיהם של רבים מתלמידי הישיבה גוייסו ונלקחו אל שדה הקרב, גם בקרב הבחורים נערכו גיוסים לצבא. רוב הבחורים שנותרו בישיבה נאלצו לשוב לבתיהם כדי לסייע לאמותיהם בניהול כלכלת הבית. ישיבת חוסט לא היתה בודדה בהתפוררותה בעקבות מאורעות המלחמה, מה שאירע לה אירע גם לישיבות אחרות, ובעצם, לכל הישיבות בכל רחבי הונגריה. אולם, כאמור, על אף שהיתה זאת שעת חרום, עובדת דעיכתה של הישיבה העיקה מאוד על רבי אברהם יוסף, ויש להניח כי זאת היתה הסיבה העיקרית להסכמתו להענות להצעה לכהן כרבה של קהילת אונגוואר, תוך כדי נטישת מקומו של אביו ברבנות העיר חוסט. במשך כעשר שנים

ישב רבי אברהם יוסף גרינוואלד בחוסט, משנת תר״ע ועד לשנת תר״פ, השנה שבה עבר לאונגוואר כדי לשבת בה על כס הרבנות.

רבי יוסף צבי דושינסקי

זמן קצר לאחר שעזב רבי אברהם יוסף גרינוואלד את חוסט, עוד בשנת תרפ״א, נתבקש רבי יוסף צבי דושינסקי לבוא לחוסט ולתפוס את כס הרבנות הפנוי. רבי יוסף צבי נולד בעיר פאקש השוכנת במחוז טאלנא בשנת תרכ״ח (1868) לאביו ר׳ ישראל דושינסקי.

עוד בהיותו בגיל צעיר התפרסם כעילוי חריף, וכנהוג בימים ההם היו השמועות על אודותיו מהלכות ממקום למקום. בטרם היותו לבר מצוה למד בישיבתו של רבי משה פאללאק אב״ד באניהאד בעהמח״ס „וידבר משה״. לאחר מכן נסע לפרשבורג ולמד תורה בישיבתו של בעל ה„שבט סופר״. כאשר היה רבי יוסף צבי ראוי להוראה הוסמך על ידי רבו, ראש הישיבה, הגאון רבי שמחה בונים סופר, וכן על ידי גאוני הדור: רבי אלעזר זוסמאן אב״ד פאקש והגאון רבי יהודה גרינוואלד אב״ד סאטמאר.

בשנת תרנ״ב נשא לאשה את בתו היחידה של רבי מרדכי לייב ווינקלער בעל „לבושי מרדכי״, רבה של ברעזאווא. במשך שנים אחדות ישב רבי יוסף צבי במחיצתו של חותנו הגאון, למד תורה מפיו וראה מקרוב את דרכי הנהגת הקהילה. באותן השנים, כאשר חמיו עדיין כיהן ברבנות ברעזאווא ועסק בה בהרבצת תורה ברבים, היה רבי יוסף צבי עומד לימינו ומסייע לו במלאכת הקודש.

כאשר היה רבי יוסף צבי כבן עשרים ושבע שנים, בשנת תרנ״ה (1895), התקבל לכהונת הרבנות בקהילת היראים בגאלאנטא, ומאז החלה לזרוח שמשו בשמיה של יהדות הונגריה. במינוי של רבי יוסף צבי דושינסקי לרב בעירם, חוללו בני גאלאנטא מהפך בקהילתם שסבלה עד כה מחוסר שלום בית אשר ערער את יסודות חיי הדת שלה, עתה, כשנכנס הרב החדש והצעיר לתפקידו, החלה תקופה חדשה בחייה.

עם בואו לגאלאנטא, פתח רבי יוסף צבי דף חדש בכל הקשור לניהולם התקין והמסודר של חיי היום יום בקהילה. ראשית כל טרח בהשכנת שלום בין הצדדים, ולאחר מכן חיפש את הדרכים כדי לבצרו ולבססו ולהבטיחו לתמיד. אחרי שהשלום חזר לשכון בין בני קהילת גאלאנטא ונוצר בסיס איתן ליציקת יסודות חדשים לחיי הדת בעיר, עמל רבי יוסף צבי לסדרם ולהעמידם על מקומם. הפעולה הבאה שנקט,

רבי יוסף צבי דושינסקי — אב״ד חוסט

היתה פתיחת הישיבה, אשר לימים היתה אחת מן הישיבות המפוארות ביותר בכל רחבי הונגריה. בפתיחת הישיבה הצעיד רבי יוסף צבי את קהילתו צעד נוסף קדימה, לקראת עידן חדש, עידן של חיי תורה מאורגנים למופת. במשך עשרים ושש השנים שבהן ניהל את הישיבה ועמד בראשה, למדו בה, התחנכו בה ויצאו ממנה מאות תלמידים, וביניהם גדולי תורה וגאוני ארץ, רבנים וראשי ישיבות. לצד אלה יצאו גם בעלי בתים פשוטים, תלמידי חכמים ולמדנים מן הטיפוס המובהק והמצוי של יהודי הונגריה החרדים.

כאמור, בשנת תרפ״א (1921) עלה רבי יוסף צבי דושינסקי על כס הרבנות של העיר חוסט. מיד עם העתקת משכנו למקום כהונתו החדש, העביר רבי יוסף צבי עמו גם את ישיבתו הגדולה שניהל בגאלאנטא. בואו של רבי יוסף צבי לקהילה וישיבתו עמו החזירה את עטרת התורה לישנה בעיר חוסט. לאחר תקופת השפל שבאה לה בעקבות מלחמת העולם הראשונה, אשר רוקנה את הישיבה מתלמידיה, שבה העיר חוסט להיות מעוז גדול להרבצת תורה. ואכן, כבר בשנה השניה לשבתו על כס הרבנות בחוסט, הצליח רבי יוסף צבי לפתח את הישיבה בקנה מידה גדול. באותה עת, שנה בלבד מאז פתיחתה בחוסט, כבר למדו בה כמאה וחמישים תלמידים, ובתקופת השיא שבאה לאחר מכן למדו בישיבה קרוב לארבע מאות תלמידים.

על אף עיסוקיו הרבים בעיר הגדולה כרב דמתא, תפקיד אשר חייבו לפעול בכל עניני הציבור, הצליח רבי יוסף צבי לעמוד בראש הישיבה ולנהלה ביד רמה לבדו ובכוחות עצמו בלא שיסתייע על ידי מגידי שיעורים ור״מים משניים. למרות כל זאת, לא עבר עליו יום שלא השמיע בו כמה שיעורים. כך נהג רבי יוסף צבי במשך תקופה של למעלה מששים שנה שבהם ניהל ישיבה, בגאלאנטא, בחוסט ובעיר הקודש ירושלים, כפי שיסופר להלן.

רבי יוסף צבי היה מקפיד לא רק על עצם אמירת השיעור הקבוע, אלא אף על הצורה החיצונית של אופי מסירתו. כך, למשל, את רוב שיעוריו, בפרט בעת שניהל את הישיבה בגאלאנטא ובחוסט, היה אומר בעמידה, כשהוא חבוש בספודק לראשו. בעת שהיה מתחיל באמירת השיעור לבשו פניו ארשת של רצינות ויראה, וכל מלה ומלה שהיתה יוצאת מפיו, נאמרה בקפידה ובבירור, ברתת ובזיע. כך היה עומד ומרצה את שיעוריו, לעיתים עד לחמש שעות, בלא שיראו על פניו או על גופו סימני עייפות כלשהם.

כשתים עשרה שנה ישב רבי יוסף צבי על כס הרבנות בעיר חוסט והנהיג את קהילתו ביד רמה, תוך שהוא מעלה את קרן לימוד התורה בעיר ומבצר את חומתה

הרוחנית בפני הרוחות הזועפות של הקידמה והציונות שניסו לחדור לתוכה. בשנת תרצ״ג, לאחר פטירת הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, גאב״ד מקהלות האשכנזים בירושלים ורבה של היהדות החרדית בארץ הקודש, נפלה ההחלטה למנות את רבי יוסף צבי דושינסקי לממלא מקומו. רבי יוסף צבי ניאות לקבל את ההצעה למשרה החשובה, וזמן קצר לאחר מכן עזב את העיר חוסט בדרכו לארץ הקודש.

בבואו לארץ ישראל עלה לירושלים וקיבל לידיו את מושכות הנהגת הציבור החרדי בארץ ישראל, ומיד לאחר מכן החל לפעול. רבי יוסף צבי עמד והתריע על מה שלדעתו היה טעון תיקון, ודרש שינויים בכמה ענינים חשובים. עם כניסתו לתפקידו החדש ערך רבי יוסף צבי בדק בית יסודי ומקיף בכל מוסדות הציבור שהיו נתונים למרותו.

בעת שרבי יוסף צבי דושינסקי החל לכהן כרבה של היהדות החרדית בארה״ק, התנהל ויכוח לוהט בין הישוב היהודי לבין הערבים בשאלת עתידה של ארץ ישראל. המפתח להכרעת השאלה היה, באופן טבעי, נתון בידי שלטונות המנדט הבריטי, בתוקף היותם האחראים לנעשה בשטח. ההסתדרות הציונית אשר הופיעה בפניהם דרשה לעצמה את ההגמוניה על יהדות ארץ ישראל, דבר אשר היה למורת רוחם של ראשי הישוב הישן, והם תבעו יצוג עצמאי. בתוקף תפקידו היה רבי יוסף צבי דוברם, והרבה להופיע בפני הבריטים ולייצג את עמדות הציבור החרדי כדי לשמור על האינטרסים החיוניים לו. פעמים מספר גם הופיע בפני הוועדות השונות שנשלחו מטעם האו״ם ותבע מהם בתוקף לעמוד על כך ששערי ארץ ישראל ייפתחו בפני פליטי המלחמה היהודים, שרידי השואה האיומה.

גם בירושלים, כמו בגאלאנטא ובחוסט, ייסד רבי יוסף צבי ישיבה, והרבה לעסוק במסגרתה בהרבצת תורה. לאחר המלחמה, כאשר החלו בחורים, משרידי אושוויץ, להגיע לארץ הקודש ועלו לירושלים, מצאו רבים מהם בית חם בישיבה, ורבי יוסף צבי היה להם כאב רחום.

ימי כהונתו של רבי יוסף צבי כגאב״ד העדה החרדית, היו מן הקשים ביותר בתולדות יהדות התורה. רוח הזמן הפריחה דעות ואידיאולוגיות לאומיות אל כל עבר, והללו חדרו אף אל מבעד לתריסיה המוגפים של היהדות הנאמנה ופגעו בה קשות. באוירת הימים ההם, הימים של טרום הקמת המדינה ולאחריה, והמלחמה העקובה מדם שבאה בעקבותיה, לא היה דבר קל יותר מאשר למשוך בני נוער ולהוציאם אל מחוץ למסגרת התורתית. אולם רבי יוסף צבי לא נכנע, הוא נשאר לעמוד כצור חלמיש בכל כוחותיו הדף את כל החצים והבליסטראות שהוטחו בישוב הישן ובחינוכו ,

המסורתי ועשה כל שביכולתו כדי למנוע מהלוחמים בכרם ה', מבית ומחוץ, לפגוע בטוהר צביונה של עיר הקודש ירושלים.

רבי יוסף צבי דושינסקי נפטר ביום י"ד תשרי תש"ט, ונטמן בחלקה המיוחדת הסמוכה לבית החולים „שערי צדק" הישן במבואות ירושלים, ושם מנוחתו כבוד.

תפארתה של ישיבת „חוסט" אשר הוקמה על ידי רבי יוסף צבי, מוסיפה לעטר את כתר התורה של ירושלים עיה"ק. מאז פטירתו מתנהלת הישיבה, אשר נקראה על שמו: „בית יוסף צבי", בנשיאות בנו יחידו של רבי יוסף צבי, רבי ישראל משה דושינסקי, ראב"ד של העדה החרדית בירושלים. במרוצת השנים הצליחה הנהלת הישיבה להקים עבור תלמידיה מבני פאר, הכוללים בית מדרש, ספריה, חדר אוכל ופנימיה, ומנין תלמידי הישיבה מגיע לכמאתיים. בתקופה מאוחרת יותר הוקם גם בית תלמוד תורה ובו מתחנכים מאות תינוקות של בית רבן, וכן ישיבה קטנה וכולל אברכים. בהקמתו של מבצר התורה האדיר „בית יוסף צבי" בעיה"ק ירושלים, הציבו מצבה חיה לזכרן של קהילות הקודש גאלאנטא וחוסט.

רבי יהושע גרינוואלד

כשנה לאחר שעזב רבי יוסף צבי דושינסקי את העיר חוסט ועלה על כס הרבנות בעיה"ק ירושלים, נתקבל על מקומו רבי יהושע גרינוואלד, מחבר ספר השו"ת „חסד יהושע" ונכדו של בעל „ערוגות הבושם". רבי יהושע גרינוואלד, רבה האחרון של חוסט, הנהיג את קהילתו בימי הזוהר המפוארים שלה, ואף בימי האימים הנוראים, בעת החורבן הגדול אשר הכחידה.

רבי יהושע נולד בשנת תרס"ט (1909) לאביו רבי אברהם יוסף גרינוואלד, אשר כיהן, כמסופר לעיל, כאב"ד בחוסט ובאונגוואר. בעת שנולד היה עדיין אביו רבה של קהילת מאקאווא. רעייתו, הרבנית מאשא, היתה בתו של רבי יחזקאל פאנעט אב"ד והאדמו"ר מדעש. לאחר נישואיו התגורר שנים אחדות בעיר דעש, ועסק בהרבצת תורה בישיבתו של חותנו. לאחר פטירתו של אביו בשנת תרפ"ח, נקרא על ידי ראשי קהילת אונגוואר, אשר חפצו למסור לרבי יהושע את תפקיד הראב"ד. בעקבות המינוי החדש עבר רבי יהושע לאונגוואר, וכיהן בתפקיד זה עד אשר עלה על כס הרבנות של חוסט בשנת תרצ"ד (1934).

בן עשרים וחמש שנים בלבד היה רבי יהושע בעת שהתמנה לכהן בתפקיד רבה של העיר חוסט. מיד עם בואו לחוסט נכנס רבי יהושע לפעילות עניפה, תוך שהוא

רבי יהושע גרינוואלד — אב״ד חוסט

מכניס את עצמו בעובי הקורה של כל הבעיות שהיו זקוקות לפתרון. רבי יהושע ניצל את ידיעותיו בעניני הנהגת הציבור ואת הנסיון הרב שרכש בעת שהיה סמוך לשולחנם של אביו וחותנו אשר הנהיגו את קהילות אונגוואר ודעש. רבי יהושע התמסר לתפקידו ופעל ללא לאות, כדי להחדיר את אור התורה לכל פינה ופינה בקהילה, וכדי לנהלה בדרכי התורה והחסידות. רבי יהושע עשה חיל, ואכן, עבודתו נשאה פרי, קהילתו, קהילת חוסט, פרחה וגדלה, והגיעה בימיו לשיא גדולתה.

גם לישיבה הגדולה של חוסט שבה העדנה בתקופת כהונתו, רבים נהרו לשמוע את שיעוריו של רבי יהושע, ותוך תקופה קצרה מנתה הישיבה כמאה ושלושים בחורים. שיעוריו הצטיינו דוקא בפשטותם ובבהירותם, ובכך היה מקנה לשומעיו דרך יסודית בהבנת הלימוד. תלמידיו סיפרו כי שיעוריו היו ברורים כל כך, עד שלא היה כמעט צורך בסדר „חזר־בחורים", הסדר שבו חוזרים הבוגרים יחד עם הצעירים ומשננים את השיעורים. כך היה נוהג רבי יהושע למסור את שיעוריו הפשטניים, לפי סדר המסכת בישיבה, ורק פעם אחת בכל שבוע, בימי ראשון, היה מוסר שיעור בעיון. בשיעור זה היה רבי יהושע מבאר את הסוגיות הנלמדות בישיבה עם כל הראשונים והאחרונים, ומפלפל בהם בחריפות רבה. הישיבה הגדולה בחוסט הוסיפה להתקיים גם בשנות המלחמה הראשונות, בטרם בוא השואה האיומה על יהודי קאראפאטורוס והונגריה.

גם בעת השקיעה, עמד רבי יהושע גרינוואלד בראש קהילתו והנהיג את צאן מרעיתו במסירות ובנאמנות, למרות שהיה כבר ממש כטרף בציפורניה של החיה הנאצית הדורסנית. גם לעת הסופה והסער, כאשר הגזירות והרדיפות נגד היהודים תכפו מיום ליום, וחיי היהודים הפכו לגהינום עלי אדמות, עמד רבי יהושע גרינוואלד איתן כצור חלמיש, והנהיג בכשרון רב את קהילתו. גם כאשר נכלאו כל יהודי חוסט והסביבה בגיטו שהוקם בעיר חוסט, היתה דמותו של רבי יהושע במרכז הענינים, על אף שכל פעילותו היתה כרוכה בסכנת חיים מוחשית, ולמרות שעל כל צעד ושעל ארבו לו הצוררים ההונגרים וקלגסי הגיסטאפו ימ"ש, כשחרבם שלופה בידם, לא נרתע רבי יהושע לעשות את המוטל עליו, עד ליומה האחרון כאשר אחרון היהודים עזב את אדמתה של חוסט.

יהודי חוסט גורשו לאושוויץ בימים שבין כ"ט באייר לח' סיון תש"ד בשלושה משלוחים. הראשון יצא ביום שני כ"ט באייר (22.5.1944), המשלוח השני יצא ביום חמישי ג' בסיון תש"ד (25.5.44), והשלישי והאחרון יצא ביום שלישי ח' בסיון תש"ד (30.5.44), באותו היום היתה העיר חוסט, אשר עד לפני זמן קצר שקקה חיים יהודיים, מרוקנת לחלוטין מכל יהודיה.

תלמידי ישיבת חוסט

רבי יהושע גרינוואלד נשלח אל מחנות הריכוז ועבר את כל מוראות השואה. שרידי המחנות אשר הזדמן להם לשהות עמו במחיצתו באותה תקופת אימים, מספרים נפלאות על התנהגותו ועמידתו במבחן הקשיים אשר רבים נפלו ונכשלו בו. בקונטרס „עין הדמעה״ שכתב, מתאר רבי יהושע, בדייקנות ומזוית ראיה של מנהיג, את כל אשר התרחש בקהילתו לעת החורבן, את ימי הזעם שעברו עליו בתור מנהיג ואת קורותיו במחנות ההשמדה בהם היה במלתעות העריצות של הנאצים הארורים ימ״ש.

בסוף מלחמת העולם השניה, זכה רבי יהושע ליום השחרור, וכאשר הדבר התאפשר לו, חזר להונגריה והצטרף לחבר בית הדין שישב בבודאפשט, אשר עסק בעניני התרת עגונות. רבי יהושע היה פעיל מאוד בשטח זה, ואף לאחר שעזב את הונגריה, התעכב זמן קצר בפאריס כדי לנסות לפתור גם שם כמה בעיות של היתר עגונות. בשנת תש״ח (1948) הגיע רבי יהושע לארצות הברית והשתקע בה. רבי יהושע קבע את ביתו בבארא פארק שבברוקלין, ייסד שם את בית מדרשו: „קהל עדת יראים דחוסט״ והחל לנהל בו חיי קהילה. לא יצאו ימים רבים עד אשר היתה זו קהילה נאה ומפוארת.

רבי יהושע גרינוואלד, רבה האחרון של קהילת חוסט ומשרידיה המפוארים, נפטר בברוקלין ביום ו׳ לחודש אב שנת תשכ״ט. ארונו נטמן בהר המנוחות סמוך לציון קברו של האדמו״ר מבעלז.

פרק שמיני

ערים ואמהות בישראל

ק"ק מונקאטש — עיר רבת עם

העיר מונקאטש, השוכנת במחוז בערעג בעיבורם של הרי הקארפאטים, היתה אחת מן הערים המפורסמות והחשובות ביותר במדינת הונגריה ובריפובליקה הצ'כו־סלובקית. חשיבות מיוחדת תפסה קהילת מונקאטש בעולם היהודי בשל היותה מרובת אוכלוסין. בימי מלחמת העולם השניה, בטרם שהומטה עליה השואה אשר החריבתה כליל, נמנו כשמונה עשר אלף יהודים במונקאטש, וזאת מכלל כשלושים אלף תושבי העיר כולה, דהיינו כששים אחוז מן האוכלוסיה הכללית.

שמה של העיר מונקאטש הלך לפניה בכל רחבי תבל ומוניטין רבים יצאו לה בזכות הרבנים שכיהנו בה פאר מיום היווסדה ועד ליום החורבן, רבנים אשר התפרסמו כגאונים אדירים וכפוסקים בעלי מעמד מכריע בעולם כולו. ולא פחות מרבניה־מנהיגיה, יצא גם שמם של הדיינים וראשי הישיבות שהיו בה ונודעו בכל מקום לשם ותהלה, כחריפים ובקיאים, צדיקים ואנשי רוח, אשר חיבוריהם החשובים קנו להם מעמד בכל בית מדרש ובכל אוצר ספרים, ובחידושיהם המרובים האירו והזהירו את שמי עולם התורה והישיבות.

ראשוני המתישבים היהודים

ראשיתו של תהליך ההתישבות היהודית בעיר מונקאטש החל לקראת סוף המאה השבע עשרה, בשנים ת"מ - ת"נ (1680־1690). ראשוני היהודים התגוררו בכפרים שבסביבת העיר, ורק מאוחר יותר העתיקו משם את מקום מושבם אל העיר עצמה. מתוך הדברים המצויים בארכיון של מחוז בערעג על אודות קורותיה של קהילת מונקאטש, מסתבר כי כתשעים שנה לאחר מכן, בשנת תקכ"ט (1769), כבר התנהלו חיים יהודיים עירניים בעיר. באחד המסמכים מובא, כי בשנת תקכ"ט (1769) כבר התקיים בעיר מונקאטש בית מדרש קבוע לתורה ולתפילה. כפי המסופר שם, שכרו יהודי הקהילה את המקום מלא־יהודי, ובתמורה התחייבו לשלם לו שכר דירה כשמונים פלורין עבור כל שנת שכירות.

על תקופה קדומה זו במונקאטש נודע גם כי כבר התקיימו בעיר חדרים של תשב״ר. מן המפורסמות הוא כי רבי ברוך, אביו של רבי שניאור זלמן מלאדי בעל ה„תניא״, היה מלמד במונקאטש. רבי ברוך לא נשאר במונקאטש, ועבר, מסיבה בלתי ידועה, לסעליש, ושם מנוחתו כבוד.

מסורת רבנים מפוארת

סימנים ראשונים לקיומם של חיים תורניים ופעילות רבנית מובהקת במונקאטש ניתן למצוא רק כמאה שנים לאחר התחלת ההתיישבות היהודית בעיר, דהיינו לקראת סוף המאה השמונה עשרה. אותות לכך מצאנו בתשובה המופיעה בספר שו״ת „כתר כהונה״. בסימן ס״ג שם מופיעה תשובה משנת תקמ״ד (1784) בענין עגונה, המיועדת לאב״ד מונקאטש, וכך הוא לשון התשובה: „אל כבוד הרב הגדול מוה״ר יהודה לייב אב״ד דק״ק מונקאטש״. רבי יהודה לייב הנחשב, לפי ההשערה, כאב״ד הראשון של קהילת מונקאטש, נפטר בשנת תקמ״ט.

בשנת תק״ן (1790), כשנה לאחר פטירתו של רבי יהודה לייב, נתמנה רבי אברהם גאטעסמאן למשרת אב״ד קהילת מונקאטש. בעמדו בראש ההנהגה הרוחנית בעיר, עמד ותיקן כמה וכמה תקנות חשובות שהיו נחוצות לניהולם של החיים התורניים והקהילתיים הסדירים. בדרך זאת העלה את קרן התורה ואף הצליח להכניס את הפעילות הציבורית למסגרת קבועה ולהעלותה על דרך המלך.

רבי אברהם גאטעסמאן קיים קשרי שו״ת והתכתב רבות עם גדולי ופוסקי הדור בעניני הלכה סבוכים ואף בחידושי תורה. בין השאר התכתב גם עם בעל ה„נודע ביהודה״, כך אנו מוצאים בספר „נודע ביהודה״ שו״ת תנינא סי׳ קמ״ד, תשובה המיועדת אליו. רבי אברהם גאטעסמאן נפטר ביום י״ט בחודש טבת בשנת תקע״ד.

לאחר פטירתו של רבי אברהם גאטעסמאן, בחרו ראשי קהילת מונקאטש ברבי צבי אביגדור אשכנזי לכהונת רב העיר. בימיו של הרב השלישי בקהילה אנו מגלים את הסימנים הראשונים לקיומה של ישיבה במונקאטש. בספר „שו״ת חתם סופר״ (חלק יו״ד סימן קמ״ח) אנו מוצאים כי עוד בשנת תקס״ח מכנה אותו המחבר בתואר: „אב״ד ור״מ מונקאטש ואגפיה״.

הפעילות למעשה בתחום הרבצת התורה, דיינות ופסיקת הלכות בעיר, החלה עוד בימיו של רבי אברהם גאטעסמאן. מכתבו של בעל ה„חתם סופר״ אליו משנת תקס״ח, מוכיח, כאמור לעיל, כי באותה תקופה כבר עמד בראש בית הדין ובראשות

הישיבה בעיר, ומסתבר כי עוד זמן מה לפני כן, לפחות כשבע שנים לפני פטירתו של רבי אברהם גאטעסמאן, היה רבי צבי אביגדור כבר פעיל בעיר. רבי צבי אביגדור אשכנזי כיהן כרבה של מונקאטש עד ליום פטירתו בשנת תקפ"ד (1824).

הנפת דגל החסידות

לאחר פטירתו של רבי צבי אביגדור אשכנזי, החליטו נכבדי הקהילה לבקש את הרה"ק רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב לבוא ולכהן פאר ברבנות קהילתם. רבי צבי אלימלך ניאות, ובשנת תקפ"ה התיישב על כס המשרה הרמה כרב ואב"ד העיר מונקאטש.

בואו של רבי צבי אלימלך לעיר הפיח בה את רוח החסידות, אשר נעדרה ממנה, עד כה, כמעט לחלוטין. רבי צבי אלימלך ירה את אבן הפינה והניח את היסודות לחסידות מונקאטש המפוארת, שהלכה והתפתחה, ובמרוצת הזמן היתה למגדלור חסידי אשר הקרין חום בלהטו והאיר באור יקרות על פני כל המדינה כולה ואף מעבר לגבולותיה.

בעולם החסידי התפרסם הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב, כאחד מן האריות שבחבורה, כגאון וקדוש ובעל מדריגה אמיתי. בספרו „בני יששכר" האיר את פני תבל כולה, בדרכו החדשנית והיסודית בחסידות אשר יסודותיה נשאבו מבאר תורתם של רבותיו הגדולים מנהיגי החסידות. אין ספק כי מסיבה זאת הפך חיבורו לספר יסוד בחסידות, וקנה לו מקום כבן בית אצל כל חסיד ובר אוריין. רבים רבים נהרו אליו, להסתופף בצילו, לשמוע מפיו דבר תורה משיב נפש ולזכות לברכת צדיק. לא רק תושבי מונקאטש ודינוב העריצוהו וסרו למשמעתו, השפעתו התפרסה על פני כל קארפאטורוס והונגריה וידו היתה נטויה גם על החסידים בגאליציה, פולין ורוסיה אשר חפצו בהנהגתו והלכו לאורו.

בתקופה הראשונה לשבתו במונקאטש היה רבי צבי אלימלך שבע רצון מהנעשה בעיר. את הערכתו לאנשי הקהילה ביטא בדברים שכתב ב„בתקנות תמכין דאורייתא", וכך הוא כותב שם: „באתי בעזהי"ת למונקאטש, עיר שאין לה דוגמא בכל המדינה, ביהודיה החרדיים, הצמאים לתורה ויראת שמים".

רבי צבי אלימלך ניהל את עניניה הרוחניים של העיר ביד חזקה. באותם הימים כבר קינן שטן ההשכלה והריפורמה בכל עוז בחוצות קהילותיה של גרמניה, זרע בה

הרס רוחני וחולל שמות ביהודיה. אולם גרוע מכך היה בעובדה שחיידקיו של הנגיף המשחית חצו את גבולות גרמניה והחלו לנוע מזרחה, לפולין והונגריה. גם בהונגריה החלה הרוח החדשה והזרה לנשוב, ובקארפאטורוס השכנה כבר הריחו את ריחה הרע, והיה צורך לעמוד ולהיערך בהקדם להשיב מלחמה שערה ולמנוע בכל מחיר את כניסתה אל החבל, אשר עד כה נחשב לנקי מדעות „מתקדמות". רבי צבי אלימלך, בעל ה„בני יששכר", אשר הבחין בעוד מועד באיום המוחשי על ערי קארפאטורוס ובמה שעומד להתרחש בהן, כבערי הונגריה הסמוכה, שינס את מותניו ולבש עוז, ועד מהרה הפך לראש החץ במלחמת הדת בעירו. ביזמתו ובכוחותיו הקים את אירגון חומת הדת בעיר, ובאמצעותו עשה את כל המאמצים לבלום התפשטותם של הריפורמים אשר ביקשו לערוך שינויים ו„תיקונים" בדת ישראל. לשם כך עמד רבי צבי אלימלך ותיקן כמה תקנות נחוצות לאותו זמן. במשך הזמן הפכו אותן התקנות, אשר הונהגו בקהילת מונקאטש, לנחלתן של קהילות אחרות ברחבי הקארפאטים, במקומות שבהם נאלצו להתגונן בפני התקפות המתחדשים בעם והרוחות הזרות אשר איימו לשבר ולנתץ את חומת היהדות.

במשך זמן ישיבתו במונקאטש יסד רבי צבי אלימלך גם חברת צדקה וחסד, וכן מספר מוסדות תורה. בהקמת מוסדות התורה החדשים ביסס רבי צבי אלימלך את דרך מסורת האבות בחינוך ילדי ישראל, והרים בכך תרומה גדולה לעתידן של תשב"ר בקהילה.

תקופת ישיבתו של רבי צבי אלימלך על כס הרבנות במונקאטש היתה קצרה, רק ארבע שנים. לעומת השלווה שאיפיינה את הימים הראשונים לבואו לעיר, היתה התקופה האחרונה סוערת וקשה, מסיבות שונות הופר השלום בין הגורמים השונים בקהילה, ורבי צבי אלימלך החליט לעזוב את המקום ולחזור לדינוב. רבי צבי אלימלך שפירא, בעל ה„בני יששכר", נפטר בדינוב ביום י"ח טבת תר"א, כשהוא מותיר אחריו שורה של ספרים חשובים בהלכה, אגדה וחסידות, אשר יצאו לאור והביאו ברכה לעולם.

רבי עזריאל גרין

לאחר שעזב רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב את קהילת מונקאטש ומשרת הרבנות שלה נותרה פנויה, נתקבל רבי עזריאל גרין למלא את מקומו. רבי עזריאל היה מגדולי תלמידיו של רבי יעקב יצחק „החוזה" מלובלין, ועוד בטרם בואו למונקאטש כיהן כרב בכמה קהילות בגאליציה.

ואכן, רבי עזריאל המשיך בדרכי קודמו, רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב, הרבה בהפצת תורה ובהפצתה של דרך החסידות. רבי עזריאל פעל רבות בתחום החדרת חיי התורה וקיום המצוות בבתי ישראל, וכן עמד על משמר טהרת החינוך על דרך ישראל סבא. את כנפי חסותו פרש רבי עזריאל על העיר כולה ואף על הכפרים והעיירות הסמוכות והקרובות לה. כל בני קהילת מונקאטש קיבלו את מרותו של רבי עזריאל, ומתוך הערצה אליו נשמעו לכל דרישותיו.

גולת הכותרת לפועליו המרובים בתחום החסידות, היא השינוי שהנהיג בנוסח התפילות, בכל בתי הכנסת בעיר מונקאטש. מנוסח אשכנז לנוסח האר"י. רבי עזריאל גרין נפטר בשנת תר"א (1841). כתשעים ושמונה שנים לאחר פטירתו, בשנת תרצ"ט, הוציאו לאור את ספרו „נחלת עזריאל". הספר הודפס מתוך כתב ידו, והוא כולל חידושים על התורה וחידושים שונים בדרך האגדה והפילפול.

רבי אפרים פישל הורוויץ

זמן מה לאחר הסתלקותו של רבי עזריאל גרין, נתקבל רבי אפרים פישל הורוויץ לכהן כאב"ד העיר מונקאטש. רבי אפרים פישל היה בנו של רבי יוקל הורוויץ אב"ד בוליחוב אחיו של רבי נפתלי מרופשיץ, ונכדו של רבי איציקל האמבורגער מאה"ו.

תקופת כהונתו של רבי אפרים פישל היתה תקופה של התפתחות ושיגשוג לקהילת מונקאטש. במשך שנות פעילותו החליפה העיר צורה. מימדיה של קהילת מונקאטש השתנו לגמרי, מספר רב של יהודים, אשר חפצו לזכות בהנהגתו הרוחנית של רבי אפרים פישל, השתקעו בעיר והצטרפו אל חבריה הוותיקים. בעקבות התרחבותה של מסגרת הקהילה, התעורר הצורך לערוך כמה שינויים בסדריה ונוהליה, וכך הוחל באירגון מחודש של כל המערכת הקהילתית על כל תחומיה המגוונים. על מלאכת ההתארגנות המחודשת ניצח, כמובן רבי אפרים פישל. בראש הנהגת הקהילה העמיד רבי אפרים פישל אנשים מתאימים, מוכשרים ובעלי מעוף, אבל החשוב שבכל היה היותם מעשיים. אותם המנהיגים לא שקטו על שמריהם, עמלו יומם ולילה לסדר את עניני הקהילה, ואף הוסיפו מוסדות חדשים, בעיקר מוסדות צדקה וחסד.

בעידודו ובסיועו של רבי אפרים פישל נוסד בשנת תר"ה (1845) בית חולים יהודי. רוחו של רבי אפרים הורגשה לא רק ביוזמה ובשלבי ההקמה, אלא אף בשלב

התפעול, כאשר לתקנון בית החולים ניתן אופי חרדי מובהק. כך, למשל, קובע אחד הסעיפים כי על כל אנשי הצוות, דהיינו מהעובדים הפשוטים ועד לרופאים הבכירים, להיות שומרי תורה ומצוות. ואמנם, חפצם של ראשי המפעל החיוני הכביר הזה, הצליח, ובידם עלה להשיג רופא חרדי מתאים. הרופא, ד״ר אברהם פיקלער, היה ירא שמים ותלמיד חכם מובהק, והיה המוהל היחיד בכל העיר מונקאטש וגלילותיה.

כעשרים שנה ישב רבי אפרים פישל הורוויץ על כס הרבנות בעיר מונקאטש, ניהל את עניני הקהילה והנהיג את הציבור ביד רמה. הוא נפטר ביום י״ח כסלו תרכ״א (1861).

סערת רוחות בהונגריה

בשנת תר״ח (1848) החל מרד ההונגרים בשלטון הממלכה האוסטרית, וכך פרצה מלחמת השחרור של הונגריה. רוחות החופש החלו לנשוב בכל רחבי הונגריה, ובאופן טבעי לא פסחו גם על אוכלוסייתה היהודית. כת הריפורמים ניצלה את ההזדמנות, והפיצה את דעותיה הכוזבות בין הקהילות היהודיות השונות. תוך זמן קצר נחלו הריפורמים הצלחה, כשבידם עלה לכבוש את לבם של רבים מיהודי הונגריה.

בעקבות זאת התכנסה אסיפת המנהיגים הידועה במיהאלאוויץ, אשר כל גדולי הדור שהתכנסו בה קראו פה אחד לכל היהודים, שלא לשנות שום מנהג ממנהגי ישראל, לא בעניני בית הכנסת וגם לא בכל הקשור לבית, אפילו שינוי קטן ולו כחוט השערה. לאחר האסיפה במיהאלאוויץ, התקיימה האסיפה הידועה בבודאפשט, בשנת תרכ״ט, האסיפה אשר הביאה להפרדת הקהילות היהודיות בהונגריה, כאשר היהדות האורטודוכסית מתארגנת באופן עצמאי והופכת לחטיבה חרדית עצמאית ביהדות הונגריה.

פילוגן של קהילות הונגריה, הלכה למעשה, לא השפיע כלל על קהילת מונקאטש. הגל העכור לא חלף עליה כלל, למסיתים הריפורמים לא ניתנה דריסת רגל בעיר. וזאת על אף שבמשך שבע שנים, בשנות הסופה והסער ומלחמת הדת לא היה רב במונקאטש, וכל עניניה הרוחניים התנהלו ע״י בית הדין שלה, אשר בראשו עמד הראב״ד רבי משה פריד. למרות הכל נכשלו הריפורמים בנסיונותיהם לנעוץ את ציפרניהם בחומת הדת של הקהילה, והיא נשארה לעמוד בשלימות על תלה כמימים ימימה.

רבי חיים סופר

לאחר פטירתו של רבי אפרים פישל הורוויץ, נותרה קהילת מונקאטש ללא רב במשך קרוב לשבע שנים, כאמור לעיל. באותן שבע השנים עשו ראשי הקהל מאמצים מרובים כדי למצוא מועמד מתאים למשרה הרמה, עד אשר בשנת תרכ״ז עלה מבוקשם בידיהם. רבי חיים סופר, בעל שו״ת „מחנה חיים" ואחד מגדולי רבני הונגריה, ניאות לבקשתם, ובא לכהן פאר ברבנות העיר מונקאטש.

רבי חיים סופר נולד בפרשבורג, בשנת תקפ״א, לאביו רבי מרדכי אפרים. בצעירותו זכה רבי חיים לצקת מים על ידי גדולי עולם, מאורי הגולה: בעל ה„חתם סופר", ה„מהר״ם אש" ובעל ה„שערי תורה", אשר האצילו עליו מרוחם, ואת רוב תורתו וחכמתו קיבל מהם. בשנת תרי״א נתקבל רבי חים לכהן ברבנות קהילת יעמערינג. זמן קצר לאחר בואו לשם יסד רבי חיים את ישיבתו, אשר מוניטין רבים יצאו לה ותלמידים במספר רב נהרו אליה לקבל דרך בלימוד התורה מראש הישיבה. רבי חיים עסק בהרבצת תורה בישיבה והשקיע הרבה מרץ ויגיעה בקידום תלמידיו.

לאחר כמה שנים עזב רבי חיים את יעמערינג, ולבקשתם של בני קהילת סנפטר, עבר אליה כדי לכהן בה כאב״ד. בסנפטר ישב רבי חיים עד להתמנותו לתפקיד רבה של מונקאטש בשנת תרכ״ז. עם בואו למונקאטש החל רבי חיים לפעול בכל עניניה הרוחניים של הקהילה. לאחר שנים שלא נוהלה בידי רב, היה צורך לתקן תקנות בכמה נושאים, אולם את הדגש שם רבי חיים על הרבצת התורה. בענין זה שקד רבי חיים על עבודתו יומם ולילה, ולא חשך מעצמו כל טרחה.

רבי חיים סופר ניהל את נשיאותו ביד רמה. בהיסטוריה של היהדות החרדית בהונגריה, מוכרת דמותו של רבי חיים כלוחם נועז ונמרץ נגד כל „מתקני הדת" למיניהם. בשנת תרכ״ט, בעת שהוחלט על פירוד הקהילות, התלכדה היהדות החרדית סביב הנהגתם של גדולי הדור. כדי לבצר את מעמדה של היהדות החרדית הוחלט לשגר משלחת אל הקיסר פראנץ יוזף, כדי לבקש ממנו הכרה מלאה בארגון הקהלות האורטודוכסיות כגוף עצמאי, ובלתי תלוי בארגונים יהודיים רשמיים אחרים. המשלחת מנתה כחמשה רבנים ידועי שם, אנשי צורה וגדולי רוח וביניהם רבי חיים סופר אב״ד מונקאטש.

אולם למרות קנאותו הגדולה של רבי חיים, ולמרות התנגדותו החריפה לכל נסיונותיהם של הריפורמים לפרוץ את חומת הדת ההדוקה של קהילת מונקאטש, היו בעיר אנשים שהתנגדו להנהגתו הרוחנית. ההנהגה החסידית אליה הורגלו בני

רבי חיים סופר — אב״ד מונקאטש

מונקאטש, ואותה בקשו למצוא ברב העיר, היתה רחוקה מרבי חיים הפרשבורגאי, ואחדים מהם אף נעשו למתנגדיו הגדולים. ההתנגדות אליו נמשכה חרף היותו מסור אל עניני הקהילה, ועל אף פועליו הברוכים לטובת חבריה, החסידים לא היו שבעי רצון והדבר היה לעגמת נפש לרבי חיים אשר נעשה ממורמר מיום ליום.

כאשר באו ראשי קהל יראים בעיר בודאפשט לרבי חיים בהצעה לבוא ולכהן פאר כאב״ד בקהילתם, לא נתקלו כלל בסירוב. רבי חיים נענה להם ברצון, ובשנת תר״מ (1880) עזב את מונקאטש ובא לבודאפשט.

רבי חיים סופר חיבר ספרים חשובים, המבוססים על בקיאות והיקף, חריפות ופילפול. מלבד ספרו הידוע שו״ת „מחנה חיים״, כתב גם את הספר „שערי חיים״ על תהילים וכן „קול סופר״ על ששה סדרי משנה. רבי חיים סופר נפטר בבודאפשט ביום כ״ה בניסן תרמ״ו, ושם מנוחתו כבוד.

בעל ה„שם שלמה״

במשך תקופה של כיובל שנים לא התנהלה חצר חסידית במונקאטש, והקהילה לא הונהגה בידי אדמו״ר. אולם גרעיני החסידות שזרע רבי צבי אלימלך שפירא, בעל ה„בני יששכר״, נבטו והיו לפרי אף בתקופה מאוחרת יותר. רוב יהודי העיר אשר קיבלו על עצמם את שיטת החסידות ומנהגיה, כמהו להנהגה של רבי. אכן, בשנת תרמ״א (1881), כשנה לאחר שרבי חיים סופר עזב את העיר, גבר הכוח החסידי במונקאטש, וראשי הקהילה החליטו לחפש מנהיג חסידי לעיר. הם שמו, איפוא, את פניהם לגאליציה, ובחרו ברבי שלמה שפירא, אב״ד סטריזשוב, בנו של רבי אלעזר מלאנצוט ונכדו של רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב, למשרת אב״ד הקהילה.

כבר בצעדו את צעדיו הראשונים במונקאטש, כבש רבי שלמה שפירא את לב הקהל, אשר קיבל את מנהיגותו ללא עוררין. הדרשות שנשא רבי שלמה בעיר היו לשם דבר ולשיחת חסידיו, בני הקהילה. בעת עריכת השולחן היה רבי שלמה אומר דברי תורה בניגון נפלא, ניגון רווי כיסופין וכמיהה. גם התפילות שנשא, בערגה מיוחדת, בהיותו בעל תפילה, היו לתפארת ותהלה. כל אלה ועוד סיבות הטו אליו את לב המון היראים, מכל רחבי הונגריה וגאליציה, אשר היו לחסידיו ובאו להסתופף בצילו ולהנות מעצתו וברכתו. באותם הימים, ימי שבתו של רבי שלמה על כס האדמורו״ת במונקאטש, זכתה העיר להתעוררות רוחנית גדולה ולשגשוג בחיים התורניים.

באחת עשרה השנים שבהן כיהן רבי שלמה שפירא ברבנות העיר מונקאטש, נתגלה כמנהיג דגול בעל שיעור קומה וכגיבור ולוחם בשער. השנים הללו היו שנים קשות וגורליות, שנים של מאבק וקרב, שנות המערכה על שמירת טהרת החינוך אותו ניסו ה„מתקדמים" לשנות בדרכים שונות ומשונות. אחת מזירות המאבק העיקריות שלהם היתה קהילת מונקאטש. בין הזרמים השונים ניטש ויכוח על עתיד החינוך, המשכילים רצו לשלוט על הכל וביקשו להכניס שינויים בתכנית הלימודים של החדרים. כדי לבצע את זממם לא נמנעו משום פעולה, אף אם היתה מזיקה והרסנית, והדברים הגיעו לידי כך שהשלטונות רצו, בשנת תרמ"ה, לסגור את החדרים של התשב"ר במונקאטש.

נפשו של רבי שלמה לא ידעה מנוח, דאגת עתידם של ילדי ישראל הדירה שינה מעיניו, הוא לא שקט ולא נח, וכאשר התברר לו שבפעילותו בקרב השלטונות המקומיים, במונקאטש, לא יוכל להתגבר על הנחשול הכבד, קם ונסע לבודפשט כדי לפעול שם אצל ראשי הממשל נגד המזימה הנוראה. ואמנם, לאחר שהשקיע רבי שלמה מאמצי שכנוע מרובים, הצליח להניא את השלטונות מן הכוונה הרעה, ולבטל בכך את גזירת השתקת קול התורה של התשב"ר. רבי שלמה הצליח, עובדה היא כי עד ליומה האחרון של קהילת מונקאטש לא פסקו קולותיהם של התשב"ר לבקוע ולעלות מתוך החדר.

בתקופה הקצרה, יחסית, מאז בואו בשנת תרמ"א ועד להסתלקותו בשנת תרנ"ג, הצליח רבי שלמה לבסס את החסידות הצעירה במונקאטש ולהפכה למבצר של תורה וחסידות. חצר מונקאטש היתה בימיו של רבי שלמה למגדלור, לכל מבקש ה', והיא היא אשר היתה לחומת המגן של כל יהדות קארפאטורוס. בד בבד עם חיזוק הלבבות בדרך החסידות לשמירת התורה והמצוות, הצליח למנוע בעד התנועות החילוניות להפיץ את דעותיהם הכוזבות בקהל.

את חידושי התורה שחידש רבי שלמה שפירא, לא רצה להוציא לאור, ואף ציוה לפני מותו שלא להדפיסם. אולם אעפ"כ זכו כמה מתשובותיו לראות אור בספר „צבי תפארת", שכתב בנו וממלא מקומו בעל ה„דרכי תשובה". הרבה מדברי תורתו ומתשובותיו הודפסו גם כן בספריו של בעל „מנחת אלעזר". רבי שלמה שפירא נפטר ביום כ"א בסיון תרנ"ג.

בעל ה„דרכי תשובה"

לאחר הסתלקותו של רבי שלמה שפירא, ביקשו ראשי קהילת מונקאטש מבנו,

רבי צבי, למלא את מקום אביו כאב״ד. רבי צבי נעתר לבקשתם וקיבל על עצמו את עול הכהונה הרמה.

רבי צבי נולד בסטריזוב ביום י״א תמוז תר״י. את עיקר תורתו שאב מבאר החסידות בצאנז, מפי הגה״ק רבי חיים הלברשטאם. לצאנז היה נוסע, כשהוא מתלוה אל אביו אשר הרבה לפקוד את האדמו״ר ולהמתיק סוד עמו. לאחר שקיבל על עצמו, בשנת תרנ״ד, את הנהגת חסידות מונקאטש, ונהיה לאדמו״ר, החל רבי צבי לנסוע לעיירה שינעווע, כדי לדבוק בבעל ה„דברי יחזקאל״, להתבשם מניחוחות חכמתו ולהנות מאור תורתו.

רבי צבי פעל רבות להגדיל תורה ולהאדירה בעיר מונקאטש ובכל גלילותיה, אולם גולת הכותרת לפעילותו הכבירה היתה דוקא במפעל שפירותיו נקצרו מחוץ לגבולות הונגריה ושכנותיה האירופאיות. הרחק הרחק ממונקאטש, בעיר הקודש ירושלים, התגוררה קבוצת תלמידי חכמים עניים, אשר עלו מגולת הונגריה לארץ הקודש, כדי לחיות בה את שארית חייהם בתורה ועבודת ה׳ ולקדש את עצמם בקדושת הגוף וקדושת המקום. באותה עת היו אפשרויות הפרנסה, בארץ ישראל בכלל, ובירושלים בפרט, מעטות ודלות, למעט כמה אנשים אמידים, היו תושבי ירושלים עניים מרודים, חסרי פת לחם אשר כל חייהם ידעו רעב ומחסור. ואם כזה היה גורלם של ותיקי הישוב, אלה אשר נולדו רעבים והסתגלו לאורח החיים של יסורי ארץ ישראל, על אחת כמה וכמה היה קשה מצבם של אותם שבאו ממדינות אירופה, אשר גם אם היו רחוקים מחיי עושר, הרי שמחיי הדחקות הללו היו רחוקים עוד יותר. מצבם היה בכי רע, והיה, איפוא, צורך חשוב להושיט להם יד לעזרה כדי לחלצם, ולו במעט, מעומק מצוקתם, ולאפשר להם לשבת ולשקוד על התורה ולעסוק בעבודת ה׳.

רבי צבי שפירא התעורר לכך והחליט לפעול בענין, וכך, לאחר תקופה של הכנה מוקדמת הקים את „כולל מונקאטש״. על הכולל נמנו עוד עשרה גלילות: בערעגסאז, בילקא, בענדיקאוויץ, האלמין, וואלאווע, ווערעצקי, חוסט, סעליש, סוואליווע, קאסאן והכפרים בסביבתם. תפקידו של הכולל היה לגבות כסף מהחברים, ולשלחו לנציג מיוחד בירושלים אשר היה מחלקו לחברי הכולל שם לפי הצורך. מלבד חלוקת הקצבה החודשית לחברים עסקה הנהלת הכולל בהגשת סיוע בתחומים נוספים, אשר הבולט שבהם הוא פתרון מצוקת הדיור שבא גם לידי ביטוי מעשי בבניית שכונת „בתי מונקאטש״ בירושלים, מחוץ לחומות העיר העתיקה.

זמן קצר לאחר שהחל רבי צבי לכהן כרבה של מונקאטש, יצא שמו בכל תפוצות הגולה כגאון גדול וכפוסק בעל שיעור קומה. במרוצת הזמן היה רבי צבי לאחד

מימין לשמאל: רבי צבי שפירא — בעל דרכי תשובה
רבי אברהם חיים הורוויץ — אב"ד פלאנטשע
רבי חיים אלעזר שפירא — בעל מנחת אלעזר

מגדולי הפוסקים, משקל רב נודע להכרעותיו בשאלות הסבוכות ביותר, ודעתו בסוגיות החמורות בש״ס נתקבלו כמעט ללא עוררין. ספרו „דרכי תשובה״ על עניני „יורה דעה״, בעל ארבעת החלקים, נעשה לאחד מן החיבורים המפורסמים ביותר בין תופשי התורה. פוסקי הדורות האחרונים בהונגריה, גאליציה ופולין, לא העזו לפסוק הלכה בשאלה שנתעוררה בלא שיעיינו קודם לכן, היטב היטב, בדברים שכתב בעל ה„דרכי תשובה״. את הספר „דרכי תשובה״ כתב לפי הדרך שעיצב בעל ה„פתחי תשובה״ בספרו על שולחן ערוך „יורה דעה״, וכן בהתבסס על ספרי תשובה רבים אשר לא ראו אור עדיין.

בספרו שו״ת „תפארת צבי״, אותו חיבר עוד בהיותו אברך צעיר לימים, אנו מוצאים שילוב של היקף ידיעות בכל ענפי התורה בלמדנות עצומה בעלת אופי מעמיק מחד גיסא, ובעלת סברא מאידך גיסא, כאשר המה יחדיו מתובלים בחריפותו העזה והמפולפלת בטוב טעם ודעת. מלבד ספריו „דרכי תשובה״ ושו״ת „תפארת צבי״, כתב גם ספר בשם „באר לחי רואי״, העוסק בתיקוני הזוהר. המתבונן בספר „באר לחי רואי״ יוכל לתהות על מידת העמל וכוחות היצירה הכבירים שהשקיע בחיבורו של ספר נפלא וחשוב זה. יש לציין כי את כל הספרים הללו חיבר בהיותו עסוק וטרוד בעניני הקהילה השוטפים ובבעיות ציבוריות שנסרו בחלל וגזלו הרבה מזמנו.

בתקופת כהונתו של רבי צבי שפירא כרב ואב״ד מונקאטש, נימנו על חברי בית הדין שלו, רבנים גאונים ומפורסמים כמו רבי שמעון גרינפלד, אשר לימים היה אב״ד סעמיהאלי, הגאון האדיר שהיה גם ראש ישיבה מפורסם, רבי משה שפיצר, אשר התמנה כבורר או דיין בדיני תורה סבוכים ביותר, רבי שמואל זיינוויל כהנא, שהיה בעל בית מסחר לספרים ותופש ישיבה במונקאטש ועוד.

רבי צבי שפירא הצליח ללכד סביבו את כל פרנסי הקהילה אשר סייעו לו בפעולותיו הברוכות, לחיזוק וביסוס חיי התורה בעיר, ביצור דרך החינוך המסורתית ומעל לכל בהחייאת לב עניי הקהילה. מעשיהם הוציאו מוניטין לקהילת מונקאטש, אשר התפרסמה בעולם כמאורגנת ומסודרת למופת בעניני תורה וחסד. בעל ה„דרכי תשובה״ נפטר ביום ב׳ של חג הסוכות שנת תרע״ג. ראשי הקהל בחרו בבנו יחידו, רבי חיים אלעזר שפירא, כממלא מקומו.

רבי חיים אלעזר שפירא

רבי חיים אלעזר שפירא נולד ביום ה׳ לחודש טבת תרל״ב (1872), לאביו רבי

רבי חיים אלעזר שפירא — אב"ד מונקאטש

צבי הירש שפירא, בעל ה"דרכי תשובה". בעת לידתו התגורר אביו עדיין בסטריזוב, ושמו חיים אלעזר ניתן לו על שם זקנו רבי אלעזר שפירא מלאנצוט, ואת השם חיים הוסיפו לו עוד בילדותו. הוא נודע כילד פלא, התנהגותו המיוחדת ומעשיו המבוגרים, ככתיבת חידושי תורה בגיל שתים עשרה, למשל, כפי שנמצא מאוחר יותר בין כתביו, חיזקו את התקוות הגדולות שנתלו בו, והכל נבאו לילד חיים אלעזר עתיד מזהיר. בשנת תרמ"ב עבר רבי חיים אלעזר יחד עם אביו אשר הצטרף לסבו, רבי שלמה שפירא שנקרא לכהן פאר כרב בקהילת מונקאטש. את עיקר תורתו וחכמתו למד רבי חיים אלעזר וקיבל מפי אביו הגאון, בשבתם במונקאטש.

בהגיעו לפרקו נשא רבי חיים אלעזר לאשה את בתו של רבי שרגא יאיר מביאלוברז'יג, נצר לשושלת היהודי הקדוש. מאוחר יותר נשא בזיווג שני את בתו של רבי יעקב משה ספרין מקאמארנא. בשנת תרמ"ז עבר לבית חותנו בקאמארנא שבפולין, ושם החל לבוא במגע עם צדיקי הדור, האדמו"רים מנהיגי יהדות פולין, רבי יחיאל מאלכסנדר, רבי אברהם יששכר מראדומסק, וזכה ללמוד ולקבל מהם הרבה תורה ויראת שמים. כמו"כ הרבה רבי חיים אלעזר להסתופף בצלם של צדיקים, מנהיגי החסידות מחוץ לגבולותיה של פולין, כרבי חנוך הניך מאולסק, רבי דוד משה מטשורטקוב, רבי ברוך מגורליץ, רבי אליעזר צבי מקאמארנא ועוד. רבי חיים אלעזר הוסיף לעצמו הרבה לקח בהיותו מבאי ביתם, והיה שוזר לעצמו את שביל הזהב בין שיטות ההנהגה השונות שהיו בין החצרות. בשלב מאוחר יותר קבל רבי חיים אלעזר את רבי יחזקאל שרגא משינעווע לרבו מובהק, דבק בשיטתו, הלך בדרכו והרבה להתייעץ עמו בעיקר בעניניו הרוחניים.

בשנת תרס"ד, בהיותו כבן שלושים ושתיים שנה, הוכתר רבי חיים אלעזר לתפקיד ראש בית הדין במונקאטש ובטשעדניוף. כעשר שנים לאחר מכן, בשנת תרע"ד, לאחר פטירתו של אביו, נתמנה רבי חיים אלעזר לתפקיד רב העיר, כממלא מקום אביו, וכאדמו"ר לחסידי מונקאטש. באותם הימים היתה חסידות מונקאטש, החסידות הדומיננטית ביותר באיזור קארפאטורוס, ורבי חיים אלעזר, אשר זה עתה הוכתר להיות ראש ומנהיג העדה הגדולה והקדושה, השכיל ואף הצליח לנהל את נשיאותו ברמה. במשך הזמן נתגלו ברבי חיים אלעזר מידות של נחישות ועקביות. הוא עמד בתקיפות על ביצוע הוראותיו וניצב איתן נגד כל אפשרות להפר את דבריו. ואמנם, בדרך זאת הצליח ליישם ביתר יסודיות, להחדיר ולהשריש יותר עמוק את מסורת העקרונות והכללים לחיזוק חומת יהדות שקיבל בירושה מאבותיו.

רבי חיים אלעזר נודע גם כבעל חסד מופלא, כאשר מסר את נפשו למען הפליטים היהודים שהגיעו למונקאטש באלפים, לקראת סוף מלחמת העולם הראשונה. העיר מונקאטש הפכה לעיר גבול, ורבים רבים נהרו אליה כדי למצוא

מפלט לעצמם בערי הונגריה ולנוח מעט מכל הרדיפות שהיו מנת חלקם במקומות מגוריהם. כמו בערי מקלט אחרות, כך גם במונקאטש, הקימו היהודים מפעל עזרה לפליטים, ובראשו עמד רבי חיים אלעזר. מלבד היותו ממלא מקום אביו כאב״ד מונקאטש וכאדמו״ר, מילא רבי חיים אלעזר את מקומו גם בתפקיד נשיא „כולל מונקאטש״ בארץ ישראל, ובתוקף תפקידו זה פעל רבות ועשה דברים נשגבים למען העניים שנהנו מתמיכתו של הכולל. גם כאן גילה רבי חיים אלעזר מסירות נפש למען הזולת, כאשר אף בימים הקשים של מלחמת העולם הראשונה, ימים שכמעט ולא ניתן בהם לשלוח דבר מה לארץ ישראל, הצליח, תוך כדי סיכונים של ממש, לשלוח את הקצבה של הכולל לירושלים, ולהחיות בה מאות נפשות מנתמכי הכולל.

רבי חיים אלעזר נודע גם כחדשן גדול וכדרשן מופלג, לדרשותיו, חוצבי הלהבות, יצאו מוניטין בכל רחבי תבל, ורבים, אף לא מבני מונקאטש וגלילותיה, היו נוהרים להטות אוזן לדברי התורה היוצאים מפיו. רבי חיים אלעזר לא הסתפק בדרישות עליה מאחרים גרידא, אלא אף נתן דוגמא אישית לקיום חובתו בחיים. בתקופת כהונתו של רבי חיים אלעזר, היה העולם כולו סוער, מלחמת העולם הראשונה על כל ספיחיה נתנו את אותותיהם על מהלך החיים בכל מקום ובכל תחום. ידיו של רבי חיים אלעזר מלאו עבודה, מיום ליום רבו הנצרכים והנזקקים לסיועו ותמיכתו, אולם למרות כל אלה, ולמרות שבאותה עת גם ניהל ביד חזקה את כל ענייניה הרוחניים השוטפים של העיר ופעל רבות בזירה הציבורית, על אף כל הטרדות הללו, לא פסיק פומיה מגירסא. רבי חיים אלעזר ניצל כל רגע ללימוד תורה, הנהגתו, הציבורית והפרטית, היתה מופת ודוגמה לשקידה, עמל בתורה ועבודת ה׳ לצד מסירות ציבורית.

בשנת תרפ״ב יסד רבי חיים אלעזר את ישיבתו במונקאטש, וקראה בשם „דרכי תשובה״. רבי חיים אלעזר ראה חשיבות גדולה בהקמתה של הישיבה, אשר נועדה, מלבד למטרת הרבצת תורה, גם ליצירת משקל נגד לאירגוני הנוער הציוניים והחילוניים אשר התמקדו בתוככי העיר והחלו לפרוש את מצודתם לרגלי צעירי ישראל. רבי חיים אלעזר ניהל בעצמו את הישיבה, עמד בראשה והשמיע בה את שיעוריו. ואמנם, תוך זמן קצר הצליח להעמיד ישיבה לתפארת, אליה נהרו תלמידים רבים ממונקאטש וסביבתה, מכל רחבי קארפאטורוס ואף מחוצה לה. בימי הזוהר של הישיבה למדו בה כמאתיים וחמישים בחורים, וביניהם גם כאלה שבאו ממרחקים, מפולין, הונגריה, צ׳כוסלובקיה ורומניה, אשר חפצו להתבשם מניחוחות תורתו ולהשכיל מיראתו של ראש הישיבה.

את שיעוריו היה רבי חיים אלעזר מוסר פעמיים בכל שבוע, בימים שני וחמישי

בשעות אחר הצהריים או בשעות הערב. בשיעורו, שהיה נאמר על סדר לימוד העיון בישיבה, היה ראש הישיבה מלמד את תלמידיו ומנחה אותם בלימוד העיון, ואילו את שיעורי הפשט והבקיאות מסר רבי דוד שליסל, הראב״ד במונקאטש. החל משנת תרצ״ד החל רבי נטע שלמה שליסל למסור את שיעורי הבקיאות. מלבד שיעורי עיון ובקיאות נמסרו בישיבה גם שיעורים ביורה דעה אותם לימד רבי חיים שרייבער. ואילו את לימודי החומש עם רש״י על הסדר, למדו הבחורים בעצמם.

תלמידי הישיבה, מלבד אלה שבית הוריהם היה במונקאטש, התגוררו באכסניות שכורות בעיר וחלקם היו אוכלים ימים אצל בעלי הבתים, כמנהג הימים ההם. אחרים היו סועדים את ליבם בבית התבשיל שכונה „מענזא״.

בשנת תר״ץ ערך האדמו״ר ממונקאטש ביקור בארץ הקודש. בכל מקום שבו ביקר נתקבל רבי חיים אלעזר על ידי תושביו, בעיקר מאנשי הישוב הישן, בכבוד גדול. פרטי הנסיעה כולה מובאים בספר „מסעות ירושלים״, פרי ידו של אחד ממלויו הנאמנים. את יחסו למתרחש בארץ ישראל סיכם במכתב ששלח לחכמי ירושלים לאחר שחזר למונקאטש, בו הוא כותב: „ותאמינו לי באמת, כי אהבתי כ״כ את אה״ק ובפרט אתכם מאוהבי אנ״ש הקנאים לה׳ ותורתו ואמונה אהבה בכלות הנפש״...

רבי חיים אלעזר ניהל מלחמה עקבית חסרת פשרות במפלגות הציוניות אשר לא הרפו מפעילותן בהחדרת הרעיונותיהם החדשניים והזרים לרוח היהדות בקרב הציבור בעיר. במסגרת דבריו שכוונו נגד המחבלים והמהרסים בכרם ה׳, היה לא אחת יוצא נגדם בהתקפות חריפות ביותר, אשר הדים להם היה ניתן למצוא באימרות החריפות והשנונות שהיו נפוצות בעיר בשמו. בעיניו, עיני חכם העדיף מנביא, חזה רבי חיים אלעזר כיצד מביאה התנועה הציונית חורבן נורא ושואה רוחנית איומה על כלל ישראל. חזיונות אלה לא נתנו מרגוע לנפשו, והוא קידש נגדם מלחמת חרמה, אותה ניהל בכל עוז עד ליום פטירתו. באותה עת, כאשר רבי חיים אלעזר היה שקוע במלחמתו נגד התנועות המתחדשות, לא שפר חלקה של „אגודת ישראל״ החרדית, ואף היא ספגה את מהלומות שבט ביקורתו החריף.

רבי חיים אלעזר שפירא, רבה של קהילת מונקאטש וראש הישיבה הגדולה שלה, אשר נודע כבעל ה„מנחת אלעזר״, נתבקש לישיבה של מעלה ביום ב׳ בסיון תרצ״ז, כשהוא משאיר אחריו יד ושם למפעליו ופועליו הברוכים, ביניהם גם כאלה אשר עד עצם היום הזה ניתן לכל יהודי ויהודי להנות מהם, הלא הם מכונסים באוצר הספרים רבי המעלה והחשיבות שהוריש, כירושה רוחנית לבאים אחריו. ואלה הם החיבורים שיצאו לאור: שאלות ותשובות „מנחת אלעזר״, ה׳ חלקים, אשר הודפסו

במונקאטש עוד בשנת תרס״ב וכן בשנת תר״פ וכן בברוקלין בשנת תשל״ד; ספר „אות חיים ושלום״, העוסק בעניני תפילין ומילה, אף הוא הודפס במונקאטש בשנת תרצ״ו; „נימוקי אור החיים״, אשר הודפס בטארנא בשנת תר״ץ; „שערי יששכר״ על עניני מועדים וזמנים, אשר הודפס בשלושה חלקים בשנת תרצ״ח במונקאטש וכן שנת ת״ש; ספר הספדים בשם: „זכרון צדיקים״, אשר יצא לאור במונקאטש בשנת תרס״ה; „חמשה מאמרות״ בענינים שונים, אשר יצא לאור בבערעגסאז בשנת תרפ״ב; „עולת תמיד״ על מסכת תמיד, יצא לאור ג״כ בשנת תרפ״ב בבראטיסלאווא; ספר הספדים נוסף בשם „מילי דהספדא״, אף הוא יצא לאור בשנת תרפ״ב בבראטיסלאווא, ואף הספר „דברי תורה״ ט׳ חלקים, יצא לאור בבראטיסלאווא בשנת תרפ״ב; ספר אשר שמו הוא „אדון כל״, וכן הוא גם מהותו ועניננו, יצא לאור בבערעגסאז בשנת תרפ״א; „דרכי תשובה״ על הלכות נדה והלכות מקוואות, יצא לאור במונקאטש בשנת תרפ״א; „חיים ושלום״ על התורה, יצא לאור בסיגעט בשנת תרצ״ח, וכן עוד חיבורים רבים, חלקם הודפסו לאחר הסתלקותו וחלקם אבדו בשואה.

רבי חיים אלעזר, בעל ה„מנחת אלעזר״ היה חדשן ובעל שיטה מקורית, ולא הניח מקום בתורה, בנגלה ובנסתר, שלא חידש בו איזשהו חידוש. המעיין בספריו יוכל למצוא מידה גדושה של עמקות לצד אוצר אדיר של ידיעות. רבי חיים אלעזר נחשב בעיני בני העליה ועולם הישיבות כמי שאישיותו היא משכמה ומעלה, ובכל ארבע כנפות העולם היהודי, אפילו מתנגדי שיטתו, העריצוהו והעריכוהו כגאון וקדוש.

רבי ברוך ראבינאוויטש

לאחר פטירתו של רבי חיים אלעזר שפירא בעל ה„מנחת אלעזר״, הוחלט למנות את חתנו, רבי ברוך ראבינאוויטש, לממלא מקומו. רבי ברוך, בנו של האדמו״ר מפרצווא, היה אחרון הרבנים של קהילת מונקאטש המפוארת והמעטירה. מאז ומתמיד היתה גאוותה של קהילת מונקאטש על רבניה ומנהיגיה אשר כיהנו בה ופיארוה למיני אז יסודה ועד לעת חורבנה, בשנת תש״ד. רבי ברוך היה, איפוא, החוליה האחרונה בשושלת.

רבי ברוך ניהל ביד רמה את עניני קהל עדתו, ובתור כרב ואב״ד מונקאטש נתגלה כבעל כשרון מנהיגותי גדול ומיוחד. רבי ברוך פעל במרץ רב והשקיע כוחות מרובים בארגון חיי הקהילה וביסוסם בכל השטחים.

לצד הפעילות הציבורית השוטפת, עסק רבי ברוך גם בניהול ישיבת „דרכי

תשובה", ותודות לפעילותו הברוכה הלכה הישיבה והתפתחה מיום ליום. בשיעוריו היה מקיף את הנושא המדובר מכל ההיבטים האפשריים, תוך גילויי בקיאות רחבת אופק. במהלך השיעור היה רבי ברוך בוחן את האפשרויות השונות שהעלה ומנתחן בעמקות עצומה, וכך היתה דרכו מובילה לבירור וליבון סוגיות חמורות ושאלות הלכתיות סבוכות, אשר רבים מגדולי האחרונים התלבטו בפתרונן. בתקופתו של רבי ברוך למדו בישיבה כ־200 – 220 תלמידים אשר עמלו ושקדו ביגיעת התורה יומם ולילה, ואת רוב תורתם וההדרכתם הרוחנית קיבלו ממנו, ולימים יצא שמם בעולם כתלמידי חכמים מופלגים בתורה, מלאים וגדושים בחסידות ושלמים בכל מידה טובה ומעלה נכונה.

בשנת תש"א (1941), כאשר גזרה מלכות הרשעה ההונגרית את גזירת הגירוש על אלפים מיהודי קארפאטורוס, היה גם רבי ברוך בין המגורשים. מגורשי קארפאטורוס הוגלו לפולין, ארץ הדמים, והם הועמדו בסכנת מוות אכזרי. ראשי קהילת מונקאטש אשר חששו לגורלו של רבם, פתחו בפעילות אינטנסיבית לשחרורו, ואמנם, כעבור זמן מה עלה מבוקשם בידם ורבי ברוך שוחרר והוחזר להונגריה. לאחר שובו החליט לעבור לבודאפשט, ובה הקים רשת הצלה גדולה ומסועפת, אשר פעילותה הענפה הצליחה להניב פרי גם בימים הקשים ההם. לצורך קידומו של המפעל שהקים, היה רבי ברוך מופיע ברבים ומתאר בפניהם את מראות הזוועה והאימה אשר ראה במו עיניו על אדמת גאליציה, כדי להבהיר להמון העם למול איזה סכנה הם קרבים.

בטרם החלו קלגסי הנאצים לנעוץ את ציפורניהם הטורפות בישוב היהודי בהונגריה, הצליח רבי ברוך לחמוק ממנה ולהנצל מידי הצר הצורר. רבי ברוך עשה את דרכו לארץ ישראל, ומאחר ולא היתה לו אפשרות אחרת נאלץ לעבור בדרכים קשות ועקלקלות, וכך, לאחר שהתגבר על כל המכשולים וטלטולי הדרך, הצליח להגיע לשערי ארץ ישראל יחד עם בני משפחתו. זמן מסויים ישב בארץ ישראל ולאחר מכן יצא לעיר סאן פאולו שבברזיל, כדי לכהן ברבנות שם. בשלב מאוחר יותר שב לארץ ישראל ובה כיהן בתפקיד רב העיר בחולון, ולאחר מכן עבר לעיר פתח תקוה ובה הקים את בית מדרשו.

מטרופולין לתורה וחסד

בית הדין של העיר מונקאטש נודע בחשיבותו הרבה בשל הדיינים, גדולי עולם, שכיהנו בו. מלבד הדיינים אשר שימשו בו עוד מימיו של בעל ה„דרכי תשובה", היה גם הראב"ד רבי אהרן ווייס אב"ד בענדיקאוויץ מימי בעל ה„מנחת

אלעזר״. החברים האחרים היו: רבי דוד שליסעל, רבי מאיר וואלף זאלצער, רבי מנחם ווייס, רבי חיים שרייבער, רבי נטע שלמה שליסל. כל הדיינים הללו כיהנו גם כמורי הוראה, ועסקו בפסיקת הלכות מסובכות והכרעת בעיות חמורות. בעולם התורני, ובפרט בקרב ציבור הדיינים ופוסקי ההלכות נחשבה דעתם כמכרעת, וכמעט שלא יצא פסק דין והלכה, באותה עת, בלא שתובא גם דעתם בענין.

קהילת מונקאטש זכתה להיות לא רק מרכז גדול לגדולים וגאונים בתורה, אלא גם אכסניא של קבע לצדיקי יסוד עולם אשר איוו אותה למשכנם ואת בתי כנסיותיה ובתי מדרשותיה למוקד עליה בתורה ויראת ה׳. ביניהם היו גם אדמו״רים חשובים ומפורסמים כמו: רבי יששכר דב אייכענשטיין, האדמו״ר מזידיטשוב, בניו: רבי מנשה אייכענשטיין, רבי משה אייכענשטיין ורבי חיים יוסף אייכענשטיין, האדמו״ר מהאקליווא, רבי יצחק אייזיק ווייס האדמו״ר מספינקא, האדמו״ר מדאלינע ועוד רבים אחרים.

העיר מונקאטש נתברכה גם במפעלי ומוסדות צדקה וחסד רבים, שנוהלו בידי אנשים יראים ושלמים אשר משאת נפשם היתה עזרה לזולת ללא כל תמורה. כדוגמא אפשר להביא את חברת „תמכין דאורייתא״, אשר נוסדה בידי בעל ה„בני יששכר״ ומטרתה היתה לדאוג ולסייע לבני עניים. עליה נמנו, בדרך כלל, המשפחות החסידיות. כמוה היתה גם חברת „תלמוד תורה״, מיסודו של רבי חיים סופר, אב״ד מונקאטש, אשר דאגה ותמכה בעניים, בני תורה. רוב רובם של חבריה לא נמנו על הציבור החסידי בעיר. מלבד אלה היו גם: חברת „צדקה וחסד״; חברת „פועלי צדק״, אשר מטרתה היתה לסייע לבעלי מלאכה בהלוואות ובקידום ענייניהם במקרה הצורך; חברת גמ״ח; חברת ביקור חולים; חברת הכנסת כלה; חברת „לוקטי שמות״, אשר התנדבו לאסוף את השמות מכל קצות העיר וממקומות ריכוזם בבתי הכנסת ולפקח על הטמנתם כדת וכדין; חברת „קנין ספרים״ ועוד.

כמו״כ היו בעיר גם כמה חברות ללימוד תורה. מטרת החברות האלה היתה לדאוג לכך שכל יהודי ויהודי, אפילו הפשוט ביותר, יקבע עיתים לתורה, ולשמור על מסגרת חברתית לדלת העם. מהמפורסמות שבהם היתה חברת „תפארת בחורים״ אשר יועדה לצעירים עובדים וכן לסוחרים ובעלי מקצוע. החברים ב„תפארת בחורים״ היו מתאספים בכל לילה וכן בשבתות וחגים כדי לשמוע שיעורי תורה מפי מגידי שיעורים מיוחדים. כמו כן ידועה היתה „חברת תנ״ך״, חבריה היו לומדים בצוותא את פרשת השבוע, וכן היו משתתפים בשיעורי גפ״ת.

תקופת הזוהר של החיים היהודיים התוססים במונקאטש הגיעה לקיצה באביב

של שנת תש״ד, בעת שרשת ההשמדה הנאצית נפרשה לרגלי יהדות הונגריה. גורלם המר והנמהר של מליוני יהודי אירופה נפל גם בחלקם של יהודי מונקאטש. גודש הסבל והיסורים הנוראים, ימי התלאות והאימים, לא פסחו גם עליהם, מנת הצרות והרדיפות נחתה גם על ראשיהם.

לאחר כיבושה של הונגריה בידי הצבא הגרמני והשתלטותם של אנשי הגיסטאפו על עריה וישוביה, הגיעו שליחי השטן השחור, אייכמאן ימ״ש, לעיר מונקאטש. זמן מה לאחר מכן, מיד אחרי חג הפסח תש״ד רוכזו כל היהודים בגיטאות שהוקמו להם. עד לחודש סיון שהו היהודים בגיטו כשהם סובלים מרעב, ואז, בראש חודש, החלו הנאצים לערוך את ההכנות לקראת גירושם של יהודי גיטו מונקאטש ושליחתם למחנה אושוויץ. המשלוח הראשון יצא את שערי הגיטו ביום ב׳ בסיון ואחריו יצא המשלוח השני והאחרון ביום ג׳ בסיון תש״ד. עוד ביום ב׳ בסיון הוצאו ראשוני הנידונים למוות אל תאי הגאזים, ועד לסיומו של יום ג׳ בסיון נעקדו כל בני קהילת מונקאטש ומסרו את נפשם על קידוש השם בכבשני אושוויץ. רק מעט מזעיר, מספר קטן ומדולדל מיהודי קהילת מונקאטש, רבת העם, זכו להנצל מהגהינום הנאצי, להישרד בחיים ולזכות ליום השחרור. אותם אנשים הצליחו לבנות את בתיהם מחדש לאחר מלחמת העולם השניה בארץ ישראל, אירופה וארצות הברית.

ממשיך שושילתא דדהבא

שושילתא דדהבא דחסידות מונקאטש, אשר ניטוותה במשך דורות בעיר מונקאטש, מתקיימת גם כיום והיא משגשגת ופורחת, שוזרת את עתידה ומשקמת ביסודיות, בחריצות ובמרץ רב את הריסותיה וחורבנה הנוראה בשואה. את חצר חסידות מונקאטש מנהיג כיום רבי משה יהודה לייב ראבינאוויטש, נכדו של בעל ה„מנחת אלעזר״.

ההתחלה, זמן מה לאחר מלחמת העולם השניה, היתה צנועה למדי, לא היה זה מן הדברים הקלים לאסוף את שרידי החסידים שנותרו לפליטה מגיא ההריגה של מחנה אושוויץ. אולם אט אט הצליח רבי משה יהודה לייב לקבץ סביבו אודים מוצלים מאש, וכך החלה חסידות מונקאטש להתגבש מחדש.

את בית מדרשו „מנחת אלעזר״, הקים בבארא־פארק שבברוקלין, מקום אשר הפך במשך הזמן למרכז גדול לתורה ותפלה ופרח לתל תלפיות, כאשר מסביבו מתלכדים בני קהילת מונקאטש והגלילות.

גולת הכותרת של מוסדותיו המעטירים היא ישיבת „מנחת אלעזר", העומדת בנשיאותו. במשך זמן קיומה יצאו לישיבה מוניטין רבים בין תופשי התורה באמריקה ובארץ ישראל, תלמידי החכמים שגדלו וצמחו בה הוציאו לה שם טוב בעולם התורה. רבי משה יהודה לייב משמיע את שיעוריו בישיבה מדי יום ביומו, והוא מדריך את תלמידיו ללמוד בשיטתו של בעל ה„מנחת אלעזר". גם מוסדות התורה האחרים בהנהגתו של האדמו"ר ממונקאטש התרחבו וגדלו.

גם בארץ ישראל הוקמו מוסדות לחסידי מונקאטש אשר איוו להם את משכנם על אדמת הקודש. מוסדות אלה התבססו, וכיום הם הולכים וגדלים יותר ויותר. בכולל „תפארת צבי", אשר הוקם על שמו של בעל ה„דרכי תשובה" לומדים אברכים רבים, צעירים ומבוגרים, מהם תלמידי חכמים מופלגים. בעיר התורה בני ברק הוקם בית מדרש גדול ומפואר לתורה ותפילה והוא משמש כמרכז לחסידי מונקאטש בארץ ישראל וכתוספת כוח ליהדות החרדית הנאמנה.

השפעתו של האדמו"ר רבי משה יהודה לייב בקרב חסידיו ותלמידיו הולכת וגוברת, שמו נישא ומתנוסס לתפארת בארצות הגולה וארץ הקודש, והם רואים כי נתקיימה בו ברכתו של בעל ה„מנחת אלעזר": „שלא יבוש המעיין ולא יקוץ האילן".

פרק תשיעי

ק"ק סוואליוועָ

העיירה סוואליוועָ, עיירת קיט ונופש, שוכנת לא הרחק מהעיר מונקאטש. בהיותה, כאמור, עיירת קיט ונופש, זכתה סוואליוועָ לביקורם של רבנים רבים ובעלי בתים מהקהילות השונות בקארפאטורוס והונגריה, שהיו באים בימות הקיץ החמים להנפש בה. אוירה הצח והנעים, מימי המרפא שנבעו ממעינותיה והמים המינראליים שנמצאו בה לשתיה, משכו אליה ולכפרים שבסביבתה המוני אנשים שביקשו להנפש ולמצוא מרפא ומזור לגופם המאומץ משנת עבודה קשה ומייגעת. מלבד מעינותיה המפורסמים של סוואליוועָ נודעו, בעיקר, מרחצאות המרפא שמימיהם נבעו בכפר הסמוך הנקרא בשם: „נעליפענע הארשפאלוואָ", בשפה ההונגרית.

מספר המשפחות היהודיות שהתגוררו בסוואליוועָ, ערב מלחמת העולם השניה, הגיע לכ־250־300, מתוך אוכלוסיה כללית שמנתה כשמונת אלפים תושבים. יהודי סוואליוועָ התפרנסו בכבוד, ואחדים מהם אף הגיעו למעמד של האנשים האמידים. מקורות פרנסתם העיקריים היו מסחר בעצים, ייצור יינות, ושיווק מים מינרליים.

רבי יצחק אייזיק ווייס

כבר בראשיתו של הישוב היהודי בעיירה סוואליוועָ זכו בני הקהילה להנהגה של רבנים חשובים אשר ישבו על כס הרבנות שלה. הראשון שבהם היה אחד מהגאונים המיוחדים בדורו, רבי יצחק אייזיק ווייס.

רבי יצחק אייזיק היה בנו של רבי אברהם ווייס, אשר נודע עליו כי גדל אצל הגה"ק מקאלוב. בשנת ת"ר בא בברית הנישואין, ולאחר מכן היה סמוך על שולחנה של זקנתו במשך כשבע עשרה שנה. בשנת תרי"ט (1859) נבחר ע"י ראשי קהילת סוואליוועָ לכהן בה כרב, ובכהונה זו עשה במשך כעשרים שנה עד לשנת תרל"ט (1879). באותה עת הוצע לו ע"י ראשי בית הדין של קהילת מונקאטש להתמנות כראב"ד, רבי יצחק אייזיק קיבל את ההצעה, עבר למונקאטש ונתמנה בה לראב"ד.

בהיותו בסוואליוועָ ניהל בה רבי יצחק אייזיק ישיבה, ובמשך שנים רבות

הרביץ בה תורה לתלמידים הרבים שהתדפקו על שעריה. מישיבתו צמחו תלמידי חכמים גדולים, צדיקים ובעלי שם. ביניהם יש לציין את האדמו״ר רבי יוסף מאיר ווייס מספינקא, בעל ה„אמרי יוסף״.

רבי יצחק אייזיק הרבה לחזר אחרי צדיקי הדור, כדי להסתופף בצילם וללמוד מדרכי הנהגתם האישית והציבורית. בעיקר היה דבק ברבי יהודה צבי מראזלא, אצל האדמו״ר ה„שר שלום״ מבעלז, מהרי״א מזידיטשוב ורבי חיים מצאנז.

רבי יצחק אייזיק ווייס נפטר ביום כ״ב באדר ב׳ בשנת תרנ״ב. לדורות הבאים אחריו הותיר רבי יצחק אייזיק ירושה חשובה של ספרים אשר חיבר בחייו. הספרים הם: „בית יצחק״, על מסכת מגילה, ספר „דברי יצחק״ העוסק בעניני אגדה ובתורת החסידות, וכן ספר „תולדות יצחק״, על חומשים בראשית ושמות.

רבי שלום גולדנברג

כשלוש שנים לאחר שעזב רבי יצחק אייזיק ווייס את קהילת סוואליווע, בשנת תרמ״ב (1882), החליטו ראשיה לקבל את רבי שלום גולדנברג לתפקיד רב העיירה. רבי שלום התנהג והנהיג את עדתו בדרך החסידות, ונחשב, בעיני הציבור, כפועל ישועות ובעל מופת.

רבי שלום שקד על חיזוק וביסוס יסודות הדת בעיירה, ושם דגש מיוחד על פיתוחה של הישיבה. ואמנם, בימיו גדלה הישיבה, ספסלים רבים נוספו בהיכלה, עשרות בחורים מכל האיזור נהרו אליה מדי תחילת זמן כדי לשמוע את שיעוריו ולקבל ממנו דרך בלימוד הגמרא.

במשך כשלושים ושש שנים, עד ליום פטירתו בשנת תרע״ח (1918), בסיומה של מלחמת העולם הראשונה, כיהן רבי שלום גולדנברג ברבנות העיירה סוואליווע. ספרו „דברי שלום״ ראה אור לראשונה בסאטמאר בשנת תרצ״ה, ולאחר מכן בשנת תשל״ב בארץ ישראל.

רבי חיים לייב גולדנברג

לאחר פטירתו של רבי שלום גולדנברג בשנת תרע״ח מינו ראשי הקהילה את בנו רבי חיים לייב גולדנברג לרב הקהילה. רבי חיים לייב היה רבה האחרון של סוואליווע, תקופת כהונתו התפרסה על פני כל התקופה שבה היתה קארפאטורוס תחת

רבי חיים לייב גולדנברג — אב"ד סוואליווע

שלטונה של הריפובליקה הצ׳כוסלובקית, ונמשכה עד לחורבן הקהילה בידי שליחי השטן ההונגרים האכזרים וחבר מרעיהם הגרמנים הארורים ימ״ש.

בתקופת כהונתו של רבי חיים לייב החלה ישיבת סוואליווע - „בית חיים ושלום״ להתפתח, הנהלת הישיבה הגדילה את כושרה לקליטת בחורים נוספים ועד מהרה גדל מספר הבחורים שלמדו בה. לעומת כחמישים בחורים שמנתה הישיבה בטרם החלה בה תנופת הפיתוח, למדו בה בשנת תש״א (1941), בעת שההונגרים שבו לשלוט באיזור, לא פחות משמונים וחמישה בחורים, ועל זאת יש להביא בחשבון שבאותה תקופה היו השלטונות ההונגריים מציקים לבני הישיבה ללא הרף, ומלבד זאת היתה הישיבה, כאחיותיה בכל אתר, במצוקה כלכלית קשה מאוד.

סדרי הלימוד בישיבה היו בדומה לאלה שהונהגו בישיבות האחרות בהונגריה ובקארפאטרוס. שיעור בגמרא בעיון ובפשט, וכן בשולחן ערוך אורח חיים ויורה דעה, וחומש עם רש״י. רבי חיים לייב היה מוסר את שיעוריו בשעות הבוקר, כשהוא עטוף בטלית ומעוטר בתפילין. מדי שבוע היה עורך רבי חיים לייב בעצמו מבחן לתלמידיו כדי להתרשם ולעמוד מקרוב על הישגיהם והתקדמותם בלימודים בשבוע האחרון. הבחינה היתה מתקיימת בעל פה בבית המדרש, כל אחד מן התלמידים היה ניצב בפני רבי חיים לייב ועונה לשאלותיו.

עם בוא ימות הקיץ החמים, היו מגיעים אדמו״רים חשובים ומפורסמים לאיזור ומתארחים בימות החול בכפרי הנופש ובבתי המרגוע בסביבת סוואליווע. אולם בשבתות היו מעדיפים להתאכסן בסוואליווע עצמה, שם מצאו אוירה יהודית ושבתית יותר, שם גם יכלו לערוך את שולחנותיהם ולהפיח רוח חסידית ביהודי העיירה. מובן מאליו שעובדה זאת שינתה את פניה של העיירה אשר הפכה במשך הזמן למרכז חסידי.

בין המשתתפים בשולחנות היו גם בחורי הישיבה אשר ניצלו את ההזדמנות ונהרו למקום עריכת השולחן כדי להסתופף בצלם של גדולי הדור ולהנות מזיו תורתם. כתוצאה מכך הושפעו תלמידים רבים מהישיבה מדרך החסידות, ורבים מהם קיבלוה על עצמם. ישיבת סוואליווע לבשה, איפוא, גוון חסידי, והשפעתה של תנועת החסידות גברה בכל הסביבה.

בשנת תש״ב, כאשר שלטונות הרשע ההונגריים החלו לגייס את יהודי קארפאטורוס לגדודי העבודה הידועים בשם: „מונקא סאזאד״, אסרו את רבי חיים לייב והובילוהו למעצר בתואנה כי לא התייצב לגיוס לשירות העבודה. היתה זו

ישיבת סוואליווע – שנת תרצ"ח

טענת שוא, מאחר ובתור רב היה רבי חיים לייב פטור מכל שרות צבאי שהוא. אולם למרות זאת עצרוהו ולמשך זמן קצר היה אסור בבית הסוהר המקומי. אנשי הקהילה עשו כל מאמץ לשחררו, הם פעלו והשתדלו בכל דרך אפשרית, ואמנם מאמציהם נשאו פרי והוא שוחרר ממעצרו.

לאחר חג הפסח של שנת תש"ד גורשו יהודי סוואליווע מבתיהם והועברו אל הגיטו שהוכן עבורם. בימי שהותם בגיטו סבלו יהודי סוואליווע מרדיפותיהם של הנאצים ועוזריהם ההונגרים אשר הרבו להתעלל בהם והתאכזרו אליהם בסאדיזם מכוון. ביום כ"ט באייר נשלחו יהודי סוואליווע אל המוות הנורא, כשהם מובלים ברכבות שהביאום למחנה המוות אושוויץ. בו ביום נשלחו רבים מהם אל המוות בתאי הגאזים, ואחרים נשלחו למחנה הסגר לעסוק בעבודות כפיה ולסבול ממעשי ההתעללות האכזריים של הגרמנים ימ"ש. רק מעטים מהנשלחים לעבודות פרך נותרו בחיים וזכו ליום השחרור, אלה שיקמו את עצמם, בנו בתיהם מחדש בארץ ישראל ובארצות אחרות ברחבי תבל.

פרק עשירי

ק"ק סעליש – בצל ברכת הטבע ויופיו

בפאתי המישור ההונגרי הקטן, לא הרחק מגדת הנהר טיסה, למרגלות הרי הקארפאטים מזדקרים להם בתים הפזורים על פני השטח, אלה הם בתיה הקיצוניים של העיר סעליש היפיפיה. העיר סעליש, השוכנת במחוז אוגוטשה שברוסיה הקארפאטית משמשת כמרכז עירוני לכל הכפרים והעיירות שבמחוז. בשל מיקומה המרכזי היתה סעליש, בתקופת הישוב היהודי שם, מבצר לתורה וחסידות.

גרעין הישוב היהודי בסעליש התהווה דוקא מחוץ לעיר עצמה, בכפר הגדול ראקאוויץ השוכן לא הרחק ממנה. רק בשלב מאוחר יותר הגיעו אותם יהודים מראקאוויץ, התישבו בסעליש והקימו בה קהילה. אותם יהודים היו שרידי חרב מגזירות ת"ח-ת"ט (1648-1649) אשר מילטו את נפשם מפרעות הדמים שערך הצורר חמלניצקי ימ"ש ביהודי פולין. בבקשם מקלט לעצמם העפילו הפליטים לפסגות הרי הקארפאטים, משם נדדו אל המישור והתפזרו בישובי קארפאטורוס ומארמארוש. תחלה לא הותר ליהודים להתישב בעיר סעליש, ולא היתה להם, איפוא, ברירה אחרת אלא להתישב בכפר ראקאוויץ הסמוך, כאמור לעיל. אולם בתקופה מאוחרת יותר קבלו היהודים ממושלי המחוז היתר מגורים בסעליש, והם עברו אליה והשתקעו בה. בתחלה היתה זו קהילה קטנה, אולם במרוצת השנים התפתחה הקהילה והתבססה יותר ויותר עד אשר היתה לאחת הקהילות היפות והמסורות ביותר בחבל ארץ הקארפאטים.

העיר סעליש נתברכה ביופי טבעי מיוחד, חוט של חן נמשך על פניה ביום ובלילה, בחורף ובקיץ, בסתיו ובאביב. מעברה אחד נשקפים מרחבי העד ושדות חקלאות בצבעים שונים המחליפים את גוונם לפי עונות השנה, ואילו מעברה השני בולטים הרי הקארפאטים הנישאים לגובה רב, את העיר מקיפה חגורה עבה של מטעי גפן משובחים המפיצים בעיר ניחוחות נעימים, כל ההרים והגבעות שבסביבתה עוטים ירק כרמים המפרנסים את תושבי האיזור בכבוד. גם רבים מן היהודים שהתגוררו בסעליש הרויחו את לחמם מייצור ומסחר יינות מעולים. את היינות שיצרו בסעליש היו היהודים משווקים בכל רחבי קארפאטורוס והונגריה ואף ייצאוהו לגאליציה השכנה.

תנאי מזג האויר הנוחים ונופה הקסום של סעליש הפכוה לעיר נופש, בתי

מרגוע ואכסניות רבות הוקמו בה, ובימות הקיץ רבו הבאים להנפש בהם. בין הבאים היו גם יהודים רבים בעלי יכולת, אולם באופן מיוחד ניכר היה בואם של רבנים ואדמו״רים אשר באו מדי שנה לכמה שבועות, בעיקר בעונת בציר הענבים, להבראה בסעליש. עובדת המצאותם של מנהיגים וצדיקים יצרה מין סאון יהודי בעיר, כאשר חסידיהם ומבקרים רבים אחרים, אשר בקשו להסתופף בצלם, ליטול עצה מהם ולהתברך בברכתם, היו פוקדים את העיר ובהזדמנות זאת היו אף הם מתעכבים בה לכמה ימי מנוחה והחלפת כוחות בגשמיות ורוחניות כאחד. בין הצדיקים שבאו לנופש בסעליש ידועים: הגה״ק רבי יצחק אייזיק טאוב, האדמו״ר מקאלוב, רבי מענדילי מקוסוב, רבי מענדילי מוויז׳ניץ, רבי עמרם בלוהם בעל ה„בית שערים" ועוד רבים אחרים.

בשלבים הראשונים להתישבות היהודית בסעליש ידעו המתיישבים קשיים כלכליים אשר מנעו מהם את הזכות להנהגה רבנית עצמאית. אולם כעבור זמן מה, כאשר חל שיפור במצבם הכלכלי של יהודי סעליש, בד בבד עם התייצבות כלכלתם של יהודי הכפרים והעיירות במחוז אוגוטשה, והחיים הקהילתיים המאורגנים החלו להתבסס יותר ויותר, החליטו ראשי קהילת סעליש למנות רב ומנהיג רוחני. שליחים מיוחדים מטעם וועד הקהילה החלו לתור אחרי רב מתאים, ומאחר ומוצאם של ראשוני המתיישבים היה מגאליציה, היה אך טבעי הדבר שישימו את פניהם למדינה זו ולשכנתה פולין, מתוך השערה כי שם ימצאו רועה רוחני אשר יהיה לרוחם.

רבי יאיר כ״ץ

לאחר זמן מה, בשנת תק״ה (1745) נפלה הבחירה על רבי יאיר כ״ץ. רבי יאיר, רבה הראשון של סעליש וגלילותיה, היה בנו של רבי יחיאל כ״ץ.

סיבת מינויו של רבי יאיר כ״ץ גם על הכפרים והעיירות שבגליל מחוז אוגוטשה, נעוצה היתה בכך שלמרות השתפרות המצב הכלכלי, עדיין התקשו המשפחות הכפריות המעטות שחיו במפוזר לשאת בעצמם בעול משרתו של רב, ואף על בני קהילת סעליש בעצמם היה זה נטל כבד, משום כך החליטו יהודי גליל סעליש להטות שכם יחדיו ולמנות רב אחד לכולם.

תקופת כהונתו של רבי יאיר כ״ץ נמשכה כשלושים וחמש שנים, מעת מיניו בשנת תק״ה ועד לפטירתו בשנת תק״מ (1780). לאחר פטירתו נוצר חלל ריק בסעליש,

במשך כשלוש עשרה שנים לא נמצא ממלא מקום לרבי יאיר כ"ץ וכס הרבנות נותר פנוי.

רבי ברוך אביו של בעל ה„תניא"

בימים ההם, בשנת תקמ"ה (1785) או תקמ"ו (1786), בעת שקהילת סעליש נותרה ללא מנהיג רוחני, הגיע לעיר גולה יהודי, תלמיד חכם ממונקאטש, והחל לשמש בתפקיד מלמד לילדי סעליש. גם בהיותו מתגורר במונקאטש זכו ילדי העיר ללמוד תורה מפיו, ועתה כשנאלץ לעבור לסעליש ניאות להמשיך בעבודת הקודש לאלף בינה לתינוקות של בית רבן.

על אף היותו מעורב בחיי הקהילה לא ידע אף אחד מהתושבים מיהו רבי ברוך, המלמד החדש, ואיזה גדולי עולם יצאו ועתידין לצאת ממנו. רק לאחר פטירתו בשנת תקנ"ב (1792) נודע לאנשי סעליש כי המלמד הצנוע היה אביו של רבי שניאור זלמן בעל ה„תניא".

אגדות רבות מתהלכות סביב דמותו של רבי ברוך, לפי אחת מהן, הידועה כמסורת השגורה בפי אנשי חב"ד, נשאל רבי ברוך בטרם פטירתו אם יש לו בנים. על כך השיב כי יש לו ארבעה בנים רבנים המתגוררים ברוסיה, וכי לשניים מהם צריך להודיע על פטירתו, לאחד מהם צריך רק לרמוז ואילו לרביעי אין צורך אפילו ברמזים כי הוא ידע כבר מעצמו. עוד מסופר, כי כאשר נודע לבעל ה„תניא" על פטירתו של אביו, הזדרז לשגר שליח עם כסף לסעליש, על מנת לשלם שכר ליהודי שהחזיק את אביו בביתו וסעדו לעת זקנתו, וכן תשלום לחברה קדישא עבור הטיפול בנפטר, עבור חלקת הקבר ועבור הקמת המצבה על קברו. כפי שמסופר, שניהם סרבו לקבל את הכסף, אולם רבי שניאור זלמן לא ויתר והענין התגלגל עד שהגיע לדין תורה. פסק הדין הורה כי על החברה קדישא לקבל את הכסף, אולם האיש שאיכסן בביתו את רבי ברוך, זכאי לוותר על התשלום עבור החזקתו בביתו.

לעומת מסורתם של אנשי חב"ד, שגורה בפי אנשי סעליש מסורת אחרת, אותה שמעו מזקני העיר, לפיה נשאל רבי ברוך, כאשר חלה והאנשים שטפלו בו הבינו כי קרב יום פטירתו, אם יש לו בנים והיכן הם נמצאים. רבי ברוך סרב להשיב לשאלותיהם ומאן לגלות על אודותיו מאומה, וכך נפטר בלא שיודיע דבר על מוצאו, משפחתו ובניו.

לפי אותה מסורת, כעבור מספר שנים, כאשר רבי שניאור זלמן מלאדי התפרסם

כבר כגאון גדול בתורה וכאחד ממנהיגי תנועת החסידות, הגיע יום אחד לסעליש, אסף מנין אנשים ועלה לקברו של אביו, רבי שניאור זלמן חלץ את מנעליו וביקש ממנו מחילה באותו מעמד. לפי גירסא זו רק אז נודע לאנשי סעליש כי רבי ברוך היה אביו של בעל ה„תניא״.

רבי יהודה הכהן העלער

כאמור לעיל, כשלוש עשרה שנים נותרה העיר סעליש ללא רב, עד אשר בשנת תקנ״ג (1793) או תקנ״ד (1794) החליטו ראשי הקהל למנות את רבי יהודה הכהן העלער לרב הקהילה. רבי יהודה נולד לאביו ר׳ יוסף הכהן העלער בעיירה קאלוש שבגאליציה.

מתוך ענוותנותו ביכר רבי יהודה, בצעירותו, את עסקי המסחר על פני נשיאה בעול הרבנות, על אף היותו ראוי לתפקיד. לאחר זמן מה עזב רבי יהודה את עסקי המסחר והחל לעבוד כמוזג באחד הכפרים הסמוכים לקאלוש, אולם מצבו נעשה דחוק והוא נאלץ לעקור מקאלוש ולעבור ללבוב, שם החל ללמד גמרא לבחורים חריפים בעלי כשרונות מיוחדים.

בעת שהתגורר בלבוב פגש ברבי יוסף תאומים בעל ה„פרי מגדים״. גם רבי יוסף תאומים היה מלמד, ובין השניים נוצרו קשרי ידידות. באותה עת הדפיסו בלבוב את הספר הידוע „קצות החושן״, אשר מחברו היה אחיו, רבי אריה הכהן אב״ד סטרי שבגאליציה, ומאחר ורבי יהודה היה בעיר, נתבקש לפקח על הדפסת הספר.

במשך כמה שנים ישב רבי יהודה בלבוב, עד אשר נתקבל למשרת דיינות במונקאטש. רבי יהודה כיהן זמן מה כדיין בבית הדין של קהילת מונקאטש, ובשנת תקנ״ג נתבקש ע״י ראשי קהילת סעליש לבוא ולכהן כרב בעירם. רבי יהודה ניאות להצעתם, עזב את מונקאטש ובא לסעליש. בבואו לסעליש החל רבי יהודה לפעול למען הרמת קרן התורה בעיר ובמחוז אוגוטשה כולו, כמו״כ עשה רבות לביצור וביסוס חומת הדת וחיי הקהילה.

רבי יהודה הכהן העלער נתפרסם בעולם התורה בחיבורו הנודע לתהילה הנקרא: „קונטרס הספיקות״, אשר צורף לספרו של אחיו „קצות החושן״. אנשי קהילת סעליש היו מתפארים ומשתבחים ברב הגאון שנפל בחלקם, אשר ניאות לפאר את כס הרבנות בעירם. בסעליש ישב רבי יהודה כשמונה תשע שנים, עד לשנת תקס״ב (1802), כאשר הוצעה לו כהונת רב ואב״ד בקהילת סיגעט. רבי יהודה קיבל את

ההצעה ועבר לסיגעט, שבה עסק רבי יהודה, מלבד ברבנות ודיינות, גם בהרבצת תורה במשך כשבע עשרה שנים עד ליום פטירתו בכ״ז ניסן תקע״ט (1819).

רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד

רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד היה בנו של רבי אברהם אבלי הכהן, אב״ד פינטשוב, בעל „שו״ת כתר כהונה״. רבי חיים מאיר זאב היה ממיוחסי הכהונה, דור אחר דור, עד לרבינו הגדול רבי שבתי הכהן הידוע בכינוי: „הש״ך״, על שם ספרו שפתי כהן. מלבד יחוסו ככהן לש״ך, היה רבי חיים מאיר זאב מיוחס גם למעלה בקודש עד לרמ״א מקראקא.

עוד בהיותו צעיר יחסית החל רבי חיים מאיר זאב לכהן כאב״ד. את כהונתו הראשונה עשה בעיר טרלא שבפולין. אולם כעבור זמן מה, בשנת תקס״ח נאלץ לעזוב, ביתו בטרלא נשרף בשריפה גדולה אשר פרצה בעיר וכילתה רבים מבתיה. רבי חיים מאיר זאב נותר, איפוא, ללא קורת גג, ומחוסר ברירה נדד ממקום למקום עד אשר הגיע להונגריה. זמן מה לאחר שהתיישב בהונגריה נתקבל לרב בקהילת ראצפערט. רבי חיים מאיר זאב ישב על כס הרבנות של ראצפערט במשך כמה שנים, ולאחר שהוצעה לו הרבנות של קהילת אודוואר עזב את ראצפערט ועבר לאודוואר. בקהילת אודוואר ישב על כס הרבנות עד אשר בשנת תק״פ (1820) פנו אליו ראשי קהילת סעליש בהצעה שיבוא לכהן כרב בעירם. רבי חיים מאיר זאב נעתר לבקשתם, וזמן קצר לאחר מכן עזב את אודוואר והתעטר בכתרה של רבנות סעליש ומחוז אוגוטשה.

רבי חיים מאיר זאב התפרסם כגאון גדול בתורה כחריף ובקי ובעל מידות תרומיות. שמו יצא לתהילה בכל רחבי קארפאטורוס, ובחורים רבים אשר ביקשו ללמוד תורה מפיו נהרו לישיבה שניהל בסעליש. את הישיבה הקים עוד בהיותו רב בראצפערט. כאשר עבר לאודוואר העביר עמו את ישיבתו אליה. בבואו לסעליש העביר את ישיבתו עמו, וזו היתה הישיבה הראשונה שהוקמה בסעליש. רבי חיים מאיר זאב שמר על קשרי ידידות עם הגה״ק האדמו״ר רבי יצחק אייזיק טאוב מקאלוב אשר מפעם לפעם היה בא לבקרו.

רבי חיים מאיר זאב סבל מיסורי מחלות, ובשל כך נאלץ היה לנסוע להתרפאות במרחצאות מלח המרפא המצויות בקרבת העיר סיגעט. רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד נפטר בהיותו בסיגעט ביום כ״ב לחודש אדר ב׳ תקצ״ב (1832) ונטמן בבית העלמין של קהילת סיגעט.

הרב פאלק

אחרי רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד כיהן בסעליש רבי פאלק, אשר תולדותיו אינן ידועות, לא ברור מאין בא לסעליש ולאן עבר כאשר עזב את הרבנות בסעליש, גם לא ברור מה היו המניעים והסיבות לעזיבתו, רק דבר אחד ידוע שתקופת כהונתו היתה לאחר פטירת רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד בשנת תקצ״ב, ולפני שהחלה תקופת כהונתו של רבי אליעזר ליפמן שטיין בשנת תקצ״ז.

פרטים אלה מתבררים מתוך תשובה אחת שנכתבה על ידי הרב פאלק, ונתפרסמה בשנת תרס״ט (1909) בספר „אבן המאיר״ אותו חיבר הרב מאיר שטיין. תשובה זו היא כנראה היחידה שנמצאה ממנו ונכתב בה כך: „לדייני ישראל - אוהבי הרב הגאון המפורסם כש״ת מוהר״ר אלעזר ניסן טייטלבוים, וה״ה הרב הגדול מעוז ומגדל כש״ת מו״ה יוסף, היושבים על מדין „בק״ק סוהאט והגליל״ (סוהאט היא העיר סיגעט).

בתחילת התשובה מצטדק הרב פאלק על שהוא מתאחר בשליחת תשובתו, ועל כך הוא כותב: „גי״כ (גושפנקת ידי כבודכם) הגיעני זה כמה, אכן טרדותי אשר רבו מלמנות לכל איש אשר שואל להלכה ולמעשה - מנעוני להשיבם עד כה״. על התשובה הנ״ל הוא חותם „הק׳ פאלק חופק״ק סוליש וגליל אוגוטשה״. התשובה נושאת את התאריך: „יום א׳ י״ט לירח שנולד בו מ׳ש׳ה׳ ר׳ב׳ן׳ לפ״ק״, דהיינו תקצ״ז (1837).

ואמנם העומד על תוכנה של תשובה זו, יכול להתרשם מגודל בקיאותו של הרב פאלק בש״ס ופוסקים, וכי גדולי הרבנים בדורו התייעצו עמו בבירור ופסיקת הלכות. כמו כן נראה שהיה מפורסם ברבים והשיב בהלכה לפונים אליו.

רבי אליעזר ליפמן שטיין

לאחר תקופת כהונתו של הרב פאלק בסעליש, נתקבל רבי אליעזר ליפמן שטיין לכהן כרב הקהילה. התאריך המדיוק לבחירתו אינו ידוע, אולם מה שברור הוא שהדבר היה בין השנים תקצ״ז (1837) לתקצ״ט (1839).

בטרם הבחרו לרבה של סעליש וגלילות אוגוטשה כיהן רבי אליעזר ליפמן בקהילת דיענדעש, אולם בעקבות מריבה שפרצה בינו לבין ראשי הקהילה עזב רבי

אליעזר ליפמן את דיענדעש ועבר לסעליש. המריבה פרצה על רקע האיסור שהטיל על השוחט להמשיך בעבודתו. ראשי הקהילה כעסו על רבי אליעזר ליפמן והחליטו לקונסו. מן המשכורת החודשית שקיבל הפחיתו את שיעור משכורתו של השוחט.

בימים ההם, כאשר רבי אליעזר ליפמן הגיע לסעליש, היה נחשב כבר לאחד מחשובי הרבנים בהונגריה. עוד קודם לכן קשר קשרי משא ומתן הלכתיים עם בעל ה„חתם סופר״, וכן עם תלמידיו: רבי מאיר אש, בעל ה„אמרי אש״, רבי יהודה אסאד, בעל „מהר״י אסאד״ ואחרים.

כל ימיו שאף רבי אליעזר ליפמן לעלות לארץ ישראל, ובשנת תקצ״ט (1839),זמן קצר בלבד לאחר שהחל לכהן כרב בסעליש, החליט להגשים את שאיפתו. הוא עזב את העיר סעליש בדרכו לארץ הקודש, אולם לבסוף חזר מרצונו והתקבל לכהן בתפקיד רבה של קהילת דונאסערדאהעלי. על כס הרבנות בדונאסערדאהעלי ישב במשך כאחת עשרה שנים, משנת ת״ר עד לשנת תרי״א (1840 – 1851).

רבי אליעזר ליפמן ניהל ישיבה בהיותו בדונאסערדאהעלי, תחת ידיו התנהלו סדרי הישיבה בצורה מאורגנת ומסודרת למופת. רבי אליעזר ליפמן חיבר גם כמה ספרים: „אבל משה״, ספר העוסק בהספד על רבי משה סופר בעל ה„חתם סופר״; „השנות הבמה״ ו„עיר שושן״. רבי אליעזר ליפמן שטיין נפטר בשנת תרי״א.

רבי חיים משה הכהן

לאחר שרבי אליעזר ליפמן שטיין עזב את סעליש, החלו ראשי הקהל לתור להם אחרי רב. אחרי שנת ת״ר בחרו ברבי חיים משה הכהן. רבי חיים משה הכהן היה נכדו של רבי יאיר כ״ץ, רבה הראשון של סעליש.

רבי חיים משה היה ידוע בעולם הרבנות כלמדן מופלג, חריף ובקי בש״ס ופוסקים. כך מסתבר מתוך תשובה ששלח אליו בעל הכתב סופר בשנת תרי״ג. זהו לשון התשובה כפי שהיא מובאת בספר תשובות „כתב סופר״ חלק אה״ע כ״ח ב׳: „כהן שדעתו יפה, סכינא חריפא, ידידי הרב המאור הגדול חרוץ ובקי, המפורסם מעוז ומגדל, כש״ת״ וכו׳.

רבי חיים משה הכהן נפטר בשנת תרי״ז (1857).

רבי שמואל שמעלקא קליין

לאחר פטירתו של רבי חיים משה הכהן נותר כס הרבנות של סעליש פנוי עד לשנת תר"כ. בשנה זו בחרו ראשי הקהילה ברבי שמואל שמעלקא קליין לכהונת רב העיר סעליש. דמות עילאית עטופת הוד התגלמה דמותו של רבי שמואל שמעלקא, מח"ס „צרור חיים". המוני בית ישראל בכל רחבי הונגריה העריצוהו וסרו למשמעתו. היה ידוע בכינויו „רבי שמואל שמעלקא מסעליש".

רבי שמואל שמעלקא נולד לאביו ר' יוסף קליין בכפר סוואטש השוכן במחוז סילאדי שבטרנסילבניה, בשנת תקס"ה (1805). בהיותו בגיל בר מצוה נסע ללמוד תורה בוואשוואד הסמוכה לסאטמאר. בוואשוואד גילה ר' שמואל שמעלקא כוחות עצומים בלימוד, תוך זמן קצר כבר היו שגורים בפיו כמה מסכתות על פה. בשלב מאוחר יותר נדד רבי שמואל שמעלקא וגלה למקום תורה, לישיבת לאקענבאך, אחת משבע הקהילות, שם למד תורה אצל רבי שלום אולמאן בעל ספרי ר"ש על משניות. בלאקענבאך התעלה רבי שמואל שמעלקא מעלה מעלה וקנה קנינים רבים בתורה ויראת שמים. רבי שמואל שמעלקא למד בישיבת לאקענבאך עד לגיל שמונה עשרה.

בשנת תקצ"ג (1833), בהיותו כבן עשרים ושמונה שנים בלבד, כבר נתעטר בכתר הרבנות. היתה זאת קהילת באלקאני, השוכנת במחוז סאבאלטש, אשר בחלקה נפלה הזכות להיות מונהגת בידיו של אחד מגדולי הדור, רבי שמואל שמעלקא קליין. מיד עם בואו לבאלקאני הקים רבי שמואל שמעלקא ישיבה בעיר. עד מהרה החלו לנהור אל הישיבה בחורים צמאי תורה ותאבי הדרכה רוחנית, כשהם נספחים מסביב לראש הישיבה, רבי שמואל שמעלקא.

רבי שמואל שמעלקא היה מוסר שיעורי גמרא בישיבה, בהם נהג ללמד את הפשט בגמרא עם הראשונים והאחרונים, כאשר הוא מחדד את הדברים בפילפולים וחידושים שלו. זמן מה ישב בבאלקאני, עד אשר נתקבל לכהונת הרבנות של קהילת חוסט שהתפנתה לאחר שהרב הקודם, רבי מנחם א"ש עזב את חוסט כדי למלא את מקום אביו, רבי מאיר א"ש, באונגוואר. בחוסט ישב רבי שמואל שמעלקא עד אשר נבחר לכהן כרבה של סעליש בשנת תר"כ.

כאשר הגיע רבי שמואל שמעלקא לסעליש, החל להגדיל את ישיבתו, בחורים רבים מכל גליל אוגוטשה ומכל רחבי הונגריה אשר ביקשו ללמוד תורה מפיו ולהתבשם מאור חכמתו, התדפקו על דלתותיה. רבי שמואל שמעלקא ראה נחיצות רבה בטיפוחה של הישיבה, כי רק על ידה אפשר היה להבטיח את עתידם הרוחני של בני הדור הצעיר. אולם הוא לא הסתפק רק בהקמת הישיבה, אלא פעל למען הרבות

רבי שמואל שמעלקא קליין — אב"ד סעליש

תורה וקדושה בין כל שכבות הציבור בעיר וסביבתה. בימיו החל לימוד התורה המאורגן להתפשט בכל מקום בעיר ובכל הכפרים והעיירות שבגליל אוגוטשה, אפילו פשוטי העם השתתפו בשיעורי תורה.

ברחבי הונגריה נודע רבי שמואל שמעלקא כאחד מן הגאונים החריפים ביותר בתורה, כולם ראוהו עולה בקנה אחד עם גאוני התורה בתקופתו. רבי שמואל שמעלקא עמד גם בקשרי שו"ת עם גדולי הדור, ה„חתם סופר", ה„כתב סופר", בעל ה„דברי חיים" ועוד אחרים. כאשר פרסמו גדולי הרבנים בהונגריה „קול קורא" נגד החלטות קונגרס הרבנים בבודאפשט בשנת תרכ"ט (1869), בדבר הפרדת הקהילות הוותיקות והקמתן של קהילות אורטודוכסיות חדשות, היה גם רבי שמואל שמעלקא קליין, רבה של סעליש, בין החותמים.

מלבד היותו מפורסם כמנהיג רוחני דגול וכגדול בתורה, נתפרסם רבי שמואל שמעלקא קליין גם כבעל מופת. רבים נושעו על ידו ומדי יום היו מתדפקים על דלתותיו אנשים רבים מבקשי ישועה וברכה, עצה ותושיה. מלבד עיסוקיו הציבוריים בעניני הקהילה בית הדין והישיבה, היה מל תינוקות בסעליש וסביבתה. רבי שמואל שמעלקא היה בעל שאר רוח, נפשו האצילית חלשה גם על עולמות המוסיקה, והוא נחון בקול חזק וערב. בימים נוראים, חגים ושבתות ואירועים מיוחדים היה עובר לפני התיבה, תפילתו נודעה כמיוחדת במינה, ניגוניו, שאת חלקם הלחין בעצמו ומהם שנשתמרו עד היום הזה, עם נוסח התפילה שלו, עוררו במתפללים ערגה מיוחדת של בקשת ה'. גם דרשותיו, אותן נשא בלהט רב ובקול חוצב להבות, היו מעוררות את שומעיהן לחשבון נפש ולהרהורי תשובה.

במשך כשש עשרה שנים ניהל רבי שמואל שמעלקא קליין ביד רמה את עניניה הרוחניים של קהילת סעליש עד ליום פטירתו בט"ו לחודש אדר שנת תרל"ה.

רבי פנחס חיים קליין

עם הסתלקותו של רבי שמואל שמעלקא קליין בעל „צרור חיים", העבירו ראשי הקהילה את שרביט ההנהגה לידי החמישי שבבניו, רבי פנחס חיים.

רבי פנחס חיים, איש נעים הליכות ובעל מזג נוח, ניהל את קהילתו בדרכי נועם. בימיו התפתחה הקהילה והתרחבה בכמות ובאיכות. יהודים רבים שהתגוררו מחוץ לעיר, ואשר חפצו להצטרף לקהילה המבוססת מבחינה רוחנית והמאורגנת בתחום החיים הציבוריים, החלו להגר לסעליש, חיי התורה שיגשגו ופרחו בכל מקום. רבי

פנחס חיים המשיך בדרכו של אביו וניהל את הישיבה הגדולה, צעירים מסעליש וגלילותיה נהרו אל הישיבה ללמוד תורה מפיו ומצוות הרבנים שסייעו בידיו. לצדו בניהול הישיבה עמדו חתניו, רבי יוסף נחמיה קורניצר, רבי נח יעקב דויטש ורבי טוביה שווייגער, אותם מינה כמגידי שיעורים.

לפני מלחמת העולם הראשונה, כאשר העיר סעליש היתה עדיין בתחומה של מדינת הונגריה, נבחר רבי פנחס חיים לחבר קבוע בועד העשרה הידוע. הועד הורכב מחשובי הרבנים בהונגריה, ומטרת הקמתו היתה לשם ניהול הלשכה האורטודוכסית בבודאפשט. חינו המיוחד והמשתפך של רבי פנחס חיים הבריק שבעתיים לנוכח חריפותו ופקחותו שבאו לידי ביטוי גם בשנינות הדיבור, דורשי הנוטריקון דרשו עליו: „פנחס חיים קליין - פק״ח״.

מלבד תפקידיו בתוך העיר ובענינים הציבוריים הכלל ארציים, כיהן רבי פנחס חיים גם כנשיא משנה של כולל רבי מאיר בעל הנס - כולל מונקאטש ועשרה בעצירקען (גלילות) בארץ הקודש. רבי פנחס חיים עמד גם בקשרי שו״ת עם גאוני ארץ כרבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, אב״ד סיגעט ובעל ה„ייטב לב״, עם רבי מנחם פאנעט, אב״ד דעש ובעל שו״ת „אבני צדק״, וכן עם מחותנו רבי גרשון סגל ליטש רוזנבוים, אב״ד טאליה ובעל שו״ת „משיב דברים״. רבי פנחס חיים קליין, אב״ד סעליש, נפטר ביום ג׳ בניסן שנת תרפ״ג (1923).

רבי יוסף נחמיה קארניצער

לאחר פטירת רבי פנחס חיים קליין, החל חתנו, רבי יוסף נחמיה קארניצער למלא את מקומו כרבה של סעליש. רבי יוסף נחמיה נולד בקראקא לאביו רבי עקיבא, בנו של רבי אליהו קארניצער חתנו של בעל ה„חתם סופר״. אמו של רבי יוסף נחמיה, הרבנית רייזל, היתה בתו של רבי שמעון סופר אב״ד קראקא. אמו נפטרה בעת לידתו, ועוד בהיותו ילד רך בשנים נתייתם גם מאביו, ורבי יהודה גרינוואלד, אב״ד סאטמאר, אסף את יוסף נחמיה היתום אל תוך ביתו. באותם הימים כיהן רבי יהודה גרינוואלד כרבה של באניהאד, וניהל שם ישיבה. בהיותו נער צעיר החל רבי יוסף נחמיה ללמוד תורה בישיבת באניהאד, והוא למד בשקידה והתמדה יומם ולילה. מיום ליום התעלה מעלה מעלה במעלות התורה והיראה, קנה קנינים ועשה חיל רב בידיעת התורה לרחבה ולעומקה. כאשר התבגר והיה לבחור, נסע לפרשבורג ללמוד תורה בישיבתה הרמה. לימודיו בפרשבורג הצמיחו לו כנפיים בעלות עוצמה למדנית מיוחדת, וככל שעבר הזמן התגלו כשרונותיו המזהירים יותר ויותר.

רבי יוסף נחמיה קארניצער — אב"ד סעליש

רבי יוסף נחמיה למד בפרשבורג עד לנישואיו בשנת תר"ס. אשתו היתה הרבנית בריינדל, בתו של רבי פנחס חיים קליין, אב"ד סעליש. רבי יוסף נחמיה עבר לסעליש, היה סמוך על שולחן חותנו, ובמשך כשתים עשרה שנה ישב על התורה והעבודה ולא פסק פומיה מגירסא. בהיותו מקורב לחותנו וסמוך לשולחנו, החל רבי יוסף נחמיה להושיט לו עזרה וסיוע בניהול הישיבה, ובשלב מסויים אף החל לומר בה את שיעוריו. באותם הימים התפרסמה ישיבת סעליש כאחת הישיבות הגדולות והבכירות בכל רחבי הונגריה. חותנו, רבי פנחס חיים קליין, אשר הכיר בכשרונותיו המצויינים, העריכו והעריצו לאין ערוך, ולעת זקנתו, כאשר נחלש וכוחותיו עזבוהו, גילה לראשי הקהילה את אשר עם לבו, כי הוא מבקש מהם למנות את חותנו רבי יוסף נחמיה לעוזרו בניהול עניני העיר כרב ואב"ד לצדו.

ראשי הקהילה נעתרו לבקשת רבם הנערץ, ואמנם, החל משנת תרע"ב, החל רבי יוסף נחמיה לשאת בעול הרבנות והטה שכם אחד עם חותנו בכל עניניה של קהילת סעליש. לאחר פטירת חותנו רבי פנחס חיים, בשנת תרפ"ג, החל רבי יוסף נחמיה למלא את מקומו של חמיו, והיה רבה היחיד של סעליש. על כס המשרה הרמה ברבנות סעליש ישב רבי יוסף נחמיה כשנתיים בלבד, עד לשנת תרפ"ה, עת שנבחר לכהן כרב ואב"ד קהילת קראקא.

עוד בהיותו אב"ד וראש ישיבת סעליש והגלילות, ניהל רבי יוסף נחמיה התכתבות הלכתית עם גאוני ארצו וגאונים שישבו מחוץ לגבולות הונגריה. בספרו „שו"ת וחידושי רבינו יוסף נחמיה", אפשר למצוא תשובות רבות העוסקות בשאלות קשות ומסובכות בכל מקצועות התורה, וביניהם מהגאונים: בעל ה„הרי בשמים" אב"ד סטניסלאוו, בעל „ערוגות הבושם" אב"ד חוסט, בעל „מחזה אברהם", אב"ד בראד, רבי מאיר אראק, אב"ד בוטשאטש, רבי שמואל ענגעל אב"ד ראדומישל ועוד. הצד השווה שבכל המכתבים הרבים שהורצו והגיעו אליו, הוא היחס המיוחד החושף הערצה והערכה, מצד הכותבים החשובים, כלפי ר' יוסף נחמיה.

רבי יוסף נחמיה היה איש האשכולות, אב ופטרון רוחני לכל בני קהילתו. באישיותו התמזגו כל המידות הנכונות לצד גאונות עצומה בהלכה וכושר למדנות אדיר, נואם בעל עצמה ודרשן בחסד עליון, ובנוסף לכל אלה גם כשרון מנהיגותי במובן הנעלה של המושג. אין כל פלא, איפוא, בעובדה, שבכל יום היו מגיעות אליו הצעות לכהן ברבנות בקהילות גדולות וחשובות כבודאפשט, אנטווערפן, פראנקפורט, אולם לכולם הוא סרב, רבי יוסף נחמיה שבע נחת מקהל עדתו בסעליש, ובפרט מפני שטרדות עניני הציבור והרבנות לא הפריעוהו מלהעניק את רוב מרצו, יגיעו, וזמנו לניהול הישיבה ומסירת השיעורים בה.

בשנת תרפ״ה הוכתר רבי יוסף נחמיה כאב״ד העיר בה״א הידיעה, עיר ואם בישראל, קראקא. תחת הנהגתו, במשך כשמונה שנים, התעלה כס הרבנות של קראקא והיה לרבנות החשובה והנעלה ביותר בכל רחבי פולין. רבי יוסף נחמיה קארניצער נפטר ביום ב׳ לחודש אייר בשנת תרצ״ג.

רבי שלמה ישראל קליין

רבה האחרון של סעליש, היה רבי שלמה ישראל קליין. רבי שלמה ישראל, בנו של רבי פנחס חיים קליין, נתמנה לכהונת רבה של קהילת סעליש, לאחר שרבי יוסף נחמיה קארניצער עזב את העיר בשנת תרפ״ה ועלה על כס הרבנות בקראקא. רבי שלמה ישראל נולד בסעליש, ובהיותו בחור למד תורה בישיבת אונסדורף. כאשר הגיע לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי נתנאל הכהן פריד, בעל „שו״ת „פני מבין״ ואב״ד באלמאז־אויואראש.

בימיו של רבי שלמה ישראל היתה קהילת סעליש אחת מן הקהילות המגובשות והמסודרות ביותר בכל רחבי חבל ארץ הקארפאטים. מערכת פעילויותיה של הנהלת הקהילה הקיפה קשת של פעולות מגוונות בכל התחומים. מוקד הפעילות, משרדי הנהלת הקהילה, היה בחצר הגדולה הסמוכה לבית הכנסת הגדול. בנין בית הכנסת הגדול הסתיים בשנת תרס״ד (1904), ולצדו באותה חצר נבנו גם משרדי הקהילה וכל מוסדותיה, דירת הרב, דירת הדיין, השו״ב והשמש. כמו״כ נמצאו בחצר מקוה טהרה, בית שחיטה לעופות ובית הכנסת אורחים.

מלבד בית הכנסת הגדול היו פזורים כמה וכמה בית מדרש גדולים ברחבי העיר. הידועים שבהם: בית המדרש של „חברה משניות״, בית המדרש „נוסח ספרד״, בית המדרש „מחזיקי תורה״, ואחרים קטנים יותר. בעיר סעליש הוקמו גם כמה מוסדות וחברות כגון: „לינת אורחים״, „חברת תהילים״, „אגודת נשים״, „תפארת בחורים״ ועוד.

בתקופת כהונתו של רבי שלמה ישראל התקיימו בסעליש שתי ישיבות, האחת התנהלה בהנהגתו ובפיקוחו, ואילו השניה נוהלה בידיו של האדמו״ר מספינקא. בישיבה של רבי שלמה ישראל למדו כ־30 - 40 בחורים. בכל הקשור לניהול עניני הרבנות והקהילה השוטפים בעיר נהג רבי ישראל שלמה בדרכי אביו, רבי פנחס חיים קליין, ובדרכי גיסו רבי יוסף נחמיה קארניצער בדרכי נועם, אולם בהקפדה מלאה על

כל קוצו של יוד, מתוך מגמה ברורה להעלות ולהרים את קרן התורה וחיזוק חיי הדת בקהילה.

עם כניסת הצבא הגרמני לחוצות סעליש, רוכזו כל היהודים בגיטו שהוקם עבורם בתוך העיר. אל יהודי סעליש הכלואים בגיטו, צורפו והובאו גם כל היהודים ממחוז אוגוטשה. מגיטו סעליש גורשו כל היהודים והובלו לאושוויץ, שם מסרו רוב יהודי קהילת סעליש ומחוז אוגוטשה את נשמתם על קידוש השם. רבי שלמה ישראל קליין היה בין הנדונים לעבודות פרך, הוא עבר את כל שבעת מדורי הגהינום במחנות הריכוז באושוויץ, ונפטר בברגן בעלזן ביום ו׳ לחודש אדר בשנת תש״ה.

פרק אחד עשר

ק"ק סערעדנא – קהילה עתיקת יומין

בינות לשתי ערי הכרך, אונגוואר ומונקאטש, שוכנת לה העיירה סערעדנא. התישבות היהודים בסערעדנא החלה בתקופה מוקדמת מאוד, עוד בטרם הורשו להתיישב בעיר אונגוואר. עדות נאמנה לכך ניתן למצוא בתאריכים המצויינים על המצבות שנותרו עדיין בשלימותן בבית העלמין היהודי העתיק. בשלב מאוחר יותר, בשנת תק"ע (1810), נוסדה הקהילה המאורגנת, ואילו בית הכנסת נבנה בשנת תקפ"ה.

קהילת סערעדנא לא היתה מן הקהילות הגדולות, בשנת תר"ץ (1930) נמנו כ־600 יהודים בעיר, כולם יראים ושלמים, חסידים ואנשי מעשה, אשר המשיכו במלאכת שזירת שלשלת הזהב של מסורת האבות מדור לדור. רוב תושביה היהודים של העיירה סערעדנא עסקו בענף החקלאות, בעיקר בכרמי ענבי היין ובעצי פרי אחרים. בעונת הבציר היתה תעשיית היין מתפתחת ומספקת פרנסה בשפע למאות יהודים. אחרים התפרנסו ממסחר זעיר ומשאר המקצועות שהיו מצויים בחבל ארץ הקארפאטים. השקט והשלווה היו המאפיין העיקרי בחיי היומיום של יהודי סערעדנא בכל תקופת קיום הקהילה עד לימי האימים בשנים ת"ש - תש"ד.

רבנים חשובים כיהנו בקהילת סערעדנא ופיארו את כס הרבנות שלה. הרב הראשון של סערעדנא הידוע לנו, היה רבי מענדלי, הוא נפטר בשנת ת"ר (1840). לאחר שרבי מנדלי נפטר בחרו ראשי הקהלה ברבי מנחם א"ש לכהונת הרבנות. רבי מנחם ישב על כס הרבנות של סערעדנא עד אשר נתקבל לכהן כרבה של חוסט, בשנת תר"ה. בחוסט כיהן רבי מנחם א"ש כרבה של הקהילה עד אשר נתבקש בשנת תרי"ב, ע"י ראשי קהילת אונגוואר, לבוא ולמלא את מקומו של אביו. לאחר שרבי מנחם א"ש עזב את סערעדנא, בשנת תר"ה, הושיבו ראשי הקהלה את רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד על כס הרבנות בעיר. רבי יעקב יחזקי' כיהן פאר ברבנות סערעדנא עד ליום פטירתו בשנת תרכ"ט.

רבי שלום אדלער

מאז פטירתו של רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד ועד לדור האחרון של יהודי סערעדנא בתקופת השואה, פיארה שושלת הרבנים לבית משפחת אדלער את כס

הרבנות בעיירה. ראשון השושלת היה רבי שלום אדלער, מחבר הספר „רב שלום" על התורה ומועדים. רבי שלום נולד בשנת תר"ז בעיירה באדענוש, השוכנת במחוז מארגארעטן, לאביו מוה"ר ר' מנחם ולאמו מרת רייזל. עוד בהיותו ילד נתייתם רבי שלום מאביו, ודודו, אחי אמו, רבי הלל ליכטנשטיין מקאלאמיי, לקחו אליו לחנכו לתורה ויראת שמים. רבי שלום למד בהתמדה רבה ורכש ידיעות רבות בש"ס ופוסקים, וכשהיה ראוי זכה לסמיכה מרבי מנחם א"ש אב"ד אונגוואר. כשהגיע לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי יצחק אייזיק ביליטצער, אב"ד נאדי־אידא ומחה"ס „באר יצחק" על התורה ומועדי השנה.

בשנת תרכ"ט, בהיותו כבן עשרים ושתיים שנה בלבד, לאחר פטירת גיסו, בעל אחותו, רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד, נבחר ע"י ראשי קהילת סערעדנא למלא את מקום גיסו בכהונת רב העיירה וגלילותיה. בבואו לסערעדנא החל רבי שלום לפעול לחיזוק וביסוס חיי הדת ולהרמת קרנה של תורה בעיירה. כדי להגשים את מטרתו, להפוך את סערעדנא למקום תורה, ראה רבי שלום חשיבות גדולה בהקמת ישיבה לצעירי העיירה. ואמנם, הישיבה הוקמה, וקבוצה גדולה של תלמידים הגיעו אליה כדי ללמוד תורה מפי ראש הישיבה, רבי שלום, ולקבל ממנו דרך בלימוד.

בבקשו יראת שמים והדרכה בהנהגת קהל עדתו, היה רבי שלום מחזר על פתחיהם של צדיקי הדור. רבי שלום הרבה לנסוע במיוחד לצאנז, בהיותו דבק בגה"ק בעל ה„דברי חיים". ואכן, קרבתו לצדיקי הדור השפיעה מאוד על אישיותו, הוא עלה ונתעלה והעלה עמו את כל בני קהילתו. רבי שלום עמל רבות להחדרת אור התורה גם אל קבוצות היהודים בישובים שבגליל סערעדנא, ואכן, ההצלחה האירה לו פנים, פעילותו העניפה הביאה לשינוי רוחני גדול בקרב כל היהודים שבאיזור רבנותו.

תודות לעבודתו הרוחנית המגוונת והשינויים הגדולים שחלו כתוצאה ממנה בכל תחום רבנותו, יצא שמו של רבי שלום בחבל ארץ הקארפאטים והונגריה ובעולם היהודי כולו כמנהיג רוחני מן השורה הראשונה. בעקבות זאת נתבקש רבי שלום, בשנת תרמ"ז ע"י ועד „קהל אנשי אונגארן" בניו יורק, לבוא ולכהן כרבם. תחלה נטה רבי שלום לתת את הסכמתו להצעה הנכבדה, בעיקר מאחר ודודו מחנכו, רבי הלל ליכטנשטיין, עודדו לכך. אולם לבסוף, החליט להשאר בסערעדנא, בשל התנגדותו של חותנו, רבי יצחק אייזיק ביליטצער, לצעד זה, הכריעה דעתו של רבי שלום שלא לקבל את ההצעה.

רבי שלום אדלער ישב על כס הרבנות של סערעדנא במשך למעלה משלושים שנה, עד ליום פטירתו בי"ד כסלו תר"ס. כל שלושת בניו כיהנו במשרות חשובות. בנו

רבי מנחם יהודה מילא את מקומו כרבה של סערעדנא, בנו רבי פנחס היה אב״ד בקהילת ראדוואנקא השוכנת במחוז אונג, ובנו רבי יואב היה אב״ד קהילת האנשוויץ שבסלובקיה. ספרו „רב שלום״, פירושים על התורה, נדפס ויצא לאור בשנת תרס״ב ע״י חתנו ר׳ אליהו שטערנהעלל.

רבי מנחם יהודה אדלער

לאחר פטירתו של רבי שלום אדלער החליטו ראשי הקהילה למנות את בנו רבי מנחם יהודה לממלא מקומו בכס הרבנות של סערעדנא. רבי מנחם יהודה המשיך בדרכו של אביו, הוא ניהל את עניני הרבנות והקהילה על פי דפוסי החיים שנבנו והושתתו על ידי אביו הגדול. גם רבי מנחם יהודה הרחיב את תחומי פעילותו מחוץ לגבולות הקהילה אל הכפרים והעיירות שבגליל.

שאיפתו העיקרית של רבי מנחם יהודה היתה כשל אביו, להגדיל תורה ולהאדירה ולהרחיב את לגיון לומדי התורה ולהכליל בו את כל שכבות האוכלוסיה, אפילו את פשוטי העם. את עיקר משימתו בענין זה, ראה בפעילות להפצת תורה ויראת שמים בין יהודי הכפרים והישובים המרוחקים, אשר מחמת היותם קבוצות קטנות, התקשו לנהל אורח חיים וחינוך תורתי.

בתקופת כהונתו של רבי מנחם יהודה, החלה השפעתן של התנועות המתחדשות לחדור לאיזור ארץ הקארפאטים, במגמה ללכוד את בני הנוער באידיאולוגיות והדעות שלהם. רבי מנחם יהודה, כמו כל שאר רבני החבל, עמד כצור חלמיש ומנע בכל כוחו מהרוחות הרעות, המזיקות והזרות לנשוב לתוך כרמו. עד לימיו האחרונים עמד על משמרתו, משמרת הקודש, ולא הניח לפורשי הרשתות שום דריסת רגל בסערעדנא.

רבי יצחק אייזיק אדלער

כתר הרבנות של קהילת סערעדנא לא סר ממשפחת אדלער זה הדור השלישי. מיד לאחר פטירתו של רבי מנחם יהודה אדלער, החל בנו, רבי יצחק אייזיק אדלער לכהן כרבה של סערעדנא. בתקופת כהונתו של רבי יצחק אייזיק היתה קארפאטורוס תחת שלטונה של הריפובליקה הצ׳כוסלובקית. ככבל איזורי צ׳כוסלובקיה, גם בגליל סערעדנא הורגשה רווחה כלכלית, וכל מהלך החיים התנהל על מי מנוחות.

רבי יצחק אייזיק אדלער — אב״ד סערעדנא

מובן מאליו כי לשלוות החיים הגשמיים היתה השפעה ישירה גם על מצב החיים הרוחניים אשר הלכו והתבססו והגיעו עד לכדי שיגשוג.

גם הישיבה, ישיבת סערעדנא, התבססה והתייצבה בימיו של רבי יצחק אייזיק. בית המדרש נתרחב והתמלא מפה אל פה, קולותיהם המזמרים של הבחורים הלומדים, רעמי הויכוחים והריתחא דאורייתא הדהדו בכל רחבי העיירה. רבי יצחק אייזיק השמיע את שיעוריו מדי יום ביומו, בחן בעצמו את התלמידים ופיקח במו עיניו על התקדמותו של כל אחד ואחד מהבחורים בישיבה. בהשפעתו של רבי יצחק אייזיק, שהיה נערץ ומקובל על כל בני הקהלה, זכו תלמידי הישיבה ליחס חם ולטוב לב ממארחיהם אשר נהגו בהם כבוד וכלכלום בעין יפה.

רבי יצחק אייזיק הרבה להתעניין בכל הקשור לסדרי הנהלת וועד הקהילה, והצליח בכך להפיח רוח חיים ותחושה של חידוש בכל הזמנים. בשבע עיניים השגיח על עניני החינוך ועמד על כך שיתנהל על טהרת הקודש, ושלא יסטו ימין ושמאל מהדרך המסורתית. כאשר היה צורך לתקן איזשהו עיוות הנוגע לעניני דת, אפילו מנהג קל ביהדות, וקל וחומר אם היה זה ענין של עבודת ה׳, היה רבי יצחק אייזיק פועל במלוא המרץ, ולא חסך מעצמו כל מאמץ ולא חס על כבודו עד אשר עמד הכל על מקומו. ואכן, בהשראתו בקהילת סערעדנא, נשמרו כל הגדרים והסייגים מדורי דורות על כל פרטיהם ודקדוקיהם בלא שישתנו כמלוא הנימה.

הרבנים האחרונים בסערעדנא והגלילות

כאשר הסתלק רבי יצחק אייזיק אדלער לבית עולמו, התחלקה רבנות סערעדנא והגלילות לשתיים. את מקומו ברבנות העיירה מילא חתנו רבי נפתלי מנחם אדלער, ואילו למשרת רבנות גלילות סערעדנא מינו את בנו רבי חיים נחום אדלער.

שני הגיסים, רבי נפתלי מנחם ורבי חיים נחום, אשר קבע את מקום מושבו בעיירה חיליב, רבני סערעדנא והגלילות המשיכו בדרך מסורת אבותיהם, ואף הם ראו את עיקר תפקידם בהרבצת תורה, הפצתה והרמת קרנה בכל פינה ופינה של תחומי רבנותם.

תקופת הישוב היהודי המפואר בסערעדנא באה לקיצה במלחמת העולם השניה, קהילת סערעדנא נכחדה יחד עם יתר הקהילות הקדושות במזרח אירופה. בשנת תש״ד עברה כוס התרעלה גם על קהילת סערעדנא ושבעה עשר הישובים הסמוכים לה.

רבי יואב אדלער — אב״ד האנשאוויטץ
מימינו: בנו רבי נפתלי מנחם אדלער, אב״ד סערעדנא
וחתנו רבי יקותיאל מרדכי שיק, אב״ד סיקס, מישקאלץ.
משמאלו: בנו רבי יוסף שמואל אדלער, אב״ד פאפראד

לאחר חג הפסח של שנה זו גורשו יהודי סערעדנא מבתיהם, אנשי הגיסטאפו, הנאצים הארורים, העבירום מנקודת הריכוז שנקבעה במרכז העיירה לגיטו אונגוואר. כעבור כמה שבועות גורשו יהודי סערעדנא, יחד עם כל היהודים ששוכנו בגיטו אונגוואר, והובלו ברכבות אל המוות במחנה אושוויץ. מיד עם בואם לאושוויץ נערכה בהם הסלקציה הידועה לשימצה על ידי הד״ר מענגלי ימ״ש, ובאותו היום מסרו את נפשם על קידוש השם. בין הנידונים למוות היו גם שני הרבנים, רבי נפתלי מנחם אדלער, אב״ד סערעדנא, ורבי נחום חיים אדלער, רב הגלילות, אשר קידשו שם שמים יחד עם בני קהילותיהם.

רק מתי מעט, אנשים בודדים ממש, אחד מישוב ושניים ממשפחה, נשרדו מן החרב הנאצית הנוראה. אלה אשר זכו להשתחרר ממלתעות הרשע הצליחו לשקם את עצמם ולהקים להם בתים, ועתה הם מתגוררים בארץ הקודש ארה״ב ואירופה.

פרק שנים עשר

ק"ק קאסאני — מרכז חסידי תוסס

כחמשה עשר קילומטרים מהעיר בערעגסאז, במחוז בערעג שבחבל ארץ הקארפאטים, שוכנת העיירה קאסאני. בעיירה קאסאני, עיירה בינונית בגדלה, התקיימה קהילה יהודית עתיקה, אשר מנתה בימי מלחמת העולם השניה כמאה ועשר משפחות. פרטים מדוייקים על ראשית התהוותו של הישוב היהודי בקאסאני לא מצויים בידנו, אולם על כמה מצבות עתיקות המצויות בבית הקברות היהודי רשום תאריך קדום ביותר. יהודי קאסאני היו אנשים יראים ושלמים, מהם חסידים ואנשי מעשה ומהם אנשים פשוטים, אולם המאחד והמאפיין את כולם היה אורח החיים המסורתי ברוח ישראל סבא.

כנהוג בימים ההם התנהלו החיים היהודיים בעיירה והתרכזו סביב בית הכנסת ובית המדרש במקום. עיקר פרנסתם של יהודי קאסאני התבססה על עבודה חקלאית, ובמיוחד בכרמי ענבים. אחרים התפרנסו מתעשיית היין ומסחר זעיר. בין היהודים בקאסאני נמצאו אנשים אמידים, וגם כמה עשירים, בקנה מידה מקומי.

העיירה קאסאני התפרסמה בעולם היהודי בעיקר תודות לשושלת האדמו"רים החשובה שכיהנה פאר ברבנותה, אשר שורש יניקתה וקיומה היה בבית האדמו"ר הראשון בזידיטשוב, רבי צבי הירש, בעל ה„עטרת צבי", תלמידו הגדול של מרן החוזה מלובלין.

רבי יהוסף ראטנבערג

מראשוני הרבנים בקאסאני היה רבי יהוסף ראטנבערג מחבר הספר „בני שלשים". רבי יהוסף נולד בשנת תרי"ג לאביו רבי צבי הירש, מצאצאי האדמו"ר מזידיטשוב. בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי משולם פייש הלוי רבה של העיר טאש. רבי משולם פייש הלוי התפרסם כגאון וצדיק ונחשב לאחד מאבות החסידות בהונגריה. כשנפטר רבי משולם, בחרו ראשי קהילת טאש בחתנו, רבי יהוסף ראטנבערג, לממלא מקומו כרב העיר. רבי יהוסף היה אז כבן עשרים שנה בלבד.

במשך כמה שנים ישב רבי יהוסף על כס הרבנות בעיר טאש, ולאחר מכן עבר לעיר ניר־מאדא וכיהן בה כרב הקהילה. על כס רבנותה של קהילת ניר־מאדא ישב רבי יהוסף זמן מה, עד אשר נתקבל לכהן כרבה של העיר דעברעצין בשנת תרנ״ד. בדעברעצין שימש כרב במשך כשלוש שנים עד לשנת תרנ״ז. באותה שנה נתבקש על ידי ראשי קהילת קאסאני לבוא ולכהן ברבנות העיירה, והוא נעתר לבקשתם. וכך בר״ח אלול תרנ״ז עבר לקאסאני והחל לכהן בה כרב. בבואו לקאסאני הקים רבי יהוסף את חצרו, ובה ניהל את עדתו, עדת חסידי קאסאני. ברבות הימים זכתה חצרו לפרסום רב, בעולם החסידי נודעה חצר קאסאני כמרכז גדול לתורה וחסידות.

רבי יהוסף ראטנבערג נפטר בגיל חמישים ותשע, בשנת תרע״ב. אחריו השאיר ספרים בכל מקצועות התורה, אולם רק שניים מהם נדפסו: הספר „בני שלשים" העוסק בעניני תורה ומועדים וכן הספר „ויצבר יוסף".

רבי חיים שלמה ראטנבערג

לאחר פטירתו של רבי יהוסף ראטנבערג הוכתר בנו בכורו, רבי חיים שלמה, כרב ואדמו״ר בעיירה קאסאני. רבי חיים שלמה רכש את ידיעותיו בתורה והתחנך ליראת שמים בבית מדרשו של אביו הצדיק, אשר מסר לו הרבה מתורתו שלמד מרבותיו הגאונים והצדיקים, רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב ורבי חיים מצאנז. רבי חיים שלמה עשה חיל בלימודיו ועוד בהיותו צעיר לימים זכה לקבל סמיכה להוראה ולדיינות מגדולי הדור.

את כהונתו הראשונה ברבנות עשה רבי חיים שלמה בקהילת הכפר ניראדני, השוכן במחוז סאבאלטש, חבריה בחרו בו לכהן כרב ואב״ד בשנת תרנ״ג. בניראדני ייסד רבי חיים שלמה את ישיבתו, ועד מהרה התקבצו סביבו תלמידים מכל האיזור. רבי חיים שלמה מסר בישיבה את שיעוריו, סייע, עזר והדריך את הבחורים, והקנה להם שיטה בלימוד וחנכם ליראת שמים טהורה.

בשנת תרס״ו עבר רבי חיים שלמה לכהן ברבנות הקהילה הספרדית שבדעברעצין. בהיותו בקהילת דעברעצין יצא שמעו, כגדול בתורה וחסידות וכעובד ה׳ אמיתי, וחסידים ואנשי מעשה, מקרוב ומרחוק, החלו לנהור אליו, כדי להסתופף בצילו וליהנות מתורתו ותפילתו הזכה והנעימה.

בשנת תר״ע נתבקש רבי חיים שלמה ע״י אביו, רבי יהוסף, להעתיק את ביתו

לקאסאני, כדי שיוכל לסייעו בניהול עדתו הקדושה. רבי יהוסף חלה ונחלש, והתקשה בניהול רבנותו וחצרו החסידית. רבי חיים שלמה נענה לבקשת אביו ובא לקאסאני, והחל לסייע לאביו בעבודתו כרב, וכך, למעשה, נבחר עוד בחיי אביו לרב ואב"ד קאסאני. לאחר פטירתו של אביו, בשנת תרע"ב, הוכתר רבי חיים שלמה לממשיך שושלת קאסאני, ומאז היה לרב ואדמו"ר קאסני. אולם למרבה דאבונם של חסידיו, לא זכו ליהנות זמן רב מאורו והנהגתו. כשמונה שנים בלבד ניהל את חסידות קאסאני ולאחר מכן נפטר ביום ו' לחודש טבת שנת תר"פ.

רבה האחרון של קאסאני

לאחר פטירתו של רבי חיים שלמה ראטנבערג, נבחר רבי ישראל צבי ראטנבערג, אחיו וחתנו, לממלא מקומו כאדמו"ר וכרבה של קהילת קאסאני. בימיו של רבי ישראל צבי לבשה חסידות קאסאני פנים חדשות. היא הלכה והתפתחה ושיגשגה והפכה את העיירה קאסאני למרכז חסידי גדול, וחצרו הפך למגדלור חסידי אשר זרח והאיר את כל הסביבה והפיח בה רוח חדשה.

דמות מגוונת היתה דמותו של רבי ישראל צבי, מצד אחד התפרסם כאחד מגדולי המקובלים שבדור, ומצד שני נודע גם כבעל אמונה פשוטה ותמימה, היה גדול בתורת הנגלה וגם בתורת החסידות מלבד תורת הנסתר, היה בעל דעות קיצוניות בכל הקשור לעניני השקפת עולם, אולם כל זה לא בא על חשבון מידת אהבת ישראל הגדולה שהיתה חלק בלתי נפרד מאישיותו הדגולה. בישיבתו בקאסאני למדו כמאה ועשרים בחורים אשר התקבצו ובאו אליו מכל קצוות המדינה. רבי ישראל צבי היה מוסר את שיעוריו כשהוא מתלהב התלהבות עצומה, אחריו היה סוחף גם את כל תלמידיו. מפעם לפעם היה רבי ישראל צבי ניגש לפני התיבה, ותפילותיו היו אשר נאמרו לפי נוסח זידיטשוב, במתיקות רבה ומתוך השתפכות נפש אמיתית, הרקיעו שחקים ופתחו לפניו את כל השערים.

באסרו חג הפסח של שנת תש"ד החלו הגרמנים וחבר מרעיהם ההונגרים להקיף את בתי היהודים בעיירה קאסאני. הם הוציאום מבתיהם גרשום והובילום לגיטו הגדול שהוקם בעיר בערעגסאז. תנאי החיים בגיטו בערעגסאז היו קשים מנשוא, למעלה מחודש ימים התענו יהודי הגיטו ברעב מציק וכל מיני עינויים ויסורים נוראים. הגרמנים וההונגרים היו מכים ביהודים ללא כל סיבה מוצדקת או שלא מוצדקת, בין המוכים היה גם הצדיק מקאסאני, רבי ישראל צבי. גירוש היהודים מגיטו בערעגסאז ושילוחם לאושוויץ התנהל בשלושה שלבים, הראשון היה בכ"ה

רבי ישראל צבי ראטנבערג, האדמו״ר ואב״ד קאסאני
מימינו: רבי משה בראדי, דומ״צ אונגוואר

באייר, הבא אחריו היה בראש חודש סיון, ואילו השלישי היה בג׳ סיון. האדמו״ר רבי ישראל צבי ראטנבערג מקאסאני היה בין הנשלחים במשלוח השני, וכפי שנודע, ביום ג׳ בסיון תש״ד מסר את נפשו על קידוש השם, יחד עם בני משפחתו ובני קהילתו.

חידושי התורה שחידש האדמו״ר רבי ישראל צבי מקאסאני נדפסו בספר „אור מלא״. ספר זה הוא רק אחד מחמשה חלקים אחרים אשר נשארו בכתובים. אלה נרשמו על ידי אחד מתלמידיו המובהקים והותיקים, הרה״ח ר׳ דוד פעלבערבוים, בנו של השו״ב מקאסאני. בספר „אור מלא״ כלולים גם חידושי תורה נפלאים, פרי עמלם של שאר אדמו״רי קאסאני.

ישיבת „עטרת צבי" — קאסאן — תרצ"ז

פרק שלושה עשר

ק״ק ראחוב

בעולם היהודי התפרסמה קהילת ראחוב, הודות לספר „ליקוטי מהרי״ח״ שחובר על ידי רבה הראשון של ראחוב, רבי ישראל חיים פרידמאן. העיירה ראחוב שוכנת על קו מסילת הברזל קיראליהאז - חוסט - סיגעט - יאסין. העיירה מחולקת לשלושה חלקים הנקראים: אוקנה ראחוב, בוטשקו ראחוב ובערלעבאש. השניים הראשונים, אוקנה ובוטשקו, התמזגו לעיירה אחת, מה גם שפיסית הן מחוברות, ואילו איזור בערלעבאש מרוחק מן העיירה כתשעה קילומטרים מדרום לה.

התיישבות היהודים בעיירה ראחוב החלה בתקופה מאוחרת, יחסית לשאר הישובים באיזור. גרעין מקימי הקהילה מנה כמה עשרות יהודים גליצאים, שהגרו לראחוב ובמשך הזמן התלקטו והתארגנו לקהלה מסודרת. מספר היהודים שהתגוררו בראחוב הגיע בשנת תש״א (1941) ל־1607 נפש, מתוך אוכלוסיה כללית המונה למעלה משנים עשר אלף תושבים, כך עולה מתוך נתוני מפקד האוכלוסין שערכו השלטונות ההונגרים במלחמת העולם השניה. אוכלוסייתה הנכרית של ראחוב מורכבת משלושה עמים והם: רותנים, הונגרים ושוואבים. הרוב הגדול רותני, ורק מיעוט קטן מבני העם ההונגרי והשוואבי.

רבי ישראל חיים פרידמאן

רבה הראשון של קהילת ראחוב היה, כאמור לעיל, רבי ישראל חיים פרידמאן. רבי ישראל חיים היה בנו של רבי יהודה פרידמאן, המוכתר בספרו „ליקוטי מהרי״ח״ בתואר: „הישיש החסיד״. רבי ישראל חיים נולד בשנת תרי״ט ולמד תורה בישיבתו של בעל ה„ייטב לב״, אב״ד סיגעט. בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי מנחם זאב ווייסבורג, אב״ד טארקאן שבמחוז זמפלן.

בעולם התורה, ובפרט בין הרבנים ופוסקי ההלכות, התפרסם ר׳ ישראל חיים כתלמיד חכם בעל שיעור קומה בעיקר בשל חיבורו הנודע: „ליקוטי מהרי״ח״. הספר עוסק בעניני שולחן ערוך אורח חיים, ובהיותו בעל ערך שימושי רב בדרך לפסיקת הלכות, זכה לתפוס מקום חשוב בספרות הרבנית ההלכתית. רבי ישראל חיים עמל

רבי ישראל חיים פרידמאן — אב"ד ראחוב

רבות בכתיבת הספר והוצאתו לאור, ורק לאחר עבודה שנמשכה במשך אחת עשרה שנה זכה לראותו מודפס.

חן של טעם שפוך על הספר „ליקוטי מהרי״ח" בשל קיצור לשונו וריבוי תוכנו בבחינת „מועט המחזיק את המרובה", אולם בעיקר בשל אורחות החיים ודרכי ההתנהגות הכלולים בספר, ואשר סודרו בדרך מיוחדת שבה לוקטו דברי הראשונים והאחרונים בהלכה ומנהגים ושולבו בעניני קבלה וחסידות. חלק זה הנועד להדריך את האדם בחיי היום יום במה שהוא מעבר לעניני הלכה, הינו גולת הכותרת לכל אותן ההלכות הפזורות בספרות ההלכתית המגוונת. מיום הופעתו נתחבב הספר „ליקוטי מהרי״ח" על שלומי אמוני ישראל, וקנה לו שביתה בכל בית כנסת ובית מדרש, היכל ישיבה ואוצר הספרים, ספריות תורניות גדולות וכמעט בכל ארון ספרים ביתי.

רבי ישראל חיים פרידמאן נפטר ביום כ״ד לחודש סיון שנת תרפ״ב (1922). פטירתו אירעה באופן טראגי, בעת שעשה בשליחות לדבר מצוה, בהשגחה מקרוב על תעשיית הגבינות בתכלית הכשרות והידורה. בהיותו על גבעה הררית אחת, עוטה ירק מרעה, המכונה בשם: „פאלאנינע", החלו, לפתע, השמים להתקדר בעבים ובין רגע ניתך ארצה גשם עז, ככל הנראה כתוצאה משבר ענן, ותוך רגעים ספורים הוצף כל השטח בזרם מים אדיר בהם נסחף רבי ישראל חיים וטבע.

רבי שלמה זלמן פרידמאן

לאחר פטירתו הטראגית של רבי ישראל חיים פרידמאן, מינו ראשי קהילת ראחוב את בנו רבי שלמה זלמן לרב הקהילה. רבי שלמה זלמן פרידמאן, רבה השני והאחרון של קהילת ראחוב, נולד בשנת תרנ״ג (1891) לאביו הגדול רבי ישראל חיים בעל ה„ליקוטי מהרי״ח". בצעירותו למד רבי שלמה זלמן תורה בבית אביו, וכאשר התבגר והיה לנער נסע לסיגעט ללמוד ולהתחנך בישיבתו של בעל ה„עצי חיים" . מאוחר יותר, כשהיה כבר בחור, עבר לישיבתו של רבי רפאל גראס אב״ד בערבעשט, הנמנה על הרבנים נאמני בית סיגעט־סאטמאר.

רבי שלמה זלמן המשיך בדרך אביו ופעל רבות להחדרת אור התורה לכל בתי ישראל. בתקופתו קיבלה הקהילה תנופה התפתחות מחודשת ותודות לכך הפכה לאחת הקהילות המשגשגות והמפוארות בכל האיזור. כל הפעילויות הקהילתיות בעניני הרוח, התרכזו סביב בתי הכנסת ובתי המדרש בעיירה. חמשה בתי כנסת התקיימו בראחוב לפני השואה, בית הכנסת הישן, אשר הוכר במבנה העץ שלו, נבנה עוד

רבי שלמה זלמן פרידמאן — אב"ד ראחוב

בשנות השמונים של המאה התשע עשרה, בית הכנסת הגדול, אשר בניגוד לבית הכנסת הישן נבנה מלבנים, בית המדרש של „חברה משניות״, בית המדרש הקטן בחצרו של הרב, והקלויז של האדמו״ר מראחוב.

זמן מה לאחר שנסתיימה מלחמת העולם הראשונה יסד רבי שלמה זלמן את ישיבתו בראחוב. הישיבה התקיימה עד לימי חורבן הקהילה, בעת שהגזירות ההונגריות המרושעות תכפו על היהודים וניחתו על ראשיהם מעת לעת, ובמקביל להרס הקהילות גרמו גם להרס הישיבות וחורבנן. ישיבת ראחוב נשאה אופי חסידי מובהק, היא נוהלה ברוח חסידות סאטמאר־סיגעט, אולם למרות זאת לא נמנעו חסידים מחצרות אחרות לשלוח אליהם את בניהם. מוניטין רבים יצאו לישיבתו של רבי שלמה זלמן, מכל קצוי חבל ארץ הקארפאטים נהרו אליה בחורים צמאי תורה, ובאו לקבל ממנו הדרכה בלימוד התורה וקנינים ביראת שמים. בימי השיא למדו בישיבה כמאה וחמישים בחורים, ואוירת לימוד נלהבת מילאה את חללה של העיירה ראחוב. תלמידי הישיבה, חלקם אכלו „ימים״ אצל הבעלי בתים בעיירה, וחלקם האחר אכל במענזא שהתקיימה ליד הישיבה.

העיירה ראחוב היתה גם מקום אכסניא לשני אדמו״רים לבית נדבורנא. בתחילת המאה הנוכחית הקים האדמו״ר רבי יצחק ראזענבוים, בנו של האדמו״ר רבי מאיר מקרעטשניף, את חצרו בעיירה. בית המדרש שלו התקיים, כאמור, בדירתו, ואנשים רבים היו משתתפים בשולחנות שהיה עורך ופוקדים את ביתו כדי להתברך מברכותיו ולהסתופף בצילו. רבי יצחק ראזענבוים היה מפורסם כבעל צדקה גדול, מסופר עליו שלא היה נרגע עד שלא חילק כצדקה לעניים ונצרכים את כל מה שהיה בביתו. לאחר מלחמת העולם הראשונה החליט רבי יצחק ראזענבוים להעתיק את חצרו ובית מדרשו לאויבער ווישעווע, שם התגורר, ניהל והנהיג את צאן מרעיתו עד לחורבן קהילת אויבער ווישעווע בימי מלחמת העולם השניה. ביום ג׳ בסיון תש״ד גורש רבי יצחק ראזענבוים יחד עם עוד רבים מבני הקהילה, והובלו לאושוויץ. בהגיעם לאושוויץ נשלחו אל המוות בתאי הגאזים ובמשרפות הכבשן ומסרו את נפשם על קידוש השם.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, הראשונה והשניה, ניהל אחיו של האדמו״ר רבי יצחק, האדמו״ר רבי מרדכי ראזענבוים, את עדת החסידים בראחוב והסביבה. גם רבי מרדכי ראזענבוים קידש שם שמים, יחד עם בני עדתו מקהילת ראחוב אשר נידונו למוות והוצאו להורג בכבשנים של אושוויץ הידועים לשמצה.

גורלה של קהילת ראחוב לא שפר מגורלן של קהילות אחרות, חברותיה לחבל, אשר הוכחדו בימי הזעם והעברה של מלחמת העולם השניה. אולם ראחוב סבלה עוד

יותר, היא החלה לשתות את כוס התרעלה כבר בשנת תש״א, בעת ששלטונות הרשע ההונגריים החלו להוציא אל הפועל את גזירות הגירוש השטניות שלהם, נעקרו חלק מאנשי קהילת ראחוב והוגלו לפולין לקאמניץ־פודולסק. מה שאירע בפולין היה חמור לא פחות מאשר אירע באושוויץ, רוב רובם נדחפו לבור גדול, ושם נערך בהם טבח נורא, אשר רק מעטים, מתי מספר בלבד, נותרו חיים ממנו.

מלבד הנלקחים לטבח בקאמניץ־פודולסק שבפולין, אירע עוד מעשה בקבוצת בחורים שסופם היה במיתות שונות ומשונות. הדבר אירע עוד בטרם גורשו יהודי ראחוב לגיטו מאטע סלקא, כאשר רוח התעמולה הבולשוויקית נשבה ברוסיה ומצאה לעצמה קרקע נוחה בין צעירים יהודים מיואשים מראחוב. לבם הלך אחרי קסמי השוא שלה, והללו החליטו לחצות את הגבול לרוסיה הקומוניסטית כדי לנסות ולהשתלב בין מגשימי הרעיונות הסוציאליסטיים הקיצוניים. הם הבריחו את הגבול לשטחי הכיבוש של הצבא האדום, ושם נלכדו ונחשדו כמרגלים. קבוצת הבחורים היהודים מראחוב נשפטה והוגלתה למחנות ריכוז ברוסיה, חלקם אף נשלחו לסיביר, וכאמור לעיל, רוב רובם מצאו שם את מותם.

מיד לאחר חג הפסח של שנת תש״ד הגיע תורה של קהילת ראחוב להכחד. לאחר שהגרמנים הנאצים נכנסו לקארפאטורוס הגיעו גם לראחוב והגלו ממנה את כל יהודי הקהילה לגיטו מאטע־סאלקא הידוע לשימצה. במשך כחודש ימים התענו יהודי ראחוב בגיטו מאטע־סאלקא עם שאר היהודים שהובאו אליו, עד ליום הגירוש למקום ביצוע ה„פתרון הסופי״ במחנה המוות אושוויץ. מיד עם הגיעם לאושוויץ מסרו כאלף ומאתים בני קהילת ראחוב את נפשם על קידוש השם.

רבה האחרון של ראחוב, רבי שלמה זלמן פרידמאן, נשלח אל מחנה הריכוז באושוויץ, ומשם הועבר למחנות אחרים. הוא עבר את כל שבעת מדורי הגהינום של המחנות והתייסר ביחד עם כל האסירים היהודים תחת ידי הקלגסים הגרמנים הסאדיסטים, עד אשר זכה ליום השחרור.

כאשר השתחרר רבי שלמה זלמן פרידמאן מכבלי שביו, חזר להונגריה והתישב בעיר סאטמאר. בבואו לסאטמאר, הועמד בראש בית הדין שעסק בהתרת עגונות, ואף פעל גדולות ונצורות למען חיזוק חיי הדת בכל התחומים. בשנת תש״ז התיישב רבי שלמה זלמן בלוגאנו שבשווייץ, שם התמנה לרב ומנהיג הקהילה. בלוגאנו התחבב מאוד על אנשי קהילתו, וזכה לכבוד גדול בכל המדינה. רבי שלמה זלמן נודע גם כאחד מגדולי הפוסקים בדור, ומכל קצוות תבל הריצו אליו שאלות בהלכה. רבי שלמה זלמן פרידמאן נפטר בשיבה טובה ביום ד׳ בשבט תש״מ. ארונו נטמן בהר הזיתים בירושלים.

פרק ארבעה עשר

ק״ק סיגעט – קרתא דשופריא של מארמארוש

העיר סיגעט, עיר הבירה של מחוז מארמארוש, היתה עיר ואם בישראל. קרתא דשופריא של כל מחוז מארמארוש, היתה סיגעט, היא שימשה כמרכז גדול לתורה ולחסידות, יהודיה התפארו בתלמידי החכמים והסופרים שהתגוררו בה, בגאונים ובלמדנים המובהקים, שמלאו את בתי מדרשותיה מפה לפה עשרים וארבע שעות בימֶמה, ובחסידים ואנשי המעשה שהיו מצויים לרוב בחוצותיה. השפעתה הרוחנית של קהילת סיגעט הרחיקה לכת הרבה מעבר לישובים שבגלילותיה ובמחוז מארמארוש, זו התפשטה וחלשה על כל חבל ארץ הקארפאטים ואפילו על יהודי מדינת הונגריה אשר הביטו בגאוה מלאת הערצה באור שזרח משם והקרין גם עליהם.

בתיה של העיר סיגעט פרושים על פני רמה הררית, מוקפת מכל עבריה בהרי הקארפאטים הנישאים לגובה רב, לא הרחק מנקודת המפגש של הנהרות טיסה ואיזה. על פי המסורת שהיתה שגורה בפי זקני סיגעט, התקיים ישוב יהודי בסיגעט כבר בשנת ת׳ (1640). אולם היה זה ישוב קטן, ורק בשנים ת״ח-ת״ט (1648/49) החל להתפתח, עם התקדמות זרמי הפליטים היהודים מפולין ואוקראינה, ניצולי גזירות החרב של הצורר חמליניצקי ימ״ש.

ראשוני המתישבים היהודים סבלו מרדיפות ונגישות מצד שליטי המקום, ולא אחת קרה שאנשי האוכלוסיה המקומית התנפלו עליהם שדדו ובזזו את כל רכושם. מצבם הכלכלי של היהודים היה בכי רע, לא די בזאת שאת מעט ממונם גזלו מהם בכל מיני שיטות בארבריות, הרי שלא הונח להם אפילו לשקם את עצמם ולעמוד על שתי רגליהם מבחינה כלכלית. בכל מיני שיטות היו אנשי השלטון מצרים את צעדיהם ומגבילים את תחומי עיסוקם לפרנסתם. כל אלה הביאו את יהודי סיגעט למצב עגום ביותר, עניים מרודים, דלים ואביונים היו כולם. גם מצבם הרוחני של ראשוני היהודים בסיגעט היה ירוד בגלל ריחוקם ממוקדי לימוד התורה הפורחים והמשגשגים שנמצאו בפולין וברוסיה, ניתקם לגמרי מהחיים התורתיים, עובדה שגרמה לכך שלא נמצאו בין אותם היהודים לא יודעי תורה ולא לומדיה. מובן מאליו כי במצב של ריחוק פיזי מהחיים היהודיים התוססים ובמצב שבו היה על כל אחד

ואחד לדאוג לפת לחם ממש, אי אפשר היה לקיים ולארגן חיי דת מסודרים. יהודי סיגעט, היו, איפוא, ערטילאים מתורה ומצוות.

אולם בד בבד עם צמיחת הישוב לממדים קצת יותר גדולים, השתפר גם מצבם הרוחני של היהודים. אט אט חדרה אליהם תודעת לימוד התורה, ומכאן גם הגיעו לשמירת המצוות יותר בדקדוק, והחיים החלו לשאת אופי יהודי מובהק יותר. תהליך זה הלך והתקדם בהדרגה, אולם עם הופעת אור החסידות, שהקרין מחומו על יהודי סיגעט עוד בשלב מוקדם יחסית, השתנתה התמונה לגמרי. סיגעט לבשה צורה חדשה, לימוד התורה ושמירת המצוות התפשטה אף אל הפשוטים שבעם, בעיר נמצאו כבר יותר ויותר תלמידי חכמים ורוכשי קניני תורה. השינוי שחל ברמתם הרוחנית של יהודי סיגעט הביא את המצופה מכך, הדרישה לצרכי דת הלכה וגדלה מיום ליום, ומכאן החלה ההתארגנות להקמתה של קהילה מאורגנת ומסודרת. לאחר שאורגנה התשתית הקהילתית התעורר, איפוא, הצורך במנהיג אשר יפקח על ניהול ענייניה הרוחניים, וידריך את הציבור בדרך התורה והיראה. לשם כך החלו ראשי הקהילה ופרנסיה לתור להם אחרי רב שיהיה להם לרועה רוחני ומנהיג לעדה המבקשת דעת את ה׳.

רבי צבי ב״ר משה אברהם

ואמנם, לאחר זמן מה, בשנת תקי״ט (1759), בחרו ראשי הקהילה ברבי צבי ב״ר משה אברהם לכהונת רבה של סיגעט וגלילות מארמארוש. עוד בטרם שנתקבל רבי צבי לרבנות סיגעט כיהן בתפקיד רב בעיירה בראדוויל שבפולין. מסיבה בלתי ידועה (יש האומרים כי היה זאת בעקבות מגיפה ששררה במקום באותה עת) עזב את בראדוויל וקבל לידיו את הרבנות של קהילת סיגעט, אשר היתה עדיין, באותם הימים, זעירה יחסית.

עם כניסתו לתפקידו החל רבי צבי, רבה הראשון של סיגעט, לפעול לקידום מצבם הרוחני של יהודי העיר. ראשית כל פעל לארגון חינוך מסורתי מסודר, וכמו״כ דאג להרחבת מספר לומדי התורה בכל השכבות באוכלוסיה. בתקופת כהונתו של רבי צבי, צצו ועלו להן שתי התנועות המשיחיות ההרסניות, ה„שבתאים״ וה„פראנקיסטים״. יהודי אירופה סבלו באותה תקופה משכניהם הגויים שהתנכלו להם בכל הזדמנות, ונוצרה, איפוא, קרקע נוחה לפעילותן של התנועות הללו אשר הצליחו להטות אליהם את לבותיהם של רבים אשר נסחפו בפעמיהם המדומים של משיחי השקר. גם אל העיר סיגעט הגיע הזרם העכור, הרעיונות החדשים קנו להם

שביתה בלבם של כמה מיהודי הקהילה. רבי צבי ראה לנגד עיניו את העומד להתרחש, והוא קם על רגליו ושינס את מותניו, ויצא להשיב להם מלחמה שערה. פעילותו הנמרצת נגד ה„שבתאים" וה„פראנקיסטים" גרמה לו לצרות מרובות, אשר שיא השיאים שלהן היה ברקימת עלילת דם שפלה נגד כל יהודי סיגעט בכלל, ורבי צבי בפרט.

רבי צבי נפטר בסיגעט, ביום ב' באלול תקל"א (1771) והוא נטמן בבית העלמין היהודי של סיגעט. על מצבתו נרשם: „הרבני הנגיד (!) המפורסם אב"ד ומו"צ מו"ה צבי במ'משה אברהם ז"ל". נוסח זה אינו מתאים כלל לאדם במעמד של רב, אולם הוא מלמד על העובדה כי בסיגעט לא נמצא אפילו איש אחד המסוגל לנסח כתובת הולמת ומקובלת למצבה של רב.

רבי יהודה הכהן העללער

לאחר פטירתו של רבי צבי ב"ר משה אברהם, נותר כס הרבנות של העיר סיגעט פנוי ללא רב במשך למעלה משלושים שנה. את מקומו של הרב, בכל התפקידים הרבניים, מילא המורה הוראה שהיה במקום. מצב זה נמשך עד לבחירתו של רבי יהודה בר' יוסף הכהן העללער בשנת תקס"ב (1802) לכהונת רבה של סיגעט. בטרם נתיישב רבי יהודה הכהן העללער על כס הרבנות של סיגעט, נשא במשרת הדיינות במונקאטש, ולאחר מכן כיהן כאב"ד בבית הדין של סעליש. רבי יהודה הכהן נודע בעיקר בשל חיבורו „קונטרס הספיקות" אשר צורף לספרו של אחיו, רבי אריה לייב הכהן אב"ד סטרי שבגאליציה, „קצות החושן". בספרו „קונטרס הספיקות" חושף רבי יהודה הכהן את גודל בקיאותו וישרות סברותיו, עוצמת עמקנותו וחריפות פילפוליו. הספר התגלגל לידיהם של תלמידי החכמים בקהילת סיגעט, אשר התרשמו מאוד ממראה עיניהם, וזה אשר הביא להכרעה בדבר בחירתו של רבי יהודה הכהן.

רבי יהודה היה בן דורו של בעל ה„חתם סופר", אשר הכיר במעלותיו וקניניו הרוחניים הרבים, והעריכו רבות בשל כך. דוגמא לכך אפשר למצוא בהצעת ה„חתם סופר" להעמיד את רבה של קארלסבורג למבחן בפני יהודה הכהן, בעת שפרץ משבר הרבנות בעיר קארלסבורג, אשר הסעיר את כל מדינת טראנסילוואניה. את הצעתו ניסח הגאב"ד דפרשבורג בלשון שגם ממנה ניתן ללמוד כמה הערצה רכש אליו, כך הוא כותב: „ידיד נפשי הגאון הגדול המפורסם מו"ה יהודה כהנא אב"ד דגליל מארמארוש". לאחר פטירתו של רבי פייש ווינא בשנת תקס"ה, הציעו ראשי קהילת גראסווארדיין לרבי יהודה לבוא ולכהן כאב"ד בעירם, אולם רבי יהודה סרב לעזוב את משרתו בסיגעט.

רבי יהודה הכהן העללער נפטר ביום כ״ז בניסן תקע״ט (1819), והותיר אחריו שבעה בנים ובת. בניו המשיכו את דרכו ברבנות, ומהם נסתעפה משפחת הרבנים כהנא המפוארת והמפורסמת, אשר התגוררו בעיר סיגעט ובמקומות רבים אחרים, מהם כיהנו כרבנים, אחרים נודעו כתלמידי חכמים ואף נשאו במשרות דיינות והוראה, גם כמה גבירים בעלי מעמד גבוה במיוחד היו ביניהם. רבי יהודה הניח אחריו כמה חיבורים בכתב יד, המפורסם שבהם היה חיבור גדול על התנ״ך. למרבה הצער נגנב רוב החומר ולא נמצאה, איפוא, שום אפשרות להוציאו לאור. אולם ספרו החשוב והידוע בעולם הישיבות „תרומת הכרי״ על טור ושולחן ערוך חושן משפט הודפס ויצא לאור בשנת תרי״ח בעיר פרשבורג, על ידי חתן בנו, רבי יהודה מודרן מסיגעט, אשר הוסיף לחיבור הגהות וחידושים משלו.

רבי מנחם מנדל שטערן

תקופת כהונתו של רבי מנחם מנדל שטערן כרבה של העיר סיגעט והגלילות היתה תקופת המהפך הרוחני של כל איזור מארמארוש. משפל המדרגה מבחינה רוחנית, עלו יהודי מארמארוש והתעלו עד אשר התרוממו והגיעו למצב רוחני שבו יכלו להשתוות עם הקהילות המפוארות בהונגריה. היה זה, כאמור, בעת שרבי מנחם מנדל ישב על כס הרבנות של סיגעט וגלילותיה, החל משנת תקע״ט, זמן קצר לאחר פטירת רבי יהודה הכהן העללער בעל „קונטרס הספיקות״.

רבי מנחם מנדל היה ראשון רבני סיגעט ילידי מחוז מארמארוש. נולד שנת תקי״ט (1759) בדראגמערעשט לאביו ר׳ שמואל שטערן. סבו היה ר׳ מרדכי שטערן מהכפר סעלישט הסמוך לדראגמערעשט, הוא נודע כאחד ממנהיגי היהודים במארמארוש. היה בן אחותו של רבי שמואל שמעלקא מניקלשבורג. את רוב תורתו למד רבי מנחם מנדל בגאליציה, ובעיקר מפי רבי יעקב מליסא בעל ה„חוות דעת״ בעיר מאניסטרישץ.

רבי מנחם מנדל נשא לאשה את בתו של רבי בנימין, מנכבדי העיר מאניסטרישץ, וזמן קצר לאחר מכן כבר נתמנה לדיין בבית הדין של קהילת קאליש.

כבר מצעירותו הלך רבי מנחם בדרך החסידות, אולם ככל שהתבגר דבק בה יותר ויותר. את תורת החסידות למד אצל רבי משה לייב מסאסוב וכן אצל המגיד מקאז׳ניץ, ובמשך כשלושים שנה דבק ברבי מנחם מענדל מקאסוב בעל ה„אהבת שלום״.

בשנת תקס״ב, כשבע עשרה שנה לפני הבחרו לרבה של העיר סיגעט, נבחר רבי

מנחם לכהונת אב"ד בבית הדין של העיר. רבי מנחם ידע והכיר בעוני בני עמו, עניים הרוחני בתורה ומצוות של יהודי הכפרים והישובים הקטנים במארמארוש. מצבם הרוחני הירוד הטריד מאוד את רבי מנחם, ואכן, מיד עם בואו לסיגעט, החל לפעול להחדרת חיי התורה לאיזור. בעיתות הפנאי מעסקי בית הדין היה רבי מנחם יוצא אל הכפרים הנדחים במטרה לצקת את יסודות נאמנים בכדי להשתית עליהם חיי קהילה מסודרים ומאורגנים.

את פעילותו הרוחנית בישובי מארמארוש היה רבי מנחם עושה ביסודיות ובאטיות. תחילה היה יוצא מפעם לפעם אל הישובים הנדחים ומתבונן במעשיהם של היהודים הפשוטים, עובדי האדמה ופועלי היערות המעורטלים מתורה ומצוות, מתעניין אצלם על מצבם ועומד על מחסורם בצרכי דת. כך עמד מקרוב על בעיות היסוד של חיי הדת במקום, טיכס בעצמו עצה, חשב והכין תוכניות עבודה לעתיד. תמונת המצב שראה לנגד עיניו בבקרו בישובים, כיצד איבדו יהודי הכפרים את צורתם היהודית ואורח חייהם דמה לזה של שכניהם הרותנים והוואלכים, ובמקביל לזאת צמאונם הגדול לדברי תורה וקיום מצוותיה, המריצו את רבי מנחם ועודדוהו להמשיך ולהתמיד בפעילותו ואף להרחיבה עוד יותר.

רבי מנחם לא חסך מעצמו כל מאמץ, היה עוזב את מקומו בד' אמות של הלכה שבבית המדרש, ובמסירות נפש שאין כמוה היה יוצא, כשהוא רכוב על סוס, והולך אל הישובים המרוחקים, אוסף את היהודים ומלמדם פרק ביהדות. אט אט הצליח רבי מנחם לבנות צורה של קהילה יהודית, בכל מקום הקים בתי כנסיות ובתי מדרשות, בנה מקוואות טהרה, תיקן תקנות לחיזוק חיי הדת, הושיב שוחטים ומינה מלמדים, מדד תחומי שבת וסימן את גבול עירוב התחומין בין הכפרים, ארגן שעורי תורה, השכין שלום והרחיק כל מעשי גזל והשגת גבול. לאחר הבחרו לכהונת רבה של קהילת סיגעט והגלילות בשנת תקע"ט, הגדיל והרחיב את פעילותו עוד יותר, עד אשר בסוף ימיו זכה לקצור את פרי עמלו, ופעם אחת הפטיר, בנימה של סיפוק: „מארמארוש הוא גני ואני נטעתיו..."

רבי מנחם שטערן נפטר ביום ט' לחודש אדר בשנת תקצ"ד (1834). ספרו „דרך אמונה" על כל סדר פרשיות התורה, יצא לאור בשלושה כרכים, לאחר פטירתו בידי חתנו וממלא מקומו רבי יוסף שטערן.

רבי אלעזר ניסן טייטלבוים

זמן מה לאחר פטירתו של רבי מנחם שטערן, מינו ראשי קהילת סיגעט את רבי

אלעזר ניסן טייטלבוים לרב העיר. רבי אלעזר ניסן, בנו יחידו של הגה"ק רבי משה טייטלבוים בעל ה„ישמח משה", נולד בשנת תקמ"ו (1786) בשיניווע שבגליציה. רבי אלעזר ניסן נחון בתכונות אופי ובמידות וסגולות טובות אשר איפיינו את אביו הגדול. כבר מצעירותו למד בהתמדה עצומה והיה עושה את לילותיו כימים. רבי אלעזר ניסן נטה להתבודדות ופרישות מתענוגות אנוש והבלי העולם הזה, במשך כל שעות היום הסתגר בחדרו, כשהוא עטוף בטלית ומעוטר בתפילין ועוסק בתורה.

בהיותו צעיר יחסית, נבחר רבי אלעזר ניסן לכהן כרבה של קהילת סיגעט. במכתב שכתב אביו בעל ה„ישמח משה" לפרנסי הקהילה ניתן לגלות מעט ממדת הערצתו של אביו אליו. כך הוא כותב: „היות ששמעתי כי אתם מבקשים רב ומורה לקהלתכם, הנני בזה להודיעכם כי בני יחידי ראוי לאותה איצטלא והוא גדול כאחד הגדולים בחריפותו ובקיאותו בצדקתו וקדושתו, ואם כי כלום אב מעיד על בנו, אולם אני אגלה טפח ומכסה טפחיים ולא תבושו בו בעולם הזה ולא תכלמו בו לעולם הבא".

כאשר יצא רבי אלעזר ניסן בדרכו לקבלת המשרה הרמה של רבנות סיגעט, התלווה אליו אביו בעל ה„ישמח משה" ובא עמו לסיגעט. השמועה על שני אדירי עולם העושים את דרכם על אם הדרך אוהעל סיגעט עשתה לה כנפיים, ומכל הכפרים והעיירות שבדרך יצאו אלפי יהודים להקביל את פניהם בתחנות השונות.

בשנת תקצ"ד החל רבי אלעזר ניסן לכהן כרבה של קהילת סיגעט, אולם תוך זמן קצר התעוררו חילוקי דעות בינו לבין ראשי הקהילה, וכך כעבור שש שנות ריב ומדון עזב את העיר. הדבר אירע בשנת ת"ר (1840) כאשר עזב רבי אלעזר ניסן את סיגעט ושב לאוהעל. לאחר זמן קצר נבחר לכהן כרבה של דרוהוביטש שבגליציה, ובמשך כחמש עשרה שנים פיאר את כס הרבנות שלה. רבי אלעזר ניסן טייטלבוים נפטר ביום ח' בתשרי תרט"ו (1854) בהיותו כבן ששים ותשע שנים.

רבי יוסף שטערן

זמן מה לאחר שרבי אלעזר ניסן טייטלבוים עזב את סיגעט, נבחר רבי יוסף שטערן למלאת את מקומו בכס הרבנות הפנוי. עד הבחרו לרב העיר בשנת ת"ר ישב רבי יוסף על מדין כראש בית הדין של סיגעט והמחוז. רבי יוסף נולד בשנת תקס"ג (1803) בעיירה סטרימטערא לאביו ר' יצחק, דודו של רבי מנחם שטערן, רבה של סיגעט, ובנו של ר' מרדכי שטערן מהכפר סעלישט.

בצעירותו התחנך רבי יוסף בביתו של הצדיק רבי מנחם מענדל מקאסוב לצדו של בנו, ממלא מקומו, רבי חיים בעל ה„תורת חיים". בהגיעו לפרקו בא בברית הנישואין עם בת בן דודו, רבי מנחם שטערן, רבה של סיגעט, והיה סמוך על שולחן חותנו במשך שנים אחדות. באותן השנים התקרב רבי יוסף אל חותנו ולמד ממנו יסודות רבים וחשובים בדרכי הנהגת הציבור. כך זכה רבי יוסף לקבל חינוך והכשרה לתפקידיו הרבניים הצפויים לו בעיר.

ואמנם, כאמור לעיל, בשנת ת"ר החל רבי יוסף לשאת בתפקיד הרם והמכובד של רב העיר סיגעט והמחוז. אולם עד מהרה החלו בעלי הריב והמדון לצוץ שוב, אותם אנשים אשר הצרו את צעדיו של רבי אלעזר ניסן טייטלבוים, שבו והציקו לו השכם והערב. חלקו בנחלת הרבנות לא שפר עליו, בעלי הדבבה נטפלו אליו ושטמו אותו, הקשו על עבודתו וגרמו לו סבל רב בחיי היום יום, אותם אנשים אף החלו לחתור תחתיו ולהשפיל את כבודו ומררו את חייו. גורלו לא היה טוב יותר משל קודמו לתפקיד, אשר עזב את העיר בעטיים של גורמים אלה.

הדברים הללו שברו את רוחו של רבי יוסף, מטבעו היה איש צנוע ונוח לבריות ולא היה רגיל בעריכת מלחמות הגנה על כבודו, כבוד הרבנות. אולם למרות כל האכזבות והמרורים שאכל, הצליח רבי יוסף לארגן ולהביא לבית הדפוס את ספרו של חמיו, רבי מנחם שטערן, „דרך אמונה" ואף כתב הקדמה הגונה בשערי הספר. רבי יוסף שטערן נפטר בשושן פורים תרי"ח (1858) בהיותו כבן חמישים וחמש שנים בלבד.

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים

ביום י"ח לחודש תמוז תרי"ח דרך כוכבו של רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים בעל ה„ייטב לב" בשמי העיר סיגעט, ומני אז, ובמשך עשרים וחמש שנות רבנותו, זרח והאיר באור יקרות על גולת הונגריה בכלל, וגלילות סיגעט בפרט. בימיו של רבי יקותיאל יהודה ידעה קהילת סיגעט שינויים קיצוניים בכל הקשור להנהגה הרוחנית של חיי הקהילה, ואף הגיעה לפריחה רוחנית שלא ידעה כמותה עד אז.

רבי יקותיאל יהודה, בנו של רבי אלעזר ניסן טייטלבוים מסיגעט, נולד בשנת תקס"ח (1808) באוהעל. אביו אשר ראה בבנו כי לגדולות נוצר, כאשר כבר מגיל צעיר ניכרו בו תכונות של מנהיג ואדם הראוי להתעטר בעטרת גדול בתורה והכל קשרו לו זרי תהילה, עד אשר העיד עליו החוזה מלובלין, בהיותו בגיל ארבע בלבד, כי הוא זורח, ועוד יאיר באור תורתו לבית ישראל, העדיף לגדלו לתורה ותעודה בצל קורתו

של סבו הגדול באוהעל. ואמנם, בניגוד לכל טובי הבחורים ובני הרבנים מאותו דור, אשר נסעו ללמוד בישיבתו של בעל ה„חתם סופר" בפרשבורג, התחנך רבי יקותיאל יהודה ולמד תורה, בימי עלומיו, על ברכי זקנו בעל ה„ישמח משה" באוהעל.

בהגיעו לפרקו בא רבי יקותיאל יהודה בברית הנשואין עם בתו של רבי משה דוד אשכנזי, רבה של טאלטשווא, ולאחר נישואיו ישב זמן מה בטאלטשווא, כאשר אז שפר עליו חלקו הרוחני, בהיותו סמוך ומקורב לחותנו הדגול.

בשנת תקצ"ג נבחר לכהן כאב"ד בקהילת סטראפקוב. היה זה עוד בחיי זקנו בעל ה„ישמח משה" אשר רווה ממנו נחת וראה את פרי עמלו מתחיל להבשיל. בעת כהונתו כרבה של סטראפקוב יסד רבי יקותיאל יהודה ישיבה לבחורים. שמעו יצא למרחקים כגאון וחריף בתורה וכמי שיודע להרביץ תורה ולהקנות לתלמידיו דרך בלימוד, ועד מהרה התקבצו ובאו אליו טובי הלמדנים מכל הסביבה אשר איוו לשאוב חכמה מבאר תורתו ולצקת מים על ידיו. תוך זמן קצר קנתה לה הישיבה שם גדול בעולם התורה בהונגריה, וכעבור שנים אחדות כבר חבשו כשלוש מאות בחורים את ספסלי בית המדרש של ישיבתו.

כעבור שמונה שנים, בשנת תר"א, לאחר פטירת סבו בעל ה„ישמח משה", נקרא רבי יקותיאל יהודה למלא את מקומו ברבנות אוהעל. אולם תנאי קודם למעשה התנו נכבדי הקהל בקהילת אוהעל עם רבי יקותיאל יהודה, שלא ינהג כמנהג החסידים בעת עוברו לפני התיבה בתפילת מוסף של ימים נוראים, שלא יקבל פתקאות (קוויטלעך) מחסידיו הבאים לבקש את עצתו ותושייתו, שלא יתן קמיעות וכן שלא יאריך בדרשות של מוסר ותוכחה בפני הציבור. למרות התנאים הללו, נעתר רבי יקותיאל יהודה לבקשתם, מתוך תקווה כי כאשר יהיה כבר בתפקידו יוכל להשפיע עליהם מבפנים לשנות את דרכם. ואמנם, זמן קצר לאחר־מכן הוכתר בכתר רבה של קהילת אוהעל. אולם ההצלחה לא האירה לו פנים, כעבור זמן מה החלו לחתור תחת הנהגתו ולהצר את צעדיו, והיו אף שקבלו עליו לשלטונות בטענה שהוא לא עומד בהסכם שנחתם עמו. מתנגדיו לא נחו ולא שקטו עד אשר עלה בידם, בער"ה תר"ז, להוציא נגדו צו גירוש מהעיר.

באותה עת, בשנת תר"ז (1846) הוזמן על ידי קהילת גארליץ שבגליציא לכהן ברבנות העיירה. בגארליץ כיהן במשך כתשע שנים ברבנות, עד אשר עבר לדרוהוביטש בשנת תרט"ז (1855), לבקשת החסידים בעיר. החסידים ביקשו למנותו כממלא מקום אביו כרבה של הקהילה, אולם הדבר לא הוסכם על דעת כולם, ולאחר משא ומתן ממושך שבמהלכו נתקבל הרב אליהו הורשובסקי לכהונת רב הקהילה,

הוחלט למנות גם את רבי יקותיאל יהודה לרב הקהילה. פרטי הדברים מן המשא ומתן וההסכם שהושג בין הצדדים בקהילה, מובאים בספר „שו״ת שו״מ״ (רביעאה, ח״א, כד). במשך שלוש שנים כיהנו רבי יקותיאל יהודה ורבי אליהו הורשובסקי זה לצד זה ברבנות קהילת דרוהוביטש, אולם היו אלה שנים של סבל ויסורים. רבי יקותיאל יהודה נרדף קשות על ידי אנשים מקבוצת המתנגדים לרבנותו, ולימים אף התבטא ואמר כי היו אלה השנים הקשות והמרות ביותר בכל ימי חייו. באותה עת היה נוהג לנסוע אל האדמו״ר ה„שר שלום״ מבעלזא, וקשר עמו קשרים הדוקים. כאשר חלה, ביקש מהרבי מאלסק שיתפלל עבורו.

מסע היסורין של רבי יקותיאל יהודה הסתיים ביום י״ח בתמוז תרי״ח, לעת שנתקבל לכהן פאר ברבנות קהילת סיגעט. אחד מן הדברים שהניעו את מנהיגי קהילת סיגעט לבקש את רבי יקותיאל יהודה לשמש כמנהיגם הרוחני, היו הדברים חוצבי הלהבות שנשא בעת ההספד שנערך בעיר לרה״ק רבי שמואל זנויל כהנא, חתנו של בעל קונטרס הספיקות שנפטר באותה עת. גאונתו בתורה, חכמתו, הבנתו ובהירות שכלו, שנכרו מדבריו הקולחים ומכל משפט שהשמיע נשאו חן בעיני ראשי הקהל של סיגעט, והם החליטו לפנות אליו בהצעה שיבוא לכהן כרב בעירם.

סיגעט בהנהגתו של בעל ה„ייטב לב״, הפכה למרכז רוחני גדול, אשר חיי התורה והחסידות שיגשגו בו במלוא מובן המלה. בשבתו על כס הרבנות בסיגעט זכה רבי יקותיאל יהודה ללכד את כל השורות תחת הנהגתו, וכל החוגים והזרמים בקהילה קיבלו את מרותו, הכירו בהנהגתו המיוחדת והתאחדו מסביב לדגלו. בהיותו רבה של העיר וגלילותיה הגדיל לעשות בתחומי הפצת התורה בקרב כל שכבות העם, פשוטים כנכבדים, וזכה להערצה גדולה. הכל הכירו בו כגדול וגאון בתורה, ובמשך הזמן היה לאדמו״ר לאלפי חסידים שהלכו ונתרבו מיום ליום. חצרו הפכה לאבן שואבת לתורה וחסידות, כאשר רבים שוחרים לפתחו ובאים להסתופף בצילו. רבי יקותיאל יהודה נודע כדרשן נפלא, הלוקח בדבריו המלהיבים את לבבות שומעיו, ובדרך זאת הצליח להעמיד עיקרים גדולים וחשובים על מקומם.

רבי יקותיאל יהודה ביצר וביסס את חומת הדת בתחומי רבנותו, ואף נודע כגורם בעל השפעה מכרעת על החיים היהודיים ברחבי הונגריה כולה. הוא נלחם בכל עוז בנסיונות המשכילים לחדור לתחומי קהילתו, ולא הניח לרוחות זרות לחדור ולחבל בכרם ה׳.

רבים ומגוונים היו מפעלי חייו של רבי יקותיאל יהודה, אולם הגדול שבהם היה דמותו של בחור הישיבה החסידית שהצליח לעצב ולהעמיד. ישיבתו הגדולה

בסיגעט היתה הישיבה החסידית הראשונה בהונגריה, בדרך חינוכו את תלמידיו השכיל לשלב דרישה עצמית גבוהה לתורה ולחסידות יחדיו. בישיבתו הרביץ תורה עד לימיו האחרונים, וממנה יצאו רבנים אשר לימים כיהנו פאר ברבות מקהילות הונגריה, דיינים חשובים, מו״צים ותלמידי חכמים לאלפים, אשר התפזרו בכל תפוצות קארפאטורוס, מארמארוש והונגריה והאדירו את שמה של הישיבה ומיסדה הדגול.

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, בעל ה„ייטב לב״ נפטר ביום ו׳ אלול תרמ״ג (1833). גם לאחר שתי מלחמות העולם, ולמרות שכמעט ולא נותרו יהודים בסיגעט, נשתמרה מצבתו שבבית העלמין היהודי בעיר, בשלמותה.

בחייו הספיק רבי יקותיאל יהודה להדפיס שנים מספריו: „ייטב לב״ על התורה, ו„ייטב לב״, דרשות ומוסר למועדים, ובסופו גם הגדה של פסח עם פירוש „ייטב פנים״. לאחר פטירתו הדפיסו את ספר השו״ת „אבני צדק״ על או״ח ויו״ד שכתב, וכן את ספרו „רב טוב״ לבית ישראל על התורה.

רבי חנני׳ יום טוב ליפא טייטלבוים

לאחר פטירתו של רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים בעל ה„ייטב לב״, נתמנה בנו, רבי חנני׳ יום טוב ליפא בעל ה„קדושת יום טוב״ לממלא מקומו כרבה של קהילת סיגעט. נולד ביום א׳ דחג השבועות בשנת תקצ״ו (1836) בסטראפקוב, ובצעירותו גדל והתחנך ולמד תורה מפי אביו הגדול. עוד בנעוריו התפרסם כעילוי גדול וכבעל ידע מופלג בש״ס ופוסקים. את חינוכו החסידי הבסיסי קיבל על ברכי אביו, ועם התבגרותו דבק ברבי חיים האלברשטאם בעל ה„דברי חיים״ מצאנז. במשך שנים רבות נהג רבי חנני׳ יום טוב ליפא לנסוע כמה פעמים בשנה לצאנז כדי להסתופף בצילו של הצדיק ולהנות מזיו קדושתו, ללמוד מאורחותיו ולשאוב חסידות מבארו העמוק.

בהגיעו לפרקו נשא, בזיווג ראשון, את בתו של רבי מנשה ב״ר אשר ישעיה מרופשיץ, ובזיווג שני נשא לאשה את בת דודו, רבי יואל אשכנזי, אב״ד זלאטשוב.

בשנת תרכ״ד (1864) בהיותו כבן כ״ח שנים בלבד, נבחר לכהן כרבה של טעטש. בשמשו כרב קהילת טעטש, הנהיג עדה גדולה על מבועי התורה והחסידות, ובמשך תשע עשרה השנים שישב בה פעל גדולות ונצורות לביסוס חיי הדת בה וביצור חומתה הרוחנית.

בחודש אלול תרמ״ג, לאחר פטירתו של אביו, בעל ה„ייטב לב״, נקרא רבי חנני׳ יום טוב ליפא למלא את מקומו כרבה של קהילת סיגעט וכמנהיג חצר חסידות סיגעט. אלפי חסידים הצטרפו בימיו לחצר חסידות סיגעט, כשהם רואים בר׳ חנני׳ יום טוב ליפא כאדמו״ר, ממשיך דרכו של אביו, ומבקשים את עצתו ותושיתו בעיניהם הפרטיים והדרכתו בכל עניניהם הרוחניים.

בעל ה„קדושת יום טוב״ כבר נחשב באותה עת לאחד האישים המרכזיים בין גדולי הדור של אותה תקופה. עם כניסתו לתפקידו ערך שינויים ותיקן תקנות בסדרי ההנהגה הציבורית והקהילתית והטביע את חותמו עליהן. הוא הרחיב את תחומי הפעילות התורנית בעיר סיגעט וגלילותיה, ובכל מקום ובכל שטח שהוא ניכרה השפעתו, הן בהנהגה הרוחנית והן בהנהגה הציבורית.

כאביו וכזקנו אשר פעלו בשעתם למגר כל נסיון לפרוץ פרצות בחומת הדת, עמד גם הוא וגדר את כל הפרצות וסתם את כל הבקיעים שניסו מרשיעי־הברית לפרוץ ולהבקיע. רבי חנני׳ יום טוב ליפא היה לוחם נועז וניהל מלחמה גלויה ונמרצת נגד עוכרי התורה אשר רבו בימיו, היה בין ראשי המדברים בלשכה האורטודוקסית בבודאפשט, נמנה על ראשי הלוחמים מן המחנה החסידי, ודבריו היו מן המכריעים ודעתו נתקבלה בכל האסיפות. כאחד מגדולי הדור, וכאדם העשוי ללא־חת בכל הקשור לשמירת חומת היהדות, גילה התנגדות נמרצת לכל התנועות והארגונים שחרתו על דגליהם אידיאולוגיות זרות לרוח היהדות ואשר החלו להתארגן ולקום באותה תקופה בכל רחבי המדינה. רבי חנני׳ יום טוב ליפא עמד על המשמר ולא הניח להם דריסת רגל בכל איזורי קארפאטורוס ומארמארוש. ואמנם, ראוי לציין, כי ההצלחה האירה לו פנים במידה רבה, שכן בו בזמן שבקהילות רבות ברחבי אירופה כולה הצליחו אותם ארגונים לכבוש שטחים נרחבים ולכרסם בשלמותן, הצליח הוא למנוע מהם כל התבססות בתחומי השפעתו.

כמו בכל תחומי הדת השונים, כך גם בחינוך, היתה דעתו של רבי חנני׳ יום טוב ליפא מאוד תקיפה למנוע כל נסיון לערוך שינויים בסדרי החינוך המסורתי. כאשר השלטונות ניסו להקים בתי חנוך עממיים במארמארוש, ולאלץ באמצעות החוק את ההורים היהודים לשלוח אליהם את בניהם ובנותיהם, דחה מכל וכל את ההצעות והפשרות ולחם בחרוף נפש נגד נסיונות הקמתם של בתי הספר. גם כאן עלתה לו ההצלחה, ואמנם, במשך כל תקופת קיום הישוב היהודי בקארפאטורוס ומארמארוש, עד החורבן הנורא בימי השואה, נשמרו כל עקרונות החינוך של החדרים והת״תים בקפידה רבה, וסדרי החנוך של צאן קדושים נשארו על כנם כפי שהיו מימים ימימה.

רבי חנני׳ יום טוב ליפא טיילבוים, נפטר ביום ב׳ כ״ט בשבט תרס״ד **(1904)**.

אחרי פטירתו, בשנת תרס״ה, הדפיסו בניו, רבי חיים צבי בעל ה„עצי חיים״ שמילא את מקומו ברבנות ואדמו״רות סיגעט, ובנו רבי יואל טייטלבוים אב״ד סאטמאר, את ספריו „קדושת יום טוב״ בשני חלקים, הראשון על תורה והשני על מועדים.

רבי חיים צבי טייטלבוים

גם לאחר פטירתו של רבי חנני׳ יום טוב ליפא טייטלבוים, לא נותקה רבנות סיגעט משושלתה המפוארת של המשפחה הרבנית – משפחת טייטלבוים. יהודי העיר ומעריצי חצר סיגעט חפצו בהמשכת השושלת, ואכן, זמן קצר לאחר הסתלקות בעל ה״קדושת יום טוב״ בשנת תרס״ד, מינו ראשי הקהילה את בנו בכורו, רבי חיים צבי, לכהן כרבה של סיגעט.

רבי חיים צבי נולד בשנת תר״מ (1880) בטעטש, בעת שאביו, בעל ה„קדושת יום טוב״ עדיין כיהן בה כרב. את חינוכו הבסיסי בתורה ויראת שמים זכה לקבל מאביו הק׳, וכאשר הגיע לגיל ישיבה נכנס ללמוד בישיבתו של אביו בסיגעט. רבי חיים צבי עשה חיל רב בתורה, בהדרכתו של אביו השכיל לנצל את כשרונותיו הברוכים בלימוד, וכעבור זמן מועט היה לאחד מראשי המדברים בין בחורי הישיבה.

מאז ומתמיד שאף רבי חיים צבי להרחיב את אופקיו ולקבל מושגים חדשים בדרכי עבודת ה׳. בצעירותו שמע הרבה על גדולי הדור שישבו בגאליציה ובפולין ועל מנהגיהם המיוחדים בעשיית המצות. דברי הקודש ששמע בשמם עוררו בו את הרצון והכמיהה לחזות במו עיניו במתרחש בחצרותיהם ובשעת עריכת שולחנם הטהור. ואמנם, כאשר הגיע לגיל הבגרות החל להוציא את שאיפותיו מהכוח אל הפועל. במשך השנים היה נוהג לנסוע לחצרו של רבי יחזקאל שרגא האלברשטאם משינעווע, לדודו רבי ברוך מגארליץ ולרבי יהושע רוקח מבעלז. בנסיעותיו אלה היה רבי חיים צבי שותה בצמא את תורת קדשם, מסתופף בצלם לומד את דרכי הנהגתם במעשי היום יום ונהנה מזיו קדושתם.

בהגיעו לפרקו, בא רבי חיים צבי בברית הנישואין עם בתו של רבי שלום אלעזר האלברשטאם מראצפערט, בן־זקוניו של בעל ה„דברי חיים״ מצאנז. עוד בצעירותו התפרסם רבי חיים צבי כגאון עצום בתורה בהיקף ובעומק, כבעל תבונה רבה וחכמת חיים מיוחדת במינה, וכמי שניחון בפקחות גדולה וחריפות עזה. במיוחד נודע רבי חיים צבי כבעל זכרון מופלג ובלתי שכיח, לעיתים היה מעיד על עצמו שאינו יודע שכחה מהי וכי מעולם לא שכח דבר מתלמודו.

רבי חיים צבי טייטלבוים — אב"ד סיגעט

בהיותו רבה של סיגעט, תפס רבי חיים צבי מקום נכבד בין חשובי הרבנים, מנהיגי יהדות הונגריה. במשך השנים הפך לאחד ממכווני הדרך וקובעי צביון החיים בקארפאטורוס ומארמארוש. במשך כל תקופת רבנותו היתה דעתו של רבי חיים צבי מכרעת, בכל דיון ציבורי חשוב ובכל מקום שנדרשה החלטה בבעיות הציבוריות שעמדו על הפרק בחיי היהדות האורטודוכסית בהונגריה ובכל אירופה כולה, היו דבריו נשמעים ומקובלים.

כוחו הגדול והשפעתו הרבה השאירו את רישומם לא רק על הענינים הציבוריים הכלל ארציים, אלא גם במישור המקומי והפנימי. מצודתו היתה פרוסה כמעט על כל הקהילות החרדיות, גדולות כקטנות, בכל רחבי קארפאטורוס, מארמארוש והונגריה, ולעתים אף מעבר להן – בגאליציה ופולין. פעמים רבות הכריעה דעתו בנושא בחירת רב או מינוי דיין או שוחט באחת מן הקהילות שהיו נתונות להשפעתו הרוחנית, ובפרט באותן הקהילות שבהן התגוררו חסידי סיגעט.

רבי חיים הקדיש הרבה מזמנו לביסוס ופיתוח הישיבה בסיגעט, מלבד דאגתו לניהולה התקין של הישיבה בחומר וברוח, היה נוהג לומר בכל יום אחר הצהרים את שיעורו בפני בני הישיבה, ובמשך כשבוע היה מלמד כשלושה דפי גמרא עם רש״י ותוספות. רבי חיים צבי הקפיד מאוד להופיע בישיבה בזמנו הקבוע ללימוד בצוותא עם בני הישיבה, וכמעט שלא אירע לו שהחסיר משיעוריו. ואכן, בתקופת כהונתו של רבי חיים צבי כרבה של הקהילה, פרחה הישיבה ושיגשגה, ובדרך כלל למדו בה כ־250־300 בחורים.

רוב רובם של תלמידיו היו בחורים בוגרים כשמאחוריהם עבר עשיר בעולם הישיבות. כאשר הגיעו אותם התלמידים לישיבת סיגעט היו להם כבר ידיעות מפליגות בש״ס ופוסקים אותן רכשו בשנות שהותם בישיבות האחרות. לסיגעט היו באים כדי לקבל דרך של לימוד עמקני בשילוב עם ידיעות לאורכה ולרוחבה של התורה.

פטירתו של רבי חיים צבי טייטלבוים היתה פתאומית, היה זה בעת שהותו בביקור אצל חסידיו בעיר קליינווארדיין, ביום ו׳ לחודש שבט תרפ״ו (1926), והוא כבן ארבעים ושש שנים בלבד. כמה וכמה חיבורים השאיר רבי חיים צבי אחריו, חיבורים התופסים מקום נכבד בהיכלי הישיבות ובין תופסי התורה מעולם הרבנות והדיינות. ספריו הם: „עצי חיים״ (ב׳ חלקים) על התורה, „עצי חיים״ על מועדים, שו״ת „עצי חיים״ על ד׳ חלקי שולחן ערוך וכן ספר החידושים על מסכת גיטין, אף הוא נקרא בשם „עצי חיים״.

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים

לאחר פטירתו של רבי חיים צבי טייטלבוים נותר חלל ריק ברבנות הקהילה והנהגת חצר החסידות בעיר סיגעט. בפני ראשי הקהילה, שאמורים היו להחליט בדבר המינוי החדש, התעוררו קשיי החלטה מרובים. מחד גיסא, העדיפו שלא להפסיק את שושלת משפחת טייטלבוים המפוארת, ומאידך גיסא, בנו בכורו של רבי חיים צבי, רבי יקותיאל יהודה, היה אז רק כבן ארבע עשרה. לבסוף גמרו אומר להכתיר את יקותיאל יהודה היתום, על אף גילו הצעיר במיוחד, ולמנותו לממלא מקומו של אביו כאדמו״ר וממשיך שושלת בית סיגעט.

אולם מאחר והיה, כאמור, צעיר למדי, ועדיין לא הבשיל כל צרכו לתפקידו האחראי, הוחלט להעמיד לצדו מחנך דגול אשר ידריכו לקראת עתידו החשוב ויכשירו להיות ראוי לאיצטלה זו שהועדה עבורו. לשם כך הזמינו לסיגעט את רבי יקותיאל יהודה גראס, אב״ד בערבעשט, אף הוא מנכדי בעל ה„ייטב לב". על רבי יקותיאל יהודה, אב״ד בערבעשט, אשר מונה לעת עתה גם לתפקיד דיין בסיגעט, הוטלה המשימה ללמד את הנער המתפתח, להקנות לו תורה וחכמה, להשכילו יראה ודעת ולהורות לו את הידיעות הנחוצות לו כדי שיוכל לשמש ברבנות.

רבי יקותיאל יהודה נולד בשנת תרע״ב, ובהיותו בגיל צעיר הצטרף אל הלומדים בישיבתו של אביו. כבר אז ניכר בו כי לגדולות נוצר, במשך שהותו בישיבה נתעלה מעלה אחרי מעלה במעלות התורה והיראה, כאשר הוא בולט בין טובי הבחורים בהצטיינותו בתחומים אלה על אף גילו הצעיר.

בהגיעו לגיל הבגרות, נשא רבי יקותיאל יהודה לאשה את בת דודו, הגה״ק רבי יואל טייטלבוים, אשר כיהן באותו זמן כאב״ד קראלי. אולם, למרבה הדאבון נפטרה הרבנית, זמן קצר לאחר הנישואין. זמן מה לאחר פטירת אשתו מזיווג ראשון, נשא רבי יקותיאל יהודה, בזיווג שני, את בת דודו רבי זושע הלברשטאם, בנו של רבי שלום אלעזר מראצפערט.

כעבור זמן מה החל חלומם של המוני חסידי ומעריצי בית סיגעט להתגשם, יומם ולילה שקד רבי יקותיאל יהודה הצעיר על לימודיו ולא פסק פומיה מגירסא. מובן מאליו שתוך תקופה קצרה החל רבי יקותיאל יהודה לקצור את פירות עמלו, תודות להתמדתו הבלתי נלאית, והודות לניצול כשרונותיו הברוכים הצליח לרכוש בקיאות בש״ס ופוסקים, הגיע להוראה והחל להורות הלכה למעשה לשואלים. בד בבד עם היותו לאיש הלכה מובהק החל רבי יקותיאל יהודה לנהל גם את ישיבת

רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים — אב"ד סיגעט

רבי חיים יצחק אייזיק האלברשטאם, אב"ד סלאטפינא
מימינו: רבי שלמה דוב העלער, ראב"ד סיגעט
באמצע: רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, אב"ד סיגעט

סיגעט, וגם כאן ההצלחה האירה לו פנים. על אף גילו הצעיר הצליח רבי יקותיאל יהודה בתפקיד ראש הישיבה כאחד מותיקי ראשי הישיבות, מסר שיעורים בקביעות ועמד על הישגיו של כל אחד ואחד מתלמידיו באופן אישי.

לא היה קץ לאושרם ולשמחתם של בני העיר סיגעט ואלפי אוהדי ומעריצי חצר החסידות, בראותם כיצד רבי יקותיאל יהודה, בנו של האדמו״ר מסיגעט רבי חיים צבי טייטלבוים, ממשיך בדרך אביו וטווה בידיו את חוט הזהב המעטיר של השושלת המשפחתית הכבודה. במשך כשמונה עשרה שנה ניהל רבי יקותיאל יהודה בהצלחה, בכשרון ובתבונה את עדת חסידי סיגעט, תוך שהוא מרים בהנהגתו רבת ההשראה את קרנה של יהדות התורה והחסידות בכל תפוצות הגולה.

בחלקו של רבי יקותיאל יהודה נפלה גם המשימה הכבדה של ניהול חצר החסידות וקהילת סיגעט בימי הסופה והסער של ימי מלחמת העולם השניה. יסורים קשים עברו עליו בראותו את עני בני עמו מסיגעט והגלילות בשנות הזעם האיומות. אולם על הכל הוא התגבר, את כל הנטל הוא נשא בחיבה ובאהבה, ובמסירות נפש וכוחות עילאיים בלתי מצויים פעל להצלת אחיו הנרדפים מפליטי פולין. רבי יקותיאל יהודה פעל ועשה רבות ונצורות למענם, הוא קיבל את כולם בזרועות פתוחות והעניק לכל הבא לד׳ אמותיו בית חם ומקום מפלט מפני רודפי נפשם.

פעילות מסוג זה היתה כרוכה במסירות נפש ממש. באותם הימים כאשר החלו הפליטים מגאליציה ומארמארוש, אשר גורשו והוגלו אל מעבר לנהר דנייסטער לשוב, בנסים גלויים, לקארפאטורוס והונגריה, היה זה מן הדברים המסוכנים ביותר להעניק להם מקום מקלט ומפלט. אולם שום דבר לא הרתיע את רבי יקותיאל יהודה, הוא לא יעמוד מנגד למראה אחיו האומללים, ועל אף שסיכן בכך את עצמו ואת בני ביתו, פעל למענם בכל כוחותיו.

נתיב היסורים של רבי יקותיאל יהודה החל עוד בחורף של שנת תש״ד. פעילותו הנמרצת למען פליטי החרב עוררה את חשדותיה של הבולשת ההונגרית, הללו עקבו אחריו עד אשר באחד הימים פרצו אל תוך ביתו ודרשו ממנו לבוא אחריהם לתחנת המשטרה לחקירה, תוך שהם מטיחים בו האשמות שהוא מסתיר בביתו פליטים פולנים. רבי יקותיאל יהודה אשר חשש לגורלו, החליט לברוח, והוא הצליח לחמוק יחד עם משמשו, רבי נחום הרש כהנא, דרך הדלת האחורית של ביתו אל השדות. בדרך מנוסתו הגיע רבי יקותיאל יהודה לסולוטפינה ומשם המשיך לסעליש. בשבתו בסעליש עשו מעריציו מאמצים רבים לשחרורו ובסופו של דבר עלה הדבר בידם, כמובן לא לפני ששילמו סכום גדול של כסף ככופר תמורת שחרורו.

לאחר שאנשי הבולשת ההונגרית הרפו ממנו, שב רבי יקותיאל יהודה לסיגעט, אולם גם הפעם לא הונח לו לשבת בשלווה. זמן קצר לאחר שחזר לסיגעט, שוב החלו להעליל עליו עלילות, ולאחר שהערימו עליו הצליחו בלשים לעצרו. לאחר חקירות קצרות בסיגעט הובל רבי יקותיאל יהודה למחנה מעצר ליד קאשוי. במחנה קאשוי החזיקוהו ההונגרים עד לערב הקמת הגיטו בסיגעט, אז שוחרר ושב לביתו שבסיגעט.

פרקה ההיסטורי המפואר של קהילת וחסידות סיגעט על אדמת הונגריה נחתם ביום כ״ה באייר תש״ד. בו ביום הגיעו רבים מבני קהילת סיגעט ואחרים משוכני הגיטו שהוקם בה, וביניהם היה גם רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים, לשערי מחנה ההשמדה - אושוויץ, ובו ביום קידש שם שמים יחד עם בני קהילתו.

רבי יקותיאל יהודה עסק בכתיבת חידושי תורה, אולם רובם ככולם אבדו בשואה הנוראה. רק מעט שרידי שרידים נותרו מכל אוצרות הפנינים - פירות יצירותיו, והללו נדפסו בסוף ספרו של אביו „עצי חיים״ על התורה, אשר צולם ויצא לאור בניו יורק בשנת תשט״ז.

ממלכת סיגעט-סאטמאר המעטירה

זכות גדולה נפלה בחלקו של כלל ישראל בכל תפוצות הגולה כולה, ובחלקם של פליטי החרב הנאצית, שרידי קהילות הקודש המפוארות בקארפאטורוס, מארמארוש והונגריה שחרבו, בפרט, בהותיר להם ה׳, ברוב רחמיו וחסדיו, לפליטה, את עמוד אש הקודש, אוד מוצל מכבשני האש וגיא ההריגה של מחנה הריכוז בערגן בעלזן, מאור הגולה הגה״ק מרן רבי יואל טייטלבוים זצוק״ל, אב״ד סאטמאר, בנו השני של בעל ה„קדושת יום טוב״ אב״ד סיגעט, אותו שתל ה׳ בדורנו הנבוך והמבולבל ביסוריו, להדריכו ולכוונו להמשיך, למרות הכל, במסורת אבותיו, ואותו הכין הקב״ה להמציא מזור ומרפא למכותיה ותחלואיה של יהדות אירופה ההמומה והמזועזעת ממאורעות ואימי השואה הנוראה. ואמנם הוא היה זה אשר נשא ברמה את דגלה של חסידות סיגעט המעטירה במשך למעלה משבעים שנה, לפני החורבן ולאחריו, והוא היה זה אשר העמיד מחדש את היהדות החרדית השבורה והרצוצה על שתי רגליה, שיקם ובנה מחדש את הריסותיה וחורבותיה, וזקף את קומתה בארץ ישראל ובארצות הברית ואירופה כמימים ימימה.

רבי יואל נולד בסיגעט בשנת תרמ״ז (1886), לאביו רבי חנני׳ יום טוב ליפא טייטלבוים בעל ה„קדושת יום טוב״. סגולותיו ותכונות אופיו המיוחדות בהן ניחון,

ניכרו בו עוד בילדותו, כבר אז ניבאו לו עתיד מזהיר, כולם ראו בו שלגדולות נוצר והכל תלו בו תקוות רבות. עוד לפני שהגיע לגיל בר מצוה כבר בלט רבי יואל במעלותיו ובמידותיו התרומיות אותן השיג ובהן התעלה תודות לעבודתו ועמלו. חריפותו נודעה לרבים והתפרסמה עוד יותר בדרשת הבר מצוה שלו, כאשר רבי יואל עמד וריתק את קהל הנוכחים בדברי חידוד ופילפול במשך כשעתיים.

בהיותו כבן שמונה עשרה שנה, נשא רבי יואל לאשה את בתו של רבי אברהם חיים הורוויץ, אב״ד פלאנטשה. זמן קצר לאחר נישואיו נפטר אביו בעל ה„קדושת יום טוב״, ואת מקומו ברבנות העיר סיגעט מילא אחיו רבי חיים צבי בעל ה„עצי חיים״. בעקבות פטירת אביו עזב רבי יואל את סיגעט והתיישב בסאטמאר. מיד עם בואו לסאטמאר החלו קבוצות של חסידי צאנז־שינעווע להתלכד סביבו. הללו שמעו ממרחק על הגאון הצעיר היושב בסיגעט, וכאשר הגיע לסאטמאר החלו לתהות על קנקנו, ועד מהרה עמדו על מידת חריפותו בתורה ודרכו המיוחדת בלימוד, ואף התפעלו מאישיותו הגבוהה בעלת הקסם המיוחד, על אף גילו הצעיר.

כעבור כמה שנים, בהיותו כבן עשרים וחמש שנים בלבד, כבר הוסמך לרבנות והוכתר לכהן פאר ברבנות קהילת אורשיווע, אחת מן הקהילות החשובות בחבל ארץ הקארפאטים. בואו של רבי יואל לאורשיווע היה בבחינת זריחת החמה ברוחניות, בתורה ובחסידות, עבור כל יהודי הסביבה בכלל והעיירה אורשיווע בפרט. רבי יואל לא שקט על שמריו, מיד עם הכנסו לתפקידו הקים ישיבה, והוא בעצמו ניהל את עניניה והנהיג את תלמידיה. מאז אותם הימים, בראשית ממלכתו באורשיווע, ועד לפטירתו לא פסקה ישיבה ממנו. בפרק זמן אדיר שכזה העמיד רבי יואל רבבות תלמידים, מהם אשר צמחו כגאונים בתורה, אשר התגאו בעובדה שזכו להמנות על תלמידיו בישיבתו בעיר רבנותו הראשונה. מלבד הרבצת התורה בישיבה, עסק רבי יואל גם בהפצת חסידות בקרב יושבי העיר וסביבתה.

אב״ד קראלי

בשנת תרפ״ו (1926) נבחר רבי יואל לשמש כאב״ד בבית הדין של קהילת קראלי, לאחר שקודמו לתפקיד, רבי שאול בראך עבר לקאשוי. רבי יואל ניהל את רבנותו בקראלי ביד רמה, ולחם בעוז בכל התופעות שנראו בעיניו כסטיה, ולו הקלה ביותר, מדרך ישראל סבא. עיקר מלחמתו והתנגדותו התמקדה במפלגות הציוניות השונות אשר עשו מאמצים רבים לנסות ולחחדיר, בדרכים שונות ומגוונות, את רעיונותיהם והשקפותיהם החדשים והזרים לתחומי הקהילה החרדית בכלל, וללב

רבי יואל טייטלבוים, אב״ד סאטמאר
בראשית הנהגתו

הנוער בפרט. רבי יואל לא ידע כל פשרות בענין זה כמו בענינים חשובים אחרים, ולא הניח להם להשיג את מבוקשם.

בבואו לקראלי הקים את ישיבתו, ועד מהרה נהרו אליה טובי הבחורים מקהילת קראלי ומערי הסביבה. תוך זמן קצר מנתה הישיבה כמאה בחורים ובמשך תקופת כהונתו גדלה הישיבה יותר, ולפני שעזב את העיר למדו בישיבה כמאה וארבעים בחורים מצויינים.

בעת ישיבתו בקראלי החל רבי יואל לגבש לעצמו את דרכו בלימוד ואת שיטתו המיוחדת בחסידות. מובן מאליו כי דברים אלה נתנו את אותותיהם גם על הנהגת הישיבה אשר החלה לשאת אופי מיוחד. את הדגש בלימוד בישיבה שם רבי יואל על הלמדנות העמוקה ועל הפילפולים החריפים, אולם עם זאת הקפיד על בחינות שהיו חובה לצעירים ומבוגרים כאחד.

ערך חינוכי חשוב במיוחד ראה רבי יואל בקיום מצות הצדקה, ומתוך שאיפה לחנך את תלמידיו, הדריכם לבצע זאת הלכה למעשה. וכך היה מדי פעם שולח בחורים בתורנות לחזר על הפתחים, כדי לאסוף כסף על מנת לחלקו לעניי בית ישראל.

ברבנות סאטמאר

משנת תרצ"ג (1933) החל רבי יואל לכהן פאר על כס הרבנות של קהילת סאטמאר המעטירה. מיד עם בואו לסאטמאר נכנס רבי יואל בעובי הקורה של החיים הקהילתיים בעיר כדי לארגנם מחדש. בסבלנות ובעקביות עמד רבי יואל על כל פרט ופרט בכל תחומי עבודתה של הקהילה, ותיקן במרץ רב את כל שהיה טעון תיקון. רבי יואל פעל בשיטתיות ובתקיפות, ללא שום משוא פנים וללא שום רתיעה, גם אם המדובר היה באחד מנכבדי הקהל.

ואמנם, תוך זמן קצר הצליח רבי יואל להכניס את החיים הקהילתיים בסאטמאר למסלולם התקין, כאשר הוא זוכה לאהדה והערצה מכל בני הקהילה אשר הכירו במעשיו ונוכחו לדעת כי כולם הם אך ורק לשם שמים.

בעת שנתמנה לכהונת רבה של סאטמאר, היה רבי יואל כבר מפורסם בכל תפוצות גולת אירופה כאחד מגדולי הדור, כפוסק ובעל כושר הכרעה גם בענינים סבוכים ביותר. ואמנם, כל גאוני הדור הריצו אליו את ספקותיהם מכל קצוות אירופה ואף ממקומות אחרים.

בוגרי ישיבתו של רבי יואל בסאטמאר התפזרו על פני גלילות הונגריה, צ׳כוסלובקיה,מארמארוש,קארפאטורוס וטראנסילוואניה, ושמע ישיבתו נישא בגאון עד למרחקים, בפרט כאשר רבים מהם החלו לשמש בקודש, בעיקר בשנים הסמוכות למלחמת העולם השניה, במשרות רבנות ודיינות. אחרים התמנו לשוב״ים ולמלמדים, והיו מהם גם סופרים, חסידים ואנשי מעשה, וסתם בעלי בתים חשובים, אשר מילאו את בתי המדרשות בעיירותיהם ועל פניהם ניכר כי הם מתלמידיו של רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר.

בשבתו בסאטמאר קנה רבי יואל לעצמו שם עולמי בתור מנהיגם של כל רבני טראנסילוואניה,רומניה והונגריה, כראש ישיבה חסידית שבה למדו מאות בחורים וכאדמו״ר בעל שיעור קומה אשר אל חצרו נהרו המונים רבים. בהיותו מנהיג חכם ופיקח, נודעה לרבי יואל השפעה עצומה על בחירתם של רבנים, דיינים, שוחטים ומשמשים בקודש בקהילות השונות, קרובות ורחוקות כאחד. גם באסיפות הרבנים שהתכנסו מפעם לפעם היה רבי יואל תופס מקום מיוחד, שום אסיפה לא התקיימה בלעדיו, וגם במהלך האסיפה ניכרה השפעתו המכרעת בכל מקום ובכל תחום.

כיאה וכראוי למנהיג הדור התיצב רבי יואל, בגאון ובקומה זקופה, בראש כל מאבקיה של היהדות הנאמנה. בתקופת כהונתו ברבנות סאטמאר שימש רבי יואל כחוד החנית בחזית המלחמה בכתות הפורצים והמהרסים בכרם ה׳ ובראשם הציונים, תוך שהוא מנהל מאבק עיקש על כל נסיון לבקוע בקיעים בחומת הדת, ומתוך יחס אל כל ענין קטן כגדול.

בשנות הלחץ והמצוק

אם נבוא לפרט כאן את כל פרטי פעילותו העניפה, רבת ההוד והנשגבה של רבי יואל, מעת תקופת רבנותו בסאטמאר ועד לימי שבתו על כס האדמו״רות בוויליאמסבורג שבניו יורק, תקצר היריעה ויכלה העט. קשה עוד יותר לתאר, במסגרת זאת, את מסע היסורין המפרך שעבר רבי יואל בשנות הזעם על כל התלאות ומנת הסבל והיסורים שבאו בעקבותיהם, את כל אשר עבר עליו והתרחש עמו בעת שהותו בגיטאות סאטמאר וקלויזענבורג, את ימי האימים במחנה ההשמדה „בערגען בעלזן״, את מסירות הנפש לעבודת הקודש וללימוד התורה, את התפילות הלוהטות בחגים ואת המאמצים לשמירת צלם האלוקים.

כל אלה ופרשת הצלתו של צדיק יסוד עולם – רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר, נכתבה בפרוטרוט בחלקו הראשון של ספרי „ראשי גולת אריאל״. פרשיה זו, הארוכה

והמסובכת, המגלה בתוכה יותר מטפח של השגחה פרטית והרבה נסים גלויים ונסתרים, קשורה למשא ומתן ההיסטורי הידוע שנערך בין הנאצים לבין מנהיגי התנועה הציונית בדבר הצלת דם יהודי תמורת משאיות ותמורות כספיות אחרות. בפרשיה זו היו מעורבים, כמסופר שם, גם מנהיגי הלשכה האורטודוקסית בבודאפשט, אשר עלה בידם, באמצעות תשלום הון עתק, לשחרר מספר רבנים וגאונים, ממנהיגי יהדות הונגריה, על ידי הכללתם באחת משיירות ההצלה. על קבוצת רבנים זו, שבחסדי ה׳ וברוב רחמיו ניצלה מצפורני הטרף של החיה הנאצית, נמנה גם האדמו״ר רבי יואל מסאטמאר זצוק״ל, אשר הצליח להגיע לשווייץ, ביום כ״א בכסלו תש״ה (1945) ומשם עלה לארץ ישראל, לירושלים עיה״ק.

מאז שחרורו ממחנה ההסגר לא פסק רבי יואל, במשך כל שנות חייו, מלהאשים את ההסתדרות הציונית ומנהיגיה באחריות לחורבן הנורא של יהדות אירופה בשנות השואה, שבא בעקבות מעשי החתרנות וההלשנה מצדם. בדבריו טען רבי יואל, כי הציונים פעלו לעידוד שנאת ישראל, כדי לאלץ את יהודי אירופה לעלות לארה״ק. אחת מן הדוגמאות לכך היא הכרזת חרם כלכלי נגד האשמדאי הגרמני, הצורר היטלר ימ״ש, „בשם כל העם היהודי״, מעשה התגרות מסוכן אשר העלה את חרון אפו וגרם להגברת זעמו שבעקבותיו גמר אומר לנקום את נקמתו המרה בעם היהודי. בספריו הקדושים „ויואל משה״, „דברי יואל״ ו„על הגאולה ועל התמורה״, מבאר האדמו״ר רבי יואל מסאטמאר את שיטתו בענין זה. בדבריו שם הוא מנמק את טענותיו, בהתבססו בעיקר על יסוד האיסור למרוד באומות ולעלות בחומה. על פי יסודות מוצקים אלה הוא מוכיח שאלה הן הסיבות אשר גרמו להמטת אסון הכחדת ששת מליוני היהודים בשואה. אלפי תלמידיו ורבבות חסידיו ומעריציו בארה״ק, בארה״ב ובכל רחבי תבל הולכים בנתיבות שיטתו ומודרכים באור דרכו המבוארת היטב בספריו.

החזרת עטרה ליושנה

בתום מלחמת העולם השניה, כאשר אך הציג את כף רגלו בחופי מבטחים, החל רבי יואל לתת את דעתו על שיקום הריסות החורבן. מצבה של שארית הפליטה מגיא התופת הנאצית היה בכי רע, פליטי החרב היו שבורים בגופם מיסורי עבודות הכפיה וממכות השוט הנאצית, ורצוצים בנפשם ממחזות האימים שראו לנגד עיניהם, מאיבוד בני משפחתם, חבריהם בני קהילתם, ביתם ורכושם, והיה חשש שלבם של האומללים הללו ילך שבי אחרי תעתועי רוחות הזמן וקסמי בשורותיו החדשות. בקרב קבוצות הניצולים התהלכו אנשים שרצו לנצל את זכרונות אימי השואה למטרות

רבי יואל טייטלבוים — אב״ד סאטמאר

ציוניות, דבר שעלול היה להביא לאבדנם הרוחני ולבלוע כל חלקה טובה. בראותו את עוני בני עמו החליט רבי יואל, על אף תשישותו ממסע תלאותיו, ליטול על שכמו את המשימה הקשה להחזיר עטרה ליושנה.

עוד בעת שהייתו בארץ, בשנים תש"ה־תש"ו, החל בפעילות נמרצת, ואט אט, כשהוא מלקט סביבו אודים מוצלים מאש, ייסד וארגן עבורם מוסדות קהילתיים, בהם מצאו מחסה וקורת גג באוירה רוחנית וברוח מנהגי יהדות הונגריה. גולת הכותרת למוסדות שהוקמו על ידו, במהלך שהותו הקצרה בארה"ק היתה ישיבת „ייטב לב" שהוקמה בירושלים, אליה התקבצו ובאו בחורי שארית פליטת גולת הונגריה, רובם חסרי בית ומשפחה, כדי לחדש ימיהם כקדם בהגות בתורה יומם ולילה. במשך כשנה אחת בלבד ישב רבי יואל בארה"ק, ולאחר שייסד בה את התשתית הדרושה לחיי קהילה מסודרים, עבר עוד בשנת תש"ו לארצות הברית והשתקע בניו יורק, שם החל בכינון חצרו בויליאמסבורג שבברוקלין.

כוכב שביט דרך בשמיה האפורים של יהדות ארה"ב, עם בואו של האדמו"ר רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר לניו יורק. במסירותו למען הכלל, מסירות שאינה יודעת גבולות, האיר באור יקרות את אפילתה הרוחנית של אמריקה, החיה בה את היהדות הגוססת ונסך בפניה החיוורות צבע ויופי מיוחד במינו. באופיו הנמרץ והשאפתני ובמזגו הסוער והלוהט החל בפעילות עניפה יסודית ומהירה, וכך עלה בידיו לבנות את מבצר התורה והיראה המפיץ אלומות אור על פני כל קצות תבל.

עם בואו לארה"ב החלו להתקבץ סביבו פליטי חרב ממחנות ההשמדה, בקבוצות וביחידים, נשואים ורווקים, אשר איוו לחסות בצל קורתו וחפצו בהנהגתו והדרכתו, כמימים ימימה. ללא שום שהות החל רבי יואל לפעול לייסודה של קהילה מסודרת, ובשתי ידיו עסק בהקמתה מן המסד עד הטפחות. ואמנם תוך זמן קצר אורגנו חיי הקהילה, הוקם בית מדרש, נוסד תלמוד תורה עבור תינוקות של בית רבן, בית חינוך לבנות, וכן ישיבת „תורה ויראה" וכולל אברכים לצדה. במשך הזמן הלכה קהילת סאטמאר והתפתחה יותר ויותר, הוקמו בה עוד חדרים ועוד בתי ת"ת, גם מוסדות חינוך לבנות, בתי אבות ומוסדות צדקה וחסד רבים אשר שמם נודע לתהילה בפזורות העם היהודי. קצב התפתחותה של הקהילה היה גדול, וכעבור זמן מה הוחלט להקים את קרית סאטמאר במונרו. כיום נחשבת קהילת חסידות סאטמאר לאחת מן הקהילות החרדיות החשובות והגדולות בעולם, וחצר חסידות סאטמאר נחשבת לעדי הזהב של יהדות התורה.

מובן מאליו כי גולת הכותרת לפעילות הקהילתית, מאז ועד עתה, היתה תמיד

הישיבה וכולל האברכים. הכל ראו בהם „בית יוצר" לחסידי סאטמאר בדור העתיד. ובפרט לאחר השואה האיומה, שהותירה בחורים רבים ללא קורת גג וללא הדרכה והכוונה. במשך שנות קיומה צמחו פרחו בין כותלי הישיבה, הספוגים תורה וחסידות, תלמידי חכמים רבים, מהם גדולי תורה אמיתיים, וכן אלפי ורבבות תלמידים יראי שמים, יודעי ספר, מוכתרים במידות אצילות ומצויינים, בעיקר, בצדקה וחסד.

במשך למעלה משלושים ושלוש שנים ניהל רבי יואל את קהל עדת סאטמאר שבויליאמסבורג ובמונרו, כאשר באותה עת מנהיג הוא אף את חסידיו שבארה"ק בירושלים עיה"ק ובבני ברק עיר התורה, וכן באירופה, עד אשר ביום כ"ו מנחם אב תשל"ט נצחו אראלים את מצוקים ונשמתו של הצדיק עלתה בסערה השמימה. המונים רבים מכל קצווי ארה"ב, ואף ממקומות אחרים בעולם, ובראשם גדולי התורה והיראה, אדמו"רים ואישי ציבור חשובים, נהרו לקרית סאטמאר שבמונרו לחלוק כבוד לשר התורה, אדיר ארץ, המנהיג המורם מעם, אשר בכוחו הגדול הטביע את חותמו על היהדות החרדית בארצות הברית ובארץ ישראל.

ציונו הקדוש של האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זצוק"ל משמש כיום כמקום תפילה, ואנשים רבים באים, מדי יום ביומו, לשפוך בו את מרי שיחם, לתפילה ובקשת ישועה ורחמים. יום הזכרון, כ"ו מנ"א, הפך ליום עליה לרגל לקברו של הצדיק, כאשר אלפי אנשים מכל רחבי המדינה באים לפקוד את הציון הקדוש שבמונרו בניו־יורק.

רבי משה טייטלבוים

לאחר פטירתו של רבי יואל, נמנו וגמרו זקני החסידים בחצר סאטמאר למנות את רבי משה טייטלבוים, בנו השני של אחיו, האדמו"ר רבי חיים צבי מסיגעט, בעל ה„עצי חיים" ואחיו של אחרון הרבנים בסיגעט, האדמו"ר רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים אשר עלה על המוקד באושוויץ, כממלא מקומו.

רבי משה נולד בסיגעט בשנת תרע"ה, ובגיל אחת עשרה שנים בלבד התייתם מאביו. בנעוריו למד תורה מפי רבי נחום צבי כהנא. בגיל מבוגר יותר החל ללמוד תורה אצל רבי יקותיאל יהודה גראס, רבה של בערבעשט, אשר מונה באותה עת לדיין בסיגעט, ואת עיקר תורתו קיבל ממנו. בהיותו יתום התחנך רבי משה בבית זקנו, רבי שלום אליעזר האלברשטאם מראצפערט, בנו של בעל ה„דברי חיים". רבי משה הרבה להסתופף בצלו ושאב מבארו הרבה מתורת החסידות ויראת שמים, ואף למד ממנו את דרכי הנהגת הציבור.

בשנת תרצ״ו, בהיותו כבן עשרים שנה, בא בברית הנישואין עם בת דודו רבי חנוך העניך מאייער, האדמו״ר ואב״ד קערעצקי, חתנו של בעל ה„קדושת יום טוב״. לאחר נשואיו היה סמוך על שולחן חמיו במשך כארבע שנים, אשר הכיר בגדלותו בתורה וביראה, ומינהו, כעבור שנתיים, לעמוד בראש ישיבתו, „בית דוד״.

בשנת ת״ש נתקבל רבי משה לכהן כאב״ד בקהילה הספרדית שבזוענטא. רבים מבין ציבור ה„בעלי בתים״ שבקהילתו נמנו על תלמידיו של זקנו בעל ה„קדושת יום טוב״, ואף על תלמידיו של אביו בעל ה„עצי חיים״. הללו תלו תקוות רבות ברבם הצעיר וראו בו את ממשיך דרכם של רבותיהם־אבותיו הקדושים.

רבי משה היה פעיל מאוד בכל עניני הקהילה, כשהוא עומד על כך שכל פרט ופרט ינוהל בדרך התורה ומסורת האבות. מלבד פעילותו הענפה בעניני ציבור, ניהל גם ביד רמה את הישיבה בזוענטא. רבי משה עמד בראש הישיבה וניצח בעצמו על מלאכת ניהולה וכל עניניה השוטפים. מדי יום ביומו היה משמיע שיעורים בהיכל הישיבה, ואף מחוץ למסגרת השיעורים הרבה להרביץ תורה בפני תלמידי הישיבה על מנת להחריפם ולאלפם בינה. גם בימי מלחמת העולם השניה לא ננעלו שערי הישיבה, הסדרים בה התנהלו כרגיל, ועל אף כל הקשיים שהיו כרוכים בכך התקיימה הישיבה ממש עד לסף החורבן.

בערב חג השבועות תש״ד עלה הכורת על קהילת זוענטא, חיילי הגיסטאפו הוציאו את יהודי העיר מן הגיטו, והובילום משם, לדרכם האחרונה, אל מחנה ההשמדה באושוויץ. בין המגורשים היה גם רבם - רבי משה טייטלבוים, אשר ניהל את קהל עדתו גם בימים הקשים ביותר, ולא פסק מלעודדם ומלהשמיע באוזניהם דברי נוחם עד לרגעיהם האחרונים.

לאחר שהייה מסויימת במחנה הריכוז אושוויץ, הועבר רבי משה למחנה טרעזינשטאדט ומשם שוחרר. בעת שהותו במחנה הריכוז הרבה לעסוק בתורה, ולאחר שפגש ברבי שלמה קעניג, אב״ד יאקא, והרב יוסף נייהוז, למד עמם בעל פה בצוותא.

לאחר מלחמת העולם השניה חזר רבי משה לסיגעט, כדי לנסות לשקם את הריסות הקהילה. בנסיונותיו אלה השקיע רבי משה מאמצים מרובים, אולם למרות זאת לא עלה הדבר בידיו. הקהילה היהודית בעיר סיגעט לא התאוששה יותר. כאשר נוכח לדעת שלא יוכל לחזור ולקומם את חצר סיגעט במקום מולדתה, החליט לעקור משם ולעבור לארצות הברית. ואמנם, בברוקלין שבניו יורק האירה ההצלחה את פניה לרבי משה, וכעבור זמן קצר הפך בית סיגעט למרכז חסידי גדול. תל החרבות

שבסיגעט הפך לתל תלפיות בברוקלין, ובו מצויים בית כנסת ובית מדרש, ישיבה וכולל אברכים.

כאמור, לאחר הסתלקותו של דודו האדמו״ר רבי יואל טייטלבוים זצוק״ל, הכתירוהו חשובי החסידים ומינוהו לאדמו״ר מסאטמאר. עם קבלו את שרביט ההנהגה דרך כוכבו המיוחד והחל להאיר בשמי יהדות אמריקה, שהועבו עם פטירתו של רבי יואל. מני אז ממשיך רבי משה את מורשתו של הגה״ק רבי יואל מסאטמאר, מורשת המיוסדת על פי דרכם של אבותיו וזקניו הגדולים מבית סיגעט, אשר עיקרה הוא שמירת הגחלת בעם ישראל לבל תכבה, עמידה איתנה על עקרונות קדושים, והמשך דרך התורה והחסידות בכל העוז והאון ובמלוא זקיפות הקומה בדרך המסורה לנו מדור דור.

פרק חמשה עשר

עריסת החסידות

תנועת החסידות, אשר מאז ייסודה האירה לארץ ולדרים עליה, נודעה כמי שזקפה את קומתו של המון־העם היהודי. בדרכה המיוחדת, אותה גילה לרבים מחולל שיטת החסידות, הבעש״ט הקדוש, והפיחה בלבם של המצטרפים אליה רוח של אמונה ותקוה. בראשית דרכה, עדיין לא היתה החסידות בגדר תנועה, אלא קיבוץ מיוחד של ענקי רוח, אשר בצמאונם לדבר ה׳ הרבו לשהות במחיצתו של הבעש״ט והיו לתלמידיו. אולם בתקופת הנהגתו של תלמידו הנאמן, רבי דב בער, המגיד הגדול ממעזריטש, אשר ביסס את רעיונות החסידות וייצבם על יסודות עיוניים מעמיקים, הלכה השיטה ועשתה לה כנפיים, התפשטה גיאוגרפית לאורך ולרוחב והפכה לתנועה המונית.

עריסתה של החסידות ניצבה בהרי הקארפאטים; בתוך היערות שם, נולד הרעיון הכביר ובהן קרם עור וגידים עד שצמח לדבר של ממש. על רכסי הקארפאטים המקסימים עין כל רואיהם, אל מול נוף מרהיב ביופיו, נהג הבעל שם טוב הקדוש לערוך את מסעותיו הפוריים. שם, במורדות ההרים שובי הלבבות, חשב והגה, יצר ובנה, פיתח וגיבש את שיטתו המהפכנית ועסק בהכנות האחרונות לקראת גילוי אורה הזורח של החסידות. מבעד לנבכי סלעי הקארפאטים בקע לו רעיון חדש ומרענן החוצה לאויר העולם, ומשם החל לפכות כמעין ולפלס את דרכו אל לבותיהם ונשמותיהם של המוני יהודים והרווה את צמאונם לדבר ה׳.

לאחר התגלותו, יצא הבעש״ט מעיירתו קיטוב, מוקף בתלמידיו הראשונים, והעפיל עמם במעלה אחד ההרים הנישאים באגף המזרחי של הקארפאטים. בנקודה מסויימת, על צלע ההר נעצרת לה הקבוצה ומשקיפה בנוף הקסום, ממקום עומדם הם משקיפים על מישור מארמארוש הגדול, מביטים על אדמתו הפוריה ועל שדותיו הדשנים עשירי התנובה, על ישוביו השקטים עטופי השלווה והבטחון. שעה ארוכה עמד הבעש״ט ולא גרע עינו ממראה המישורים רחבי הידיים, בעוד חבורת תלמידיו מביטה בו בדממה וכל אחד מנסה לתהות לפשר הענין. לפתע פונה הוא אל תלמידו רבי יעקב קאפל, חסיד מקאלאמיי ואומר לו בשפה רכה: „גן יפה הוא זה – שמור עליו״!...

ואמנם מאז אותו מעמד עמלו אבות תנועת החסידות לטפח את הגן היפה הזה. משמר נכנס ומשמר יוצא, דור הולך ודור בא, אבל אדרת החסידות לא סרה, אפילו ליום אחד מאותו קיבוץ יהודי רב הענפים ועשיר הפירות. על מישור „הגן היפה" התפרשה רשתם של אדמו"רי בית קוסוב, רבי מנחם מענדיל ובנו הצדיק רבי חיים, ובו הרבה לבקר הצדיק רבי יצחק מראדוויל וכן הצדיק רבי יצחק מאיר מזדינקוב, אליו נדדו רבי לוי יצחק מברדיטשוב ותלמידו רבי אהרן מזיטומיר, ובתוכו קבע את מושבו הצדיק רבי מיכל נכדו וממשיך דרכו של הרבי ר' זושא (זוסיא) מאניפולי בברחו מחמת המציק.

כל יהודי בעל רגש, העומד ומתבונן בהרים הגבוהים שבמחוז ה„ווערכאווינא" אינו יכול שלא לחוש בשייכותם להיסטוריה של החסידות. אי אפשר שלא להתפעל מהמראה המרומם המתגלה לעין, כל הר וכל בקעה אומרים קודש והדר־רוחני, עצי סרק עטופי הוד־קדומים מפיצים ניחוחות מבושמים, ומעיינות המים הטהורים המשרים אוירה עילאית מרוממת.

כאן, במקומות היפים הללו, לא הרחק מן הכפרים לאפישנע וטארן, נהג הבעש"ט להתבודד, בטרם גילה לעולם את תורתו. סיפורים רבים ידועים על אודות האיזור הזה, זקני החסידים הרבו לספר על אוירת הקדושה שחשו בעברם כאן, ועל התעלות הנפש ורוממות הרוח לה זכו בעת שנדדו במקומות אלה, במהלך מסעותיהם הלוהטים בעקבות האדמו"רים הראשונים.

שייכותם של הרי הקארפאטים להיסטוריה החסידית אינה מסתכמת רק בשמשם כמקום הולדתו ופריחתו של הרעיון, אלא אף כמקום הולדתם של ראשוני תלמידיו של הבעש"ט, אשר הפיצו את תורתו בכל העולם היהודי. מוצאו של רבי נחמן, שהיה לאחד מגדולי תלמידיו של הבעש"ט, היה בעיירה הורודנקה שבקארפאטים, ואף אחרים, כגון רבי משה מקיטוב, רבי נחמן מקוסוב ורבי יעקב קאפל מקאלאמיי. תלמידים אלה אשר שאפו לתוך ריאותיהם את אוירת החסידות בהרי הקארפאטים שבו לאחר זמן מה והפיצוה בין אחיהם יושבי הכפרים והישובים.

כאשר החלה תנועת החסידות לפרוש את כנפיה על מדינות פולין וליטא, פגשה למולה התנגדות מאורגנת ותקיפה למדי. אולם לא כן היה בהונגריה ובמחוזותיה, כאן מצאה התנועה הקדושה מרחב פעולה גדול, שנדמה היה כאילו המתין בכליון עיניים לבואה. כאן, במארמארוש וברוסיה הקארפאטית, בבוקובינה ובזיבנבירגן, בטראנסילוואניה והונגריה, הלכה תנועת החסידות והתפשטה במהירות מדהימה, ובכך הקדימה תרופה למכת הריפורמה ושימשה כחומה בצורה ומוגנת נגד אותה מגיפה רעה.

היסטוריונים ורושמי קורות העיתים של אותה תקופה העניקו מעמד מיוחד לאדמו״רי החסידות וזקפו לזכותם את עובדת שמירת הציביון המסורתי של קהילות ישראל, כאשר בעמדם בראש מחנה הלוחמים נגד ההשכלה הכפרנית שנעצה את ציפורניה בחומת דת ישראל, הצליחו למגרה מקהילתם ולהפכה למבצר חזק כצור חלמיש לתורה ולאמונה.

ראשוני המשכילים אשר חפצו לסחוף אליהם את המוני בית ישראל הבינו נכוחה כי במלחמת פנים אל פנים אין להם כל סיכוי להצליח. משום כך החליטו ללכת צעד אחר צעד. שטח הלחימה הראשון אותו בחרו היה תחום החינוך, בידעם כי אם תאיר להם ההצלחה כאן, אם יעלה בידם לפגוע בחינוכם הטהור של ילדי ישראל, הרי שמכאן ואילך שום מחסום לא יעצור בעדם מלזעזע ולמוטט את החומה המקיפה את בית ישראל ומבדילה בינו לבין כל העמים. אולם נושאי דגל החסידות אשר הבינו את מהלכם הערמומי של כת המהרסים, לא הניחו להם לבצע את זממם. כאמצעי להגנה בפני נסיונות המשכילים לחבל בכרם ה׳, הקימו גדולי החסידות חומה מבוצרת אשר הגנה על יהודים רבים תמימים ושלמים, ובאמצעותה הדפו את התקפותיהם המסוכנות והדבירו את חיידקי הטמיעה וההתבוללות שנפוצו בחוצות. תנועת החסידות שמשה כמנוף רב עצמה אשר הרים את המוני העם מתוך מערבולת הדעות ונשאם אל כנפי התורה והיראה.

יהדות הונגריה ומחוזותיה הביאה תחת כנפיה של תנועת החסידות המוני חברים ואוהדים, לגיונות לגיונות של חיילים נאמנים ומסורים, ועמם יחד גם זיכתה את העולם כולו בענקי רוח, מלאכי עליון, אשר שימשו, במרוצת השנים כראשי מנהיגי הדור שהאירו את העולם החסידי ואת העולם היהודי כולו. הרבה מאוד שפע של תורה ויראת ה׳ העניקה תנועת החסידות ליהדות הונגריה, אולם הרבה מעבר לזה העניקה יהדות הונגריה לתנועה החסידית עצמה.

החסידות מתפשטת למקומות נידחים

אורה הזורח של החסידות הפיץ את קרניו גם אל העיירות המרוחקות ומהן נגה והגיע עד לכפרים הנדחים ביותר. במקומות אלה מצאה החסידות כר נרחב לפעולה. מרבית האוכלוסיה הזו, מנתה אנשי עמל שהתפרנסו מיגיע־כפים, עובדי אדמה ובעלי משקים, אשר טירדות היום יום שלהם הקשו עליהם לעסוק בלימוד התורה וקיום המצוות, ומאידך גיסא – ריחוקם ממרכזים יהודיים תוססים במשך שנים רבות, נטל מהם את העידון הדרוש והפך אותם לאנשי כפר פשוטים.

התפשטותה של שיטת החסידות אל המקומות הללו הכניסה חיות והתלהבות בלב התושבים היהודיים ובחומה הלוהט קירבה אותם לעבודת ה׳. עם השתרשותה של החסידות במעמקי לבם, החלו החיים היהודיים לפרוח בכפרים שבמחוז מארמארוש וקארפאטורוס. ומני אז היה לימוד התורה וקיום המצות לחלק העיקרי והמרכזי בחיי היום יום שלהם. הבעת הפנים הכאובה ומלאת הצער מחייהם הפשוטים ומיהדותם הצוננת, פינתה את מקומה להבעת שמחה יהודית כנה ורעננה.

אדמו״רי ומנהיגי תנועת החסידות על כל גווניה, עמלו בשקידה רבה על הפצת תורת החסידות בקרב המון העם כבקרב תלמידי חכמים וצדיקים. הם השקיעו הרבה מאמצים בהחדרת אורה הקורן לכל בית יהודי, פשוט כחשוב. מכוח התנהגותם הקדושה והעילאית משכו אליהם אישים גאוני עולם ובעלי שאר רוח, ויחידי סגולה בעלי שיעור קומה, מהם דרשו להתעלות במעלות התורה והיראה, על ידי השתלמות במדות תרומיות ונעלות, אולם מאידך לא הזניחו ולא הרפו מהנהגתם את היהודים הפשוטים התמימים והישרים, שלא זכו ללמוד תורה בשנות נעוריהם ואורה לא זרח עליהם.

אחריות לעתיד העם

האדמו״רים החסידיים, אשר פרשו את כנפי חסותם על הכפרים והעיירות היו ממשיכי הדרך של מוריהם, תלמידי הבעש״ט. את עיקר תפקידם ראו בהעלאת קרנו הרוחנית של המון העם שהיה שקוע ביון מצולה, כפי שגם מעמדו הכלכלי היה בשפל המדריגה. הללו לא הסתגרו בד׳ אמותיהם, אלא יצאו אל הכפרים והישובים הנדחים, מתוך הרגשת אחריות לעתיד העם, כדי להצית בהם את הגחלת היהודית שעממה בקרבם ברבות השנים.

פעולתם של ראשוני האדמו״רים, שיצאו אל הישובים המרוחקים, היתה הרבה מעבר להפקרת כוחם, גופם וממונם לפגעי הדרכים; בתשוקתם העזה לרומם את העם משפלותו מסרו ממש את נפשם וויתרו על היקר להם מכל. כדי לסייע ליהודים הפשוטים להתעלות מדרגתם הנמוכה, נאלצו הצדיקים לרדת ממדריגותיהם הגבוהות והעליונות וכך עלה בידם לסייעם ולהדריכם בעבודת ה׳. היתה זו הקרבה גדולה מצדם, אולם הם ביכרו והעדיפו את המסירות לכלל ישראל על פני טיפוח אישיותם, בהסתמכם על משלו של הבעש״ט בדבר המטאטא המנקה את הבית אבל מתלכלך בעצמו, אבל ברור היה להם כי בלא מטאטא אין הבית נקי, ואין ברירה אחרת.

צדיקים אלה היו חדורים אמונה תמימה, ללא כל התחכמויות וחקירות. ומכוחה

של אמונה זו פעלו ללא לאות וללא יאוש, והצליחו לשנות דברים מקצה אל הקצה. הם הפכו את החיים העלובים של יהודי הכפרים לפורחים ומשגשגים, פניהם החיוורות החלו לנסוך צבע יהודי מקורי.

את עיקר עבודתם מיקדו בהחדרת האמונה בצדיקים וההערכה אליהם. הרבי שקד רבות להשריש בקרב שומעי לקחו את חובת ההתחברות לצדיקי הדור, מתוך ידיעה שבדרך זו יוכלו לקרבם יותר ויותר לעבודת ה׳. בדבריהם היו מרבים לומר שאדם אינו יכול להגיע להתקרב לה׳ ולעובדו בשלימות אלא על ידי הצדיק שידריך אותו לכך, בהסתמכם על אימרתו של הבעש״ט: „זה השער לה׳ - צדיקים״, דהיינו שצדיקים הם השער לה׳, וממילא, אם יתקרבו אליהם, יהיו גם קרובים יותר לה׳.

מסעי התעוררות

פעילותו של הרבי התנהלה בשני אופנים שונים שמטרתם היתה להשלים זה את זה. מחד גיסא, היה מקים בית מדרש במקום מגוריו, אליו היו נוהרים החסידים מקרוב ומרחוק, וסביבו התנהלו כל עניני החצר, מעריכת השולחן ועד לקבלת קהל לצורך עידוד עזרה ותושיה ברוחניות ובגשמיות. מאידך גיסא, נוהג היה הרבי לערוך מסעות אל העיירות ואל הישובים והכפרים המרוחקים, כדי לקרב את יושביהם לאביהם שבשמים.

בבואו למקום ישוב יהודי, נהג הרבי לכנס את תושבי המקום ולהשמיע בפניהם דברי תורה והתעוררות בהתאם לרמתם הרוחנית, ודברי חיזוק ונוחם לאור מצבם הכלכלי הירוד. לאחר שכילה את דרשתו בהלכה ובאגדה, היה הרבי משמיע דברי קינה וצער על מעמדו הנחות של עם ישראל בקרב הגויים, ועל היות היהודים דוויים וסחופים בגלות הארוכה והמרה. בדבריו החמים והמעודדים היה מסביר כי אין זו צערו של עם ישראל בלבד, אלא גם השכינה השרויה עמם בגלותם שרויה אף היא בצער. הרבי קרא שלא ליפול בפחי היאוש אלא להתחזק באמונה ובטחון בבורא עולמים, הזן והמפרנס את כל באי עולם. אולם עם זאת היה מבהיר כי כל האמור הוא רק לענין הרגשתו הפרטית של כל אדם בפני עצמו ובין בני ביתו, אבל בכל הנוגע לזולתו אין להתנהג בבטחון ולומר שה׳ יעזור לו, אלא יש לרדוף צדקה וחסד, ולעזור ולסייע ככל האפשר לעניים ונזקקים. גם בנקודה זאת היה הרבי מדגיש את מקומה של תורת החסידות המרחיבה את היקף ערך המצוות מעבר לתחום המתחייב מעיקר הדין, ודורשת מן האדם להרבות במעשים טובים מעל ומעבר לכך, לפנים משורת הדין, אפילו במקומות שאין הדברים מוזכרים בשו״ע, ובפרט כאשר מדובר במצוות צדקה וחסד.

רבי ישראל האגער, האדמו״ר מויז׳ניץ, בתחנת הרכבת בחוסט

בואו של הרבי לעיירה היה מרומם את מצב רוחם של התושבים, שרובם שרויים היו בשפל המדריגה. דבריו החודרים של הרבי עשו רושם כביר על שומעיהם, והיו משתרשים היטב בלבם של שומעי לקחו, עודדום במצבם הקשה ונסכו בהם כוח להמשיך לעמוד במעמסה הכבדה. ואמנם, כל אימת שהיה מופיע בכפר או ישוב נדח, היתה שוררת אוירה של התחזקות והתעוררות ליתר אמונה ובטחון, חרף העוני והמחסור ממנו סבלו, ומובן מאליו שגם ניכרה השתפרות בקיום תורה ומצות וחינוך הבנים.

בעת שהותו של הרבי בישוב נהרו אליו יהודי המקום ומהסביבה הסמוכה ונפגשים עמו באכסנייתו ביחידות. במעמד זה היה הרבי מתעניין במצבו הפרטי, הרוחני והכלכלי של כל אחד ואחד, ומתוך השתתפות בצערו, עשה כמיטב יכולתו ליעץ ולסייע, לעודד ולחזק.

מסעות אלה שערך הרבי, במקומות סמוכים ומרוחקים, קרבו אליו אנשים רבים אשר נהנו מזיו תורתו וחכמתו והתעלו במעלות גבוהות תודות לחום והאהבה שהיה מקרין עליהם בעת ששהו במחיצתו. הכמיהה לזכות לעוד קצת עליה ולנשום עוד פעם את אוירת הקדושה בד' אמותיו של הרבי, משכה חסידים רבים אשר יצאו מבתיהם למסעות ארוכים ומפרכים, שנמשכו ימים ואפילו שבועות, לחצר הרבי. מנהגם של החסידים הראשונים היה להשתדל לנסוע אל האדמו"ר לפחות לימים הנוראים, ברצונם לחזות במחזות הקודש בבית המדרש, כיצד מתנהג הרבי בימים קדושים אלה, לשמוע את תפילותיו הלוהטות ואת דברי התורה ודברי הכיבושין שהיה משמיע בעת ניהול השולחן. משם שאבו חסידים אלה את הכוח, ואף קיבלו הדרכה נכונה כיצד לכוון את ניהול ביתם על דרך התורה והיראה. אלה שלא עלה בידם לבוא אל הרבי לימים נוראים, נהגו לנסוע אל הרבי לשבת חנוכה, לשבת שירה או לשבת נחמו. חסידים רבים זכו שגם הם וגם בניהם יחסו בצלו של אותו אדמו"ר.

ראוי לציין כי הנסיעה לרבי היתה כרוכה בהוצאות כבדות ובטילטולי דרך קשים ומסוכנים. אולם החסידים לא נרתעו מכך כלל וכלל. אפילו בדורות הקודמים, כאשר היתה זו משימה כמעט בלתי אפשרית מסרו החסידים הראשונים את נפשם על כך, בראותם בהקבלת פני רבם בחג ומועד ערך עליון ומיוחד. ידוע ביאורו של הרבי ר' לייב מפולנאה, תלמידו של הבעש"ט, על הפסוק (שמות יח, כ) „והודעת להם את הדרך ילכו בה", דהיינו שמה שהחסידים מכתתים את רגליהם מעיר לעיר ומכפר לכפר עד שזוכים לקבל את פני רבם, זאת היא עבודה גדולה עד מאוד, וכל כמה שהדרך קשה יותר והצער והיסורים גדולים יותר הרי שגם שכרם כפול ומכופל ולפום צערא אגרא.

על פירושו של הרבי ר׳ לייב מפולנאה הוסיפו החסידים בענין זה, בשם הצדיק הק׳ רבי ישראל מרוז׳ין, שאמר פעם, כי כשם שישראל עלו לרגל לירושלים, והיתה בזה מעלה גדולה שיהודים מערים ומדינות שונות יפגשו ויתאחדו כאיש אחד בלב אחד, כך הוא בעת שהחסידים מזדמנים לחצרו של האדמו״ר, נפגשים בעת הנסיעה בדרכים ובפונדקאות, והם נעשים בכך מאוחדים יותר ובאים לבחינה של חטיבה אחת, ודבר זה חשוב כמו העליה לרגל בזמן שהיה בית המקדש קיים.

המסע אל הרבי

מי יכול להעריך את שמחתם של אבותינו, החסידים הראשונים, בעת שעסקו בהכנות לדרך לקראת הנסיעה אל הרבי, איזו חדווה היתה נסוכה על פניהם ובאיזה מאור פנים התהלכו ימים רבים קודם לכן, ואיזו אוירה של עליזות היו משרים על בני ביתם וכל הסובבים אותם. בגילה וברינה היו הללו אורזים את מטלטליהם בשני תרמילים, באחד הכניסו את שקית הטלית והתפילין, סידור וכמה ספרים, אם היו מצויים כאלה, ובשני היו מניחים מעט בגדים להחלפה, קמח תירס, גבינה, פירות וירקות, לחם מקמח דגן או מקמח תירס, וזה היה כל ה„מטען״. יותר מזה פשוט אי אפשר היה לקחת, או שגם לא היה, אבל כשנוסעים אל הרבי מי צריך יותר?

וכך בסיימם את „מלאכת האריזה״, היו צוררים את תרמיליהם על שכמם, מתלבשים, אם היה זה בחורף, במלבושים חמים להגן על גופם מפני הקור המקפיא, ובמלות פרידה וברכות חמות היו נפרדים מבני משפחותיהם שהיו מאחלים להם דרך צלחה, ומביטים בפנים דומעות בעגלה היוצאת לדרך ומתרחקת מעיניהם עד העלמה מן האופק.

כך החל המסע אל הרבי, מסע מפרך שנמשך בהרבה מקרים שבועות מספר, והיה כרוך בקשיים עצומים בתקופה שעדיין לא נסללו כבישים בכל מקום ואף לא נבנו מסילות ברזל, והדרכים היו בחזקת סכנה מפני שודדים וכנופיות פורעים ורוצחים שארבו לעוברים ושבים בכל מקום. השבילים שנסללו בצורה פרימטיבית היו עקלקלים ומשובשים, זרועים בורות ומהמורות, מלאים אבני נגף גדולות לאורך ולרוחב, שהפריעו למהלך הנסיעה. ואם נערך המסע בקיץ, היתה זאת רק חצי צרה לעומת הקשיים אליהם נקלעו בימות החורף המושלגים או ימי הסתיו והאביב שבהם היו הדרכים בוציות. העגלה היתה מתבוססת בבוץ ובשלג העמוק משרכת לאטה את דרכה קדימה, וכך במזג אויר, שהיה על פי רוב סוער, נמשכה הדרך ימים רבים, כשאין לחסידים אמצעי חימום מלבד בקבוקי יי״ש מהם לגמו מעת לעת. ובקור הנורא

הזה לא תמיד נמצאה אכסניה להתחמם בה מעט ולהחליף כוחות, ואף אם נמצאה, לא היה פנאי לשהות בה למנוחת הגוף ועל הנוסעים היה לעבור פרק זמן ללא אוכל וללא שינה די הצורך.

אולם על אף הכל היו החסידים שרויים במצב רוח מרומם, את כל היסורים קיבלו באהבה מגודל תשוקתם להגיע לחצר הרבי לחסות בצל קורתו ולהנות מזיו קדושתו. למרות יסורי הדרך היו עוברים את ימי הנסיעה הקשים, ביערות העבות שעל ההרים הרמים ובין השדות רחבי הידיים, באוירה של שמחת הנפש והתרוממות הרוח. כשהיו זקני החסידים נזכרים באותם הימים היפים נהגו לספר לצעירים בערגה ובהנאה מרובה על הימים שבהם נראו מדי פעם אותן עגלות עמוסות חסידים, שעשו את דרכן ממקומות שונים לכיון גאליציה המערבית, לאדמו״ר רבי חיים מצאנז, לאדמו״ר מסאסוב ולאדמו״ר מזידיטשוב. בהפליגם אל העבר הרחוק היו מתרפקים בגעגועים אל פגישותיהם המרתקות עם אותם חסידים נודדים, שחנו בכפרם לפוש קמעא מן הדרך. באותה עת היו מספרים להם על רבם הנערץ וסתם סיפורי חסידים, שותים יי״ש, מברכים זה את זה ובריקוד של שמחה היו נפרדים כשהם מבטיחים שלא לשכוח להזכירם לטובה ולבקש עבורם ברכה מהרבי. התרגשות גדולה אחזה את אותם ותיקי חסידים בהזכרם בשירתם הערבה וקול זימרתם של הנוסעים אל הרבי, שהיו מהדהדים בין מרחבי העד של ערבות גליציה ומעל הרי הקארפאטים הנישאים, והם אינם יכולים לסיים את סיפוריהם בלא שיוסיפו כי מאורעות מעין אלה הביאו אנשים רבים לחסות בכנפיה החמימות של החסידות.

מלבד הקושי בדרכים היתה נסיעה אל הרבי כרוכה גם בהוצאות מרובות, ומרבית החסידים סבלו מעוני ומחסור. אולם חרף מצבם הכלכלי הירוד היו הללו חוסכים חודשים ארוכים מפת לחמם ומהוצאות בגדיהם, וכך אספו זהוב לזהוב עד שנמצאו בידיהם ההוצאות לנסיעה והאכסניה בימים שבהם שהו במחיצתו של הרבי. הקושי הזה מעולם לא העכיר את רוחם וגם לא את רוח בני משפחותיהם, בידעם כי כך יוכלו להגיע אל הרבי למסור לו את ה„קויטל״ עם הפדיון, ובוודאי שיוושעו ממצוקתם.

בשנים מאוחרות יותר, כאשר כבר נבנו מסילות הברזל גם במקומות המרוחקים, הוקלו בהרבה תנאי הנסיעה של החסידים אל הרבי. היו כאלה שנסעו כבודדים והיו גם שנסעו בקבוצות. גם על נסיעות אלה מתהלכים סיפורים מעניינים על האוירה המרוממת ששררה בקרונות, כאשר היו היהודים מתפללים במנין, סועדים את לבם במאכלים יהודיים נודעים, איש כפי אשר הביא באמתחתו, שותים לחיים, שרים ורוקדים, שמחים וצוהלים.

במיוחד ידוע היה הדבר אצל חסידי וויז׳ניץ, שמנהגם היה לשכור רכבת שלימה. מנהג זה הפך ברבות השנים לחזקה. החסידים היו מתארגנים ושוכרים מדי שנה רכבת ומקשטים את קרונותיה בדגלים מיוחדים. כמה ימים לפני ראש השנה היתה הרכבת יוצאת לדרכה, עוברת בכל הכפרים והעיירות, אוספת את החסידים ומביאה אותם לחצרו של האדמו״ר רבי ישראל האגער, בעל ה„אהבת ישראל״, שעמדה בעיר גראסווארדיין.

באותם הימים היתה העיר גראסווארדיין הומה חסידים, וכל האכסניות היו מלאות עד אפס מקום באלפי החסידים שבאו להסתופף בצלו של רבם במשך הימים הנוראים וחג הסוכות. מחזה דומה של יהדות תוססת וחסידות משגשגת , היה גם בערים סיגעט, סאטמאר, מונקאטש, סעליש, חוסט, ועוד.

כאמור לעיל, לא רק החסידים נסעו אל הרבי אלא גם הרבי בעצמו היה נוסע אליהם. לעתים קרובות היה בא האדמו״ר, או אחד מבניו או נכדיו, יוצא אל העיירות או הישובים, כדי לשבות שם בקרב קהל חסידיו. בימים שבהם שהה הרבי בכפר היה הכל פושט את צורת החולין האפורה שלו ולובש צבע וחגיגיות. כל התושבים היו מתמלאים חדוה וגיל ושרויים במצב רוח מרומם. רחובות העיירה התמלאו חסידים מכפרי הסביבה, ובבתי החסידים ובבית המדרש הורגשה אוירת אחוה חמימה וטובה. מפעם לפעם היו החסידים מסתדרים במעגל, מניחים את ידם האחת על כתף חברם ואת ידם השניה מתחת לאזנם, אחדים היו תוחבים את ידם באבנט, פוצחים בשירה ופותחים בריקוד. כך היו רוקדים בהתמדה וללא הרף שעות על גבי שעות, בלא שסימני עייפות ניכרים על פניהם, ולא פוסקים מלשיר „וטהר לבנו לעבדך, לעבדך״. . .

החסידים לפני החורבן

אין ספק שתנועת החסידות מילאה תפקיד בולט והרימה תרומה חשובה לחיזוק ועידוד יהודים רבים בימים הקשים שלפני החורבן. בהיסטוריה של ימי האימים תרשם תנועת החסידות כמי שמילאה את מאגרי כוחותיו הנפשיים של היהודי השבור והרצוץ, אשר שאב מבארותיה את העוז והאון להמשיך למרות הכל, והצליח בעזרתה להתעלות מעל לרגשותיו, סבלותיו ויסוריו ולקוות לימים טובים יותר, מתוך אמונה ובטחון בבורא עולם.

אמנם היתה זו תקופה קשה מאוד, קשה ליהדות בכלל וקשה לאגף החסידי שבה בפרט. תנועת החסידות ספגה מכה קשה במיוחד, גולת הכותרת הוסרה ממנה, המוטיוו

רבי יצחק אייזיק ווייס, האדמו"ר מספינקא, בקרב קהל חסידיו

המרכזי שסביבו התמקדה כל פעילותה נעצר, וחייה התוססים נמוגו כמעט לחלוטין. קשה לתאר את מועקתם ותחושת התיסכול של החסידים, כאשר התברר להם שאין באפשרותם לפקוד את האדמו״ר. כל הדרכים המובילות לחצר הרבי, דרך המלך והדרכים העוקפות, כבישים ושבילים, הכל נחסם בפניהם, החיה הנאצית פשטה את רגליה הטמאות והשתלטה על הכל. היו כאלה שניסו את מזלם, אך במקרה הטוב הם שבו על עקבותיהם. אחרים ניסו להגיע אל הרבי בלא שום דרך, פשוט הלכו בשדות ובעמקים, בהרים ובגבעות, אך גם שם מצאו לפניהם מכשול בדמותו של הצבא ההונגרי או הגרמני שהתמקם אף במקומות אלה.

הרגשת המשבר גברה והלכה, כל יום הביא עמו בשורות איוב חדשות מכל קצווי המדינה. חדשים לבקרים צצו ועלו להן גזירות נוראות, ובכל פעם – האחת קשה מרעותה, משעה לשעה הכבידו השליטים הרודנים את לבם והחמירו את התנהגותם, החיים הפכו להיות קשים מנשוא והמצב מחריד מבית ומחוץ.

יהודי קארפאטורוס־מארמארוש שרויים היו במצוקה נפשית חמורה, חוסר הידיעה על מצבו של הבן, הבעל או האב שגוייס לגדודי העבודה ההונגריים, לא נתן מרגוע. קשה היה להם לעצום את עיניהם, בעלותם על יצועם באישון ליל, כשממוחם לא מרפה המחשבה מי יודע כמה הוא מתענה שם במחנה העבודה. ועל כך נוספה גם הדאגה לבני המשפחה שגורשו אל מעבר לנהר ה„דנייסטר״ ודבר לא נודע על אודותם, השאלה „מי יודע מה עלה בגורלם״ – לא חדלה מלהציק.

ובעקבות המצוקה הנפשית באה גם המצוקה הגופנית. הלחם כלה מהבתים, אין להשיגו בחנויות וגם המחסנים כבר התרוקנו. חמת הרעב הציקה לכל, הפרוטה כלתה מן הכיס, ואי אפשר כבר לקנות בגד חדש ולהחליף את הישן שבלה.

יהודים רבים מתהלכים כפופי קומה מתוך דכדוכה של נפש, הם לא רואים סוף לצרות הללו, הקץ לא נראה אפילו באופק.

והנה, בתוך כל המולת הגלים הסוערים של ים הטראגדיה הזאת, מצאו החסידים לעצמם אי בודד, אבל נוח ובטוח לעת עתה. במוצאי שבת מתישבים הם יחדיו בבית הכנסת ועורכים את סעודת מלוה מלכה. הרעב הנורא נותן את אותותיו גם כאן, השולחנות ריקים, אין יותר מאשר כזית חלה וחתיכת דג מלוח אחת לכל אחד. אבל האוירה כאן משתנית לחלוטין, עד מהרה פוצחים הכל בשירת הזמירות למוצאי שבת, ומשם עוברים למנהג הקבוע לספר סיפורי צדיקים וסיפורים על חסידים ראשונים. כך יושבים החסידים ושוכחים מכל צרותיהם, מתפשטים מהמציאות המרה בה שרויים

מרחפים ומפליגים אל עולם אחר, עולם שכולו רק טוב. מפעם לפעם מצטמרר כל גופם, בהזכרם במצבם העגום והבלתי נסבל, וכשהם מנסים להשוותו עם הימים שעוד היה אפשר לשאת את עול הגלות - מתעוררת בהם כמיהה ותשוקה עזה לגאולה העתידה.

הסיפורים נמשכים אל תוך הלילה, זקני החסידים שופעים כמעיין המתגבר, והצעירים שבחבורה בולעים כל מלה שיוצאת מפיהם וזו חודרת לנפשם כמו תרופה המקלה על לב כואב ודואב. לפני שעות אחדות נכנסו לכאן קבוצת אנשים עצובים וחיוורים, עכשיו אי אפשר להכיר אותם, הצבע חזר לפניהם, וכל פצעיהם כאילו נרפאו.

כאשר כלו כל הסיפורים והגיעה השעה ללכת הביתה, והנוכחים מתחילים להתעורר מחלומם בהקיץ, קופץ לו לפתע אחד מן החסידים משמיע אנחה מפיו ובשארית כוחותיו הוא זועק: „אידן, זייט אייך נישט מייאש"! (יהודים, אל יאוש!). וכמנהג החסידים הוא מרים את ידו ומניחה מתחת לאוזנו, ובעצימת עינים מתחיל הוא לפזם בהתלהבות עצומה את הניגון של רבו „שבשפלנו זכר לנו".. אוי... אוי... „ויפרקנו מצרינו"... אוי... אוי...

כולם מצטרפים אל השירה, כולם שרים בצוותא, סער הרגשות גובר והולך, כולם קמים ממקומותיהם ופותחים בריקוד נלהב ושרים: „שבשפלנו זכר לנו"... אוי... אוי ... „ויפרקנו מצרינו"... אוי... אוי... מעיניהם קולחות דמעות לוהטות שצורבות את לחייהם החדורות צער ויסורים. קולות השירה והשמחה המהולה בעצב בוקעים החוצה, הם מהדהדים קלות ברחובות העיירה, ונדמה כי גם האבנים והעצים, הבתים והאדמה, ההרים הנשקפים מרחוק וכל היקום מסביב מצטרפים אל השירה, אל העצב המהול בשמחתו הנצחית של הקהל היהודי העומד להפרד מכאן.

פרק ששה עשר

שושלת ויז׳ניץ

השושלת החסידית של בית קאסוב־ויז׳ניץ נמשכה קרוב למאתיים שנה, ובמשך כל אותן השנים התחממו, ועדיין מתחממים רבבות אלפי בני ישראל לאורם של מנהיגיה הדגולים, מתקדשים במימיו של מעין־לא־אכזב זה, ושואבים ממנו בשמחה אהבת ישראל עסיסית.

שורשיה העמוקים של שושלת ויז׳ניץ מגיעים עד לעבר הרחוק, אל ראשית ימי תנועת החסידות. הוגה רעיונה הוא, בעצם, מחולל תנועת החסידות - הבעש״ט, בכבודו ובעצמו. היה זה, כמסופר לעיל, באחד מן הטיולים שערך בחברת תלמידיו על רכסי הקארפאטים, הסמוכים לעירו קיטוב, באיזור שבו היה מתבודד לפני שגילה לעולם את אור החסידות, כאשר במהלך הטיול נעצרה החבורה במורד ההר והחלה להשקיף על מישור מארמארוש. לאחר שעה של התבוננות פנה אל תלמידו רבי יעקב קאפיל חסיד מקאלאמיי, ואמר לו: „גן יפה הוא זה, שמור עליו״. בדבריו אלה רמז לתלמידו הנערץ כי הוא מפקיד בידיו את ההשפעה על איזור זה לדורי דורות.

ואמנם כך באמת היה, חזונו של הבעש״ט התגשם, מכאן החלה להשתלשל שושלת הזהב של בית ויז׳ניץ, ועד לחורבן לא פסקה מלשלוט בכיפת „הגן היפה״. מני אז עמלו ענפי הגזע, צאצאי הצדיק מקאלאמיי, לטפח ולהפרות את הגן, לעובדו ולשומרו. ואכן עלה בידם להפיץ תורה ויראת שמים בקרב המוני יהודי מארמארוש, קארפאטורוס, זיבנבירגן, בוקובינה, טראנסילוואניה והונגריה, אשר הפכו ממקומות פשוטים למבצרי תורה וחסידות.

רבי יעקב קאפיל חסיד

רבי יעקב קאפיל חסיד איש קאלאמיי נחשב כאחד מצדיקי דורו. על אף שלא נשא בעול הרבנות ולא נטל לעצמו הנהגת עדה, הכירו בו הכל כאדם גדול וכאיש מופת. גם אם לא ידעו להצביע על עובדות שיוכיחו את הכרתם, שהרי ברוב ענוותנותו נהג להתערב בין הבריות, מצא הציבור סימוכין להערצתו בעובדת היותו אחד מתלמידיו של הבעש״ט וכמי שמשמש שליח־ ציבור בבית מדרשו, ובכך היה די כדי להוקירו ולכבדו.

את תפילותיו בבית מדרשו של הבעש"ט היה רבי יעקב קאפיל נושא במתק וברגש, והן היו ערבות במיוחד לאוזני כל שומעיהם. צאצאיו היו רגילים להשתבח באותן תפלות, פיהם מלאו סיפורי נפלאות על אודות מה שהתרחש סביבן, כשהם מוסיפים שאפילו הפמליה של מעלה היתה נאספת סביבו ומאזינה להן.

כל ימיו נהנה רבי יעקב קאפיל מיגיע כפיו בהיותו מתפרנס ממסחר זעיר בשווקים שבעיירתו. אולם גם בשעה שעסק בעניני חולין שלו, בימות החול, היו עיקר מעייניו נתונים ביראת ה' ובקבלת עול מלכות שמים, כאשר בכל עת ובכל שעה, לפני כל שיג ושיח ולאחריו, היה מעביר את ידו לנגד עיניו ולוחש בשפתותיו: „שויתי ה' לנגדי תמיד". התנהגותו המופלאה בלטה לעין כל ועוררה אפילו את תשומת לבם של הגויים אשר גילו כלפיו יחס מיוחד, ובראותם אותו נוהג בצניעות ובפרישות נהגו בו בהדרת קודש וכינוהו בשם: „השיוויתיניק", על שם ה„שויתי" שהיה מרבה להזכיר.

על אף ציוויו של הבעש"ט לשמור את ה„גן היפה" ולטפחו, הסתיר רבי יעקב קאפיל את מעשיו והצניע את גדלותו כל ימיו. את הסיבה לכך אפשר למצוא בשני גורמים עיקריים. גורם אחד הוא העובדה שלא נהג באדמו"רות ולא היו לו חסידים. המון העם לא מיקד אליו את תשומת לבו, ואף שהיו שהכירו בגדלותו, לא היו לו חסידים שיפיצו את תורתו, יאירו ויעוררו בה את פשוטי העם. והגורם השני הוא מצבם הרוחני הירוד של בני המקום. בימיו היה מספרם של יהודי מארמארוש דל, יחסית, ורובם, עד לסוף המאה ה־18, לא היו בכלל בני תורה. קשה היה, איפוא, לאדם בעל שיעור קומה כרבי יעקב קאפיל ליצור עמם קשר ולהשפיע על אורח חייהם.

בשנותיו האחרונות עקר רבי יעקב קאפיל חסיד מעיירת מגוריו קאלאמיי, ועבר לגור בעיר טיסמניץ. ביום רביעי ט"ו באלול תקמ"ז נתבקש לישיבה של מעלה, גופו הזך והטהור נטמן בבית העלמין היהודי של טיסמניץ.

רבי מנחם מענדיל מקאסוב

ההשגחה העליונה יעדה את רבי מנחם מענדיל מקאסוב, בנו של רבי יעקב קאפיל חסיד מקאלאמיי, להגשים את מאוויו של הבעש"ט הקדוש. רבי מנחם מענדיל לא היה בבחינת „צדיק באתכסיא" כאביו הגדול, הוא גילה את עצמו לנגד בני עמו והאיר את עיניהם באורה הזורח של שיטת החסידות.

תאריך הולדתו של רבי מנחם מענדיל מקאסוב אינו ידוע בדיוק, אולם משערים

שהוא היה בין השנים תקכ״ח - תקכ״ט. על ברכי אביו התחנך בצעירותו לחסידות לוהטת, ועוד משחר נעוריו נוהג היה לנסוע לצדיקי הדור כדי להסתופף בצילם ולשהות באוהליהם. תחילה נוהג היה לנסוע לרבי אלימלך מליז׳נסק - הארי שבצדיקי פולין וגאליציה, ולאחר מכן נסע גם אל רבי צבי הירש מנדבורנא. בשלב מאוחר יותר נסע גם אל רבי זאב וואלף, הצדיק מטשארנא אוסטרהא, הנודע כאחד מגדולי התלמידים במעזריטש. בעולם החסידי זוקפים את המשכיותה המופלאה של שושלת בית וויז׳ניץ לזכות הברכה שנתברך בה רבי מנחם מענדיל מרבו, רבי וועלוולה, אשר ברכו באגרתו המפורסמת, אותה שיגר אליו מארץ ישראל. בין יתר הדברים, כותב לו רבי וועלוולה: „שיתחדש המלוכה שלו הן על עצמו והן על נפשות ביתו, שלא יזוז ממנו ומבניו ובני ביתו מעתה ועד עולם, בכל הצטרכותם, שיהיה לו בחינת מלוכה הן מה שצריך לנפשו והן לנפשות אחב״י״...

רבי מנחם מענדיל עיצב הווי חדש בעולמה של החסידות. ההתנהגות בשמחה והשימוש במידת האהבה לכלל ישראל, היו אבן הפינה לבנין שיטתו, על יסודות אלה יצק את הבסיס להנהגת עדתו, ועליהם נבנתה ממלכת ויז׳ניץ המפוארת העומדת על תילה עד היום הזה.

את פעילותו הברוכה החל בשנת תק״ן, כאשר הוא פורש את כנפי חסותו על כל איזורי מארמארוש וגאליציה. תחילה יצא הוא עצמו ואף שלח שליחים לכל ישוב וישוב כדי ללמד לבני המקום את עיקרי היהדות. בפעולה זו קצר רבי מנחם מענדיל הצלחה רבה. יהודי הכפרים קבלום בשמחה גדולה, שתו בצמא את דבריהם, והפצירו במדריכים הרוחניים לשוב אליהם בשנית כדי לשפר את מצבם הרוחני. ואמנם להתחלה היה המשך, עד אשר נוסדה התשתית לקיום חיים יהודיים בכל מקום.

לאחר שבאו יהודי מארמארוש להכרה בדבר הצורך בחינוך בניהם לתורה, הושיב רבי מנחם מענדיל מלמדים קבועים בכל מקום, ומאוחר יותר אף שלח אליהם שוחטים. כך הלך והשתפר מצבם הרוחני של יהודי הכפרים, במקומות רבים נוסדו קהילות, נבנו בתי כנסיות ובתי מדרשות, מקוואות ובתי חינוך.

רבי מנחם מענדיל עמל רבות לנטוע בלב יהודי המקום את האמונה בצדיקים. בשיחותיו החסידיות עמד בעיקר על מידת החסד, והדריך את שומעי לקחו כיצד עליהם לחיות בצוותא ולהיות לעזר איש לאחיו. את פירות עמלו קצר רבי מנחם מענדיל עוד בחייו, רמתם הרוחנית של כל יושבי חבל מארמארוש השתנה מן הקצה אל הקצה, ולעת זקנתו היו המוני חסידים נוהרים אליו לבית מדרשו שבקאסוב.

המעיין בספרו „אהבת שלום״, המכיל את תמצית תורותיו, מוצא בהם רעיונות

נשגבים מתובלים בעמקות נפלאה, אשר כוחם יפה למי שראשו הוא בבחינת „מוחין דגדלות". רבי מנחם מענדיל מקאסוב נפטר ביום טו"ב בחשון בשנת תקפ"ו.

רבי חיים מקאסוב

לאחר פטירתו של רבי מנחם מענדיל מקאסוב, נתמנה בנו בכורו, רבי חיים בעל ה„תורת חיים", לממלא מקומו. צדיקי הדור העריצו את רבי חיים עד למאוד ונהגו בו בכבוד מלכים. דוגמא לכך ניתן למצוא בתארי הכבוד שחלק לו רבי ישראל מאפטא, בעל ה„אוהב ישראל", אשר כינהו: „צדיק בן צדיק" ו„מלך בן מלך".

במהלך עשרים ושמונה שנות הנהגתו של רבי חיים, הפך בית קאסוב לתל תלפיות ולמרכז גדול לתורה וחסידות. במשך השנים גדל מספר היהודים שנהרו אליו מכל רחבי מארמארוש ואף מגאליציה השכנה. חסידיו דבקו בו בכל נימי נשמתם, למדו מהנהגותיו, הלכו בדרכיו ונשמעו להוראותיו. שמעו של הצדיק רבי חיים מקאסוב יצא עד למרחקים, ובכל מקום יצאו לו מוניטין כצדיק גדול ומקובל, כאיש אלוקים ובעל מופת.

למרות שאביו, רבי מנחם מענדיל, פעל גדולות ונצורות במארמארוש, נותר לרבי חיים כר פעולה נרחב למדי. רבי חיים המשיך, למעשה, בדרכו של אביו, הוא שקד רבות על העלאת רמתם הרוחנית של חסידיו והגיע להישגים מרובים. אחת מן הפעולות, עליה שם רבי חיים דגש מיוחד, היתה שינוי חזותם החיצונית של יהודי מארמארוש אשר בלבושיהם העממיים דמו לשכניהם הנוכרים. ואמנם, בזכות השפעתו הגוברת והולכת של רבי חיים, השליכו מעליהם את לבושם הכפרי הגס ולבשו במקומו לבוש יהודי חסידי, חליפות ארוכות בימות החול וקפוטה בשבתות וחגים.

רבי חיים לא הסתפק בהטפת מוסר בענין הלבוש, אלא אף סייע לשומעי לקחו לקיים את דבריו, בשולחו אליהם חייטים יהודים הבקיאים במלאכת תפירת המלבושים החסידיים. במשך הזמן החל גם השטריימל להיות נפוץ בין החסידים שבמארמארוש, אולם את הפצתו יש לזקוף דוקא לזכות השוחטים שהיו הראשונים להבאתו וחבישתו במקום.

רבי חיים התמסר מאוד למען העלאת קרנם הרוחנית של דלת העם. הוא השכיל לרדת לעומק מצולות לבם וידע לפרוט על הנימים הרגישים ביותר של כל אחד ואחד.

אפילו היהודים הפשוטים והתמימים חשו בהתעלות גדולה בעת שהסתופפו במחיצתו. הללו חיבבו ואהבו את השהות בחצרו של הרבי ביום השבת, השירה והזימרה שהנהיג בעת עריכת שולחנותיו הטהורים, הביאום לידי רוממות הרוח, השמחה העצומה שמילאה באותה עת את חלל לבם של פשוטי העם גדשה את נפשותיהם ועלתה על גדותיה עד אשר התפרצה בפרץ אדיר החוצה. אחדים מן החסידים החלו קופצים ממקומותיהם ופתחו בריקוד נלהב, ואחריהם סחפו את כולם. וכך הם רקדו ורקדו, רקדו ושרו ונדמה היה שגם ההרים והגאיות מצטרפים למחולות הקודש.

האדמו״ר רבי חיים בעל ה„תורת חיים״ מקאסוב, נפטר בכ״ה באייר תרי״ד. את שושלת קאסוב המשיכו בניו אחריו. את חצר החסידות בקאסוב ניהל בנו רבי יעקב שמשון. בנו רבי יוסף אלתר הקים את חצרו בראדזוויץ, ואילו צעיר בניו, רבי מענדלי, הקים את חצרו בעיר ויז׳ניץ.

רבי מנחם מענדיל מויז׳ניץ

כשהגיע רבי מנחם מענדיל, בן הזקונים של רבי חיים מקאסוב, לפרקו, נשא לאשה את בתו של האדמו״ר רבי ישראל מרוז׳ין. בחפצו להמשיך בדרך אבותיו, להחדיר את רוח התורה והחסידות בקרב בני עמו, החליט להקים פלטרין חסידי חדש. רבי חיים בחר בעיר ויז׳ניץ שבמדינת בוקובינה, השוכנת על גדות הנהר צרמוש ומקורו בהרי הקארפאטים, ובה נטע את אוהלו. מיד עם בואו לויז׳ניץ התקבצה סביבו קבוצת חסידים אשר חפצו בהנהגתו וראו בו כממשיך דרכו של אביו, מזמן לזמן גדלה הקבוצה ובמרוצת השנים הפכה העיר ויז׳ניץ למטרופולין חסידי גדול.

בהנהגתו החסידית מיזג רבי מנחם מענדיל שתי אסכולות חסידיות שונות. את אישיותו איפיין, מחד גיסא, החום והלהט, הפנים השמחות והיחס הלבבי, היאה לצאצא מבית קאסוב, אולם מאידך גיסא, השכיל למזג בה את ההליכות האצילים והגינונים המלכותיים והמעודנים שאיפיינו את בית חותנו הקדוש הרוז׳ינאי.

בעל ה„צמח צדיק״ הצליח להגשים את שאיפותיו להמשיך את מפעלם של אביו וזקנו, בשגרו שוחטים ובהושיבו מלמדים בכל אתר ואתר. בעיקר הצטיין רבי מנחם מענדיל בעידוד לבבות נדכאים ובחיבה מיוחדת אל פשוטי העם, אפילו אם היו אלה יהודים שאך בקושי זכרו את חובתם בתור יהודים. על אף שהיו כאלה שהביטו בתמיהה על חיבתו, לא היסס רבי מנחם מענדיל מלחזקה ולעודדה בראותו חוב קדוש

בקירבה זו, בקוותו כי כך יוכל להכניסם תחת כנפי השכינה. אהבתו לכלל ישראל לא ידעה גבולות, כל ילד יהודי שזכה לשהות במחיצתו, אפילו הנחות שבנחותים, זכה להתענג על חום אהבתו, חום שלא מעלמא הדין שקרן על כל סביביו.

בתקופת נשיאותו של רבי מנחם מענדיל, כבר היה נפוץ המנהג לשהות במחיצת האדמו״ר במשך הימים הנוראים. יהודי קארפאטורוס ומארמארוש היו נוהגים להתארגן בקבוצות קבוצות, מערים ומעיירות, מן הישובים ומן הכפרים, והיו יוצאים בשיירות של מאות חסידים, כשפניהם מועדות אל בית מדרשו של הרבי בעיר ויז׳ניץ. את דרכם, במרומי ההרים ובפסגות המכוסות בשלגי־עד, היו עושים החסידים בכל אמצעי התחבורה שעמדו לרשותם, האמידים נסעו בכרכרות, אלה שלא יכלו להרשות לעצמם לנסוע בכרכרה נסעו בעגלה רתומה לסוסים, מי שאמצעיו היו דלים עשה את דרכו ברכיבה על סוס, והיו כאלה שהלכו ברגליהם, חצו את מישורי העד של מארמארוש וטיפסו על צוקי הסלעים של הרי הקארפאטים, אבל בסופו של דבר הגיעו בריאים ושלמים לויז׳ניץ.

בליל שבת־קודש פרשת בראשית, ערב ראש חודש חשון תרמ״ה, השיב האדמו״ר רבי מנחם מענדלי מויז׳ניץ את נשמתו ליוצרה. בפטירתו היה כבן חמישים וחמש שנים בלבד. עיקר תורותיו, אשר נכתבו על ידי מביני דבר, קובצו וכונסו בספר „צמח צדיק״. בעולם התורה התפרסם רבי מנחם מענדיל בעיקר בשל ספרו „צמח צדיק״ המגלה יותר מטפח על גדלותו של מחברו, שכל רזי הח״ן לא אניס ליה.

רבי ברוך בעל ה„אמרי ברוך״

רבי ברוך, בנו יחידו של רבי מנחם מענדיל מויז׳ניץ נולד בשנת תר״ה (1845). לבקשת סבו, האדמו״ר רבי ישראל מרוז׳ין, נקרא בשם ברוך על שם רבי ברוך ממעז׳יבוז. בהגיעו לפרקו נשא רבי ברוך את בתו של רבי אריה לייב שפירא מז׳יטומיר מבית קוריץ. כשבעה חודשים לאחר פטירתו של אביו, רבי מנחם מענדיל, בר״ח סיון תרמ״ה, החל רבי ברוך למלא את מקום אביו בשמשו כאדמו״ר לאלפי חסידי ויז׳ניץ.

בתקופה שבה נטל רבי ברוך לידיו את שרביט ההנהגה בחצר אביו, היתה כבר חסידות ויז׳ניץ מגובשת ומאורגנת היטב, והיה, איפוא, צורך במנהיג בעל שיעור קומה, שיוכל לנהל את קהל עדתו ברמה. ואמנם, גדולי דורו תלו תקוות מרובות בהנהגתו החסידית, עדות לכך נוכל למצוא בדברים שכתב לו האדמו״ר רבי יהושע

מבעלז באגרת התנחומים ששלח אליו. בין יתר הדברים כותב הוא כך: „מי שברך את האבות הוא יברך את הבנים, ויזכה ברוחו פי שנים".

רבי ברוך הצטיין במיוחד במידת הענווה. לאחר פטירת אביו סרב לעלות על כס הנשיאות ולנהוג במנהגי אדמור"ות, בנמקו את סירובו בטענה שאינו ראוי לאיצטלה זו, רק לאחר הפצרותיהם המרובות של חשובי החסידים וממנהיגי הדור ניאות להתמנות לאדמו"ר. אולם גם לאחר הכתרתו ראה רבי ברוך בתפקידו עול כבד, ולמרות שכבר הסכים לנהל את השולחנות ולקבל חסידים ביחידות, נמנע מלקבל „קויטלך" מידי החסידים באומרו שעדיין לא הגיע לדרגה שיוכל לקרוא את הפתקאות. רק בשלב מאוחר יותר נכנע ללחצם של המוני חסידיו והחל לקבל מידיהם את הפתקאות.

למרות שסלד מפני פרסום כלשהוא, ואף מיעט ברוב ענוותנותו לומר דברי תורה ברבים, הפכה אישיותו לאבן שואבת לעלייתם הרוחנית של אלפי חסידיו, אשר שחרו לפתחו והרבו לחסות בצל קורתו ספוגת התורה והחסידות. אישיותו האצילית שניכרה בהבעת פניו העדינות היתה מושכת אליו את מעריציו כבחבלי קסם. אי אפשר היה שלא להתרשם ממראה קלסתר פניו המלכותי, שהיה שזור חוטים של חן וחסד, ומזיו איקוניו שהדרת נסיכות וקודש היתה טבועה בו, כיאה לחוטר מגזע בית רוז'ין. מבטו עתיר ההשראה הותיר אחריו רושם עז בלב כל רואיו.

במשך כשמונה שנים ניהל רבי ברוך את עדת חסידי ויז'ניץ, אך למגינת כל קהל חסידיו ומעריציו נפטר ביום כ' בכסלו תרנ"ג (1893), והוא כבן ארבעים ושמונה שנים בלבד. מעט משביבי רעיונותיו הכבירים, אשר נרשמו בידי חתנו רבי מרדכי מקאלאמיי, כונסו בספר שנקרא „אמרי ברוך".

רבי ישראל בעל ה„אהבת ישראל"

לאחר הסתלקותו של רבי ברוך הכתירו חסידי ויז'ניץ את בנו בכורו, רבי ישראל האגער הנודע בכינויו: „הסבא קדישא מויז'ניץ". רבי ישראל נולד ביום ב' באלול תר"כ, כמאה שנים לאחר הסתלקותו של הבעש"ט. בהיותו כבן ט"ו שנים, בשנת תרל"ה, נשא לאשה את בתו של רבי מאיר הורוויץ, האדמו"ר בעל ה„אמרי נועם" מדז'יקוב, נכדו של הצדיק מרופשיץ.

כבר בשנת תרמ"ה דרך כוכבו של רבי ישראל בשמי מארמארוש, עם התמנותו

רבי ישראל האגער – האדמו"ר מויזניץ

לאב"ד בעדעוולא, אחת מן העיירות העתיקות שבחבל. רבי ישראל התיישב, איפוא, בבעדעוולא, ובהיותו נצר לגזע תרשישים, החלו לנהור אליו חסידים מכל ישובי הסביבה. במשך הזמן רכש לו רבי ישראל מעריצים רבים אשר דבקו בו והתקשרו אליו בעבותות של אהבה והרבו לשחר לפתחו. על אף שתנועת החסידות התפשטה כבר מזה זמן רב בכל איזורי מארמארוש, היו עדיין אנשים רבים שלא נסחפו בזרם הטהור. אולם עם בואו של רבי ישראל לבעדעוולא, הורגש שינוי גדול בכל רחבי מארמארוש, כאשר עיירות וכפרים שלמים פשטו את צורת החולין שלהם ולבשו צורה חסידית. כך הפכה העיירה בעדעוולא למרכז גדול לתורה וחסידות, בהנהגתו הסגולית של רבי ישראל. אולם בשנת תרנ"ג, לאחר פטירת אביו רבי ברוך, העביר רבי ישראל את משכנו לעיר ויז'ניץ לאחר שזקני החסידים הכתירוהו לממלא מקום אביו כאדמו"ר.

ימי נשיאותו של רבי ישראל בחצר בית האדמו"רות היו ימי שיאה הגדול של חסידות ויז'ניץ, אשר קיבלה תנופה עצומה מיד עם התמנותו למנהיגה. רבי ישראל היה אז צעיר לימים, כבן שלושים ושלוש שנים בלבד, אולם כבר אז הצליח להפוך את חצרו למוקד משיכה חסידי בעל עוצמה אדירה. משנה לשנה גבר והלך זרם הנוסעים לויז'ניץ, אשר באו לשאוב חסידות ויראת שמים מבאר תורתו של רבם.

השפעתו המכרעת התפשטה מאלפים לרבבות, רבים מהם תלמידי חכמים יראים ושלמים, אולם את עיקר תשומת הלב העניק להמון העם ופשוטיו, ליהודים התמימים והישרים, עליהם הרבה להרעיף טל של תחיה רוחנית. יהודים אלה חיבבוהו והעריצוהו עד למאוד, לבם הלך שבי אחרי אישיותו הקורנת והשופעת חום של אהבה, כבחבלי קסמים היו נמשכים אחריו ומכתתים את רגליהם בצינת החורף ובלהט הקיץ כדי להסתופף בצלו ולחזות בנועם הליכותיו. כל ימות השנה, בשבתות, במועדים ובימות החול, היתה חצרו גדושה בהמוני חסידים אשר באו לחסות בצל קורתו ולהתבשם מאור תורתו וחכמתו. רבי ישראל היה מקבל כל אדם באשר הוא בחיבה ובמאור פנים ומשוחח עמו בנועם וברוך, מייעץ עצה טובה, מעודד נדכאים, מדריך נבוכים ומעורר נחשלים. רבי ישראל לא חסך מעצמו כל מאמץ כדי לרומם יהודי מדרגתו, ואף אם היה כרוך הדבר בהשפלת קומתו הגבוהה עדי עפר לא נמנע מלעשות כן על מנת להגביה את איש שיחו משפלותו הרוחנית או הגשמית.

בד בבד עם פועליו המסועפים והמבורכים לחיזוק רוחם של חסידיו, עשה רבות גם למען חינוך הבנים. רבי ישראל הקדיש הרבה מזמנו היקר לביסוסם של מוסדות החינוך השונים. בדאגתו המרובה לעתידו של הדור הצעיר הקים, סמוך לחצרו בויז'ניץ, ישיבה גדולה לבני התשחורת, ובראשה העמיד את בנו רבי מנחם מענדיל

מוישעווע, הבכור מבין חמשת בניו, אשר הצטיינו כולם כאישי מופת ומנהיגי עדות בישראל.

מלחמת העולם הראשונה הנחיתה מהלומה קשה על חסידות ויז'ניץ. זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה חרבה החצר, הרבה מן החסידים נפוצו לכל עבר בחשש מפני פרעות, ומסיבה זו הוערמו קשיים מרובים על כל הנסיונות לשיקומה מחדש במקומה הישן. רבי ישראל נאלץ, איפוא, לעזוב את ויז'ניץ, ובשנת תרע"ה עבר לעיר גראסווארדיין שברומניה והקים בה מחדש את חצרו.

זמן קצר לאחר התיישבותו בגראסווארדיין, החלו להתקבץ סביבו חסידים ואנשי מעשה רבים והצטרפו לדגל מחנה ויז'ניץ. מיום ליום הלכה השפעתו והתעצמה ואף יהודים רבים תושבי מדינת רומניה ומכל רחבי טראנסילוואניה, כאלה שלא נמנו עד כה על קהל החסידים, נהרו ובאו לחצרו והפכו לחסידי ויז'ניץ נלהבים.

כאשר השתפר המצב המדיני, ובעקבותיו גם המצב הכלכלי, הקים רבי ישראל מחדש את ישיבתו, ישיבת ויז'ניץ, ומינה את בנו השני, רבי חיים מאיר, לעמוד בראשה. באותה עת הקים בנו בכורו, רבי מנחם מענדיל, אשר עמד בראש הישיבה בעיר ויז'ניץ, ישיבה חדשה בעיר ווישעווע. בנו רבי אליעזר שב לויז'ניץ, ובנו הצעיר רבי ברוך עקר לעיר סערעט והקים בה ישיבה. ארבעת הישיבות של בני האדמו"ר רבי ישראל מויז'ניץ היו מבצרי תורה וחסידות, אשר התקיימו עד לחורבן הגדול במלחמת העולם השניה. בישיבות אלה התחנכו אלפי תלמידים, מהם כיהנו ומכהנים עד היום במשרות תורניות חשובות.

יריעת חייו המפוארת של האדמו"ר רבי ישראל, בעל ה„אהבת ישראל" מויז'ניץ, הסתיימה בליל שבת קודש אור לב' בסיון תרצ"ו. ארונו נטמן באופן ארעי בבית העלמין היהודי שבעיר גראסווארדיין, וביום י"ג אדר תש"ט הועלה לארץ ישראל, שם נטמן בבית העלמין „שומרי שבת" בעיר התורה בני ברק. תורותיו של רבי ישראל האגער נדפסו בספר „אהבת ישראל" בראשית -גראסווארדיין תש"ג; שמות־דברים - בני־ברק תשכ"ט.

רבי חיים מאיר בעל ה„אמרי חיים"

לאחר פטירתו של רבי ישראל, הוכתר בנו השני רבי חיים מאיר האגער לשאת בכתרה המפואר של חסידות ויז'ניץ. רבי חיים מאיר נולד בויז'ניץ ביום ט"ו לחודש

רבי חיים מאיר האגער — האדמו״ר מויז׳ניץ

כסלו תרמ"ח. בשנת תרס"ה בא בברית הנישואין עם בתו של רבי זאב טברסקי, בנו של האדמו"ר רבי יוחנן מרחמסטריבקה - נצר לשושלת בית טשרנוביל.

כבר משחר נעוריו התפרסם רבי חיים מאיר בעולם החסידות כאדם גדול בעל מידות תרומיות אשר חונן משמים בכוחות סגוליים ומיוחדים, הכל צפו לו עתיד מזהיר בהנהגת הדור הבא. רבי חיים מאיר הצטיין מאוד בהתמדה עצומה ושמו יצא לתהילה בעיקר בשל חידושי התורה העמוקים אשר התפרסמו בין לומדי התורה. עוד בצעירותו הוסמך רבי חיים מאיר להוראה על ידי גאוני הדור, רבי שלום מרדכי שוודרון הידוע בכינוי: המהרש"ם מברעזשאן, ורבי מאיר אריק. בספרו של רבי מאיר אריק, „אמרי יושר", ח"א סי' קיט, אנו מוצאים עדות להתכתבות הלכתית שהתקיימה ביניהם. בשנת תרע"ו, בהיותו כבן עשרים ושמונה שנים בלבד, נבחר רבי חיים מאיר לכהן כאב"ד בבית הדין של קהילת ווילחוביץ שבקארפאטורוס-מארמארוש. קבלת הפנים החמה והנלהבת שערכו לו חברי הקהילה היתה מן המפורסמות באותה תקופה, כאשר כל יהודי ווילחוביץ ומרוב ישובי ה„ריקע" שבגלילותיה יצאו לקראתו וקיבלוהו בשמחה רבה.

בעת כהונתו כאב"ד ווילחוביץ זכה רבי חיים מאיר להערכה גדולה מצד תושבי המקום, בשל הפקחות והחריפות שגילה בפסקי הדין שנתן. יהודי ווילחוביץ וגלילותיה נמשכו אחרי קסמו האישי המיוחד, ובהערצתם הגלויה כלפיו אמרו עליו שנחון ב"חכמת שלמה". לפסקי הדין שלו יצאו מוניטין רבים בכל עולם התורה, אולם לא פחות מכן התפרסם בדרשותיו הנפלאות אשר התבססו על למדנות יותר מאשר על חסידות.

את דרכו בהנהגת חצר החסידות זכה לקבל מאביו, רבי ישראל, אשר הכיר בכוחותיו הסגוליים וקרבו אליו עד למאוד. עדות להערצה הגלויה שגילה אביו כלפיו נוכל למצוא בתואר שהעניק לו: „בעל שם טוב איד". בכל שנות נשיאותו של אביו הגדול זכה רבי חיים מאיר לצקת מים על ידיו, ידו לא זזה מתוך יד אביו ובכל ענין שימש לצדו. גם בתקופת רבנותו הרבה רבי חיים מאיר להסתופף בצלו של אביו הדגול, במחיצתו שהה יותר מאשר בעיירת ווילחוביץ עצמה ומשם פרש את מצודתו על כל המחוז.

לאחר הסתלקותו של אביו, בעל ה„אהבת ישראל", ירש רבי חיים מאיר את הנהגת החצר בגראסווארדיין והחל לשמש כאדמו"ר לאלפי חסידי ויז'ניץ. בתקופת כהונתו כאדמו"ר הפך רבי חיים מאיר לאחד ממנהיגי הדור, ושמו הלך לפניו כמנהיג בחסד עליון.

זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה הפך חצרו למקום מקלט ועוגן להצלת אלפי פליטי חרב מפולין אשר עלה בידם להבריח את הגבול. הפליטים היהודיים מפולין מצאו בחצר ויז׳ניץ בית חם הן מן הבחינה הגשמית והן מן הבחינה הרוחנית. בראותו את עוני בני עמו נכנס רבי חיים מאיר לעובי הקורה של הפעילות להצלת יהודים השרויים במצוקה ועמד בראש מפעל העזרה ליהודי בוקובינה אשר הוגלו לטרנסדניסטרה. רבי חיים מאיר לא משך את ידיו מהנהגת עדתו וישיבתו, שהקים בשנת ת״ש, אפילו בימי המצוק והסער, כאשר השלטון ההונגרי הצורר החל לנעוץ את צפורניו בקהילות היהודיות.

בכ״ז לחודש אדר תש״ד, נכבשה הונגריה על ידי הצבא הגרמני, שלוחיו של הצורר הנאצי - אייכמן ימ״ש השתלטו גם על העיר גראסווארדיין, ועל רבי חיים מאיר נגזרה הגזירה לראות בסבל קהל עדתו הנאנקים תחת עול שיעבוד מלכות הרשעה. בהיותו מנהיג רוחני בעל מעמד חשוב במיוחד, סבל רבי חיים מאיר מהתנכלויות רבות מצד הנאצים, אשר רדפוהו והציקו לו ברשעות. הדברים הגיעו לידי כך שרבי חיים מאיר נאלץ היה לרדת למחתרת ולהחבא בבונקר לבל תשיגהו ידם הגסה של חיילי הגיסטאפו.

בחסדי ה׳ ניצל רבי חיים מאיר עם בני משפחתו מצפורני הס.ס., בניסי ניסים חמק מן הגירוש אל גיא ההריגה באושוויץ. בעורח פלאי הצליחו חסידיו ומעריציו המסורים להוציאו מגראסווארדיין ולהבריחו לעיר אראד הרומנית. מאראד הגיע רבי חיים מאיר לבוקרשט, בירת רומניה, בה יכול היה להמשיך בהנהגתו החסידית בגלוי.

לאחר השואה החל רבי חיים מאיר לשים פעמיו אל ארץ ישראל. בדרכו לארה״ק השתהה בכמה ממדינות אירופה, ובכל אחת מהן ליקט סביבו את שארית הפליטה מגיא התופת הנאצית. שרידי החסידים היו שבורים, רצוצים ומדוכדכים, ממאורעות האימים שעברו במחנות הריכוז ומן האסון הכבד שפקדם אשר הותירם בודדים ללא משפחה, בלא קורת גג ובלא רכוש כלשהוא. האומללים הללו לא ראו כל טעם בהמשך חייהם, רצון־החיים הטבוע בנפשו של כל אדם נעקר מהם, ובלבותיהם החלו להתעורר שאלות וספקות בקשר לאמונה ויהדות. רבי חיים מאיר לא יכול היה להניח יותר למצב להמשיך ולהתדרדר, לילות כימים עשה בעידוד וחיזוק פליטי החרב, במשך שעות ארוכות היה יושב ומשוחח עם כל אחד ואחד על קורותיו ועל אודות האסון והמשבר האישי שפקד אותו בעקבותיו. בדבריו החמים והמעודדים מנסה היה רבי חיים מאיר להקל על מועקתו ומצוקתו הנפשית של בן שיחו, בחומו המקרין היה נוסך בהם רצון מחודש לחיות עלי אדמות, ממריצם ומעודדם להתחיל במלאכת השיקום העצמי ובנין משפחתם וביתם מחדש ובכך היה מפיח בהם תקוות לעתיד מזהיר.

בשנת תש״ח הגיע לארץ ישראל, ותיכף ומיד החל לבנות מחדש את בית ויז׳ניץ שחרב. רבי חיים מאיר פתח בתנופת פעילות נרחבת בקרב קהל חסידיו שכבר שהו בארץ ישראל, יחד עמם ניגש במרץ ובנחישות רבה למלאכת הקמת ממלכת ויז׳ניץ נדבך אחר נדבך, מן המסד עד לטפחות. מקום הקמתה של החצר נבחר דוקא באיזור בלתי מיושב, על אדמה חולית שוממה שבפאתיה המזרחיים של בני ברק, במטרה להרבות קדושה בארץ הקודש על ידי הרחבת גבולותיה של עיר־התורה. סביב החצר הוקמה גם קריה חסידית, ובזאת יש לציין כי רבי חיים מאיר היה הנחשון להקמת שכונה יחודית בעלת צביון חסידי מיוחד במינו. ואמנם רבי חיים מאיר זכה להצלחה מרובה, עד מהרה הוקמו בתי הקריה ובהם שוכנו מאות מחסידיו. רבי חיים מאיר האציל מרוחו על כל הנעשה בקריה בכל התחומים והקפיד מאוד על כך שהכל יעשה על טהרת הקודש. מלבד בית המדרש הגדול לתורה ותפילה שהקים בסמוך לחצרו, הוקמו בקריה גם מוסדות חינוך לבנים ולבנות, ישיבה לצעירים ולבוגרים, כולל אברכים, מוסדות צדקה וחסד, ואף מושב זקנים שהוקם בשלב מאוחר יותר.

במרוצת השנים עלה בידיו של רבי חיים מאיר להעמיד לגיונות לגיונות של חסידים ואנשי מעשה, בני תורה ובעלי בתים, אשר המשותף בין כולם היתה תחושת הכרת הטוב לרבי חיים מאיר אשר האיר את חייהם והביא לשיגשוגם ופריחתם מחדש לאחר השואה. כל המבקר כיום בקרית ויז׳ניץ אינו יכול שלא להתפעל מן האוירה היהודית המקורית המשכרת השוררת בפינת החמד אשר הוקמה בעמל כפיו של רבי חיים מאיר, חלל האויר ספוג קדושה ויראת שמים, מבושם בניחוחות חסידיים ומתובל בצלילי ניגונם של לומדי התורה המצויים בכל פינה ופינה המתערבים בקול שאונם של אלפי ילדי החמד.

האדמו״ר רבי חיים מאיר האגער בעל ה„אמרי חיים״ מויז׳ניץ השיב את נשמתו ליוצרה בעש״ק ט׳ ניסן תשל״ב ונטמן באוהל אביו שבבית העלמין „שומרי שבת״ שבבני ברק. רבבות יהודים, מכל קצוות ארץ ישראל, נהרו אל מסע הלווייתו שיצא מבית המדרש של חסידי ויז׳ניץ בבני ברק. אחריו השאיר רבי חיים מאיר תנובה ספרותית עשירה: ספר „אמרי חיים״ ח״א בראשית־שמות, בני־ברק תשל״ג; ח״ב ויקרא־במדבר, ח״ג מועדים וחדשי השנה, בני־ברק תשל״ה.

רבי משה יהושע האגער

לאחר פטירתו של רבי חיים מאיר, הוכתר בנו הגדול, רבי משה יהושע האגער כאדמו״ר וממשיך שושלת בית ויז׳ניץ בארץ ישראל. את חינוכו לתורה וחסידות זכה לקבל בצעירותו, על ברכי אביו, ולכשהתבגר נשלח לעיר ויז׳ניץ כדי לחסות בצילו

של דודו, רבי אליעזר האגער, בעל ה„דמשק אליער" ולהתבשם מאור תורתו בישיבתו. בהיותו מקורב ביותר לדודו רבי אליעזר, למד רבי משה יהושע רבות ממשנתו החסידית ומדרכו המיוחדת בתורה וחסידות, וכבר באותה תקופה יצא שמו והתפרסם כמי שגדל בתורה ומתעלה במעלות היראה והחסידות.

עוד בהיותו בחור, שימש רבי משה יהושע כממלא מקום אביו ברבנות קהילת ווילחוביץ בעת העדרו. בשנת תרצ"ו, לאחר פטירת סבו רבי ישראל נתמנה רבי משה יהושע כרבה של ווילחוביץ במקומו של אביו שהוכתר לאדמו"ר בחצר ויז'ניץ. רבי משה יהושע נהג כמנהג אביו, וברוב ימות השנה שהה בחצר ויז'ניץ שבגראסוואראדיין, ורק למשך כמה חודשים היה יושב בווילחוביץ. למרות גילו הצעיר של רבי משה יהושע, הצליח להנהיג את קהילתו ביד רמה, התערב באופן אישי בכל עניניה השוטפים של הקהילה והקפיד על כך שיתנהלו בדרך ישראל סבא, וכמו כן תיקן תקנות חדשות. רבי משה יהושע התעניין גם בבעיותיהם הפרטיות של בני קהילתו ונעשה להם כאב ופטרון, והכל העריצוהו והכירו בתכונותיו המיוחדות ובמידותיו הסגוליות. כאשר הוקמה הישיבה בגראסוואראדיין בשנת ת"ש (1940) הועמד רבי משה יהושע בראשה,הרבה להרביץ בה תורה והקדיש את מיטב כוחותיו למען חינוך תלמידיה.

בשנת תש"ד, כאשר הנאצים החלו לשלח את ידיהם בחסידי ויז'ניץ, הצליחה קבוצת חסידים, אשר מסרה את נפשה, להבריח את האדמו"ר ובני משפחתו, כמסופר לעיל. בין בני המשפחה היה גם רבי משה יהושע, אשר בחסדי ה' הצליח לערוק מחרבם השלופה של חיילי הס.ס. ועלה בידיו לעלות לארץ הקודש. בהגיעו לארץ ישראל מינהו דודו, בעל ה„דמשק אליעזר", לעמוד בראש ישיבתו בתל אביב. בין כותלי הישיבה עסק רבי משה יהושע בהרבצת תורה לפני בחורי הישיבה, ובהדרכתם ובהכוונתם לחסידות ויראת שמים, ומחוצה לה פעל רבות להרחבת גבולותיה. לאחר הסתלקותו של בעל ה„דמשק אליעזר" נותר רבי משה יהושע כראש הישיבה היחיד, ולמרות הנטל והעומס הכבד שרבצו על שכמו לא הרפה כהוא זה מניהול עניניה הרוחניים והגשמיים תוך שהוא מגדיל את השורות ומוסיף מפרק לפרק ספסלים לבית המדרש.

זמן מה לאחר מכן הועתקה הישיבה הגדולה ממקומה שבתל אביב אל קרית ויז'ניץ שבבני ברק, ורבי משה יהושע, העומד בראשה, נתמנה גם לכהן פאר בתפקיד רבה של הקהילה הקדושה. רבי משה יהושע השקיע הרבה עמל ויגיעה בטיפוח תלמידיו בישיבתו „בית ישראל ודמשק אליעזר" שבבני ברק, במרץ רב היה מרצה בפניהם את שיעוריו שהתפרסמו ונודעו בקרב ציבור לומדי התורה בעמקותם

ובחריפותם ובהיקפם הנרחב, ואף עסק בהכוונה והדרכה לעליה ביראת שמים והתחזקות במידות בדרך החסידות.

ואמנם ההצלחה האירה לו פנים. אלפי צעירים חונכו, על ברכיו בישיבה ורבים מהם יצאו תלמידי חכמים, המכהנים כיום במשרות תורניות חשובות, אחרים תופסים מקום נכבד בפעילות הציבורית, מהם סוחרים ובעלי בתים, אולם המשותף בין כולם הוא היותם יראי שמים וחסידים נלהבים, המקדשים שם שמים ברבים בהופעתם ובהתנהגותם ומפיצים את אור התורה והחסידות בכל מקומות מושבותיהם.

בין התלמידים בישיבת ויז'ניץ בבני ברק מצויים גם בחורים מבני חו"ל הבאים ללמוד בה למשך כמה שנים, כדי להתבשם מן האוירה החסידית השוררת בחצר האדמו"ר ולהתפתח בלימוד התורה לצדם של בני ארץ ישראל. בשובם לבתיהם בארצות הגולה, ספוגים תורה ויראת שמים, תופסים הם מקום נכבד בציבור החרדי, והם בולטים כבעלי בתים למדניים מן הטיפוס של חסיד ויז'ניץ מובהק כבשנים קדמוניות.

תלמידי הישיבה שהתפזרו לאחר נישואיהם ברחבי ארץ ישראל, אירופה וארה"ב, הוציאו לה מוניטין בעולם היהודי כולו. כיום נחשבת ישיבת ויז'ניץ, בנשיאותו של האדמו"ר רבי משה יהושע האגער, לאחת מן הישיבות הגדולות והמפורסמות בארץ ישראל.

האדמו"ר רבי משה יהושע הינו כיום הציר המרכזי המסובב את מעגל החיים של עדת ויז'ניץ הגדולה, בארץ ישראל ובגולה. אולם השפעתו הגדולה אינה מצטמצמת לתחום קהל חסידיו בלבד, אלא פרושה על כל היהדות החרדית בארץ הקודש. בכל ענין ציבורי העולה על הפרק מתבקש רבי משה יהושע להביע את דעתו, ולעתים קרובות היא המכריעה. את עדת חסידיו מנהל רבי משה יהושע בנועם וברוך אבהי, היכלו משמש כפלטרין של חסידות, וביתו הפך למוקד משיכה לרבבות אנשים הזקוקים לעידוד וחיזוק, רפואה או ישועה. מתוך גילויי אהבה ללא גבול מתעניין הוא במצבו האישי של כל אחד ואחד מהם מעודדו ומחזקו ברוחניות ומייעץ עצות טובות בגשמיות. בין השוחרים לפתחו, רבים הם גם יהודים יקרים שאינם נמנים על חסידי ויז'ניץ, עמם נוהג רבי משה יהושע כעם חסידיו.

רבי מרדכי האגער

ממשיך שושלת בית ויז'ניץ בארצות הברית הוא האדמו"ר רבי מרדכי האגער,

בנו השני של רבי חיים מאיר, בעל ה„אמרי חיים", אשר זכה לקומם את מפעל חייהם של אבותיו על אדמת ארצות הברית של אמריקה.

כאשר הגיע רבי מרדכי לארצות הברית, בשנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם השניה, מצא את שרידי החסידים, פליטי חרב הנאצים ימ"ש, אשר נדדו והגיעו עד ליבשת אמריקה נתונים בשפל המדריגה ברוחניות. בהעדר אירגון ומסגרת מתאימה לניצולים היהודים חסרי הבית והמשפחה, ולעתים אף מחוסרי הפרנסה, ניטשה עזובה במחנה החרדי, ומצבם הרוחני התדרדר והחמיר מיום ליום. בראותו את המצב הקשה, כיצד שרידי החרב מנתקים את עצמם משרשם ונוטשים את כור מחצבתם ומתרחקים מהיות יהודים, גמר רבי מרדכי אומר שלא להשאר אדיש למצב ולא להתנהג באזלת יד אלא להניף את דגל חסידות ויז'ניץ ותורתה בארצות הברית ולהקים בה מחדש מרכז לתורה ולחסידות, במטרה להחיות את עצמותיהם היבשות של האודים המוצלים מאש ללכד ולאחד את שרידי השרידים מחסידות ויז'ניץ המפוארת לחטיבה מאורגנת אחת.

בראשית דרכו הניח רבי מרדכי את התשתית לבנין קהילת חסידי ויז'ניץ בוויליאמסבורג שבברוקלין. תחילה יצק את היסודות החשובים, הוקם תלמוד תורה ובית חינוך לבנות, הוקמה גם ישיבה לבחורים, ולאחר מכן הוקמו גם שאר המוסדות הקהילתיים המקובלים. כעבור כמה שנים העתיק את ישיבתו לעיר התורה - מאנסי. ההתחלה היתה צנועה, רק מספר מצומצם של תלמידים מילא את היכל הישיבה, אולם כעבור כמה שנים הפכה הישיבה לאחת הגדולות והמפורסמות ביותר בארצות הברית ובעולם התורה כולו.

האדמו"ר רבי מרדכי זכה להערצה גלויה מצד המוני חסידי ויז'ניץ עוד בחיי אביו, רבי חיים מאיר. לאחר פטירתו נעשה רבי מרדכי לרועה רוחני לאלפי חסידים הנוהרים לחצרו כדי להתחמם מאור תורתו ומפעם לפעם אף מבקשים הימנו עצה ותושיה, ברוחניות או בגשמיות. חסידיו דבקים בו בלב ובנפש, הם קשורים בקשר נדיר ונפלא, ואף הוא משיב להם בחומו ולהטו, ובעיניו הצופיות מביט הוא עליהם ועל כל ענין וענין מן הענינים הציבוריים של עדת חסידיו. במתק ובנועם משמיע הוא את דבריו, ומשפיע עליהם שפע של תורה וחסידות המפיחים בקרבם אמונה לוהטת.

מלבד הנהגתו ביד רמה את עדת חסידי ויז'ניץ, עוסק רבי מרדכי גם בעניני החינוך מן המסד עד לטפחות, מהטיפול היומיומי בעניניהם של אלפי תלמידי התשב"ר ועד לטיפוח השתילים הגדלים בישיבתו, לצדם של אברכי המשי מופלגים בתורה ויראת שמים הלומדים בכוללים, ויש לציין כי בענין זה מגלה רבי מרדכי

עקשנות גדולה כלפי כל מי שרוצה להנהיג שינויים או להכניס תיקונים בכללי החינוך המסורים לנו מדורי דורות, ועם כל החיבה היתרה השופעת ממנו, אין הוא מוכן לוותר, אפילו כמלא הנימה, אם המדובר הוא במילי דשמיא.

שאיפתו להחזיר עטרה ליושנה, אכן התגשמה. עמלו של רבי מרדכי נשא פרי ופעילויותיו המגוונות זכו להצלחה בלתי משוערת. וזו עובדה, קרית ויז׳ניץ שבמאנסי דומה למלכות תורה של ממש, וכך נמשכת והולכת שושלת הקודש לבית ויז׳ניץ, כאשר האדמו״ר רבי מרדכי האגער מנהיג את העדה הגדולה המתגוררת בארצות הברית.

פרק שבעה עשר

תפארת בית מרדכי

שושלת בית נדבורנה, מאז יסודה ועד לימינו אנו, תופסת מקום מרכזי ונכבד בעולם החסידות, בהיותה נפוצה בכל אתר ואתר, בין יהודי אירופה, ארץ ישראל, ארצות הברית ועוד. מייסד השושלת היה הצדיק הגדול והקדוש, האדמו״ר רבי מרדכי מנדבורנה זצוק״ל. רבי מרדכי, נצר לגזע אראלים המיוחסים לרבי מאיר הגדול מפראמישלאן, נולד ביום י״ט באייר תקפ״ג, או, לפי גירסאות שונות, בשנת תקפ״ה, לאביו רבי יששכר דב מנדבורנה. אביו היה בנו של רבי יצחק מקאליש, אחיו של רבי מאיר מפראמישלן, בני רבי אהרן אריה מפראמישלן, בנו של רבי מאיר הגדול מפראמישלאן, המפורסם כאחד מבני חבורתו של הבעש״ט הקדוש. גם מצד אמו היה רבי מרדכי מיוחס עד למעלה בקודש לתלמידי הבעש״ט. סבו, אבי אמו היה רבי אברהם ליב, בנו של רבי חיים גבריאל בעל ה,,יפה נוף״, בנו של רבי יוסף בעל ה,,גנזי יוסף״, מתלמידיו של המגיד ממעזריטש. רבי מרדכי היה חתנו של רבי שמואל שמעלקא טויבש מיאסי, מח״ס ,,חיי עולם״.

עוד בהיותו צעיר לימים נתייתם רבי מרדכי מאביו רבי בערצ׳י, והוא נשלח, איפוא, להתחנך בבית דודו־זקנו, רבי מאיר מפראמישלאן. בבית דודו הגה בתורה יומם ולילה ולמד ממנו את תורת החסידות. רבי מאיר חיבבו והעריצו עד למאוד ואף כינהו בכינויו הנודע: ,,מרדכי היהודי״. בהגיעו לגיל הבגרות הסמיכו לאדמו״ר ואמר כי ניכר ברבי מרדכי שהוא בעל רוח הקודש וכי הוא יפעל ישועות לכלל ישראל. מאוחר יותר, כאשר ביקר אצל האדמו״ר רבי ישראל מרוז׳ין, הסמיכו אף הוא לאדמו״רות. שנים אחדות לאחר נישואיו ישב רבי מרדכי בנדבורנה, אולם מאחר וגם אחיו הבכור רבי אהרן ליב ישב בה וניהל בה את חצרו, התיישב בגאליציה.

כבר בעת ההיא נחשב רבי מרדכי לענק־רוח נדיר ומיוחד במינו והפליא את עיני כל רואיו, חסידיו ומעריציו, בהתנהגותו בקודש, בהליכותיו המופתיות ובעבודת ה׳ הגדולה והמופלאה שלו. רבי מרדכי נודע בהנהגתו החסידית החמימה ובגישתו האבהית לכל נפש מישראל, וזכה בשל כך לחיבתם והערצתם של המוני חסידיו מכל רחבי קארפאטורוס ומארמארוש, הונגריה וטרנסילבניה. מדור לדור סופרו ונמסרו

אגדות רבות על אודות אישיותו וגדולתו, על תפילותיו הלוהטות ועל אמרותיו הקולעות והמזהירות ועל נהירת המוני החסידים אליו, אשר נזקקו לעצותיו וברכותיו ובזכותו נושעו מצרותיהם וממצוקתם.

בשנת תרכ״ה (1865) לערך הגיע רבי מרדכי לקארפאטורוס, והתיישב בעיר חוסט. היה זה בתקופת כהונתו של המהר״ם שיק כרבה של קהילת חוסט. לאחר מכן עבר אל העיירה קיוויאשד הסמוכה לעיר בערעגסאז, ולאחר מכן עבר לבישטענע בה השתקע וקבע את חצרו.

רבי מרדכי נתפרסם כקדוש־עליון, איש־מופת ופועל־ישועות. אלפים רבים היו נוהרים מדי שבוע בשבוע אל חצרו, וביניהם היו גם אישים דגולים, רבנים וגדולי תורה מפורסמים אשר חפצו להחכים מאמרותיו המבר׳יקות ולהשכיל מדרכיו בקודש, וכנגדם המון־העם ופשוטיו אשר באו להתחמם ממאור פניו השמחות והעליזות ומן האהבה והחיבה שגילה כלפיהם במיוחד. למרות הניגודים הגדולים בין שתי הקבוצות, אנשים גדולים ובעלי השגה לעומת אנשי המעמד העממי, היו כולם משיגים את מבוקשם ומוצאים מענה למשאלות לבם בעת הסתופפותם בצילו של רבי מרדכי.

הרבה נכתב כבר על אודות הנהגתו המופתית, על היותו עובד את ה׳ במסירות בתפילותיו הערבות שנאמרו בקול חוצב להבות־אש, ועל פעולותיו הברוכות והפוריות בקרב מאות ואלפי יהודי גלילות מארמארוש על מנת להרים אותם מעמקי מצבם החומרי הנמוך והירוד. ואמנם עמלו לא היה לריק, פעלו נשא פרי וחותמו ורישומו ניכרו על החיים היהודיים לדורי דורות.

האדמו״ר רבי מרדכי מנדבורנה זצוק״ל הסתלק לבית עולמו ביום א׳ של חג הסוכות תרנ״ה. בשנת תר״ס הוציא בנו, רבי ישראל יעקב לייפער, את ספרו „מאמר מרדכי״ על התורה כשאל חידושיו נילווים גם סתרי תורה מאמרותיו הטהורות של אביו האדמו״ר רבי ישכר בער מנאדבורנה.

לאחר פטירתו המשיכו בניו בהפצת משנתה החסידית של חצר נדבורנה. בניו הם: הרה״צ רבי יצחק, האדמו״ר מסטאניסלב; הרה״צ רבי בערצי, האדמו״ר מסאטמאר; הרה״צ רבי מאיר, האדמו״ר מקרעטשניף; הרה״צ רבי אהרן משה, האדמו״ר מלאנצעט ואב״ד זשעלין; הרה״צ רבי ישראל יעקב, האדמו״ר מחוסט והרה״צ רבי יוסף האדמו״ר מנירעדהאז־דעברעצין. גם חתנו, רבי אברהם יוסף איגרא, מנכדיו של רבי משולם איגרא, היה בין ממשיכי דרכו.

ממשיכי השושלת בחוסט

ממשיך שושלת בית נדבורנה בעיר חוסט, היה רבי ישראל יעקב לייפער, אשר התיישב בה עוד בחיי אביו. כבר בצעירותו התפרסם כצדיק כביר וכאיש גדול ונודעה לו השפעה רבה על חסידיו הרבים ועל המוני בית ישראל. אביו, רבי מרדכי, העריכו עד למאוד ובשל כך הועידו למלא את מקומו בהנהגת חסידות נדבורנה בחלק זה של מארמארוש, שכן שני בניו הגדולים, רבי בערצ׳י ורבי מאיר התיישבו בסאטמאר ובקרעטשניף, ואילו בנו השלישי פרש את חסותו על סטניסלב הגליצאית.

בהנהגתו של רבי ישראל יעקב הפכה חוסט למרכז גדול של חסידות. בימות חג ומועד המתה חצירו מרוב הבאים להסתופף בצלו ולהנות מזיו קדושתו. גם בשאר ימות השנה רבו הנוהרים לחצרו, מכל רחבי המדינה שחרו לפתחו אנשים אשר ביקשו לשאול ממנו עצה ותושיה וביניהם גם כאלה שלא נמנו על קהל החסידים. רבי ישראל יעקב התפרסם גם כבעל ידיעות בתחום הרפואה, לאלה אשר פנו אליו בענין חולה נוהג היה למסור מירשם של תרופות מתאימות, וזה כובד בידי הרוקחים בבית המרקחת, ועד מהרה היה החולה, שהתברך על ידו, מחלים ונושע ממחלתו.

רבי ישראל יעקב זכה להערכה ולהערצה רבה בקרב כל חסידיו, תלמידי חכמים, חסידים ואנשי מעשה, אשר ראו בו גדול בתורה, צדיק וירא שמים, חסיד ואיש־מופת הפועל־ישועות. אולם באופן מיוחד אהבוהו היהודים מן הסוג העממי הפשוט, שהיו מפוזרים בעיירות ובכפרים שבהרי הקארפאטים ומצאו בו, בהתייחדם עמו, אדם בעל לב פתוח ואוזן קשבת, המוכן להאזין למר־שיחם ומתעניין במצבם הרוחני והגשמי כאחד, מוכן לעזור בכל ענין שהוא, מחינוך הבנים והנהגת הבית היהודי ועד לעניני הפרנסה.

במשך למעלה משלושים שנה הנהיג רבי ישראל יעקב את עדתו הגדולה, עד אשר נתבקש לישיבה של מעלה ביום ט׳ באדר שני תרפ״ט, ונטמן בבית העלמין היהודי שבבישטענע בסמוך לציונו של אביו.

לאחר פטירתו הוכתר בנו, רבי שמואל שמעלקא, למלא את מקומו כמנהיג חסידי נדבורנה בחצר חוסט. עוד בחיי אביו התפרסם כתלמיד חכם מופלג, סיפורים רבים התהלכו בקרב החסידים על אודות שקדנותו המופלאה ועל התמדתו בלימוד התורה כשמונה עשרה שעות ביממה, על היותו מחונן בזכרון נדיר ועל הנהגותיו המיוחדות בקודש.

רבי שמואל שמעלקא התחנך על ברכי סבו הגדול, רבי מרדכי, ורישומי הנהגתו

רבי ישראל יעקב לייפער — האדמו״ר מנדבורנא־חוסט

הקדושה ניכרו על כל צעד ושעל בחייו הפרטיים ובהנהגתו הציבורית. בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי יעקב קאפיל, אב״ד רזעפניק.

רבי שמואל שמעלקא נודע גם כפועל ישועות ורבים נהרו לפתחו לבקש ממנו עצה ותושיה. מופלא היה רבי שמואל שמעלקא בתפילותיו הנלהבות, מקדש עצמו בסילודין, מזדכך ומיטהר בעומדו לפני קונו. כמנהגם של אבותיו, נהג לעבור בעצמו לפני התיבה בשבתות ובימים הנוראים, וכן היה קורא בעצמו בתורה. תפילותיו שהיו בוקעות מעומק לבו החם והלוהט הותירו רושם עז בלב שומעיהם, עד שזקני החסידים היו מספרים כי הן נאמרו ממש בסגנונו המיוחד של סבו.

רבי שמואל שמעלקא לייפער ישב על כסא ממלכתו בחוסט רק כחמש שנים, וביום כ״ט לחודש סיון תרצ״ד, עלתה נשמתו לגנזי מרומים. מנוחתו׳ כבוד באוהל הסמוך לאוהל אבותיו בבית העלמין בבישטענע. לקט מהנהגותיו של רבי שמואל שמעלקא נדפסו בקונטרס אשר נקרא „בית שמואל״ וצורף אל ספרו של סבו, „מאמר מרדכי״, אשר יצא לאור מחדש בשנת תשכ״ד בברוקלין. זוגתו, הרבנית יוטא רויזא, אחד מבניו ובתו גורשו בימי בין המצרים של שנת תש״א, עם עוד רבים מיהודי העיר חוסט, אל קאמעניץ־פודולסק שבגאליציה, שם נעקדו על קידוש השם יחד עם אלפים מיהודי קארפאטורוס.

לאחר פטירתו של רבי שמואל שמעלקא נתמנה בנו, רבי אהרן משה, אחרון אדמו״רי נדבורנה בעיר חוסט, למלא את מקומו בהנהגת חסידי נדבורנה. רבי אהרן משה היה חתנו של רבי ברוך פנחס רבינוביץ׳ מסקאליע, מצאצאי המגיד מזלוטשוב. כאשר החלו הגרמנים לגרש את יהודי הונגריה, הצליח רבי אהרן משה לברוח ולהסתתר מפניהם עד עבור זעם. לאחר המלחמה הגיע לאמריקה, התיישב בברוקלין, הקים בה את בית מדרשו וחידש בו את חסידות נדבורנה־חוסט, כשהוא מרכז ומלכד סביבו את שרידי החרב שנותרו לפליטה מן העיר חוסט.

בשנת תשכ״ד הוציא לאור את ספרו של סבו־זקנו רבי מרדכי זצוק״ל „מאמר מרדכי״, ואליו הוסיף קובץ דברי תורה מפרי מחשבתו אשר כונה בשם: „פרח שושן״.

ממשיכי השושלת בקרעטשניף

מקום חשוב ומיוחד בתנועה החסידית נקבע לשושלת האדמור״ים לבית קרעטשניף. בהיותה עממית ופשוטה כלפי חוץ מחד גיסא, ועמקנית בעל דרישות

גבוהות מאידך גיסא, סחפה אליה את דלת העם בהמוניו לצד גדולי עולם וענקי רוח. הכל מצאו בה את מקומם, וכל אחד לפי מדרגתו יכול לממש בה את שאיפותיו.

מייסד השושלת היה האדמו״ר רבי מאיר ראזענבוים, בנו השלישי של האדמו״ר רבי מרדכי מנדבורנה. את נשיאותו החל רבי מאיר להנהיג בעיר יאס שברומניה עוד בימי אביו, ורק לאחר כמה שנים העתיק את חצרו לעיירה קרעטשניף, השוכנת שבעה קילומטרים מהעיר סיגעט. זמן קצר לאחר שהתיישב בקרעטשניף החלו חסידיו להקים עבורו בית מדרש ובית דירות. רבי מאיר השתתף בעצמו במלאכת בניית בית המדרש ומסופר עליו שאמר „הלל״ בשעה שטח את קירותיו בטיח.

עם בואו לקרעטשניף פשטה העיירה את צורת החולין ולבשה לבוש יהודי חסידי, ותוך זמן קצר היתה למרכז חסידי תוסס ולמגדלור רוחני אשר שלח את אלומותיו הזוהרות על אלפים מהיהודי מארמארוש והונגריה.

כל ימיו חי רבי מאיר חיי פרישות, התנהג בקדושה ובטהרה והשתלם בעבודת השם. את רוב זמנו השקיע בעבודת התפילה ועל פניו היתה נסוכה תמיד ארשת של רצינות, מחמת יראתו הגדולה לא העלה חיוך על דל שפתותיו.

חסידים רבים נהרו לחצרו כדי לחסות בצלו ולהתחמם בחום קדושתו וללמוד ממנו פרק בהנהגות קודש. במשך הזמן יצא שמעו של רבי מאיר כפועל ישועות, ורבים שנזקקו לישועה, גם כאלה שאינם חסידים, פקדו את ביתו בבקשם ממנו עצה ותושיה. רבי מאיר קיבל כל אחד ואחד בסבר פנים יפות, האזין בדריכות לבעיותיו יעץ וסייע, כיוון והדריך והיו פעמים שחילק קמיעות לנזקקים.

האדמו״ר רבי מאיר ראזענבוים מקרעטשניף נפטר ביום א׳ דר״ח תמוז תרס״ח (1908) ונטמן בקרעטשניף.

לאחר פטירתו החל בנו, רבי אלעזר זאב, למלא את מקומו בהנהגת חסידי קרעטשניף. בימיו שיגשגה חסידות קרעטשניף וחצרו התנהלה במלוא התנופה. לפני השואה התפרסם כאחד מגדולי האדמו״רים בהונגריה, ואל חצרו נהרו אלפי חסידים ומעריצים.

סמוך לסוף מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע״ט, העביר רבי אלעזר זאב את חצרו מקרעטשניף לסיגעט, עיר הבירה של מארמארוש. מיד עם בואו לסיגעט החלו להתקבץ סביבו אברכים ובחורים חסידיים, מופלגים בתורה ויראת שמים, אשר חפצו

רבי אליעזר זאב ראזענבוים — האדמו"ר מקרעטשניף

בהנהגתו המיוחדת בשיטת החסידות. רבי אלעזר זאב נודע כבעל מופת, ומאות מיהודי סיגעט ואיזור מארמארוש היו פוקדים את ביתו בבקשם עצה ותושיה לבעיותיהם. מי שהיה פונה אל רבי אלעזר זאב ב„קוויטל" ומתלונן על חולה שיש לו בביתו או במשפחתו, היה מקבל מירשם של תרופות מתאימות.

רבי אלעזר זאב נודע כבעל עבודה גדול, בתפילותיו החמות היה מעורר את הציבור ומצטרפים לתחינותיו וייחוליו לגאולה השלימה. בין השאר נחון רבי אלעזר זאב גם בכשרון מיוחד בפריטה על כינור, ואמנם, בכל מוצאי שבת היה יושב ומנגן בכינורו באוזני חסידיו נעימות חסידיות ממסורת בית פראמישלאן ונדבורנה.

ביום כ"ז באייר תש"ד גרשו הנאצים ימ"ש את יהודי סיגעט אל מחנה ההשמדה באושוויץ. בשיירת המגורשים היה גם האדמו"ר רבי אלעזר זאב ראזענבוים ובו ביום השיב את נשמתו הטהורה לשמי מרומים, יחד עם בני משפחתו וקהל עדתו מגיטו סיגעט, בקדשם שם שמים. פרי הגותו, דברי תורה וחסידות על התורה ומקראי קודש, כונסו ונדפסו בספר „רזא דשבת", ספר אחר בו מלוקטים הנהגותיו והליכותיו יצא לאור ונקרא בשם „ארבע ארזים", וכן ספורי המופתים על אודותיו כונסו בספר „רזא דעובדא" אשר נדפס לא מכבר ויצא לאור.

ממשיך השושלת לאחר המלחמה

בתום מלחמת העולם השניה הוכתר בנו הצעיר, רבי דוד משה ראזענבוים למלא את מקום אביו, רבי אלעזר זאב, כאדמו"ר לחסידי קרעטשניף. רבי דוד משה עלה לארץ ישראל והקים את בית מדרשו בעיר הדרומית רחובות. ההתחלה היתה צנועה, בית המדרש הצנוע מוקם בצריף קטן, ורק בקושי מנין מתפללים.

אולם עד מהרה הצליח רבי דוד משה, בכשרונו המיוחד, לאסוף סביבו שרידים מחסידי קרעטשניף ויהודים מאיזור מארמארוש, אשר החלו לפקוד את ביתו ולבקש ממנו עצה ותושיה. אט אט הלכה חצר החסידות וגדלה, המקום נעשה צר מהכיל, ותחת הצריף הקטן הוקם בית מדרש גדול, בפאתיה המזרחיים של העיר רחובות, וסביבו מרכז קהילתי חסידי גדול ובו מוסדות חינוך וחסד ששמם הולך לפניהם לשם ולתפארת. גולת הכותרת למוסדותיו היא הישיבה החשובה „שער אליעזר", ששוכנה בבנין משוכלל ובו מגורים נוחים לבחורים עמלי התורה. בישיבה מתחנכים בחורים רבים המצויינים בתורה ויראת שמים, והולכים לאור שיטתה המקורית של חסידות קרעטשניף.

רבי דוד משה ראזענבוים — האדמו"ר מקרעטשניף—רחובות

האדמו״ר רבי דוד משה מקרעטשניף נפטר באופן פתאומי, ביום י״ז לחודש תמוז תשכ״ט (1969). היה זה בעת ביקורו ברומניה, שעה שהשתטח על ציון זקנו שבקרעטשניף. ארונו הועלה ארצה ונטמן בחלקה המיוחדת אשר בבית החיים ברחובות.

לאחר הסתלקותו הכתירו חסידי קרעטשניף את בנו בכורו, רבי מנחם זאב ראזענבוים, למלא את מקומו. רבי מנחם זאב ממשיך את מסורת חסידות קרעטשעניף בשומרו על דפוסי החיים המתנהלים במרכז החסידות ברחובות, כאשר גולת הכותרת לכל פעולותיו הברוכות היא, כאשר היה אצל אביו, רבי דוד משה, פיתוח הישיבה הגדולה ותלמוד התורה. לצד הישיבה מתפתחת גם הקריה החסידית על טהרת הקודש, וממנה מפכים חיי תורה וחסידות המשפיעים ומרווים את יהודי כל האיזור.

חצר חסידות קרעטשניף היא מן המפורסמות בכל רחבי ארצנו הקדושה, והעומד בראשה מוסיף לטוות ביד נאמנה את שושלת הזהב של בית קרעטשניף, תוך התבצרות התבססות והתחזקות לקראת העתיד.

פרק שמונה עשר

בית ספינקא – שושלת פאר תוססת

בפלטרין החסידות התייחד מקום נכבד ומיוחד לשושלת בית ספינקא המפוארת, אשר קבעה בו היכל לעצמה. חסידות ספינקא התבלטה בגוונה ובאופיה המיוחדים שבאו לידי ביטוי הן בתוכן הפנימי והאישי שחידשה והן במראה החיצוני וההתנהגות הגלויה לעין. ענפיו של האילן הגדול שעמד בספינקא, הצלו על אלפים ורבבות המוני בית ישראל מפלכי הישובים במארמארוש וקארפאטורוס, טרנסילבניה והונגריה, אשר חסו בצלם ושאבו מהם את כוחם וחיותם החסידית.

העיירה ספינקא שוכנת כעשרים וחמשה קילומטרים מערבית לעיר המחוז סיגעט. שנים רבות היתה ספינקא אלמונית ובלתי ידועה, עיירה ככל העיירות בסביבתה, ומן הסתם שלא היתה זוכה לפרסום גדול בקנה מידה עולמי אלמלא אותו כוכב שדרך בשמיה האפורים והאיר למרחקים בדמותו של הצדיק והקדוש רבי יוסף מאיר ווייס, אשר ברבות הימים התפרסם כבעל ה„אמרי יוסף" וכמייסד שושלת ספינקא.

האדמו"ר רבי יוסף מאיר מספינקא היה גאון גדול בכל התורה, צדיק מופלא וענק רוח, בעל מעוף כביר במחשבותיו הרוחניות. בקרב צדיקי הונגריה וגאליציה בלט רבי יוסף מאיר כדמות פלאים אשר גילמה את המזיגה של תלמיד חכם ובקיא, עמקן וחריף, עם נשמה חסידית לוהטת, ארשת של יראה ורצינות מתוחה עם מאור וסבר פנים יפות, מידות תרומיות ונאצלות עם הנהגות של קדושה ופרישות. אישיותו הקורנת מיקדה אליו תשומת לב המונית, וחצרו שהיתה כמעיין של תורה וחסידות, הפכה להיות כאבן שואבת לבעלי מוחין וגאונים, כדוגמת ענק בשיעור קומתו של המהרש"ם מבערז'אן ואחרים, ובו בזמן גם מקור חיות לדלת העם והאנשים הפשוטים, אשר היו באים להסתופף בצלו. לכל אחד מן הבאים לחצר ספינקא היתה מטרה אחרת. היו שבאו כדי להתבונן בהנהגותיו כדי ללמוד דרך בעבודת ה', אחרים רצו לזכות להתעלות רוחנית באמצעות האזנה לתפילותיו הנלהבות, היו גם כאלה שביקשו להשכיל מאמרי השפר ששפעו מפיו, רבים באו כדי לקבל ברכה לרגל מאורע או ענין חשוב, או ששאלו עצה טובה ופתרון לבעיה ומצוקה, וכל אחד זכה לקבל את מבוקשו ולבוא על סיפוקו.

גם אישיותו החסידית איחדה בקרבה כמה שיטות קוטביות. מחד גיסא היה ממשיך בר־סמכא לשיטת זידיטשוב, המיוסדת בעיקר על תורת הרזים, ואף היה דולה ומשקה ממימי המעיין היוצא מבית מדרשו של האדמו״ר רבי חיים בעל ה„דברי חיים״ מצאנז, מעין של אש־תמיד בעבודת ה׳ צרופה וטהורה, תוך שימת דגש מיוחד על עניני תשובה, תפילה וצדקה, ומאידך גיסא, בד בבד עם היותו חסיד של שיטת צאנז, ניכרו בהליכותיו גם גינוניה המיוחדים של חסידות בעלז, אותם קנה בהיותו מסתופף בצלו של שר התורה, האדמו״ר רבי שלום מבעלז, אשר ברוב חמלתו לעם ישראל ואהבתו אליו פתח בפני כל דכפין את שעריו, האזין לרחשי לבו ופעל ישועות עבורו.

מאז הפציע השחר בספינקא, בשנת תרל״ג, החלה לזרוח שמשם של אדמו״רי בית ספינקא, ובמשך שבעים שנה חיממה בקרניה הלוהטות את כל איזורי מארמארוש, קארפאטורוס והונגריה. בתחילה זרחה שמשו של האדמו״ר רבי יוסף מאיר מספינקא, ועד שלא שקעה שמשו של זה זרחה שמשו של בנו, ממלא מקומו, רבי יצחק אייזיק, אשר שקעה לעת כיבוי המאורות בשנות השואה האפילה.

על דגלה של חצר ספינקא חנו אלפי יהודים עדינים ובעלי נפש, גאונים וצדיקים, לצד תמימים ופשוטים, אשר ספגו לתוכם את אוירת הרוממות ששררה במחנה הקדוש, הטבילו את נפשם במעיינות הטוהר שפיכו בו, הזדככו, נטהרו והתעלו במעלות יראת האהבה ויראת הרוממות.

רבי יוסף מאיר ווייס נולד במונקאטש, ביום ח״י לחודש אדר בשנת תקצ״ח (1838), לאביו רבי שמואל צבי שכיהן באותה עת כראב״ד בבית הדין של הקהילה. סבו של רבי יוסף מאיר, אבי־אביו, היה רבי אברהם, מתלמידיו של רבי יצחק אייזיק טויב מקאליב, אשר חיבבו עד מאוד, ובהיותו יתום מאב, גידלו וקרבו אליו ממש כבנו. אמו היתה בתו של רבי צבי הירש מדרוהוביץ, אחד מתלמידיו של החוזה מלובלין.

בצעירותו למד תורה אצל דודו רבי יצחק אייזיק, אב״ד סוואליוועת, ולכשהתבגר נסע לאונגוואר ללמוד בישיבתו של המהר״ם א״ש ובנו רבי מנחם א״ש, וכן לעיר חוסט לישיבתו של רבי שמואל שמעלקא קליין, בעת שעדיין כיהן בה כאב״ד. בשנת תרי״ד נשא רבי יוסף מאיר לאשה את בתו של הנגיד רבי מרדכי מבורשא מצאצאי רבי מאיר מפראמישלאן. לאחר נישואיו התיישב בבורשא והיה סמוך על שולחן חותנו. תוך זמן קצר למדו תושבי הכפר להכיר בערכו הרם של האברך הצעיר שהשתקע בקרבם, הכל ראו כי אין דומה לו בכשרונותיו המזהירים,

בידיעותיו המפליגות ובהתמדתו הרבה, ועד מהרה התקבצו סביבו טובי בחורי המקום, צמאי התורה, אשר מצאו בו מענה לכל משאלותיהם בלימוד. אולם ימי השלווה שאיפשרו לו להגות בתורה כאוות נפשו לא ארכו לו, ובשנת תרי״ז חלתה אשתו ונפטרה. בשלב זה החליט רבי יוסף מאיר לעזוב את בורשא ולחזור לבית הוריו שבמונקאטש.

זמן קצר לאחר מכן התחתן בשנית עם בתו של אחד מנכבדי העיר מונקאטש. שתי בנות ילדה לו אשתו השניה, ולאחר מכן, בשנת תרכ״ח, חלתה ונפטרה גם היא, ורבי יוסף מאיר, למוד סבל ושבע מרורים, נותר בודד כשהוא מטופל בשתי עוללות. נתיב היסורים של רבי יוסף מאיר נסתיים בל״ג בעומר של שנת תר״ל (1870), כאשר נשא לאשה את בתו האלמנה של הנגיד והלמדן רבי עזרא יעקב באש, מחסידיו הנאמנים של האדמו״ר בעל ה„דברי חיים״ מצאנז, מנכבדי העיר ספינקא. רבי יוסף מאיר עבר לספינקא עם שתי בנותיו והשתקע בה.

מורי דרכו בתורת החסידות היו שלושה מגדולי האדמו״רים בדורו, הרה״ק רבי שלום רוקח מבעלז, הרה״ק רבי חיים האלברשטאם מצאנז והרה״ק רבי יצחק אייזיק אייכענשטיין, האדמו״ר מזידיטשוב, בו ראה את רבו המובהק וממנו שאב את עיקר חיותו. בהיותו מקורב אליו ביותר, מסר לו רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב את רזי תורתו בעבודת ה׳ ואת יסודות דרכי פעילותו בהנהגת החסידים ואף הסמיכו לאדמו״ר.

באסרו חג של חג השבועות תרל״ג נפטר האדמו״ר רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב, ורבי יוסף מאיר היה, איפוא, הממשיך למעשה בהנהגה החסידית לפי מסורת בית זידיטשוב. מני אז יצא שמו של רבי יוסף מאיר ברבים כגאון אדיר בכל התורה כולה, בנגלה ובנסתר, וחסידי זידיטשוב באיזור מארמארוש החלו לפקוד את ביתו שבספינקה. ראשית תקופת כהונתו של רבי יוסף מאיר כאדמו״ר מספינקא היתה עוד בחייו של בעל ה„דברי חיים״ מצאנז, אשר היה נוהג לעודד את יהודי מארמארוש שיבקרו בחצר האדמו״ר מספינקא.

חסידות ספינקא החלה להתפשט, שמעו של רבי יוסף מאיר יצא עד למרחקים והתפרסם כממשיך דרכו של האדמו״ר מזידיטשוב, וכך החלו יהודים גם מקארפאטרוס וטראנסילוואניה לנהור אליו. במרוצת השנים הלכה החסידות וגדלה, יותר ויותר חסידים היו פוקדים את ביתו של רבי יוסף מאיר בבקשם ממנו ברכה וישועה, ובחפשם אחרי אדם גדול אשר יאזין לרחשי לבם. בשבתות ובחגים המתה חצרו מאדם, חסידים רבים נהרו אליה מכל האיזור כדי להרוות את צמאונם בדברי אלוקים חיים וכדי לטבול במעיינות דינור אשר פיכו בשפע רב באוהלו של הצדיק.

כשלושים וחמש שנים האיר רבי יוסף מאיר את דרכם של אלפים מישראל אשר הלכו בנתיבותיו וכיוון את לבם לאבינו שבשמים, עד אשר ביום ו׳ לחודש אייר תרס״ט (1909) נסתלק לבית עולמו. זמן קצר לאחר מכן החל בנו, ממלא מקומו, רבי יצחק אייזיק, להדפיס ולהוציא לאור את ספריו „אמרי יוסף״ על התורה, ועל המועדים, ספרים הנודעים כספרי יסוד בתורת החסידות ובתורת הקבלה.

רבי יצחק אייזיק ווייס מספינקא

לאחר פטירתו של האדמו״ר רבי יוסף מאיר מספינקא, החל בנו יחידו, רבי יצחק אייזיק ווייס, למלא את מקומו בחצר החסידות. רבי יצחק אייזיק נולד בספינקא בשנת תרל״ה (1875). בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי יששכר בער אייכענשטיין מווערעצקי, מח״ס „מלבוש לשבת ויום טוב״. עוד בהיותו צעיר לימים נשא ונתן בהלכה עם גדולי הדור כמו רבי יצחק אלחנן ספקטור רבה של קובנה, רבי שלום מרדכי שבדרון, רבה של בערז׳אן, הגאון בעל ה„שדה חמד״ ועוד.

בהיותו מקורב לאביו הגדול, זכה ללמוד ממנו את דרכיו המיוחדות בהנהגת קהל החסידים, דרך שעוצבה על פי תורת זידיטשוב ומיזגה בתוכה גם מעט מהשיטות של חצרות צאנז ובעלז. בהנהגת חצר ספינקא החל רבי יצחק אייזיק, למעשה, עוד בחיי אביו, רבי יוסף מאיר, שחלה בשנת תרס״ד, ונפל למשכב ומפאת חולשתו הרבה לא יכול היה להמשיך בהנהגה היומיומית.

מיד לאחר פטירת אביו, בשנת תרס״ט, הוכתר רבי יצחק אייזיק לאדמו״ר מספינקא. במשך הזמן הצליח להרחיב את מסגרת החסידות, כאשר חסידים רבים מצטרפים אל קהל עדתו ופוקדים את חצרו. רבי יצחק אייזיק פעל נמרצות לחיזוק לימוד התורה בין חסידיו, ומתוך דאגתו לעתידם הרוחני, ייסד עבור בני התשחורת את ישיבתו „בית יוסף״ בספינקא. עד מהרה התלקטו ובאו בחורים רבים, מטובי המוחות באיזור, שחפצו ללמוד תורה וחסידות מפיו. ואמנם, רבי יצחק אייזיק, אשר עמד בראשות הישיבה, השקיע הרבה עמל ויגיעה בטיפוחם של הבחורים ובהדרכתם בלימוד התורה ויראת שמים בדרך החסידות. מדי יום ביומו נהג למסור את שיעוריו לפני בחירי תלמידיו. בין כותלי ישיבתו צמחו תלמידי חכמים לגאון ולתפארת, אשר כיהנו פאר, ברבות הימים, במשרות תורניות שונות.

בשנות מלחמת העולם הראשונה נאלץ רבי יצחק אייזיק לעזוב את ספינקא, ויחד עם בני ביתו ורבים ממקורביו עבר לגור בעיר מונקאטש, בה קבע את בית מדרשו

רבי יצחק אייזיק ווייס — האדמו"ר מספינקא

וישיבתו. בעת ישיבתו במונקאטש התפתחה הישיבה וממדיה גדלו, כאשר בין כתליה למדו למעלה משמונים בחורים. לאחר שהוקמה חצרו התוססת בעיר מונקאטש, וחסידיו הרבים מהעיר ומחוצה לה החלו לנהור אליה בהמוניהם, נסחפו אחריהם גם תושבי העיר וסביבתה, שעד אז לא נמנו על קהל חסידיו, כדי להאזין לתורותיו ולהתברך ממקור ברכותיו, וחסידים רבים נוספו לבית ספינקא.

בשנת תר״ץ (1930) עזב האדמו״ר בעל „חקל יצחק״ את מונקאטש ועבר לעיר סעליש הקארפאטית. בשבתו בסעליש הקים בית מדרש גדול ואף הרחיב בה את גבולות ישיבתו „בית יוסף״ המפורסמת. בתקופת היותה בסעליש, מנתה הישיבה כמאה בחורים מצויינים ומופלגים בתורה ויראת שמים, ומוניטין רבים יצאו לה בעולם התורני והחסידי. גם כאן, בסעליש, הקפיד על מסירת שיעוריו מדי יום ביומו. במשך כל ימות השבוע נהג לאמרם בשעות אחר הצהרים, ובמוצאי שבתות של ימי החורף - לאחר ההבדלה. את השיעור היה מרצה בפני תלמידי הישיבה כשהוא עומד, אפילו אם היו מתארכים לזמן רב, קולו הרם והמתנגן היה נשמע עד למרחקים. השיעור התנהל על פי סדר קבוע, תחילה לימד את הגמרא עם פירוש רש״י, ולאחר מכן לימד את פירוש התוספות והראשונים האחרים, ומכאן החל מקשה ומתרץ, מוכיח ומפלפל בדבריהם. מלבד השיעורים שמסר, נהג רבי יצחק אייזיק ללמוד בהתמדה ובשקידה עצומה. לימודו העצמי הותיר רושם עז בין בחורי הישיבה, בהתלהבותו הגדולה היה סוחף אחריו את כל יושבי בית המדרש, קולו החזק, כאשר לא פסק כל העת מלחזור על הוויות אביי ורבא, בניגון מיוחד, מלא ערגה וגעגועים לבורא עולמים, מניגוני בית אביו שקיבלם מאדמור״י זידיטשוב, היה מעורר את כל הנוכחים להתחזקות בלימוד התורה ועבודת ה׳. אוירת הקודש ששררה בישיבתו העמידתה בשורה הראשונה של הישיבות האיכותיות.

חסידות ספינקא כבשה את לבותיהם של אלפים רבים מתושבי קארפאטורוס ומארמארוש,טראנסילוואניה והונגריה. מדי שבת בשבתו היו נוהרים ובאים לחצרו שבסעליש אלפי חסידים מכל האיזור ומן המקומות המרוחקים, אשר חפצו לחזות בעבודת הקודש של רבי יצחק אייזיק, להתחמם לאורו ולשמוע מפיו דברי תורה, ולזכות לברכה מידיו. כמו אביו, בעל ה„אמרי יוסף״, כן גם הוא נחשב לאיש מופת, מיחידי הסגולה בדורו, תמיד היתה חצרו הומה אנשים במצוקה, חולים או בני משפחותיהם, בעלי יסורים וסתם קשיי יום, אשר באו לשטוח בפניו את צרותיהם וביקשו ממנו עצה טובה וברכת צדיק.

תקצר היריעה ויכלה הדיו אם נתעכב על כל פרט ופרט ממרכיבי אישיותו הכבירה, קשה להעריך את ערך עבודתו הנפלאה בקודש ואת עוצמת תפילותיו

הלוהטות, אי אפשר בכלל למדוד באמת־מידה אנושית את הליכותיו והנהגותיו בפרישות ומנוערות כליל מחיי העולם הזה, אין מלים שיוכלו לתאר בצורה קולעת את שמחתו הרבה בעת קיומה של מצוה ואת הדבקות העצומה שאחזה בו בעת העיסוק בה, ויותר מכל קשה לרדת לעומק ולהבין את מהות התלהבותו, התלהבות שאין דומה לה, אשר אחזה בו בכל רמ״ח אבריו שעה שעסק בלימוד התורה ואמירת השיעורים בפני התלמידים בישיבה.

האדמו״ר רבי יצחק אייזיק בעל „חקל יצחק״ מספינקא נלכד יחד עם בני עדתו מקהילת סעליש וסביבתה בגיטו שהוקם בה. בי״ג לחודש סיון תש״ד גורשו מסעליש, ע״י חיילי הס.ס. והובלו למחנה ההשמדה אושוויץ, ובו ביום עלתה נשמתו של רבי יצחק אייזיק ווייס בסערה השמימה, כשהוא ובני ביתו יחד עם אלפים מחסידיו מוסרים את נפשם על קידוש השם.

לאחר המלחמה אסף נכדו וממלא מקומו, רבי יעקב יוסף ווייס, את שרידי דברי תורתו אשר נשארו לפליטה ממאכולת ידם הגסה של בוזזי בתי היהודים למיניהם, והוציאם לאור. ספריו שנקראו בשם „חקל יצחק״ נדפסו בארבעה כרכים, שנים מהם פירוש על התורה, ספר שאלות ותשובות ופירוש על הגדה של פסח. ספריו נלמדים בין כל החסידים והם מהנפוצים ביותר בבתי המדרש ובספריות החסידיות. הספרות החסידית מהעת האחרונה רואה בו ספר יסוד בתורת החסידות, דבר המעיד על שיעור קומתו של אחד מענקי התנועה החסידית בדור שלפני השואה, עטרת תפארתם של אדמו״רי הונגריה צ׳כוסלובקיה, קארפאטורוס ומארמארוש, אשר הציף באור יקרות אלפים ורבבות מבתי ישראל במשך תקופה של שלושים וחמש שנים.

רבי יעקב יוסף ווייס

לאחר השואה האיומה אשר המיטה חורבן והרס נוראי על חסידות ספינקא, חידשה השושלת את קיומה כאשר נכדו הבכור של האדמו״ר רבי יצחק אייזיק שנספה באושוויץ, רבי יעקב יוסף ווייס, הוכתר לאדמו״ר וממשיך השושלת, והחל לכהן בנשיאות חסידות ספינקא.

רבי יעקב יוסף נולד בשנת תרע״ו לאביו רבי ישראל חיים, בנו בכורו של בעל „חקל יצחק״ ונכדו של בעל „אמרי יוסף״. רבי ישראל חיים נחשב לאיש קדוש, היה ידוע כבעל שאר־רוח ובעל מדריגה גבוהה, אשר עמד כל השנים לימינו של אביו הגדול. בעת לידתו נתייתם רבי יעקב יוסף מאמו הרבנית, בתו של האדמו״ר רבי

רבי יעקב יוסף ווייס — האדמו"ר מספינקא

אליעזר רובין בעל „זכרון אליעזר" מגלאגוב־סאסוב. בצעירותו גדל רבי יעקב יוסף והתחנך על ברכי סבו האדמו"ר רבי יצחק אייזיק, אשר הדריכו בלימוד התורה ובדרכי העבודה בשיטת החסידות ומילאו ברוח חכמה ותבונה.

בשנת תרצ"ז נשא לאשה את בתו של רבי מנחם מענדל האגער, אב"ד בורשא. גדלותו בתורה ואישיותו האצילית של רבי יעקב יוסף נשאה חן בעיני ראשי קהילת בורשא, וכעבור זמן קצר, למרות גילו הצעיר למדי, נבחר לכהן כרבה הצעיר של קהילת בורשא. בשנים האחרונות שלפני השואה סייע רבי יעקב יוסף בניהולה של ישיבת ספינקא שבסעליש ואף מסר שיעורים בפני התלמידים.

רבי יעקב יוסף חווה את כל מוראות השואה על בשרו, וניצל רק הודות לנסים גלויים שאירעו לו. אולם כל משפחתו, רעייתו הרבנית, שלושת ילדיו, אביו וזקנו עלו על המוקד ומסרו את נפשם על קידוש השם בתאי הגאזים ובמשרפות של מחנה אושוויץ.

מיד עם תום מלחמת העולם השניה זכה רבי יעקב יוסף להשתחרר ממחנות ההסגר. תחלה חזר לביתו בתקוה שיוכל לשקם את הריסותיו להחזיר עטרה ליושנה, אולם עד מהרה נוכח לדעת שאין כל סיכוי לכך, החורבן הנורא של כל קהילות מארמארוש וקארפאטורוס לא הותירו בלבו שום ספיקות, היה ברור לו שאין עוד אפשרות להחזיר עטרה ליושנה במקומה הראשון. רבי יעקב יוסף עבר, איפוא, לעיר אראד שברומניה והתיישב בה באופן זמני. בשבתו באראד פתח בפעילות נמרצת לעזרה וסיוע לפליטי השואה. בין השאר הקים מוסד שקלט ילדים יתומים, שרידי חרב, שמטרתו היתה לתת להם קורת גג באוירה חמה ולחנכם לתורה ומצוות. רבי יעקב יוסף פתח את ביתו בפני זרם הפליטים שהגיע לרומניה ממחנות ההסגר השונים, והקדיש הרבה מזמנו לנחמם על כל העבר שאבד ולעודדם ולחזקם לבנות את ביתם מחדש.

אט אט החלו להתלקט סביבו שרידי חסידי ספינקא. תחושה של שליחות אחזה בו להקים מחדש את ההריסות ויחד עמם ניסה להחזיר עטרת תפארת בית ספינקא ליושנה. לנגד עיניו התהלכו אנשים שרידי השואה, צללי אדם, מוכי רפיון ונעדרי תושיה, בלי לדעת ממה להתחיל. בנקודה זו עשה רבי יעקב יוסף את פעולתו הגדולה, הוא פתח את דלתות ביתו לרווחה, עזר וסייע בשיקומם וכל מי שבא במחיצתו התעודד ונתפס בלהט לחדוות החיים.

שיורי שיריים מבני קהילות קארפאטורוס ומארמארוש, אינם מסוגלים לשכוח

את הימים ההם, את התקופה של אחרי המלחמה העולמית השניה, בה רשם האדמו״ר מספינקא, דף מזהיר של פעולות ומעשים כבירים לטובת שארית הפליטה בארצות הגולה ובארצנו הקדושה. כעבור זמן מה נאלץ רבי יעקב יוסף לעזוב את רומניה בעקבות הלשנתם של גורמים מסויימים נגדו בפני השלטונות. בעזרתם של חסידיו המסורים הצליח רבי יעקב יוסף האדמו״ר מספינקא להגיע לחופי ארצות הברית, שם התיישב בברוקלין שבניו־יארק.

בבואו לארה״ב החלו להתלקט סביבו שרידי החסידים שכבר נמצאו במקום, והם אלה אשר היוו את הבסיס לחידוש פעילותה של חסידות ספינקא המעטירה. לאחר זמן מה החל רבי יעקב יוסף להקים מחדש את חצר ספינקא, כשהוא מסתייע בחסידיו, ייסד את מוסדות החינוך בבארא־פארק ואת בית מדרשו המפואר „חקל יצחק״, אשר הפך לאבן שואבת לתורה ותפילה וברבות הימים היה למרכז חסידי תוסס ומשגשג ביתר שאת. מעריצים רבים החלו פוקדים את חצרו ואף נעשו לחסידי ספינקא נלהבים.

כעבור כמה שנים נטה רבי יעקב יוסף את ידו גם על ארץ ישראל. בכך ראה חשיבות רבה, מלבד המעלות והסגולות שנתברכה בהם ארץ הקודש, הרי שרבים מחסידיו ישבו בה והיה צורך להנהיגם ולהדריכם מקרוב יותר. רבי יעקב יוסף הקים את משכנו וחצרו ואת בית מדרשו בעיר התורה בני ברק. חלק מתקופת השנה ישב בבני ברק והנהיג בה את חסידיו, ובחלקה השני ישב בארצות הברית.

ביתו של האדמו״ר רבי יעקב יוסף מספינקא, המה מרוב אנשים ושימש כתובת לחסידי שושלת זו מכל המדינות. מופלא היה בעבודת ה׳ שלו, זו תפילה. רבים באו אליו לשבתות וחגים בכדי ליהנות מתפילותיו הנלהבות שנאמרו בנוסח המקורי, המרנין והמלהיב של זידיטשוב. כל שומעיו נתמלאו דבקות עילאית וחשו מתיקות נפלאה.

חן הוצק בשפתיו של רבי יעקב יוסף האדמו״ר מספינקא, והיה אמן הדרוש, פה מפיק מרגליות. מדברותיו יצאו מפיו מהוקצים ומלוטשים, דרשותיו נעימות ועריבות וקולעות לאוזני שומעיו. אישיותו נתגלה במיוחד בדברי תורתו בעת ניהול השלחנות, בשיחותיו המגוונות ועתירות התוכן והמחשבה, מלאה רעיונות, מעשירה ומקסימה את כל השומע לו, כשהיא משולבת תמיד גם בתבלין של מליצה. כן היו באים אליו לקבל ממנו עצה והדרכה לכל בעיותיהם היומיומיות, הרבי קיבל את כולם בסבר פנים יפות, מדריך ומעודד ומשפיע הרגשה טובה.

לאחר הקמת מוסדות התורה והישיבה בבארא־פארק, על ידי בנו הגדול,

האדמו״ר רבי נפתלי צבי ווייס, באו ימי הפריחה לחסידות ספינקא. במשך השנים קם דור חדש של חסידי ספינקא ומוסדות הקהילה הלכו והסתעפו יותר ויותר.

חסידי ספינקא שבארץ ישראל, אשר הגיעו לאחר השואה, הקימו יד ושם לחסידות מפוארת זו בהכוונתו והדרכתו של רבם, שורה של מוסדות חינוך מפוארים הוקמו בעיר בני־ברק, ובמרכזם מתנוסס מבנה הישיבה לגאון ולתפארת.

האדמו״ר רבי יעקב יוסף ווייס מספינקא, נפטר בירושלים, ביום י״ט בניסן, ד׳ דחול המועד פסח, תשמ״ח, ונטמן בחלקת חסידי ספינקא בבית העלמין שבעיר פתח תקוה, באהל על יד זקנו בעל „אמרי יוסף״. שלושת בניו, רבי נפתלי צבי, רבי ישראל חיים, ורבי מאיר אלעזר ממשיכים את דרכו בשזירת חוט הזהב של שושלת בית ספינקא אשר נוסדה על ידי אבותיו הקדושים, שעיקרי משנתה הם להפיץ את אור התורה בדרך החסידות, להרים את קרנה של תורה ולהרחיב את גבולות הקדושה.

ממשיך לטוות השלשלת

זכה רבי יעקב יוסף האדמו״ר מספינקא, כי מפעל החיים של אבותיו, הישיבה הקדושה „אמרי יוסף״ תכה שורשים בבארא־פארק שבברוקלין, על ידי בנו הגדול רבי נפתלי צבי ווייס, שהוכתר על ידי זקני חסידי ספינקא כממלא מקומו וכמנהיג הרוחני לקהל עדת חסידי ספינקא, אשר ממשיך לטוות את חוט הזהב שאביו מתח אותו לראשונה.

בהנהגת רבי נפתלי צבי, התבססה הישיבה ומוסדות התורה דספינקא וזכו למעמד יציב, כאשר הם מרחיבים את גבולם ומגדילים את כושר קליטתם. הוא הוכיח את עצמו בכושר מעש גדול להחיות את בית ספינקא. במרץ עלומיו טיפל בשיקום ופיתוח מוסדות התורה, פתח ביוזמות להקמת הבנינים הגדולים ומפוארים לת״ת והישיבה.

בישיבה הגדולה והמתיבתא „אמרי יוסף״ שהיא פרי טיפוחיו, לומדים כמאה תלמידים, הבולטים בתורתם וביראת שמים, ומעוטרים במידות נעלות. בכולל לאברכים „תפארת יעקב יוסף״ להנצחת שמו של אביו הדגול, לומדים כחמישים אברכים מצוינים. בחדרים ובתי התשב״ר של ספינקא מחונכים, על טהרת הקודש, כארבע מאות תינוקות של בית רבן, והם תופסים מקום נכבד במסגרת מוסדות החינוך החרדיים.

ישיבת „אמרי יוסף" בנשיאות רבי נפתלי צבי מספינקא, היא בבחינת פנינה בכתר התורה, המעטר את בארא־פארק, ובשמה „אמרי יוסף" היא מנציחה את שמה של הישיבה הקדושה, אשר הוקמה עוד בשנת תר"ל על ידי האדמו"ר בעל „אמרי יוסף" בספינקא אשר במארמארוש, ואשר נוהלה בידי בנו בעל „חקל יצחק" במונקאטש, ולאחר מכן בסעליש שבקארפאטורוס.

מאז הוכתר רבי נפתלי צבי ווייס, לממלא מקום אביו, דבוקים אליו חסידי ספינקא, כאשר כולם מבחינים בו כי אכן ירש מאביו את כל התכונות הנעלות והוא ממשיך ללכת בעקבותיו. ביתו נעשה כתובת לחסידי ספינקא, הבאים מקרוב ומרחוק לשחר את פניו ולהסתופף בצלו.

הנה־כי־כן שושלת הקודש לבית ספינקא המעטיר נמשכת והולכת כאשר שלושת בניו של רבי יעקב יוסף האדמו"ר מספינקא, ממשיכים לטוות את השושלת החסידית המופלאה של בית ספינקא בארה"ב ובארצנו הקדושה.

רבי שמואל צבי הורוויץ

ממשיך שושלת בית ספינקא בוויליאמסבוג שבברוקלין, הוא רבי שמואל צבי הורוויץ, נכדו של בעל ה„חקל יצחק". אביו היה רבי אברהם אביש הורוויץ, אב"ד קראלי וחתנו של האדמו"ר מספינקא.

בימי נעוריו זכה רבי שמואל צבי לגדול בחצר סבו, בעל ה„חקל יצחק" שבסעליש, הסתופף בצילו והתחנך על ברכיו, פיו לא פסק מגירסא, כאשר הוא למד מסבו את דרכי הנהגת קהל החסידים. רבי שמואל צבי עשה חיל בתורה ויראת שמים, גדל והתעצם בתורה, עלה ונתעלה במעלות המוסר והמידות, השתלם בשבילי החסידות וירד לחקר תבונתם, והכל ניבאו לו עתיד מזהיר.

אולם ימי המנוחה והנחלה במרבד החסידות שבחצר סבו לא ארכו לו, ובשנת תש"ד, כאשר פשטו הקלגסים הגרמנים על קארפאטורוס ומארמארוש, שתתה גם סעליש את כוס התרעלה, ורבי שמואל צבי, יחד עם סבו בעל ה„חקל יצחק" וכל בני משפחתו וקהילתו, הוגלה למחנה אושוויץ, רובם ככולם עלו שם על המוקד ומסרו את נפשם על קידוש השם בתאי הגאזים ובמשרפות האש, והוא נותר לפליטה, כאשר נגזר עליו לעבור את כל תלאות ומוראות חיי הגהינם של מחנות הריכוז ועבודות הכפיה עד ליום השחרור.

כאשר נסתיימה מלחמת העולם השניה, ורצועת השבי הותרה מעל לראשם של שרידי החרב, נתיישב רבי שמואל צבי במחנה הפליטים פלדפינג. במשך שלוש שנים ישב בפלדפינג, ומשם פנה לדרכו והגיע לארצות הברית. עוד בטרם צאתו את אירופה נתוודעו אליו שרידי חסידים אשר איוו להם את הנהגתו כאדמו״ר לשארית פליטת חסידות ספינקא המפוארת. כאשר הגיע לארצות הברית, הפצירו בו חסידיו ומעריציו כי יקבע את בית מדרשו בוויליאמסבורג שבברוקלין, והוא ניאות לבקשתם.

ברבות השנים הפכה חצרו של האדמו״ר מספינקא רבי שמואל צבי, הקיימת בוילאמסבורג למרכז גדול לתורה וחסידות. אט אט התלקטו ובאו אליה שיירי החסידים, התקבצו אליה תלמידים שביקשו לשמוע את תורת ספינקא מפיו, התלכדו כחטיבה אחת וגמרו אומר לשקם את הריסות בית ספינקא שחרב בשואה, להמשיך במלוא העוז ובמשנה מרץ את קיומה של שושלת החסידות ולהנחיל את מורשתה לדורות הבאים אחריהם.

אישיותו של רבי שמואל צבי משמשת אבן־שואבת לכל המוני החסידים שדבקו בו, הדולים תורה וחסידות מבאר תורתו ומשקים ממנה לעדרים עדרים. בעמל רב וביגיעה גדולה הצליחו לקומם את הריסות בית חסידות ספינקא המעטירה, ואף הצליחו להופכו לאחד ממרכזי החסידות הנודעים ביותר בעולם היהודי כולו. רבים הם החסידים הנוהרים לחצרו של האדמו״ר מספינקא, הבאים לשפוך לפניו את מר־לבם ולתנות בפניו את צרותיהם, לבקש ממנו את ברכתם להצלחה ולישועה.

כל ימיו נוהג רבי שמואל צבי בקדושה וטהרה, ומפורסם הוא כבעל מדריגה וכעובד ה׳ גדול. תפלותיו הנאמרות בדבקות אמיתית בנוסח ספינקא המסורתי, חודרות ללב שומעיהם, מציתות בו להבת אש ומעוררות אותו לעבודה וליראת הרוממות. חסידיו, הבאים לחצרו לימים הנוראים לשמוע את תפילתו ולהסתופף בצילו, מעידים על תפילתו כי היא מחזקת ומעודדת את לבם, מחשלת את רוחם ונוסכת בהם כוחות רוחניים גדולים המשפיעים על הליכותיהם במשך כל ימות השנה. הם אינם יכולים לשכוח את העונג הגדול ואת החוויה הרוחנית של ההאזנה לתפלותיו בימים הנוראים, טעמן הטוב נשאר בחיכם וגם לאחר ימים מרובים הוא משתמר ואיננו פג.

בהשמעת דברי תורתו על שלחנו הטהור, נחשב רבי שמואל צבי לאחד המיוחדים שבדור. דרשותיו, אותן הוא נושא בניגון בנוסח זידיטשוב־ספינקא, בעת עריכת שלחנו בסעודה שלישית, מלהיבים את קהל מאזיניו והם מרעיפים טל־תחיה על נשמותיהם הכמהות לדברי תורה. בדבריו המיוסדים ומושתתים עמוק עמוק בבאר

תורתה החסידית של ספינקא, הוא מצליח לשלב רעיונות עמקניים בדברים פשוטים השווים לכל נפש, דברי מוסר והתעוררות, דברי ניחומים והתחזקות, וכך הוא מצליח לפלס לו דרך ללבו של כל אחד משומעי לקחו, לעודדו ולחזקו ולחשל את רוחו, ולהשפיע באופן יסודי על אורח־חייו ודרכי התנהגותו בבית ובחוץ.

אחד מפירות טיפוחיו המבורכים של האדמו״ר רבי שמואל צבי הורוויץ מספינקא, היא ישיבת ותלמוד תורה „בית יצחק דספינקא״ המתנוססת לתפארה בוויליאמסבורג שבברוקלין, בה מתחנכים תלמידים רבים, תינוקות של בית רבן, לתורה וליראת שמים על פי רוח ישראל סבא, בדרך המסורתית של חסידי ספינקא, כפי שהיה נהוג בין אלפי החסידים בדור הקודם, לפני חורבן השואה.

פרק תשעה עשר

החינוך התורני בקארפאטורוס ומארמארוש

נושא חינוך הבנים עמד ראשון בסולם הדאגות שניצב בראש מעיינם של כל אב ואם בקארפאטורוס ובמארמארוש, שאיפתם הגדולה ביותר, היה שבנם ילמד ויגדל בתורה ויוכל להגות בה ללא כל מפריע, שיא מאווייהם היה להקים דור של בני תורה. את האוירה הזו השרו האב והאם יחדיו בביתם, ותמיד היו שוקדים להחדיר בילדיהם את ההכרה כי לימוד התורה הוא ראש וראשון לכל דבר שהוא. כבר בהיותם יונקים ומוטלים בעריסת העץ שלהם ספגו התינוקות את האוירה הזאת וקלטוה במעמקי נשמתם, כאשר היו מאזינים לשיר הערש, „צימוקים ושקדים", ששרה להם אמם המבטיחה להם ש„התורה היא המעולה שבסחורות".

סיפורי נפלאות התהלכו על מסירות נפשם של בני קארפאטורוס ומארמארוש למען חינוך בניהם לתורה. חדורי הכרה, כי לימוד התורה הוא יותר מאשר סתם חינוך, כי הוא מהוה שמירה על מורשת הדורות והבטחת רציפותה, היו הורי הבנים חוסכים מפת לחמם הדלה, והיו כאלה שהגיעו עד לרעב ממש, כדי לשלם עבור המלמד שידריך את בנם וילמדם חומש, משניות וגמרא. בשמחה רבה היו מוותרים על ארוחתם הדלה, מתוך הידיעה שהשתרשה היטב בעמְקי לבם שענין החזקת בניו בחדר או בתלמוד תורה חשוב יותר מכל שאר תרי"ג המצות. לא בקלות הצליחו לוותר על תענוגות החיים ומנעמיהם ולהקדיש את תמורתם להבטחת עתידו הרוחני של בנם, אבל בידעם איזה ערך יש להבלים אלה לעומת צלילי קולות תינוקות של בית רבן הלומדים בשקיקה את דף הגמרא, התגברו על כל הקשיים. את זאת הם הבינו היטב, היה ברור להם כי במידה ויתרשלו בחינוך בניהם בדרך המסורה לנו מדור לדור, אזי מוכיחים הם על עצמם שאינם שומרים נאמנים לקנינים היקרים שנחלו מאבות אבותיהם, ומכאן שאבו את האומץ ואת הכוחות למסירות נפשם המופלאה כל כך.

אולם באותה מידה שעמלו על חינוך הבנים, כן היתה גדלה גם שמחתם בעת שהחלו לקצור את הפירות. קשה לתאר את אושרם הגדול של האב והאם, ושל כל בני הבית, בראותם את התקדמותו של הבן, באיזו הנאה היו מאזינים לסיפורי פרשת השבוע שהיה מספר, וכמה הערצה היו רוחשים לו בעת שהיה יודע לחזור בעל־פה על

פרק במשנה או דף גמרא. לבם היה מתרונן למראה בנם הגדל ופורח, ובקרבם היתה מתעוררת התקווה לראותו בעתיד כגדול בתורה.

תלמודי התורה בקהילות הגדולות

מימות רבי יהושע בן גמלא, אשר התקין שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר (בבא בתרא כא.), קבלה החובה הקדושה של לימוד הבנים וחינוכם לתורה משמעות של חובה ציבורית, מאז היה על הכלל לדאוג לכך שלכל ילד מילדי ישראל תהיה אפשרות ללמוד תורה. ואמנם, מני אז ועד עתה לא פסקו החדרים ותלמודי התורה מקהילות ישראל בכל פזורותיו.

גם בקהילות קארפאטורוס ומארמארוש נשמרה מסורתו של יהושע בן גמלא. בערים הגדולות כמו אונגוואר, בערגעסאז, סעליש, חוסט וסיגעט ובכל המקומות שבהם היו קהילות מבוססות וגדולות, נוסדו חדרים ותלמודי תורה אשר אורגנו ונוהלו על ידי באי כוח הקהילה. ועד הקהילה דאג לא רק להבאת מלמדים תלמידי חכמים יראי שמים ובעלי כשרונות מתאימים, ולמימון הוצאות שכרם, אלא אף הקים חברות מיוחדות אשר מטרתן היתה לדאוג לבניית מבנים עבור תלמודי התורה, ושלכל כיתה וכיתה יהיה חדר לימודים מרווח ונוח אשר יענה על הצרכים ויעמוד בתקנות חוקי הבריאות. מעל לחברה שעסקה בניהול עניניו השוטפים של החדר, עמדה ועדה של תלמידי חכמים מאנשי המקום, ובראשות המרא דאתרא היו מפקחים על שיטות החינוך והלימוד שבהן נהגו המלמדים, וכמו כן היו עומדים על התקדמות התלמידים והישגיהם באמצעות הבחינה שהיו עורכים מדי שבוע.

מלבד החדרים ותלמודי התורה הכלליים שמומנו מקופת ועד הקהילה, היו גם חדרים פרטיים, שלא היו תחת פיקוחה. אלה נוסדו על ידי אנשים אמידים אשר שכרו לעצמם מלמדים פרטיים. מלמדים נבחרים אלה היו תלמידי חכמים מובהקים וביניהם גם מורי הוראה ונושאי תפקידים חשובים אחרים, אשר דרשו שכר גבוה תמורת עבודתם. אולם במקביל היו גם דרישותיהם של הורי תלמידיהם בהתאם, הם עמדו על כך שרמת הלימודים של בניהם תהיה גבוהה במיוחד, ודרשו מן המלמד שיחדיר בקרבם חשק גדול וחזק ללימודים, חינוך למוסר ולמידות טובות, לחסידות וליראת שמים.

פרט למלמדים שהועסקו בחדרים הפרטיים שנהנו ממשכורת בעין יפה, היו רוב רובם של המלמדים עניים מרודים ופרנסת ביתם היתה בדוחק רב. אמנם היו גם

מלמדים אמידים יותר, הללו היו בעלי נכסים ולא סבלו מעוני ומחסור, עבודתם בחדר היתה לשם שמים או לשם הרווחת ביתם.

החדרים בישובים

בכל איזורי קארפאטורוס ומארמארוש לא נמצא קיבוץ יהודי, ולו בישוב הקטן ביותר, שלא החזיק בכספו „חדר" ללימוד התורה עבור ילדיו. ומכל יהודי המקום לא נמצא אחד, אפילו העני שבעניים, שלא שלח את בניו אל החדר בשלמו עבורם את שכר הלימוד.

אנשי הכפרים היו עניים בדרך כלל, בביתם התנהל אורח־חיים צנוע, הוצאות הכלכלה וההלבשה נעשו בצמצום ובצנע, היו משפחות שלא היו בידיהם אמצעים כדי לממן יותר מסעודה אחת ביום, מלבושיהם היו מיושנים ותפורים טלאי על גבי טלאי, הגיעו הדברים לידי כך שעל בגדיהם לא היה ניכר מהו טלאי ומהו הבד המקורי, אבל למרות הכל, על אף הקשיים הגדולים לא חסכו מאומה בהוצאות החינוך, מעולם לא ערכו לעצמם חשבונות אם אפשר למצוא מלמד הדורש שכר נמוך יותר, וכאשר נמצא מלמד מתאים שנראה היה כי יוכל לעמוד בדרישותיהם, לא עמדו אתו על המקח אלא הסכימו מיד לשלם את מלוא המחיר שדרש. וכך היו חוסכים פרוטה לפרוטה כדי שבבוא הזמן יוכלו לשלם את שכרו של המלמד ולא ימנעו מבניהם אפילו יום אחד של לימודים.

כל מלמד נתקבל לעבודה לתקופה של חצי שנה, מפסח עד סוכות ומסוכות עד חג הפסח. וכאשר הגיע החג ותקופת הלימודים תמה, היו האבות נדברים ביניהם בימי חול המועד, אם להמשיך ולשכור את המלמד הקודם או להחליפו, אם מפני שבניהם גדלו והיה צורך במלמד מתאים לגילם, ואם מפני שרצו במלמד טוב יותר. עיקר דרישתם היתה, שהמלמד יהיה ירא שמים ותלמיד חכם בעל ידיעות מקיפות בגפ"ת, אשר יוכל לחנך את תלמידיו על טהרת הקודש, להדריכם ולכוונם בלימוד התורה ובעבודת ה' ולהכינם לקראת לימודים ברמה גבוהה בישיבה. בענין מחיר החזקתו של המלמד לא היו כלל ויכוחים, לכל היה ברור שהמלמד אשר יימצא כמוכשר ומתאים למשרת מחנך בניהם, יעדיפו אותו גם אם ידרוש שכר גבוה בכמה זהובים יותר מאחרים, פחות מתאימים. כל מעייניהם היו נתונים בהצלחת חינוך בניהם, וכאשר היו מסכמים על שכר הלימודים היה כל אב מתחייב לשלם את הסכום בזמן, בשימו את מבטחו בהשי"ת שיעזור לו וישלח לו פרנסה ברווח ובמידה כזאת שיוכל לעמוד בכל התחייבויותיו. אותם יהודים, ישרים ותמימים, האמינו במאמר חז"ל (ביצה טז.) „כל

כתה של תלמוד תורה עם ילדי העיירה טערניוועץ, העיניים חולמות — על עולם של התעלות רוחניות מידות טובות ומעשים טובים

מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה חוץ מהוצאות שבתות והוצאת יו״ט והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו״.

ברבות השנים גדל מספר היהודים בכפרים ובעיירות, עשרות משפחות היו למאות, וברוב המקומות לא היו פחות מאשר מאה וחמישים עד מאתיים בתי אב. מאז הוקלה מעמסת חינוך הבנים מעל ההורים, נטל שכר הלימודים התחלק בין יותר ויותר אבות, וניתן היה להביא את הנבחרים שבין המלמדים תמורת משכורת גבוהה שלפני כן אי אפשר היה כלל לחשוב עליה. החדרים פרחו ושיגשגו, בין כתליהם חבשו את ספסלי הלימודים מאות תינוקות של בית רבן, קול תפילתם ולימודיהם בעת שחזרו על פרקם נשמע והדהד עד למרחקים, הדרכים והשבילים, הגינות והפרדסים, המו בילדי ישראל ולבל כל רואיהם התרחב משמחה, ההורים היו גאים בהישגי בניהם אשר נבחנו מדי שבוע על חומש עם רש״י, ועמדו בהצלחה גם בבחינות על הגמרא עם פירוש רש״י ותוספות.

מקום משכן החדרים

בערים הגדולות שבהן נמצאו קהילות מאורגנות ועשירות, נבנו בניני פאר נוחים ומרווחים עבור החדרים ותלמודי התורה. אולם בכפרים ובעיירות הקטנות, מקומות שרוב תושביהם היו מעוטי יכולת, שוכנו החדרים בבית המדרש ובחדרים הסמוכים לו, בעזרת נשים ובמקומות ארעיים אחרים. משלא נמצאו די מקומות וחדרי לימוד, היו בתי המלמדים או בתי השוב״ים והשמשים הופכים ל„חדר״, וכך היו הללו פזורים לכל אורכו של הרחוב היהודי.

שתי תקופת לימודים היו, אחת בזמן החורף, אשר החלה בראש חודש חשון והסתיימה בראש חודש ניסן, ואילו השניה, בזמן הקיץ, החלה בראש חודש אייר והסתיימה בימי הרחמים והסליחות.

בימות הקיץ לא היתה בעייה מיוחדת בקשר למיקום החדרים, גם אם לא נבנו מבנים מיוחדים עבורם. אם לא היה די מקום בבית הכנסת היו יוצאים אל החצר או לשדה, אולם עם התקרב ימות החורף הקשים, כאשר החלו לרדת גשמים חזקים, ואי אפשר היה לשבת בחוץ, היתה, איפוא, מצוקתם של התלמידים גדולה. הבעיה היתה מחריפה במיוחד בחורף עצמו, כאשר הכפור הקפיא את הכל והקור הנורא חדר עד לעצמות, את החלונות כיסו פתיתי שלג קפואים, והכפר כולו כוסה במעטה שלג לבן.

במצב זה אי אפשר היה להשאר בבית המדרש ובמקומות לא מסודרים, והחדר הועתק אל בתי התלמידים המחוממים. הורי התלמידים היו מחלקים ביניהם את הזמן לשבועות או ימים, והתלמידים עם המלמדים היו נודדים מבית לבית.

התקופה בה התאכסן החדר בבית אחד התלמידים, היתה קשה מאוד על בני המשפחה. בימות החורף היו בני הבית מתגוררים בחדר אחד, בו אפו ובו בישלו, ובו חיו את חיי המשפחה ברוכת הילדים. ומלבד זאת על בני הבית היה להשכים לפנות בוקר, לבל יגרמו לעיכוב בפתיחת שיעור הבוקר. בעל הבית היה צריך לקום ממטתו, בקור הגדול, עוד בעלות השחר כדי להספיק להסיק את התנור כדי שהילדים הבאים קפואים מן הדרך ימצאו מיד בית חם, עליו היה לנקות את הבית ולהכין את המקומות עבור תלמידי החדר ולמרק את הזכוכית המכסה את מנורת הנפט כדי שיהיה די אור לקריאה מתוך הספר. אולם על אף כל הקושי שהיה כרוך בכך, מעולם לא אמר אדם צר לי המקום, במאור פנים ובשמחה רבה היו נדחקים ונדחפים עד אשר ניתן היה לתלמידי החדר להתכנס בבית המחומם ולהתחמם מחום התנור ומחום התורה.

משחר ועד חשיכה

בחדר היו הילדים שוהים במשך כל שעות היום, מעת הפציע השחר ועד לאחר החשיכה. כבר משעה חמש לפנות בוקר, היו הנערים כבר מכונסים בתוך החדר ומקשיבים לשיעור הגמרא עם תוספות. בתום השיעור החלו הילדים בתפילת שחרית. התפילה היתה מתנהלת בקצב איטי, מלה במלה, כל תלמיד היה אומר בקול רם פרק שלם, כשהמלמד משגיח עליו שיאמר כל מלה בדקדוק ובהיגוי הנכון בלא שיחסיר אף אות לבל יתרגל לשגיאות כי „שבשתא כיון דעל על" (בבא בתרא כא.).

מיד לאחר התפילה מיהרו התלמידים לביתם כדי לסעוד את לבם בפת שחרית. לאחר שסיימו את ארוחת הבוקר הלכו לבית הספר העממי שהיה בכל עיירה ועיירה. ברירה אחרת לא היתה, ממשלת צ׳כוסלובקיה הטילה חובה על כל הורה לשלוח את ילדיו ללימודים בבית הספר. רוב רובם של הנערים לא חיבבו במיוחד את לימודי החול שנלמדו מפיהם של מורי בית הספר הנכרים, נפשם חשקה בתורת ה׳ והם חמקו להם בתירוצים ובאמתלאות שונות מספסל הלימודים, ומשם שבו אל התלמוד תורה או לבית המדרש על מנת לחזור על שיעוריהם בגמרא עם תוספות.

בחודשי החורף היתה ההליכה לחדר, השכם בבוקר, כרוכה במסירות נפש אמיתית. מלבד הקור הצורב והכפור הנוראי ששרר בחוץ, שהיה מקפיא את לשד

כאלה היו נערי החן של החדרים ותלמודי התורה במונקאטש.
הפנים קורנות, מתוך העונג הרוחני של לימוד התורה.

העצמות ומכביד על תנועת ההולכים, היה על הילדים לסרך את רגליהם ולהתבוסס במעבה השלג העמוק שנערם על פני הקרקע או בבוץ הטובעני, וללכת תחת מטרות עוז או בעיצומן של סופות שלגים סוערת תוך כדי מאבק ברוחות הטורדניות. ובכל אלה לא היה די, בדרך מהבית אל החדר היה עליהם לעבור במבואות חשוכים ובסימטאות אפלות, ולא אחת היה עליהם לפתוח במנוסה מפני כלבי הנכרים שהפחידום בנביחותיהם הרמות. אולם לא נשים רחמניות כאמהותיהם הצדקניות יניחו להם לעשות את דרכם לבד, הללו היו משכימות עם בניהם, מדליקות נר של חלב וקולעים אותו בתוך עששית־זכוכית, מלבישות ועוטפות את בניהם בכל המלבושים החמים שנמצאו בביתם, מתכרבלות במעיליהם החמים ויוצאות עמם ללוותם אל החדר. בדרכם היו עוברים דרך משעולי הכרמים, גינות ופרדסים, גבעות ושדות, מפעם לפעם היה עליהם לחצות שלוליות מים גדולות ועמוקות, אולם דבר לא הרתיעם מלבוא אל החדר, למרות הכל היו עושים את דרכם בשמחה, בהעריכם נכונה את גודל מעלת לימוד התורה.

בשעות אחר הצהרים החל סדר לימוד שני בחדר שנמשך משעה שתים עד לשעה שמונה בערב. בחורף היתה הפסקה קצרה בלימודים, סמוך לשקיעה, על מנת לאפשר למלמד לצאת אל בית הכנסת לתפילת מנחה וערבית. בפרק זמן זה היו הילדים מתפרקים ממתח הלימודים שעברו במשך היום ויוצאים לפוש ולהתאוורר, ליהנות ולהתרענן מריח השדה אשר ברכו ה׳. בששון ושמחה היו פורצים החוצה ובתרועות של גיל היו משתעשעים ומשחקים בגינות ובפרדסים, מטפסים על העצים ומתרוצצים בהתלהבות ילדותית.

אולם כאשר רק נראה היה המלמד מגיח מבית הכנסת, מיהרו הילדים להתאסף ולהתכנס שוב בחדר בידעם כי תמה ההפסקה. בשקט ובשלווה היו מתישבים כל אחד במקומו הקבוע, חוזרים ללימודם במרץ ובהתלהבות עד תום סדר הערב. התלמידים היו חוזרים על דף הגמרא עם פירוש התוספות בשקידה ובהתמדה מרובה, על פניו של אף אחד מהם לא ניכרו סימני עייפות, ומעולם לא אירע לאחד הילדים שתחטפנו תנומה.

צעדים ראשונים בחדר

מאז ומתמיד היה יום כניסתו של הבן אל החדר לאחד מן המאורעות המשמחים ביותר בחייהם של היהודים. את האירוע המיוחד נהגו ההורים לציין במנהגים שונים. היו אבות שנשאו את בנם על כתפם בהביאם אותו בפעם הראשונה אל החדר, אחרים עטפוהו בטלית ומסרוהו לידיו של המלמד. הרבי היה מקבל את הילד מזרועותיו של

אביו במאור פנים, ובדיבורים רכים היה מראה לו את לוח אותיות האלף־בית. כאשר סיים הרבי להקריא בפניו את האותיות לפי הסדר, היה מכבד אותו בסוכריות וממתקים. היו מלמדים שנהגו למרוח את לוח ה„אלף־בית" בדבש והגישו אותו לפני הילד הרך אשר ליקקו בשקיקה רבה.

את הצעדים הראשונים בחדר היה כל ילד צועד בהיותו כבן ארבע. תחילה למד לקרוא אותיות ולכותבן, ומאוחר יותר קריאת מלים ומשפטים שלמים. בהיותו כבן שש שנים כבר ידע כל ילד וילד ללמוד חומש עם רש"י. בשלבים הראשונים ללימוד החומש היו לומדים פרשיות שונות עם פירוש רש"י, ובשלב מאוחר יותר היו לומדים את כל פרשת השבוע עם רש"י, אותה ידעו הילדים ישר והפוך.

בשלבים מתקדמים

בכל החדרים הונהג סדר מיוחד על פיו לימד המלמד, בכל שבוע ושבוע, בימים ראשון שני ושלישי את כל פרשת השבוע מתוך חומש עם פירוש רש"י ומפרשים אחרים, ביום רביעי היו התלמידים חוזרים על כל תלמודם, וביום חמישי התקיימה הבחינה. יום המבחן היה חשוב מאוד בעיני ההורים והמלמדים מאחר ובאמצעותו יכלו לעמוד על מידת התקדמותו של הילד בלימוד עצמו, מהי מידת הקשבתו וכמה שקד הוא על שיעוריו במשך ימי השבוע.

מלבד לימודי החומש היה על כל התלמידים ללמוד בעל פה את כל הברכות, וכן את מודים דרבנן, ויהי בנסוע, ברכת המזון, קדושה של שחרית ושל שבת וכתר של מוסף. תפקידו של הרבי בענין זה היה לבדוק את הישגיו של כל אחד מתלמידיו בתחום זה ולתקן את שגיאותיו. בגיל מבוגר יותר היו הילדים לומדים לכתוב בלשון הקודש ובאידיש, ובמקומות מסויימים השתמשו בספרי הדרכה מיוחדים לכך.

כאשר היו הנערים מתבגרים החלו ללמוד גמרא עם פירוש תוספות. שנים אלה, הראשונות ללימוד הגמרא, הנן שערי הלימוד עבור כל אחד ואחד, והמלמדים היו יגעים ועמלים להציב את תלמידיהם על יסודות מוצקים וחזקים, לחדד ולכוון את הבנתם בישרות ולבססם היטב ולהכינם לקראת הלימודים בישיבה. בשיעוריהם היו מסבירים כל פרט ופרט בבירור ובבהירות כל כך גדולה, עד אשר זמן קצר לאחר התחלת לימודי הגמרא, ידעו התלמידים להכין בעצמם את דף הגמרא עם התוספות. וכך יכלו רבים מתלמידי החדר לסיים את לימודיהם כבר בשלב מוקדם ולנסוע לאחת הישיבות הגדולות כדי להתעלות בה בלימוד הגמרא.

מלמדים בעלי שאר־רוח

המלמדים בחדר ובתלמוד תורה היו אנשים יקרים, תלמידי חכמים ויראי שמים, עדיני־נפש בעלי שיעור־קומה ושאר־רוח, אשר מסרו את נפשם ופעלו הרבה מעבר לכוחותיהם הנפשיים והפיזיים להצלחת חינוך תלמידיהם. הרבה עמל ויגיעה היו משקיעים בכל אחד מן התלמידים כדי להעשיר את אוצר ידיעותיו ולהעלותו לרמה גבוהה בלימוד.

מעולם לא הביט המלמד בשעונו, השעה לא דחקה לו, כל מעייניו היו נתונים בתלמידיו, הסבר קושיא או תירוץ בתוספות לתלמיד קשה־הבנה אחד היה חשוב בעיניו יותר מכל עניניו האישיים. אף פעם לא נעדר המלמד מהחדר, גם אם סבל מכאבי ראש או שהתייסר מכאבי שיניים, גם לא מיחושים אחרים או חום לא מנעוהו מלהופיע במועד ולומר את השיעור בפני התלמידים. גם גשמי הזעף של ימות הסתיו וסערת רוחות או סופת שלגים משתוללת לא עיכבוהו מלהגיע מבעוד מועד ולהמתין לילדים הבאים אל החדר, הוא פשוט לא הבין כיצד אפשר להשאר בבית ולבטל תורה מצאן קדשים, ולא הכיר במושגי קושי או אונס.

מסירות הנפש של המלמד לתלמידיו ניכרו גם במצב רוחו, אם הבינו תלמידיו היטב את שיעורו בגמרא או בחומש, חזרו עליו ושיננוהו היטב עד שידעוהו על בוריו, היה המלמד מתהלך שבע רצון כשהוא שרוי במצב רוח מרומם. היתה לו הרגשה של סיפוק למראה פירות עמלו, מכאן שאב את כוחותיו להמשיך ולהתמיד בהרבצת התורה מתוך ידיעה שיש תכלית לעבודתו. ואם קרה פעם שאחד התלמידים לא הבין את השיעור, או שהתקשה בדברי התוספות והבנת רש״י שבחומש, עמל המלמד להסביר לו שוב ושוב, לא חסך מעצמו כל מאמץ מלחפש דרכי ביאור חדשות ולא נחה דעתו עד אשר היה בטוח שהשלים את המלאכה. ואז, כאשר ידע שכל התלמידים ירדו לסוף דעתו היו פניו קורנות מאושר, וכל גופו היה מתרונן משמחה וגיל.

ובאותה מידה שהיה שמח כאשר בראותו כי יש שכר לפעולתו, היה עצב כאשר ראה את ההיפך. אם קרה שאחד התלמידים לא גילה רצון ללמוד או שבילה את זמנו במשחקי הבל, היה צערו של המלמד גדול. בהבעת פניו ניכרו סימני הצער והכאב על הילד שמבזבז את זמנו לריק, הוא התהלך מדוכדך ומצב רוחו היה ירוד, בידעו כיצד משתדל אביו של הנער ומתאמץ להביאו אל ספסל הלימודים, באיזו עבודה מפרכת עובד הוא במשך כל שעות היום וכל ימות השבוע וכמה קשה לו לחסוך מפרנסתו הדלה כדי לשלם שכר לימוד.

את מאמציו השקיע המלמד לא רק באמירת השיעורים וליבונם לאחר מכן, גם

מוה״ר ישראל הלוי ענגעלמאן
מלמד תורה לתלמידים מצוינים בחוסט

ביתר עניני חינוך טרח ויגע. מפעם לפעם היה משוחח עם הילדים על עניני מוסר ומידות, כשהוא מתבל את דבריו במשלי חכמים ובסיפורים חינוכיים בטוב טעם ודעת. במשך שהותם של התלמידים במחיצתו דאג לכך שכל אחד ואחד ידע לברך את הברכה המתאימה לכל פרי ולכל דבר מאכל, וכמו כן התעניין אצל ההורים אם בנם קורא קריאת שמע על המטה ומניח כלי לנטילת ידיים בסמוך ליצועו.

עבודתו של המלמד לא פסקה גם בעת שהיו הולכים לבית הכנסת להתפלל. אם הגיעו תלמידיו לגיל חינוך לתפילה מלאה, היה מכנסם סביבו, ודואג שכל אחד יתפלל מתוך הסידור ומוודא, בין פרק לפרק, שכולם עוקבים אחר קצב התפילה. אפילו הילדים הרכים השתתפו בתפילה באמירת ברכו וקדושה ובעניית אמן אחר כל קדיש וקדיש. כבר מתחילת לימודם בחדר היו יודעים מתי עליהם להפסיק את משחקם בחצר ולהתאסף סביב הרבי בבית הכנסת, ומה נהדר ומלבב היה מראה הילדים הקטנים העומדים במעגל, אומרים במקהלה קדושה וברכו ועונים אמן של קדיש בקול רם, בניצוחו של רבם העומד במרכז המעגל.

הורי התלמידים העריכו מאוד את עבודתו של המלמד להחדיר את לימוד התורה וערכיה ויראת שמים בפעוטות. הכל ידעו והבינו כי התלהבותו ותשוקתו של נער בוגר ללימוד תורה ולקיום המצות, והצטיינותו במידות ובמעשים טובים תלויה הרבה מאוד בהשרשתן של אלה עוד בהיותו רך בשנים, כי רק יצובו והעמדתו על יסודות יהודיים חזקים ואיתנים, יכולים להבטיח את התפתחותו ופריחתו הרוחנית בעתיד. תקוותם של ההורים היתה שבניהם ימנו על חובשי ספסלי בית המדרש בישיבות הקדושות ויזכו אחר כך למשרה תורנית חשובה. אולם גם אם בנם לא הצטיין בכשרון מיוחד ללימוד דוקא, ולא ראו בו סיכוי גדול שיוכל להמשיך את לימודיו בישיבה, לא משכו את ידיהם מחינוכו בחדר, בידעם כי לימודיו שם הם ערובה בטוחה להיותו לכל הפחות בעל־בית החרד לדבר ה׳, ישר ותמים, אשר ינהיג את ביתו על פי יסודות המסורת העתיקה, המסורה לנו מדורי דורות, יחנך את ילדיו ברוח ישראל סבא ויקים דור ישרים מבורך.

מסירות נפש ללימוד

הוריהם של רוב התלמידים היו עניים מרודים, בביתם חיו חיי צמצום ואף ילד לא ידע חיי תפנוקים מה הם. רעבון של ילד ללחם לא היה דבר בלתי מצוי, אם יכול היה למצוא על השולחן, בבואו לביתו מן החדר, סעודת ערב דלה היה נושא את עיניו אליה כל היום. הילדים המאושרים ביותר היו אלה שהביאו עמם מזון סעודה אחת אל

החדר, שבדרך כלל לא היתה יותר מאשר פרוסת לחם תירס יבשה מקמח תירס, עם בצל ירוק ללפת בו. אולם היו גם ילדים שרעבו ללחם גם בבית וגם בחדר. כדי לשבור את רעבונם היו הוריהם ממציאים להם חצי תפוח אדמה מבושל או כזית לחם יבש, ורק פעם בכמה ימים היו זוכים לארוחה חמה וטעימה.

וכשם שלא זכו להשביע את רעבונם, כך לא יכלו לכסות את גופם במלבוש הולם. בגדיהם היו דלים וזולים, בגדי עניים התפורים טלאי על גבי טלאי, בקיץ היו לובשים זוג מכנסיים מבד דק ובלה וכותנת פשוטה ומיושנת ונועלים נעליים מטולאות. ואילו בחורף היו מחליפים את המכנסיים למכנסי טריקו חמים יותר ומתכסים במעיל חורף משומש, ולרגליהם היו נועלים מגפי גומי. לשבת היו מלבושים ומנעלים מיוחדים, אולם גם הם מן הסוג הפשוט ביותר, כל אחד לפי מה שידו משגת.

דלים היו יהודי קארפאטרוס ומארמארוש בגשמיות אבל עשירים מאוד ברוחניות. למרות כל הקשיים וחרף חמת הרעב והקור המציקים, ישבו הילדים ולמדו בשקידה ובהתמדה, הקשיבו לשיעורים וחזרו עליהם, נבחנו על תלמודם והצליחו, ומלבד החיוורון שנסוך היה על פניהם הצמוקות, לא ניכר הרעב על התנהגותם ולא הפריע להישגיהם הרוחניים.

דורנו החדש, הדור שלאחר השואה, אשר זכה לרווחה גשמית ורוחנית, יתקשה להעריך את ערכו הגדול של המטען הרוחני הכביר ורב העוצמה שאצר בקרבו כל ילד שלמד בחדר באותה תקופה. ילדי הדורות הקודמים לא רק למדו תורה אלא צמחו עמה ונשמו אותה שלוש מאות ששים וחמשה יום בשנה, לא פלא הוא שאפילו החלשים שבהם רכשו ידיעות מפליגות בתורה, והכל הצטיינו ביראת שמים תמימה, בחכמה ותבונה במידות נעלות ואצילות, בעדינות הנפש וברגישות הרוח. זו היתה דמות דיוקנם של תינוקות בית רבן בקארפאטורוס ומארמארוש אשר עלו על המוקד ומסרו את נפשם על קידוש השם בשנות האימים של מלחמת העולם השניה, בתאי הגז ובכבשני ההשמדה של מחנה אושוויץ, נפלו חלל מכדורי רובי הנאצים ביערות אוקראינה, והוטבעו במימיו העמוקים של נהר „דניעסטער".

פרק עשרים

שאיפת החיים

שאיפת החיים של כל אב ואם בקארפאטורוס ובמארמרוש היתה לראות את בניהם ממשיכים את לימודיהם, לאחר סיימם את שנות הלימוד בחדר, באחת מן הישיבות הקדושות שהיו פזורות באיזור ובכל רחבי הונגריה. זה היה חלומם של ההורים מאז נולד בנם, וכל ימי חייהם התאמצו להגשים את שאיפתם הנשגבה, כשהם עמלים בכל כוחם ומוסרים ממש את נפשם למען זה.

האם היהודיה, אשר הקדישה למען לימודי בנה בישיבה את מיטב כוחותיה, היתה מחדירה בו את השאיפה הזו עוד בהיותו עולל רך, בעודו מוטל בעריסתו, בשירי־הערש שהיתה שרה לו, שירים שתוכנם היה תפילה לה׳, בקשה שנובעת מעומק הלב כי יזכה אותה ה׳ שבנה הקטון יגדל בתורה ויהיה תלמיד־חכם. ובעת הרצון של הדלקת נרות השבת, כאשר היתה פורשת את כפיה על פניה ופותחת בתפילה, היה זרם של דמעות קולח מעיניה בהתחננה לפני בורא העולם שיחון אותה ב„בנים ובני בנים חכמים ונבונים אוהבי ה׳ יראי אלוקים אנשי אמת זרע קדש דבקים בה׳ ומאירים את העולם בתורה ובמעשים טובים".

בכליון עינים היו ההורים מצפים ליום שבו יגדל בנם ויהיה נכון כבר להגלותו למקום תורה. וכמה היתה השמחה גדולה בבוא היום הגדול והנכבד, איזו אוירה של חג היתה שוררת בבית כאשר היו אורזים את מטלטליו לקראת נסיעתו אל הישיבה הרחוקה. כשלבה מתרחב משמחה היתה האם מסייעת לבנה ומוסיפה לו עוד פריט שיעזור לו ובקרבה היתה מלאה שבח והודאה להשם יתברך על שזיכה אותה להגיע אל הרגע הגדול הזה. ואם כי לא נעדרה גם דאגה מלב־אם לשלום הבן, בהיותה חרדה שלא יהיה מי שידאג לו שם לכל צרכיו ומי שיטפל בו בחום כפי אשר הורגל בבית, שתהיה לו בכל יום ארוחה חמה, מיטה מוצעת להניח בה את ראשו העייף והיגע מעמל התורה, וכן לבגד נקי ומכובס שיוכל להחליפו מפרק לפרק, אבל האושר והגיל שהציפו את לבה האפילו על כל הדאגות ודחקון הצדה, כי העיקר בעיניה היה שילמד היטב, שיהיה ירא־שמים וגדול בתורה.

בדמעות של גיל היתה יוצאת, ביחד עם שאר בני המשפחה, ללוות את הבן אל

דרכו, אותה היה עושה אם ברכבת ואם בעגלה רתומה לסוס, ולפעמים גם ברגל, ומתוך תקוה שהדרך תעבור בקלות והוא יגיע במהרה ובשלום לישיבה, היתה עומדת וממתינה עד שנעלם מעיניה. ובימים הארוכים שהבן ישב בישיבה, לא הרפתה לרגע דעתה ממנו. עכשיו הוא לומד שם והוגה בתורה. במסתרים היתה שופכת דמעה מרוב געגועיה אליו, אבל מאושרת היתה, בטוחה שבנה כבר נמנה על לגיונות בני התורה הלוחמים בצבא ה׳ ועובדים את עבודת הקודש, והיא מייחלת אל העתיד שבו תזכה לראותו נושא ברמה את דגל התורה ומאיר את עיני הגולה.

מפז ומפנינים יקרה

בין יהודי קארפאטורוס ומארמארוש כמעט שלא נמצאה משפחה אשר לא התוותה לילדיה עתיד בתורה. כל יהודי ויהודי הנהנה מיגיע כפיו, אפילו הפשוט שבפשוטים, שאף לשלוח את בנו אל הישיבה ולראותו גדל תלמיד־חכם וגדול בתורה. משחר ימיו היה מחנך את בנו, מדריכו ומכינו לשאת בתואר הנכסף „בן ישיבה". כל אב עמד על כך, שגם בימים שלא מתקיימים לימודים בחדר או בתלמוד־התורה, יקדיש בנו, לפחות חלק מזמנו הפנוי, להשלים את רמתו בלימוד, כדי שבבוא הזמן יתאים ללימודים בישיבה. מפעם לפעם היה משוחח עמו ומעמידו על גודל ערכו של לימוד התורה ועל התרומה הגדולה שתורמת לכך הישיבה.

קשה להבין כיצד הגיעו אותם יהודים תמימים ופשוטים להערצה כה גדולה ולהערכה שאינה יודעת גבול כלפי לימוד התורה בישיבה, מהיכן שאבו את הכוחות לחסוך מפת לחמם הדלה, אותה הרויחו בזיעת־אפם ורק אחרי קושי רב, על־מנת לאפשר לבנם לנסוע לישיבה. אבל זו היתה עובדה: לא רק היהודים שהתגוררו בערים ובמקומות שדמות של בן־תורה היתה מוכרת להם, היו במדריגה הזו של הערכת תורה, אלא אפילו הכפריים, אנשי העמל, אשר את רוב שעות יומם היו מבלים בשדות ובין שורות הכרמים או בלולי התרנגולים וברפתות־הבקר, ומימיהם כמעט שלא זכו לראות תלמיד־חכם, פרט לרב שהיה עובר בישוב מפעם לפעם, ולא ראו צורת בית־מדרש וישיבה, גם הם עשו כל מאמץ לחנך את בניהם לתורה ולשלחם לישיבות, כדי שלא ירצו בהתבגרם לתפוס באומנות אבותיהם. בלבם היתה נטועה אמונה בלתי ניתנת לערעור, כי כל תענוגי ומנעמי העולם הזה הם הבל ורעות־רוח ופחותי ערך לעומת האוצרות הרוחניים הכבירים שרוכשים בעולמה של תורה.

בשפתנו הדלה לא נוכל להעלות על הכתב ולתאר את מסירות נפשם הגדולה של יהודי קארפאטרוס ומארמארוש למען חינוך בניהם לתורה ומצוות. על אף דלותם

הגדולה היו אותם יהודים, שעל פי רוב היו מדלת העם ופשוטיו, פותחים בשמחה ובחדוה את צרור כספם הזעום ומשלמים ממנו את שכר־הלימוד החודשי למלמד, ולא רק למלמד אחד, אלא לפעמים גם לעשרה מלמדים, שכן כל המשפחות היו ברוכות ילדים. בראש דאגותיו של כל אב ואם עמדה הדאגה לשלם למלמד במועד את השכר המגיע לו. מעולם לא קרה שמלמד ישוב לביתו, לאחר שסיים את זמן הלימודים, בלא שיקבל את שכרו בעתו ובזמנו. כל בעלי־הבתים, אפילו העניים והאביונים, שילמו את חובם עד לפרוטה האחרונה, ואף אם לא היתה מצויה בכיסם, הפכו את העולם ועשו מה שעשו, אבל את יתרת החוב למלמד הם פרעו.

מחיי העולם־הזה היו מתנזרים ומנזרים גם את בני משפחותיהם. לא היה מושג של מותרות, ובדרך־כלל נחסר גם ממידת הצורך במאכל, בלבוש, במאור, בריהוט ובהסקת הבית בחורף. חיי המשפחה היו מתנהלים בבית בן חדר אחד, הריהוט היה דל ומיושן, ועל פי רוב הוא עבר בירושה מדורות קודמות, ואם קרה שנשבר משהו, היו במקרה הטוב ביותר מתקנים אותו. אבל איש לא העלה על דעתו לקנות דבר־מה חדש. לאף אחד לא היו שאיפות כאלה. וכל זאת למען המטרה האחת והיחידה, שהבנים יתחנכו לתורה ויוכלו, בהגיעם לגיל בגרות, לנסוע לישיבה קדושה ולגדול בתורה.

רק בזכות מסירת נפשם, זכו אותם יהודים פשוטים, שלא יכלו בעצמם להעמיד את בניהם על רגליהם מבחינה רוחנית, לראות את תנובת פירות עמלם, כאשר בניהם ובני בניהם צמחו וגדלו כתלמידי־חכמים וגאונים, עמלי תורה ועוסקיה, אשר כיהנו במשרות רמות בעולם התורה והרבנות. בני העניים הללו מילאו את כל הישיבות שהיו פזורות בכל רחבי הונגריה, שהמפורסמות שבהן בגליל התחתון הם: ישיבת אונגוואר, ישיבת חוסט, ישיבת ווישעווע וישיבת סיגעט, ובגליל העליון ישיבת פרשבורג, ישיבת נייטרא, ישיבת שוראן ועוד. אותם הבחורים לא נבדלו מאחיהם בני הערים אשר צמחו בחממה תורנית מובהקת, מבני הכפרים יצאו תלמידי חכמים מופלגים, ורבים מהם הגיעו עד לעמדות מכובדות כדיינות, רבנות, שו״ב, מלמדים, סופרים, אחרים היו למנהיגי וראשי קהילות, תעשיינים גדולים ובעלי מקצועות חשובים, סוחרים ממולחים ובעלי־בתים מכובדים, כאשר המשותף שבין כולם הוא היותם יראי שמים בעלי אמונה עמוקה ושרשית, למדנים מופלגים, חסידים ואנשי מעשה אשר נשאו יחדיו בגאון את דגל התורה בהונגריה והיוו את פנינת הכתר של יהדות רוסיה הקארפאטית.

מי שלא ראה את מראה ערב תחילת הזמן בתחנות הרכבת לא ראה כבוד־התורה אמיתי מימיו. היה זה מחזה מרהיב עין, כאשר עם סיום בין הזמנים לאחר חג הפסח ולאחר חג הסוכות, היו תחנות הרכבת הפזורות לאורך ערי קארפאטורוס ומארמארוש,

מתמלאות עד אפס מקום בבחורי חמד, קטנים וגדולים מכל העיירות והישובים ומן הכפרים הנדחים ביותר, אשר צרו על התחנה כשצרורו של כל אחד נתון על שכמו, ופניהם קורנות מאושר בדרכם אל הישיבה שבאחת הערים הקרובות או הרחוקות.

מלובשים בבגדי השבת שלהם היו הבחורים נוהרים אל תחנת הרכבת הקרובה לביתם כשהם מלווים בבני משפחותיהם, ההורים האחים והאחיות מגדול ועד קטון, המסייעים להם לשאת את משאם שהיה בדרך כלל מזוודת עץ או ארגז קלוע מענפי ערבי־נחל. את הזמן שנותר להמתנה עד לבואה של הרכבת שתסיע את הבן לישיבה, מנצלים בני המשפחה כדי לחטוף עוד כמה מילות פרידה, אחרי הכל זוהי פרידה לזמן ממושך, במחצית השנה הקרובה לא יוכלו להתראות, מבעד לפניהם מלאות הקמטים של האב והאם קורן לו אושר אין־קץ על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לראות את בנם נוסע ללמוד תורה בישיבה, איזו שמחה! איזו צהלה! והנה נהמתו של הקטר נשמעת, הוא קרב ובא והרעש שמקימים גלגלי הקרונות בשיקשוק מחריד את אויר התחנה, ומתוך כל ההמולה הזאת נשמע קולה של האמא המסורה מזהירה את בנה: תלמד בשקידה ובהתמדה! אל תסתכן ברחיצה בנהרות! אל תשכח לכתוב מכתבים! ותבוא הביתה לחגים!!!...

וכך היתה הרכבת מתחילה לזוז כשהיא עמוסה לעייפה בבחורי ישיבות, אט אט היא יוצאת מן התחנה והקולות שהיא משמיע נבלעים ברעש מחריש אוזניים שמקימות האמהות הדואגות, המניפות את ידיהם לאות פרידה וקוראות בקול חנוק מדמעות לעבר בניהם קריאות של חיזוק ועידוד, קשה להבין מה בדיוק הן אומרות רק המילים „תורה ויראת שמים" נשמעות בבירור. הרכבת מגבירה את מהירותה ומתרחקת מבני המשפחה והמלווים עד אשר היא נעלמת כליל מעיניהם. העיניים עדיין דומעות אבל הרעש וההמולה נמוגו, הכל מתפזרים בשקט, מי לביתו ומי לעבודתו בלב מלא סיפוק ושמחה שהבן עוד מעט־קט ישב רכון על דף הגמרא.

בין משעולי ההרים אצה לה הרכבת עולה בגבעות ויורדת במורדות, מעפילה אל הגבהים ודוהרת במרחבים, קול שאונם של בני התורה העוסקים בחדודי שמעתתא ודברי אגדה, סיפורי חסידים ושיחה בטלה של תלמידי חכמים, מתערב בקולות מנועי הקטר שכל העת אינו חדל מלנשוף ולשרוק עד כי נדמה כי היום הוא ממהר יותר מתמיד, היום הוא לא יתעייף ולא יתייגע עד אשר יביא את נערי החמד אל מחוז חפצם - הישיבה הקדושה.

כלכלת בני הישיבות

יהודי הקהילה שבעיירתם התקיימה הישיבה הצטיינו בכבוד שהעניקו לבני

נערי החמד צועדים אל מחוז חפצם — הישיבה הקדושה—

התורה שגלו אל מקומם. יחסם אל בחורי הישיבות היה יחס של הערכה והערצה בידעם שזוהי העתודה הרוחנית של עם ישראל בכל תפוצותיו. כבר עם הקמת הישיבות הראשונות בהונגריה ובסלובקיה נהגו ראשי הקהל להתחייב בפני הרב דמתא לשאת בעול כלכלתם של כמה מבני הישיבה, המנהג הלך ופשט מהעשירים עד למיעוטי היכולת עד שכולם היו למחזיקי תורה אמיתיים.

דורות שלמים של בני ישיבות שגדלו ברוסיה הקארפאטית ובמארמארוש ולימים היו לתלמידי חכמים וגדולים בתורה, ראשי ישיבות דיינים ומו״צים, התכלכלו בשיטת ה„ימים״ אשר כונתה בפיהם: „טעג עסן״. מנהג זה היה מקובל לפנים בישראל בכל הערים והעיירות שהתברכו בהמצאותה של ישיבה בתוכם, וכל מי שנדבו לבו להסמיך בחור מהישיבה על שולחנו היה נרשם אצל „המשביר״ של הישיבה, וזה היה שולח אליו את תלמידי הישיבה להשביע אצלו את רעבונם. כל בחור שנתקבל ללימודים בישיבה סודר לאכילת „ימים״ אצל הבעלי־בתים בעיירה, ו„המשביר״ היה נותן בידיו הפניה אל בעל הבית אצלו יוכל לסעוד את סעודותיו.

בדרך כלל לא היתה קביעות למקום סעודתם, בית שסעד בו בחור ביום ראשון לא סעד בו ביום שני, מאחר ומצבם הכלכלי של יהודי העיירה לא איפשר, בדרך כלל, לקבל על עצמם כלכלתו של בן־ישיבה קבוע בכל ימות השבוע. וכך היה על בחור לאכול, במשך ימות השבוע, אצל ששה או שבעה בעלי בתים. וכיון שאמרו חז״ל: „דאכיל מן חבריה בהית מסתכל ביה״ (ירושלמי ערלה פרק ראשון הלכה ג׳) (מתבייש להסתכל בפניו), הרי שהיה על הבחורים לעבור את שבעת מדורי גהינום במחזוריות של שבעה ימים בכל שבוע.

נוהג זה של „טעג עסן״ העשיר את הפולקלור היהודי בסיפורים משעשעים אין־ספור, כי כשם שפרצופיהם של בני אדם אינם שווים כך מדותיהם ותכונות אופיים אינם שווים, ולא הרי סבר־פניו של בעל בית זה כהרי סבר־פניו של בעל בית אחר. היו בעלי־בתים שהרבו מעט בסעודה לכבוד האורח שנתארח אצלם היום, אל המרק שיאכלו בני הבית עם בן הישיבה היו מוסיפים שוק או כנף כדי להשביחו ולהעשיר את טעמו, למען יחיו את נפשו של העלם הצעיר אשר נפשו חשקה בתורה. לעומת זאת היו גם כאלה שהחמיצו את פניהם למראה הבחור המבוייש הניצב בפתח ביתם ומצפה להזמנה, בחור - היו קוראים לו במאור פנים מאומץ, „גיי וואש דיר״ (לך וטול את ידיך).

לאמיתו של דבר לא היה הנוהג הזה מנת חלקם של הבחורים העניים ומעוטי היכולת בלבד, גם חלקם של בני העשירים לא שפר עליהם בעת לימודם בישיבה,

היה זה חלק בלתי נפרד וכמעט תנאי למי שרצה לקבל על עצמו את המושג של „הוי גולה למקום תורה", ואין לך גלות גדולה יותר מאשר לאכול על שולחן אחרים. על כל הבחורים היה לעבור את הגלות הזאת, שוע כרש, נכבד כנקלה, אלא שהכלל ש„בתר עניא אזלא עניותא" פעל יפה והיה נוהג גם כאן. אולם מצב זה של „טעג עסן" היה שפיר וטוב כל עוד עלה הביקוש על ההיצע, אם היה מספרם של הבעלי־בתים שניאותו לקבל על עצמם את נטל כלכלת הבחורים גדול יותר מתלמידי הישיבה עצמה, וכל בחור זכה לקבל שבוע אוכל מלא, אבל מה יעשה הממונה על חלוקת הימים כאשר מספר התלמידים בישיבה עלה על מספר הימים העומדים לרשותו? במצב כזה לא נותרה ברירה אלא להנהיג צמצום ולקצר לכל אחד מן התלמידים את שבוע האוכל. במקרים אלה היו רבים שלא זכו ליותר מאשר שלושה או ארבעה ימים, ומה על שאר הימים? לשאלה זו לא תמיד נמצא מענה, אם היה זה בחור בעל יכולת לא היה מצבו רע כל כך, שכן ביציאתו מביתו קיבל דמי־כיס מאביו כדי שיוכל להשלים את סעודותיו החסרות, אולם מצבם של מעוטי היכולת שאך בקושי קיבל את דמי הנסיעה היה בכי רע, מה יעשה אותו בחור בשאר הימים שבהם אינו סועד על שולחנו של אף אחד? הוא פשוט נשאר רעב והשתדל להקל על מצוקתו ביתר התמדה.

אבל לא אלמן ישראל, לא נשים כנשות ישראל הרחמניות יניחו לו להגות בתורה כשהרעב מציק לו ומחליש את גופו. כאן אולי המקום לציין את ההערכה המיוחדת שרכשו הנשים לבחורי הישיבה. כאשר היה בא אל ביתה תלמיד מן הישיבה לסעוד את ארוחתו ביום שקיבלה על עצמה, היתה מכינה מאכלים טעימים ומזינים יותר, והיו כאלה שאף ארזו לו חבילת ממתקים או פירות, צידה לימים שבהם לא יזכה לארוחות חמות, אותן יוכל לאכול באכסניה שלו או במקום לימודו ולא יסבול מחרפת רעב. כאשר נתקלו בבחור ביישן נכמרו רחמיהן עליו והן טיפלו בו ביתר חום ויתר דאגה והיו פוקחות את עיניהם ומשגיחות עליו שלא ישאר רעב גם לאחר שעזב את ביתם. „אל תתבייש בחור! תרגיש עצמך כמו בבית" - במלים אלה היו רגילות לעודדו בעת הארוחה מחשש שמא לא יסעוד היום דיו ולמחרת, כשלא יהיה לו מקום לאכול, יסבול מחמת הרעב המציק. אם נראה היה להן שהבחור אינו חש בטוב, הציעו לו גם כוס תה חם או תרופה מתאימה לבעייתו, ואף יעצו לו כמה עצות טובות להבריא מחוליו.

היו בעלי־בתים שהעדיפו לשלם לבחורים „מעות חודש" או „מעות שבוע" במקום להאכילן על שולחנן „ימים", ובכך לחסוך מאותם נערים את הרגשת חוסר הנוחות שבאכילה על שולחן זרים.

במשך השנים השתנה המצב, בכל ישיבה וישיבה נוסדה „חברת מזונות"

ובראשה עמד בחור מחשובי התלמידים בישיבה שנתמנה לגבאי, ועליו היה לארגן איסוף תרומות כספים ומזונות מבעלי הבתים בעיירה ובכפרי הסביבה, וכמו״כ לדאוג לכך שכל בחורי הישיבה יקבלו די מחסורם וישביעו את רעבונם גם בימים שבהם לא זכו ל„טעג עסן״ בבתים.

רוב רובם של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש לא התברכו בעשירות מופלגה ובשנים קדמוניות סבלו רבים מהם מרעב ומחסור. אולם בתקופות המאוחרות יותר השתפר מצבם הכלכלי, חלקם הגדול של יושבי האיזור נהנו מפרנסה די הצורך, ובד בבד עם זאת זכו גם בחורי הישיבות לשיפור תנאי מחייתם. ציבור הבעלי־בתים לא ראו את החזקת התורה כנטל אלא כברכה, וכאשר רק נתאפשר להם הוסיפו לעצמם „ימים״ שבהם היו מאכילים את בני הישיבה, מתוך הכרת תודה להשי״ת אשר ברכם בכלכלה מרווחת יותר. הם לא חיפשו תירוצים ולא התחמקו מחובתם להפריש תוספת עבור בחורי הישיבות, ואם התאפשר להם הדבר הוסיפו עוד בחור ל„ימים״ ובמקום אחד סעדו מעתה שניים או שלושה, ומי שהיה סיפק בידו נהג כך כל ימות השבוע.

מנהג ה„טעג עסן״, מלבד היותו טוב ומועיל כשלעצמו, יצר גם קשרים לבביים בין הבעלי־בתים לבין בחורי הישיבה שסעדו על שולחנם, קשרים שהיו נשמרים גם מחוץ לזמן הסעודה בבית, ובמקרים רבים גם לאחר שהבחור סיים את לימודיו בישיבה. בסעודת השבת נהגו הבחורים להשמיע דברי תורה לפרשת השבוע, ואם נחון בכשרון מוסיקלי ובקול ערב היה שר זמירות שבת בניגונים חסידיים ומסורתיים. האוירה בסעודת השבת בצוותא עם בחורי הישיבה הסבה עונג רוחני רב לבני הבית ובפרט לראש המשפחה אשר היה טרוד כל ימות השבוע בעסקי פרנסתו ולא יכול היה להפנות מזמנו להתעלות רוחנית. טעמה של השבת היה נשאר בפיו של בעל הבית גם לאחר שנסתיימה, ובמשך כל ימי השבוע היה משתוקק לבוא יום השבת שבו יוכל לסעוד בחברת חבורת בחורי ישיבה שיענגוהו בתענוגי שבת עילאיים. במקרים מסויימים נוצרו גם שידוכים בין אחת מבנותיו של בעל הבית לבין אחד מבחורי מהישיבה אשר הפליא את בני הבית בידיעותיו המפליגות ובהליכותיו הנאצלות.

על אף ששיטת ה„ימים״ היתה נפוצה מאוד, לא כל הבחורים מצאו בה את הפתרון לבעיית מחייתם. היו כאלה שהעדיפו לסבול את חרפת הרעב ובלבד שלא להיות סמוך על שלחן אחרים. ואמנם מצבם של אותם הבחורים היה בלתי נסבל, והגיעו הדברים לידי כך שסכנה של ממש ריחפה על ראשיהם. מסיבה זו החליטו ראשי ישיבת פרשבורג להקים בית תבשיל הנקרא „מנזא״, שם יכלו הבחורים לאכול תמורת תשלום מלא, ומי שלא היה באפשרותו לשלם את מלא המחיר שילם מחיר

סמלי בלבד כפי יכולתו. רעיון ה„מנזא" שהועלה בפרשבורג הועתק ומומש גם על ידי ישיבות נוספות, וברבות השנים הוקמו בתי תבשיל כאלה ברוב הישיבות שהתקיימו ברחבי הונגריה.

אכסניית הבחורים

בשעת לילה מאוחרת, כאשר מוחו של בחור הישיבה כבר מאומץ ולאה מעומס הלימודים, נשמט ראשו המיוגע אל בין כתפיו העייפות מעמל היום, ומפעם לפעם נוחת הוא בקלילות על הגמרא המונחת פתוחה מעל גבי הסטנדר שלפניו כשאת עיניו חוטפת תנומה דקה וחרישית. כעבור רגעים מועטים הוא פוקח באיטיות את עיניו המאדימות ושוב הוא משנן בזמרה: „אמר אביי, אמר אביי"..., כך כמה דקות, וראשו נשמט שוב וחוזר חלילה. עד שהוא קם ומכריז לעצמו: זהו! די להיום! צריך כח גם למחר! ועד מהרה מהלך הוא בזריזות ברחובה של העיירה, הוא פוסע במהירות, ספק אם כדי להספיק לעלות על יצועו כמה שיותר מהר, או שמא מפחד השקוצים השיכורים וכלביהם הפראים, וכך מגיע הוא לאכסניה, קורא קריאת שמע על המיטה בכוונה גדולה, משתרע על ערשו, עוצם את עיניו ושוב הוא חושב בלימוד, הנה עובר לפניו הקצות החושן שלמד היום, ולבו מתמלא שמחה על הביאור היפה שהעלה בדבריהם הסתומים של התוספות, וכך עיניו נעצמות והוא שוקע בשינה עמוקה כשגופו מכורבל היטב בשמיכתו וראשו מונח עדיין בבית המדרש.

היכן היתה אכסנייתו? אם לא נמצאה לו כזו בבית ידידים או קרובי משפחה, היה שוכר חדר בביתו של אחד מיהודי העיירה או אצל הגוי יחד עם עוד כמה בחורים מהישיבה. בתקופות מאוחרות יותר הצליחו כמה מן הישיבות הגדולות להקים מבני פנימיה ולשכן בהם את תלמידיהם. בחדרי הפנימיה היו מתאכסנים, בדרך כלל, כארבעה עד חמישה בחורים בכל חדר. הפנימיה שיפרה מאוד את מצב מגוריהם של בחורי הישיבה אשר סבלו, ברוב המקרים, מאכסניה לא נוחה, שלא ענתה על צרכיהם, ומקשיים במימון שכר הדירה.

בחורים שבאו ממשפחות אמידות הביאו עמם צרור כסף, וממנו היו מממנים את הוצאות כלכלתם והוצאות האכסניה, וגם אם כלה הכסף היו הוריהם שולחים להם בדואר כסף נוסף ומזון. היו גם בדרך כלל בחורים מקומיים שלנו בבית הוריהם, ואף אם לא נמנו על עשירי העיירה, הרי שקרבתם אל הבית מנעה מהם כל מצוקה, ונוצרו עבורם תנאים טובים ללימוד תורה במנוחה ומתוך שלוות הנפש. אולם לא כן היה מצבם של הבחורים שבאו ממשפחות עניות ומעוטות יכולת, אלה שאך בקושי מימנו

בחור לומד תורה ביחידות

את הוצאות נסיעתם לישיבה, הללו היו מגיעים אל הישיבה בלבושם הפשוט, כשצרור דל שמוט על שכמם, ובכיסם לא היתה אפילו פרוטה אחת.

הקשיים שסבלו אותם תלמידים היו חוזרים על עצמם מדי סוף שבוע, עם התקרב מועד תשלום שכר הדירה, ובכיסו כמובן שאין אף פרוטה ומה יעשה בבוא מועד הפרעון, שלא לדבר על שאר הצרכים, על זוג נעליים חדשות או חליפה לשבת, על מגפיים טובות ומעיל חם להתחמם בו בחורף הקר, הוא בכלל לא חלם. הוא גם לא יכול היה להשען על אביו ואמו ולהביא את הדרוש לו מביתו, מאחר והם היו מטופלים בילדים קטנים והיה עליהם לדאוג למחסורם.

כאשר הגיעו מים עד נפש, בכיס לא נמצאה אפילו מטבע קטנה, ובעל הבית דוחק, התנערו תלמידים אלה ממידת הבושה שלהם ויצאו אל בתי היהודים הרחמנים, לערוך בהם מגבית לכיסוי הוצאות מגוריהם. מבית לבית היו עוברים ומקישים בדלת, מחנות לחנות ומבית עסק אחד לשני, והכל נהגו בהם כבוד, בזכרם את הימים שגם עליהם היה לעבור את הגלות במקום התורה, כולם העניקו להם את חלקם באדיבות ובנדיבות לב, איש כפי כוחו. הכל הבינו את גודל ערכה של מצות צדקה ותמיכה בבני העניים שמהם תצא תורה.

אולם למרות כל הטרדות בעניני כלכלה ומגורים, למדו כולם בהתמדה גדולה, ורק מעט מזמנם נאלצו להקדיש לשם מציאת פתרונות לבעיותיהם. על אף התלאות שהיה על הבחורים לעבור, ובפרט על בני העניים, תמיד הם היו שרויים במצב רוח מרומם, העניות, הרעב, הסבל והמחסור לא השפיעו על מצב הלימודים, אלא אדרבה ואדרבה, כל אלה רק חישלו את כוחם ורוחם, ועודדום להתעמק יותר בלימוד התורה ולהרבות בו בכל זמן אפשרי כדי להתעלות למדריגות גבוהות יותר ולהמנות בין טובי הבחורים והמצויינים שבהם.

תמיד נמצאו גם בחורים עדינים אשר נפשם נקעה מקיבוץ נדבות לצורך עצמם. החסונים שבהם העדיפו להשיג את הכספים שהיו דרושים להם למימון הוצאותיהם על ידי עבודות בתחומים שונים, שנקרו לפניהם בימי בין הזמנים. בסוף החורף היו אותם הבחורים עוסקים באפיית המצות לקראת חג הפסח הקרב ובא, ואילו בסוף זמן קיץ, בעת האסיף, עבדו בבציר הענבים מכרמי היין, ובייצור יין כשר. אולם לא כל הבחורים התאימו למלאכות אלה, היו גם בחורים שגופם הכחוש והחלש לא היה מוכשר ומסוגל למאמץ כה גדול, והיו גם כאלה שפשוט לא רצו לעסוק בדבר אחר מלבד לימוד התורה גרידא, הללו היו מוסרים שיעורים פרטיים, תמורת שכר, לבני העשירים שחפצו לחזק את בנם בלימודיו, לחזקו ולהעלות את רמתו ולהתאימו ללימודים בישיבה.

חלוקת תארים

בחור שלמד שנים אחדות בישיבה, זכה בסוף תקופת לימודיו לתואר „חבר" או לתואר „מורנו". אולם הסמיכה לרבנות לא היתה תלויה בסיום הלימודים בישיבה. בחור שרצה לקבל סמיכה לרבנות או „היתר הוראה" היה חייב להבחן אצל שלושה דיינים על כל ההלכות והדינים החשובים להוראה, ורק לאחר נישואיו היה זוכה לקבלת הסמיכה הנכספת, וגם אז - לא לפני שהיה מוכיח שקהילה מסויימת מוכנה לקבלו כרב.

בישיבות הקדושות נאסרו הלימודים בספרים החיצוניים, לא רק כחלק מסדרי הישיבה, אלא אף לכל אחד בפני עצמו. ברוב הישיבות התנגדו ראשי הישיבה ומנהליה לקריאת עתונים על ידי התלמידים. הללו רצו שבחורי הישיבה יקדישו את כל זמנם ללימוד התורה, ולשם כך היו מנהלים עמם, בציבור וביחידות, שיחות מוסר ומחשבה במטרה להגביר את המוטיוואציה ללימוד בקרבם, כך שממילא יבוטלו בפניה הדברים האחרים. רוב רובם של הרבנים ומנהיגי עולם הישיבות בקארפאטורוס ובמארמארוש, סלובקיה והונגריה, התנגדו בצורה הנחרצת ביותר לציונות, ולא הניחו לשום גוף שהוא להתארגן בין כותלי הישיבה, ומחשש לפריצת גדר אסרו אפילו את פעילותם של חברי אגודת ישראל החרדית.

בהיכלי התורה של הישיבות הקדושות והגדולות שהיו בקארפאטורוס ובמארמארוש צמחו וגדלו גדולי תורה לגאון ולתפארת, אשר רבים מהם שימשו בתור רבני קהילות חשובים, דיינים בבתי דין מפורסמים, מנהיגי קהילות קדושות וידועות, דרשנים ידועי שם, שוחטים, סופרים, מלמדים טובים ועוד. השפעת עולם הישיבות היתה לא רק על הבחורים עצמם ובני משפחותיהם, אלא אף על נערים שלא זכו להמנות על לומדי התורה בישיבות הקדושות, אלה שפנו למלאכת יד או למקצוע מחוץ למסגרת לימוד התורה. המצאותם של בעלי־בתים פשוטים בסמוך לציבור בני התורה בעיירה, במקומות עבודתם, בבית הכנסת ובמקומות השונים, הכניסה גם אותם לאוירה התורנית שיצרו חניכי הישיבות. ואמנם גם אלה שלא חונכו בישיבות היו מקפידים על תפילה בבית הכנסת ובמנין, ומיד לאחר מכן היו לומדים שיעור קבוע בחומש עם רש"י, בעין יעקב, ובמשניות או גמרא. חייהם התנהלו באורח חרדי מובהק, ואת ביתם היו מנהיגים ברוח ישראל סבא.

פרק עשרים ואחד

הגליל העליון והגליל התחתון

איזור צפון־הונגריה נחלק לשני גלילות עליון ותחתון. הגליל העליון כלל את המחוזות בורגנלנד וסלובקיה השוכנים במערב צפונה של הונגריה וכונו בשם „אויבערלאנד", ואילו הגליל התחתון כלל בתחומיו את מחוזות קארפאטורוס ומארמארוש השוכנים בחלקה הצפון מזרחי של הונגריה אשר כונו בשם „אינטערלאנד".

שוני רב והבדלים גדולים היו בין היהודים תושבי אויבערלאנד לבין אחיהם שבאינטערלאנד, שינוים שבלטו הן באורח החיים ובמנהגים השונים והן בשפת־לשונם ובמלבושם. אורח חייהם של יהודי אויבערלאנד הושפע רבות מן הנעשה בארצות אשכנז, במנהגיהם ובהליכותיהם דמו ליהודי אוסטריה, בוהמיה ומורביה, נוסח תפילתם היה נוסח־אשכנז כמקובל במערב אירופה, על לשונם היתה שגורה שפת האידיש בניב הגרמני. שיחות החולין שלהם התנהלו בשפת המדינה ולבושם היה לבוש אשכנזי הדור, כמנהגם של רוב אזרחי המדינה, גויים כיהודים. הישיבות הראשונות בהונגריה נוסדו בגליל העליון, ובמרוצת הזמן הן גיבשו לעצמן את שיטת לימודם היחודית ואת דרכם והנהגתם בעבודת ה'. בישיבות אלה התנהל אורח־חיים כמנהג אשכנז כמקובל בין אנשי המקום, בהנחייתו של ראש הישיבה, שעל פי רוב כיהן גם כרב הקהילה, ואף אם היה מוצאו מאינטערלאנד נהג כמנהג קהל עדתו.

לעומת זאת בגליל התחתון, באיזורי קארפאטורוס ומארמארוש גברה יותר השפעתה של יהדות אוקראינה, גאליציה ופולין. כמעט כל יהודי אינטערלאנד התפללו בנוסח ספרד הנפוץ בין יהודי מזרח אירופה החסידים. שפתם היתה שפת האידיש בניב גאליצאי, ובה השתמשו בכל ענין, את השפה ההונגרית לא היו מעלים כלל על דל שפתותיהם אלא לעת הצורך, בעת ששוחחו עם סוחרים נוכרים או עם אנשי השלטון. בלבושם החסידי הצטיינו בהתבדלותם המוחלטת משכניהם הגויים, עד שהכל הכירו בסימני יהדותם. החסידות על כל מנהגיה השונים והמגוונים היכתה שורשים עמוקים בכל קיבוצי היהודים ונתנה את אותותיה על אורח חייהם בכל השטחים.

הוי גולה למקום תורה

עד לתקופות המאוחרות נשמרו היטב גבולות החלוקה וסימני ההיכר שבין יהודי אויבערלאנד ליהודי אינטערלאנד, אולם כאשר החלה נדידת בחורים מצויינים מקארפאטורוס וממארמארוש אל הישיבות הרמות שבגליל העליון, השתנה המצב באיזור זה והשפעת תנועת החסידות נתנה על יושביו את אותותיה. אותם בחורים שנשאו עמם את הרוח החסידית, השפיעו לא רק על חבריהם, אלא אף על רבותיהם ראשי הישיבות, אשר החלו לנהוג על פי שיטת החסידות ואף ערכו ביקורים בחצרות האדמו״רים ושבו משם כשהם חסידים נלהבים.

במקביל לנהירת בחורי אינטערלאנד לישיבות אויבערלאנד, נפתחה גם תנועת בחורים מאויבערלאנד לישיבות אינטערלאנד, אשר לאוזניהם הגיע שמם הטוב של הרבנים, גאוני־ארץ, שעמדו בראשן. שמען של הישיבות החשובות בקארפאטורוס ומארמארוש הלך לפניהם ובחורים רבים מכל רחבי הונגריה וסלובקיה העדיפו אותן על פני הישיבות הטובות והמפורסמות שהתקיימו בעיר מולדתם ברצותם לגלות אל מקום תורה. בימי שהותם בישיבות הגליל התחתון התחברו בחורים אלה עם בחורי הישיבה החסידים, אשר שינו באורח קיצוני את דעתם על תנועת החסידות והציתו בלבם את אישה ועד מהרה היו גם הם לחסידים נלהבים. גם בשובם לבתיהם, לאחר שסיימו את לימודיהם בישיבה, המשיכו לשמור על אורח חייהם החסידי וכך החדירו את רעיונות התנועה החסידית לאויבערלאנד האשכנזית.

אולם מאידך גיסא, קרה גם ההיפך, באותה דרך שבה חדרה רוח החסידות לגליל העליון, חדרה גם רוח אשכנז אל הגליל התחתון. לבם של בחורים רבים מקארפאטורוס ומארמארוש הלך שבי אחר השמועות הטובות שהתהלכו במקומותיהם על אודות הישיבות הגדולות והחשובות שבאויבערלאנד, וברצותם לקיים בעצמם את הכלל של „הוי גולה למקום תורה״, ביכרו את ישיבת פרשבורג או נייטרא ואחרות, מקומות שלא הכירו בהן אף אחד, בתקווה ששם יוכלו להשקיע את עצמם במצולת ים התלמוד ולהתעלות במעלות התורה והיראה. בישיבות אויבערלאנד לא קיבלו כל בחור שבא מאינטערלאנד, מנהליהן בררו לעצמם את טובי הבחורים, ורק מי שנראה היה להם כבעל פוטנציאל גבוה נתקבל ללימודים בישיבתם.

בחורים אלה, שבדרך כלל היו מבתי העניים בקארפאטורוס ובמארמארוש, ולא היו בידיהם אמצעים לשוב לביתם מפרק לפרק, שהו במשך כשבע עד שמונה שנים תמימות בישיבות הגליל העליון. בתקופת לימודיהם הממושכת רכשו לעצמם בקיאות עצומה בש״ס ופוסקים בשיטת הלימוד שהיתה נהוגה בישיבות

בחורי טעטש שלמדו בישיבת פרשבורג

קבוצת בחורי חוסט — חשון תרצ"א (נוב. 1930)

אויבערלאנד, ובמסגרתן מילאו כרסם מוסר ויראת שמים. אורח חייהם השתנה מן הקצה אל הקצה, מהיותם חסידים מובהקים בטרם בואם, הפכו לאשכנזים גמורים בצאתם מן הישיבה, עד אשר אי אפשר היה להבדיל בינם לבין חבריהם בני המקום. לבושם היה הדור ומסודר, הליכותיהם היו אצילות ועדינות כשל יהודי אשכנז, הם נעשו בקיאים במילי דעלמא, ועל פניהם נסוך חן יהודי הנאה לבן תורה צעיר.

ראש הישיבה

שיטת ניהולן של הישיבות בקארפאטורוס ובמארמארוש דמתה מאוד לזו שהיתה נהוגה בישיבות הונגריה וסלובקיה. בראשות הישיבה עמד, בדרך כלל, המרא דאתרא, אשר נטל על עצמו גם את משימת הנהגת הישיבה. התלמידים כינו את ראש הישיבה בתואר: „הרבי", ואילו את התואר „ראש הישיבה" העניקו לכל בחור וותיק וחשוב אשר הצטיין בלימודיו ותפס מקום נכבד בשורה הראשונה של טובי הבחורים.

בנכונותו להעמיס על שכמו את משא ניהול ענייניה הרוחניים של הישיבה, גילה הרב מסירות נפש של ממש למען החדרת ערכי התורה בקרב יהודי האיזור, שכן לא חסרו לרב עיסוקים בניהול חיי היום יום בענייניה השוטפים של הקהילה ומוסדותיה המסועפים. ואמנם, משא ניהול הישיבה היה באמת כבד מאוד, כל ענייניה נוהלו על ידי ראש הישיבה בלבד, ללא עוזרים נוספים וללא כל מנגנון אדמיניסטרטיבי. הוא עצמו היה ראש־ישיבה, משגיח, מגיד שיעור ומדריך רוחני.

כדי להצליח בכל התפקידים הללו נדרש ממנו זמן רב, שעות ארוכות היה עליו להקדיש לאמירת השיעור ולכל הכרוך בהכנתו לפניו ובלבונו לאחריו. ראש הישיבה לא הסתפק באמירת השיעורים ובנוכחות בתפילות, הוא גם השתדל להופיע בחלק מן הסדרים כדי לשאת ולתת עם תלמידיו בחידודי שמעתתא, ואף היה יושב בעצמו לפני הסטנדר ולומד בהתמדה גדולה כדי לתת דוגמא אישית לצורת הלימוד האידיאלית. ואם חפץ להצליח להעלות כל תלמיד ותלמיד על דרך המלך בלימוד ובעבודת ה', היה עליו לשוחח עמו באופן אישי, ולעמוד על כל הבעיות עמן התמודד בדרך לעלייתו הרוחנית.

וכמו ברוחניות כך גם בגשמיות, היה זה ראש הישיבה שעסק בצרכיהם החיוניים של תלמידיו ודאג למילוי מחסורו של כל אחד ואחד, כאב רחימאי. עם בואו של תלמיד חדש לישיבה, מיד היה הרב מסדר לו את מקומות אכילתו לפי שיטת ה„טעג עסן", ואף סייע לו במציאת מקום אכסניה בין שאר בחורי הישיבה, ומעולם לא קרה שלבחור יחסר משהו והרב לא דאג למילויו, ואם אירע פעם שאחד הבחורים

חלה ונפל למשכב, היה הדבר טורד את מנוחתו, והוא לא שקט ולא רגע עד שהביא אליו רופא ותרופות מתאימות, וגם לאחר מכן היה מבקרו מעת לעת ומתעניין בשלומו, ולעיתים היה ראש הישיבה יורד ממטתו בלילה, ויוצא בלאט אל אכסנייתו של הבחור החולה כדי לוודא שלא חלה הרעה במצבו וכי מספיק חם לו בכפור החורפי.

אולם באותה מידה שהרבי התמסר לתלמידיו היו הם מעריצים אותו ומתנהגים אליו ביחס של כבוד והערכה. הערכתם הרבה כלפי רבם - מנהל הישיבה, היתה לא רק בשל היותו גאון גדול בתורה אלא גם, ובפרט, בשל המסירות הגדולה שגילה למענם להשלמת ענייניהם הרוחניים ודאגתו למילוי מחסורם הגשמי.

כאשר היה הרבי נכנס לבית המדרש לומר את שיעורו, היו כל התלמידים קמים ממקום מושבם וכהרף עין נעמדים על רגליהם. תוך שניות ספורות היתה משתררת דומיה מוחלטת בהיכל הישיבה, דממה שנשמרה לאורך כל השיעור שנמשך כשעתיים עד שלוש שעות ברציפות. למרות שמספר המשתתפים בשיעור הגיע עד למאות, לא היתה שום בעיה של משמעת, הכל ישבו והאזינו בדריכות ובריכוז מלא לביאוריו הנפלאים של הרבי בדף הגמרא ובפירוש התוספות והראשונים האחרים.

את השיעור היה הרב משמיע בבית המדרש, כל הבחורים השתתפו בשיעור, ולאחריו היו פותחים בהיכל הישיבה בחזרה על השיעור. בישיבות שלא זכו לבית מדרש משלהם, היו הבחורים פורשים ויוצאים אל אכסניותיהם, שם היו חוזרים על השיעור ומשננים אותו בהתמדה רבה. במשך ימות השבוע למדו בשיעור כשנים עד שלושה דפים בגמרא עם תוספות, ראשונים ואחרונים. מדי שבוע היה הרב עורך בחינה לתלמידיו, כדי לעמוד על הישגיהם וכדי להמריצם לשנן היטב את הדברים ולרדת לעומקם כראוי. אחת לחודש מתקיים מבחן גדול ומקיף, על כל עיקרי השיעורים והסוגיות שנלמדו במהלך החודש האחרון.

אמנם, לא בכל מקרה הצליח הרב לשאת את משא הישיבה לבדו, ובפרט אם מספר הבחורים בה גדל והגיע למספר מאות. במקרים אלה הוסיף מגידי שיעורים לישיבה, אשר עמדו לימינו וסייעוהו בניהול ענייני הבחורים בהדרכתו ובהכוונתו. במידה מסויימת עזרו לרב גם הגבאים של החברות השונות שהוקמו בתוך הישיבות. ברוב הישיבות היו שלוש חברות: „חברת חריפות ומגידות", „חברת מזונות" ו„חברת קנין ספרים". מטרתה של חברת „חריפות ומגידות" היתה לספק מעין שעשועים רוחניים לבחורי הישיבה, בכל שבוע הטילו משימה על שנים מן התלמידים לדרוש בפני כל בני הישיבה בפלפול ובאגדה. כשהיו הבחורים מתכנסים לשמוע את דרשתו בפלפול של הבחור התורן, היה אויר העיירה רועד לשמע קולות הויכוחים והצעקות

רבי ברוך ראבינאוויטש — אב״ד מונקאטש
משמיע את שיעוריו בישיבת „דרכי תשובה״

הרמות שנוצרו מחמת הריתחא דאורייתא שאחזה בכל. מטרתה של „חברת מזונות" היתה לדאוג לכל עניני ה„מנזא", ולקיומם הכלכלי של כל הבחורים הנצרכים. אם אירע שבגדו של מישהו מבין הבחורים נקרע או בלה ולא היתה ביכולתו להשיג חליפה חדשה, היו גבאי „חברת מזונות" בשיתוף פעולה עם הרבי דואגים לתקן את הבגד הקרוע או להחליפו באחר. חברת „קנין ספרים" היתה דואגת לכך שבידי כל אחד מן הבחורים יימצאו הספרים הדרושים לו ללימודיו. בתקופות המאוחרות יותר, כאשר הישיבות הגדולות זכו למבנה משלהן, הקימה חברת „קנין ספרים" ספריה גדולה לשימוש התלמידים.

גם לאחר שסיימו הבחורים את לימודיהם בישיבה לא סף מהם זכרה. כל אב בוגר ישיבה נהג לספר בהנאה מרובה לבניו על הימים שעברו עליו בעת לימודיו בישיבה, ומתוך געגועיהם אל העבר היו שומרים על קשר הדוק עם רבם ומרבים להתעניין בנעשה בה. רבים מן הבוגרים נהגו לנסוע לבקר את רבם מפרק לפרק, בחול המועד או בסתם ימות החול. ובימים הנוראים היו מתאספים הרבה תלמידים נשואים בישיבה, כדי להתפלל בצוותא עם הרבי, להסתופף בצילו ולזכות בברכתו. הבאים אליו היו מתייעצים עמו גם בעניני מסחרם ובכל בעיותיהם שעמדו על הפרק. היו גם כאלה ששמרו עמו על קשרי מכתבים, והיו שהקימו ארגון בוגרים במטרה לסייע לכלכלת הישיבה.

זמני הלימודים

שנת לימודים בישיבה התחלקה לשני פרקי זמן, „זמן־חורף" ו„זמן־קיץ", ומשך כל „זמן" היה כחמשה חודשים. „זמן חורף" נפתח ימים אחדים לאחר חג הסוכות והסתיים בסוף חודש אדר. „זמן קיץ" החל מיד לאחר חג הפסח, ונמשך עד למחצית חודש אלול, לערך. בסוף הזמן היו תלמידי הישיבה נוסעים לבתיהם, כדי לשהות בקרב משפחתם בזמן החגים ולסייע להם בהכנות לקראתם, וגם על מנת לתת מעט מנוחה לראשם היגע מעמל התורה בזמן הלימודים, להתרענן ולהחליף כוחות לקראת ה„זמן" החדש. בני התורה מעוטי היכולת ניצלו את ימי „בין הזמנים" להרויח מעט כסף, באמצעות עבודה בתחומים שונים, על מנת שבתקופת ה„זמן" תהיה הפרוטה להוצאות מחייתם ומגוריהם מצויה בכיסם והם יוכלו ללמוד בשקט ושלווה ולהשקיע את ראשם בעמק ההלכה. את עיקר עיסוקם מצאו בלימוד עם בני עשירים כדי לקדמם בידיעות התורה, באפיית מצות לכבוד חג הפסח, בבציר ענבים והכנת יין בעונת החגים. אמנם, היו גם בחורים מצויינים במיוחד, אשר חשק התורה שלהם היה כה עז, עד שהוא גבר על כל געגועיהם הביתה, והם נותרו לבדם בישיבה גם בתקופת „בין הזמנים" והמשיכו בלימודיהם בהתמדה מרובה בהדרכתו והכוונתו של רבם.

ישיבת „בית ישראל" אויבר־ווישעווע תרפ"ה של רבי מנחם מענדל
האגער אב"ד ואדמו"ר אויבר־ווישעווע והגלילות

עם התחלת ה„זמן", לאחר שכל התלמידים הגיעו לישיבה וגם הבחורים החדשים שהתקבלו זה עתה, כבר נמצאו במקום, היו כולם מתכנסים בבית המדרש לשמוע את שיעור הפתיחה מפי הרבי. במהלך השיעור היה הרב מביע את דעתו בכל הענינים שעמדו על הפרק, ותוך כדי שילוב חידושי תורה על הסוגיא שאמורים היו לעסוק בה ב"זמן" החדש היה מבהיר את השקפת עולמו הרוחנית הצרופה ואת דרישותיו מתלמידיו כמתחייב ממנה. בשל יחודיותו ועיסוקו בענינים אקטואליים, היה שיעור הפתיחה מושג ושם־דבר בעיירה, במרוצת הזמן הפך למאורע חגיגי שבו השתתפו, בדרך כלל, גם בעלי־בתים מן הקהילה.

ברוב הישיבות נפתחו סדרי הלימוד הקבועים כל יום בשעה חמש בבוקר ונסתיימו בשעה עשר בערב. לפנות בוקר היה אחד הבחורים שכונה בפי הכל בשם „המעורר" עובר בין כל האכסניות ומקיץ את חבריו העייפים משנתם. כמחצית השעה לאחר מכן נהג המשגיח, שעל פי רוב היה זה הרב בעצמו, לבקר במקום לינתם של הבחורים כדי לוודא שכל הבחורים כבר קמו והחלו בלימודיהם. לאחר ההשכמה ואמירת ברכות התורה החל סדר הבוקר, והתלמידים היו מכינים את הסוגיא לקראת השיעור עד לשעת התפילה. לאחר התפילה שבו ללימודיהם ולשיעור שהתנהל בבוקר או אחר הצהרים, ולאחריו היו חוזרים על השיעור בסדר אחר הצהרים או הערב. במרבית הישיבות למדו ב„ליל־שישי" (יום חמישי בערב) במשך כל שעות הלילה. סדר זה היה קרוי „משמר", ובו היו למדים עד חצות הלילה, בחצות היו עורכים „תיקון חצות", ולאחר שסיימו את אמירת ה„תיקון" היו שבים ללימודם עד אור הבוקר. בעולם הישיבות קנה לו ה„משמר" שם מיוחד, בהיותו זמן מסוגל מאוד ללימוד ולעליה, טעמו הערב לא פג מזכרונם של הבחורים גם שנים רבות לאחר שהיו כבר נשואים ובעלי משפחות. במתיקות רבה היה כל אב מספר לבניו על „המשמר" שהיה עורך בימי עלומיו הרחוקים, וכשהוא מתרפק בגעגועים אל העבר בישיבה היה נזכר בחן המיוחד שנסוך על פני חבריו באותה עת, ובגילויים הרבים בתורה שהתחדשו לו דוקא בשעות הקטנות של הלילה לאחר עלות השחר של יום שישי. גם בתקופות המאוחרות יותר, ולמעשה עד לימינו אנו, עדיין מקובל מנהג ה„משמר" בישיבות, ואף שלא הועד סדר מאורגן ומיוחד לכך, הומים בתי המדרש בלילות שישי בבחורי חמד השוקדים על תלמודם עד הנץ החמה.

חלוקת הבחורים לקבוצות

ברוב הישיבות בהונגריה לא נהגו לדרג את הבחורים לפי רמתם או לפי גילם ולחלקם בחלוקה ברורה לקבוצות שיעור או וועד כפי שהיה נהוג בישיבות ליטא. אולם כמעט בכל הישיבות היתה חלוקה קבוצתית מסויימת שסודרה על פי שיטת

לימודו של הבחור. שלוש קבוצות כאלה היו, „בחור'לך", „שיעור גייערס" ו„חזר בחורים".

על קבוצת ה„בחור'לך" נמנו צעירי הבחורים, שאך זה עתה החל את לימודיהם בישיבה, ועדיין נזקקו לעזרה וסיוע בלימוד העצמי של דף הגמרא ובקליטת השיעור. ה„בחור'לך" היו מתחלקים לקבוצות של ארבעה עד חמישה בחורים והיו למדים בצוותא בהדרכתו והכוונתו של מדריך מקבוצת ה„חזר בחור". תפקידו של ה„חזר בחור" היה ללמד את ה„בחור'לך" דף הגמרא ולהכינם לקראת השיעור מפי הרבי. לאחר השיעור היה המדריך חוזר ומשנן עם הצעירים את תוכנו, ומחדיר בהם את שיטת הלימוד היוצאת ממנו, ולקראת המבחן השבועי והחודשי היה עליו ללמוד עם חבורתו בצוותא, ולדאוג לכך שכל אחד מחבריה ידעו את כל החומר העומד למבחן.

קבוצת ה„שיעור גייערס" (הולכים לשיעור) היו בבחינת עמוד השדרה של הישיבה. לקבוצה זאת נכנסו תלמידים שכבר לא נזקקו לעזרתו של המדריך מקבוצת ה„חזר בחור", והיו מסוגלים ללמוד בעצמם דף גמרא ולהכין את הסוגיא לקראת השיעור. גם קבוצת ה„שיעור גייערס" התחלקה לחבורות, אולם אלה היו קטנות יותר, שניים שלושה בחורים שלמדו בחברותא. בחורים אלה היו רוב מנינה של הישיבה, בעיקר מחמת גילם הבינוני.

קבוצת ה„חזר בחורים" היתה קבוצת העילית של הישיבה כולה. הכינוי „חזר בחורים" ניתן להם על שם תפקידם בישיבה, לחזור עם ה„בחור'לך" על השיעור, להדריכם ולהכינם לקראת השיעור ולהשגיח על לימודם העצמי. בין ה„חזר בחורים" היה נהוג לקבוע סדר מיוחד משלהם, שבו היו למדים, מלבד תכנית הלימודים הרגילה בישיבה, גם ענינים אחרים במסכת או מסכת אחרת.

עיקר הדגש בלימודים בישיבה הושם דוקא על לימוד ה„בלאט לערנען" ולא על הפילפול. שיטת ה„בלאט לערנען" היתה ללמוד את סוגית הגמרא באטיות עם התוספות ולשננה עד כדי ידיעתה ישר והפוך, ולאחר מכן לרדת לעומק הבנתה על ידי העיון ביתר המפרשים במקום. אולם גם פילפולים לא חסרו בין התלמידים החריפים, והללו אף חידשו חידושים וביאורים משלהם בסוגיא.

תכנית הלימודים

החל מתקופתו של ה„חתם סופר" התגבשו סדרי לימודים מיוחדים, אשר הונהגו ברוב הישיבות בהונגריה. סדרים אלה התבססו בעיקר על שני שיעורים שכונו בשם:

„שיעור פשוט" ו„שיעור עיון". סביב לשני שיעורים אלה התנהלו הלימודים בישיבה במשך כל שעות היום, כאשר לפני השיעור מתקיים סדר הכנה ולאחריו סדר חזרה, ומפרק לפרק נערכת בחינה על החומר הנלמד בהן.

ה„שיעור פשוט", נאמר בכל ימות השבוע, בשעות אחר הצהרים המאוחרות, ובימות החורף לאחר תפילת ערבית. בשיעור השתתפו כל תלמידי הישיבה, ובמהלכו היה הרב מלמד כשניים עד שלושה דפי גמרא בשבוע, עם פירוש רש"י ותוספות. ברוב הישיבות נהגו ללמוד גם את פירושי המהרש"א והמהר"ם על הסדר. מטרתו של שיעור זה היתה להנחיל לתלמידים את שיטת ההבנה והבירור היסודי של דף הגמרא. ב„שיעור פשוט" היו למדים את המסכתות שבסדרים מועד, נשים ונזיקין, דף אחר דף ובלא דילוגים על שום קטע בגמרא, אפילו באגדתות. תלמידי הישיבה נהגו לכנות לימוד זה בשם: „לימוד על הדף".

ה„שיעור עיון" התקיים, על פי רוב, בשעות שלפני הצהרים, ובו השתתפו בכירי התלמידים, ובעיקר אלה אשר רכשו ידיעות רבות בש"ס במשך זמן לימודם בישיבה. ב„שיעור עיון" למד הרב עם תלמידיו כמה סוגיות בודדות במשך תקופת ה„זמן" כולו. לימוד הסוגיא היה מקיף ביותר, לאחר שנבחרה סוגית הלימוד היו הבחורים לומדים את כל קטעי הגמרא העוסקים בה ופזורים בכמה מקומות במסכתות הש"ס, עם פירוש התוספות והראשונים והאחרונים במקום, ולאחר מכן ניגשו אל ספרי ההלכה שהעיקריים שבהם היו רמב"ם, טור ושולחן ערוך עם כל נושאי כליהם. במהלך השיעור היה הרב עומד על ההבדלים הדקים הקיימים בין השיטות, מקשה מתרץ, מפלפל בחריפות ומחדש בבהירות, וכך היה בונה את הסוגיא מן המסד עד לטפחות ומגיע לכלל נפקא מינא להלכה למעשה. ב„שיעור עיון" היו גם הבחורים מביעים את דעתם בסוגיא, ולעיתים תכופות היה מתנהל ויכוח חריף בין התלמידים והרב ובינם לבין עצמם, וכך, באמצעות השקלא וטריא שניהלו היו מצליחים ללבן ולברר יחדיו את הסוגיא על כל השלכותיה, ומסיקים ממנה את המסקנות ההלכתיות הנובעות ממנה.

לבחירת הסוגיא שנלמדה ב„שיעור עיון" לא היתה שיטה מסויימת, אלא על פי הבנתו של הרב או לפי חפצם של רוב הבחורים. לעיתים תכופות היתה הסוגיא הנלמדת קשורה לנושא אקטואלי מבעיות השעה שעלו על הפרק. כך למשל, בימי מלחמת העולם הראשונה היו רבנים רבים שהחליטו ללמוד עם תלמידיהם את סוגית עיגון, כדי שהרב יוכל להתמצא היטב בענין כשיתעורר הצורך בכך. באיזורים שבהם עסקו היהודים בייצור יינות ובסחר בהן, למדו לעיתים את הסוגיא הדנה בהכשר יין וביין נסך. כאשר בנו מקוה חדשה לצרכי הקהילה למדו בישיבה את הסוגיות

החשובות להלכה למעשה במסכת מקוואות. היו גם ישיבות שבהן למדו ב„שיעור עיון" את הנושא שעליו עמד הרב לדרוש בפני אנשי הקהילה ב„שבת הגדול" או ב„שבת שובה".

היו ישיבות שבהן הנהיגו לימוד סדר נוסף, מלבד שני הסדרים שנסבו סביב השיעור בעיון והשיעור על הדף. שיעור נוסף זה כונה בשם „שיעור טפל", ובו היו למדים, במשך ימות השבוע, כשני דפים גמרא עם רש"י. סדר ה„שיעור טפל" נועד כדי להגביר את בקיאותם של הבחורים ולהשריש בהן את שיטת הלימוד העצמי, לשם כך נבחרה מסכת קלה, ומדי פעם היה הרב מוסר שיעור על הענינים שנלמדו בסדר זה.

מלבד השיעורים העיקריים שנלמדו בישיבה, עסקו התלמידים גם בלימודי שולחן ערוך אורח־חיים ויורה־דעה. על פי רוב ניתן השיעור בהלכה מיד לאחר תפילת שחרית, והוא נמשך כמחצית השעה לערך ובמשך ימות השבוע היו הבחורים לומדים כמה סעיפים הנוגעים הלכה למעשה. לקראת סוף השבוע היו הבחורים לומדים את פרשת השבוע עם פירוש רש"י.

גם לימודי יראת שמים מוסר ומידות היו לומדים בישיבה. מנהגם של רוב רבני הונגריה היה לומר שיעור בספרי מחשבה כגון: „חובת הלבבות" או „פלא יועץ" וכדומה, לפני שהחלו באמירת ה„שיעור עיון" או ה„שיעור פשוט". בדרך זו היו מקנים לתלמידים יראת שמים ומחנכים אותם להנהגות טובות בחיי היום יום, אולם שיטת לימוד המוסר, במתכונת שהיתה נהוגה בדורות האחרונים בישיבות ליטא, לא היתה מקובלת בישיבות הונגריה.

לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא

בכל ישיבות הונגריה הונהג משטר לימודים קפדני אשר שאב את כוחו מן הבחינות הזמניות והסופיות. מדי שבוע היו הבחורים נבחנים על כל חומר הלימודים שלמדו בו, ובמקומות מסויימים נערכו גם בחינות חודשיות. לקראת סוף „זמן־חורף" או „זמן־קיץ" היו בחורי הישיבה נערכים לחזרה כללית על כל החומר שנלמד במשך הזמן ועל עיקרי השיעורים, לקראת בחינות סוף־הזמן המקיפות.

הלימודים בישיבה כוונו ל„אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא", דהיינו להגיע אל המסקנה הסופית הנובעת מסוגית הגמרא. בדרך זו רצו הרבנים להדריך את תלמידיהם כיצד עליהם לנהוג בחיי היום יום שלהם כבני תורה גם לאחר שיסיימו את לימודיהם בישיבה ולהכינם לקראת ייעודם הקרוב בהקמת בתים בישראל. לצורך זה

נבחרו מסכתות שתוכנן עוסק בתחום ההלכה המעשית יותר, כמסכת ברכות, המסכתות בסדר מועד, מסכת כתובות וכן גיטין וקידושין בסדר נשים, שלושת הבבות בסדר נזיקין, פרקים הנוגעים למעשה במסכת עבודה זרה, מסכת חולין מסדר קדשים, ומסכת נדה מסדר טהרות. מאותה סיבה הנהיגו ראשי הישיבות בקארפאטורוס ומארמארוש סדר מיוחד ללימודי שולחן־ערוך אורח־חיים ויורה־דעה על הסדר, כפי שהיה נהוג גם בישיבות הגליל העליון.

ישיבת „מחנה חיים" של רבי חיים יצחק אייזיק האלברשטאם, אב"ד סלאטפינא

מטרתם של מייסדי הישיבות בקארפאטורוס היתה לחנך ציבור של בעל־בתים בני־תורה, תלמידי חכמים ויראי שמים. לא היתה להם כוונה להקים בית מדרש להכשרת רבנים ומורי הוראה, בזאת הם לא ראו כל צורך, מפני שברור היה להם שהמוכשרים לכך מבין תלמידי הישיבה, גם בלאו הכי יתבקשו למלא את התפקידים התורניים והם יאותו לכהן בכל משרת־קודש. עיקר רצונם היה שגם הסוחרים, החרשתנים, ובעלי המקצועות ובעלי המלאכה יהיו מחונכים לתורה ויראת שמים.

ישיבות קארפאטורוס־מארמארוש לפני השואה

א.	אונגוואר	250	-	200	תלמידים
ב.	אורשיווע	60	-	50	תלמידים
ג.	בילקע	70	-	50	תלמידים
ד.	בערעגסאז רבי א. ש. הירש	60	-	50	תלמידים
ה.	בערעגסאז רבי אשר שטינמץ	88	-	80	תלמידים
ו.	בערעגסאז שומרי אמונים	24	-	20	תלמידים
ז.	בערעזנא	60	-	40	תלמידים
ח	דאלהא	40	-	35	תלמידים
ט.	וואלאווע	35	-	30	תלמידים
י.	ווישק	40	-	30	תלמידים
יא.	חוסט	130	-	100	תלמידים
יב.	מונקאטש	220	-	200	תלמידים
יג.	סוואליווא	60	-	50	תלמידים
יד.	סלאטפינא	150	-	100	תלמידים
טו.	סעליש - רבי ש. י. קליין	85	-	70	תלמידים
טז.	סעליש - ישיבת ספינקא	100	-	80	תלמידים
יז.	קאסאני	55	-	50	תלמידים
יח.	קיראליהאז	70	-	40	תלמידים
יט.	קערעצקי	60	-	50	תלמידים
כ.	ראחוב	90	-	70	תלמידים
כא.	אויבר־ווישעווע	400	-	300	תלמידים
כב.	דראגמירעשט	50	-	40	תלמידים
כג.	סטרימטערי	100	-	80	תלמידים
כד.	סיגעט	300	-	250	תלמידים
כה.	ריסקיווע	100	-	70	תלמידים

פרק עשרים ושנים

שבת קודש

יהודי מארמארוש וקארפאטורוס הצטיינו באופן מיוחד בשמירת שבת קודש על כל הלכותיה המרובות והמסועפות ועל כל פרטיהן ודיקדוקיהן. בימים שקדמו למלחמת העולם השניה, קשה היה למצוא קיבוצי יהודים שבהם הקיפה שביתת השבת את כולם ללא יוצא מן הכלל, כפי שזה היה בישובים ובכפרים שבמחוזות קארפאטורוס ומארמארוש אשר זכו לאוירה שבתית מלאת חן ורוויית טעם וניחוח יהודי מסורתי. כיום, לאחר שכל זה אבד ואיננו עוד, וכל אשר נותר לנו הם זכרונות מתוקים וגעגועים עזים לימים עברו, אין אנו יכולים אלא להתרפק באהבה על אותה היסטוריה רבת ההוד, ולספר לבנינו בערגה ועונג, כיצד היו אבותינו היקרים, קשיי הפרנסה ולמודי הסבל והיסורין, מנערים מנפשם, ערב שבת עם חשיכה, את כל מלבושי החולין הגלותיים, מתעטפים בגלימות רוחניות צחורות וטהורות, מתגבהים כעשרה טפחים מעל עצמם ומהותם, ממתינים ומצפים בכיסופי כיסופין לקראת קבלתה של שבת מלכתא. בפורשנו את כפינו אל כנפי העבר הבלתי נשכח, מעלים אנו במחשבתינו את דברי המדרש בשיר השירים: „שחורה אני ונאוה, שחורה אני בימות החול ונאוה ביום השבת".

סיפורים אלו אינם פרי של דמיונות טפלים שאין להם אחיזה במציאות, זאת היתה אגדה אמיתית, עובדה חיה וקיימת, ואלמלא עלות יד הכורת עליה יכולנו גם אנו לחזות במו עינינו כהיום הזה, במחזה של „מעין עולם הבא" בהתגשמותו האידיאלית, בדיוק כפי שהתרחש בימים שלפני השואה.

כמעט כל יהודי חבל ארץ הקארפאטים סבלו מעוני ומחסור. את פרנסתם היו משיגים בקושי רב, וגם בימי הסתיו המעוננים והגשומים, כאשר הדרכים הבוציות היו ריקות ומיותמות מבני האדם שהעדיפו לחסות תחת קורת ביתם ולא ליפול שבי בידי הרוחות הסוערות ההופכות את טרפם למשחק טלטולים היתולי, היו היהודים פזורים ומבודדים, כשהם עסוקים במלאכת כלכלת ביתם מי כפועל ביערות ומי כבנאי, מי כעגלון ומי כרוכל הסובב על פני הישובים הנדחים. אפילו בימות החורף, כאשר הקור הצורב וסופות השלג העזות היו מניסים הביתה גם את האמיצים שבאנשים, נשקפה מן החלון דמותו של היהודי הנודד, הנושא על שכמו את כל עול

הגלות המרה ומשרך את דרכו, כשרגליו מתבוססות בשלג העמוק, בתורו לשוא אחרי טרף לבני ביתו הרעבים.

ובבוא ימות הקיץ, כאשר השרב הכבד מציק לכל, נראים אותם היהודים מתהלכים בצמאון ורעב מעיקים, כשהם מחזרים אחר פרנסתם, בשווקי הבהמות ובכרי המרעה רחבי הידיים, פה בככר השוק הם מנסים למכור את מרכולתם או את מוצרי החלב שהניבה פרתם, ושם בדרכים הארוכות והמפותלות יושבים הם על גבי עגלתם הרעועה ורוכנים לעברו של סוסם הזקן, בין הבתים מסובב לו שדכן או מקבץ הנדבות הנצחי, כולם עסוקים בחיפוש אחר הפרוטה הדלה להחיות את בני משפחתם ברוכת הילדים.

בששת ימי המעשה עבר כל אחד מן היהודים את כור ההיתוך של נסיונות עול הגלות ושיעבודה המפרכים, קשייהם בהרווחת פת לחמם היו רק אחד משבעת מדורי גהינום שהיה עליהם לעבור בין הגויים. בכל מקום סבלו היהודים מבזיונות והשפלות מצד הנכרים המרושעים, אשר התנכלו לפרנסתם ולחייהם המסודרים, לא אחת אירע ליהודי שספג מכות נמרצות מידי שכניו השקצים השיכורים אשר לא התחשבו בזעקות שברו גם אם היה זה ילד או זקן מופלג, לעיתים גם קרה ששיסו בו את כלבם הפראי והוא נשאר חסר אונים וללא כל עזרה אפשרית. הימים הנוראים ביותר היו ימי חגותיהם, כאשר הכל שתו לשכרה, וליהודי לא נותרה ברירה אלא להשאר בביתו, ומי שנקלע לקרן הרחוב שבו היו מסבים, ספג מהם מכות נאמנות עד זוב דם וזכה למנה גדושה של קללות וגידופים והאשמות לכל הבעיות, המחלות והעוני שפקדו את האיזור. השלטונות לא נהגו להתערב כלל בנעשה, ונדמה היה כי הם רק מעודדים את האנטישמיות נגד היהודים בכל מיני דרכים. הלב היהודי היה שבור, מוכה ודאב, תחושתו היתה כי הוא מיותר ובלתי רצוי בין הנכרים, משא הגלות כל כך העיק על שכמו וגבו שנכפפו לשלושה חלקים, עד שלעיתים פג ממנו רצון החיים.

אולם בהתקרב סוף השבוע ופעמיה של השבת כבר נשמעו מרחוק, היה הלב היהודי הדווי והסחוף מתעורר לתחיה, בעורקיו החל לזרום דם חם, את גופו אפפו כוחות מחודשים אשר יישרו את גבו וזקפו את קומתו ופניו החלו להתמלא צבע של חיים. הרגשתו החדשה נשאה אותו אל על, לפתע הכל נעשה כל כך קל ופשוט, גם הסבל והיסורין הבאים עתה נראים כדבר של מה בכך שפשוט צריך לעבור אותו.

המחשבה על יום השבת הקרב ובא שיכרה את כל חושיו של היהודי העייף והרצוץ, לנגד עיניו הוא כבר רואה את ביתו הנקי ואת המפה הצחורה הפרושה על

מראה חצר יהודי בחורף

שולחן העץ הקטן, והנה הנרות הדולקים ובני הבית מסבים ליד השולחן בחדווה ובשמחה, באפו כבר עולים ניחוחות מאכלי השבת הטעימים, ובאוזניו כבר מהדהדים זמירות השבת הערבות, עיניו הכבויות מתנוצצות כאילו ניצתה בהן אש ממש ולבו השבור מתמלא שמחה כאדם שנתבשר בשורה טובה, ומתוך תקוה לימים טובים ומאושרים יותר מצפה הוא בכליון עיניים לרגע שתגיע השבת לביתו והוא יוכל לפשוט מעל עצמו את בגדי החול שלו וללבוש בגדי שבת.

האם היהודיה

אחד מקוי האופי הבולטים ביותר במרכיבי אישיותה של האם היהודיה – ה„אידישע מאמע" – בקארפאטורוס ומארמארוש, היה כוח הסבל הבלתי מוגבל שלה. נכונותה ליטול חלק בנשיאת עול קיומה של המשפחה, על ידי ניהול הענינים הפנימים בתוך הבית, תוך עמידה בכל אתגרי החיים שמעמידה היהדות לפניה, לצד חוסנה הנפשי להתמודד עם יסורי הגלות המעיקים, יצרו את דמות דיוקנה המוסרית של האם היהודיה, אשר גידלה את ילדיה בתת־תנאים וחינכתם להמשיך במסורת האבות למרות כל הקשיים העצומים שהיו כרוכים בכך.

במשך כל ימות השבוע היתה האם היהודיה מנהלת במרץ וביסודיות את כל עניני משק הבית. כבר לפנות בוקר היתה משכימה, ובמשך כל שעות היום והערב עמלה וטרחה בכל העבודות הקשות והמפרכות כדי למלא את מחסורם של בעלה וילדיה, ורק בחצות הלילה היתה עולה על יצועה כדי לאסוף כוחות מחודשים ליום המחרת. פניה הקמוטות היו מעידות על צער גידול בנים שלה, אולם מהבעתן ניכרו העוז והבטחון שלה ודריכותה לפעול ולעשות בכל רגע את המוטל עליה. נשים רבות הטו שכם גם לנשיאת עול הפרנסה, הללו גילמו את הדמות האידיאלית של „אשת חיל", בזאת הצטיינה בביתה ובחוץ, כחקלאית במשק ובשדה וכרוכלת בשוק, כזבנית בחנות וכסוחרת ממולחת בבית המסחר, בחינוך בניה ובנותיה ליהדות צרופה ובביסוס ביתה על עקרונות הדת.

ואם כך היתה דמותה הדומיננטית בולטת בימות החול, על אחת כמה וכמה כאשר החלו ההכנות לשבת קודש. בערב שבת היתה האם היהודיה מתאמצת שבעתיים, ממלאכה למלאכה היתה אצה רצה, ומספיקה לעשות את הכל עד למועד הדלקת הנרות. בבוקר השכם היתה יוצאת אל השוק ובזריזות מופלאה היתה ממלאת את צרור הסלים שבידיה במצרכי עונג־שבת. כששבה לביתה ניגשה לאפיית החלות והלחם לכל ימות השבוע הבא, לאחר מכן אפתה את העוגות, בישלה את תבשילי השבת, ניקתה את הבית, הכינה את מלבושי השבת והמנעלים עבור בני הבית, רחצה את

ילדיה, הלבישתם בבגדי שבת והטמינה את החמין, ורק לאחר שכל מלאכות השבת נסתיימו, התעטפה בצעיף השבת והדליקה את הנרות של שבת קודש.

ערב שבת קודש

כבר מן השעות הקטנות של ליל שישי, ניכרה בכל בית יהודי תכונה גדולה לקראת השבת הקרבה ובאה. בעוד אשר חציו של תבל שרוי היה בעלטת־ליל ומרבית בני האדם שרועים הין עדיין על יצועיהם, בקע אור מכל בתי היהודים ואוירת ההכנות של ערב שבת כבר קדחה בהם במלוא הקיטור. בעלות השחר היתה האם היהודיה משכימה משנתה, ועד מהרה היתה פותחת בעבודות. לאחר שהעלתה אור בעששית הנפט הסיקה את התנור בעץ בוק יבש, וכאשר היתה בטוחה שהוא התלקח, החלה ללוש את הבצק לחלות השבת. כאשר השלימה את מלאכת הכנת העיסה הניחתה בתוך עריבת עץ כדי שתתפח, ומיד ניגשה למלאכת הכנת עיסה אחרת, מקמח תירס או משיפון, ממנה אפתה את הלחם העגול המיועד לימי השבוע הבא.

לאחר שהבצק תפח דיו, הוציאתו מן העריבה והחלה לקולעו לחלות. נשי קארפאטורוס ומארמארוש היו אמניות בקליעת החלות, הפלא ופלא, מעשי־ידי־אומן ממש, היתה קליעתן, את גבן משכו במי ביצים ועליהם פיזרו פרג שחרחר אשר שיווה להן מראה יפה במיוחד. את הבצק הקלוע והמוכן, היו מניחים בתוך תבנית פח שפניה טוחות בשמן, המיועדת לאפיית החלות, התבנית הונחה בתוך התנור הבוער ותוך זמן קצר התמלא הבית בריחן של החלות הנאפות, שתפחו עד לגובה רב בשעת האפיה.

באופן מיוחד ניכרו ההכנות לכבוד שבת בבתי היהודים במארמארוש שהיו, על פי רוב, עניים מרודים, העוני השפיע על כל אורח חייהם וגם על צורתו הפנימית של ביתם. אולם לקראת בואה של שבת קודש הכל השתנה, הבקתה העלובה התעוררה לחיים, את העוני וההזנחה ששררו בכל פינה ופינה תפס עתה הנקיון והסדר, רצפת הקרשים נשטפה במים, ואם היתה הרצפה עשויה מאדמה, הביאו טיט אדום צהוב ומרחו בו את הרצפות, קורי העכביש הוסרו ממקומן, הדלתות והחלונות נוקו ומורקו וכל הבית לבש חג.

הוצאות צרכי שבת

למרות שרמת החיים של בני קארפאטורוס ומארמארוש היתה נמוכה לא ניכר הדבר על שולחן השבת שלהם. על אף שכלכלת הבית התנהלה בצמצום, והוצאות

המחיה במשך כל ימות השבוע נעשו בחישוב מדוקדק, בהתאם ליכולתו של כל אחד ואחד, לא נהגו כן בהוצאות לצרכי שבת קודש. בענין זה לא היתה כלל בעיה, הכל ניתן ביד רחבה גם אם הפרוטה לא היתה מצויה בכיס, אף אחד לא חשב מנין יהיה לו הכסף לשלם את אשר קנה בהקפה או את אשר לוה, כל אחד התאמץ להשיג בשר ודגים, מעדנים וכל מיני מטעמים לכבוד שבת.

אפילו בשנים הקשות של מלחמת העולם השניה, כאשר שלטונות הרשע ההונגריים חסמו בפני היהודים את כל מקורות פרנסתם היתה כלכלת השבת שונה ונכבדה משאר ימות השבוע. מתחילת השבוע ועד סופו התהלכו כל היהודים מודאגים ומורעבים כשהם מחפשים אחר מקור פרנסה כדי שיוכלו להחיות את נפשות בני ביתם הרעבים, ועל פי רוב היו מגיעים ליום שישי כשבכיסם לא מצויה אף פרוטה, לא עלה בידם להרויח אפילו מזון סעודת שבת אחת. אולם בכל זאת הם לא נפלו בזרועות היאוש ובפחיו, למרות היותם מחוסרי ישע האמינו בכל מאודם שבורא העולם הרחום והחנון לא יעזבם גם הפעם כשם שלא עזבם עד עתה. מתוך אמונה כנה במה שאמרו חז״ל: „אמר להם הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע״ (ביצה, טו:), ו„כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד ראש השנה חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב וכו׳ ואם הוסיף מוסיפין לו״ (שם טז.). היו יהודי קארפאטורוס־מארמארוש האביונים לווים כספים ומשיגים אמצעים בכל מיני דרכים קונים מצרכים ביד רחבה ומכינים את מעדני השבת כראוי לה.

לקראת שבת לכו ונלכה

אוירת השבת הממשמשת ובאה הורגשה בישובים היהודיים כבר בשעות הצהריים המוקדמות, כאשר המסחר שותק כמעט כליל, וכל אחד מיהר לסיים את עיסוקיו כדי שיוכל להגיע מהר לביתו ולסייע לבני משפחתו בהכנות לכבוד שבת. לפתע נעשה הכל שקט, בעלי המלאכה והסוחרים, העגלונים והרוכלים מזדרזים לכלות את יום עבודתם מוקדם יותר, תנועת היהודים מעיירה לעיירה ומכפר לכפר התדלדלה ופסקה כמעט לחלוטין, וכל מי שנמצא בדרך נראה כשהוא ממהר להגיע לביתו כדי להתכונן לקראת קבלת פני המלכה.

כבר לאחר חצות היום ניכרה השמחה על פניהם של היהודים העומדים הכן לקבל את השבת, השמש הנוטה לערוב והצללים הדקיקים והקלים המוטלים לצד מזרח מבשרים כי השבת באמת קרובה, כל אחד יודע בלבו כי בעוד שעות ספורות הוא כבר יזמר „לכה דודי״ בבית הכנסת, עכשיו הכל החלו פושטים מעצמם את

מלבושי הגלות האפורים של ימי החול וללבוש חג וגאולת־נפש, ממש מעין עולם הבא.

הבלנים כבר סיימו את מלאכתם ומי המקווה הוחמו כהלכה, גם חדר הזיעה אפוף ענני אדים מהבילים, והכל מוכן לקלוט את הבאים. ככל שמתקרב מועד כניסת השבת כן באים יותר ויותר אנשים לרחוץ במקוה, חלק מהם נכנסים גם אל חדר הזיעה, ואלה היו על פי רוב אנשים מבוגרים החפצים לשאוב אל קרבם את הבלם של האדים כדי לחמם בהם את עצמותיהם הקפואות והכאובות. האנשים היוצאים את המקוה אינם אותם אנשים שנכנסו אליו מקודם לכן, הללו היו חיוורים, עייפים וסחוטים מרוב עמלם ויגיעם על פרנסתם הדחוקה במשך ימות השבוע, בלילה וביום, ועתה כאשר הם יוצאים אדומים מיזע, פניהם השתנו מן הקצה אל הקצה, הם מהלכים בנחת כאשר חבילת כבסיהם נתונה מתחת לבית שחיים ועל דיוקנם הקמוט מדאגות ויסורים נסוך עתה חן מיוחד של רוגע, כאילו כבר החלו במנוחת השבת.

החמה כבר נראית במערב והצללים המתפרשים על פני הכפר נעשים כבדים יותר ויותר, אט אט הם בולעים בתוכם את הבתים הנמוכים ורק ארובתן זוהרת כאבן הבדולח, ובבית אוירה קדחתנית, ההכנות האחרונות לקראת השבת נעשות בזריזות יתרה, האוכל כולו כבר מוכן ופרוס על השולחן במטבח, הדגים, הביצים, החלות, מגדנות ומעדנים, הכיריים מלאים כל טוב, המיחם כבר הורתח, המרק הבשרי כבר רותח, והחמין שכבר הוכן – נטמן בתנור הקודח מחום הגחלים ואת פיו טחים בטיט כדי שישמור את חומו עד למחר, על השולחן פורסים את מפת השבת הצחורה כשלג, מניחים עליה את פמוטות הנחושת שבתוכם נרות גדולים, לאחר מכן יוצקים לתוך בזיכי הזכוכית שמן להדלקת הנרות וממלאים את העששית בכמות נפט שתספיק לדלוק עד לשעות הלילה מאוחרות.

לאחר שכילו את כל העבודות ניגשים אל החלון ומביטים אל השמש המתרחקת בפאתי מערב ומסתתרת מבעד למסך האילנות העבה, באופק נראים כבר ענני הערב הזעירים שחזותם כעדר רחלים שעלו מן הרחצה ולעיתים כגלי הנהר המעלים קצף מכסיף ולעין כל נראה כי כבר הגיע העת להדליק את הנרות, והאם היהודיה שכבר כילתה את כל מלאכתה והכינה את עצמה לקראת שבת ניגשת אל השולחן להדליק את הנרות.

בואי כלה, שבת מלכתא

אור הנרות המבהיקים החל לנצנץ ולהאיר את הבית, ליד הנרות עומדת האם היהודיה ומברכת „אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת”, לאחר מכן

פורשת את כפיה על פניה וכשעיניה מוזילות דמעה היא פותחת בתפילה ובתחינה לבורא עולם שיחון אותה ואת בעלה ואת כל בני משפחתה בחיים טובים וארוכים ושיפקדם בפקודת ישועה ורחמים, ושיזכו לגדל בנים ובני בנים חכמים ונבונים אוהבי ה׳ יראי אלקים אנשי אמת זרע קודש בה׳ דבקים ומאירים את העולם בתורה ובמעשים טובים.

עם כניסת השבת לאחר הדלקת הנרות בכל בית ובית, מתמלאים רחובות העיירה ביהודים הנוהרים עם בניהם אל בית הכנסת לתפלת מנחה, קבלת שבת ותפילת ערבית. האוירה הקדושה ממש מרוממת בעת זו של דימדומי החמה, מבעד לחלונות הבתים, אשר שמשותיהם המבריקות מורקו לכבוד שבת קודש, מציצים בצנעה נרות השבת המאירים באורם המבליח, האנשים המהלכים בבגדי השבת הנקיים והמסודרים, הפוסעים בשבילים ובדרכים המחשיכות, נראים כאילו באו מעולם אחר, כאילו אין להם כלל קשיי פרנסה וגם אינם סובלים מצרות ויסורים של חיי היומיום, ממש בני מלכים, ואמנם, אין אלה אותם אנשים של אתמול, אלה שכמעט כבר שכחו שהם בני אדם, שהם יהודים, שיש בורא עולם ומנהיג לבירה, עתה פניהם קורנות מאושר ולבם מתמלא שמחה וציפיה לקראת השבת אשר תוציא אותם קצת מאוירת הגלות המרירה, בחלל האויר מורגשת כניסתה של הנשמה היתרה וכל היקום אומר קודש והדר ומראהו כמקבל ברננה את פני המלכה בעת בואה אל העיירה.

בבית המדרש התאספו כבר רוב המתפללים ועתה הם עומדים דרוכים ומצפים לתחילת התפילה, והנה הגיע העת, החזן מתעטף בטליתו ומכריז: „הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו״, וכל הקהל ממשיך אחריו. כל פסוק ופסוק נאמר בסבלנות גדולה, מלה במלה ובכוונה יתרה, כל אחד יודע בקרבו עד כמה הוא מחוייב להודות לקב״ה על הניסים הגלויים והנסתרים שעשה עמו במשך כל ימי השבוע החולף, וכאשר מגיעים לפסוק: „עיר מושב לא מצאו״ ו„רעבים גם צמאים״, מתחיל הלב היהודי השבור והרצוץ להתכווץ והוא מהרהר: „זה בעצם מה שעובר עלי״, אולם עד מהרה הוא מתעורר לשמחה כאשר מגיעים לפסוק: „וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב״ והלב היהודי שוב מתחיל לפעום בחוזקה, הוא שוב שואף וכמה אל הגאולה העתידה. וכך חוזרים הדברים חלילה: „יושבי חושך וצלמוות אסירי עני וברזל״, הלב מתמלא צעקה, אוי, כמה קשה הגלות, מתי היא תסתיים, אבל שוב מתמלאים תקווה ובטחון בבורא עולמים כאשר מגיעים אל הפסוק: „ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט״ וגו׳.

בחוץ כבר ירדה חשיכה דקיקה והיא עוטפת בעדינות את העיירה, השמים כבר

שחורים לגמרי, ורק פס אחד תכול מתעקש להשרד בירכתי מערב ומזכיר שאך לפני זמן קצר עדיין היה כאן יום. בית המדרש ספוג אוירה של שמחה, בחלל מצטלצלים ניגוני „לכה דודי" בלחנם המסורתי, כמה יפים הם, כמה ערבים הם לאוזן, מפעם לפעם מתחדשים ניגונים מחצר הרבי אותו הביאו החסידים ששהו בו באחרונה, הציבור למד ניגון חדש ולבו מתפעם ומתפעל, כמה מלא הוא כיסופים וגעגועים, באיזו ערגה נאמרות המילים וכמה הן מתאימות בדיוק מפליא אל בתי הניגון, וכאשר מגיעים ל„לא תבושי" – פוצחים בשיר־לכת עליז, גם הקהל שר ומזמר ומסייע לבעל־תפילה באמירת הפזמון, הלב מתרונן משמחה והגוף כולו מתנשא אל על בהרגשת הרוממות הנה עוד מעט ויפתח במחול.

כאשר מתחילים לומר „מזמור שיר ליום השבת", מרגיש כל אחד מהמתפללים כאילו הוא נברא מחדש, גופו הכפוף, אשר רבץ כל ששת ימי המעשה תחת עולה הכבד של פרנסת ביתו, נעשה פתאום זקוף, נפשו מתעלה ומזדככת, הנשמה היתירה שנכנסה אליו, זה עתה, אופפתו בקדושת יום השבת ומתפשטת והולכת מאבר אל אבר, מלטפת ברכות את גופו המיוסר ונוסכת בו כוחות מחודשים ורעננים להמשיך ולחיות למרות כל הקושי, ההתלהבות המרוממת הולכת וגוברת ומגיעה לשיאה באמירת „רזא דשבת...".

בתום תפילת ליל־שבת נראים הכל שמחים וצוהלים כמי שהתעוררו, אך זה עתה, מחלום וורוד נעים, ובחיוך של רוגע מאחלים כל אחד לחברו: „גוט שבת", „גוט שבת". לאט לאט עוזב הציבור את בית המדרש, וברחובה של העיירה פוסעים להם ברוגע חבורות חבורות של אנשים עם ילדיהם, שכנים וידידים, קרובים ומכרים העושים את דרכם לביתם כדי להסב אל שולחן השבת. כל אחד מספר לחברו כיצד עברו עליו ששת ימי השבוע, אחד מספר על החדשות ששמע מן העולם החיצון, פעם על חצר הרבי ופעם על מלחמות העמים, אחרים משיחים ביניהם על עניני דיומא, אם בקשר לקהילה ומוסדותיה או לאירוע מעניין שאירע בעיירה, בחורי ישיבה ואברכים תלמידי חכמים ויודעי ספר הולכים אחרי הזקנים ובעלי הצורה, משוחחים על עניני פרשת השבוע או בתורות חסידיות, נושאים ונותנים עמם בהלכה או בלימוד וישנם כאלה שעדיין מתווכחים על מחלוקת שלא יושבה, כל אחד בענינו הוא. הצד השווה שבהם הוא, שאף אחד מהם אינו ממהר, לכל אחד יש די זמן לפסוע פסיעה קטנה מתוך שלוות הנפש ומנוחת הגוף.

בתקופת מלחמת העולם השניה, כאשר עולמם של יהודי קארפאטורוס־מארמארוש חשך עליהם וצרות אין־ספור ניחתו על ראשם חדשים לבקרים, גזירה רדפה גזירה והנגישות הלכו והתגברו ותכפו מיום ליום, היתה המחשבה על יום

השבת הקרב ובא מפיחה רוח חיים חדשה ביהודים השבורים והרצוצים ממצבם המתדרדר מיום ליום. הציפיה לקראת השבת העתידה לבוא ולהביא עמה מעט מנוחה ושלווה מטרדות הפרנסה שאינן מניחות לעצום עין אפילו בלילה על המטה, נתנה את הכוח לסבול את המצוקה והסבל של ימות החול, השבת שימשה מעין חוף מבטחים שהכל תולים בו את תקוותם. הנה באה שבת, היה לבו של כל אחד מבשר, אז אוכל לנוח ולהחליף כוחות. טעמה המתוק של השבת שלא נשכח לעולם, סייע רבות גם לאסירי מחנות העבודה, הללו בעת היותם נאנקים וכורעים תחת משא עבודתם, היו נזכרים בניגון „לכה דודי" שהיו רגילים לשיר בבית הכנסת, ומיד היו מתחילים לפזם אותו. או אז היה ליבם הקפוא מתחיל להפשיר, אט אט הוא שוכח מה נעשה סביבו, ולבו מתלהט: „תוך אמוני עם סגולה . . בואי כלה בואי כלה . . . אכן אנו עם סגולה מהרהר הלב ומתרונן, מועקתו כמעט שאינה מורגשת עתה, והגוף החלוש אוסף כוחות מחודשים.

אורח לשבת

אחד מן הדברים שבהם הצטיינו היהודים באופן מיוחד היה הזמנת אורח לסעודת השבת. מאז ומתמיד נמצאו יהודים נודדים מעיירה לעיירה ומכפר לכפר שלא עלה בידם לשבות בביתם בחיק משפחתם. הללו בחפשם אחרי פרנסה למשפחתם, בנסעם אל הרבי או בשליחות בני קהילתם לצורך כל־שהוא, היו מגיעים לפני כניסת השבת למקום ישוב־יהודי ושם כבר היתה מובטחת להם הכנסת אורחים חמה כיאה לעם שהצטיין בה. בקהילות המסודרות מינה הוועד גבאי מיוחד שהיה אחראי על הכנסת האורחים. יהודי העיירה היו מודיעים לגבאי אם יש באפשרותם לקבל אורח לסעודת השבת, וכל אורח שבא לעיירה ידע כי עליו לגשת אל הגבאי המיוחד שהיה מודיע לו היכן יוכל לסעוד השבת.

גם במקומות שלא הונהג סדר כזה, זכו עוברי־אורח יהודים למצוא בית־חם לאכסניה וסעודה אצל אחיהם. לאחר התפילה בליל־שבת היו הבעלי־בתים סוקרים בעיניהם את פינות בית המדרש ותרים אחרי אורחים ועוברי־אורח המצפים להזמנה. ומיד כאשר צדה עינם אדם זר, יהיה מי שיהיה, עשיר או עני, אדם מבוגר או בחור ישיבה, היו מזמינים אותו בכבוד מלכים לבוא אל ביתם להסב ולסעוד על שולחנם.

יהודי קארפאטורוס ומארמארוש הצטיינו באופן מיוחד בקיום מצוות הכנסת אורחים. יהודים כפריים ובני הערים, חשובים ופשוטים, רבנים ושוחטים, חייטים וסנדלרים, מלמדים ומוהלים, פחחים ונגרים, פועלים וסוחרים, כולם ללא יוצא מן

הכלל ידעו תמיד כי בתום התפילה בליל שבת עליהם לחפש אורח. אף אחד לא התחמק מקיום החובה הקדושה הזאת, אף אחד לא מיהר לביתו גם אם היה רעב וצמא וחפץ היה לעשות קידוש במהרה - קודם כל חיפש וביקש לצרף לסעודתו אורח או עני מעניי עירו שאין לו מקום לסעוד בו את סעודת השבת. כמה שיכתבו וינסו לתאר את מידת הכנסת האורחים של אותם יהודים יקרים ואנשי חסד, כמה שיספרו על אודות מעשיהם הטובים ועל המידה שבה קיימו את מצוות צדקה ומתן בסתר, לא יוכלו להעריך את גודל מעלתם. אפילו בימים הקשים, לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה, כאשר העניות גברה ובבית לא היה מה לאכול, קיבלו בסבר פנים יפות את כל האורחים, ובאותה תקופה היו רבים כאלה, אנשים אשר התהלכו בטלים ומחוסרי פרנסה מספר חודשים, וכבר לא יכלו לשאת יותר את חיי הדחקות בביתם, נטלו את מקל הנדודים בידם והחלו לחפש מקום עבודה באחת מן הערים הגדולות, והיו גם כאלה שנאלצו לחזר על הפתחים, את כולם היו מכבדים בעין יפה ומשתדלים לענגם גם בימי שהותם מחוץ לביתם.

קשה להעריך את שמחתו של היהודי, אפילו הפשוט שבפשוטים, בקיימו את מצוות הכנסת אורחים, מה עוד שבחלקו נפלה הזכות לקיים שתי מצוות כאחת, הכנסת אורחים בתוך סעודת שבת. עוד בטרם ידע אם באמתחתו של הגבאי כבר מצוי אורח עבורו, היה שמח שמחה גדולה, סמוך ובטוח שה׳ יזמן לו אורח לשולחן השבת היה טורח ומכין כל טוב לכבוד השבת והאורח, גם בעלת הבית היתה שותפה לשמחת המצוה, בשעה שעסקה בהכנות היתה מייחדת את מחשבתה לטובת האורח, בלבה היתה מהרהרת: „שיהיה שבע״, „הוא בוודאי רעב״, „מי יודע כמה ימים כבר לא בא אוכל חם לפיו״. בני הבית כבר התרגלו לחכות לבואו של האורח, חוץ מהאבא והאחים השבים מבית הכנסת לאחר תפילת ערבית של ליל שבת. וכאשר הוא אמנם בא, היה כל אחד מבני המשפחה מקבלו בסבר פנים יפות ומשתדל לתת לו את ההרגשה כאלו הוא אחד מבני המשפחה.

„עניי עירך קודמים״

דאגתם של היהודים היתה לא רק לכלכלתם של אורחים שבאו ממקומות אחרים, אלא גם, ובעצם, בראש ובראשונה, לאביוני המקום כמאמר חז״ל „עניי עירך קודמים״. עיניהם של יהודים רבים היו פקוחות תמיד בחפשם אחרי עניים הזקוקים לעזרה וסיוע כלכלי. גם המרא דאתרא, השו״ב ואנשים חשובים מבני העיירה היו מתעניינים בגורלם של עניי המקום אשר מחמת בושתם לבקש את הנדבה בגלוי היו נשארים רעבים.

מנהג קבוע היה בכל אתר ואתר, ששנים מנכבדי הקהילה היו יוצאים בימי רביעי וחמישי על מנת לקבץ נדבות להוצאות שבת עבור עני מכובד או אשה אלמנה שאין לה אפשרות להתפרנס בעצמה. הללו לא היו מתחשבים בתנאי מזג האויר, גם אם הכפור העז ששרר בחוץ חדר לתוך העצמות, גם אם היו נאלצים לשרך את דרכם בשלג כבד או בבוץ עמוק וטובעני, לא נרתעו ולא היססו אלא צררו את תרמילם על שכמם וצעדו מבית לבית לאסוף תרומות כסף ואוכל.

מובן מאליו כי את פניהם של שליחי־מצוה מכובדים אלה אי אפשר היה להשיב ריקם, אם הם הטריחו עצמם למען אלמנה או עני מסכן בוודאי שלא אוכל להשאר אדיש - היה כל יהודי חושב לעצמו ופותח בפניהם את לבו וכיסו, ובלא להרבות בשאלות מיותרות היה נותן להם את תרומתו בעין יפה וברוח נדיבה, איש כמשאת ידו. ואם לא היה ביד עקרת הבית או בעלה כסף מזומן, היו מוציאים מצרכי מזון מן המזווה או מן המחסן, מעט קמח חיטה או קמח תירס, תפוחי אדמה וקצת שעועית, כמה ביצים ופירות, איש כפי כוחו. הכל נטלו חלק במצוה כולם היו משתתפים, וכי מי אינו חפץ להשתתף במצוה חשובה זו? מי יוכל להתענג במעדני השבת שלו כאשר בלבו מקננת הדאגה לעניי הקהילה שאינם יכולים להתענג ולהנות כמוהו מן השבת?

חיי הרוח

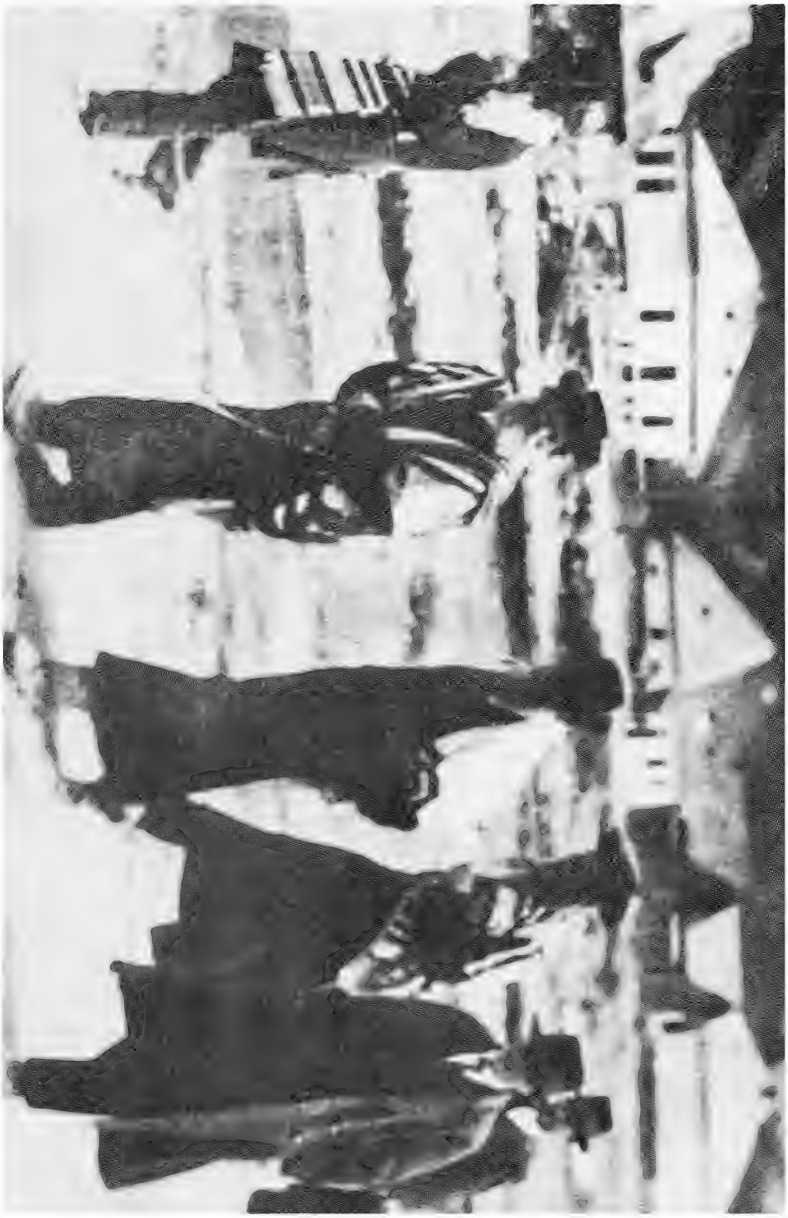
יהודי קארפאטורוס ומארמארוש חיו חיי רוח עשירים ביותר, כאשר במרכזם העמידו את לימוד התורה, אשר למרות היותה דבר השווה לכל נפש נחשבה למשאת נפשו של כל יהודי באשר הוא. תחושת ההתעלות הרוחנית המיוחדת שחשו בעת הלימוד הגבירה בהם את חשק התורה, וככל שהרבו לעסוק בה היתה התורה מעין מבצר בטוח ומקום מחסה מדאגות השעה וטרדות היום יום. אפילו היהודי הפשוט, שבאופן לימודו לא יכול היה לצלול לעומק ים התלמוד ולגלות בו אוצרות על גבי אוצרות, הכיר בערך העליון של לימוד התורה, בלימודו הפשוט למדי נכח, מחד גיסא, לראות את עליונותו על בני עם הארץ הנבערים מדעת, ומאידך גיסא, טיפח בו את ההרגשה שהוא בן לעם נבחר אשר זכה לקבל את התורה. בתחושה בריאה זו יכול היה היהודי הפשוט, שעול הגלות העיק עליו והציק לו ללא הרף, לתרץ לעצמו הרבה קושיות, כך יכול הוא להבין מדוע ניתן העולם הזה על כל טובו לשכנו הגוי, מדוע השלטון והשררה שבו נתונים בידיהם המרושעות של הפריצים הנכרים הסכלים, רודפי כבוד ותענוגים, ואילו הוא נידון לחיי עוני וצער, רדיפות ונגישות. כאשר היה היהודי פותח את דף הגמרא או החומש היה הכל מתבאר לו באר היטב. אמנם כן, העולם הזה שייך לגויים, אולם מה ערכו לעומת העולם הבא שניתן ליהודים, איזה

ערך יש לחיי העולם הזה החולפים והולכים להם כמו הרוח לעומת חיי הנצח שלו? בהרגשת עליונות זו עמד היהודי בכל הדורות, ואף בהיותו כבשה בודדה אל מול שבעים זאבים גדולים ורעבים הצליח להדוף בכוח אדירים את גלי השנאה ונחשולי האיבה העכורים שזרמו נגדו ואיימו לשוטפו ולהכחידו בכל עת. אילמלא לימוד התורה היו היהודים מתיאשים ומתבוללים, מתפזרים ונעלמים בין הגויים, ורק בזכות דבקותם בה והודות למסירות נפשם למצוותיה הצליחו לשמור על עצמם כעם נבחר.

ואמנם במשך ימות השבוע נהג כל יהודי ויהודי, אפילו העסוק והטרוד ביותר בפרנסתו, לקבוע עיתים לתורה. אלא שזה לא היה כל חפצו של היהודי, כי אפילו הפשוט שבפשוטים לא הסתפק רק בקביעת העת בכל יום, אלא שאיפתו ומאווייו היו להפוך את לימוד התורה לעסק של ממש, להיות בבחינת „עשה תורתך קבע ומלאכתך ארעי". ואכן, בבוא יום השבת, יום המנוחה מן העבודה, באה גם שמחת התורה ללבו של כל יהודי, כי עכשיו יכול הוא ללמוד כאוות נפשו וכחפץ לבו, ביום הזה הוא יוכל למלאות את אסמי נפשו במלוא חופניים תורה ולשאוב כוחות מחודשים לחיים הארעיים של ימות השבוע.

במקומות רבים נהגו היהודים להתאסף בליל שבת בבית הכנסת או בבית אחד מחשובי הקהילה לשמוע שיעור בחומש עם אור החיים הקדוש או שיעור בגמרא. היו כאלה שלמדו בעצמם חומש עם רש"י או שהכינו את השיעור בגמרא המתקיים ביום השבת, ואחרים חזרו עם בניהם על דף הגמרא ופסוקי החומש שלמוד בחדר במשך השבוע או שבחנום על הישגיהם בלימודים. אפילו העייפים ביותר, אלה שמחמת עבודת הפרך של ששת ימי המעשה, נרדמו באמצע הסעודה ליד השולחן ולא יכלו להשלימה מרוב עייפותם, גם אלה הצליחו ללמוד קמעא, כאשר התעוררו לברכת המזון היו לוקחים לידיהם חומש עם פירוש „בית יהודה" ולומדים כמה פסוקים עם רש"י.

ובשבת בבוקר, שקט ושלווה ברחובות היהודים, רק מעטים עוברים ושבים בהם, אוירת המנוחה מתקרבת כאן לשיאה. ובחלל האויר מתערבים קולות המולת הציפורים המצייצות בצלילי טעמי המקרא המתנגנים מפיו של כל בעל בית. לאחר שהחליפו כוחות בשינת הלילה היו היהודים קמים זמן מה לפני התפילה ומתיישבים לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום בשלווה ובערגה אין קץ. אחדים היו גם רוצים לצאת ידי שניהם, כמנהגם של יראי שמים ולומדים אף את פירוש רש"י. ככל שהולך אור הבוקר ומתחזק, כן הולכים קולות הלימוד ומתפשטים ברחוב היהודי מבית לבית, אחד קורא בטעמים והשני ללא טעמים, אחד יודע רק מעט ואחר יודע מעט יותר, הצד השווה שבכולם הוא העונג הנשמע היטב בקולם.

פוסעים במעבה השלג אל בית הכנסת

בהתקרב מועד תפילת שחרית בבית הכנסת של העיירה, נראים יהודים רבים יוצאים מן הבתים כשמגבות נתונות על כתפיהם, והם צועדים בזריזות אל המקוה. הללו לא יוותרו על הטבילה במקוה לפני התפילה גם בימות החורף הקרים ביותר, ללא טבילה במקוה הם אינם יכולים להתחיל ולהתפלל, הם חפצים לא רק בלב טהור ונקי אלא גם בגוף צח וטהור.

רחובות העיירה מתחילים להתמלא, מכל בית ומכל חצר יוצאים בעלי בתים זקנים וצעירים, חלקם עטופים במעילי משי ארוכים וחבושים בשטריימלך, אחרים לבושים בחליפות קצרות ומגבעות, חלקם עטופים בטליתות ואחרים נושאים את הטלית מתחת לבית שחיים, כולם פוסעים בזריזות כשלצידם או מאחריהם מתהלכים גם בניהם ובנותיהם לבושים בבגדי שבת ההדורים ומתחת לזרועם הם נושאים סידור וחומש, פה ושם נראות גם נשים בשמלות השבת היפות, כשאת ראשם מכסה פאה נכרית או מטפחת־ראש הדורה, התנועה זורמת מכל עבר וכולם הולכים לכיון אחד, אל בית הכנסת או בית המדרש השטיבל או הקלויז החסידי, על פני כולם ניכרת מנוחת השבת, פניהם זוהרות מרוב שמחה, ובאוירה הנוצרת ניכר כי השכינה שורה עליהם.

האם היהודיה וה„צאינה וראינה"

במשך למעלה משלוש מאות שנה שימש ספר ה„צאינה וראינה" - יצירתו המופלאה והמיוחדת במינה של רבי יעקב בן רבי יצחק מיאנוב כמעין מים חיים אשר החייה את נפשה ורוחה של האם היהודיה. באמצעותו רכשו המוני בית ישראל את האמונה היהודית הפשוטה והלוהטת שלהם, בצינורותיו העדינים הגיעו פשוטי העם אל מעיינות הנצח של תורתנו הקדושה ודרכו הרוו את נפשם הצמאה לדבר ה'.

ה„צאינה וראינה" החדיר והשריש את ההכרה היהודית המסורתית בתודעתם של פשוטי העם, תמימי הדרך, אשר לא זכו לשאוב את יסודות האמונה ממעיין התורה בעצמו. באמצעות הספר הזה יכלו להדק את הקשר שלהם עם אלוקי ישראל ותורתו, והוא אשר האיר להם את מחשכי גלותם המרירה והעניק טעם נעלה לחייהם מלאי הסבל והתלאות.

במרוצת השנים נודעה ל„צאינה וראינה" השפעה גדולה ביותר בעיקר על נשי ישראל, אשר חיבבוהו והעריצוהו עד למאוד, משום שבאמצעותו נפתח גם בפניהן פתח לעולמה הפנימי של היהדות, עולם שהיה נסתר מעיניהן עד להופעתו. במשך הזמן, ככל שיותר ויותר נשים עסקו בקריאתו ביום השבת, וככל שהשכילו להבין את

הדברים הכתובים בו, נוצר קשר הדוק בין האשה היהודיה לבין הספר, וקריאתו הפכה לכמעט חובה לכל אשה להגות בו מדי שבת בשבתו.

בבתי ישראל שבקארפאטורוס ומארמארוש נתקבל הספר על ידי האמהות היהודיות בשמחה גדולה והן אימצוהו לעצמן בחיבה יתירה, כאילו כל יצירתו לא היתה אלא בשבילן. מנהג הקריאה מדי שבת ב„צאינה וראינה" הפך להיות כאחת ממצוות היום שבלעדיו הורגש חסרון בטעמה של השבת. דורות על גבי דורות חונכו על ברכי ה„צאינה וראינה", בבתים רבים היו נראות הסבתא עם האמא והנכדה, ולעיתים גם הנינה, יושבות ומעיינות בספר בצוותא. אפילו אל העיירות והכפרים הנדחים ביותר שבחבל ארץ הקארפאטים חדר הספר וכמו בכל מקום אחר הפך להיות כחלק טבעי מהווי חיי השבת היהודיים.

אוירת רוממות שררה בבית בעת הקריאה ב„צאינה וראינה". בצד אחד ישב האב או הסב ובחן את בנו או נכדו בגפ"ת או בחומש, ולאחר שהנער הפגין את ידיעותיו והישגיו היה מעניק לו, כפרס, ממיטב הפירות שנקנו במיוחד לכבוד „שבת קודש", כשאותות הנחת ניכרים על פניו, ובו בזמן היתה האם היהודיה או הסבתא יושבת לצד בנותיה או נכדותיה ומתמוגגת עמן על הסיפורים שקראו מתוך ה„צאינה וראינה". שעות על גבי שעות היו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש יושבים כך ומתענגים בעונג שבת אמיתי.

דרשת הרב

השבת שבה דרש הרב בפני הקהל בבית המדרש, היתה השבת המרוממת ביותר מכל שבתות השנה. בדרך כלל נהגו רבני קארפאטורוס ומארמארוש לדרוש בשבת שובה ובשבת הגדול ובמשך כל שבתות השנה היו עיני היהודים צופיות אל השבת הזו. וכאשר הגיעה השבת ניכרה בעיירה תכונה גדולה. כבר מאמצע השבוע היה ענין דרשתו של הרב הופך לשיחת היום בפי הכל, וכך בציפיה דרוכה ובחוסר סבלנות היו ממתינים עד ליום השבת.

ובשבת עצמה, שעה קלה לפני פתיחת הדרשה, היה כבר כל בית המדרש מלא מפה אל פה, כל האנשים ישבו במקומותיהם, מי מעיין בספר ומי קורא תהילים, מי לומד בחומש ומי מעיין בגמרא, הצד השווה שבהם, שכולם ממתינים לבואו של הרב דמתא ומייחלים לרגע שיתחיל לומר את הדרשה. גם עזרת הנשים מלאה, כל הנשים הגיעו ואף הן ממתינות בחרדת קודש להתחלת הדרשה. והנה בא הרב. בבית המדרש

משתררת דממה מתוחה, ועיני הכל נשואות אל הרב הפוסע לכיון הבימה. הרב עולה על הבימה שלפני ארון הקודש, ובטרם יפתח בדרשה הוא מסתובב אל ארון הקודש ומתפלל תפילה קצרה. ההתרגשות מגיעה לשיאה, מעיני הנשים כבר נושרות הדמעות, וגם בין הגברים ניכרת תכונה מיוחדת. הרב מסיים את תפילתו הקצרה וחוזר ומסתובב אל פני הקהל, פעמים הוא חושב רגעים ספורים, ופעמים שהוא מתחיל מיד לשאת מדברותיו.

לשמע המילים הראשונות היוצאות מפיו קופא הקהל במקומו, הניגון שבו אומר הרב את הדרשה ודמעותיו הלוהטות הזולגות לו על זקנו המכסיף נוגעות עד לעומק הלב, הן חודרות פנימה יותר ויותר עד אשר מצליחות לפלס לעצמן דרך ולפלח אפילו את הלב הקשה ביותר. רבים מן הנוכחים מתחילים להרהר בתשובה, פה ושם נראות עיניים מוזילות דמעות, מעזרת הנשים נשמעות אנחות קלות וכבדות, האוירה נעשית יותר ויותר מרוממת, לבם של הכל כבר נשבר, כל מלה היוצאת מפיו של הרב נשמעת באוזן קשובה ונקלטת בלב נכון, יחידי הסגולה מקבלים על עצמם לצום כמה תעניות לעצמם, וכל הקהל מקבל על עצמו קבלות לתיקון המידות ולשיפור התנהגותו בין אדם למקום ובין אדם לחברו.

ימים רבים לא נשכח המעמד הנשגב הזה, רישומה של דרשת הרב נחרת עמוק בלב היהודים, ודי היה באחת לכמה חודשים כדי לחזק את עניני הרוח של הקהילה.

צאת שבת קודש

כאשר נטה היום לערוב והצללים הכבדים שהחלו לנטות ממערב למזרח כבר מכסים חלקים נרחבים מרחובות העיירה, היו היהודים מכונסים בבתי הכנסת לתפילת מנחה. מחלונות בית הכנסת בוקע קולו של החזן בנוסח המיוחד של מנחה של שבת, ובין פרק לפרק נשמע קולו של הקהל משיב אחריו קצובות, כאילו היו מקהלה, ברוך הוא וברוך שמו ואמן, מתוך הקול אתה שומע את הרוגע המיוחד המאפיין את היהודי לאחר יום המנוחה, ונדמה לך שאף אחד מהם לא עבר תלאות ולא סבל מאומה בששת ימי המעשה, ממש כבני מלכים.

בחוץ השמש כבר שוקעת, שעת בין הערביים ניכרת על פני כל היקום, במעט האור שנותר אפשר להבחין בלהקות הציפרים העושות את דרכן למקום מנוחתן, עצי השדה וההרים שבנוף מתעטפים בחשכה ונדמה כי גם פניהם מועדות למנוחת הליל, ובבית הכנסת יושבים יהודים ומסבים לסעודה שלישית ומזמרים בניגון מלא

כיסופין: „בני היכלא דכסיפין". עלטה יורדת על הכפר, פה ושם כבר נראים כוכבים המבשרים את צאת השבת, ובלב השמח ניבעים בקיעי עצבות, הנה השבת קרבה לקיצה ובעוד מעט קט נפרד מהנשמה יתרה ומשבת קודש יום חמדתו. בחלל הכפר נשמע קול שירה רווי געגועים: „ידיד נפש אב הרחמן", וככל שהחשכה משתררת והולכת מתחזק הד הגעגועים בקולות השירה: „ותיק יהמו נא רחמיך", „כי זה כמה נכסוף נכספתי", אט אט משתנה הקול והופך למתחנן: „הגלה נא ופרוס חביבי עלי", „מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם"...

שעת בין הערביים כבר חלפה, גם זמן בין השמשות תם וכלה והשבת יוצאת, אלה הם רגעי דנשקי שבת וחול בהדי הדדי, ברגע אחד יתפוס החול האפרורי את מקומה של שבת המלכה האצילית, ובלב הכבד עולה מחשבה כי עוד אפשר לחטוף משהו, ברגעים אחרונים אלה, כאשר אנו שרויים כבר בתוך החול הגס ניתן עדיין לחטוף מבט ולהציץ אל קדושת השבת המתרחקת והולכת, עוד קצת כוח, עוד מעט חיים ורוח, צידה לדרך ימות החול הקשים, כי השבת היא הנוסכת בנו את הכוח ומקיימת אותנו בששת ימי המעשה.

יושבים להם יהודים סביב השולחן ומפזמים להם ברגשות מעורבים את שיר המעלות, ונדמה כי הם מתכוונים לשיר כאן שיר פרידה לשבת האהובה עליהם העוזבת אותם לששה ימים. מסביב חושך ואפילה, צללים קודרים מכסים את כותלי בית הכנסת, אולם שונה הוא החושך ושונים הם הצללים מאלה של ימות החול, החושך אינו מפחיד והצללים לא מטילים אימה, הם רכים וענוגים ומלטפים בחיבה את היהודים הרוחניים שנפלו לידיהם. נעלה ונשגב הוא הרגע הזה, האורח הנכבד, אשר „נשמה יתירה" שמו, לוקח ברכת פרידה והולך לו לדרכו, למקום דיורו הראשון, מתחת לכסא הכבוד.

פרק עשרים ושלושה

ימי הסליחות והרחמים

אוירת הקודש של ימי הסליחות והרחמים הורגשה היטב בחיי היהודים בעיירה, בכל פינה ופינה ניתן היה לחוש בתכונה המיוחדת שאיפיינה את כולם לקראת הימים הנוראים. חזותם של האנשים השתנתה בחודש אלול, יראת אמת אחזה בפניהם הדאגניות וניכר היה עליהם כי יראים הם מאימת הדין הקרב ובא. אורח חייהם השתנה לבלי הכר, ההנהגות הטובות בין אדם לחברו ובין אדם למקום הוכיחו כי הם מחפשים עוד ועוד זכויות כדי לצאת זכאים במשפט וכדי לזכות להכתב בראש השנה ולהחתם ביום הכיפורים לחיים טובים.

השינוי ניכר ומורגש כבר מערב ראש חודש אלול, כאשר לקראת שעת המנחה מתחילה תנועת אנשים לזרום אל בית הכנסת לתפילת יום כיפור קטן. שלא כמו בכל ערב ראש חודש, הפעם כל הציבור משתתף בתפילה, תלמידי חכמים, סוחרים, בעלי המלאכה ואיכרים - כולם עוזבים את מלאכתם, בבית המדרש, בחנות, בבית החרושת ובשדה וממלאים את הרחוב היהודי בדרכם לבית הכנסת, כולם ממהרים, אף אחד לא רוצה לאחר. קולו הבכייני של השליח ציבור מעורר את המתפללים, כל אחד מתפלל בהתלהבות ובכוונה גדולה והדברים יוצאים מתוך לבו.

בחודש אלול בית הכנסת הומה אדם מעלות השחר ועד לאחר חצות הלילה, מנין נכנס ומנין יוצא, כולם מתפללים בכוונה גדולה, גם אלה שבכל ימות השנה אינם מקפידים על כך. המאחרים לבוא אל התפילה מקדימים עתה וכולם קשובים לחזרת הש״ץ אף אדם אינו משיח עם חברו, אפילו אלה שאינם נזהרים בכך בשאר הימים. אנשים שמחמת קושי פרנסתם אינם מקפידים על תפילה בציבור נראים עתה בין מתפללי הקבע במניני שחרית, מנחה וערבית, אחרים המזדרזים לקפל את תפיליהם ולצאת מיד לאחר קדושא דסידרא, ממתינים עתה עד לסוף התפילה, ובדריכות יתרה הם מצפים לשמע קול שופר ולאמירת „לדוד ה׳ אורי וישעי״. גם לאחר התפילה נשארים המתפללים במקומם לאמירת פרקי תהילים, אל העמוד ניגש שליח ציבור ובקול נוגה מתחיל לומר: „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים״ והציבור אומר אחריו מלה במלה בכוונה ובהתעוררות. אחרים משלימים את ה„חוק לישראל״ או את

המעמדות של אותו יום, ואף לאחר שרוב המתפללים עזבו את בית הכנסת נותרים אנשים וביניהם גם בעלי בתים פשוטים שאינם מצויים תדיר בבית המדרש ופותחים ספר ולומדים לצד תלמידי החכמים. בין מנחה לערבית ולאחר תפילת ערבית עד לשעות המאוחרות של הלילה מלא בית המדרש בבני אדם שהתפנו מעבודתם ובאו ללמוד תורה קצת יותר מזמנם הקבוע בכל ימות השנה.

וברחוב, אנשים מרבים במתן צדקה, אפילו אלה המתקשים בכך מחמת דלותם, הסוחרים למיניהם מכלכלים את מעשיהם ביתר זהירות לבל יכשלו, חלילה, באיסור כלשהו, בין לקוח ללקוח נוטלים הם את ספר התהילים הפתוח לפניהם כדי להספיק ולומר עוד קפיטל, אחרים מחפשים כיצד לעשות חסד עם נזקקים, פה ושם נראים זוג אנשים יריבים שהשלימו ביניהם משוחחים באחווה ורעות, ישנם גם העושים את דרכם לקברות הצדיקים שבבית העלמין בעיירה או בעיר הקרובה, וחסידים נוסעים אל הרבי לקבל את ברכתו לקראת השנה החדשה.

ובבית, מקפידים יותר שלא לבוא לידי כעס, לדבר רכות עם בני הבית, מכשירים כלים שנטרפו ושואלים את הרב שאלות של בשר וחלב שלא נפתרו עדיין, עקרת הבית ממהרת להשיב לשכנתה את הקמח והשמן שלותה ממנה, בעל הבית מחפש במגירותיו אם לא נותרו לו שטרי חוב, נדרים ונדבות שלא פרע עדיין, יחידי סגולה מקבלים על עצמם לצום בימי שני וחמישי והמדקדקים במצוות לוקחים את התפילין והמזוזות לבדיקה אצל סופר סת״ם ירא שמים.

סופר הסת״ם עשה את מלאכתו לשם שמים, על אף שהיה מתפרנס ממנה לא ראה במלאכתו מלאכה פשוטה כשל כל בעלי המלאכה האחרים אלא מלאכת שמים. ואמנם, על פי רוב, נחשבו סופרי הסת״ם בעיני הציבור כאנשים חשובים, כאלה המכהנים בכהונה רמה ונשגבה כמו״ץ או שו״ב. את עבודתו היה עושה בביתו, שם היה מייחד לו מקום באחת מפינות הבית ובה ישב וכתב ספרי תורה ופרשיות לתפילין ומזוזות, הגיה ספרי תורה שנפסלו, השחיר בתים ורצועות וכיוצא באלו.

הנשים הצדקניות

גם הנשים נטלו חלק בהכנות ליום הדין, האם היהודיה אשר חלק נכבד מהווי החיים שלה היה אמירת תהילים בדמעות שליש, היתה מרבה בתחנונים בימים אלה. האם היהודיה אשר גידלה דורות דורות של תלמידי חכמים, בחורי ישיבה יקרים, בעלי בתים בעלי שאר רוח ואנשי עמל כפים אשר דקדקו במצות קלות כבחמורות, והסבתות הזקנות אשר התהלכו כל ימות השנה עם הסידור וספר התהילים ועם

ה„צאינה וראינה" בידן לא נחו ולא שקטו בחודש אלול. חדורות אמונה והכרה עמוקה בערכם הקדוש ובסגולתם המיוחדת של הימים הנוראים היו האמהות היהודיות עוסקות באמירת הרבה תחינות ובקשות לימי הסליחות והרחמים כשהן מסיימות את כל התפילות לאותו היום ואף „גונבות" מעט מיום המחרת.

אפילו נשים שלא היו בקיאות באמירת התפילות והתחינות היו מתאמצות לאמרן. הללו היו מתאספות סביב הרבנית או אשה חשובה ומשכלת וביקשו ממנה להקריא בפניהן את הסליחות בקול רם, ואחריה היו כולן עונות בלחש, בכוונה גדולה ובעינים מלאות דמעה.

את זמנן הפנוי ניצלו נשות ישראל, מלבד לאמירת הסליחות והתחנונים, גם לקיום מצוות חשובות כחלוקת צדקה ומתן בסתר ומעשי חסד. פה ושם נראתה אשה אצה בחשאי לספק חלב טרי למשפחה עניה ברוכת ילדים, אשה אחרת נראתה כשהיא נושאת שקית קמח חיטה, שיפון או תירס לביתה של אלמנה נזקקת, גם הבנות היו עסוקות בעשיית חסד, בשליחותה של האם היו יוצאות להביא כמה תפוחי אדמה ומנה יפה של בשר לכבוד שבת ויום טוב או יין לקידוש לאדם עני, הכל פתחו את הלב ורוקנו את המחסנים לטובתם של האנשים הנצרכים, הכל חפצו בזכויות נוספות עמם יוכלו להתייצב ביום הדין.

געגועים אל הקיץ החולף

ימי אלול מבשרים לא רק את בואו של יום הדין אלא גם את תום תקופת ימי הקיץ היפים ואת בואו של הסתיו האפרורי אשר יביא בעקבותיו גם את החורף הקשה. הלב מתכווץ למראה השמש המאחרת לזרוח ולנוכח הצינה החודרת משעות בין הערביים. אלה הם הסימנים הראשונים והכל יודעים כי זוהי התחלה שיש לה המשך. עננים מכסים חלק מן הרקיע הכחול, וחום השמש נמוג והולך, הכל מחליף צבע, הירוק הופך לצהוב, הרוחות החרישיות המנשבות להן מצפון מטלטלות את העלים של עצי הפרי המצהיבים והם נושרים להם אט אט, עוד מעט קט וענפי העצים היפים והמהודרים יתערטלו מן העלים לחלוטין.

העצים אינם היחידים המשנים את צורתם, גם שיחי הפרחים מזקינים והירק שבגן מחוויר גוון, הצמחים למיניהם מתכמשים ומכופפים את קומתם והדשא שעל פני השדה מעלה יובש, הכל נעשה צהוב וחד־גוני. הימים מתקצרים יותר ויותר והלילות מתארכים, הקור הסתוי המשתלט על האויר מבריח את ציפורי הקיץ מקניהן שמתחת לגגות הבתים, בחושים הבריאים שנתן בהן בורא עולם הן חשות בחורף

הממשמש ובא, בקור העז ובשלגים הנוראים, הן פורחות להן ויוצאות מכאן בלהקות ענק אל הארצות החמות ומותירות אחריהן אוירה עצובה. אחריהן באות להקות של ציפורי־חורף, הן כבר מתמקמות במקומן ומטיילות להנאתן ומוסיפות לאוירת הקדרות המבשרת לכל כי אכן החורף והכפור כבר קרובים ממש.

כל אלה מוסיפים נופך כבד לאוירה הרצינית של חודש אלול ומהווים מעין תזכורת למה שצריך לבקש בימים הנוראים, על חורף קל, שיהיה די מזון ועצים להסקה, שיהיו לכל אחד בגדים חמים כפי הצורך ושהשמש תזרח ותרפא בקרניה החמות את מכות הכפור החורפיות.

מנהג קדום היה בישראל לעלות לציוני צדיקים ולהשתטח על קברי אבות ולומר פרקי תהילים, לשפוך שיח ולהפיל תחינה לפני שוכן מרומים ולבקש משוכני ארץ החיים שימליצו טוב על היהודים ויעתירו בעדם לפני א־ל מלא רחמים שישמע אל תפילתם ויתן להם את מבוקשם, לחיות חיים טובים ומאושרים ולהגאל בגאולה שלמה מן הגלות המעיקה ומשעבוד מלכויות הרשע.

בימים אלה נראו יהודים, אנשים ונשים, זקנים ונערים, העושים את דרכם, ברגל או בעגלה, מכפר לכפר ומישוב לישוב, כשספר התהילים מונח מתחת לבית שחיים, אל בתי העלמין לפקוד את ציוני הצדיקים וקברי אבות. באותם הימים אף אחד, אפילו הפסימי ביותר, עדיין לא העלה במחשבתו איזה גזר דין מר ונמהר נגזר על ראשם של בני קהילות קודש אלה. מי מילל ומי פילל כי סופם להגלות למחנה ההשמדה באושוויץ, לעלות שם על המוקד, למות בארבע מיתות בית דין ולמסור את נפשם על קידוש השם? אף אחד לא יכול היה להעלות על דעתו ולתאר לעצמו כי לבניהם ולצאצאיהם - שארית פליטת החרב הנאצית - לא תהיה הזכות לעלות ולהשתטח על קברותיהם.

ההשכמה לאמירת הסליחות

רובו של חודש אלול כבר חלף ועבר לו, בשבועות האחרונים עשה כל אחד מאמצים לשיפור מעשיו כפי כוחו, כל אחד השתדל לצבור עוד ועוד זכויות, אולם אף אחד אינו יכול להתייצב בפני המלך למשפט בבטחון גמור, כי „אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", הכל יראים וחוששים מגזר דינם, הכל חפצים לשוב בתשובה להזדכך ולהטהר ולבוא נקיים לגמרי לעת אשר כל באי עולם יעברון לפני הדיין כבני מרון, הכל מצפים וכמהים לבואם של ימי הסליחות הנשגבים.

ליד בנין עירית מונקאטש לכוון חצר האדמו"ר

השחר טרם הפציע, עלטה כבדה עוטפת את פני כל היקום, המראה הסתווי העצוב מחדד את אוירת המתח השוררת ברחוב. תריסי הבתים מוגפים עדיין כהלכה שעה שנשמע קולו של הגבר קורא, אות הוא לכל כי השחר קרב ועל היהודי להתגבר כארי להשכים ולהתנער משנתו ולהתרומם מיצועו, ללכת לבית הכנסת ולומר סליחות.

נבעת קמעא ומרוגש הרבה פוקח היהודי את עיניו, מאזין לקולו של השכוי ומזדעק בתוככי לבו: מאוחר כבר, זריזות. . . חיש מהר רוכן הוא לעבר הגיגית, נוטל מתוכה את ספל המים המוכן לו מאמש לנטילת ידים שחרית, נוטל את ידיו ותוך כדי שיפשוף פיו ועיניו האחוזות שינה אומר הוא בכוונה גדולה: „מודה אני". כחלוף רגע אחד עומד הוא לבוש בבגדיו, ניגש אל מקום תנומתם של ילדיו מקיץ אותם משנתם ולוחש להם באוזניהם: הגיע הזמן, עליכם לקום ולבוא עמי לבית המדרש לאמירת סליחות.

בידו האחת נושא הוא את נרתיק הטלית ותפילין, ובידו השניה מחזיק הוא בבנו הצעיר, נועל את הדלת, לא לפני שינשק בחיבה את המזוזה כמובן, יוצא אל הרחוב ובצעדים זריזים ממהר הוא לבית המדרש. תנועה עירנית ניכרת ברחוב היהודים בשעת לפנות בוקר, מן הסמטאות והמבואות האפלים נשמעים צעדי אנשים ונקישות שיניים מחמת צינת הליל, מרחוק נראות מגיחות מתוך האפילה דמויות של אנשים הנושאים עמם מנורת נפט המאירה להם מבעד לשמשתה המפויחת את הדרך החשוכה, על כתפיהם נושאים הם מגבת והולכים אל המקוה. בניהם הרכים עושים צעדים אחרי האבא עד למקוה, ומשם הולכים הישר אל בית המדרש.

מועד אמירת הסליחות קרב, אנשים שבים מן המקוה בזה אחר זה, כולם מתאספים בבית הכנסת, לפני העמוד מתייצב הבעל־תפילה, ובקול חוצב להבות קורא הוא: „אשרי יושבי ביתך". כשקולות הקהל האומרים את פסוקי „אשרי" בכוונה גדולה נמוגו מעט, מסיים החזן „ואנחנו נברך קה" ומתחיל לומר קדיש בניגון של הימים הנוראים. הקהל פותח באמירת הפיוטים בכוונה ובהתלהבות גדולה, נוסח אמירת הסליחות מתנגן בפיו של כל אחד וממלא את חלל בית הכנסת. המילים „הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך" מתפשטות בכל בית הכנסת, הרבה גניחות ואנחות, אוי . . . אוי . . . הסליחות נוגעות עד ללב, הפסוקים והפיוטים מרככים את השאננות, קליפה אחרי קליפה נופלת, מכסה אחרי מכסה מוסר, הלב מתחטא ומתלבן, אש יוקדת מתלקחת בו, ומן העיניים ניגרות דמעות חמות, הן נושרות על הלחיים ונוטפות משם הישר אל דפי ספר הסליחות המיושן, הספר שספג, במשך השנים, נאדות שלמים של דמעות.

אמירת הסליחות מסתיימת, החזן אומר קדיש, וכל אחד חש בלבו תחושת הקלה, עומס העוונות הוקל קמעא וכנגד זאת באה התקרבות יתר לבורא עולם. הלב בטוח שהתפילות התקבלו ומלא ציפיות ותקוות כי לקראת יום הדין יצליח להזדכך ולהטהר לגמרי ולצאת זכאי מן המשפט ולהתברך בשנה טובה ומתוקה ובמילוי כל משאלותיו לטובה.

עת האסיף

סוף השנה הוא זמן האסיף, בחודש אלול ממהרים בני הכפרים לאסוף את יבוליהם מן השדות הפוריים, לפני בוא ימות הקור והחורף העלולים להשמידם.

אנשים יוצאים לשדותיהם וקוטפים את התירס מן הקנים, קוצרים את קני התירס המיועדים למאכל הבהמות בימי החורף, ומעמרים אותם עמרים עמרים. גם את הפסולת אוספים מן השדה ומפזרים אותה ברפתות. אחרים חופרים באדמתם ומוצאים מתוכה את גידולי תפוחי האדמה, מלקטים את השעועית, אוספים את הדלעות ואת תנובת העגבניות והמלפפונים ושאר הירקות.

מחזה מעניין ומושך את העין מתרחש בימי האסיף הללו, חוצות העיירה סואנים מעגלות המשא העמוסות לעייפה ביבולים מכל הסוגים, רתומות לעול שוורים מפוטמים העושים את דרכם מן השדות אל הבתים ומן הבתים אל השדות, וחוזר חלילה. את הפירות והירקות, הדשא החתוך וחבילות הקש מעבירים למחסנים מיוחדים המשמרים את המזון לתקופת החורף.

אט אט מתרוקנות השדות, הצמחים נעלמים מן העין ורק שיירים של ירק נותרים פזורים על פניהן והבהמות היוצאות להן, לעת עתה, חופשי לרעות בשדות הללו ומשביעות בהן את רעבונם כאוות נפשם, בטרם יבואו הימים הקרים והכפור והגליד יכסה את הכל במעטה לובן.

בימים אלה של האסיף הפוגעים בימי הסליחות והרחמים, היו בני הכפרים טרודים בעבודות העונה בשדות ובני העיר במסחרם, אולם, עם כל זאת, לא הסיחו את דעתם מיום הדין הקרב ובא. תקיעת השופר בסיומה של תפילת שחרית הדהדה היטב באזנו של כל אחד, והזכירה לו עד כמה קרוב יום הדין וכמה עליו להרבות בזכויות לקראתו. ואמנם, למרות העיסוקים הרבים, היה כל יהודי מוצא לעצמו את הפנאי לעסוק במעשי צדקה וחסד ולהוסיף עוד זמן ללימוד התורה מעבר לקביעת העיתים בכל השנה.

פרק עשרים וארבעה

בעל תפילה לימים נוראים

לקראת הימים הנוראים היו ראשי הקהילות בקארפאטורוס ומארמארוש מחזרים אחרי בעל תפילה הראוי להיות שליח ציבור לתפילות ראש השנה ויום הכיפורים. הדבר לא היה פשוט כלל ועיקר, מפני שבמקומות אלו נהגו להדר במינוי אדם המפורסם כתלמיד חכם וירא שמים ובעל כל המעלות המנויות בשולחן ערוך בהן צריך להיות מעוטר בעל תפילה בימים הנוראים. ולא בכדי נהגו כך, בני הקהילות הקדושות השיגו מדריגות חשובות בימים אלה והרגישו בליבם באופן מוחשי את נוראות הימים הללו. לקראת יום הדין היו האנשים ממש רועדים מאימת יום הדין, ובלבם התעורר רצון כנה לתשובה ומעשים טובים, ובשל כך הם חפצו למנות להם בעל תפילה הראוי להיות שליחם בימים הקדושים, אשר יעמוד ויתחנן בלב נשבר ונדכה לפני שוכן מרומים ויעורר את הציבור לחרטה על העבר וקבלה על העתיד.

גם הקהילות הגדולות בקארפאטורוס ומארמארוש אשר מצבה הכלכלי של קופתם איפשרה להם לשכור חזנים מודרניים ומקצועיים מפורסמים וידועי־שם, ביכרו את הבעל תפילה המסורתי הפשוט התלמיד חכם הגדול והירא שמים המופלג המלא מצוות כרימון. גם אם יכלו להרשות לעצמם להתהדר בחזן מומחה, בעל קול נאה וכושר מוסיקלי המתמחה במשיכת מלים וסלסולי פסוקים, העדיפו לבחור חזן על פי השולחן ערוך. על פי רוב שימשו בתפקיד זה השוחטים והמלמדים אשר קיבלו בתמורה תוספת למשכורתם המצומצמת.

בקהילות אלה לא עמדו כלל ועיקר על הנוסח השגור בפיו של החזן, גם לא עמדו על כך שהמנגינות שלו יהיו מוכרות לציבור, את העיקר ראו בכך שקולו ערב ופרקו נאה ודעתו מעורבת עם הבריות. תפילותיו שנאמרו מתוך מעמקי לבו בכוונה אמיתית השאירו רושם עז על כל המתפללים, ובמיוחד על הנשים והילדים. בעת שהקהל עמד בתפילה בקשב רב לחזן, היו כולם שוכחים מסבלם, כל הדאגות נעלמו כלא היו, וכשסיימו את התפילה רווחה התחושה בלבו של כל אחד כי אכן תפילותיו התקבלו.

בעלי נוסח ומלחיני ניגונים

להלן נתאר את תולדות חייהם של שליחי ציבור, שהיו אב־טיפוס לבעלי תפילה ברחבי קארפאטורוס ומארמארוש. ניגוניהם של אותם בעלי תפילה, הפכו במרוצת השנים, לנחלת שליחי ציבור רבים, ולמעשה, עד היום רבים מן הניגונים מושרים עדיין, בימים הנוראים, בשבתות ובחגי ישראל, בבתי הכנסת ובבתי המדרש ובחצרות האדמו"רים הנמנים על יוצאי חבל ארץ הקארפאטים. בשעה שמנגנים את לחניהם של שליחי ציבור הללו, עולה בזכרוננו דמות דיוקנם של אותם בני עליה והקהילות המפוארות שבהן שימשו כבעלי תפילה, קהילות שאבדו ואינם.

אחד מן מבעלי התפילה המפורסמים ביותר היה רבי יצחק מאיר לאנדא, אשר נודע גם כתלמיד חכם מופלג. ר' איטשה מאיר נולד בשנת תרל"ד (1874) לאביו רבי משה דוב לאנדא, רבה של ווערעצקי וזכה להתחנך על ברכיו לתורה ויראת שמים. בהגיעו לפרקו נשא לאשה את בתו של רבי ישראל שלום טויב מבערעגסאז, מנכדי האדמו"ר מקאלוב, ולאחר שישב כמה שנים בבערעגסאז, העתיק את דירתו בשנת תרס"ו (1906) לעיר חוסט והקים בה בית מדרש אותו ניהל והנהיג בעצמו.

במשך שנים רבות כיהן כרב דחברת „תפארת שבת", אשר נוסדה עוד בימיו של המהר"ם שי"ק בקהילת חוסט, ובמשך שנים רבות שימש בה כמגיד שיעור ואף דרש בה דרשות בפילפולי הלכה וחידושי אגדה.

בבואו לחוסט נתמנה רבי איטשה מאיר לבעל תפילה בבית המדרש הגדול של הקהילה, מקום תפילתם של נכבדי העיר, בני עליה, חסידים ואנשי מעשה, ובתפקיד זה שימש במשך כשלושים ושמונה שנים, עד לחורבנה של קהילת חוסט המפוארת בימי מלחמת העולם השניה.

רבי איטשה מאיר נשא את תפילותיו בקול נעים, במתיקות וברגש, והיה סוחף אחריו את כל הקהל ומעורר את ליבם לעבודת ה'. נוסח תפילתו היה מקורי משלו, מלא ערגה וגעגועים, בלחניו הנהדרים והערבים ובניגוניו מלאי הכיסופין והשתפכות הנפש, אותם היה שר בפרקי תפילה מסויימים כשהוא מסתייע, בחגים ובימים הנוראים, במקהלת נערים, היה פורט על נימי הרגש העדינים ביותר, באותה עת היה הקהל מתנשא ומתרומם לעולמות אחרים, אנשים חשו כיצד הם מתעלים למדרגות נעלות ונשגבות של רוממות הנפש.

כאשר הובל רבי איטשה מאיר מן הגיטו בחוסט אל תחנת הרכבת בדרכו האחרונה למחנה המוות באושוויץ, הבחין חברו הטוב, רבי יעקב יחזקי' גרינוואלד,

רבי יצחק מאיר לאנדא
רב דחברת „תפארת שבת" והבעל תפילה בבית המדרש הגדול בחוסט

אחיו של בעל „ערוגת הבושם", כי הוא לבוש בקיטל וטלית מתחת לבגדו העליון. למראה הדבר התבטא רבי יעקב יחזקי' ואמר: „רואה אני שר' איטשה מאיר יודע לאן מובילים אותנו".

ביום א' דחג השבועות תש"ד הגיע רבי איטשה מאיר לאושוויץ, ומיד לאחר מכן מסר את נפשו על קידוש השם יחד עם בני קהל עדתו.

מלחין יצירות וניגוני הוואלכל

הבעל תפילה המפורסם ביותר באזור מארמארוש היה ר' בעריש הורוויץ, ששימש בקודש כשליח ציבור בקהילת אויבער־ווישעווע, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. ר' בעריש, אשר שימש כשו"ב, נודע ברבים כלמדן גדול וירא שמים, בעל מדרגה וחסיד מובהק.

שמו של ר' בעריש הורוויץ יצא לתהילה הודות לכשרונו המוסיקלי הגדול וידיעותיו המפליגות בכל תחומי המוזיקה. לחניו ויצירותיו המפורסמות זכו לעלות על שולחנם הטהור של רבים מגדולי האדמו"רים במדינה. מדי שנה היה ר' בעריש מלחין „ניגון שולחן" אשר הורכב מכמה בבות, ואף הלחין ניגונים מיוחדים לחצרותיהם של אדמו"רים רבים, שהמפורסמת שבהם היא חצר סיגעט, אותם נהגו החסידים לשיר בהתכנסויותיהם השונות. ניגוניו נשאו, בדרך כלל, אופי לירי, וכולם היו מלאי רגש והשתפכות הנפש כאשר המוטיבים המרכזיים בהם התבססו על נימות מן השירה העממית של בני רומניה הידועה בכינויה: „וואלכעל".

לחניו של ר' בעריש השו"ב שימשו בעלי תפילה רבים וביניהם גם גיסו ר' איטשה מאיר לאנדא, הבעל תפילה מחוסט אשר קיבל מיצירותיו ושר אותם בתפילת הימים הנוראים. ברבות השנים הפכו המארשים והנגינות של ר' בעריש הורוויץ לנחלת הכלל, ועד לימינו נוהגים לשיר אותם במקומות רבים. הניגונים הללו מעוררים בלב נוסטלגיה וזכרונות על תקופת הפאר של החיים היהודיים התוססים בחבל ארץ מארמארוש.

דרשת הרב לפני תקיעת שופר

כנהוג בהרבה מקהילות ישראל מקדמת דנא, היו רבני הקהילות בקארפאטורוס ומארמארוש נושאים דרשה מוסרית לפני תקיעת שופר.

ר׳ בעריש הורוויץ, שו״ב באויבער־וישעווע

לאחר סיום תפילת שחרית וקריאת התורה, היה הרב עולה על הבמה לשאת דברי התעוררות, הקהל נעמד על רגליו באימה וביראה ובדריכות רבה מצפה לתחילת הדרשה. הרב מרים את קולו הצרוד קמעא מן המאמץ של הסליחות ותפילות היום, ופותח בקריאה נרגשת: „שובה ישראל עד ה׳ אלוקיך״. . . חרדה גדולה נופלת על הקהל לשמע דבריו, לבו של כל אחד מתחלחל ומהרהר: עד מתי? מה יהיה? הרב דורש מכל אחד ואחד לערוך את חשבון הנפש שלו, להתעורר מקול השופר ולקבל על עצמו תשובה בלב שלם. דבריו נוקבים בעצמות כגחלים לוחשות, דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב וק״ו בשעה קדושה כל כך, הגוף מצטמרר, חלחלה עוברת באיברים, הלב מתמלא חרטה ומתעורר לתשובה, וכך, מתוך התעלות של אמת, מגיעים אל רגע השיא, לתקיעת השופר.

התוקע מברך בקול רם ברטט ובזיע: „ברוך וכו׳ אשר קדשנו במצוותיו וצונו לשמוע קול שופר״, והקהל המתכוון לצאת בברכתו עונה אחריו ברעם אדיר: „אמן״ בכוונה עצומה. לאחר שכילה את הברכות פותח המקריא ואומר: „תקיעה״, הלב בוער כלהבה גדולה, זהו, זוהי השעה שעלי לעשות תשובה, להתחרט על העבר ולקבל על עצמי לעתיד...

אוירת המתח והרצינות לא פגה לאחר תקיעת שופר, אנשים מכונסים בתוך עצמם מטים אוזן ומקשיבים לתפילתו של החזן: „הנני העני ממעש״ וכו׳ „ותגער בשטן לבל ישטניני״, רגעים מרגשים, אנשים מעפילים לפסגות שלא זוכים להם בכל ימות השנה, ובתוך המתיחות הזו מתחילים את התפילה בלחש. ההמולה הגדולה ששררה כאן מקודם נמוגה, דממה חרישית אופפת את בית המדרש, רק קולות בכי חרישיים ואנחות שקטות מעורבים בקול ציוצי הציפורים, נשמעים בחלל.

הרב מסיים את התפילה בלחש, ובעל תפילה פותח בחזרת הש״ץ. הקהל אחוז התרגשות עצומה כאשר מגיעים ל„ונתנה תוקף״ הממחיש באופן מוחשי ביותר את נוראותו של היום, אנשים נתקפים פחד ואימה: „ותחתוך קצבה לכל בריותך״, „בראש השנה יכתבון״, „כמה יעברון״, „מי ימות, מי בקצו ומי לא בקצו״, „מי בחרב״ ו„מי במגיפה״, אנחות כבדות פורצות מן הקהל ומעזרת הנשים נשמעות בכיות וצעקות רמות, איזה פחד, איזו אימה.

למרות שהאנשים היו אחוזי פחד ואימה עד לרעד ממש, אף אחד לא נפל בזרועות היאוש, אלא להיפך. דוקא הפחד הנורא שעורר לתשובה שלימה עורר גם את התקווה והבטחון בקב״ה שיגזור גזר דין טוב על כולם, הרגשת הרוממות הגדולה גירשה את העצבות והדאגה, ומיד לאחר סיום „ונתנה תוקף״, השתנתה האוירה בבית

הכנסת. המתח פג ואוירה שמחה ועליזה שררה בכל, הקהל החל לשיר את הקטע „אין קצבה לשנותיך", במנגינת לכת ופני האנשים התבהרו כשבת־שחוק נסוכה על פניהם. וכך הלב מתחיל להתרונן, סמוך ובטוח בקב"ה שידון אותו לכף זכות, שרים „ויאתיו כל לעבדך" ו„לעדי עד ימלוך", ובקול אדיר שאגו: „היום תקבל ברחמים וברצון את תפילותינו". וכאשר יוצאים מבית הכנסת כולם שמחים וצוהלים ומאחלים איש לרעהו שנה טובה ומבורכת.

מסתופפים בצל האדמו"ר

חסידים רבים נהגו לנסוע לחצר החסידות אליה השתייכו כדי לשהות במחיצתו של הרבי בימים הנוראים. החסידים בקארפאטורוס ובמארמארוש נסעו לויז'ניץ, ספינקא, נדבורנה, סיגעט, סאטמאר, מונקאטש, קאסאני, חוסט ועוד, איש על מחנהו ואיש על דגלו.

היו חסידים מובהקים שבשום פנים ואופן לא רצו להשאר בביתם בראש השנה וביום הכיפורים. בלבם הם הרגישו חובה לשהות ולהתפלל במחיצתו של הרבי. חסיד אשר טעם פעם אחת את טעמה של התפלה בצוותא עם הרבי והמוני חסידיו וסתם אנשים יראי שמים, התקשה לוותר על המעמד הנשגב בשנה שלאחריה. שם הלב מתעורר יותר ויותר לתשובה, בקרבתו של הרבי אני מקבל על עצמי יותר ויותר קבלות לעתיד, כיצד אחמיץ את ההזדמנות לראות את הרבי בעבודת ה' שלו ואיך לא אשמע כיצד הוא מתפלל בהתלהבות בימים קדושים אלה - היה החסיד מנמק את רצונו לנסוע לחצר האדמו"ר ולעזוב את אשתו עם ילדיו לבדם בבית, בראש השנה ויום כיפור.

הנסיעה אל הרבי בימים ההם לא היתה מן הדברים הקלים, לשכור עגלון לצורך הנסיעה עלה הון רב וכמעט כולם היו עניים מרודים שהתקשו לפרנס את בני ביתם. זקני החסידים התהלכו כל חודשי הקיץ בחיזור אחר מעט כסף לנסיעה, אולם במקרים רבים לא הצליחו להרוויח אף פרוטה לצורך זה, ליבם הרחום לא הרשה להם לבקש עזרה מבניהם העניים שהתקשו בעצמם לכלכל את משפחתם הגדולה ומאין ימצא הכסף להוצאות הדרך? מה עושים איפוא? אולם הרצון וההשתוקקות להמצא בחצר הרבי בימים הנוראים גוברים על כל הקשיים, אם אין עגלה יש רגליים, ולמרות כל הקושי הכרוך בהליכה רגלית הם לא נרתעו מכך. יהיה גילו מבוגר ככל שיהיה, נוטל הוא את תרמילו ואורז בו את בגדי החג שלו, טליתו ותפיליו, לחם תירס ומעט גבינה, את הנעליים והמגפיים הוא קושר לירכתי התרמיל, מניחו על כתפו ויוצא אל הדרך ברגל עם חבורת חסידים או לבדו.

קשה לתאר את השמחה הגדולה שהציפה את כל חדרי לבו של החסיד בעת שהסתופף בצלו של הרבי. משב רוח רענן נושב בכל איבריו הכואבים מתלאות וטלטולי הדרך עם הגיעו לחצר האדמו"ר. כאן, בחצר, הוא מתהלך במצב רוח מרומם, הוא חי בעולם אחר לגמרי ושוכח את מצבו הכלכלי הירוד ואת הסבל והיסורין שהיו מנת חלקו בכל ימות השנה, הכל נעלם כלא היה. כאן הוא פוגש בחברים וותיקים מן הישיבה ומעלה עמם ביחד זכרונות וורודים מימים עברו, כאן הוא פוגש בידידים ומכרים, באנשי מעשה ובזקני החסידים המשפיעים עליו שפע של חסידות לוהטת, הוא מאזין לסיפורי המופתים שבפיהם, על צדיקים נסתרים, על ראשוני החסידות ואבותיה, על הבעש"ט וחבורתו ועל הנסים הנסתרים והגלויים והנפלאות שאירעו עמו. האש החסידית המחממת את לבו במשך השנה יוקדת ומרתיחה את כל איבריו הקפואים, מיישרת את גבו השפוף, זוקפת את קומתו הרצוצה ומרימה את ראשו המושפל. כאן הוא צובר כוחות, כאן הוא ממלא את נפשו ברוחניות, כאן שואב את הכוח להמשיך הלאה.

חלוקת השיריים מהרבי

לאחר שסיימו את תפילת ראש השנה בבית מדרשו של הרבי והכל איחלו זה לזה: „לשנה טובה תכתב ותחתם לאלתר לחיים טובים", הקהל יוצא החוצה והולך לביתו לסעודת החג, והאורחים הולכים, מי לביתו של חבר ומי לאכסנייתו. הסעודה לא ארכה זמן רב, כולם הזדרזו לסיימה כדי שיוכלו להגיע מוקדם כמה שאפשר לבית המדרש על מנת לתפוס מקום טוב בסמוך לשולחן שבו ינהל הרבי את ה„טיש". סביב השולחן ישבו זקני וחשובי החסידים, ומעליהם עמדו האחרים, שורה על גבי שורה, עד כי נדמה היה שהעליונים עומדים על ראשיהם של התחתונים. הכל ממתינים בדריכות ומצפים לרבי שיכנס מחדרו המיוחד הסמוך לבית המדרש, יקדש על היין ויפתח בעריכת שולחנו הטהור.

הצפיפות והדוחק גוברים והולכים בעת שהרבי מתחיל לומר את ה„תורה". כל אחד חפץ לשמוע היטב את דבריו ולשתותם בצמא. בדריכות יתירה ובאוזן קשובה בולעים החסידים כל מלה ומלה היוצאת מפי האדמו"ר, כל אחד משתדל לשמר בזכרונו את הדברים באופן מדוייק כדי שלאחר ה„טיש" יוכל לשננם היטב ויוכל לחזור עליהם באזני החסידים, שמסיבות שונות נאלצו להשאר בבתיהם לימים הנוראים ולא יכלו לבוא לכאן.

לאחר שסיים הרבי לומר את דברי קודשו החל לחלק שיריים לכל העומדים מסביבו. ראשונים מקבלים זקני החסידים והחשובים שבחבורה, ולאחר מכן נדחקים

האחרים לחטוף משהו, כל אחד רוצה לטעום משיירי שולחנו הטהור של הרבי. כשנסתיימה חלוקת השיריים פצחו החסידים בשירה ובניגונים מענינא דיומא, וכך עלו ונתעלו יחדיו והסתופפו בצלו של הרבי עד לשעות המאוחרות של הלילה.

בעת עריכת השולחן ה„שני" נותרו בבית המדרש רק חסידים בודדים שלא יכלו לנתק את עצמם מן הצדיק, נפשם של יחידי סגולה נקשרה בנפשו של הרבי ועדיין לא שבעו דיים מדבריו הקדושים. בין הנשארים היו גם אברכים הסמוכים על שולחן חותנם, חתנים ופרחי חסידים, אשר עמדו דרוכים סביב כסאו של הרבי והאזינו לדברי החסידות היוצאים מפיו ולסיפורי צדיקים שסיפר. מעמד זה השאיר בהם רושם עז לכל ימי חייהם, וגם לכשהזקינו היו נזכרים בגעגועים בימים הטובים שעמדו לפני הרבי ושמעו מפיו ממש סיפורי נפלאות.

ניגוני חצרות האדמו"רים

ניגונים חסידיים אין־ספור הולחנו בחצרות האדמו"רים. בימים שבהם המתה החצר מחסידים היתה האוירה הקדושה יוצרת מאליה את הניגונים, החסידים רק השלימו את המלאכה כאשר הוציאו אותם מן הכוח אל הפועל. אותם הניגונים הטהורים שימשו את בעלי התפילה בבית מדרשו של האדמו"ר בפיוטים של תפילות שחרית ומוסף בימים נוראים, ומשם הפיצו אותם החסידים לכל מקומות מושבותיהם.

נהוג היה בעיר מונקאטש ששני חזני הקהילה, ר' וואלף בראווערמאן -חזן בית הכנסת העירוני, ור' חיים יוסף אידר - חזן בית המדרש הגדול, היו אוספים קבוצת אנשים ומקימים מתוכה מקהלה. את המקהלה היו מכינים לקראת הימים הנוראים ומלמדים את חבריה לחנים וניגונים חדשים אותם היתה המקהלה שרה בבית מדרשו של הגה"ק רבי חיים אלעזר שפירא, בעל „מנחת אלעזר" אב"ד מונקאטש. רבי חיים אלעזר היה, כידוע, בעל־תפילה נפלא, ופיהם של אלה אשר זכו לשמוע את נוסח התפילה שלו, ובמיוחד בימים הנוראים, מלא הלל ושבח על תפילותיו החמות אשר נאמרו על ידו במתק רב ובקול חוצב להבות אש.

כאשר כלו ימי החגים והחסידים השלימו את הכנותיהם לקראת היציאה לדרך חזרה לביתם, נכנסו אל הרבי כדי לזכות לשוחח עמו עוד פעם אחת לפני שובם הביתה ולהציע בפניו את בעיותיהם. כל חסיד נכנס לחדר ביחידות והגיש לאדמו"ר „קוויטעל", בו רשם את בקשותיו לעליה ברוחניות או להצלחה בפרנסה, לשידוך טוב לבנו או לבתו, או לרפואה שלמה לחולה במשפחתו, איש כפי צרכיו. לאחר שהגישו

ר׳ חיים יוסף אידר (עם המקל ביד –)
חזן בית המדרש הגדול במונקאטש

את ה„קוויטעל״ שוחח מעט עם הרבי על בעיותיו ומצוקותיו וביקש ממנו ברכה, עצה ותושיה לכל ענייניו.

לאחר שנפרדו מהרבי יצאו החסידים לדרך כשהם סמוכים ובטוחים שהרבי יפעל למענם והקב״ה יושיעם מכל מצוקותיהם, והנה ראה זה פלא, הדרך עוברת ממש בקלות, הגוף כאילו נושא את עצמו, הרגלים מתרוממות מאליהן וההליכה נעשית כל כך פשוטה וקלה. השהייה במחיצתו של הרבי בחגים כל כך השפיעה על הנפש, העלתה את המוראל עד שגם הגוף החלוש החליף כוחות והתגבר על כל קשיי הדרך.

יהודי קארפאטורוס ומארמארוש היו קשורים אל הרבי בכל ליבם ובכל נימי נפשם ונשמתם. לקראת הימים הנוראים השתוקק כל אחד ואחד לנסוע אל הרבי כדי לבקש ממנו שיפעל למענו ולמען בני משפחתו ישועות ורפואות. בתוככי ליבם היתה נטועה אמונה שרשית בכוחו של הרבי לפעול ישועות ולהמתיק גזירות קשות ורעות. ולאחר ששטחו לפניו את בעיותיהם ונטלו ממנה עצה וברכה היו בטוחים כי כבר נושעו ועתה תבוא להם הרווחה.

פרק עשרים וחמישה

חג הסוכות – זמן שמחה ועונג רוחני

חג הסוכות היה החג העליז והשמח ביותר במחוזות קארפאטורוס ומארמארוש. לאחר שפג המתח של הימים הנוראים וכל אחד הרגיש כאלו אבן כבדה נגולה מלבו, התהלכו האנשים ברעננות ובכוחות מחודשים ובתחושה של מחוסרי דאגה. לאחר שהשליכו את החטאים למצולות ה„ריקא" ו„הטייס" בעת אמירת ה„תשליך" וזרם המים סחפם הרחק הרחק אל מעמקי הים, התמלא הלב בתקוה ובטחון כי נתברך ב„פתקא טבא" לשנה החדשה. וכך, כאשר הם סמוכים ובטוחים שיצאו זכאים בדין ושנגזרה עליהם שנה טובה ומתוקה, היו היהודים יוצאים מן הימים הנוראים צוהלים ושמחים הישר אל חג הסוכות - זמן שמחתנו - ומוסיפים שמחה על שמחה, שמחה של מצוה, שמחה במצוות החג היחודיות, כאיגודם של ארבעת המינים באגד אחד המסמל את אחדותם של כל סוגי האנשים בעם ישראל, והישיבה בסוכה המסמלת את הקשר של עם ישראל עם הקב"ה בכל מצב שהוא, אפילו בגלות, קשר המתהדק באמצעות קיום מצות החג.

הציפיה לקראת חג הסוכות היתה יוצאת מגדר הרגיל, לא רק הנערים והילדים ציפו לבואו בכליון עיניים, אלא גם המבוגרים והזקנים וכל המשפחה כולה. זמן קצר לאחר תום צום היום הקדוש, היו כבר כל בני הבית עסוקים, עד למעלה מראשם, בהכנות לקראת החג, האב עם בניו הגדולים ניגשו למלאכת בניית הסוכה, האם ובנותיה נערכו למלאכת כיבוס בגדי החג והכנת התבשילים, העוגות והמעדנים, והילדים עסקו בהכנת הקישוטים לסוכה.

ולמחרת יום הכיפורים, מוקדם בבוקר, לאחר שסיימו את תפילת שחרית בהשכמה, קם קול שאון גדול ברחוב היהודים בעיירה. קול הלמות הפטישים מתערב בקול נסירת המשורים, ועליהן מתגבר רעש מחריש אוזניים העולה מגרירת בולי העץ הגדולים על הקרקע לצורך הקמת ד' דפנות. תנועה סואנת מתנהלת בסמטאות, אנשים אצים רצים אנה ואנה, אחד מביא כלי עבודה ואחר מושך בעצים לסכך, אחד מוביל על גבי עגלה קרשים ועצים לסוכה ואחד שב מהחנות עם שקית מסמרים. אולם המקום התוסס ביותר היה, כמובן, ככר השוק, שם התרוצצו המוני יהודים בין מוכרי הסכך למיניהם וסוחרי ארבעת המינים שהתרכזו במקום. רעש והמולה גדולה היתה שם,

קולם של הסוחרים הזועקים במלוא גרונם: „סכך כשר", „אתרוגים מהודרים", „לולבים סגורים", „הדסים משולשים", ערבות „לבלוב", ועוד כיוצא באלו, מתערב בקולותיהם של הלקוחות המשיחים ביניהם על אודות כשרותו של הלולב והידורו של האתרוג.

אולם לא כל היהודים קנו ארבעת המינים, לא לכל אחד היה די כסף כדי לרכוש לעצמו לולב ואתרוג, עניים ומעוטי יכולת רבים נמצאו בין היהודים ולא היה באפשרותם לעמוד בהוצאה הגדולה, הללו יצאו ידי חובתם בלולבו של השכן או באתרוג של הקהל.

היו בעלי בתים שבנו את סוכתם בתוך הבית. הסוכה היתה בנויה כל השנה, מתחת לתקרת הבית הניחו קורות עץ לאורך ולרוחב ועליהם הניחו קרשים דקים ששימשו כסכך. מלאכת הכנת הסוכה בבתים אלה היתה קלה ומהירה, על בני הבית היה רק להסיר את הגג בעזרת גלגל עץ גדול, ולאחר מכן לנענע ולסדר מעט את קרשי הסכך הדקים כדי שהסוכה לא תהיה פסולה מחמת היותה מן העשוי, וכבר הסוכה היתה מוכנה. ברם, לעומתם היה המון העם נאלץ לטרוח יותר, לרובם לא היתה סוכה מוכנה בגג הבית ולחלק גדול מהם לא היה די ממון כדי לרכוש בולי עץ שישמשו כדפנות לסוכה באופן קבוע. הללו היו פושטים על השדות משם הביאו עגלות עמוסות קני תירס, וכן מקלות שעליהן גדלו החמניות, ומחומרים אלה ארגו את דפנות הסוכה ואת הסכך.

את הסוכה קישטו בקישוטים צבעוניים מרהיבי עין, במרכז דופן המזרח התנוססה תמונה מצויירת גדולה עליה נכתב סדר האושפיזין והתפילות לכניסה וליציאה מן הסוכה. על הדפנות האחרות תלו תמונותיהם של גדולי ישראל, „כוכבים" ושרשראות מנייר צבעוני, מלאכת מחשבת ממש, אשר נעשו בידיהם הזעירות של הילדים הרכים שנטלו חלק נכבד במלאכת הכנת הקישוטים לסוכה, וכן נייר העטיפה הצבעוני של נר „יום הכיפורים הארוך" עליו היו מצויירים הכותל המערבי וקבר רחל.

בערב החג היתה הסוכה כבר מוכנה לגמרי, האנשים עסקו באגידת ארבעת המינים והנשים השלימו את ההכנות במטבח. לעת ערב הכניסה עקרת הבית את פמוטות הנחושת אל הסוכה והדליקה שם את הנרות לכבוד החג. מראה מלבב היה לרחוב היהודי בעת ששבו מבית הכנסת, את אפילת הלילה בסמטאות הצרות האירו נרות החג שהתנוצצו להם באורם המבליח בתוך הסוכות, ובלב התחזקה הרגשת הקשר והקירבה בין איש לרעהו ולשכנו, שכן זוהי מהותו של חג, האיחוד בין כל המינים

שישנם בעם ישראל. במצב רוח מרומם נכנס כל אחד לסוכתו, ובאוירת החג החגיגית שכחו הכל מצרותיהם ובעיותיהם, מקשיי הפרנסה ומעול הגלות המרה, כל הדאגות נדחקו הצדה והלב עלץ מרוב שמחה.

עונת הסתיו

עונת הסתיו הורגשה כבר היטב בימי חג הסוכות, האויר נעשה קריר ולח יותר, ומדי פעם ניתך ארצה גשם עז כאשר הוא מרטיב בדרכו את כל הקישוטים התלויים בסוכה ורק מעטים מהם נותרים בשלמותם עד סוף החג. בתקופה זאת, בדרך כלל, גובר הקור ובמיוחד בלילות, ובמקרים רבים גורם הקור להיווצרות שכבת כפור לבנה המחוירה את מראה השדות ואף את הסכך בסוכה.

בבוקרו של יום טוב ראשון דחג הסוכות אוירה חגיגית בבית המדרש, אנשים מתכנסים לתפילת שחרית, כשעל פניהם הרעננות והעליזות ניכרת תחושה של סיפוק. התפילה מתנהלת בנחת, המילים יוצאות מתוך הלב בחמימות ובהתלהבות, החזן מתפלל בנוסח המיוחד ליום טוב, ובקטעי הנגינה היפים של ההלל הוא מסתייע בקהל המשתתף בשירה, הניגונים החגיגיים מחיים את הנפש ומחדשים את הכוחות בכל איברי הגוף, אוירה של התעלות אמיתית.

בחול המועד נהגו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש לצאת לביקורי חג אצל בני משפחותיהם, חברים ותיקים ושכנים לשעבר, שהתגוררו מחוץ לתחומי מקום מגוריהם. את הדרך מן הכפר אל העיר הגדולה או אל אחד הישובים הסמוכים עשו ברגל או בעגלה. היו יהודים שניצלו את ההזדמנות, בצאתם מן הכפר, לחיפוש אחר שידוך הגון לבנם או לבתם, ואמנם, במקרים רבים הסתיימו ביקורים אלה בברית אירוסין.

בתקופת החגים היתה פגרה מן הלימודים ב״חדר״, והילדים שהיו חופשיים מן הלימודים, בילו את ימי חול המועד במשחקי שעשועים בגנים, בחצרות הבתים ובשדות. בחג הסוכות היה נפוץ במיוחד המשחק באגוזים שאך לפני זמן מה נלקטו מן העצים ורק עתה נתקלפו מקליפתם הירוקה. למשחקי האגוזים היו צורות שונות, באחת מהן העמידו כל המשתתפים את אגוזיהם בשורה אחת, מימין לשמאל, והילדים העומדים במרחק מסויים ניסו לגלגל את האגוז הנמצא בקצה הימני או הקרוב אליו ביותר באמצעות זריקת אגוז אחר, אבן קטנה, או חפץ כלשהו לעברו. מי שהצליח זכה בכל האגוזים שניצבו משמאלו של האגוז שעלה בידו לגלגל. משחק פופולארי אחר

ילדים במשחק שעשועים

היה העמדת „קופות" של שלושה אגוזים ועליהם הציבו אגוז רביעי. על המשתתפים במשחק היה לנסות לקלוע בזה אחר זה ב„קופקות". הקולע זכה בכל ה„קופקות" שהצליח להפיל בקליעה אחת.

החלקים היפים והמיוחדים של חג הסוכות היו הושענא רבה ושמחת תורה. ערב הושענא רבה היה יומם של מוכרי הערבות. הערבות שנמכרו היו ערבי נחל כשרות למהדרין מן המהדרין אשר גדלו בשפע רב לאורך הנהרות והנחלים שחצו את ישובי קארפאטורוס ומארמארוש.

בליל הושענא רבה היו כולם באים לבית המדרש וכל מי שהדבר היה ביכולתו נשאר ער במשך כל הלילה. תחלה קראו את משנה תורה, ולאחר מכן אמרו בציבור מזמורי תהילים בתוספת ה„יהי רצון" המיוחד לליל הושענא רבה ואת התפילות והתחינות לזכיה ב„פתקא טבא" לשנה החדשה.

בליל שמחת תורה היתה הקהילה כולה מוצפת צהלה ושמחה. בתי הכנסיות ובתי המדרשות גדשו המוני מתפללים, כל היהודים נטלו חלק בשמחת החג, גברים ונשים, זקנים וזקנות, ילדים וטף. הם מילאו את בית הכנסת, את החדרים הסמוכים לו ואת החצר שמסביב, וההמולה היתה גדולה. פני האנשים קרנו מאושר, מעיניהם ניתזו ברקים של שמחה, שמחה אמיתית הגואה ועולה ומציפה את כל חדרי הלב פנימה.

לאחר שסיימו את תפילת ערבית ופינו את הריהוט ממרכז בית המדרש לפינותיו, החלו במכירת „אתה הראת", האוירה היתה עליזה, בעלי הבתים ובעלי היכולת התחרו במחיר העליות והכיבודים, כל אחד רצה לזכות במצווה החשובה והיה מוכן לשלם עבורה מחיר גבוה, אף למעלה מיכולתו. מסביב לכותלי בית המדרש עמדו הילדים על ה„סטענדערים" וציפו בדריכות יתירה להתחלת ההקפות.

ובעת שהחלו ההקפות הגיעה השמחה לשיאה, אנשים רוקדים במעגל סביב הבימה ושרים בדביקות נפלאה שירים מסורתיים, ובהם ניגונים מיוחדים שאין שרים אותם אלא פעם אחת בשנה, בשמחת תורה. כולם משתתפים בריקודים, מבוגרים וצעירים, זקנים ונערים, כאיש אחד בלב אחד, מכרכרים בכל עוז כשבתווך נושאים חשובי הקהל את ספרי התורה בזרועותיהם ומחבקים אותם באהבה ובחיבה יתירה, וסביבם מפזזים ה„צאן קדושים", תינוקות של בית רבן, כשהם מניפים דגלי נייר ובראשם תפוח ונר דולק הנעוץ בו.

בהקפות הראשונות כיבדו את זקני תלמידי החכמים, ולאחריהם את הצעירים יותר ואת שאר המתפללים לפי סדר גילם. כאשר הגיעו להקפה השישית, „עוזר

דלים", היה פורץ ויכוח בשאלה מי יזכה בהקפה החשובה. הכל חפצו בה מפני שהאמינו שיש בה סגולות מיוחדות לפרנסה ועשירות, הדבר היה כמעט בלתי נמנע, ולא אחת אף אירע שבאו לידי קטטה ואף לכדי תגרות ידיים כאשר החליטו לכבד בעל־בית נכבד. כדי להמנע מתופעה זו הנהיגו בקהילות רבות נוהג קבוע שעל פיו רק אברכים לומדי תורה יזכו לכיבוד ב„עוזר דלים", ואמנם היה זה כבוד גדול למי שזכה בה. אולם כל זאת לא העיב במאומה על אוירת השׂשׂון, אנשים רבים היו שותים יין או יי"ש, והמרבים בשתייה שרויים היו בגילופין והשמחה עלתה על גדותיה.

ביום שמחת תורה, לאחר ההקפות, היו כולם מתכבדים בעליה לתורה. פרשת וזאת הברכה נקראה שוב ושוב מתחילתה ועד „גאותו שחקים", כדי לאפשר לכל אחד ואחד מהמתפללים לזכות לעליה. גם הנערים הבוגרים אשר לא הגיעו עדיין לגיל בר־מצוה עלו לתורה, ולאחר שכולם קיבלו עליה, התכנסו כל ה„דרדקים" סביב הבימה מתחת לטלית גדולה לעליית „כל הנערים", וברכו יחדיו, כשגדול עומד על גביהם, את ברכות התורה. לקראת קריאת ה„חתן תורה" לעלות ולסיים את התורה קרא החזן בניגון חגיגי את הרשות „לחתן תורה" ואת הפיוטים המיוחדים לכך, ולאחר מכן חזר וקרא באותו ניגון את הרשות ל"חתן בראשית".

חג הסוכות היה ממש „זמן שמחתנו", במשך כל ימות החג הורגשה השמחה בכל פינה ופינה, אולם עיקר השמחה היתה ביום טוב של „שמחת תורה", היתה זו שמחה אמיתית ואז היא הגיעה לשיאה הגדול. נוהגי השמחה בקהילות השונות בקארפאטורוס ובמארמארוש עברו מדור לדור, צביונם נשמר מאות בשנים ובמיוחד בישובים הנדחים. אפילו העניים המרודים שביהודים, אלה שהשטריימל שחבשו לראשם לא הכיל יותר משתי שערות, כפי שאמרו בהלצה, והקפוטה שלבשו לגופם היתה דהויה ומיושנת, רקדו בגילה ורינה ברחובות הכפר, חסמו את הכבישים ועצרו את התנועה, כשהמון העם הערלים עומדים ומביטים בשמחתם בקנאה גלויה ואינם מעיזים להפריע להם, אפילו הפריצים הרשעים שהתגוררו בסמוך לרחוב היהודי לא הפריעו את היהודים בשמחת מועדם.

ביום שמחת תורה הביאו היהודים לידי ביטוי חזק את אמונתם השורשית בבורא עולמים ואת בטחונם בו באופן שלא ניתן לערעור. בשמחתם הגדולה הוכיחו כי הם גאים על היותם יהודים, והדגישו בצורה מוחשית את ההבדל בינם לבין הגויים, לבם התמלא הודאה אמיתית על „שלא עשני גוי", כי כל אחד יודע בתוכו שלמרות שהוא נושא עתה על צווארו את עול שעבוד מלכויות הקשה ונאלץ יחד עם אחיו להכנע לדרישותיו של כל „פריץ" שמפניו חוששים ומפני גזירותיו מפחדים, הרי שאנו, במועדנו, הננו, בני חורין אמתיים כי „מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

והנה, כאשר עונת החגים מגיעה לקיצה ממאנים היהודים להפרד משמחת המועדים היפים והעליזים, המשכיחים מן הלב את כל הצרות ודאגות היום יום, הלב נצבט מדאגת יום המחר, רבים לא יודעים עדיין כיצד יכלכלו את בני ביתם בשנה החדשה, את כל השאלות הללו דחו עד לאחרי החגים, אבל עכשיו מה יעשו? תפילת ערבית במוצאי שמחת תורה הסתיימה מאוחר יותר, ניסו למשוך את החג עוד מעט, להרגיש עוד קצת את אוירתו הנעימה.

באותה עת נמצאו אנשים שכונו בפי הכל „א פריילעכער דלות", שרצו לגרש מעל עצמם את ערפל הדאגות העצובות. הללו נעמדו על הבימה והכריזו כי לקראת החורף הקרב ובא בצעדים הניכרים לעין על כל אחד ואחד להכין את צרכי ביתו: עצים להסקת הבית, מעילי חורף לחמם את הילדים, נעליים ומגפיים חדשים, חבית מלאה בכרוב כבוש, תפוחי אדמה ושאר ירקות, כמה שקים מלאים קמח לבן וקמח תירס, חביות שמן וכדי שומן, וכך היו מסיימים בבדיחות הדעת: אבל העניים פטורים מכל זה...

ואמנם, המעבר מימי החגים מלאי החדוה לימות החול האפורים והקרים של החורף, היה קשה כקריעת ים סוף, החזרה ממסע של התרוממות הרוח שלב אחרי שלב אל שגרת המאבק המתמיד בקשיי הפרנסה ועמל הכלכלה המצומצמת, נסכה עצבות בלבו של כל יהודי וניכרה על פניו, האוירה ברחוב השתנתה מן הקצה אל הקצה, צהלות השמחה שהדהדו בחלל העיירה הלכו להם ואת מקומם תפסו קולות חול של סוחרים ורוכלים, המאפיינים את כל ימות השנה.

בימים הבאים פתחו תלמידי הישיבות בהכנות לקראת הנסיעה לישיבה לזמן הלימודים החדש הנמשך לאורך כל ימות החורף עד לראש חודש ניסן. את בני העשירים ציידו בלבוש חורפי חם להגן על בשרם מפני הקור העז, ובידם נתנו צרור כסף למחיה וכלכלה ולצרכיו השונים בעת שהייתו בעיר לימודיו. שונה היה מצבם של בני העניים, הללו ארזו את מעט חפציהם הדלים במזוודת עץ כבדה ומיושנת, האמא אפתה עוגיות „צידה לדרך", האבא חיטט בכיסו הדל וחיפש אחרי הפרוטות האחרונות שנותרו בכיסו לאחר החג כדי לתת לבנו את הוצאות הדרך, ובדמעות של גיל ולב מלא חרדות וציפיות ליוו אותו בצאתו לדרכו עד לתחנת הרכבת, העתירו מלא חופניים ברכות שיצליח בכל אשר יעשה, שיגדל בתורה ויתעלה ביראת שמים ונפרדו ממנו לשלום.

פרק עשרים וששה

חודשי החורף

החורף הקשה המאפיין את חבל ארץ הקארפאטים הורגש עוד לפני חג החנוכה, ניתן היה לחוש בו בכל אחד מרמ"ח אברי הגוף. לקראת מחצית חודש כסלו החל לשרור מזג אויר קר מאוד, סופות שלג עזות השתוללו ללא הרף כשהן מלוות במשבי רוח חזקים המסתערים על האנשים בחימה שפוכה וביללות טרף ומדביקים על גופם מנה גדושה של פתיתי שלג וכפור נורא. לאף אחד לא היה חשק לצאת מהבית בימים הללו, הכל העדיפו להתכנס בביתם סביב לתנורים שכמות העשן שהעלו עלתה בהרבה על מידת החום שהפיצו. את כל חלונות הבית ודלתותיו ואת החורים והסדקים שבכתלים, סגרו ואטמו בכל חומר שנמצא, בעלי היכולת היו מרכיבים חלונות כפולים להגנה בטוחה יותר מפני חדירת קור הביתה. ומי שנאלץ לצאת מפתח ביתו, לתפילה, פרנסה או איזשהו סידור דחוף אחר , היה מתכרבל בפרוות חמות ומעילי חורף מסורבלים, את אזניו היה מכסה בצעיפים וכובעי צמר עבים את רגליו היה מניח במגפי פרווה מגושמות, וכך היה יוצא אל הרחוב הקר ומשרך את דרכו בשלג העמוק.

בואו של חג האורים עורר את היהודים מתרדמת החורף העמוקה, החום היהודי שהפיצה אוירת החג חיממה את כל בתי ישראל, אור הנרות האיר את חשכת העצבות ששררה בתוך לבו של כל אחד ואת אפילת הגלות הקשה. בעת שמדליק היהודי את נרות החנוכה לעיני בני משפחתו ומברך את הברכות: „שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" הלב מתחיל להרהר, כמה אקטואליים הם הדברים לגביו, הנפש כל כך כוספת לנס שיגאל אותנו מהגלות הקשה, השלהבת עולה בנרות, והם מתנוצצים אל מול העיניים והכל מתמלא אורה, שרים את שירי החנוכה: „מעוז צור ישועתי", הניגון חודר אל תוכּכי הלב וממלאו שמחה וגיל, תחושה יהודית מובהקת: „חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה", המילים נאמרות בקול מלא תחנונים והעיניים דומעות כאשר אומרים „ואין קץ לימי הרעה", ושוב הלב מתעודד „דחה אדמון כצל צלמון הקם לנו רועה שבעה"...

חג החנוכה שימש מעין תחנת מעבר למנוחה נפשית משני חודשי הסתיו הקרים ולאיסוף כוחות לקראת חודשי החורף המקפיאים. חנוכיות מכסף לא היו מצויות לרוב בין יהודי קארפאטורוס ומארמארוש, אלה היו מנת חלקם של היהודים האמידים

בלבד, וכידוע, הללו היו מועטים בלבד, לעומתם השתמשו רוב היהודים בחנוכית פח מעשה ידי הפחח, ואילו דלת העם שלא היה בידם לממן רכישת חנוכית פח, הסתפקו בחנוכיות מתוצרת בית אותן יצרו מתפוחי אדמה, בהם התקינו בתי קיבול לשמן ובאמצעותם קיימו את מצוות הדלקת נרות חנוכה. את עיקר שמחת החג חשו היהודים בעת שבתם בצוותא, בחוג בני משפחתם או ידידיהם לאכילת הסופגניות מלאות הטעם, מעדן מלכים ממש, אותן הכינו הנשים בבית.

והנה, בחלוף ימי החנוכה השתנה מראה כל היקום, באוירה הורגשה כי העולם מתכונן לקבלת פני החורף והכפור הגדול. ציפורי הסתיו נראו עפות להן בלהקות ענק כשהן נודדות אל הארצות החמות, העלים הצהובים הבודדים ששרדו עוד על ענפי העצים נשרו גם הם ונפלו ארצה סביבות העץ, ומשב הרוח הראשון הרימם ונשאם אל על, מן היערות נשמעו קולות הנפץ של התבקעות ענפי העצים מעוצמת הכפור שניתך עליהם, ועם בוא העננים הראשונים פרש „גנרל חורף" את אדרתו הצחורה על פני האדמה, הבתים, העצים והצמחים.

האוירה השלווה והעצובה מופרת על ידי שירתם של ילדי החדר, העושים את דרכם, לפנות בוקר, אל החדר, ובשעות הערב, חזרה הביתה, כשרגליהם הנועלות מנעלים ומגפים מטולאות ומתוקנות גולשות בהנאה מרובה על הקרח הלבן ופיהם מפזם שירת חורף עליזה ורעננה.

אל בית המדרש להשיב נפש

בחודש שבט הקור מגיע לשיאו, שלג רב נערם ברחובות ומכסה כל שביל וכל דרך, עוצמת הקור העז מקשה את השלג כאבן, הבית נתון במצור של גושי קרח שהתלכדו מסביבו ומאיימים לחדור פנימה, היציאה החוצה כרוכה בסכנת נפשות ממש, רטט העצמות משמיע „נעימות" כמקהלת ה„כלי זמר" בחתונה, המגפיים הפוסעים מעל גבי השלג המאובן ודוחקים אותו אל הקרקע משמיעים כל העת קול נהמה צרוד המעורר צמרמורת בגוף. אין מקום חם יותר ומשיב נפש בימים קפואים אלה כמו בית המדרש, היהודים המתכנסים בו ממזגים את ההבל הטבעי־אנושי שהם מייצרים בחום קרניה הלוהטות של התורה הקדושה, ובחום הנעים הזה החודר עד לעומקן של העצמות הרצוצות מעוצמת הקור, מתעוררת הנשמה לתחיה מחדש ומחממת את הגוף כולו והגוף חוזר ומחמם את הנשמה, הלב מתרונן והיהודי מרגיש כאילו הוא חוזר לאחד מימי הקיץ היפים.

בימים אלה הופך בית המדרש מוקד משיכה לכל, מרבית האנשים בטלים

דיוקן של יהודי חסידי, ר׳ הערש פריידס
בדרכו לבית הכנסת

ממלאכתם, עולם המסחר קופא על שמריו, שעון העבודה נעצר מלכת, לא רק תלמידי חכמים ואברכי משי פוקדים את היכלי התורה, אלא גם סתם אנשים, בעלי־בתים ואנשי מקצוע, פועלים וחקלאים, סוחרים ורוכלים המבקשים מעט מנוחת הנפש, מבכרים את הישיבה בבית המדרש בסמוך לתנור הגדול המפיץ חום לכל עבר, לפתוח דף גמרא, או שולחן ערוך ללמוד מתוך החומש את פרשת השבוע, לשמוע שיעור במשניות ובעין יעקב או לומר את פרקי התהילים של היום.

המשכימים ומעריבים

בהפציע שחרו של יום, ואותות ראשונים החלו מבשרים כי עוד מעט קט והבוקר יופיע בחלל העולם, הקיצו היהודים מתרדמתם נטלו ידיים שחרית, קמו מיצועיהם והתלבשו בזריזות של מקדימין למצות, העלו אור בעששיות והבעירו אש בעצים ובגחלים המונחים בקרקעית האח שבפינת הבית, העירו את בניהם משנתם והכינום לקראת היציאה לדרך. בפסיעות חרישיות יצאו את הבית, הגיפו בלאט מאחריהם את הדלת והחלו לצעוד בחסות אפלולית השחר המעורפל בקור אכזרי מעין כמוהו אשר תוך זמן קצר הספיק להקפיא את הזקן והפיאות. ההליכה מתנהלת באיטיות רבה, צעד אחר צעד בשלג הקפוא והמכביד על ההליכה, האב מלווה את בנו אל החדר ומשם ימשיך אל בית הכנסת לשיעור בגמרא ולתפילת שחרית, קשה ליישר את הגב ולזקוף את הראש, אבל הלב מתמלא חום כאשר עולה בו המחשבה כי „לפום צערא אגרא״.

שעה קלה בטרם תנץ החמה, מבקיעים האורות הקלושים הבוקעים מבתי כל היהודים את החשיכה, ובזה אחר זה נשמעים רשרושי הסרת הבריחים מן הדלתות, יהודים יוצאים מן הבתים עם בניהם, תינוקות של בית רבן, שלובי זרוע, מכורבלים בסרבלי חורף מטולאים. הם פוסעים להם לאטם במעבה השלג הקשוח, פה ושם נשמעת נהמת כלבו של אחד ה„שקצים״, ובאופק המזרח מתחיל להיראות תכול הרקיע. שמש בית הכנסת כבר הסיק את התנור הענק, על גביו ובסמוך אליו כבר התקבצה קבוצת המקדימים שבחבורה, על פי רוב הם הזקנים שבין אנשי העיירה. בפתח בית הכנסת נפגשים יהודים, הם מברכים זה את זה בברכת צפרא טבא, אחד הנוכחים מניח את שקית הטלית ותפילין על הספסל שבחדר הכניסה ויוצא החוצה כדי לנער את השלג שנדבק במגפיו, אנשים נכנסים לבית המדרש אחד אחרי השני, בשפיפות קומה לאות יראת כבוד מפני מקדש המעט של העיירה.

זמן התחלת התפילה עוד טרם הגיע, סביב השולחן שבירכתי בית המדרש יושבים יהודים על ספסלים וכסאות, לפניהם פתוחות גמרות והם מקשיבים בעירנות

לדבריו של המגיד שיעור. פה ושם נראים גם יהודים בודדים, הם רכונים על גבי הגמרא שעל הסטנדר ולמדים בשקיקה ובחפץ, קולות הלימוד הערבים שלהם מתערבים בקולו המתון של מגיד השיעור, הכל שקועים בעמקי מצולות ים התורה, ממש גן עדן רוחני. זמן התפילה קרב והולך, אחד משומעי השיעור מסיים בקדיש דרבנן, הציבור עומד הכן, אחדים כבר מפשילים את שרוולי הצמר העבים ופותחים באמירת ה„לשם ייחוד" שלפני הנחת התפילין.

הזדמנות לחשבון הנפש

אין לך זמן מתאים כל כך לחשבון הנפש, בסתם יום של חול, כמו עיצומו של חורף. כאשר בחוץ משתוללות סופות שלגים עזות, ואנשים בדרגה של „עמך" הסתגרו היטב בבתיהם שלובי־זרוע, כשהם מנסים להתחמם מעצם המחשבה על הישיבה הנוחה בבית לנוכח המראה המתחולל בחוץ, מתחילות המחשבות להתעורר, המוח מתחיל להרהר במה שהיה ובמה שעתיד להיות, ומה כבר יכול יהודי, ולו הפשוט ביותר, להעלות במחשבתו? את עניני פרנסתו כבר גמר לחשב, הרבה לא היה לו עד היום, וככל הנראה שכך יהיה גם להבא, וכמו שעד היום נדחק בלחם צר ומים לחץ, כך אין לו יומרות גדולות לגבי העתיד. אלה מחשבות יעלו, איפוא, ויציפו את מוחו? כאן מתחיל חשבון הנפש! במה עסקתי עד היום? נסעתי ליערות וכרתתי אילנות, הובלתי בולי עץ ענקיים מן היערות אל המנסרות, עסקתי כסבל ונשאתי אדנים וקרשים לבתי המלאכה, הייתי עגלון, בצרתי ענבים במעבי הכרמים,חלבתי פרות ורוקנתי את הזבל מהרפת ומלולי התרנגולות,התהלכתי כרוכל בין העיירות,נו,כל זה טוב מאוד, עוד פרוטה,ועוד פרוטה והכל לפרנסה,אבל מה עשיתי בתור יהודי? האם כך אבלה את כל ימי ושנותי הנותרות? האם כך אפשר להמשיך עוד לחיות? האם אמשיך לחטוף בחיפזון רב את התפילה ולמלמל במהירות גדולה את פסוקי התהילים של היום? ומה תהיה התכלית שלי? הזוהי צורה של יהודי?

תפוס שרעפים ומכורבל בשמיכותיו מתהפך הוא מימין לשמאל ומשמאל לימין, אינו מסוגל למצוא מנוחה לנפשו, ומה עם התכלית? - המחשבה הזאת לא מרפה ממנו, הוא מנסה לנחם את עצמו ולעודד את רוחו בתירוצים של „אין ברירה" ו„מה לעשות" אבל לשוא. הוא מוכרח לעשות משהו טוב, לקבל על עצמו קבלה לעתיד, הוא מעביר לפניו את סדר יומו ורושם לעצמו במוחו את כל הטעון תיקון, לבו מתחזק והוא מקבל על עצמו שלא להניח לדורות הבאים אחריו לצמוח בערים כמותו, הוא ישקיע את כל המאמצים ויעמול ללא לאות בטיפוח חינוך בניו, למען יזכו להתחנך בישיבות הקדושות, שיגדלו כתלמידי חכמים ולמדנים המוצאים את מקומם תדיר בבית

המדרש, ולא סתם תלמידי חכמים, אלא כאלה שידעו את כל הכתוב בספרים הקדושים וגם יבינו את הכתוב באותיות הקטנות...

ואמנם, אותם יהודים פשוטים ותמימים קיימו מה שקיבלו, נפשם המחושלת עמדה בכל המבחנים ומעולם לא הרפו את ידיהם מ„עמלינו אלו הבנים". למרות מצוקתם הכלכלית שכרו עבור בניהם את המלמדים הטובים ביותר שנמצאו, חסכו מפיהם ופי בני ביתם את פת לחמם כדי לממן את הוצאות לימודיו של הבן הבוגר באחת מן הישיבות החשובות בגליל העליון או התחתון. ואכן קויים בבני עניים אלה מאמר חז"ל „שמהם תצא תורה", אלפי תלמידי חכמים, רבבות חסידים ואנשי מעשה מסלתה ושמנה של יהדות הונגריה היו בניהם של אותם יהודים קרתנים, שהיו רחוקים מלימוד התורה אבל אהבוה אהבת נפש, ושמו את נפשם בכפם על מנת לגדל דורות של בני תורה. כבוד גדול היה לפשוטי העם הללו כאשר בניהם הפכו לפנינת חמד בכפר או בעיירה, שנים רבות זכרו אותם יהודים תמימים את השלג הנורא שהביאם לקבלת ההחלטה למסור את נפשם למען חינוך בניהם, בהנאה מרובה קצרו את פירות עמלם ולא יכלו לשכוח את ימי החורף האפרוריים שמכוחם גדלו בניהם בתורה והביאו להם את הכבוד הגדול אליו ייחלו כל כך.

משנכנס אדר מרבין בשמחה

שמחה כפולה היתה ליהודי חבל ארץ הקארפאטים משנכנס חודש אדר. כיהודי כל הארצות שמחו גם הם עם בואו של העליז שבחודשים, אולם שמחה יתירה נוספה על שמחתם, בחודש אדר בא הקץ על ימי החורף הקשים. כאשר מבשר החזן בשבת מברכין על בואו של חודש אדר באחד מימי השבוע הקרוב נעשה קל על הלב, עכשיו יתחילו הגשמים לרדת, השמש תתחמם ושניהם יחדיו ימיסו את השלג המציק ויסלקו אותו מכאן, עכשיו יהיה ניתן לשוב לחיים נוחים, יחסית, ולאסוף כוחות מחודשים עד לחורף של השנה הבאה.

ואמנם, כבר בימים הראשונים של חודש אדר, האויר מתחיל להתחמם, והעננים מתחילים להטיף גשם במקום שלג, הנהרות הקפואים מתחילים להפשיר, זרמי המים מפלסים להם דרך בינות לקרח המתבקע, המים סוחפים עמם גושי קרח ושלג אל נהר ה„ריקא" ומשם הם נשפכים בזרם אדיר אל נהר הטייס. ילדי החדר מביטים במין נוסטלגיה על שכבת הקרח העבה הנמסה והולכת, טעמם הטוב של משחקי השלג, ובפרט משחק הגלישה על הקרח, לא ספו עדיין מזכרונם, הם עומדים ומביטים בגושי

הקרח הגדולים הזזים ממקומם נעים ושוחים במים ומתרחקים מעיניהם בקצב זרימת המים.

גם לילדים מבשר חודש אדר בשורות משמחות, אמנם הם אהבו את השלג והקרח, במשחקיהם העליזים והשובבים ידעו היטב לנצל את מעלותיו, אבל אחרי ככלות הכל לימודי החורף היו קשים מנשוא עבורם, יום הלימודים הארוך נמשך אל תוך הלילה, בערוב היום נאלצו ללמוד לאור מנורת הנפט, הקור הנוראי צרב את הרגליים והרעיד את כל הגוף, ולא אחת היה עליהם ללבוש מעילי חורף בשעת הישיבה על ספסל הלימודים בתוך החדר, דבר שהכביד עליהם מאוד, וגם אז לא תמיד התחממו כראוי. עכשיו, עם התקרב הקיץ, מתמלאים הילדים שמחה, עוד מעט קט וכבר יוכלו להלך חופשי ללא מעיל חורף מסורבל וללא כובעים וצעיפי צמר כבדים, את הנעלים המגושמות והמגפים המטולאות יוכלו להסיר מעל רגליהם ומעתה יוכלו להתהלך יחפים, הלימודים יסתיימו מבעוד יום, את הדרך לביתם יעשו בטרם חשיכה, קרנות הרחוב יותר אינם בחזקת סכנה מפני ספיגת מטר כדורי שלג בראש מידיהם של חבורות הערלים.

השמש בוקעת וזורחת לה מבעד לעננים לבנים, עננים אלה מבשרים טובות, הם יביאו עמם את הגשם המיוחל, חום השמש ממיס את ערימות השלג, והכל נראה מתפשט ממעטה הלובן שכיסהו חודשים שלמים. גגות הרעפים שעל הבתים חשופים למחצה, אדום למעלה ולבן למטה, ענפי העצים והשדות מקבלים גוון ירוק לבן מרהיב ביופיו, בחצרות ובשבילים מתגלית האדמה החומה, והכביש משחיר וחוזר לצבעיו הטבעיים.

בראש חודש אדר נהגו היהודים בקארפאטורוס ובמארמארוש לתלות על קירות בתיהם לוח צבעוני עליו כתוב בצבעים מתוצרת בית: „משנכנס אדר מרבין בשמחה", הלוח היה מעוטר בקישוטים צבעוניים ובציורי מזל־דגים, הלוח הקטן התולה במרכזו של הקיר מלביש צורה חדשה לבית ומבשר כי הנה מתקרבים ובאים ימי השש של חג הפורים, הלב מתמלא תקוה כי ליהודים תהיה אורה ושמחה.

ימי חודש אדר היו ימים טובים ליהודי קארפאטורוס ומארמארוש, קטנים כגדולים, פניהם השתנו ללא הכר, חזותם האפרורית והעצובה הסתלקה והלכה לה ואת מקומה תפסה עתה חזות של שמחה יהודית אמיתית. ובבית, ימים מספר לפני חג הפורים, היתה כבר אוירת ששון ושמחה, הנשים היו טרודות בהכנת דברי מאפה ומיני מרקחת כדי לקיים בהם מצוות משלוח מנות איש לרעהו, הילדים הקטנים עמדו מסביב לשולחן שמחים ועליזים, הם נעשו עוזרים ובמו ידיהם צרו מהבצק צורת אוזני המן.

מסכות ורעשנים

הילדים היו טרודים באופן מיוחד לפני חג הפורים, מלאכת הכנת התחפושות והרעשנים העסיקה אותם מן הימים הראשונים של חודש אדר ועד לזמן קריאת המגילה. את התחפושות היו מכינים מכל הבא ליד, אחד היה מכין זקן לבן מפשתן ומדביקו למסכה, שני היה צובע בגדים בצבעים שונים ומשונים, אחר תפר בגדים משק וחברו צייר על בגדיו המיושנים ציורים מצחיקים. הרבה מן הילדים הכינו רעשנים חדשים, היו גם כאלה ששמרו את רעשניהם מן השנה שעברה, ועתה לכבוד חג הפורים שיפצום צבעום והתקינום כדי שירעישו היטב בעת קריאת המן במגילה.

הילדים נטלו חלק מרכזי בכל שמחת הפורים, כבר משעות אחר הצהרים של תענית אסתר היו מתחילים להרעיש ברחובות, הם התהלכו מחופשים בבגדים אחרים ופניהם חבושות מסכות מעשי ידי אמן, ולאחר מכן, בעת קריאת המגילה היו בראש המרעישים ברעשנים. המחופשים העיקריים היו הילדים, הם גם היו השלוחי מצוה להעביר את משלוחי המנות אל המקומות המרוחקים לקרובים ולידידים.

הרחוב היהודי בפורים היה שמח במיוחד, כל האנשים, מגדול ועד קטון, השתתפו בשמחת פורים, אפילו אנשים זקנים היו משמחים את עצמם באופנים שונים, פה ושם נראו יהודים מרקדים בעוז ושותים לשכרה והעיירה כולה צהלה ושמחה. קולם של נושאי משלוחי המנות הידהד בכל הרחובות והסימטאות בעיירה, כל אדם נהג להביא משלוח מנות לשכניו, קרוביו, ידידיו ומכריו, והרחוב כולו התמלא יהודים שמחים ועליזים, הרעש נשמע עד למרחקים וכל הגויים ידעו כי פורים היום אצל בני ישראל.

מחופשים עליזים ועורכי הצגות

מי שלא ראה את המחופשים העליזים שנכנסו ובאו בביתנו לא טעם מימיו טעם של שמחה ועליזות. המחופשים היו בגילים שונים, מנער ועד זקן. לתחפושות היה טעם מיוחד, יהודים רבים שאלו בגדים משכניהם הגויים ואלה השאילו להם בשמחה את פרוותיהם העשויות משער כבשים ואת חליפות הפשתן שלהם, וביום הפורים נראו היהודים ממש כמותם. גם הבנות הצעירות לא טמנו את ידיהן בצלחת, הן לבשו בגדים צבעוניים גדולים ממדתן, את השמלה נטלו מהאמא, פיאה נכרית קיבלו מהסבתא, וכך התהלכו בין השכנים לעשות שמח ולהביא בהזדמנות זאת את המשלוח מנות ו...לעשות קצת כסף.

מנהג ה„פורים שפיל" תפס מקום נכבד בין מנהגי הפורים בקארפאטורס

ומארמארוש, השחקנים היו מגילים שונים, ילדים וגם מבוגרים. שבועות אחדים לפני חג הפורים החלו בהכנות לקראת ההצגה בחדר או בישיבה ובמקומות שונים, השחקנים התפנו מעיסוקיהם השיגרתיים האפורים בחיי היום יום ועסקו בהכנות לקראת שמחת פורים. את ה„פורים שפיל״ הרכיבו בצורת חרוזים, עליהם חזרו מי ביחידות ומי בצוותא. בחורי הישיבה היו מתארגנים ומכינים הצגה שלימה, וביניהם היו גם שחקנים מוכשרים מאוד.

סעודת פורים בחוג המשפחה

השמחה הגדולה ביותר החלה בשעות בין הערביים של חג הפורים, כאשר כל המשפחה הסב והסבתא, אחים ואחיות, דודים ודודות, מכרים וידידים, שכנים וחברים התכנסו להסב לסעודת פורים. סעודת פורים התנהלה לפני שולחנות ערוכים כדת וכדין כסעודת שלמה בשעתו, המסובים ישבו מבוסמים ומבודחים, השמיעו דברי תורה מתובלים בבדיחות וחידודים כיאה לפורים, שרו שירים, רקדו, צהלו ושמחו, וכך בילו עד לשעות הלילה המאוחרות כשהם שותים ואוכלים ומטיבים את לבם כברכת ה׳.

במקומות מסויימים היו היהודים מתאספים בליל פורים, לאחר השלמת הסעודה בביתם, להצגת ה„פורים רב״. שם היתה שמחה אמיתית, הרב הנבחר הכין לעצמו „פורים תורה״ אותה היה מוסר בטעם ובהומור מיוחד, והקהל כמעט והתעלף מצחוק. לאחר שכילה ה„פורים רב״ את נאומו „חוצב הלהבות״ עלו כמה בדחנים מוכשרים על הבימה, והם הפטירו אחרי הרב בבדיחות מענינא דיומא, לשמע דברי חידודיהם היו המאזינים מתגלגלים אל מתחת לשולחנות מרוב צחוק. כך היו מבלים עד לשעות הקטנות של הלילה, באכילה ושתית יין ויי״ש, ולפנות בוקר היה פונה כל איש לביתו כשראשו סחרחר עליו מרוב שתיה ובטנו מתפקעת מאכילה וצחוק.

פרק עשרים ושבעה

ההכנות לקראת חג הפסח

החורף הארוך והקר חלף ועבר לו, השלג והכפור נעלמו כלא היו, השמש נראית לעיתים תכופות, השמים מתבהרים ונעשים תכולים, השדות והגנים עוטים ירק, ציפורי החורף נודדות לארצות הקרות, האביב היפה מופיע בשער ומבשר את בואו של חג הפסח.

ההכנות לקראת חג הפסח התחילו, למעשה, כבר למחרת חג הפורים. למרות שנותר עוד חודש תמים עד לליל הסדר חששו היהודים, ובפרט הנשים, שמא לא יספיקו לסיים את העבודות המרובות בזמן ופתחו בזריזות בהכנות לחג. ראשית כל נתנו את דעתם על אפיית המצות בהידור. יהודי הערים הגדולות היו קונים מצות מוכנות שנאפו במאפיות גדולות, אולם ביניהם נמצאו חסידים ואנשי מעשה שלא סמכו על הסוחרים ודיקדקו לאפות בעצמם את המצות. יהודי הכפרים והישובים לא העלו כלל על דעתם אפשרות של קניית מצות בחנות או אצל סוחר פרטי, שם היה מצב הפוך מבערים, אפילו בעלי הבתים רצו לאפות לבד, או לכל הפחות לטפל בענין המצות ולסייע בהכנת הלחם עוני. לשם כך היו מזמינים תור אצל האופה, ובזמן שנקבע להם היו באים לביתו כדי להיות נוכחים אישית בעת אפיית המצות לכבוד הפסח.

אולם למרות כל הטרדות של ערב חג הפסח, על אף היות היהודים עמלים ועסוקים ביותר בהכנות לחג, לא שכחו את העניים והאביונים. כל אחד רצה שגם הם יוכלו להנות מהסיבה לשולחן סדר נאה, שיהיה להם יין ומצות, בשר וירקות.

ואמנם בכל קהילה וקהילה הונהג הנוהג עתיק היומין ללכת מבית לבית ולאסוף מעות „קמחא דפסחא". כל אחד מהיהודים נתן בעין יפה, איש כפי כוחו, כדי שאף אחד מיהודי העיר לא יכנס לחג במחסור במצות או ביין לארבע כוסות כפי צורכו.

אפיית המצות

תכונה רבה הורגשה בעיירה כאשר החלו בהכנות לאפיית המצות. המון העם,

אשר על פי רוב התקשה לממן הוצאות מצה שמורה, קנו חיטים אצל סוחרי התבואה המקומיים. את החיטים היו מביאים לביתם או למקום מיוחד, שם היו בוררים אותן בכברה גדולה שהפרידה בין הגרעינים לבין הפסולת, לאחר מכן היו בודקים כל חיטה וחיטה בנפרד, כדי לוודא שלא נותרו זרעים שהתערבו בין הגרעינים בשעת הקצירה והדישה, את החיטה הנקיה צברו בשקים חדשים ונקיים ושמרום במקום בטוח עד לטחינה.

המדקדקים לאכול מצה שמורה עשו מאמצים להשיג חיטים שנשתמרו משעת הקצירה. את החיטים השמורות היו בודקים היטב שמא העלו רימה ותולעה, את הפסולת והליכלוך הסירו מהם ולאחר מכן ניגשו למלאכת טחינתן. את החיטים טחנו בריחיים של מים. הריחיים הוכשרו בהידור רב, שבועות מספר לפני חג הפסח, בהשגחתו הקפדנית של הרב דמתא, שעמד ובדק במו ידיו כל חלק וחלק מהמטחנה ועמד על כך שהכל יעשה כדין לבל יכשלו היהודים באיסור חמץ.

אפיית המצות נעשתה בחבורות. ימים אחדים לאחר חג הפורים היו קבוצות קבוצות של בעלי בתים מתארגנות לאפיית מצות בשותפות. חברי החבורה היו בשותפות. חברי החבורה היו מחלקים ביניהם את התפקידים, בעל השרירים נתמנה לעבודת הלישה, הזריז שבחבורה התמנה לתפקיד ניקוב המצות אותו כינו בשם: „דער רעדלער״, ואילו ל„שיבר״, דהיינו הממונה על הכנסת הבצק לתנור והוצאת המצות ממנו, נתמנה אדם חד־עין שיכול היה לכוון בדיוק את הרגע הנכון להוצאת המצות מן התנור, והאדם האחראי ביותר קיבל את תפקיד ההשגחה על המצות שיעשו בהידור וללא שום חשש החמצה. במידה ולא נמצאו בין בני החבורה אנשים מתאימים לתפקידים השונים היו שוכרים בעלי מקצוע. תפקידם של הילדים היה להגיש את הקמח והמים לעוסק בהכנת הבצק, או שיצקום בעצמם לתוך הגיגית הגדולה לפי הוראותיו של הממונה, וכן לשטוף את הפחים והקערות לבל יחמיץ הבצק שבסידקיהם.

בני החבורה היו בוחרים מקום, מכשירים אותו והופכים אותו למאפיה ארעית. בדרך כלל בחרו בדירה גדולה ורחבת ידיים שבה עמד תנור גדול שהתאים לאפיית מצות. במרכזו של החדר הגדול ביותר שנמצא בדירה, העמידו שולחנות עץ ארוכים אותם ציפו בפח חדש והם שימשו לגילגול העיסות. ליד התנור העמידו שולחן רחב עליו הניחו את המצות האפויות וצרו אותן בעיגול. באחת מקרנות החדר תלו וילון ומאחוריו העמידו את שקי הקמח. לא הרחק ממקום מושב הקמח העמידו את חביות ה„מים שלנו״, ובסמוך אל המים העמידו את כלי לישת הבצק, ה„מיירעס״.

המצות בקארפאטורוס ובמאראמארוש היו מצות־יד, ומשום כך נדרשו למלאכת

ריחיים של מים

האפיה אנשים מומחים לעבודת גלגול העיסה. המומחים לעבודה דייקנית זו היו דוקא הנשים והנערות, הן עמדו ליד השולחנות במשך שעות ארוכות, ולא אחת היה זה מן הבוקר עד הערב, גלגלו את הבצק ורידדוהו באמנות רבה עד שהיה דק מאוד ומוכן לאפיה ואז מסרוהו לממונה על הניקוב. שכר פעולתן של הנשים על עבודתן הקשה והמרובה היה הסיוע שהגישו להן להכניס את הפסח לבית.

בקול רינה וזמרה

בבוקר השכם, לאחר תפילת שחרית, בטרם החלו בלישת הבצק הכניסו עץ בוק יבש לתוך התנור והסיקוהו. כאשר התלקח העץ והתנור החל לפלוט חום הנשימה נעשתה קשה, את החלונות לא הרשו לפתוח והחדר היה לוהט. בסמוך לתנור עמד ה„שיבר״ בתוך בור כרוי, עבודתו היתה האחראית ביותר להצלחת המצות, ולפיכך מינו לתפקיד זה אדם אחראי וירא שמים, היודע להעריך נכונה את תפקידו החשוב. פניו האדימו מן החום וזיעה רבה ניגרה על פניו המשולהבות, את מלאכתו עשה בזריזות עצומה ופיו היה מלא שירה, מזמורי הלל ותהילים בהתלהבות דקדושה, במקל ארוך ועבה הכניס את העיסה המוכנה לאפיה ובמקל שני, עשוי כמין מעדר, הוציא את המצות האפויות.

האוירה במאפית המצות היתה שמחה ועליזה, בעת העבודה היו העוסקים במלאכת האפיה שרים שירי חג ששמחו והרנינו את לבותיהם, והמריצו את איבריהם להזדרז במלאכת המצוה. אולם לא אחת אירע שהרודה את המצות מן התנור הגביה את קולו וגער במנקבים, בראותו כי המצה בתנור מתנפחת ומאבדת מצורתה היפה ואינה מצליחה כפי שהיה רוצה שתצליח.

כאשר הסתיימה מלאכת אפיית המצות עבור בעל־בית שהזמין תור בתנור, היה אורז אותן בחבילה ומניחן בתוך סל גדול, נושאן על שכמו ויוצא מתוך חיבת המצוה ומביאם אל ביתו. כאשר היה היהודי חוזר עם סל המצות לביתו ידעו בני הבית כי חצי פסח כבר הוכנס לבית, ולא נותר אלא לקנות יין לארבע כוסות, או צימוקים להכנתו, וכן סלק להכנת „בארשט״, בשר שמן לשמחת החג ושאר ירקות למצות היום.

שיפור פני הבית

בימים שלפני חג הפסח החליף הבית היהודי את צורתו ולבש פנים חדשות. הנשים סיידו בעצמן את קירות הבית בצבע כחול לבן. את כל כלי הבית הוציאו אל

החצר או לגינה, רחצו את המיטות והקרשים, ניקו את הארונות והשולחנות, את המזנון והכסאות, מדיחים היטב את כל הסירים והקערות, הסכו״ם והצלחות, ומגרדים את כל הבצק שנותר בסידקי העריבות לבל יראה ובל ימצא שום פירור של חמץ בכל פינות הבית.

מחזה הרהיטים המתגלגלים בחצרות הבתים היה נפוץ ביותר, והוא נמשך, בדרך כלל, שבוע ימים ויותר עד אשר ניקו את הבית, סיידוהו ומירקו את כל פינותיו, שיפצו ותיקנו את הרהיטים השבורים, הסירו מהם את האבק שהצטבר, צבעו במקום שהיה צורך לצבוע ואז, כאשר הכל היה מוכן, הכניסו את הרהיטים לבית והוא קיבל פנים חדשות שאי אפשר היה להכירן. לאחר שהבית הוכשר לכבוד הפסח, הכינו הנערות קישוטים מיוחדים לכבוד החג כדי לתת גוון נאה וכדי להשרות אוירה מיוחדת. על קירות הבית הן תלו תמונות מרהיבות עין, ופרחים יפיפיים מניירות צבעוניים.

גם לאחר שהוכנסו כל הרהיטים הביתה, לא שבו החיים בו למסלולם השיגרתי. את הארוחות השונות סעדו בחצר כדי לא להכניס את החמץ לבית הנקי לפסח. בחצר נשארו, איפוא, שולחן, מזווה, וכלים שונים לצורכי אכילה.

כלים מיוחדים לחג הפסח נמצאו רק בביתם של אנשים אמידים ביותר שמצבם הכלכלי איפשר להם להוציא הוצאה כה גדולה, אולם רוב היהודים בחבל ארץ הקארפאטים היו עניים שאת פרנסת ביתם השיגו בקושי רב, ולא היה בידם לממן קניית כלים אחרים לחג. להם לא היתה ברירה אלא להגעיל את הכלים. בערב הפסח עם שחר היה הבלן מרתיח מים בדוד גדול ברחבת בנין המקווה, ולשם היה כל אחד מביא את הכלים, בהם התכוון להשתמש במשך ימי החג, ותמורת תשלום קטן היה מגעיל לכל אחד את צרור הכלים שהביא.

עבור ילדי החדר היו ימי ערב הפסח ימים יפים ומענינים. מראש חודש ניסן לא התקיימו לימודים בחדר, וכל אחד ואחד מצא לו תעסוקה בעזרה וסיוע לבני הבית בהכנות. היו ילדים שסייעו לאמא בעבודות הבית, במירוק וקירצוף החמץ והליכלוך מכל הפינות, הסדקים והחורים, בסיוד הקירות או בשיפוץ הרהיטים ואחרים עבדו באפיית המצות. ידי כל הילדים מלאו עבודה ולבו של כל אחד התמלא ציפיות שיקחוהו אל החייט להזמין עבורו בגד חדש לכבוד החג, בגד שיתפר באומנות על פי מידותיו.

את שולחן הסדר ערכו מבעוד יום. על מפה צחורה כשלג הניחו את הכלים

היפים ביותר שנמצאו בבית בסדר מופתי, בפמוטות הנחושת הכינו נרות גדולים במיוחד, בקבוקי היין שהונחו לרוב הוסיפו חן ויופי בגוונם האדמומי, במרכז השולחן העמדה קערת ליל הסדר וגביע לכוס של אליהו, ובראש השולחן, במקומו של ראש המשפחה עורך הסדר, הכינו שלוש מצות למצות הלילה.

בליל חג הפסח, לאחר תפילת ערבית הסבו לשולחן הסדר. על פי רוב היו כמה משפחות, קרובי משפחה, שכנים או ידידים, מצטרפות לעריכת הסדר בצוותא. בין המסובים שררה אוירה של קדושה ותחושה אמיתית של בני חורין. הבנים שאלו את ארבע הקושיות, ולאחר מכן החלה אמירת ההגדה בנוסח מיוחד המסמל את החרות. כאשר מדברים על גאולת מצרים והניסים והנפלאות שעשה ה׳ לאבותינו, מתמלא לבו של כל אחד באמונה כי הקב״ה הוא מנהיג את העולם וכשם שגאל את אבותינו כן גם יגאל אותנו במהרה, ואף אם עתה אנו בגלות החשוכה, בוודאי שאנו נמצאים תחת השגחתו התמידית ועוד מעט קט יקיץ הקץ גם עליה, והשי״ת ינקום מאויבנו כשם שנקם במצרים.

קולות השירה בוקעים ועולים מכל בית יהודי, קולות הזמר מתערבים אחד בשני, הניגונים מתמזגים זה בזה, הם מתפשטים והולכים על פני העיירה כולה וממנה לחברתה, אל הכפרים הסמוכים ואל הישובים המרוחקים, אל הקהילות שבערים הגדולות ואל המשפחות הבודדות שבמקומות הנידחים, ממדינה למדינה ומארץ לארץ, בכל מקום יושבים יהודים כבני חורין ומאמינים באמונה שלימה כי „לשנה הבאה בירושלים הבנויה״.

חג השבועות

מראש חודש סיון ואילך הורגשה מן אוירה מיוחדת של נעשה ונשמע אשר בישרה את בואו של חג השבועות. חלל האויר נתמלא בקול נגינתם של ילדי התשב״ר אשר זימרו את האקדמות בנעימתן המסורתית, ומבתי המדרשות הדהד קולם של לומדי התורה אשר הוסיפו שעות על שעות לימודיהם המקובלות. בשלושת ימי ההגבלה היו יהודים רבים מצטרפים אל השיעורים שנאמרו בבית המדרש, גם כאלה שטרדות הפרנסה לא אפשרו להם להמנות על הלומדים לימוד מסודר מדי יום ביומו.

ערב חג השבועות לאחר חצות היום, פשטו ילדי ישראל על השדות רחבי הידיים המוריקים להביא משם צמחים לקישוט בתיהם לכבוד החג. הלימודים בחדר נסתיימו מוקדם, ועד מהרה יצאו כולם, זה במסור וזה בקרדום, זה בסכין וזה בזמורה

ילדי החדר בטערניוויץ זימרו את האקדמות בנעימתן המסורתית

אל משעולי הכרמים הארוכים, אל ההרים והגבעות, לחורשות וליערות, שם כרתו ענפי אילנות ירוקים, ליקטו פרחים ריחניים הביאום לביתם ופיארוהו לקראת יום מתן תורה.

גם את בית הכנסת קישטו. מסביב לבמה העמידו בזקיפה את ענפי אילן ה„בערעזא" מרובה העלים, שלהם גוון ירוק מיוחד במינו, את כותלי בית הכנסת קישטו בעלים ופרחים מסוגים שונים בהם נתברכו השדות המקיפים את העיירה. העבודה נעשתה בניצוחו של השמש, ולאחר כמה שעות של עבודה מפרכת היה בית הכנסת מקושט ומעוטר כהלכה ומראהו השתנה עד לבלי הכר. לאחר תפילת החג בבית הכנסת והסעודה החגיגית בבית, התכנסו ובאו כל הגברים, מנער ועד זקן, ובאו אל בית המדרש ללמוד תורה במשך כל שעות הלילה.

ליל חג השבועות, השעה היא שעת חצות, בית המדרש מלא מפה אל פה, כולם הוגים בתורה כל המקומות תפוסים, בנים לומדים עם אבותיהם ועם אחיהם הגדולים, נערים יושבים לצד זקנים, תלמידי חכמים ליד פשוטי העם. לפני השולחנות הארוכים יושבים אנשים בצפיפות רבה כשהם רכונים על ספריהם, אחד אומר תיקון ליל שבועות, חברו מעיין בספרי השל"ה הקדוש, אחד קורא מזמורי תהילים, שני עוסק במשניות ואחרים עוסקים בפלפול באחת מסוגיות הש"ס. אחד מנגן לו שיר מלא כיסופין והאחר למד בדביקות עצומה, אחד למד בקול נוגה וחברו מקול מלא ערגה, הקולות הנעימים המתערבים זה בזה ומהדהדים בעדינות בחלל בית המדרש, הקול הערב בוקע החוצה דרך החלונות המקומרים ומתפשט אל העיירה כולה לנוכח הרקיע הכהה.

בימי המצור והמצוק

בשנת תש"ד, זמן קצר לאחר אסרו חג הפסח, נעצה החיה הנאצית את צפרניה הטורפות בחבל ארץ הקארפאטים, וקלגסי הצבא הגרמני, פקודיו של הצורר אייכמן ימ"ש, פשטו על הערים, הישובים והכפרים שבמחוזות קארפאטורוס ומארמארוש. עולמם של היהודים, יושבי החבל, חשך עליהם, אורח חייהם היהודי העסיסי השתנה מן הקצה אל הקצה, החיים הפורחים והתוססים כמשו ונמוגו ואיבדו את צבעם הססגוני.

מבין כל יהודי הונגריה היו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש הראשונים שנכלאו בגיטאות הצפופים. חרבם המורעלת של חיילי הגיסטאפו כוונה אליהם

תחילה, מכונת השמדת היהודים כוונה בראש ובראשונה על היהדות המפוארת שידעה שקט ושלווה, ביחס למקומות אחרים, במשך דורות ארוכים.

במשך שבועות אחדים חיו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש בתת תנאים, סבלו מרעב וצמא ומחסור בתנאי חיים אלמנטריים, עד אשר לקראת סוף חודש אייר ובמשך ימי חודש סיון, גורשו מן הגיטאות והובלו ברכבות משא למחנה ההשמדה באושוויץ. שם מסרו ברובם את נפשם על קידוש השם, ורק שיירי השיריים נותרו, בחסדי ה', לפליטה מחרב התופת הנוראה. הללו נידונו לעבודות פרך במחנות ההסגר, ובעת עומדם בצל העקידה באושוויץ, היו ממלמלים חרישית בשפתותיהם היבשות מצמא את תפילות חג השבועות ואת האקדמות . . .

פרק עשרים ושמונה

הוי חתונות היהודים – קשה זיווגן

רוב השידוכים של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש התחילו ונסתיימו על ידי שדכן. בראשם של השדכנים היה רשום היטב מתי נולד כל אחד, ובהיות הבן כבן שמונה עשרה כבר התדפקו על דלתות הוריו להציע שידוך הגון לבנם הבחור. ההורים, על פי רוב, נטו לשמוע הצעות כבר בגיל זה, ואמנם עם בואו של השדכן ורעיון לשידוך בפיו, נתקבלה ההצעתו לדיון בין ההורים והיא נשקלה בכובד ראש.

דבריהם של חז"ל „קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף" התקיימו במלוא מובן המלה אצל רוב רובם של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש. כשם שחיי היום יום שלהם לא סגו בשושנים, כן גם בניהול עניני השידוכים של בניהם ובנותיהם היה עליהם לעבור תלאות מרובות עד אשר זכו לראותם עומדים תחת החופה. ולאו דוקא משום שהתקשו להגיע לעמק השווה בחלוקת נטל כספי הנדוניה, אלא גם, ובעיקר, משום שכל הצעה נשקלה ונמדדה במאזני אנוש עדינים ודקיקים. כאשר הוצע בחור לבת, היה אביה חוקר ודורש על אודתיו, ראשית כל על הישגיו בלימוד, כמה ידיעות רכש בזמן לימודיו בישיבה ומהי מידת למדנותו, הירא שמים הוא אם לאו, וכיצד הוא מתנהג בכל הקשור בענינים שבין אדם לחברו, ומלבד זאת ניסה להתחקות אחרי משפחתו של הבחור, כמה מיוחסת היא והאם אורח חייה מתאים לאורח החיים של בתו. גם על בחורה התענינו וחקרו כל פרט על אודות משפחתה ועל אודותיה, כמה יראת שמים היא ובעלת מידות נעלות, והאם רכשה נסיון בניהול בית למופת.

לאחר שהכל נמצא, פחות או יותר, מתאים ומתקבל על הדעת, ערכו מפגשים בין הבחור לבחורה ובין ההורים ושמעו את חוות דעתו של הבן או הבת כיצד נראים הדברים בעיניהם. אם נראה היה כי הם מתאימים זה לזו וזו לזה, נסעו אל הצדיק על מנת לקבל את ברכתו והסכמתו לשידוך, ורק אחרי כן נגמרו האירוסין בכתיבת תנאים ושבירת צלחת.

אולם גם לאחר שנשברה הצלחת ובני הזוג נתקשרו בקשרי אירוסין, עדיין לא נגמר הקושי, ובעצם, כאן התחיל קושי חדש, להשיג אמצעים כדי לממן את הוצאות החתונה. את הקושי הזה היה על כולם לעבור, מי יותר ומי פחות, פרט לשכבה דקה

מאוד של עשירים גדולים, שהיו פזורים ברחבי המדינה, הרי שבדרך כלל היו ההורים בקארפאטורוס ומארמארוש מתקשים להשיג את האמצעים הדרושים להשיא את בניהם ובנותיהם בהגיעם לפרקם, ובמיוחד מי שנתברך בבנות. שאלת העתיד גרמה להורים דאגות עמוקות, בראשם של יהודים רבים נזרקה שיבה בטרם עת מחמתן, הרבה אנשים טובים לא עצמו עין לילות שלמים מחמת טרדת המחשבה מאין יקחו כסף כדי לחתן את הבת עם בחור מתאים, ולמעשה, כל אדם, כאשר בתו החלה להתבגר, היה טרוד ומודאג מן המחשבה כיצד יחסוך את כספי הנדוניה והוצאות החתונה עבורה, ומחשבה זאת לא הרפתה ממנו ביום ובלילה, עד אשר זכה בשעה טובה ומוצלחת להובילה לחופה.

אמנם לבנות העיר היה מעט קל יותר, באפשרותן היה לסייע לאביהן להכין עבור עצמן את הנדוניה באמצעות עבודה בתחומים שונים ותכניות חסכון ממשכורתן. הן השתלבו בשירותי התעסוקה המקומיים, בבנקאות, פקידות, ניהול עסקים, הוראה וזבנות. בנות אלה הרויחו את לחמן בכבוד והצליחו להתבסס מבחינה כלכלית לקראת עתידן. גם מצבם של ההורים בעיר היה טוב יותר בהרבה מזה של בני הכפרים, בעיר נמצאו תחומים רבים יותר להשגת האמצעים הכספיים, ודבר זה הקל מעליהם מאוד את העול.

אולם שונה לגמרי היה מצבן של בנות הכפר. שם לא היה להן סיכוי להרויח סכום כסף שממנו יוכלו לחסוך משהו שיש בו כדי להקל מעל ההורים. רבות מן הבנות הללו נאלצו לעזוב את הבית כבר בגיל ארבע עשרה, הן עקרו לערים הגדולות, שם השכירו את שירותיהן בניהול משק הבית במשפחות העשירים היהודים. את שכרן שהרויחו ביגיע כפיהן חסכו בבנק, וכך, בבוא שעתן להנשא, הוציאו את הפקדון והקלו מעט מעול תשלום הנדוניה של האבא.

המושג המקובל כל כך בימינו להעניק מתנות לחתן ולכלה לא היה נפוץ בערי קארפאטורוס ומארמארוש, רק בודדים, העשירים והאמידים ביותר, הרשו לעצמם לקנות שעון כיס זהב לחתן ותכשיטים כגון שרשרת, צמיד או טבעת לכלה. את ה„שטאפיר", דהיינו כלי מטה, כרים וכסתות, סדינים ומצעים וכן מגבות עבור בני הזוג הכינו ההורים משני הצדדים, אולם במיוחד העמיסו חוב זה על הורי הכלה.

למלאכת הכנת כלי המטה היה הוי מיוחד. את הכרים והכסתות הכינו מנוצות אווזים שגדלו במשק הזעיר שבחצר הבית. את הנוצות שמרטו מגוף האווזים מדי פעם היו שומרים למשמרת, ובבוא העת היו מוציאים אותם ממקום משמרתן ומכינים מהם את הכריות והשמיכות. זמן מה לפני החתונה היו השכנות והידידות, נשים ונערות,

מראה בית וחצר יהודי בכפר

מתכנסות בשעות הלילה, בבית הורי הכלה למסיבת נשים שנקראה „קלאקע״, שבה הכינו את כמות הנוצות הדרושה עבור הכנת כלי המטה והכשירום לשימוש זה. לכבוד המסיבה צלו תפוחי אדמה, בישלו חמיצה „בארשט״, הכינו תה וקפה „פראנק״. האוירה בבית היתה עליזה ושמחה במסיבת ה„קלאקע״, הנשים אכלו ושרו, סיפרו סיפורי מעשיות, שוחחו ופטפטו כדת הנשים.

אוירה של שמחה

החתונה היהודית באותם הימים עוררה שמחה גדולה בכל הכפר, אנשים הרגישו מין רעננות וחדשנות כאילו התעוררו מחדש לחיים, וכך, בציפיה רבה היו הכל ממתינים ליום בואה. לקראת יום החתונה, כאשר החלו להכין את צרכי הסעודה, באו שכנים, קרובים, מכרים וידידים לסייע בהכנות. המחותנים עשו מאמצים מרובים והשתדלו שכל אחד מן האורחים יחזור לביתו לאחר החתונה כשהוא שבע ומדושן עונג, ושטעם החתונה יורגש היטב בפיו זמן רב לאחריה. מטעמים כיד המלך הוכנו לכבוד הסעודה, בשר ודגים בכל מיני טעמים, מעדני מלכים ממש, חלות ועוגות שנאפו בטוב טעם ובמומחיות גדולה, מיני מרקחת, פירות לפתנים ועוד.

מלבד המחותנים השתתפו בשמחה קרובי המשפחה שבאו מקרוב ומרחוק, ידידים, שכנים, מכרים, חבריו של החתן וחברותיה של הכלה, כולם הופיעו לבושים במלבושים חגיגיים הדורים לכבוד המאורע החשוב.

זמן מה לפני מועד החופה נכנסה הכלה למקום עריכת החתונה, כשהיא לבושה בשמלת כלולות לבנה ומהודרת והתיישבה על כסא מרווח ומרופד כהלכה, שעוטר וקושט בקליעת ענפים מעץ ה„סמערעקא״, הנודע בניחוחותיו המבושמים אותם הוא מפיץ על פני כל סביבתו. סביב הכלה התישבו חברותיה וידידותיה המקורבות, והמתינו בדריכות להתחלת החופה. בחלל נשמעו כל ·זעת ברכות „מזל טוב״ וש„תזכו לרוות הרבה נחת מבני הזוג״ ועוד כיוצא באלה ברכות.

במקום המיועד לתזמורת התמקמו הנגנים עם כלי הזמר, כשבמרכזם התוף הגדול, ועם בואם של המחותנים החלו להשמיע נעימות חתונה מסורתיות. הבדחן תפס את מקומו והחל לחרוז את חרוזיו, וכשסיים את מלאכתו ההיתולית החל להשמיע, בקול רך וענוג, דברי מוסר לעורר את לבה של הכלה כדי שתוזיל דמעה לפני הליכתה אל החופה.

בחדר סמוך לעזרת הנשים ישב החתן והגברים שבין המחותנים ומסביבו חבריו,

ואט אט החלו הקרואים לחתונה להופיע. גם אליו הפנה הבדחן את דבריו, כאשר השמיע עבורו דברי התעוררות וקרא לו לשוב בתשובה שלימה ביום חופתו. ובעוד שהתזמורת מנעימה מנעימותיה והבדחן משמיע את דברי הצחות והכיבושין, השלימו אבי החתן ואבי הכלה את כתיבת הכתובה בנוכחות המרא דאתרא ואנשים מכובדים אורחים ותושבי המקום.

כאשר כילו את כל ההכנות לחופה, הובל החתן על ידי אביו ואבי הכלה בזרועות שלובות למקום מושבה של הכלה כדי לכסות את פניה בכיסוי שנקרא: „באדעקן", ואחריהם יצאו הגברים ללוותם בשירה מרגשת. לאחר שהחתן כיסה את פני הכלה ב„באדעקן" הובילו השושבינין תחילה את החתן ואחריו את הכלה אל מתחת לחופה כשקול שירת האורחים מהדהד בחלל ונשמע בחוצות העיירה כולה.

הבדחן בחתונה

לבדחן החתונה היה מעמד מיוחד, הקהל העריך את עבודתו, מפני שדבריו היו דברים של טעם ולא בדחנות לשמה, ומלבד דברי החידוד שהשמיע היה אומר גם תוכחות מוסר, מזיל דמעה במקום הנכון ומרטיט את הלב במקום שצריך. כוונתו של הבדחן לא היתה מן השפה ולחוץ, הוא לא בא לחתונה רק כדי לקבל את כספו ולמלאת את כריסו בארוחה דשנה, אלא אך ורק לשם מצוה במלוא מובן המלה. מעולם לא נקב הבדחן את שכרו לפי גודל עבודתו אלא כל אימת שנשתרבבה יד לתוך ידו נטל את אשר קיבל והניח בכיסו בלא לדעת כמה הוא מקבל,מעט אם רב.

את מלאכתו עשה הבדחן באומנות גדולה, הוא ידע להתאים את דבריו באופן מדויק לכל שמחה כפי אופיים של בעלי השמחה ובהתאם לרמת הנאספים בה, מתי לצחוק ומתי לבכות, מתי להוכיח ומתי לעודד. בעת שהובילו את החתן והכלה לחופה וה„כלי זמר" מנגנים בקול רעש גדול, נעמד הבדחן ובקול מתחנן פנה אל הקהל וקרא: מה הרעש כאן? וכי אין זו עתה השעה לתת לדמעה שתיזל מן העין, הרי היום הוא יום הכיפורים המיוחד לבני הזוג, ואם לא עכשיו אימתי? לשמע דבריו הנרגשים של הבדחן החלו העינים לדמוע, כל מי שלבו כבד עליו היה נאנח, והקהל מלווה את החתן והכלה בחרדת קודש.

ואם כך התעוררו רגשותיהם של האורחים, על אחת כמה וכמה נרגשים היו המחותנים מגודל המעמד. דמעותיהם ניגרו בשפע רב על פניהם ובגדיהם, אנחה רודפת אנחה, השמחה הגדולה בעת שהם מובילים את בני הזוג אל החופה מתערבת בעצב מתוך דאגה לעתיד פרנסתם לנוכח עול החובות הכבד שנטלו עליהם זה עתה,

ומה גדלה חרדתם ביודעם כי בביתם ממתינים להם עוד ילדים לנשואין, בת רודפת בת ואחרי הבנות יבוא תורם של הבנים, והנה כולם כבר עוד מעט ויהיו ראויים לחופה והחובות מצטברים, והרי המלווים עוד מעט ילחצו, ומה יהיה עליהם?

ובשעה שהקהל שקוע בסעודת הנשואין וכולו דשן מעונג קם לו הבדחן ולאחר שהשמיע כמה מילים מבדחות לאות פתיחה החל להזכיר נשכחות למחותנים, המתמוגגים בעיניים דומעות לשמע דבריו, ותוך כדי כך היה מבטיח בקול מעודד עתיד ורוד וטוב לזוג הצעיר. כך היה הבדחן משמח את לב כולם, ובפרט את לב בני המשפחה.

שמחה של מצוה

בסידור הקידושין כיבדו את רב הקהילה או את אחד הדיינים, השו״ב, המו״צ או סתם תלמיד חכם, הבקי היטב בטיב גיטין וקידושין. את ברכות הנישואין מתחת לחופה לא חילקו בין חשובי האורחים כפי שנהוג כיום, אלא מסדר הקידושין או אדם חשוב אחר אמר את כולן. לאחר החופה נערכה הסעודה, סעודת מלכים ברוב עם. באמצע הסעודה הכריזו על מעמד ה„דרשה געשאנק״, כלומר „דורון דרשה״. במעמד זה היה כל אחד מהקרואים מעניק, כפי יכולתו, מתנה לזוג הצעיר, כסף מזומן או חפץ בעל ערך כספי. לאחר הסעודה ברכו ברכת המזון ופתחו בריקודים של מצוות שמחת חתנים.

וגם כאן תופס הבדחן את מקומו. הוא עולה על כסא פשוט, מזדקף ומביט בקהל, את רובם הוא מכיר, הוא גם מודע לבעיותיו וצרותיו של הפרט, על ההבעות שבפני המסובים הוא מצליח להבחין במה שמציק לכל אחד מהם, כמה חובות הוא חייב – מעטים אם רבים, האם יש די במשכורתו כדי לכלכל את בני ביתו או לא, כמה יגיעות עליו להתייגע עד אשר עולה בידיו לפרנס את משפחתו, הוא מכיר את הנעשה בלבו של כל אחד על פי הרישומים שבפרצופו ואין הוא צריך כלל להכירו מקרוב.

לאחר שסקר הבדחן את פני המסובים ועמד על טיב רגשותיהם, היה פותח בדברי ניחומים המתאימים לרוח המסובים. דבריו היו מתובלים במאמרי חז״ל ובאמרות שנונות מגדולי ישראל ידועים אשר חיו חיי עוני קשים ואמרו כי לא הסעודה הגדולה מכבדת את בעליה אלא, לפעמים, להיפך. דבריו המלבבים ליטפו את הלב הכאוב, חיזקו ועודדו את הרוח הנכאה, וכך היה ממשיך בדברי נועם, מספר סיפורי צדיקים ופיו שופע הלצות משיחות החולין של תלמידי חכמים, משוחח על אמונה ובטחון ועל ישועות גדולות שכל אחד מצפה להן, ועל צדיקים נסתרים שכל

מנת חלקם בעולם הזה לא היתה יותר מאשר פת קיבר וספל מים ובזה היו מאושרים יותר מן העשירים שזכו למעדנים ולפתנים שאין הקיבה סובלתן.

וכאשר נוכח לדעת כי דבריו הטיבו ללבם של האורחים החל לאחל איחולים טובים לזוג הצעיר, תוך כדי שהוא מתאר את חייהם הסוגים בשושנים ובפיו תקוה גדולה כי גם מחר יהיה להם טוב כמו היום, ולכולם יהיה טוב יותר ויפה יותר, ליום המחר הקב״ה יעזור והפרנסה תהיה מצויה בשפע ושהאדם יחיה כל ימיו באושר גדול ובשמחה אמיתית. וכך היו כולם מתעודדים ומתחזקים כי הנה באמת „מחר יהיה האות הזה״...

בשבת שלאחר החתונה הובילו הנשים, קרובות המשפחה, את הכלה אל בית הכנסת. מנהגן של נשות קארפאטורוס ומארמארוש היה שלא להניח לכלה להתפלל בשבת זו, תחת זאת אמרו לה לספור את החלונות שבבית הכנסת. מקורו של מנהג יפה זה היה כדי שלא לבייש את הכלות שלא ידעו להתפלל. ואמנם היו גם כאלה, היו בנות שלא למדו קרוא וכתוב, להוריהן לא היה די ממון כדי ללמדן השכלה יסודית זו, ועל מנת שלא לביישן נהגו שאף אחת מן הכלות לא תתפלל. באורח חייהן של הנשים בחבל ארץ הקארפאטים היו שזורים מנהגים, דינים ומסורות שנמסרו להן מדור לדור עליהם הן שמרו בקפדנות מרובה, למרות שלא למדו כלל בבית הספר ולא תמיד הבינו את סיבת הדבר.

שמונה ימים ארכה שמחת החתונה. בשבעת ימי המשתה השתתפו ידידים וקרובי משפחה, אשר הסבו מלובשים בבגדים חגיגיים אל השולחנות הערוכים של סעודת השבע ברכות ושימחו בשמחה אמיתית את החתן והכלה. ביום השמיני לחתונה נערכה מסיבה גדולה לסיום שמחת הנישואין, השמחה במסיבה זו היתה גדולה, שמחה יהודית אמיתית, והרושם שהשאירה על לב הקרואים נותר בהם לזמן רב. במסיבה זו נפרדו האורחים מהחתן והכלה כשפיהם מלא ברכות לזוג הצעיר, ובפיהם נותר טעמה הטוב של החתונה. רק אבי הכלה לא נפרד כל כך מהר מהחתונה, הוא נותר משועבד לנושים ולחובות, שנים רבות עברו עד אשר יכול היה לראות את עצמו בן חורין מן העול הכספי הכבד של הוצאות הנישואין שהעיקו על שכמו.

פרק עשרים ותשעה

בזיעת אפיך תאכל לחם

בטרם נבוא להנציח חלק ממקרות הפרנסה של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש חייבים אנו להרים על נס ולהדגיש את העובדה כי כל משאם ומתנם היה באמת ובאמונה וכל פרוטה ופרוטה שהרויחו למחייתם היתה בנקיון כפים מוחלט. מאז ראשית התיישבותם בחבל ארץ הקארפאטים היו היושר וההגינות נר לרגלם ואלה האירו את דרכם בכל דבר שנוגע לממון. למרות היותם עניים מרודים אשר אך בקושי רב השיגו את פת לחמם, ולא אחת היתה פרנסת בני ביתם כרוכה בבזיון וחרפות, ביסורים ותלאות, בסיכונים ופחדים, לא זזו במאומה מעיקר חשוב זה, וכל מי שהתקשה בכלכלת בני ביתו הרבה בתפילה ותחנונים וייחל לימים טובים יותר, אבל מעולם לא נתן את דעתו על סטיה מדרך הישר. בכל מאודם היו נזהרים מכל גניבה, גזל או אונאה, התרחקו כמו מאש מכל רמאות ונוכלות ותמיד התפרנסו מיגיע כפם מתוך אמונה עמוקה ושורשית בקב״ה שיזמן להם את כל צרכיהם, ובתוך תוכם ידעו והאמינו כי כל מה שמוכן ומזומן לאדם לא יחטף על ידי אחר. הם השליכו את יהבם על השי״ת והאמינו כי מזונותיהם קצובים להם מראש השנה לראש השנה, עז היה מבטחם בה׳ ותמיד ציפו לישועה ולבוא גואל צדק אשר יגאלם מן הגלות המרה ויוציאם מאפילה לאור גדול.

ראשוני המתיישבים היהודים בחבל ארץ הקארפאטים, פליטי חרבו של הצורר חמלניצקי ימ״ש, חיו בדלות ובעוני, מצבם הכלכלי היה קשה מנשוא. הידיעות המצויות בידנו בכל הנוגע למקורות פרנסתם לוטות בערפל, אולם, כפי הנראה, חלק מהם עסקו ביעור ובחקלאות, רוכלות, ייצור ושיווק יי״ש וסלילת דרכים, והיו גם כאלה שהתפרנסו מעבודות שונות אצל בעלי האחוזות והאצילים שהיו מצויים לרוב במקום. העוני הקשה ביותר שרר בישובי ההר, היהודים באיזורים אלה חיו חיי בדידות, ברבים מן הכפרים נתנה הרשות לבית־אב אחד בלבד להתגורר בתוכם. מסיבה זו סבלו יהודים אלה מהזנחה רוחנית וממצוקה חברתית וכלכלית נוראה. מצבם הכללי המדורדר נובע, בעיקר, בשל היותם מרוחקים מן המרכזים היהודיים התוססים,עובדה שהקשתה עליהם מאוד בניהול חיים תקינים.

אולם במרוצת השנים, בד בבד עם חילופי השלטון באיזור, הוטב מצבם

חקלאי שהתפרנס מיגיע כפיו

הכלכלי של היהודים. השליטים החדשים לטשו את עיניהם על אוצרות הטבע העשירים בהם נתברך חבל ארץ הקארפאטים, והשקיעו מאמצים רבים על מנת לנצלם. מצב זה הביא גם לשינוי ניכר במעמדם של יהודי המקום, אשר הורשו לחכור ולרכוש חלקות אדמה, וכך יכלו לבסס את כלכלתם. רבים מהם התפרנסו מחקלאות ועסקו בגידול היבולים השונים, אחרים התפרנסו מעבודות משק ועסקו בגידול בהמות, עדרי צאן ועופות. אולם השינוי הכלכלי שהגיע לאיזור לא היה מן הקצה אל הקצה, החקלאות לא היתה מסוגלת לשאת את הנטל הכבד ולפרנס את כל החבל - ויושביו לא הצליחו להתעשר. למרות כל העמל והיגיעה שהשקיעו במרץ רב בעבודתם, עדיין היתה פרנסתם בדוחק וכלכלת בני ביתם עדיין לא באה בנקל. העוני הכבד ששרר באיזור מנע את התפתחות חיי המסחר, והכל נשאר דל ועלוב.

הטבה משמעותית יותר במצבם הכלכלי של היהודים ניכרה והורגשה רק לאחר שניתנה להם הרשות להתגורר בערים. כניסתם לחיי המסחר והתעשיה, החרושת והמקצוע שינתה את כלכלתם מן הקצה אל הקצה. בולטת כאן העובדה כי עד מהרה הם תפסו עמדה מכובדת בכל תחום ששלחו בו את ידם. השפעתם גדלה והלכה עד אשר בשנת תרצ"ו (1936) היו כשלושים ואחד אחוזים מכלל החנויות ולמעלה מששים אחוז מן המסעדות והמסבאות בקארפאטורוס ובמארמארוש בבעלות יהודים. יודעי דבר העריכו כי אחוז היהודים העוסקים בתחומי המסחר השונים באיזור זה היה גדול פי ארבעים מזה של האוכלוסיה הכללית.

כלכלת היהודים שגשגה והלכה, חלק ניכר מהם, בערים הגדולות, בעיירות ואפילו בכפרים הקטנים והמרוחקים - התבססו מאוד. בתקופה שלפני מלחמת העולם השניה החזיקו היהודים ברכוש ניכר, העשירים שבהם היו בעלי בתי עסק גדולים ומפורסמים, מפעלים ובתי חרושת, ובאיזור הכפרי היו מהם בעלי אחוזות, שדות, כרמים ונחלות. יהודים אלה ניהלו אורח חיים נגידי, ובאמצעות ממונם סייעו לבסס את מוסדות הקהילה השונים ואת מוסדות התורה. ברם, למרות שהשפעתה של שכבת האמידים על חיי היהודים גדלה, היתה זו קבוצה קטנה בלבד, ולעומתם היה מצבם כלכלי של רוב מנינה ורוב בנינה של יהדות קארפאטורוס ומארמארוש בכי רע. הרבה מהם היו טרודים בעבודת פרך ומשועבדים לעול הפרנסה שהעיק על שכמם ורק בזיעת אפם אכלו את לחמם.

ענף החקלאות

ייחודה של יהדות קארפאטורוס ומארמארוש בא לידי ביטוי דוקא על ידי המון פשוטי העם ודלתו, „עמך". אפילו היהודים הכפריים הפשוטים ביותר היו תמימי דרך

וישרי־לב, חזקים באמונתם בהשגחתו של הקב״ה על כל ברואיו, דבקים בחסידות ובאדמו״ר ושומרים מצות קלות כחמורות. יהודים אלה, אנשי עמל, התפרנסו מיגיע כפיהם, עבדו כחקלאים בשדות ובפרדסים בכרמים ובגני הירק, הרויחו את פת לחמם בזיעת אפם, אבל ביושר ובכבוד.

מרן בעל „החתם סופר״ קבע מקום של כבוד לעובד האדמה, מבין כל העבודות נחשב הוא לראשון במעלה, מפני שהוא איש יצרני ופורה בחברת האדם, ועבודתו חיונית לקיומה של האנושות כולה. על פי אמות המידה של ההשקפה היהודית לא העושר הוא הקובע את ערכו וחשיבותו של האדם בחברה וגם לא כוח השפעתו על מהלך הענינים הציבוריים, אלא המידה שהוא תורם לקיומו של העולם, ומובן מאליו, איפוא, כי היצרן, בעל כוחות היצירה הפוריים ביותר, עדיף על פני כולם. וכאשר בוחנים את הדברים מנקודת ראות זאת נמצא החקלאי, המייצר את יבולי השדה ופרי העץ, החלב, הבשר והביצים, ראשון במעלה, ואילו פועלי החרושת והמשתכרים מן העבודות השונות הם בדרגה נמוכה יותר.

בדרשותיו (דרשות חלק ב׳, דף תקנא ע״א־ע״ב) כותב החתם סופר את הדברים דלהלן: „. . .שמענה ואתה דע לך, כי יתרון ארץ בכל היא ושדה הנזכר היינו הכדור בכללו. הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, והאדם מושל בכל, הוא בעל הארץ והשדה, זורע וחורש וקוצר ונוטע ומגדל ותולש גוזז טווה ורוקם, והיינו הארץ וישובה. ואחז״ל (שבת פ״ה) בני שעיר חורי יושבי הארץ שהיו בקיאים בישובה של הארץ והם עיקרי הארץ ואילולי הם אין עולם. ואחריהם וקרוב ממש להם כמותם כל בעלי המלאכות המתקנים כלים לחרוש לזרוע ולגזוז ולטוות, או המתקנים המאכלים והמלבושים ובהם נתישבה הארץ ולא צריך יותר – ואחריהם ופחותים מהם, והמדומה שגדלים הם, השליחים המכונים סוחרים״ וכו׳.

יושבי הכפרים נטעו בחצר גן של עצי פרי יפיפיים, תפוחי עץ, אגסים, שזיפים, ענבים, אפרסקים, אגוזים ועוד אשר הקיפו את ביתם והדיפו ריח נעים על כל סביבתם במשך רוב ימות השנה. מעצי הפרי הללו היו מזינים את בני ביתם ואף מתפרנסים מעט מתנובתם. בין העצים שתלו גינת ירק ובה כל מיני ירקות למאכל, ובשדות המרוחקים יותר, בחלקות האדמה שהיו פזורות על פני הכפר כולו ומחוצה לו זרעו חיטים, שיפון, תירס ותפוחי אדמה. במקומות המרוחקים יותר פתחו כרי דשא נרחבים שם היו רועים את הצאן, וממנו היו קוצרים שחת להכנת מספוא לבהמות לימי החורף.

אולם בכל התוצרת שהניב משק הבית לא היה די בכדי לכלכל את כל בני המשפחה ברוכת הילדים, שכן על ראש המשפחה היה גם לממן את חינוך ילדיו, ומדי

פעם התעורר צורך בקניית מלבושים ומנעלים, וכן ריהוט ואביזרים שונים, ומשום כך היו נאלצים לצאת ולחפש אחרי מקורות פרנסה נוספים כדי להשלים את החסר. את משכורתם הרויחו היהודים במסחר זעיר או כבעלי מלאכה, כחוטבי עצים או כשכירי יום במנסרות, כפועלים בתעשיות היין ובכל עבודה או מלאכה שהזדמנה לידם.

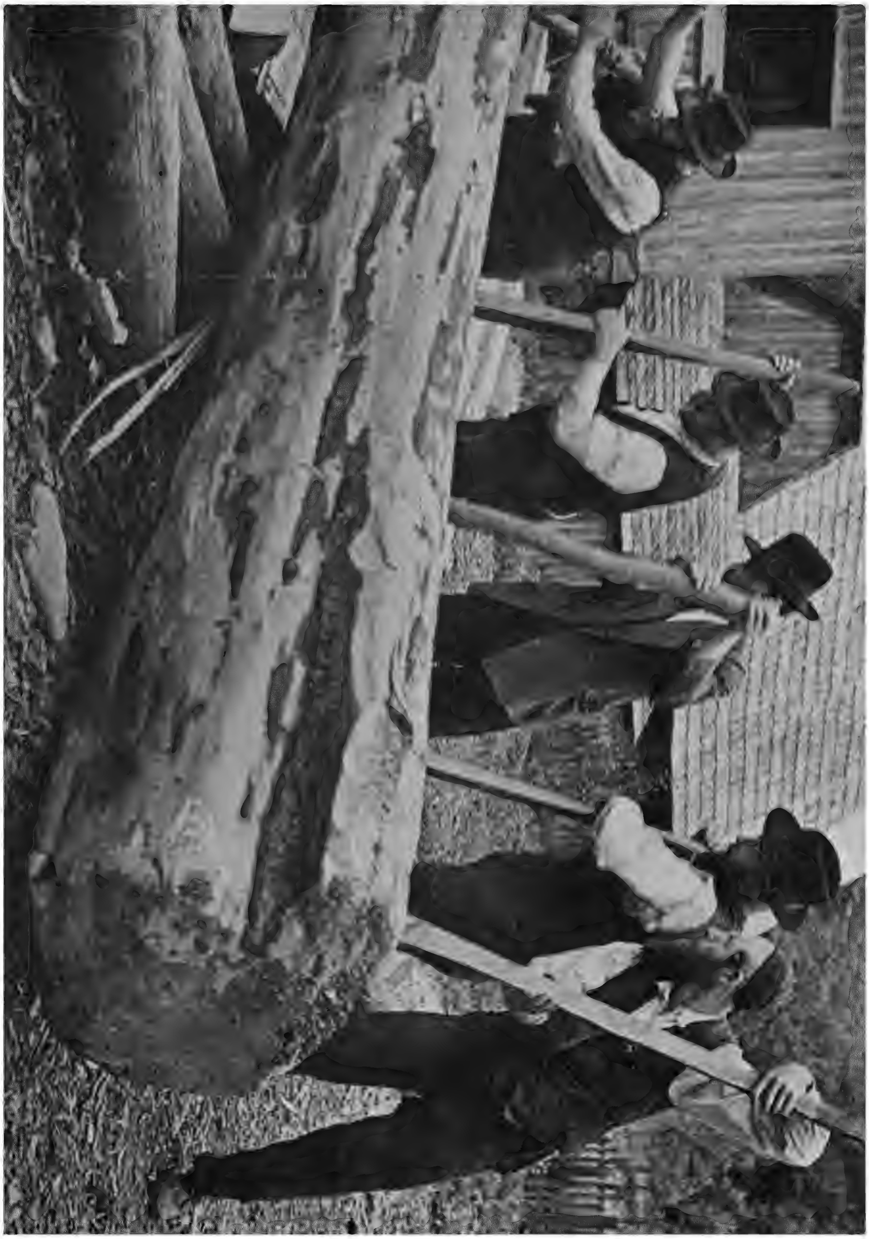
חרושת עצי היער

ענף העץ הוא הענף הריווחי והסחיר ביותר בכלכלת המדינה וממנו אף משווקים, חומר גלם ומוצריו גמורים אל מחוץ לגבולותיה. ברבות הימים הפכה תעשיית העץ לאחד מן התחומים הסימליים המאפיינים של חבל ארץ הקארפאטים. חרושת העץ על כל צורותיה וגווניה, מחטיבת העצים ביערות ועד לשיווקם כמוצר גמור המוכן לשימוש הצרכן, הוא התחום הכלכלי העיקרי המפרנס רבים מתושבי קארפאטורוס ומארמארוש.

מקורה של תעשיה עשירה ומסועפת זו היא ביערות העד המכסים את ההרים הנישאים לגבהים עצומים בכל רחבי החבל. יערות אלה משתרעים על פני שטח עצום שגודלו הוא כחצי מיליון הקטאר. מחצית מן העצים הם עצי אלון, עצי בוק ועצים מסוג נשיר, ומחצית מן העצים הם עצי מחטים מסוגים שונים. חלק ניכר מן העצים הנכרתים ביערות עוברים תהליכי עיבוד והשבחה במחוז עצמו במנסרות העצים הסמוכות ליער, שם הם מוכשרים לשמש לצרכי בנין ולצרכים אחרים. אולם מרבית העצים מובלים באמצעות רפסודות, דרך הנהרות „ריקא" ו„טיסה", הישר ממוקדי חטיבתם אל האיזורים המפותחים יותר במדינה, בערים הגדולות ובעיירות, שם סוחרים בהם ומעבירים אותם לתהליכי יצור שונים ומגוונים.

אחד מן המקומות העיקריים שבו הועסקו יהודים בענף העץ היה האיזור ההררי של גלילות וואלאווע שבווערכאווינא בוגדאן בנפת ראחוב. שם, במעבי היערות כרתו את העצים הגבוהים והעבים ועיבדום לצרכי בניה. את העצים שכרתו, גם בחודשי החורף הקרים, אספו בערימות ענק בסמוך לגדות הנהרות „ריקה" ו„טיסה", ומיד עם בוא האביב, בעת שהקרח שבהן החל להפשיר והמים החלו לזרום, הניחו את העצים בנהר והושיטום בצורת רפסודות אל המנסרות שבמקומות השונים הפזורות לאורך הנהרות. מלבד העיסוק במשלוח העצים וכריתתם עסקו היהודים באיזור זה גם בעיבוד עצים ויצירת כלים שונים מהם, אותם שלחו במשלוחי „אקספורט" אל מחוץ לגבולות המדינה.

מחזה מעניין היה ביערות ה„ווערכאווינע", יהודים מגודלי זקן ופיאות ארוכות

הכנת העצים אל המסגרות

נראו בשרוולים מופשלים כשהם עובדים במרץ ומנסרים את עצי ה„בוק" הגבוהים או מבקעים את עצי ה„דעמב" העבים, משייפים את עצי המחט „סמערעקא", מעבדים את חומר הגלם ומכינים אותו לעבודה במנסרות. יהודים רבים התמחו במקצוע העץ, הם היו מסתתים באומנות את ענפי העצים בגרזן שיועד במיוחד לכך, והכינו מהם אדנים למסילות ברזל, עמודי טלפון, קרשים ובולי עץ גדולים לצרכי בנין וכדומה. מלבד יהודים אלה שעבודתם בענף העץ היתה בעמל כפיים, הועסקו יהודים רבים גם במקצועות אחרים בענף זה. הללו הועסקו כמהנדסים, פקידים, מנהלי חשבונות, מומחים ובעלי מקצועות שונים, שומרים, ונהגים אשר הובילו את התוצרת ממוקדי הכריתה למנסרות ומבתי המלאכה אל תחנת הרכבת.

יהודים יקרים אלה, אשר חיו את חייהם בענווה, בצניעות ובפשטות ופרנסו את בני ביתם ביזע ובעמל כפיהם, היוו את מקור גאוותה של יהדות קארפאטורוס כולה. אלה אשר חשו על גופם ובשרם את אמיתותו של מאמר חז"ל „קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף", ולמרות זאת לא איבדו מעולם את חדוות חייהם, שימשו דוגמא למופת. מאורח חייהם בעבודה כבבית יכול היה כל יהודי ללמוד כיצד עליו להתנהג כיהודי. בהיותם עסוקים בעבודתם המפרכת בין סבכי העצים במרומי הרי הקארפאטים הגבוהים, היו מזמרים לעצמם מזמורי תהילים ידועים, אומרים את החוק לישראל ולומדים משניות בעל פה, היו בהם גם תלמידי חכמים אשר למדו על פה גמרא ומדרש תוך כדי עבודתם.

סוחרים וחנוונים

יהודים רבים שלחו את ידם במסחר. היו בהם סוחרים גדולים וגם סוחרים זעירים, אבל סוחרים. השתלבות היהודים במסחר הכללי לא היתה קלה כלל ועיקר, הנכרים בקארפאטורוס ובמארמארוש הצרו את צעדיהם והאטו את התפתחות המסחר היהודי. שליטי המדינה, ההונגרים והצ'כים,הבטיחו לעצמם ולבני עמם את העיסוק בענפי הכלכלה המתקדמים והחדישים ויצרו מעין מונפול עליהם, ואילו הסוחרים האוקראינים עשו הכל כדי לדחוק את רגלי הסוחרים היהודים ולמנוע מהם את את הגישה אל תחומי הסחר הריווחיים ביותר. עובדה זאת, אמנם, גרמה לצמצום בהיקף המסחר היהודי, יחסית לפוטנציאל שהיה טמון בהם, אולם למרות הכל, עלה בידי היהודים להגיע לכל תחום כלכלי מכל סוג שהוא ובמשך כל שנות שלטון הריפובליקה הצ'כוסלובקית הם עסקו בכל ענפי המסחר המצויים והתפרנסו מהם ביושר בכבוד.

המסחר הזעיר והקמעונאי בערים התנהל במרכזי קניות. לאורך הרחובות

הראשיים היו מסודרות חנויות משני עברי הכביש ובחזיתן חלון ראוה ושלט המכריזים על המוצרים המוצעים למכירה בפנים. חנויות המכולת מלאו בכל המצרכים המיועדים למאכל ולשימוש יום יומי בבית, בין הקונים היו גם סוחרים וחנוונים מן העיירות שערכו את קניותיהם בעיר, ולאחר מיכן מכרו את סחורתם בעיירה ובכפר. ליהודים היו גם בתי מסחר וחנויות בגדים, כלים, רהיטים, כלי כסף, תכשיטי זהב ואבנים יקרות. חלקם של היהודים ניכר גם בענף המלונאות, האכסניות הקטנות והמסעדות.

בכפרים ובעיירות הקטנות היו החנויות קבועות בחזית בית המגורים. הסחורה היתה מונחת על גבי מדפי קרש, והעניות והדלות שהיתה מנת חלקה של כלל האוכלוסיה ניכרה גם על כמות הסחורה וטיבה. מעל דלת הכניסה תלה פעמון, וכאשר הקונה פתח אותה כדי להכנס פנימה, הזעיק הפעמון את החנווני מן החצר או את החנוונית מן המטבח, והם באו על מנת לשרת את הקונה ולמכור לו קילו לחם או מעט מלח לבן, ליטר נפט, פחית שמן, או דג מלוח.

החלק העיקרי של המסחר, היה ביום „השוק הגדול", או כפי שכינוהו: „היריד", דבר שהפך למושג ולשם דבר בתולדות מזרח אירופה. אלפי אנשים, יהודים ושאינם יהודים, היו נוהרים ובאים מן הערים הקטנות ומן העיירות, מן הערים ומן הישובים הנדחים, אל היריד שהתקיים, על פי רוב, בערים הגדולות. הסוחרים הקימו דוכנים ברחבת השוק, על הדוכנים העמיסו את סחורתם מכל הסוגים והמינים, סביב הסוחרים ובפינות הככר תפסו הרוכלים את מקומם, וגם סתם אנשים שהיה להם מה למכור מצאו לעצמם מקום במרכז או בקרנות שם עמדו והציעו למכירה מכל הבא ליד. ההמולה היתה רבה, כל הסאון שקם בשוק נשמע עד למרחקים, הדוחק והצפיפות היו גדולים ורק בקושי אפשר היה לפלס דרך בין ים האדם, הבהמות והסחורות.

האיכרים ושוכני היערות היו מכינים את עצמם היטב לקראת היריד השנתי. שבוע ימים לפני פתיחת היריד, כבר ניתן היה לפגוש אותם בכבישים, כשהם מובילים אחריהם את סחורתם למכירה, בהמות, בעלי כנף, יבולי שדה ופרי. גם לנערים, תלמידי החדר, הסב היריד, שנערך בסוף תקופת הלימודים, הנאה מרובה, הם ליקטו ירקות מן הגינה וקטפו פירות מן העצים שגדלו בחצר ביתם, נעמדו עם סליהם בשוק ומכרו את סחורתם לעוברים ושבים. מן ההכנסה שצברו היו רוכשים לעצמם מוצרי הלבשה והנעלה לחורף ולקיץ. ילדים אחרים עסקו במכירת לולבים ואתרוגים, ספרי סליחות ומחזורים, כרטיסי ברכה ומוצרים אחרים, והיו גם כאלה שעמדו בדוכן שהקימו ההורים וסייעו להם במכירת הסחורה.

ביריד מכרו מכל טוב ולא חסר דבר. כל מה שצריך בבית, בבית הכנסת, במסחר,

בבית המלאכה, במשק, בגן, בשדה ואפילו במשרד היה מוצע למכירה. הקונים היו לא רק אנשים פרטיים שנזקקו לדבר מה, אלא גם הסוחרים אשר רכשו כמויות גדולות של סחורה במחיר מוזל ומכרו אותה לאחר מכן במחיר גבוה יותר, עד ליריד הבא. ואמנם, כולם נהנו מן היריד, גם הסוחרים וגם הסיטונאים צברו באמצעותו הכנסה גדולה והעשירו את קופתם.

סוחרי פירות

המסחר בפירות התנהל בשתי דרגות, מסחר קמעונאי, דהיינו חנויות לממכר פירות וירקות או דוכני מכירה בשוק, ומסחר סיטונאי גדול. חלק מן הקמעונאים ביססו את סחורתם על יבולי שדותיהם ותנובת עצי הפרי שגידלו בסביבות ביתם, אולם על פי רוב התקיים המסחר הקמעונאי על בסיס המסחר הסיטונאי, הסוחר הזעיר היה הולך לבית המסחר או לשדותיו של הסיטונאי, שם היה קונה את הכמות הנדרשת לסיפוק צרכי הקונים שלו, מעמיס את הסחורה על עגלה ומוביל אותה אל החנות.

הסוחרים הגדולים ניהלו מסחר בהיקף סיטונאי. כדי להבטיח לעצמם די סחורה במועד, היו מנהלים משא ומתן עם בעלי האחוזות הנכרים, מהם היו רוכשים את היבולים, מכל המינים והסוגים, עוד בטרם חניטת הפרי. לאחר ביצוע העיסקה היו מושיבים שומר בשדות על מנת למנוע מאנשים בלתי הגונים לגנוב פרי ולהשחית את היבול, וציפו לברכת השם להצלחה במסחר.

ההצלחה במסחר היתה תלויה רבות בתנאי מזג האויר. אם היה קיץ יפה ושקט, היו הסוחרים גורפים רווחים הגונים לכיסם וכך יכלו להבטיח לעצמם אמצעים להמשך המסחר בשנה הבאה. אולם לא תמיד האיר הקיץ את פניו, מדי פעם שרר מזג אויר לא מתאים לגידול הפרי, רוחות חזקות נשבו והשירו פירות רבים מן העצים, הגשמים הסוערים פגעו בלבלוב, והפירות התליעו ונפלו עוד בטרם יבשילו, או אז היו היבולים דלים ומדולדלים וכל עמלם היה לשוא, וכך נגזר עליהם להכנס לעול גדול של חובות.

קצבים ובעלי איטליזים

כל האיטליזים ברחבי קארפאטורוס ומארמארוש היו כשרים בתכלית הכשרות, למהדרין מן המהדרין. הרב דמתא הטיל את מרותו על כל בעלי האיטליזים, ואלה, ללא אומר וללא דברים, סרו למרותו ודקדקו בכל פרט ובכל הלכה קלה כבחמורה. כל רב הגדיל לעשות בכל עניני הכשרות שבתחום רבנותו בכלל, ובענין השחיטה בפרט, כאשר היה מקפיד באופן מיוחד לבדוק את סכיני השחיטה של השוחטים.

פרנסתם של הקצבים בערים הגדולות היתה מצויה בשפע, באיטליזיהם היו קונים טובים וקבועים והרווחים היו גדולים, ורבים מהם אף הגיעו לכלל מעמד של אמידים. בעיר נמצאו יהודים רבים שהשתכרו יפה ויכלו להרשות לעצמם להעלות על שולחנם בשר ועופות תדיר. את קניותיהם החלו בעלי האיטליזים לערוך כבר ביום רביעי, ביריד המקומי או בשוק הבהמות. המסחר השוטף והפעיל ממנו נהנו איפשר להם ליצור קשר עם סוחרי הבהמות אשר סיפקו להם כל שבוע בעלי חיים לפי הצורך במחירים מוזלים.

לעומתם, היתה פרנסתו של הקצב בעיירה או בכפרים המרוחקים קשה ובמקרים רבים אף בדוחק, עבודתו האחראית היתה קשה ומפרכת. במסחרו הזעיר לא יכול היה להבטיח לעצמו אספקה סדירה של בהמות, וכבר מיום ראשון בבוקר היה עליו להיערך לקניית בהמה לצורך שחיטתה ומכירתה לקראת סוף השבוע. לאחר השבת היה צורר את צרור כספו, לא תמיד היה לו די מפדיונות המכירה ולעיתים תכופות היה נאלץ ליטול חלק בהלוואות. ביום שני היה משכים קום ויוצא לדרכו בדרך לא דרך אל הרועים היושבים במרומי ההרים. לאחר הליכה מיגעת ומפרכת היה מגיע אל בתי הגויים, שוכני היערות, חוקר ודורש ומתענין בין אחד לשני מי מהם מוכן למכור יותר בזול, כבשים, עזים ועגלים מעדרו.

אם נתמזל לו מזלו ומצא ללא טורח מיוחד את מבוקשו היה שמח וטוב לב, אולם לא תמיד היה כך, ולעיתים רבות נאלץ היה לשהות שם זמן רב עד אשר סיים את מלאכת הקניה. כאשר גמר את המשא ומתן עם הגויים ושילם להם במיטב כספו, נטל את הבהמה והלך לו. הדרך חזרה היתה קשה יותר מן הדרך הראשונה, הירידה במורד ההרים תוך כדי שמירה איתנה על הבהמה שלא תברח, לא היתה מן הדברים הקלים... כך היה הקצב מגיע לביתו עייף ויגע, מכניס את הבהמה לרפת שבירכתי חצרו ושומר עליה עד לשחיטתה ביום רביעי.

כאשר הוביל הקצב הכפרי את בהמתו לבית המטבחיים, היה כולו נרגש ונפעם. מי יודע - היה חושב בלבו, אם השחיטה תעלה יפה, ואם אכן תעלה יפה אולי תמצא טריפה, ואם הכל ילך כשורה היצליח למכור את כל הבשר או שיפסיד את כספו וכל טרחתו היתה לשוא. לאחר השחיטה, כאשר השו"ב החל לבדוק בדיקת פנים, הולכת התרגשותו וגוברת, עוד מעט קט ויתברר לו אם עשה עסק טוב או לא, והנה השו"ב מוציא את הריאה, הקצב אוחזה בכוח ומנפחה בפיו בכל כוחו, פניו מאדימים מנפיחה ומהתרגשות. והנה כאשר השו"ב מבשר לו את הבשורה: „כשר", נעשה לו קל על הלב והוא מתמלא צהלה כמוצא שלל רב, עכשיו הוא כבר יודע שיש לו סחורה למכירה והוא נושא את עיניו לשמים ומבקש להצליח במכירת הבשר ולזכות, סוף סוף, בפרנסת השבוע.

בעלי הבתים בערים ערכו קניות בשר גם באמצע השבוע, אולם, לעומתם, בני הכפרים הסתפקו בליטרה של בשר רזה, עצמות ושאריות שונות, או ראש של כבש שחולק לחלקים והספיק למשך השבת כולה. את עיקר הבשר בישלו לסעודת הלילה, ואילו את העצמות והשאריות הניחו בחמין שאכלו ביום. מסיבה זו מכרו הקצבים את רוב הבשר השחוט לתושבי העיר, מהם התפרנסו יפה והם שילמו בעין יפה וקנו כמויות ריווחיות. בשר עוף היה נדיר יותר בקארפאטורוס, בן כפר זכה לטעום ממנו רק כאשר הוזמן לשמחה יהודית שם סעד את ליבו במעדני עופות טעימים, או אם אירע שחלה מישהו ונפל למשכב, היתה עקרת הבית מכינה עבורו מרק עוף טרי לחזק את הגוף החלוש.

החלבנים היהודים

מוצרי החלב בקארפאטורוס שווקו בעיקר על ידי סוחרים זעירים. את החלב היו מביאים ממשקי הפרות והצאן שהיו ברשותם, או שהיו קונים אותו מבעלי משקים ומרועי צאן. סוחרים אלה יצרו בעצמם את מוצרי החלב השונים, וכאלה היו מצויים לרוב בכל אתר ואתר. אולם היו גם מספר קאופרטיבים שאיגדו בתוכם מספר גדול של חלבנים. הקאופרטיב היה מרכז את תנובת החלב ממשקי הכפרים שבסביבתו, וממאות ליטרי החלב שהיו מביאים מדי יום ביומו, היו מייצרים במחלבות חמאה וגבינות מסוגים רבים ומציעים אותה למכירה בחנויותיהם.

במרומי הרי הקארפאטים, בין מעבי היערות, על כרי דשא נרחבים מסוג „פאלאנינעס" היו ריכוזי ה„סאלאשעס" בהם התרכזו רבבות הצאן. במקומות אלה היו רועי הצאן מבלים עם עדריהם במשך כל ימי הקיץ היפים, שם היו מצויים שטחים נרחבים מכוסים בדשא ירוק ורענן. בימים אלה היו סוחרי החלב היהודים מעפילים אל פסגות ההרים וקונים מן הרועים חלב כבשים משובח ממנו יצרו גבינות, ובעיקר את הגבינה המתוקה הידועה בשם „ערדא", שנתבשלה ממי חלב.

בוקר וערב היו רועי הצאן יושבים בפתחו הצר של הדיר, עצרו כל כבשה שעברה בו וחלבו ממנה את חלבה אל תוך דליים גדולים עשויים מעץ משובח. לאחר חליבת הבוקר היו יוצאים עדרי צאן ענקיים אל הגבעות והעמקים, אל רכסי ההרים ומורדותיהם לרעות באחו. המרעה היה טוב מעין כמוהו, הכבשים והעזים ליחכו בהנאה מרובה את העשב הרך, אכלו מן הענפים הדקיקים ומן העלים הירוקים שעל גבי השיחים נמוכי הקומה, שתו את מימי המעיינות הזכים והצוננים ושאפו אויר הרים צח. כל יום כילה הצאן עוד פיסת דשא, עד אשר בסוף ימי הקיץ, בסמוך לעונת הגשמים, קרחו כל הגבעות והאדמה החומה נחשפה לשמש.

בשוק הצאן בחוסט

שקט ושלוה מלאו את חלל אויר ההרים, הרחק מן הסאון האנושי כמעט שלא נשמע רחש של דיבור, רק ציוצי הציפורים וקולות משק כנפיהם מפרים את הדממה כשהם מתערבים בשריקת הרוח החרישית ובנעימות חלילי העץ של הרועים.

הרועה עומד על משמרתו ומשגיח בשבע עיניים על הצאן לבל יאבד אחד מהן ושלא יאונה להן כל רע מפני חיות טרף. מפרק לפרק הוא משנה תנוחה, פעם הוא שרוע על הדשא הריחני ופעם ראשו רכון על ברכיו התחובות לו בין ידיו השלובות, פעם עומד הוא וחוטף מבט אל הנוף המרהיב עוצר הנשימה ופעם הוא יושב לו סתם כך ותולש להנאתו עשבים. הרועים הפרימיטיביים לא נזקקו לעזרתו של מורה שעות כדי לדעת שהגיעה שעת הצהריים, השמש שימשה להם כשעון וכאשר היא זרחה ברום כיפת השמים הם ידעו כי הגיעה שעת חליבת העיזים. לקול נגינת החליל התלקטו הצאן סביב הרועה, וזה היה מניח מלח לפניהם ובשעה שהיו עוסקים בליקוקו היה חולב אותם. מדי פעם, כאשר הרועה אינו טרוד במיוחד בצאנו ואף אין הוא משרת את לקוחותיו, סוחרי הגבינות, מניח הוא את חליל העץ, ונוטל בידיו את חצוצרת הפח הענקית, מניחה על גבי חבית חלב ותוקע לו סתם אל תוך חלל ההרים. קול תרועות החצוצרה בישר לסוחרים כי כאן מתגוררים עדרי הצאן ורועיהם וכי במקום זה מצוי חלב וגבינה לכל דורש.

החלבנים היהודים היו נעמדים בעת החליבה ומשגיחים שהיא תעשה כדת וכדין לבל יכשילו את לקוחותיהם בקניית חלב עכו״ם. באופן מיוחד היה משגיח על כך שכל הכלים יהיו כשרים ושלא יתערבו בהם כלים אחרים. את מי הקיבה המכונים „לופ״ הכניסו אל תוך חביות החלב כדי להעמיד בהם את הגבינה.

בין היהודים נמצאו הרבה סוחרי חלב זעירים אשר התפרנסו ממכירת החלב במשך כל ימות השנה. בשעת חליבת הפרות היו עומדים ליד האיכרים ומקפידים שכל מלאכת החליבה תעשה על טהרת הכשרות, לאחר רחיצת ידיים ובכלי ישראל. בשבת היו משגיחים כי הכל ייעשה לפי דין ישראל, ושלא יגיעו על ידי כך לידי חילול שבת. בחג הפסח הקפידו שלא ינתן מספוא לבהמות אלא אוכל אחר שאין בו חשש חמץ, ואת החלב הכשר למהדרין מכרו לבעלי הבתים בעיר אשר סמכו על יושרם של היהודים הכפריים כי דאגו לכך שהכל ייעשה כהלכה. הרבה שאלות ותשובות אנו מוצאים בספריהם של גאוני קארפאטורוס, שאלות העוסקות בבעיות שהתעוררו במקומות אלה סביב נושא חלב עכו״ם, חליבה בשבת, וחלב בפסח.

בעלי עגלות

רוב העגלונים עסקו במקצועם לא מחמת שחיבבוהו או שמצאו בו פרנסה בשפע

אלא מחמת חוסר ברירה. לדוגמא, אברך, בן כפר, אשר נשא אשה זה עתה ועדיין לא עלה בידו למצוא מקור פרנסה שיוכל להתפרנס ממנו באופן מיידי בכבוד, נטל את כספי הנדוניה שנותרו לו לאחר שבנה לעצמו את ביתו וקנה לעצמו את הרהיטים והכלים הדרושים, קנה לעצמו סוס ועגלה באמרו לעצמו: „במקום שחיים בו כל כך הרבה יהודים, בלי עין הרע, וכי לא יהיה מקום לעוד אחד לעסוק כעגלון?", אמר ועשה, יצא אל ככר השוק תפס לו מקום בין הבעלי עגלות בלא שיהיו אחריו עוררין והמתין לבואם של לקוחות.

עבודתם של בעלי העגלות היתה מגוונת ביותר. יום אחד נקראו על ידי אחד האיכרים לחרוש את אדמתו באמצעות המחרישה שהוצמדה אל העגלה, ולמחרתו היו מסיעים בולי עץ ענקיים או אדנים למסילות הברזל, קרשים ועצים להסקה מן היערות אל הכפר או העיירה הסמוכה, פעם נקראו להוביל משא כבד של תבואה או קמח, וכמובן שגם הסיעו אנשים מן הכפר אל העיר או לעיירה מרוחקת. היו בעלי עגלות שעיקר תחום פרנסתם התמקד בהסעת נוסעים מן הכפרים אל הכרכים, הלוך ושוב. בנסיעות אלה אל מרכזי המסחר היו מבצעים גם את כל שירותי הקניות עבור החנויות ובתי המסחר שבמקום מגוריהם תמורת תשלום נאות. גם בערים הגדולות עסקו רוב העגלונים בהובלת מטענים ובשירותי הובלה שונים כפי שנתבקשו לעשות, ורק חלק קטן מהם היה מסיע אנשים בכרכרות מפוארות מקצה אחד לקצה אחר בעיר ולתחנת הרכבת.

רבים מן העגלונים היו יודעי־ספר, וחלק מהם אף נמנה על ציבור תלמידי החכמים. הללו היו מנצלים את הדרכים הארוכות לניתוח מחודש של סוגיא שלא הובנה כהלכה, לסיום שניים מקרא ואחד תרגום שלא סיימוהו בשבת שעברה, ללמוד את החוק לישראל של היום, ללמוד בספר מוסר או חסידות, לשנן משניות או לומר פרקי תהילים, ובכך היו מקיימים את מצוות „ובלכתך בדרך".

אחת ממעלותיה של מלאכת העגלונות היתה ההזדמנויות התדירות שהיא נתנה לו לתת לעומס רגשותיו לפרוץ החוצה. כאשר היה העגלון מצוי בין השדות או במשעולי הכרמים, במעבי היערות או בפיתולי הדרכים ההרריות, שוקע הוא בעולם הנגינה, כאן יכול הוא לפצוח בשירה אדירה, וכי מי יפריע לו כאן לעשות כרצונו? יושב לו העגלון במרומי העגלה ומשקיף אל הנוף המקסים הנשקף ממנה, עיניו הבוהות בדרך האצה לו מתחת לאופני העגלה מפיקות עונג רוחני, הסלעים החולפים לנגד עיניו נראים לו לפתע כדפי המחזור וככל שקולו מתרומם ומהדהד בחלל כן מתרומם השוט שבידו ומאיים להצליף על סוסו הדוהר, הוא מסלסל בפיוטי ליל יום כיפור והשוט שבידיו הולך אנה ואנה משל היה מנצח על מקהלה, והנה נזכר הוא

בתפלת טל, ולפתע עולה בזכרונו מארש עליז מחצר הרבי, השוט מרחף באויר ודומה כי הוא מתרומם אל על יותר מעוצמת קולו האדיר מאשר מהנפת היד המשולהבת.

טובי לב היו העגלונים, כאשר היו עושים את דרכם בין הערים פגשו לא אחת בעני או אביון שמחמת היותו מחוסר באמצעים לא יכול היה לשכור לעצמו סוס ועגלה והוא נאלץ לכתת את רגליו בחום הכבד או בשלג הקפוא. העגלון היה עוצר את העגלה ומעמיד את הסוסים ומזמין את ההלך לעלות אל העגלה וכך היה מביאו או מקרבו אל מחוז חפצו.

אופים

מקצוע האופים היה שכיח מאוד בערים ובאותה מידה היה נדיר בכפרים ובישובים הקטנים. מעטים מאוד היו הכפרים שזכו למאפיה, אף אחד לא רצה לעסוק במקצוע זה מפני שלא היתה דרישה לקניית דברי מאפה, ואף אם כן, מספר הקונים המצומצם לא יכול היה להביא רווחים ממכירתם. כל עקרת בית יהודיה אפתה בכוחות עצמה, בתנור שהיה לה במטבחה, חלות לכבוד שבת, לחם לכל ימות השבוע, עוגות ודברי מתיקה ואף אחת מהם לא נזקקה ללחם קנוי. וגם מן האיכרים הרותניים לא יכלו לצפות לרווחים גדולים מפני שרובם היו עניים ואת כל מוצרי המאפה שצרכו לביתם היו עושים בעצמם.

לעומת זאת בערים הגדולות פרחו המאפיות ועסקיהן שגשגו, בעליהן גרפו רווחים גדולים ונעשו לאמידים ועשירים. יהודים רבים שלחו את ידם במקצוע האפיה, הם רכשו התמחות באפית לחם וחלות, כעכים ורקיקים, עוגות ומעדנים, אותם הם מכרו לכל דורש לאנשים בודדים לחנויות מכלת ולסוחרים מן העיירות הסמוכות.

את העסקים הטובים ביותר עשו האופים ביום השוק השבועי, והרבה מעבר לכך ביריד השנתי. בימים אלה מלאו השווקים באיכרים מאיזורי ההר ומן הישובים המרוחקים ביותר, אשר באו להשתתף ביריד כדי למכור צמד שוורים או עגל, סוס או פרה, תבואות או פירות וירקות, כבשים ועיזים ומוצרי חלב שונים. ריחם הטוב של דברי המאפה שמילאו את דוכני המכירה של האופים גירה את אפם של האנשים הללו שלא טעמו במשך כל ימות השנה את טעמם הטוב של מעדני המאפיות והם קנו ביד רחבה לחם וכעכים, עוגות ודברי מתיקה ביד רחבה. במיוחד היו האיכרים מרבים בקניות לאחר שסיימו את המכירה, כאשר כיסיהם מלאו בכסף ולבם היה שמח ועליז, נהנו לסעוד את נפשם בכמה לחמניות לבנות וטריות, רקיקי ביצים ודובשניות בכמה טעמים. לאחר שמילאו את כריסם בכל מיני מעדנים ושתו לשכרה, נזכרו בבני ביתם

המצפים לבואם, והיו עורכים עבורם קניות בעין יפה, ממלאים את סליהם בלחמים גדולים ועגולים, לבנים וטריים, אשר להם טעם יהודי טוב וערב לחיך הפותח את המעיים ומעורר את התיאבון.

פחחים

שני אופני פרנסה היו מצויים לפחחים. את המוצרים הקטנים הם היו מייצרים ומשווקים לחנויות לממכר כלים, ואילו את המוצרים הגדולים היו מוכרים בעצמם, בדרך כלל, לפי הזמנה.

הפחח היה מייצר בבית מלאכתו כלי מטבח שונים, ספלים לנטילת ידים, כדים לחליבת עיזים ופרות ולצרכים שונים, תבניות קטנות לאפיה בתנורים ביתיים, מגרדות לקילוף ירקות, קומקומים לבישול קפה ולחימום מים, כפות אשפה, חביות ודודי מים, סירים לבישול ומחבתות וכדומה. את הכלים הללו היה מוכר לסוחרי כלים, והללו היו מוכרים אותם בחנויותיהם לכל דורש.

מלבד כלי הבית הקטנים היו הפחחים מוכרים בבית המלאכה, לפי הזמנה, תנורי מטבח לבישול ואפיה, תנורים להסקה, תבניות למאפיות, אמבטיות לרחיצת ילדים, מרזבות לגגות ועוד. העשירים והאמידים שכיסם יכול היה להרשות להם, היו מזמינים פלטות גדולות עשויות מפח לכסות בהן את גגות בתיהם. דבר זה היה מקור הכנסה יפה מאוד לפחח.

זגגים

צורת עבודתם של הזגגים דמתה מאוד לזאת של הרוכלים, חנות או בית מלאכה לא היה להם, בדרך כלל, פרנסתם לא היתה מצויה בשפע רב ורובם ככולם היו עניים. הזגג היה מסובב מכפר לכפר ומעיירה לעיירה, על כתפו היה נושא ארגז ובו חתיכות זכוכית ובידו אחז תיק שהכיל את כלי עבודתו: מסמרים, סיר עם דבק „קיט", צבתות מגדלים שונים, פטישים גדולים וקטנים וסכין שבראשה יהלום חד לחיתוך הזכוכית לפי מידת השמשה השבורה, וכך היה מחזר על הבתים ומתדפק על הדלתות אצל יהודים ונכרים ומבקש לעצמו עבודה.

מלבד מלאכת תיקון השמשות השבורות היה הזגג מתמחה בתיקון וחיבור סירי חרס באמצעות חוטי ברזל, הדבקת צלחות פורצלן שבורות ובחיבור קערות הפשטידה והעריבות המיועדות ללישת החלות אשר נסדקו או נשברו במשך הזמן.

תמורת תיקון כלי הבית ושברי כלי החרס היה הזגג משתכר במעט פרוטות בהן היה מממן את שכר הלימודים של ילדיו ומוציא את הוצאות החג, פורע את חובותיו בחנות המכולת וקונה את צרכיו השונים. מלבד שכרו הזעום היו לקוחותיו תוחבים בתרמילו של הזגג גם שקית תפוחי אדמה, או ליטר קטניות, סלסלת ביצים או חתיכת „סטעלניק", דבש בשעווה, להטביל בה את פרוסת המוציא בראש השנה.

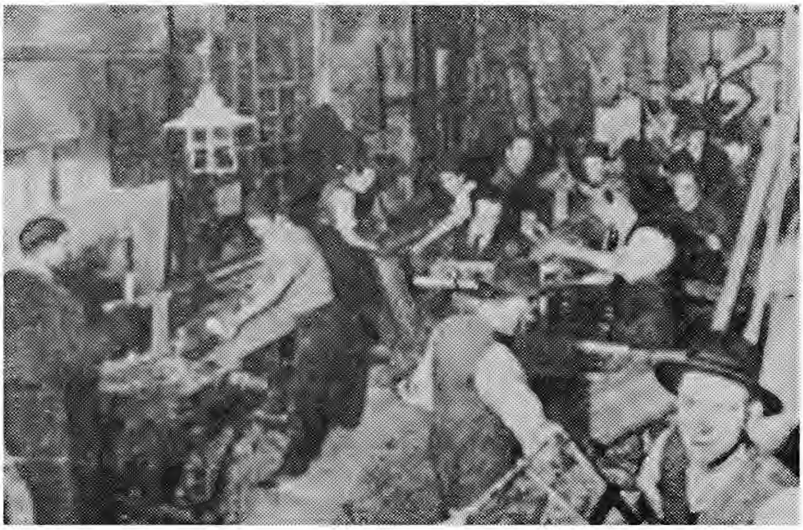
נגרים

מקצוע הנגרות היה מפרנס את בעליו בכבוד, חומר הגלם היה זול מאוד ולמוצרי העץ השונים היה ביקוש גדול וכל מי שהצליח לעסוק בענף זה קצר רווחים ניכרים.

הנגרים בכפרים, על פי רוב, לא היו אמנים גדולים. את המקצוע ידעו היטב, כל הריהוט שיצרו נעשה מחומרים מעולים ביותר והתקיים למשך עשרות שנים ויותר, אולם בייצור ריהוט מודרני הם לא התעסקו, ציבור הקונים שלהם מעולם לא דרש זאת מהם ולא היה עליהם להתקדם בקצב הזמן. אופנת המרדף החברתי אחרי כל מודל חדשני לא הגיעה כלל לישובים ולכפרים הנדחים, אם מפאת המרחק הגיאוגרפי המפריד ביניהם ואם מחמת המרחק המנטאלי וה„תרבותי" המרחיקם עוד יותר מאורח החיים הראוותני האופייני לבני הכרכים. כל אברך בנה לעצמו לאחר נישואיו את דירתו הפשוטה שכללה חדר מגורים ומטבח, שירותים ואמבטיה, הריהוט היה דל ופשוט, בהם השתמש מימי עלומיו ועד לזקנה ושיבה, בתוך ד' כתלי ביתו נעשה אבא לילדיו וסבא לנכדיו, הוא לא חיפש לעצמו מותרות ומעולם לא אירע שיהודי יזרוק מביתו רהיט מפאת יושנו ובוודאי שלא החליפו בריהוט מודרני ויפה יותר.

לעומת זאת היו הנגרים בעיר אמנים גדולים. הם היו חייבים להתמחות בכל רזי המודרניזציה כדי להדביק את מירוץ החדשנות. הם היו מייצרים את הריהוט היוקרתי אשר עובד מעץ יקר, וכל פעם היה עליהם לשנות את צורת עבודתם ולהתאימה למודה החדשה. בעיר נמצאו בתי חרושת לרהיטים המצויידים במכונות חדישות ובמכשירים משוכללים, כל שנה הם המציאו מודלים חדשים, עיטרו את המוצרים, חרטו עליהם ציורים ואיורים. נגרי קארפאטורוס הדביקו את קצב ההתפתחות העולמי ובתוצרתם המודרנית לא פיגרו אחרי האמנים המפורסמים ביותר בעולם.

מלבד מוצרי הריהוט השונים עסקו הנגרים גם ביצור חומרים לבנין. בנגריה היו עושים דלתות וחלונות, מרצפות־עץ, עליות גג ועוד.

בחורים במקצועות הנגרות ומלאכת האריגה

נפחים

את בית מלאכתו הקים הנפח על אם הדרך המובילה מישוב לישוב. שם, במקום מעברן של עגלות ושיירות היתה פרנסתו מצויה. בבית מלאכתו הפרימיטיבי ייצר, בין השאר, אופנים וצירים, וכן עסק בתיקון אביזרי העגלה השונים והיה מספק שירותים מגוונים לבעלי העגלות העושים את דרכם מן הכפר אל העיר וליערות. רעשים שונים ומשונים היו בוקעים מבית מלאכתו של הנפח, קול הלמות הפטישים הכבדים ההולמים בחזקה בגלמי הברזל, קול המשופה וקולות הקורנס ועל כולם עלה קולם של הערלים המתמקחים על המחירים.

תחומי עיסוקו של הנפח היו שונים ומגוונים. מלבד מכירת אופנים וצירים לעגלות היה גם עוסק בפירזול סוסים, מתקן גלגלים שבורים, משחיז גרזנים, מחרשות וכלי עבודת אדמה אחרים, מתקין שערי ברזל, דלתות ומנעולים והיה הכתובת לכל דורש מעשי חרושת ברזל.

למלאכת הנפחות נדרש כוח רב, ואמנם רוב הנפחים היו גברתנים, בעלי גוף חסון, אבל נפשם היתה נפש עדינה ויפה. כדרך רוב בעלי המלאכה באותם הימים היה גם הנפח מעסיק כמה עוזרים תחתיו והוא עצמו עסק עמהם באומנותם ופיקח על עבודתם. בבית המלאכה עמד תנור גדול ומעל הגחלים שהובערו בו היה מלחים נתכי ברזל בגדלים שונים כשלידיו צמוד מפוח עור וברגליו היה נופח במפוח ומגדיל את האש לפי הצורך. בסמוך לסדן הברזל עמד הנפח המפוייח כשבידו חתיכת ברזל והוא הולם בה בפטישו הגדול, לידו ניצבים עוזריו ואף הם מכים מכות נמרצות בברזל, עד אשר הצליחו לכופף את הברזל ולהכשירו למטרתו.

גם קול התורה לא נעדר מן הנפחיה, אין לך בית מלאכה שלא מונח בו ספר מן הספרים הקדושים, בהם היה הנפח ועוזריו היהודים מעיינים בשעת פנאי, ספר תהילים לאמירת כמה מזמורים בשעת כושר, חומש עם חק לישראל וגמרא, ואין צורך לומר שהנפח היה מקפיד על תפילה בציבור ומשתתף קבוע בשיעורי התורה שנאמרו בבית המדרש בעיירה.

חייטים

פרנסתם של החייטים היהודים היתה מצויה, בדרך כלל, בשפע, שחיקת הבגדים היא דבר שכיח ולמלאכת ידם היתה דרישה מוגברת. הם התמחו בתפירת מלבושים

לגברים, נשים וילדים, בגדי קיץ קלים, מלבושים חמים ומעילי חורף כבדים, בגדים לשבת ובגדים ליום חול ובגדים מיוחדים לחתנים וכלות.

בערים הגדולות הקים החייט את בית מלאכתו במרכז המסחר של העיר, שם היה מעסיק צוות גדול של עובדים ותלמידים. הקונים היו פקידי ממשלה, קציני צבא, עשירים ובעלי יכולת אשר שילמו עבור העבודה הרצויה להם במיטב כספם. גם אנשי המעמד הבינוני הזמינו בגדים אצל החייט ואף הם שילמו את כל גובה המחיר ולא עמדו עמו על המקח מפני שגם הם רצו לזכות לעבודה טובה ומשובחת.

לחייטים בישובים הקטנים לא היה בית מלאכה של ממש. את מכונת התפירה העמידו בתוך ביתם או במרתף, לשם היו באים אנשים ומזמינים בגד לפי מידה, מכנסים, חולצות, חליפות, מעילים, אפודות, שמלות וחצאיות, החייט היה אוחז את המחט והחוט בידיו ועמל על תפירתו יומם ולילה. לאור עששית הנפט הקטנה היה פורם בגדים ותופרם מחדש, קורע שיריים ומטליא בגדים קרועים, מאחה קרעים והופך את בגדי האיכרים ומחדשם.

רוב החייטים היו אברכים חשובים, רובם למדו את המקצוע לאחר שספגו הרבה תורה ויראת שמים בלומדם בחדר, בבית המדרש ובישיבה. החינוך התורתי המובהק שקיבלו מהוריהם וממחנכיהם חיסן את נפשם ובנה את אישיותם, ואמנם הם היו שומרי תורה ומצוות, תלמידי חכמים וקובעי עיתים לתורה. את הטרף לבני ביתם היו מביאים בזיעת אפם, אולם, בכל זאת, היתה הפת מצויה בסלם.

ראשו של החייט, בעת שישב ועבד, היה פנוי למחשבות והרהורים, פעם עצובים ופעם שמחים, ולא אחת הרגיש צורך לזמר ולפזם בעת שבתו על כסאו הגבוה. לנגד עיניו היה עומד הבעל תפילה של הימים הנוראים ופיו היה מזמזם קטעי תפלה ששמע ממנו בראש השנה וביום הכיפורים. טעמם הטוב של ניגוני השבת לא פג מפיו גם בימות השבוע, הוא היה מביאם עמו למתפרה וכאשר היה מושך את המחט עם החוט היה מושך גם באותם הניגונים. יושב לו החייט רכון אל שולחנו, גבו כפוף ומגובן, הוא פורם את מעיל הפרווה של הנכרי על מנת לתקנו, ראשו אינו כאן, דמיונו מפליג עמו הרחק אל בית המדרש, זכרונו מעלה לפניו את תפילת „מגן אבות" מליל שבת האחרון ובעיניו הוא רואה את עצמו עומד על יד התיבה עטוף בטלית שעיטורי הכסף שלה מכסים את ראשו המכסיף, הוא מושכה ומשפילה על מצחו ומתפלל בנעימה לבבית עמוקה: „המניח לעמו ביום שבת קדשו"... ידו עוסקת בזריזות במלאכתו אבל הוא עצמו תלוש ממנה, הניגון מושך אותו הלאה, מעלה מעלה, הבגד נשמט מידיו ונופל על הרצפה והוא מניח את כפו השמאלית מתחת לאזנו וחוזר ומתקן את השגיאה

שעלתה לפניו באמירת הניגון, כאשר מסיים את מלאכת תפירת הבגד, שרעפיו שקועים עדיין ב"נתנה תוקף" והוא ממשיך „ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה"...

סנדלרים

העולם חושב ואומר כי הרצענות והסנדלרות הנה מלאכה שפלה ובזויה, אבל זוהי טעות גדולה, והאמת היא שמלאכה זו מלאה אמנות ויצירתיות והיא דורשת חכמה ומסירות רבה. הסנדלרים עבדו בנאמנות לאין ערוך, בתוך עבודתם היו משקיעים חלק נכבד מתוכן חייהם, בכל מגף ובכל נעל היו מוסרים חלק ממשי מעצם ישותם, מחשבתם לא היתה על כסף ופרנסה אלא להטיב עם רגלו של נועל המנעלים.

בעיירות ובכפרים נפוצו סנדלרים לרוב, הם היו מצויים כמעט בכל רחוב ובכל סמטא. זמן עבודתו לא היה מסודר על פי שעות קבועות, אם לא נסתיימה מלאכתו הוא לא עלה על יצועו עד אשר תיקן את המנעל הקרוע והכינו ללקוח שיבוא לקחתו למחרת. אורה של עששית הנפט היה בוקע מחלון דירתו הרעועה או ממרתפי ביתו עד לשעות הקטנות של הלילה, הכל ידעו כי בשעה שהיקום כולו נם את תנומתו יושב לו הסנדלר על שרפרפו הקטן כשראשו רכון אל הנעל הנתונה על שלחנו והוא נועץ בה מסמרי עץ קטנים ומחזקם בפטישו.

שני סוגי סנדלרים היו: פשוטים ומומחים. לפשוטים היו מוסרים נעלים שנקרעו לתיקון או להחלפת הסוליה או עקבים שנשחקו. את הקרע היה מתקן בחוטים משוחים בזפת, ואת הסוליה הדביק בדבק וחיזק באמצעות מסמרים. אל הסנדלרים המומחים היו פונים לצורך קניית נעלים או מגפים חדשות. הסנדלר המומחה היה מודד כל פרק ופרק מהרגל, את רוחב האצבעות ואת עומקו של השקע בעקב, את השומות והבלוטות הטבעיות, רושם כל סטיה ומשרטט כל שינוי ברגל. מן התרשים שהכין היה מכין את ה„אמום" מתבנית עץ, לאחר מכן היה הולך אל התפר ומזמין אצלו גפותיים מעור משובח ואז החלה העבודה.

בחודש אלול, כאשר מזג האויר בחוץ החל לבשר את בואו של הסתיו הקריר והגשום, נעשו הסנדלרים טרודים במלאכתם. כל היום, משעות הבוקר המוקדמות ועד לאחר חצות הלילה, ישב לו הסנדלר על מושבו, בידיו החזיק חתיכות עור, חוט ומחט, וכל מחשבותיו היו נתונים במגף העתיד לצאת מהן, העבודה היתה ארוכה, מתישה ומייגעת, ובכל שלב ושלב של התקדמות היה הסנדלר משתוקק לראות את עצמו כבר בסיום המלאכה ובשיאה, כאשר פרי יצירתו מוגמר ומושלם.

בימים אלה היתה נפשו של הסנדלר מתרוממת, כאשר היה עסוק בתיקון המנעלים בסדנת עבודתו, היו כל מעיניו נתונים באוירת ימי הסליחות והרחמים. בעיניו הביט אל הסוליה הקשה כברזל, אבל הוא ראה דברים אחרים, את החוט הוא משחיל לתוך הנקב שבמחט רק מכוח ההרגל, אולם במוחו הוא חושב על דברים נעלים ונשגבים, ראשו נתון עתה בחזיון של הימים הנוראים הקרבים ובאים. וכך הוא יושב לו על כסא הסנדלרים המיוחד בפינת מלאכתו שבמטבח, בידיו האחת המרצע ובשניה חתיכת עור, הוא מכה במסמרי העץ ותוחבם היטב במעמקי הסוליה, ובפיו הוא מזמר את נוסח התפילה בקול ערב. קולו המזמר מושך אחריו ילדים סקרנים, ובכך הוא מוצא את סיפוקו,הוא בטוח שהוא מחמם ומלהיב את לבותיהם.

כאן המקום לציין, שפרי עבודתו המפרכת על פני רוב שעות היממה לאחר שבוע שלם לא היה יותר מאשר שני זוגות מגפיים. אין כל פלא, איפוא, באמרה השגורה בפי ההמון על הסנדלרות שהיא מלאכה ללא סימן של ברכה.

פרק שלושים – פרק החתימה

קהילות קארפאטורוס ומארמארוש בתפארתן ובחורבנן

הקהילה היהודית בחבל ארץ הקארפאטים נתהוותה במהלך השנים שלאחר גזירות ת״ח־ת״ט. זרם ניכר של פליטים יהודים, בעיקר מפולין וגאליציה, חצה את הגבולות והתיישב בהרי קארפאטורוס ובעיירות שבמישור מארמארוש. היו אלה פליטי מסע הפרעות שערך הצורר חמלניצקי ימ״ש ביהודי מזרח אירופה, אשר חיפשו לעצמם מקלט ומחסה ומקום מושב בטוח. בשנים הראשונות ישבו היהודים בפיזור רב, אולם במשך הזמן החלו היהודים להתקבץ במקומות ריכוז שונים, וכך, אט אט, החלו להתלכד ולהתארגן ליסוד הקהילות הקדושות.

היהודים, למודי הסבל ורוויי היסורים, אשר ביקשו מפלט לנפשם בחבל ארץ זה, לא מצאו לעצמם מרגוע ומנוחה במשך כל שלוש מאות שנות ישיבתם בו. הגלות המרה והקשה נמשכה גם כאן, גם בין הגויים המתונים של חבל ארץ הקארפאטים היו היהודים נעים ונדים אנה ואנה. מושלי המחוזות ושרי המדינה מצאו בכל העיתים והזמנים עילות שונות וסיבות משונות להקשות על חיי היהודים ולהצר את צעדיהם ועשו כל שביכולתם למנוע את התבססותם הכלכלית. גם שכניהם הערלים, שונאי נפשם, לא טמנו את ידיהם בצלחת, בכל הזדמנות שנתנה להם היו מתנכלים ל„שה פזורה ישראל״ ובתחבולותיהם השטניות היו מתנכלים ללא הרף לעניני היהודים ועסקיהם.

חבל ארץ הקארפאטים עבר תמורות מדיניות גורליות אין־ספור, ובד בבד עמם ידעו גם היהודים תהפוכות גדולות במצב יחסיהם עם השלטונות וחבורת העמים שישבה באיזור. מאז ומתמיד טרחו היהודים לתקוע יתדות בחבל, עובדה היא שבכל אחד משלבי ההתפתחות הכלכלית של קארפאטורוס היו היהודים במרכז העניינים, הם השקיעו הרבה ממרצם, אונם והונם לסייע בתנופת הפיתוח, אולם בו ברגע שהשליטים הגויים הרגישו את עצמם מבוססים היו מפנים עורף כלפי היהודי וחושפים את פרצופם האנטישמי המפלצתי. בכל זמן מהזמנים נודעה ליהודים השפעה מכרעת על אופן התפתחות חיי המסחר והכלכלה במדינה כולה, וכאות הערכה לתרומתם הגדולה לחברה העניקו להם השליטים מנת רדיפות ונגישות. כל אימת שחששו שכוחה הגובר של הכלכלה היהודית יתפוס מקום בולט מדי בעיניהם

חנווני בטערעסיף מחכה לקונה

בכלכלה הכללית, היו מפנים את תשומת לב המון העם הנבערים מדעת אל הצלחת היהודים, כאילו זו באה על חשבונם, ועל ידי כך מלבים את יצרי שנאת ישראל ששכנו במעמקי נפשם. הצד השווה כל השליטים בחבל והמשטרים השונים שהתחלפו בו לרוב היה כפיות הטובה וצרות העין כלפי היהודים.

בכבלי דלות

מאז התיישבו היהודים בקארפאטורוס ומארמארוש קויים בהם מאמר חז״ל „קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף״. רובם ככולם היו עניים מרודים שאכלו בזיעת אפם את פת לחמם, כל שנותיהם חיו חיי צער ודוחק, נלחצו בדאגות הפרנסה, גידול בנים, שכר לימוד והשאת ילדיהם. מקורות פרנסתם במסחר הזעיר ובעבודת השדה היו דלים ומדולדלים ולא היה בכוחם לכלכל בכבוד ובשפע את בני משפחותיהם. סוחרים וחנוונים היו עומדים בפתח בית מסחרם ומצפים לרחמי שמים.. בעלי המקצועות השונים ציפו בכיליון עיניים ללקוח שיביא להם הכנסה קטנה. מדור לדור התהלכו להם היהודים בכיסים ריקים כשהם נאבקים בדלות המרה ומחפשים אחרי אמצעים לגרשה.

אלו היו פני הגלות בקארפאטורוס, כך נראו היהודים בששת ימי המעשה, טרודים יום ולילה במלאכתם ומחזרים אחרי כל פרוטה שחוקה, בימי הקיץ כאשר שרר שרב כבד ובימי החורף בקור הצורב. אולם עם כניסתה של שבת מלכתא, ובבואם של חגי ישראל היו היהודים פושטים מעל עצמם את בגדי הגלות הצואים, מסירים מפניהם את המרה השחורה של הגלות הנוראה, מתערטלים מעול שיעבוד מלכויות המעיק, שואפים מלוא ריאותיהם אויר רוחני צח וטהור וצוברים כוח ואון רעננים ומחודשים כדי להמשיך בנשיאת עול הגלות, מתוך תקווה וציפיה שהנה עוד רגע קט יבוא משיח צדקנו שיוציאם מאפילה לאור גדול.

קשר אמיץ למולדת

והנה, למרות העוני והסבל הנורא, ועל אף המצוקה החברתית הקשה, היו רק בודדים אשר נטלו בידיהם את מקל הנדודים ויצאו להגר יחד עם בני משפחתם אל ארץ אחרת או למדינת הים. והיה אם אירע אי פעם, שיהודי קם ונסע למרחקים כדי לחפש אחר מקורות פרנסה טובים יותר, היה משאיר את בני משפחתו בקארפאטורוס ולאחר פרק זמן, כאשר הצליח לצבור מעט כסף לפרעון חובותיו היה שב לביתו ומשתלב מחדש בחיי העוני של יהודי המקום. כאשר שאלו את יהודי קארפאטורוס

למה זה אינם מנסים את מזלם במדינה אחרת, ענו בצחות, בפתגם השגור בפי המון העם: „כאשר התולעת מכרסמת בתמכא חושבת היא כי אין יותר מתוק ממנה״...

ידוע ידעו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש על העולם הרחב, מעיניהם לא נעלמו הידיעות על עולם הפלאות הכלכלי הקיים באמריקה השוכנת מעבר לים, הם גם ידעו כי „משנה מקום משנה מזל״, ובכל זאת לא אזרו עוז בנפשם להגר למרחקים, תחת זאת בחרו לעמול על פרנסתם הקשה ולהתקיים בדחקות בארץ מולדתם.

אולם לא בכדי נהגו כך, לא מכסילות אלא מחכמה, יהודי חבל ארץ הקארפאטים היו בבחינת „עם לבדד ישכון״, כולם היו שומרי תורה ומצוות, חסידים אמיתיים הקשורים בכל נימי נשמתם אל הרבי, בעלי חזות חסידית מובהקת שניכרה בפניהם המעוטרות בזקן ופיאות ובמלבושם המיוחד ובמעמקי לבם קינן חשש כבד מפני היציאה לנכר. הם חששו שמא לא יוכלו לעמוד בנסיונות המרובים ובפיתויים הקשים שמציעה ארץ החופש בפני היהודים, הם ביקשו לשמור על אורח חייהם התורני והמסורתי, הם לא רצו להכשל בכל מה שקשור לשמירת שבת כהלכתה, בחינוך בניהם ובאכילת מאכלות אסורות. נפשם היתה קשורה בעבותות של אהבה אל בית המדרש ואל רבם המרא דאתרא, אל צדיקי הדור ואל שכניהם וחבריהם, ואילו שם, במדינות תבל ה„נאורות״ הלא אורבת להם סכנת טמיעה ביהדות החילונית ושקיעה בכור ההיתוך של תרבות העמים, ואף אם חוסנם האישי יעמוד בפני נחשולי הסחף החברתי העכור, מי ערב לכך שבניהם היקרים להם מכל לא יפרקו מעל עצמם עול תורה ומצוות. משום כך העדיפו את הישיבה בין העמים הפרימיטיביים ולחיות בקרבם חיי צער, עוני ומצוקה, ולהמשיך ולהתמודד תדיר עם שנאת עשו ליעקב. רק כך יכלו להבטיח לעצמם את המשך רציפות הדורות, את ההליכה ללא סטיות בדרך התורה ובמסורת האבות.

לאזניהם הגיעו בשורות איוב על הנעשה בשדה המערכה הרוחנית בארצות מערב אירופה ובאמריקה. הם שמעו על רוחות ההשכלה המזוייפת המשתוללות בין יהודי הונגריה השכנה ועוקרות שם את בניני הדת מיסודם, הם ידעו גם על מעשי המתבוללים המהרסים ומחבלים בכרם ה׳ והורסים בו כל חלקה טובה, אבל הם נשארו דבקים באמונתם, נאמנים לדתם ולמסורת אבותם. המפלגות הציוניות פשטו על פני כל אירופה כולה, בכל מקום הצליחו לתפוס לעצמם מאחז, התקדמו במרץ והרסו את כל המכשולים שפגשו בדרכם. גם על דלתי הקהילות הקדושות בקארפאטורוס ומארמארוש הן התדפקו בבקשן לצוד את נפשות הצעירים במצודתם, אולם כאן נחסמה הדרך בפניהם, כל נסיון נתקל בחומה בצורה ופעיליהם נשארו מאחורי דלתיים נעולות על סורג ובריח. היחידים שנלכדו ברשתם, הבודדים שנסעו אל מעבר

ילדי החדר והת"ת החינניים שופעי־הפקחות אשר הבטיחו את
המשך יחודה של יהדות קארפאטורוס־מארמארוש

לים, התנתקו ממורשת האבות, התערטלו מתורה ומצוות ומכל ריח של יהדות, נטמעו בין הגויים ולא נותר להם שום קשר עם אחיהם.

בני קארפאטורוס ומארמארוש אשר רשמו פרק מופלא ומזהיר בתולדות החסידות, ואשר קיבלו על עצמם את הנהגת התורה בהכנעה וענווה וסרו למשמעתם של הרבנים גדולי־עולם, היו מחוסנים היטב נגד חידקי ההשכלה, הריפורמה והציונות, עמדו מלוא קומתם אל מול גלי הסחף העצומים וסכרו בפניהם את הגישה לקהילותיהם. אל מול כל משאות השוא והמדוחים ענו ואמרו: „ואת עמלנו אלו הבנים״. מוטב לנו להתענות ולסבול למעלה מכוחנו כאן בגלות המרה, אנו מבכרים את הסבל והיסורים של העוני והמחסור, איננו פוחדים מרדיפותיהם ונגישותיהם של השליטים העריצים וגם לא מהתעללותם של שכנינו בני הנכר, ובלבד שנבטיח לעצמנו כי ההמשך שלנו יהיה כמונו, דור ישרים מבורך, וכי גם ילדינו ילכו בעקבותינו בדרכי אבותינו, ילמדו את התורה וישמרו את מצוותיה.

שומרי משמרת הקודש

המפלגות הציוניות שקמו וצמחו כפטריות לאחר הגשם בכל קהילות אירופה המערבית, רוסיה פולין וליטא, ואף התפשטו אל ערי הונגריה וצ׳כוסלובקיה נעצרו בשערי קארפאטורוס ומארמארוש. כאן נוצר חיץ עמוק נגדם, כאן לא הסתפקו רק בהדיפת התקופתיהם החריפות, אלא אף קמה והתעוררה תנועה שלמה של התנגדות לרעיונותיהם ההרסניים. היהדות החרדית בערים ובישובי קארפאטורוס ומארמארוש היתה מאורגנת ומלוכדת ונחושה בדעתה שלא להניח לאף אחד מן הארגונים השונים להציג את כף רגלו בתוך תחומי קהילותיה המפוארות. ואמנם, תודות לכך, עלה הדבר בידם, הם עמדו בפרץ וחיזקו את חומת המגן, קנאו קנאת השם ושמרו על שלמות היהדות במקומם, המשיכו להחזיק ב„נושנות״ ללא כל ויתורים, אפילו לא על קוצו של יוד.

הרוח החיה בכל מערכת ההתנגדות החזקה היתה רוחם של הרבנים, גדולי התורה, מנהיגי הקהילות וראשי הישיבות, אשר היוו את מקור ההשראה לתנועת ההתנגדות. בדבריהם חוצבי הלהבות בפני בני קהילתם עמדו על הסכנה הגדולה המרחפת על ראשו של מי שנוהה אחרי הבטחותיהן של התנועות החדשות. המון העם, העריצו את הרבנים ודבקו בהם ובדרכם, וכשם שנשמעו תמיד לתוכחות המוסר שהשמיעו בפניהם, כך גם בענין זה עשו ככל אשר הורו להם, דברי רבותיהם סללו

בפניהם את הדרך באפילת הזמן והם לא הלכו שבי אחר קסמי השעה. רבני קארפאטורוס ומארמארוש עמדו על המשמר ללא הרף, הקדישו את מלוא כוחם ומרצם והשקיעו את כל האמצעים שעמדו לרשותם כדי להגן שלמות הקהילות הקדושות. תולדות מלחמת המגן שניהלו גדולי הדור במפלגות החילוניות ובמתקדמים למיניהם, ראויים לפרק בפני עצמו, כל רב וכל קהילה היא פרשה של גבורה עילאית ומסירות נפש של ממש.

היו אמנם פה ושם, קבוצות זעירות של אנשים שנלכדו ברשתם של הציונים, שכן, ככלות הכל, אי אפשר היה לחסום בפני רוחות הזמן כל דרך אפשרית. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם נמצאו יחידים ובודדים שהצטרפו לשורותיהם, הללו הקימו קינים תנועתיים וקיימו בהם פעולות שונות, אולם, בדרך כלל, לא עלה בידם להשיג את מבוקשם, וכל מאמציהם למשוך אחרי רעיונותיהם החדשים את לב המוני בני הנוער עלו בתוהו. הקהילות הקדושות בכל איזורי קארפאטורוס ומארמארוש נותרו בשלמותן, ורוב מניינן ורוב בניינן נשאר נאמן למסורת אבותיו.

דבר אחד ברור, ההתפשטות הציונית בחבל ארץ הקארפאטים לא היתה המונית, היא נעשתה בצעדי צב ובכבדות רבה. ובעוד שלמחוזות צ׳כוסלובקיה האחרים ולערי הונגריה השכנה נכנס רעיון הציונות דרך השער הראשי, כבש לעצמו דרך בחוצות הקהילות והלך בגאון בכל מקום, הרי שבבואה לערי קארפאטורוס ומארמארוש נאלצה הציונות להכפיף את קומתה, היא נכנסה דרך חורים וסדקים, פשפשים וארובות גג, כל צעד ושעל נעשה בחשאי ובהחבא, בקושי ובעמל רב וכל הפעילות נעשתה במחתרת. שליחי המנהיגות הציונית וגם מנהיגים קטנים ערכו, מדי פעם, ביקורים בסניפי מפלגותיהם שבקארפאטורוס ובמארמארוש, אולם הם נאלצו להסתתר מעיני הרבנים וראשי הקהילות ואת כל מעשיהם עשו במחשכים ובמחבואים.

בני קארפאטורוס ומארמארוש ביססו את השקפת עולמם הבלתי מתפשרת בכל הנוגע לסטיות מדרך המסורת בהשפעת האדמו״רים הדגולים שבצלם חסו. החיים הציבוריים בקהילות ישראל באיזור זה היו מסודרים מדור לדור ומתוקנים ברוח התורה והחסידות, הם הקיפו את כל בני העם מקטן ועד גדול. תורת ישראל, דיני ומנהגי האומה שהלכו ונרקמו במשך אלפי שנים החיו את נשמתו של העם היהודי, מתוך ארונות הספרים שבבתי הכנסיות ובבתי המדרשות, ובכל בית מבתי ישראל, קלטו להם את המזון הרוחני לנפשם, האמונה הפשוטה והנצחית הזרימה חיים של התלהבות וצהלת הנפש ברוחם, החום היהודי היה להם למעוז חזק נגד כתות המתחדשים והמשכילים למיניהם ונגד הרעיונות של התנועה הציונית כשם שהגן עליהם בפני התנכלויות הגויים.

עדות נאמנה

עדות נאמנה יש לה ליהדות חבל ארץ הקארפאטים על היותה חזקה ומחושלת נגד כל פגעי הזמן. הווי החיים בעיירות היהודיות, שוקקות חיי הרוח, הישיבות הקדושות שהיו פזורות לעשרות על פני מפת קארפאטורוס ומארמארוש אשר בין כותליהן עמלו אלפי בחורי חמד בלימוד תורה לשמה, מאות קהילות הקודש אשר נוהלו ברוח התורה והחסידות, רבבות בתי אב שהיו מצויינים כחטיבה יהודית חרדית מיוחדת במינה, אלפי תלמידי החדרים ותלמודי התורה, בתי המדרשות המלאים ובתי הכנסת התוססים, בתי הדין, המקוואות, מוסדות הצדקה והחסד, כל אלה חוברו יחדיו לשמש כלגיונו של מלך, כל אלה אשר נשמרו בקפידה כמימים ימימה, למרות העוני והדלות, למרות הרוחות הרעות והדעות הפסולות שנפוצו בכל תפוצות ישראל, משמשים לנו עדות חיה ונאמנה לחוסנה המיוחד של יהדות קארפאטורוס ומארמארוש, אשר נותרה נאמנה לצבאות השם, לתורת ישראל ולקיום מצוותיה.

בתכונת נפשם של יהודים אלה היתה טבועה אהבת התורה ודבקות בלימוד התורה, הם קיימו בנפשם את ה„והגית בו יומם ולילה" במלוא מובן המלה, תכונת נפש זו היתה המאפיין שלהם ושל אבותיהם ושל אבות אבותיהם מדורי דורות. ממיטב המוחות של העם היהודי נמצאו בין יהודי קארפאטורוס ומארמארוש, ההוכחה המשכנעת ביותר לכך הם כל חכמי התורה, פוסקי ההלכות, מפרשי התלמוד, מחברי מאות ספרי השו"ת, הלכה, חידושי תורה, דרוש, חסידות ומוסר, אשר צמחו וגדלו מתוכה והאירו באור תורתם את שמי היהדות כולה, שמם הלך לפניהם בכל רחבי תבל ואף נתן תהודה רבה למקומות מוצאם ותחומי רבנותם.

בעת מבול הדמים, בשנות חורבן השואה, שתתה גם יהדות קארפאטורוס ומארמארוש את כוס התרעלה, גם עליה עלה הכורת האכזר והשמיד את מרבית בניה. חמתו רוויית הארס לא שכחה ולא שקטה עד אשר שלח ידו בכל קדשי ישראל. אולם גם בעת ההיא היתה שארית הפליטה, שבויי מחנות הכפיה, מחושלת ומחוזקת, הם לא אמרו נואש, אמונתם בבורא עולם ובהשגחתו הפרטית עליהם לא נתערערה אפילו לא לרגע קט, ובו ברגע שהשתחררו מכבלי האסירים שבו וקוממו את החורבן, על גבי ההריסות בנו מחדש קהילות קדושות כשהם משתיתים את היסודות על אדני אמונתם ומסורת אבותם כפי שהיתה נהוגה בארץ מולדתם. גם הנשלחים אל המוות האכזרי לא איבדו את אמונתם ובטחונם בה' עד לרגע האחרון לחייהם, גם בצל להבות העקידה באושוויץ הם נשארו נאמנים לדרכם וכולם כאחד קידשו שם שמים ברבים בהכריזם, כצאת נשמתם: „שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד"!!!

וזרח השמש ובא השמש

בתום מלחמת העולם השניה נותרו מעט מאוד יהודים בקארפאטורוס. רוב מנינה רוב בנינה של היהדות המפוארת שישבה בחבל ארץ זה הוגלתה לאוקראינה ולאושוויץ, שם טבחו בהם הנאצים ימ״ש באכזריות מרובה. רק מתי מעט, אודים מוצלים מאש כבשני הקטל, שבו והתלקטו אל עיירות מושבם בטרם השואה. במשך תקופה קטנה נצנצה בלבם תקווה כלשהי לחזור ולהחיות את הקהילות הקדושות שנחרבו, אולם עד מהרה התברר להם שאין הדבר אפשרי, האיזור כולו סופח לברית המועצות והחיים הדתיים נאלצו לרדת למחתרת. משנה לשנה נתמעט מספר היהודים בחבל ארץ הקארפאטים והנר הקלוש הלך ודעך, תקוותם להפיח רוח חיים יהודיים במקום נגוזה והלכה לה.

ההבטחה שהבטיחונו חז״ל ש„תורה מחזרת על אכסניה שלה״ התקיימה בכמה צורות ואופנים בשארית הפליטה של יהדות קאפראטורוס ומארמארוש. בראש ובראשונה אנו רואים את מוסדות התורה, ישיבות ובתי אולפנא, תלמודי תורה ובית יעקב לבנות, אשר נוסדו על ידי הרבנים הגאונים, שיירי השיריים של קברניטי ראשי גולת אריאל בקארפאטורוס ומארמארוש, מהם יוצאת הוראה לישראל במשך כל שנות הגלות שלאחר השואה.

אותן ישיבות רמות ובתי האולפנא אשר כלפיהם הפנה השטן המשחית את גרזן ההשמדה, חזרו וקמו מחדש בארץ הקודש ובארצות הברית. „ובא השמש וזרח השמש״, כאשר שקעה שמשן ודעך אור לומדי התורה באהליה אשר היו בארצות הגולה הדוויה, התעוררו לתקומה, נבטו ועלו, מחדש. כוחן עלה והתגבר, זוהר התורה חוזר ומזהיר בארץ האבות ובמלכות החסד בארצות הברית.

אם יש מי מאתנו החפץ לדעת כיום כיצד נראו קהילות קארפאטורוס ומארמארוש המעטירות בימי הזוהר שלהן, אשר אופן ניהולן יכול היה לשמש כדוגמא למופת של ערים ואמהות בישראל על כל המשתמע מכך, מה סימל את החינוך המיוחד והמקורי של הקהילות הקדושות, כיצד נראו ילדי החמד - תינוקות של בית רבן, מה נהדר היה מראה היהודים הנפלאים אשר גילמו באישיותם את ההוד והתפארת שביהדות, כיצד קרן אור התורה בפניהם של בני הישיבות הקדושות ואברכי המשי היקרים עמלי התורה, את כל אלה אפשר לראות גם בימינו אנו, לא במוזיאונים אלא בצורה חיה ממש. יהדות מפוארת זו לא אבדה, היא קיימת באותה מתכונת כפי שהיתה על אדמת קארפאטורוס ומארמארוש. כל הרוצה יכול לחזות בכך במו עיניו, יכול להיכנס אל הישיבות המפוארות ואל תלמודי התורה והחדרים אשר נוסדו בארצנו

הקדושה ושמם התפרסם לתהלה, אל הישיבות והכוללים המתנוססים לתפארה בברוקלין שבניו־יארק ואל מוסדות החינוך לבנות. קהילות קודש של יוצאי חבל ארץ הקארפאטים פורחות ומשגשגות הן בארצנו הקדושה והן בארצות הברית, הן משקפות נאמנה את התמונה האמיתית של הקהילות הותיקות ומאמתות את הדעה כי התקיימה ביהדות זו ההבטחה: „תורה מחזרת על אכסניה שלה״.

ואילו אנו, בני הקהילות הקדושות בקארפאטורוס ובמארמארוש, אשר חוו על בשרם את כל מוראות השואה ואת ימי הסער והסופה שקדמו לה, יודעים ומאמינים כי כפי שהתקיים בנו חזון הנבואה של: „הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב״ בשבתנו בגולה־של חבל ארץ זה, כן יתקיים בנו חזון אחרית הימים המבטיח לנו: „הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא״... ו„הן גויים כמר מדלי וכשחק מאזניים נחשבו״...

מחרוזת
סיפורים מופלאים

על הווי-החיים הנאצל של
יהדות קארפאטורוס-מארמארוש

מפתח

פתח דבר

יהדות קארפאטורוס־מארמארוש היוותה פינת חמד יקרה בעולמה של יהדות הונגריה וצ׳כוסלובקיה. עריה ומושבותיה היו משופעות ביהודים יקרים, תמימים ונקיי־דעת, כלשון חז״ל, רבים מהם היו חכמים וסופרים, גאונים וצדיקים, ובעיקר בלט הגוון הכללי־העממי של יהודים ישרים ותמימי־דרך. מטבע הדברים, היה ראוי להעניק לה מקום־כבוד בדברי ימיה של יהדות מזרח אירופה, אולם רושמי קורות העיתים לא התוודעו באופן מקיף ומעמיק לקורותיה, כי צנעת־הלכת והנחבאות אל הכלים היו טבועים בתכונת נפשם של יהודים אלה, וכל מגמתם ושאיפתם היו להסתיר את מעשיהם, כך שהמשקיף עליהם ממרחק אינו יכול לקבל התרשמות עמוקה ואמיתית מאורח־חייהם. מסיבה זאת עדיין לא נכתבו עליהם הדברים הראויים להם, זכרונם ומעשי גבורתם, שיש בהם לשמש עבורנו כפרקי יסוד בהכרת הנהגת היום־יום שלהם לא הונצח, ולדורות הבאים לא נותרו ידיעות רבות על אודותם.

מסכת־החיים המפוארת של יהודים פשוטים ותמימים אלה, אנשי עמל ויגיע־כפיים, היתה רצופה בהנהגות ומעשים מרשימים ובלתי שיגרתיים. עולם של מושגים מיוחדים במינם הקיף את כל ימי חייהם מעריסת הילדות ועד לזקנה ושיבה. ענוים ושפלי רוח היו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש, כל הליכותיהם אמרו ענווה, צניעות ופשטות, רישומם אינו ניכר בספרים וביומני הקהילות, אולם הוא חרוט היטב על לוח לבם של שרידי צאצאיהם שחונכו על ברכם ושאבו את אורח חייהם מבאר תורת המידות של אבותיהם.

היהודי הקארפאטי היה טיפוס אנושי בפני עצמו. הוא גילם באישיותו את השילוב האידיאלי של שאיפה לגדלות הנפש לצד הסתפקות במינימום גשמיות. אנשי הסגולה שביניהם מעולם לא החזיקו טובה לעצמם, הם לא רדפו פרסום ואיש לא טרח לפרסמם. אולם למרות שהצניעות והענווה היו חוט־השידרה של השקפת עולמם, מצווים אנו להנציחם, לגלות ולחשוף יותר מטפח מדרכם. ואין בכך משום הקמת גל־עד בלבד, אלא מעין ספר הדרכה לחפץ בחיים ערכיים מלאי רוח ומנוערים מכל הבל. אשר על כן מוטל עלינו לצלול שוב ושוב, לכל עת מצוא, אל תוך תהומות ההיסטוריה רבת ההוד של יהדות זו, ולדלות מתוך מעמקיה את אותם אוצרות רבי־ערך, לתאר את דמויות ענקי הרוח רבי האנפין ולספר את סיפוריהם המופלאים אשר נגנזו לעד.

צרור המעשיות אשר נאספו בלקט זה, הם מסיפורי קארפאטורוס ומארמארוש

הטיפוסיים. אלו הם סיפורים על אנשים גדולים וקטנים, מופלאי הליכות אשר חיו בעולם היהודי אשר שקע ואיננו עוד, יהודים שכל צעד מצעדיהם וכל יום בחייהם מהווה עבורנו פרק של לימוד ולקח.

לפנינו אסופה נהדרת, יחידה מסוגה, הקושרת אותנו עם פרקי זכרונות ומפליגה עמנו בגעגועים אל העבר המופלא שנגוז ונמוג בעשן הכבשנים. מטרת חיבור הלקט הזה היא להביא לידיעתו של בן דורנו את סיפור חייהם של בני העליה מן הימים ההם. העובדות והמעשים על מסירות הנפש שגילו בני הדורות הקודמים, על המהפכים הגדולים שחוללו על־ידי הקרבת עצמם וישותם, צריכים לעורר את לבו של הקורא ולהביאו לשאיפה של „מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי״. ואם אין בנפשנו הכוח והאון להגיע למחצית דרכם, הרי שדי בכך אם נקיים את מאמר חז״ל הנ״ל כדברי הצדיקים שפירשוהו: „יגיעו - מלשון נגיעה קלה״. אם כך יעשו, אם הדברים יסייעו לקורא לדבקותו בתורה ובמצוות ולנאמנותו למורשת אבות - והיה זה שכרנו.

מניפי נס המערכה

סערת הרוחות הרעות שחוללו המשכילים בגרמניה נשבה על פני כל ארצות אירופה. תנועת המתבוללים אשר ערכה „תיקונים" בדת חצתה את גבולות אירופה המערבית והחלה לנוע מזרחה. נגיף הריפורמה התפשט כמחלה מדבקת והחל לתקוף את הקהילות הקדושות שבממלכה האוסטרו־הונגרית. ולאחר שהקיסר יוסף השני העניק שוויון זכויות ליהודי ממלכתו, קיבל הנגע זריקה של עידוד וחיזוק והוא החל מכרסם גם בקהילות קארפאטורוס. הבקיעים הראשונים ניבעו בחומת העיר אונגוואר.

בשנת תרכ"ט נפל דבר בשמיה של יהדות הונגריה. רוב משתתפי קונגרס הרבנים ומנהיגי הקהילות שהתקיים בבודאפשט הכריעו בעד פירוד הקהילות לאורטודוכסים וניאולוגים. אחת מן הדמויות המרכזיות שבלטה בכינוס, היה בעל ה"כתב סופר", שהיה מראשי המצדדים בהפרדת היהודים החרדים מן הקהילות הכלליות והקמת קהילות נפרדות עבורם. שלוש מאות רבנים השתתפו בכינוס הגורלי, ובשבתם יחדיו הם גיבשו תכניות לפעולות שונות לסיכול המזימה לשינוי פניה של יהדות הונגריה. בין היתר הוחלט לפנות באופן ישיר אל הקיסר פראנץ יוזף הראשון ולבקש את התערבותו ועזרתו לטובתה של היהדות החרדית המבקשת לבסס את קהילותיה העצמאיות.

לשם כך נבחרה משלחת בת חמשה רבנים אשר נועדה לנסוע לוינה כדי להתייצב בפני הקיסר ולהציג בפניו את דרישות היהדות האורטודוכסית. על חברי המשלחת נמנו: רבי אברהם שמואל בנימין סופר, אב"ד פרשבורג, רבי מנחם א"ש, אב"ד אונגוואר, רבי ירמיה לעוו, אב"ד איהעל, רבי חיים סופר, אב"ד מונקאטש־בודאפשט ורבי מנחם כ"ץ פרוסניטץ, אב"ד צעהלים. אלפי יהודים נלהבים ליוו את הרבנים החשובים בדרכם לתחנת הרכבת, ובעיניים דומעות איחלו להם הצלחה בשליחותם הגורלית.

כאשר הגיעה משלחת הרבנים לשערי ארמון הקיסר ע"ש „שונברון" הסמוך לוינה, הוזמנו לחדר הקבלה, ורבי מנחם א"ש נבחר להיות ראש המדברים. רעד וחלחלה אחזו בגופם בעת שהקיסר פראנץ יוזף נכנס לחדר, הם חשו בגודל השעה והרגישו את כל כובד האחריות לעתידה של יהדות הונגריה המוטלת עתה על ראשם. דמעות חמות ניגרו מעיניו של רבי מנחם א"ש, הקיסר הביט בפניו ופנה אליו בשאלה: „רב דגול ונכבד, למה כבודו בוכה"?

נענה רבה של אונגוואר ואמר: „תורתנו, אשר אבותינו מסרו עליה את נפשם,

ואשר הלכו למענה על מוקדי אש, ובע״ה שזכינו שידידנו הלא יהודים עוזרים לנו לשומרה, נמצאת עתה בסכנה! אחינו היהודים קמו לשדוד מאתנו את שארית מחמדנו... ועתה אדוני הקיסר הושיע לנו, כי בך תוחלתנו״...

יותר לא יכול היה רבי מנחם א״ש לדבר, הוא התמוטט וגעה בבכיה וכל הרבנים גם הם בכו והוזילו דמעות שליש.

הקיסר פראנץ יוזף היה נרגש ונסער ממראה הרבנים המבקשים על נפשם ועל נפש עמם, גם בעיניו נראו דמעות, הוא קרב אל חברי המשלחת ואמר:

„הרגעו רבנים נכבדים, אינקוויזטורים לא אסבול בארצי, אם תורתכם אינה מענינת את אחיכם החילוניים לא אכריח אותם לכך, אבל שהם יכריחו את האחרים לא לשמור ולקיים את התורה - זאת לא יקרה בארצי! בבקשה מכם הרגיעו את אחיכם היהודים האורטודוכסיים ואמרו להם כי לא אסבול שיטילו לחץ כל שהוא על היהודים במדינתי, זכותכם לחיות כפי אמונתכם ועל פי דתכם״!

משלחת הרבנים אל הקיסר פראנץ יוזף עשתה נאמנה את שליחותה, הם הביאו בדרך המקורית והטובה ביותר את דברה של היהדות החרדית בהונגריה. ואמנם, הפגישה עם הקיסר הביאה למפנה גדול בהתפתחות המאבק נגד המשכילים והריפורמים, ובסופו של דבר אשרה ממשלת הונגריה את הפילוג. בשלב מאוחר יותר התקיימו בחירות לקהילות היהודיות שבכל ישובי הונגריה והיהדות האורטודוכסית זכתה לנצחונות מזהירים.

פילוג הקהילות בהונגריה לא נגע באופן ישיר ליהדות קארפאטורוס ומארמארוש, אף אחת מבין כל קהילותיה לא התפלגה. כל הקהילות המשיכו בדרכן במסורת־האבות, כמאז ומקדם, ללא כל שינויים וויתורים. בחיי היום יום, בשבתות ובמועדים לא חל כל שינוי, הם התנהלו על פי רוח התורה כמימים ימימה, חינוך הבנים ומנהגי ישראל בבתי הכנסת, בבית ובשוק נשארו כשהיו, מוקפים בגדר של מסורת עתיקת יומין ומוגפים בפני כל אפשרות חדירה של רוח רעה. הרבנים וראשי הקהילות לא הניחו לחידושים ו„שיפורים״ להתבסס ברחוב היהודי, כל נסיון שהוא לערוך שינויים בחינוך או במנהגי ישראל נחשב כפריצה העלולה להביא להריסתה של כל חומת היהדות.

רוחם החסונה של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש וכח התנגדותם לזרם הזמן העכור שאבה את השראתה מאורם של מנהיגיה, גדולי התורה. בנאומיהם חוצבי הלהבות האירו לעיני אבותנו את דרכם באפילה האידיאולוגית. במשך עשרות שנים הגנו במסירות נפש שאינה יודעת גבולות על שלמות יהדות מפוארת זו, עד אשר עלתה עליהם יד הכורת בשנות הזעם ת״ש - תש״ה.

שה פזורה ישראל

„צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שפיזרם בין האומות״ - קובעים חכמינו זכרונם לברכה. וכאשר אנו מעלעלים בדפי ההיסטוריה היהודית העקובה מדם, מוצאים אנו כי אמנם כנים הם הדברים. אכן, חסד גדול עשה ה׳ עמנו שלא הגלנו אל מקום אחד, שכן בכל שנות גלותו של עם ישראל, למן חורבן בית מקדשנו ועד לימנו אנו, נרדפו אבותנו ואבות אבותנו, בכל מקום ומקום שגלו, על ידי צוררי ישראל אשר הניפו את חרבם הלוהטת לעבר צאוורם המיוגע. שונאי היהודים, בכל דור ודור, תמיד חיפשו ומצאו לעצמם תואנות ומענות, שונות ומשונות, להשמדת היהודים. אולם ה׳ יתברך, ברוב חסדיו, לא נטש את עמו, אפילו לא לרגע קט, וכל אימת שאויבי נפשה של „שה פזורה ישראל״ קמו עליה לכלותה, הצילה הקב״ה מידם והאיר את עיניה למצוא לעצמה מקום מבטחים שבו לא חששה מפני רודפיה.

אחת מן התחנות החשובות בדרך נדודי גלותו של העם היהודי היתה קארפאטורוס ומארמארוש. האגדה החסידית, אשר שורשיה הנאמנים יונקים את מקורותיה מאדמת הררי קודש, וחיותה מתמשכת ומתקיימת בהבל פיפיותיהם של בני עם קודש, מספרת כי הצדיק רבי מנחם מענדל מרימינוב, הוא זה שהביא לביטול גזירת הגירוש של יהודי בארשא. סיפור מעשה זה מן המפורסמים הוא, ברם, כאשר עוסקים בקורות היהודים בחבל ארץ זה, מן הראוי להעתיקו כאן.

שלושה בנים היו לו לרבי יוסף, חתנו של רבי צבי הירש הארוויטץ, רבה של טשורטקוב. רבי צבי הירש היה אביהם של האחים המפורסמים רבי שמואל שמעלקא הלוי איש הארוויטץ מניקלשבורג ורבי פנחס הלוי איש הארוויטץ מפראנקפורט, בעל ה„הפלאה״. מסיבות שאינן ברורות, נגזר על שלושת בניו של רבי יוסף, מרדכי, שלמה ואברהם לעזוב את טשורטקוב שבגאליציה והם הגיעו למארמארוש.

וכך מספרת האגדה: כיון שנאלצו לעזוב את טשורטקוב באו לניקלשבורג על מנת ליטול עצה מפי דודם רבי שמואל שמעלקא שיורה להם לאן לפנות ומה יעשו הלאה. אמר להם רבי שמואל שמעלקא: קחו לכם עגלה רתומה לסוס וסעו לכם מכפר לכפר ומעיר לעיר וה׳ יזכה אתכם בפרנסה ובבנים גדולי תורה וצדיקים גדולים.

שמעו האחים לעצתו, קנו סוס ועגלה ויצאו למסעם, מכפר לכפר ומעיר לעיר. לאחר דרך ארוכה ומיגעת הגיעו אל הכפר סעלישט שבמארמארוש, ובפאתי העיירה

נשבר אחד מאופני העגלה. האחים התעכבו בסעלישט כדי לתקנה, וכאן החליט גדול האחים, ר׳ מרדכי, להשתקע ולגור במקום. לימים שימש ר׳ מרדכי כראש על כל מחוז מארמארוש, ובביתו התקיים המנין היחידי לתפילה בכל מארמארוש. לעיתים קרובות שימש רבי ברוך מקאסוב הנודע כבעל „יסוד האמונה ועמוד העבודה", כש"ץ במנין זה.

שני האחים האחרים, ר׳ שלמה ור׳ אברהם, המשיכו בנסיעתם בעגלה, כפי הוראתו של דודם ר׳ שמואל שמעלקא, עד אשר הגיעו לכפר בארשא. כאן החליט האח האמצעי, ר׳ שלמה, להשתקע במקום, ואילו האח השלישי, ר׳ אברהם, המשיך בנסיעתו הלאה. בדרכו עצר באויבער־ווישא, ושם השתקע.

באותם הימים נתגלו מרבצי זהב בהרים הסמוכים לכפר בארשא. כאשר התברר שכמות הזהב הטמונה במעבי האדמה הינה מסחרית, התחילו בעבודות החציבה, ואל המקום הוזמן קיסר אוסטריה, יוסף השני, כדי להראותו מקרוב את אוצרות העושר שנתגלו באדמת ארצו. תכונה גדולה היתה לקראת ביקורו של הקיסר, אנשי המקום חיפשו אכסניה מתאימה לקיסר ולפמלייתו, אולם בכל חבל ארץ מארמארוש לא נמצא בית ראוי לכך מלבד ביתו של ר׳ מרדכי, האח הגדול,השוכן בכפר סעלישט.

ר׳ מרדכי נבחר, איפוא, להיות מארחו של הקיסר יוסף השני ובני לוויתו, והוא הזמין את אחיו כדי שיסייעו לו בהכנות לקבלת פני האורחים החשובים. הקיסר אמנם הגיע לביתו של ר׳ מרדכי והאירוח התנהל בהצלחה מרובה. כאשר עמד הקיסר לעזוב את סעלישט, קרא לשלושת האחים וביקש להפרד מהם ולהכיר להם טובה על הארוח החם והמכובד שמצא אצלם. בעת מעמד הפרידה שאל הקיסר לשמותיהם וביקש לרשום אותם לפניו ביומנו. אולם מאחר ולא היו להם עדיין שמות משפחה, אמר להם יוסף השני: הגדול שבין האחים, מרדכי, יקרא „שטרן" (כוכב), שכן - ככוכב בשמים המאיר את הדרך בחשכה - היית עבורי; ואתה שלמה, אשר דאגת לאספקת תבואה (פרוכט) עבור חיילי - פרוכטר תקרא, ואילו אתה, אברהם, שמקומך בין ההרים הגבוהים ויערות העד - אדלר (נשר) יקרא שם משפחתך, כי עליך להיות קל כנשר ולעוף כמותו בין ההרים.

עם פתיחת העבודה במכרות הזהב והמסחר השותף בו, זכו היהודים להצלחה מזהירה, כלכלתם פרחה ושגשה והשפעתם על מהלך החיים עלתה בצורה מסחררת. מצב זה עורר את קנאתם של התושבים הגויים בבארשא, והם טפלו על היהודים עלילת שוא שפלה ובזויה, בטענם כי עושרם של היהודים בא להם בגלל מעשה גניבה ותרמית של קניית נתכי הזהב מפועלי המכרות. דבר זה היה בו משום גזל אוצר המדינה, והשלטונות הוציא צו גירוש על כל היהודים בבארשא.

זמן קצר לאחר היוודע דבר הגזירה הנוראה, ביקר הצדיק רבי מנחם מענדל מרימינוב בבארשא, ויהודי המקום הביאו בפניו את סיפור מצוקתם הקשה. לאחר ששמע רבי מנחם מענדל את דבריהם ביקש מהם לראות את מקום המכרות. יהודי המקום עשו כדבריו והובילוהו לשם, כאשר הגיע לאתר המכרות הפטיר: „הרי אין כלל וכלל זהב בבארשא״. ואמנם, מאז לא הופק יותר זהב ממכרות בארשא. רבי מנחם מענדל אף כתב ומסר להם קמיע וציווה עליהם לטמון אותו בתוך ארון הקודש. היהודים קיימו את מצוותו, ואכן, הקמיע היה מונח בארון הקודש שבבית הכנסת של בארשא עד לימי מלחמת העולם הראשונה.

לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה התפרס הצבא האוסטרו־הונגרי במישור מארמארוש ואף נאחז בעיירה בארשא. חיילי הצבא החרימו את בית הכנסת העתיק והפכוהו לאורוות סוסים, הם נתצו את כל ריהוט בית הכנסת ואף את ארון הקודש שבו שכן הקמיע המפורסם. בתום המלחמה, לאחר שהצבא פינה את המקום, שבו היהודים לעיירה ושיקמו את בית הכנסת העתיק. הקמיע נמצא בתוך אבוס. לאחר שסיימו את עבודות השיקום וארון הקודש הועמד על תילו, הוכנס הקמיע אל תוך ארון הקודש החדש. בשנים שבין שתי מלחמות העולם לא היה בית הכנסת העתיק בבארשא בשימוש יהודי המקום, מלבד ימי חג ומועד, לשם הזכרת נשמות. בעת הזכרת הנשמות הזכירו גם את נשמתו של רבי מנחם מענדל ב״ר יוסף מרימנוב, בעל המופת.

ואמנם, גם עד לאחר מלחמת העולם השניה לא הצליחו להפיק זהב מן המכרות המפורסמות בבארשא. את הקמיע הנודע הציל אחד משרידי השואה, ר׳ יצחק פוגל, מתלמידי ישיבת ווישעווע, שהגיע למקום ונטלו והביאו עמו לארץ ישראל.

ומני אז, ראה זה פלא – הזהב שב אל בארשא וכל העת מפיקים אותו מן המכרות.

שומר גחלת הקודש

רבי מנחם מענדל שטערן, אב״ד סיגעט, מחבר הספר „דרך אמונה״ היה, למעשה, רבה הראשון של מארמארוש. מאז החל לכהן במשרה הרמה, בשנת תקע״ט (1819), ובמשך כל שלושים ושתים השנים של תקופת רבנותו בסיגעט, פעל גדולות ונצורות למען ביסוס החיים התורתיים בין יהודי הכפרים והעיירות שבמחוז מארמארוש. אופני פעילותו היו רבים, רשימה ארוכה של פעולות נחוצות וחשובות נעשו על ידו ועל ידי שליחיו המסורים, אולם העיקרית והמרכזית שבהם היתה החדרת שיטת החסידות לאיזור. כחסיד אדוק הקשור בכל נימי נשמתו לרבותיו, הצדיקים לבית קאסוב, הניף את דגל החסידות במארמארוש אשר הקרינה מאורה וחיממה בקרניה את המון העם ופשוטיו וקרבם לעבודת ה׳.

רבי מנחם מענדל גילה ענין רב במצבם הרוחני של היהודים המתגוררים בישובים הקטנים, בתור יליד העיירה דראגמירעשט שבמחוז מארמארוש הכיר מקרוב את העזובה הרוחנית השוררת בין יהודי המקום ובהיותו רבה של סיגעט נתן את דעתו עליהם. רבי מנחם מענדל החליט, איפוא, לרדת אל העם כדי להוציא את הנשמות הנידחות ממצוקת מעמקי הגשמיות ולהעלותן לשרשי היהדות.

במסעותיו הרבים אל הכפרים והעיירות שבמחוז, נפגש עם יהודים פשוטי־עם, איכרים ועובדי אדמה, פועלי יערות ומגדלי בהמות ועופות, רוכלים זעירים ובעלי מקצוע, והגיע אל המסקנה כי הצד השווה שבהם הוא שהתורה נשתכחה מהם לגמרי. כולם התהלכו לבושים בסגנון רומני או רותני וניהלו אורח חיים פשוט, כשכניהם לבית ולשדה. אלא שמעלה אחת היתה להם, לאותם יהודים אומללים, כולם היו צמאים לדבר תורה, למעט חיי רוחניות ולקורטוב של חיי נשמה.

בתקופה ההיא התגוררו מרבית היהודית ברצועת ארץ צרה, בעיר סיגעט, בעיירות הסמוכות ובכפרים הפזורים לאורך הנהר „טייס״, משתי גדותיו, ועל פני קילומטרים אחדים לצפונו ולדרומו. במיוחד מצאו להם היהודים מרגוע ומנוחה לנפשם באחוזותיהם של האצילים ההונגרים, אשר נתנו את חסותם להתיישבות יהודית בקרבם.

באותם הימים היתה הגישה אל הכפרים קשה ומסובכת. הכבישים בכל האיזור בכלל היו פשוטים ופרימיטיביים ובפרט כבישי הגישה בין מושב למושב. אל

הישובים באיזור ההר כמעט שלא ניתן היה להגיע בעגלה רתומה לסוס, לא אחת אירע שאופני העגלה שקעו בביצה עמוקה או בבור שנפער בכביש, אבנים גדולות וקטנות היו פזורות על פני השטח והנסיעה היתה קשה ומפרכת. כדי להקל עליו את מסעותיו, למען יוכל להגיע בזמן קצר לכל מקום, קנה לו רבי מנחם שטערן סוס, ועל גבו עשה את דרכו בדרכים לא דרכים, חצה נהרות גדולות ויערות עד, טיפס בהרים הנישאים והגיע לכל מחוז שנפשו חפצה. חלומו התגשם, במשך הזמן הצליח להגיע לכל מקום מושב של יהודים, לעודדם, לחזקם ולעוררם לעבודת ה׳.

הופעתו של הרב מסיגעט, בכל אחד מן הישובים הללו, הפך ליום חג עבור כל התושבים היהודים, אשר היו מתאספים בצוותא ולומדים פרק ביהדות מפי רבי מנחם מענדל, בהלכות שבת ומועדי ישראל, וטהרת המשפחה. ולא רק בדברים העומדים ברומו של עולם היהדות התעסקו, אלא גם בדברים שכל אדם מישראל נתקל בהם בחיי היום יום שלו. רבי מנחם מענדל דן את דיניהם, עשה פשרות בסכסוכים שבין אדם לחברו והשכין שלום בין איש לרעהו. במשך הזמן הצליח רבי מנחם שטערן להפוך את הריכוזים היהודיים לקהילות קטנות שבהן הלכו ונתרקמו חיים יהודיים, יסד עבורם בתי כנסת, בנה מקוואות טהרה, התקין עירוב בכל כפר וכפר, ובמקומות מסויימים אף הקים תלמודי תורה. בשיחותיו עמהם היה מלמדם מוסר ומעוררם להתנהג במדות טובות, מדריכם כיצד לחיות בצוותא וכיצד על האדם לנהוג בענינים שבין אדם לחברו, עד אשר הצליח להשריש בקרבם מדה גדושה של אהבת ישראל.

המנהג שהנהיג רבי מנחם מענדל שטערן, כאשר מדי בואו למקום מושב יהודים היו יושבים עמו בצוותא, התחבב מאוד על יהודי מארמארוש. טעמם הטוב של התכנסויות אלה לא פג מפיהם, והם השתוקקו לחזור עליהם כדי להוסיף ולטעום על קצה המזלג מן המעדנים הרוחניים שטעמו בעת שישבו עמו. ואמנם, מן הימים ההם והלאה השתרש אותו מנהג והתאזרח אצלם, ובכל ליל שבת קודש היו מאתספים יחדיו ועורכים את ה„באטא״ (בלה״ק „מקל הרועים״).

וכך היה מנהגם של החסידים הראשונים במארמארוש, אם לא היתה שמחה של מצוה בבית אחד היהודים בעיירה, כגון „שלום זכר״ או „שבע ברכות״, היה גבאי בית הכנסת נוטל את מקלו ביום חמישי והולך לאחד הבתים. הגבאי לא היה צריך להסביר לעקרת הבית את מטרת בואו, בראותה אותו ואת המקל בידו, היה זה עבורה אות וסימן כי עליה להתכונן לקראת בואם של בעלי הבתים, לאחר סעודת ליל שבת, למסיבת ה„באטא״.

ובליל שבת, היה כל בעל־בית יוצא עם בניו, לאחר שסיים את הסעודה בביתו,

עובד אדמה ומגדל בהמות

ובא אל בית ה„באטא", כפי שפורסם בבית המדרש. כך היו מתאספים עשרות חסידים, שרים שירי שבת, מזמרים ניגונים מחצר הרבי, כמה אנשים היו מתכבדים באמירת דברי תורה בפני הקהל, אחרים היו מספרים סיפורי צדיקים , ובפרט על האדמו"ר שלהם, וכן סיפורי חסידים ראשונים וסיפורים על שיחות חולין של תלמידי חכמים. כאשר כילו הכל את דבריהם שבו לשיר שירות ותשבחות, הלבבות התחממו ושלהבת אש נצתה בהם, נתנו החסידים יד ביד וקמו לרקוד עד חצות הלילה. כך היו מרחפים בעולם אחר, שוכחים מכל הסובב אותם ומכל צרותיהם ומנת יסוריהם.

באם עורך ה„באטא" היה בעל אמצעים, היתה בעל הבית מכינה כל מיני מעדנים, משקאות ופירות לכבד בהם את האורחים, שהבולט שבהם היה תבשיל של שעועית מתובלת בפלפל שחור שכונתה בשם: „זכר בונדליך". וכאשר ה„באטא" התקיימה בביתו של יהודי שכיסו לא איפשר לו לערוך את שולחנו במאכלים יקרים, היה מכבד את רעיו האורחים בפשטידה עשויה מקמח תירס שקראו לה: „א־טענגערנים קיגעל" או מתפוחי אדמה, ובימות הקיץ הוסיפו גם פשטידה מפירות, וכך היו לוגמים יי"ש מתוצרת בית וכל אחד העיד על עצמו שכל אשר בא לפיו היה בטעם גן־עדן ממש. וכדי שלא לפגוע ח"ו באף אחד מן החסידים, ערכו, מדי פעם, את מסיבת ה„באטא" גם בביתם של עניים מרודים, קבצנים ובטלנים, שלא היה להם דבר לכבד בו את האורחים מלבד כוס מים קרים. החסידים המתאספים בבית זה לא שמו את לבם לכיבוד הדל שהונח על השולחן, הם שתו ושרו, לגמו מן הכוסות, רקדו ושרו, ומי באר המים הזכים והטעימים השיבו את רוחם ורוממו את נפשם ואת נשמתם היתרה.

רבי מנחם מענדל שטערן, רבה של מארמארוש, לא התעייף מעומס עבודתו, אלא אדרבה ואדרבה, הברכה הגדולה שראה במעשי ידיו רק עודדה והמריצה אותו להמשיך ולהתמיד במסעיו המפרכים, ולמרות גילו המבוגר המשיך לרכב על סוסו ולבקר את היהודים בכל אתר ואתר. הודות לפעולותיו הברוכות למען הרחבת גבולות הקדושה במארמארוש והרמת קרן התורה בין יהודיה, לבשו הישובים היהודים צורה חדשה ופניהם נשתנו לבלי הכר. רגיל היה לומר לעת זקנתו: „מארמארוש הוא גני ואני נטעתיו".

בזכות מצות פדיון שבויים

מרבית ראשוני היהודים שנדדו במרחבי קארפאטורוס ומארמארוש היו פליטים מגאליציה המזרחית אשר בקשו מרגוע ומנוחה לנפשם לאחר מסע התלאות שעברו בעקבות הפרעות שערך בהם הצורר חמלניצקי ימ״ש. הם תרו את כל איזורי החבל לארכו ולרחבו, עד אשר מצאו לעצמם ישוב מתאים ובנו בו את קן משפחתם במטרה לחיות בו חיי תורה מתוך שקט ושלווה. רוב רובם של אותם יהודים נמנו על פשוטי העם, אנשים תמימים בעלי רגש ולב טוב אשר נפשם המרוממת נכספה והשתוקקה ללימוד התורה ולעליה ביראת שמים.

בין אותם היהודים היה יהודי אחד, ר׳ הערש מאסיוועך שמו, אשר השתקע בכפר מאסיף השוכן כארבעים וחמשה קילומטרים דרומית מזרחית לסיגעט. ר׳ הערש היה יהודי פשוט, סוחר בהמות, בקר וסוסים, אשר את שעות הפנאי שלו בילה, תמיד, בחבר הליצנים ובין יושבי הקרנות. פעם אחת נסע, לרגל מסחרו, ליום השוק שהתקיים בעיר טשערנאוויץ, בירת בוקאווינא הסמוכה למארמארוש. היה זה בתקופת כהונתו של הצדיק המפורסם רבי חיים, בעמחה״ס „באר מים חיים״ כאב״ד טשערנאוויץ.

בעמדו באמצע השוק, בשעת בוקר מוקדמת, כשהוא ממתין לפתיחת היריד, הבחינו בו חבריו וחיש מהר הקיפוהו, עמדו סביבו בחצי גורן עגולה והתחילו לעסוק עמו בדברי היתול ושחוק כיאה לכת של ליצנים כשבראש המדברים בולטת לעין דמותו של ר׳ הערש מאסיוועך. עודם מדברים, ולפתע נשמע קול רעש חזק של שקשוק אופנים. עגלה רתומה לסוס נעצרה לה בככר השוק ובתוכה ישב לו רבי חיים טשערנאוויצער.

בואו של רבי חיים משך את תשומת לב הנוכחים, וכולם נשאו את עיניהם אל עבר העגלה. ר׳ הערש ניתר ממקומו, והזדרז בריצה לקבל את פני הרבי. כשבת שחוק נסוכה על פניו הליצניות פנה אל הרב: „וואס וויל דער רבי״? רבי חיים ענה לו כי הוא עוסק במצוה גדולה וחשובה, איסוף כסף למען פדיון שבויים. ומהו גודל הסכום הדרוש לפדיון השבויים? - שאל ר׳ הערש. לאלף וחמש מאות זהובים אני זקוק - ענה רבי חיים. ר׳ הערש מאסיוועך לא היסס לרגע, התיר את חגורתו הרחבה, בה היה מונח כספו שהביא עמו לעריכת קניותיו, ומסר לרבי חיים את כל כספו שהיה ברשותו למען פדיון שבויים.

רבי חיים טשערנאוויצער השתומם מאוד למראה מסירות נפשו של ר׳ הערש למען המצוה, וכגמול למעשהו האבירי ברכו: „די זאלסט שפירן א - טעם אין שבת״, (תזכה להרגיש טעם מיוחד בשבת). לר׳ הערש לא נותרה פרוטה בכיסו לקיום מסחרו וגם לא להוצאות הדרך חזרה לביתו, אולם רוחו לא נפלה והוא נגש אל חבריו, לווה מהם סכום כסף קטן ושב הביתה כלעומת שבא, ללא סחורה. כששמעה ממנו אשתו מה עשה עם סכום הכסף הגדול, הרימה קול זעקה והתמרמרה קשות על מעשהו, ברם, ר׳ הערש לא שת לבו לדברים ולטענות הקשות שהטיחה בו, אלא שתק וקבל על עצמו את הדין בשמחה.

והנה, כאשר קרב יום השבת ויום חמישי הגיע, התמלא ר׳ הערש גילה והיה שמח עד למאוד, לפתע שכח ממצבו הכלכלי ומכל הנעשה סביבו כאילו שעונו וזמנו עמדו מלכת ונעשה עליז וטוב לב. ברכתו של הצדיק רבי חיים שירגיש את קדושת השבת החלה לחול עליו והוא פתח בשירה מרוב מתיקותה של שבת קודש ופצח בריקוד בחדר ביתו מעצמת חיותו של יום השביעי שהחלה לפעם ברוחו. כאשר שאל את אשתו אם יודעת היא מה יהיה מחר, ענתה לו בזעם ובמרירות כי מחר הוא ערב שבת קודש והיא זקוקה לכסף לקניית צרכי שבת, אולם ר׳ הערש נשאר בשלו, הוא רקד וכרכר בכל עוז ולא התפעל כלל מדבריה.

בליל ששי לא עצם עין, הוא התהלך בין כותלי ביתו והשמחה שמילאה את לבו גאתה וגלשה החוצה, ר׳ הערש יצא בריקודים ובמחולות, הרגשת השבת אחזה בכל איבריו. ביום ששי בבוקר הגיע לתפילת שחרית כשהוא אחוז התלהבות בלתי רגילה עד שאנשי המקום שהכירוהו היטב חשבו בלבם שהוא יצא מדעתו. עם כניסת השבת, כמעט וכלתה נפשו מרוב דבקות, הוא התפלל בהתלהבות עצומה ובקול חוצב להבות אש ולא יכול היה לעמוד בבית הכנסת במקום אחד. והנה, מיד עם צאת השבת, חזר לקדמותו ונעשה אותו ר׳ הערש הליצן כמאז ומקדם. אולם לקראת השבת הבאה חזר הדבר ור׳ הערש כאילו היה בעולם אחר. וכך היתה שמחתו חוזרת ובאה, שבוע אחרי שבוע, כל ערב שבת, ומסתלקת עם צאתה.

שמע הדברים הגיעו לאזניו של הצדיק רבי חיים מטשערנאוויץ, והוא ציווה להביא לפניו את ר׳ הערש. זמן מה החזיקו רבי חיים בביתו, גילח את שערות ראשו הארוכות, החליף את בגדיו והלבישו מלבושים חסידיים והזמינו לשמוע מפיו שיעורי תורה וחסידות, עד אשר נעשה ר׳ הערש לחסיד מובהק ונפשו דבקה בבעל „באר מים חיים״.

לעת זקנתו התעלה ר׳ הערש מאסיווער והיה לחסיד בעל מדריגה, כשפיו הוא

מעיין נובע של דברי תורה וחסידות. ביתו הפך למוקד לחסידים מכל הסביבה אשר צמאו לדברי תורה וחסידות ובאו להאזין לכל היוצא מפיו.

כאשר סיפר הגה"ק רבי אברהם יהושע פריינד, אב"ד אינטערדאם נאסד, שהוא בעצמו היה יליד סיגעט, את סיפור המעשה בר' הערש מאסיוועה, הוסיף ואמר לכל הנוכחים כי הוא עצמו מכיר כמה אנשים מסיגעט, מיקירי קרתא, אשר חיו בימים ההם ונהגו לנסוע אל הה"ק ר' הערש לשבות אצלו בשבתות, וכי לימים הוא נעשה בר־אוריין ואמר תורות נפלאות, מפרי מחשבתו, על שלחנו הטהור.

כאשר עלה הגה"ק רבי חיים טשערנאוויצער לארץ ישראל, נעשה ר' הערש חסידו המובהק של רבי מנחם מענדל מקאסוב, בעל „אהבת שלום". ר' חיים יצחק מאליק מסאטמאר מספר, בספרו „ספורים נפלאים", כי בביקור הראשון שערך ר' הערש אצל רבי מנחם מענדל מקאסוב, צבט לו צביטה נאמנה על זרועו עד אשר התנפח לו מקום צביטתו. מקום הצביטה כאב לו מספר שבועות ולאחר מכן נתרפא, אולם לעת תקופת השנה, בדיוק באותו הזמן שבה קיבל מרבי מנחם מנדל את הצביטה, חזרה והתנפחה זרועו כפי שאירע בשעת מעשה, וכן היה בכל שנה ושנה, והיה דבר זה לפלא בעיני כל רואיו.

בסוף ימיו נסע ר' הערש לארץ הקודש, ושם מנוחתו כבוד.

מפסגות ההרים אל חצר הרבי

בקרב חסידי ויז׳ניץ היה מנהג קבוע להתארגן ולבוא בשיירות לחצר הרבי כדי לשהות במחיצתו במשך הימים הנוראים. החסידים היו יוצאים יחדיו מן הכפרים והעיירות שבקארפאטורוס ומארמארוש, נפגשים עם אחיהם מן הכפרים השכנים, מתאחדים והולכים על דרך המלך עד שמגיעים לפרשת דרכים, שם פגשו באחיהם מן הכפרים הרחוקים, וברוב עם עשו את דרכם לעיירה ויז׳ניצא.

את עקבותיהם של ראשוני החסידים שהנהיגו את המנהג הנאה הזה, אנו מוצאים בתקופת נשיאותו של רבי מנחם מנדל מויז׳ניץ, בעל ה„צמח צדיק". בהקשר לכך, מעניין להביא כאן את סיפורו של איש, עובר אורח, שהזדמן אל כבישי העיירות הנדחות שבגלילות קארפאטורוס ופגש שם בחסיד ויז׳ניץ, עמל־כפיים. סיפור המעשה היה בשנת תרכ"ט או תר"ל, והוא מובא בספר „זכרון אברהם". כך מסופר שם:

„יושב לו יהודי בצידי הכביש על גל אבנים שהובאו מנהר ה׳ריקא׳, ראשו חבוש כובע עגול, מכנסיים רחבי ממדים מכסים את בשרו, הארבע כנפות מגיעות עד לברכיו וציציותיו נגררות על הארץ. בידו פטיש ברזל כבד והוא הולם באבנים ומפוצץ אותם לחלקים וחלקיקים. באבנים הללו ישתמשו לריצוף הכביש. מראה היהודי הזה עורר את סקרנותי, ניגשתי אליו והוא הושיט אלי את ידו המיובלת. אצבעותיו היו עטופות בסמרטוטים להגנה מפני חודם של חלקי האבנים. בחיוך חם ולבבי הוא ברכני לשלום.

סחתי לו: סלח לי אדוני, חביבי, אם אני מפריע לך בעבודתך הנני דורש ממך שתפריש לי חלק מן האבנים שבגל ואעזור לך לנפצם.

– אין דבר – עונה האיש, הנני עובד בקבלנות ואני מושל ברגעי.

אגב כך הוא מוסיף ומקשה:

– מהיכן אתם? מפולין?"

כאן ממשיך החסיד את סיפורו:

„מדי שנה בשנה הנני נוסע ביחד עם חברי לקבל את פניו של הרבי ר׳ מענדלי מויז׳ניץ. מה אומר ומה אספר . . . טובו, קלסתר פניו, אינו מש עד היום הזה מזכרוני. הניגונים שקלטו אוזני בחצרו של הרבי מצלצלים באזני, כל מלה היוצאת מפה האדמו״ר חודרת עמוק אל הלב מלא הגעגועים. אני סופר כבר את הרגעים, כל היום, ומצפה מתי אזכה שוב לנסוע אל הצדיק הקדוש.

מספר ימים לפני ראש השנה מתארגנים יחידי סגולה מכל הגליל ונוסעים לויז׳ניץ. אנו לא נוסעים בדרך המלך, יש לנו מסלולים מיוחדים בין ההרים.

שלוש מאות אנשים מתאספים בתחנה המרכזית, כולם עמוסים בתרמילים – סאקפעס ובתוכם קמח תירס, גבינת עיזים, ככרות לחם, וכמובן טלית ותפילין.

בהנתן האות אנו מעמיסים את כל הצדה־לדרך על הסוסים, מתישבים ורוכבים על ההרים הרמים, ועל גבעות־צור חדים. ממרומי הגבעות נשקפים בתי הכפרים כגרעינים קטנים, אלו הם הרי השלג שאפילו בתקופת תמוז אינם נמסים.

בסביבת הכפר יאסין נעשית הדרך נוחה יותר לרכיבה, גם בכלי נשק אנו חמושים ללחום בהם נגד שודדי היערות. בדרכנו, אנו סועדים את לבנו ב„מאמאליגע״, דיסה מקמח תירס מתובלת בחמאה וגבינת עיזים. מה אומר ומה אדבר, אה. . . אה. . . פשוט, טעם גן עדן.

אי כניעה רוחנית

ר׳ יצחק שטערן היה אחד מראשוני היהודים שהתיישבו בכפר סטרימטערי, השוכן כעשרים וחמשה קילומטרים מדרום מזרח לעיר סיגעט. אביו, ר׳ מרדכי שטערן, היה אחד משלושת האחים, עליהם סיפרנו למעלה, בני אחותם של הגאונים הצדיקים ר׳ שמואל שמעלקא מניקלשבורג ורבי פנחס הורוויץ מפראנקפורט, אשר התיישבו במישור מארמארוש על פי הוראתו של דודם, רבי שמואל שמעלקא.

ביתו של ר׳ יצחק שטערן שימש כאכסניה לצדיקי דורו כרבי מנחם מענדל מרימינוב, רבי משה טייטלבוים מאיהעל, רבי ישראל מרוז׳ין ועוד. צדיקים אלה נהגו לדמות את ביתו של ר׳ איציק שטערן ואת אופן קיימו את מצוות הכנסת אורחים לזה של אברהם אבינו. בשל היותו אדם נכבד, נודעו לר׳ איציק קשרים עם השליטים הכפריים, וביניהם הגראף טעלעקי, בעל הכפר ושלטונות המחוז. דעתו היתה מקובלת עליהם מאוד, והוא השתדל תמיד לנצל את העובדה ולעמוד לימינם של אחיו בני מארמארוש.

עדות לגבורת נפשו ועוז רוחו של ר׳ איציק שטערן מסטרימטערי, אנו למדים מתוך סיפור עובדתי שנמסר לר׳ יקותיאל גרינוואלד על ידי אחד מנכדיו.

פעם אחת הלך ר׳ יצחק, יחד עם עוד יהודי אחד, להשתדל אצל אחד השרים לטובת הכלל. השר הזה נודע כבעל לב טוב, אולם היה ממהר לכעוס. בבואם לפני השר מצאוהו כשהוא מטיב את לבו באכילה ושתיה, והוא קבלם בכבוד גדול. כטוב לבו עליו נתן צו למשרתו לירד אל המרתף והביא ממנו יין משובח לכבד בו את אורחיו.

המשרת עשה כדבר אדונו והביא לפניו יין. כאשר כבדם השר ביין, מאנו האורחים בטענה, כי על פי דת ישראל אסור להם לשתות את יינם. השר נעלב מסרובם והוא קם מכסאו בחמת זעם, הרים את קולו ואמר, כי עזות שכזו, שירהיב איש מישראל לענות לו בשלילה ולהשיב לאחור את מבוקשו - זאת עוד לא שמע ולא קרה אצלו. בדברים אלה לא הסתפק אלא פתח ואמר: „אנוכי נותן לכם זמן, כעשרה רגעים, להתישב ולחשוב בדעתכם, ועתה, אם תמלאו את בקשתי - הרי טוב, ואז גם אני אמלא אחרי בקשתכם, ואם לאו, אם תוסיפו לסרב לשתות את היין - מוכן אני, בזה הרגע, להוציא את חרבי ולהרוג אתכם כאן״!

ר׳ יצחק לא איבד את עשתונותיו לרגע, הוא קם מכסאו ובלא שום היסוס החל לברך בשמחה את ה׳ על אשר אינה לידו לקדש את שמו ברבים, ואף השיב לשר ואמר לו: „מוכן הנני למות מיד בעד קדושת שמו״!

ואתה? - פנה השר אל היהודי השני שעמד עם ר׳ יצחק ואמר לו: „שתה אתה והצל את נפשך״! ואמנם, הוא ציית לדבריו, לקח את הכוס ושתה. באותו הרגע השתנו פני השר והוא העלה חיוך על שפתיו, דעו לכם - אמר, „כי רק לנסות אתכם היתה כוונתי, „רציתי לראות עד כמה יקרה תורתכם בעיניכם. ואתה, איציק! יקר אתה בעיני עד מאד, מוכן אני למלאות היום, ובכל עת שהיא, את בקשתך״ - כילה השר את דבריו.

לעת זקנתו זכה ר׳ יצחק שטערן, שנפטר בשנת תר״ה (1845), בגיל שמונים ושתיים, לראות את מאות צאצאיו, שהתגוררו בסטרימטערי ובכפרי הסביבה, הולכים בעקבותיו בדרך התורה והחסידות. פאר בניו היה רבי יוסף שטערן שכיהן כרבה של סיגעט ובמשרות בקהילה כעשרים וארבע שנים. כראש בית דין ורב הגליל שימש במשך כשש שנים (תקצ״ד - ת״ר, 1834 - 1840), ולאחר מכן נתמנה לרב ואב״ד, תפקיד בו כיהן בין השנים ת״ר - תרי״ח (1840 - 1858).

חכמתו של אב״ד אונגוואר

אב״ד אונגוואר והגלילות, רבי חיים צבי מאנהיימער, ניהל את קהילתו על מבועי התורה והיראה. מראשית שבתו על כס רבנותו העמיד את עיקרי הדת על תלם, גדר גדרים והציב סייגים למנוע מתנועות המתחדשים להרוס ולחבל בכרם ה׳, חיזק את מוסדות הדת והפיץ תורה בקרב העם. מלבד היותו גאון וגדול התורה, ולוחם את מלחמת ה׳ בגבורת ארי, היה רועה נאמן לבני עדתו לנהלם בהשכל ודעת, לעשות משפט וצדק בין אדם לחברו, לדון בדברי ריבות בין איש לרעהו ולהציל עשוק מיד עושקו.

להלן שלושה סיפורים מאלפים על אודות חכמתו הרבה של רבי חיים צבי מאנהיימער בעריכת דיני תורה בעניני ממונות, מעשיות המקרינות קרני אור לבני דורנו החפצים לדעת ולהכיר את דמותו של רב בישראל. הסיפורים מובאים בהקדמה לספרו שו״ת „עין הבדולח״, והם נלקטו מתוך רשימותיו של ר׳ זכריה עלעפאנט.

אשה עניה באונגוואר התפרנסה ממכירת אווזים שחוטים בשוק. את כספי פדיון המכירות הטמינה בתוך בטנה של אחת האווזות השמנות אשר שימשה עבורה מעין קופה. פעם אחת מכרה בטעות את אותה האווזה עם הכספים שטמנה בקרבה לאחת מן הקונות. כאשר הבינה את טעותה מיהרה לביתה של הקונה ודרשה ממנה להחזיר לה את דמי הפדיון שנטמנו במעי האווזה. אולם הקונה טענה שאין היא יודעת על כסף שנמצא בתוך האווזה, היא הכחישה את כל הטענות ועמדה על דעתה כי לא מצאה בפנים האווזה כסף כלשהו.

משראתה המוכרת העניה שלא תצליח להוציא ממנה את סכום הכסף בצורה זאת, תבעה את הקונה לדין תורה ודרשה ממנה לבוא עמה מיד לרבי חיים צבי, רבה של העיר. בעמדן לפני רבי חיים צבי פרשה התובעת את טענותיה, אולם גם בפניו הפריכה הנתבעת את הטענות, הכחישה את התביעה ואמרה להד״ם, לא מצאתי ולא לקחתי שום כספים...

הרב שמע את טענות שני הצדדים והודיע להם, כי בטרם יתן את פסק דינו הוא מבקש מהן לשלם את „דמי הפסק״ מראש. כאשר הכסף היה מונח על שלחנו של הרב ביקש מהשמש שיכניס מהמטבח כלי עם מים חמים ויניח בתוכו המטבעות שקיבל מהנתבעת. כעבור רגע קט החל השומן שהיה דבוק במטבעות לעלות ולצוף על פני

בירִיד הבהמות בחוסט

המים. אתן רואות, אמר רבי חיים צבי, אנו רואים בעליל שזהו כספה של המוכרת שהוטמנו במעיה של האווזה ונתלכלכו מן השומן שלה. תני תודה! ציווה על הקונה הנתבעת, החזירי לה למוכרת העניה מיד את כל כספה. הנתבעת צייתה לפסק הדין ובו במקום החזירה את הכספים.

כאשר פנו שתי הנשים ללכת אמרה המוכרת: „לא בחנם שגור הפתגם בפי האנשים כי במקום שיש תורה שם יש חכמה, כי חכמת רבינו כחכמת שלמה המלך"...

* * *

מעשה שהיה ביהודי כפרי ממחוז אונגוואר שהגיע ביום השוק לעיר אונגוואר כדי לקנות לעצמו פרה. בין מוכרי הבהמות מצא את שכנו הנכרי המציע את פרתו למכירה. הוא נכנס עמו למשא ומתן, ולאחר שהגיע לעמק השווה בדבר ערכו של המקח, שילם לו עבור הפרה במיטב כספו וביקש ממנו שיוביל את הפרה הקנויה לביתו מאחר ועליו להמשיך במסע הקניות בחנויות השונות. הערל השכן הבטיח לו למלא את מבוקשו וסיכם עמו שיכניס את הבהמה לאורוותו של הקונה היהודי.

כאשר שב היהודי לביתו שאל את אשתו אם הביא להם שכנם הגוי את הפרה שקנה ממנו, אולם זו ענתה כי הוא לא הביא לה שום פרה. הלך היהודי לבית שכנו הנכרי וביקש ממנו שיתן לו את הפרה שקנה ממנו בשוק באונגוואר. אך הערל הכחיש את כל העיסקה ועדים לא היו ליהודי על המכירה. באותם הימים היה זה הפסד עצום, מחירי הפרות היו גבוהים ולא בקלות יכול היה לצבור מחדש את הסכום הגדול. בהיותו במיצר, החליט לשוב אל העיר ולבקש את עצתו של רבי חיים צבי מאנהיימער, כדת מה לעשות בגוי, וכיצד ניתן להניעו להודות ולהחזיר את הפרה או את הכסף.

בבואו לפני הגה"ק מאונגוואר, סיפר לו את מעשי התרמית של הנכרי הרשע וביקש את עצתו. רבי חיים צבי יעץ לו ללכת לשופט העיר ולמסור לו בשם הרב שישלח שוטרים אל הנכרי הרמאי כדי לחפש אצלו שטרי כסף מזוייפים. עשה היהודי הכפרי כעצת רבי חיים צבי ומסר לשופט את דברי הרב. השופט, אמנם שלח שוטרים אל הנכרי, וכאשר הם הגיעו לביתו ומסרו לו כי הוא נחשד בזיוף שטרות כסף, נבהל הנכרי לנפשו והכחיש בתוקף את החשד. כדי להצדיק את הכחשותיו הוסיף הנכרי ואמר: אמנם נמצא כעת ברשותי סכום כסף גדול, אולם מקורו של הסכום הזה הוא ממכירת פרתי לשכני היהודי בשוק של אונגוואר, ואם ימצא הכסף הזה כמזוייף הרי שהיהודי הוא הזייפן.

בדבריו אלה נתפס הנכרי בגניבתו, עכשיו הודה בפיו כי בצע מעשה שוד ומרמה, ובו במקום נאסר בכבלי ברזל והובל אל בית הסוהר לרצות בו את עונשו.

* * *

לאחר שמכרו את בהמותיהם או את תוצרתם בימי השוק, נהגו הערלים הרותנים להכנס אל בית המרזח ללגום בו מספר כוסיות יין שרף ולהיטיב את לבם בככר לחם לבן מעשה ידי עקרות הבית היהודיות.

ומעשה שהיה בנכרי אחד, אשר מכר סלים מלאי כל טוב בשוק של אונגוואר. באותו יום האירה לו ההצלחה את פניה, את כל מרכולתו הצליח למכור וכטוב לבו עליו אסף את הפדיונות וצררם בארנקו ונכנס לבית מרזח יהודי. בשבתו בבית המרזח שתה כוס יי״ש ולגם גם עוד כמה כוסות בירה עד אשר נעשה שיכור כלוט. הנכרי השתרע על רצפת בית המרזח ולא ידע מימינו ומשמאלו, ארנקו התגלגל לידו ובמוחו של בעל בית המרזח נכנסה רוח שטות. הוא שלח את ידו אל ארנקו והוריק ממנו את כל הכסף עד לפרוטה האחרונה. כאשר הקיץ הערל משנתו והתפקח משכרותו ראה שנגנב ממנו כל כספו, תמורת עמלו משך חודשים אחדים. חשדו נפל על היהודי בעל בית־המרזח כי הוא הגנב, ובמר נפשו פנה אליו ותבע ממנו את כספו, ברם, היהודי כיחש וצעק כי הוא לא לקח ממנו כלום.

הערל שנשאר בחוסר כל, הלך לבית המשפט העירוני והגיש תלונה נגד בעל בית המרזח. אולם גם בפני השופט נשאר היהודי איתן בדעתו, הוא עמד על שלו ואמר כי לא נגע בכספיו של הנכרי. לצדקת טענותיו הוסיף ואמר כי הוא לא מחוייב להיות השומר שלו. ואמנם, היהודי יצא זכאי מהמשפט בערכאות. אבל הנכרי לא יכול היה להשלים עם פסק דינו, היה ברור לו שרק בעל בית המרזח גנב ממנו את כספו, והוא הזמין את היהודי לדין תורה אצל רבי חיים צבי מאנהיימער בתקווה שיוכל למצוא אצלו עזרה וסעד.

רבה של אונגוואר שמע את טענות הצדדים, שקל בדעתו ואמר לנכרי שאין לו שום ראיה לדבריו שהיהודי בעל בית המרזח הוא זה שגנב ממנו את כספו. אולם לבסוף הוסיף ואמר ליהודי שיקיים „ועשית הישר והטוב״ ויתן לנכרי חמשה זהובים להוצאות הדרך. היהודי הסכים לציית לדברי הרב ולפוטרו לביתו.

והנה, כאשר יצא היהודי מבית הרב, קרא לו רבי חיים צבי בחזרה ואמר לו בסוד: „השמר והזהר שלא תתן לו את חמשה הזהובים להוצאות הדרך מן הכסף שגנבת, פן

יכיר הנכרי את כספו ואז יתלונן עליך פעם נוספת בבית המשפט". „רב תודות" – ענה לו בעל בית המרזח והוסיף: „גם בראשי יש מעט שכל להבין שאסור לי לתת לו מכספו".

לשמע דברים אלו הרים הרב את קולו ואמר ליהודי: „אתה חרצת עליך את משפטך", ובקול מצווה פקד עליו: „שלם תשלם לו את כל הכסף כי במו פיך הודית שגנבתה מעות מן הנכרי". בעל בית המרזח הוכרח לשלם לנכרי את כל כספו, וסיפור המעשה התפרסם בחוצות העיר, גויים כיהודים שמעו על משפט הצדק שפסק רבי חיים צבי מאנהיימער והיה זה קידוש השם גדול, כאשר הכל ראו כי רק הרב, בחכמתו הרבה ותבונתו הגדולה, הצליח להוציא את האמת לאור ולהחזיר את העושק לבעליו.

מקנא קנאת ה׳

רבי משה שיק בעל „מהר״ם שיק״ ניהל את נשיאותו כאב״ד חוסט ביד רמה, בתוקף רב עמד על המשמר לבל תפגע קהילתו מנסיונותיהם של המתבוללים וה„מתקדמים״ למיניהם לערוך שינויים בדת. קהילת חוסט פרחה ושגשגה בתקופת כהונתו, מוסדות התורה והחסד גדלו והתפתחו והם נוהלו בהדרכתו והכוונתו על פי מורשת ישראל סבא, והחיים היהודיים זרמו להם בדרך המסורה, ללא כל סטיה ימינה או שמאלה. מלבד שתי נשים, לא נמצאו בימיו נשים יהודיות שהלכו בגילוי ראש בכל רחבי העיר חוסט. אחת משתי הנשים היתה אשת הרופא היהודי בעיר.

פעמיים בשנה, בשבת הגדול ובשבת תשובה, היה המהר״ם שיק דורש בפני בני קהילתו מעניני דיומא, בהלכה ובאגדה, בבית הכנסת הגדול בחוסט. בין שאר הדברים היה נוהג לעורר את הציבור לשמירה על גדרי הצניעות, כשהוא מתבל את דבריו במאמר חז״ל (סוטה יא:): „בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים ומעשה באשה קמחית״ וכו׳. תוך כדי התלהבותו קרא רבי משה ואמר: „הנני נודר נדר על דעת רבים (שהוא כידוע נדר שאין לו התרה) שלא אכנס לבית שעוברים בו איסור דאורייתא בפרהסיא לשום דבר מצוה שבעולם״. על נדרו זה היה הרב חוזר כל אימת שדרש ברבים.

ומעשה שהיה ואותו נדר מפורסם הגיע לכלל מעשה. כך מספר ר׳ צבי מאשקאוויטש באוצר הסיפורים, חלק י״ט: מנהג ישראל בקהילות קארפאטורוס היה שהרב הלך עם החתן לבית הכלה לכסות את פניה בהינומא ולהאציל על הזוג הצעיר מברכותיו. כאשר השיא הרופא היהודי את בתו עם בנו של מנהל תחנת הרכבת בחוסט, הזמינו את רבי משה שיק לסדר חופה וקידושין. הרב נעתר להזמנתם ובא לבית החתן, אולם לבית הכלה לא יכול היה ללכת, שכן אמה של הכלה הלכה בגילוי ראש והרב נדר שלא יכנס לביתם. כמובן שרבי משה נותר לשבת בבית החתן והמחותנים הלכו לבדם לכסות את פני הכלה. בשובם מביתה סרב החתן ללבוש את הקיטל לפני החופה, זהו רק מנהג - טען.

כאשר שאל רבי משה מדוע זה לא עורכים עדיין את החופה, ענו לו כי החתן מסרב ללבוש את הקיטל בטענה שחם לו מאוד. סיפור זה אירע בראש חודש תמוז בימים שבהם אכן החום גדול. הרב קם מכסאו והודיע למחותנים כי הוא הולך לביתו ויחזור בערב, כאשר מזג האויר יהיה קריר יותר. נפשו של הרופא, אבי הכלה, עגמה

עליו מאוד, כי למרות שהתרחק זה מכבר מן היהדות היה חפץ בכל לבו שבתו תנשא על פי מסורת ישראל ומנהגי אבותיו.

עמד הרופא והפציר בחתן שלא יסרב ללבוש לזמן קצר את הקיטל, שכן אם ימשיך בסירובו יעזוב הרב את המקום, אולם החתן, שהיה ידוע כאחד מפורצי גדרי היהדות בחוסט, נשאר בשלו, ובמקום להענות לבקשת חותנו לכבד את רצון הרב נענה בעזות מצח ואמר בחוצפה: אני אכריח אותו על פי דיניהם לסדר את הקידושין. כאשר מסרו את דבריו לגאב״ד חוסט הלבינו פניו ואמר: עובדה כמו זאת ארעה גם אצל מורי ורבי בעל ה„חתם סופר״ ועל כך הוא אמר בלשון הקודש: „באם החתן אינו רוצה ללבוש כעת את הקיטל אז ילבישו אותו את הקיטל בימים הקרובים״, וכך באמת היה - סיפר רבי משה והוסיף ואמר לאנשים שהיו שם: „אם יכריחו אותי גם אני אכריח״...

לשמע דברים חמורים אלה נכנע החתן ולבש את הקיטל ומיד יצאו לחופה. בשעה שהכלה ערכה את הקפותיה תחת החופה, שאל החתן את רבי משה כמה זמן יארך סדר החופה והקידושין, ורבי משה שיק ענה לו: נגמור מיד. אחרי שהחתן לגם יין מהכוס פנה רבי משה ואמר בקול רם לשמשו שיקח כוס אחרת שכן אין לברך על כוס זו והשמש עשה כדבריו. ואמנם, לא עלתה לו שנתו של אותו פורק עול. לאחר פטירתו ילדה אשתו, בתו של הרופא, בן זכר - פטר רחם, והתעוררו לה כמה שאלות על אודות פדיון הבן. הרב לא היה בחוסט, כי באותה עת שהה באוהעל, ועל כן שלחו אליו מכתב ובו השאלות. מכתב תשובתו של רבי משה שיק והשאלות שנשאל מבת הרופא הודפסו בספרו „שו״ת מהר״ם שיק״ חלק יו״ד, וכך היא לשון הפתיחה שם: „נשאלתי עבור המומר והמומרת״ וכו׳.

רוח־הקודש של ה„דברי חיים"

מאז ומתמיד שימש בית המדרש כמרכז חיותה ולב לבה של העיירה, עיניהם של כל היהודים היו נשואות אליו ואל הנעשה בו ומסלול החיים מן הבוקר ועד הערב עבר דרכו. למדני בית המדרש היוו מקור לגאוותם של אחיהם שבחוץ, הם התפארו בעצמת התמדתם וכוחם הגדול לצלול אל מעמקי ים התלמוד, בכשרונם הרב לדלות ממצולותיו מרגליות טובות ואבנים יקרות, בשכלם הברוך ובהבנתם הישרה לעמוד איתנים בנחשולי מחלוקות הראשונים, האחרונים והפוסקים ובחריפות שכלם וגאונותם המזהירה לחשוף את הספונות הטמונים בדבריהם הקדושים.

מה נאה ומה יאה היה המראה בבית המדרש כאשר אנשי חברת ש"ס היו יושבים משני צדי השולחן הארוך, ראשם רכון על דפי הגמרא המצהיבים ושקועים כל כולם בפילפולים חריפים שבתלמוד הבבלי והירושלמי. הם מתנועעים אט אט, ממש באותו הקצב של ניגון לימוד הגמרא עתיק היומין והמרנין, רווי הערגה ומלא הכיסופין השזורים במעלותיו ומורדותיו.

בספר „מקור חיים" מובא סיפורו של רבי מנחם מענדיל מרגליות, אב"ד אנטיניא־הארינטש, בשמו של ר' אנשיל גרין השו"ב משדה־לבן שעל יד סיגעט, סיפור השופך אור ומגלה לפנינו את פניהם של למדני העיירות בקארפאטורוס ומארמארוש.

בעיירה קאפאניע, השוכנת בין הערים חוסט וסעליש, התגורר בעל־בית אחד בר־אוריין ולמדן מופלג, בשם ר' יצחק. פעם אחת, בשעת הלימוד בבית המדרש, נכנס ר' יצחק לוויכוח עם הלומדים בענין שאלה הלכתית בסוגיא חמורה. כאשר תמו הוכחותיהם וראיותיהם של הלמדנים נגד דעתו של ר' יצחק אמרו לו: „הרי כדברינו פוסק גם הרבי ר' שמואל שמעלקא, אב"ד סעליש בעל „צרור החיים". נענה ר' יצחק ואמר: רבה של סעליש הוא גדול רק ב„פשטליך" אבל לא בהוראות, ואם אנו רוצים תשובה להלכה צריכים אנו לשאול את רבי משה שיק, אב"ד חוסט, בעל „מהר"ם שיק".

באותם הימים היו המוני חסידים מכל קצווי מדינות הונגריה, גאליציה, פולין וקארפאטורוס נוסעים ובאים אל הגה"ק האדמו"ר רבי חיים מצאנז בעל „דברי חיים". השבילים והכבישים, בעמקים ובהרים, ביערות ובשדות מלאו, כל ימות השנה,

שיירות, שיירות של חסידים, כל הדרכים מובילות לעיר הבירה -צאנז. והנה, באחת השיירות שנסעו אל בעל ה„דברי חיים", היה גם התלמיד־חכם, ר' יצחק קאפאניער, ואל השיירה הצטרף גם רבי יוסף מאיר ווייס, אשר נתפרסם לימים כאדמו"ר מספינקא.

בהיותם בדרך נכנסו לעיר סעליש ובאו לתפלה בבית המדרש שם קבלו שלום מהמרא דאתרא הרבי ר' שמואל שמעלקא. רבי יוסף מאיר שהיה תלמידו מישיבת חוסט נכנס עמו לשיחה ותוך כדי כך אמר לו הרבי ר' שמואל שמעלקא: „יוסף מאיר! ביזט מיר שולדיג א - שבת", למדתי מסכת מקוואות וחידשתי הרבה חידושים ומה טוב היה לו באת אלי לשבת ולכמה ימים שלאחריה כדי לחזור ולשנן עמי את החידושים.

רבי יוסף מאיר לא השיב לרבי שמואל שמעלקא אלא השתמט ממנו והמשיך בשיחה.

כאשר הגיעו אנשי השיירה לצאנז, פנו לחצר ונתקבלו לשלום אצל האדמו"ר. ברוח קודשו הכיר רבי חיים על פניהם שיש בהם שמץ של זילותא בתלמיד חכם. למרות שהכירם היטב וידע את מקום מגוריו של כל אחד ואחד פנה אליהם בשאלה: מאין אתם? כולם השיבו וענו איש את מקומו. כאשר הגיע תורו של רבי יוסף מאיר להשיב, ענה כי הוא מספינקא, אולם כאן המשיך רבי חיים לשאול: היכן היא ספינקא? נענה רבי יוסף מאיר ואמר: סמוך לסיגעט. חזר רבי חיים ושאל: והיכן היא סיגעט? סמוך לחוסט - השיב רבי יוסף מאיר. הוסיף רבי חיים לשאול: והיכן היא חוסט? ענה לו רבי יוסף מאיר ליד סאטמאר, וכך עברו מסאטמאר לבערעגסאז ומבערעגסאז הגיעו לסעליש. כאשר הזכיר רבי יוסף מאיר את העיר סעליש שאלו בעל ה„דברי חיים": וואס טוט דער אונגארישער „בעל מקובל"? רבי יוסף מאיר שתק, הוא לא הבין אל מי רומז הרבי בדבריו ולא ידע מה לענות.

משלא ענה רבי יוסף מאיר פנה הגה"ק מצאנז אל ר' יצחק קאפאניער וחזר על אותן השאלות ששאל את רבי יוסף מאיר עד אשר הגיע לסעליש ואז שאל אותו: וואס טוט דער אונגארישער „בעל הוראה"? רבי יצחק נאלם דום, גם הוא לא הבין למי מתכוון הרבי ולא היה לו מה להשיב. וכך חזר רבי חיים על שאלותיו שוב ושוב והם עומדים ומשתוממים.

לאחר מכן חזר האדמו"ר רבי חיים ופנה לרבי יוסף מאיר ואמר לו: אותך אני שואל מה עושה ה„בעל מקובל", ואותך, הפנה רבי חיים את ראשו אל ר' יצחק ואמר: אני שואל מה עושה ה„בעל הוראה", וכך חזר על דבריו כמה פעמים. הנוכחים עמדו

השתוממו עוד יותר, הם נחרדו לנוכח הדברים. רבי חיים המשיך ואמר: דעו לכם כי שאלותי על „בעל המקובל" ו„בעל ההוראה" מכוונות לרב אחד והוא הגאון הרבי ר' שמעלקא, הוא בעל הוראה גדול וגם יודע את העץ וגם את הפרי בטוב ובעל־פה, אלא שהצנע לכת עם ה"א כתיב.

רק אז הבינו הנוכחים את כוונתו של האדמו"ר ואז גם ראו במו עיניהם את רוח קודשו של הגה"ק מצאנז. ועכשיו הם גם הבינו כי עליהם ללכת ולפייס את הרבי ר' שמעלקא אבדק"ק סעליש שבקארפאטורוס.

רועה רוחני לקהילה עניה

רבות מן הקהילות בקארפאטורוס ומארמארוש היו דלות אמצעים ולא היה בידן אפשרות להחזיק לעצמם רב או מורה הוראה. יהודי אותן הקהילות נאבקו כל חייהם עם הדלות המרה, בזיעת אפם אכלו לחם, וחיו כל שנותיהם בתנאים כלכליים ירודים ביותר. במקומות אלו שימשו תלמידי־חכמים מובהקים בתפקידים רוחניים, אשר מסיבות שונות מאסו ברבנות ובחרו בחיים של יגיע־כפיים בקרב בני ה„עמך". הללו התיישבו בכפרים העניים, התפרנסו בכוחות עצמם והקרינו מאור תורתם על אחיהם היהודים יושבי המקום.

אחת מן הקהילות הללו היתה בכפר בילווריץ הנמצא בנפת טעטש, כשלושים וחמשה קילומטרים דרומית מזרחית מהעיר חוסט. בספר מארמארוש (עמוד 286) מובא תיאור מעניין על בעל בית אחד, גדול בתורה, פוסק ובר־אוריין, ר׳ אברהם וויזל, שהתיישב באמצע המאה הי"ט בכפר בילווריץ. ר׳ אברהם בילווריצער - כך כונה בפי־כל, העדיף וביכר את החיים כאיכר על פני כל המשרות הרבניות שהיה בכוחו לזכות להן, התגורר בבילווריץ, ושימש כרועה רוחני ליהודי המקום.

בטרם עקר לבילווריץ ישב ר׳ אברהם בבית אמו האלמנה, בעיירה קטנה השוכנת בסמוך לעיר קראקא שבגאליציה. ר׳ אברהם, מצאצאי ה„טורי זהב", נודע כעילוי ובעל כשרונות מופלגים והיה עוסק בתורה בשקידה רבה יומם ולילה. התמדתו הגדולה של ר׳ אברהם, שהיה מצוי השכם והערב בבית המדרש משכה את תשומת לבו של גביר העיירה אשר שימש גם כראש הקהילה בה, והוא שם עיניו על העלם היקר וחפץ בו לקחתו לחתן לבתו. בפנותו לאמו האלמנה בהצעת השידוך הבטיח לה הגביר תמיכה כספית ביד רחבה, אולם ר׳ אברהם לא נענה להצעה, הוא מאן להנשא לבת הגביר משום שלא היתה בת תלמיד חכם. הגביר נפגע מאוד מסרובו של ר׳ אברהם ואיים עליו שימסור אותו לצבא.

הבחור אברהם נמלט מעיירתו, חצה את הגבול עם מארמארוש והגיע לבילווריץ, שם הקים את ביתו. לאחר נישואיו, החל לעסוק, בד בבד עם למוד התורה, בחקלאות ובגידול בהמות. ההצלחה האירה את פניה לר׳ אברהם והוא נעשה עתיר נכסים, אולם, למרות זאת, נהג בפשטות בכל הליכותיו. במשך הזמן נתוודעו יהודי הכפר לגדלותו בתורה, והוא נעשה להם כמורה הוראה. לא רק יהודי הכפר באו אליו עם שאלותיהם, גם יהודים מכפרי הסביבה שלא זכו לרב משלהם פנו לר׳

רבי שלמה אליעזר ווייזל — אב״ד טערניוווע

אברהם בכל ענין ושאלה הלכתית. פעמים רבות, כאשר באו אליו בשאלות, היה עסוק בעבודתו עם בהמותיו ברפת. ר׳ אברהם היה רוחץ את ידיו ורגליו, משיב לשואלו דבר וחוזר לעיסוקו. כל פסקיו היו על פי שיטתו של בעל ה״טורי זהב״.

שמעו של ר׳ אברהם החל להתפרסם ברחבי קארפאטורוס ומארמארוש, והגיע אף לאזניו של בעל ה„ייטב לב״, אב״ד סיגעט, שאף נודע לו כי כל פסקיו הם לפי פסקי הט״ז. עובדה זו, שאינה מתיישבת תמיד עם המקובל בעולם הפסיקה הרבני, הדליקה נורות אדומות אצל בעל ה„ייטב לב״, והוא נסע ובא אליו במיוחד כדי לתהות על קנקנו. בבואו לביתו שבבילוואריץ ישבו ושוחחו ארוכות בדברי תורה, ובמהלך השיחה נוכח לדעת כי ידיו רב לו בש״ס ובפוסקים, כאחד הגדולים שבדור.

תוך כדי כך החל בעל ה„ייטב לב״ להוכיחו על כך שהוא פוסק תמיד כבעל ה„טורי זהב״, בניגוד להכרעתם של האחרונים. ויכוח סוער פרץ ביניהם, כאשר ר׳ אברהם מוכיח בפלפולים חריפים את צדקת פסקיו של הט״ז נגד המשיגים עליו. כאשר רצה בעל ה„ייטב לב״ לצאת לדרכו, פנה אליו ר׳ אברהם ושאלו: „רבה של סיגעט, יש לי שאלה מסובכת בהלכות קריאת התורה״. הוא שאל את השאלה, אולם בעל ה„ייטב לב״ לא השיבו אלא הפטיר שהוא נמצא בדרך רחוקה מאוצר הספרים שבביתו, וכדי להשיב על השאלה הוא צריך לעיין בספרים. תמה עליו ר׳ אברהם ושאלו: „הרי אתם רב בעיר, ואם תתעורר שאלה מעין זו בשעה שספר התורה יהיה פתוח, כלום תלכו לעיין בספרים?״ השאלה הנוקבת עשתה רושם רב בלב רבה של סיגעט, הוא קיבל על עצמו ללמוד את הלכות ספר תורה עד שידעם על בוריין. ואמנם, ברבות הימים, נעשה בעל ה„ייטב לב״ לאחד הבקיאים הגדולים בהלכות אלה.

צאצאיו של ר׳ אברהם מבילוואריץ התפזרו על פני ישובי מארמארוש. המפורסמים שבהם היו: החסיד הנודע, ר׳ יחזקאל אברהם וויזל ובנו רבי שלמה אליעזר וויזל, רבה המהולל של טערניוועו.

יהודי בודד בכפר נדח

ראשוני היהודים שהיגרו מגאליציה והתיישבו בקארפאטורוס ומארמארוש היו, כמסופר לעיל, עניים מרודים. השליטים הזעירים בכל איזורי החבל מנעו מהם את האפשרות להתבסס מבחינה כלכלית, הם הגבילו את עיסוקם של כל היהודים לתחום אחד בלבד, ענף היי״ש לסוגיו. בעלי המשפחות היהודים נאלצו, איפוא, להדחק בחיפוש אחר מקורות פרנסה בחכירת מטעי הארינדה מאדוני הכפרים ובעלי האחוזות, בבישול משקאות חריפים, שכר ומי דבש, ובמכירתם הקמעונאית.

מסיבה זאת ומחמת המיגבלות הקשות שהטילו עליהם בתחומי המגורים, נאלצו היהודים להתגורר בקבוצות קטנות ובפיזור רב בכפרים הנדחים בחסותם של הפריצים והאצילים הכפריים. התפלה במנין כמעט שלא נתאפשרה ליהודים אלה, באף אחד מן המקומות לא התגוררו עשר משפחות והדבר היה בגדר בלתי אפשרי. רק לעיתים רחוקות, בימים נוראים, בשלוש רגלים ואולי גם בשבתות מיוחדות, כגון שבת־שירה, שבת־תשובה או שבת־הגדול היה מתקבץ מנין יהודים מכפרי הסביבה ומתאספים בביתו של אחד היהודים לתפלה בצבור. אך בכל ימות השנה חי לו כל יהודי בודד בכפרו, במעונו הצר בחוג בני משפחתו, והיה טרוד יומם ולילה בעסקי פרנסתו.

מצב עגום זה נמשך עשרות שנים עד למחצית המאה השמונה־עשרה, ולמעשה, אף מעבר לה. רק בשנות החמישים המאוחרות של המאה, ובעיקר מתחילת שנות הששים, מגיע מספר היהודים בריכוזים השונים שבקארפאטורוס ומארמארוש לכדי אפשרות לעריכת תפילות בציבור, כאשר אליהם מצטרפים גם כמה יהודים מכפרי הסביבה. במקומות רבים אף היו מתקנים עירובי תחומין, כדי שבני הכפרים והעיירות יוכלו לעשות את דרכם הארוכה מכפרם אל העיר.

כאן המקום להביא סיפור מאלף, על יהודי קרתני שחי לו בבדידות בכפר נידח שבהרי הקארפאטים, והגיע אל הצדיק רבי יוסף מאיר ווייס, בעל „אמרי יוסף״ מספינקא, בלב עמוס מכאובים ודאגות, לבקש עצה ודרך לתיקון נפשו. הסיפור מובא בספרי „ראשי גולת אריאל״ בפרק „בית ספינקא״, וכך מסופר שם:

„היה זה ביום ו׳ לחודש אלול, שנת תרנ״ט, ואני בא לספינקה לבלות שם את הימים הנוראים. ליד חדרו של האדמו״ר התקהלו אנשים רבים, קרובים ורחוקים.

נדחקנו לגבאי ר׳ חיים בלעך, כי יכתוב לנו פתקאות. בינינו נמצא גם יהודי קטן־קומה ודל־בשר, יהודי חלש וחיוור, בקשה מוזרה בפיו, כי יכתוב לו הגבאי שהוא מבקש תשובה על חטאו אשר חטא.

שאלו הגבאי:

– מה טיבו של חטא זה?

ענה לו היהודי:

– אני מתבייש להגיד, כדבר הזה לא קרה מעולם לאיש יהודי, לרבי אגיד . . .

כמוני כרבים אחרים תאבתי לדעת מה טיבו של חטא זה „אשר לא קרה מעולם לאיש יהודי״. נדחקתי יחד עמו לחדרו של האדמו״ר, עמדתי מאחוריו. אשמע מה בפיו.

ניגש היהודי לאדמו״ר, מושיט לו את פתקתו, האדמו״ר מעיין בה, מרים ראשו לעבר היהודי ושואל:

– מה החטא אשר אתה מבקש עליו תשובה?

– לא צמתי אשתקד ביום כפורים – ענה היהודי.

– ומדוע? – שואל האדמו״ר.

– זהו סיפור ארוך – ענה האיש – תושב אחד הכפרים אשר בהרי הקארפאטים אנכי, בסביבת קורליבאבה. יהודי יחיד בכפר. אין בסביבתי אף יהודי לרפואה. אשתקד חל יום כפור ביום שני בשבת ולפי חשבוני המוטעה ביום שלישי בשבת. ביום שני, יום הקדוש, שלפי חשבוני היה ערב יום כפור ויום צום אצל כל יהודי העולם, אכלנו אני וביתי הרבה מאד, בערב יום כפור הלא מצוה לאכול. אחרי הצהרים רתמתי את העגלה ונסענו העירה, להתפלל בבית־הכנסת.

הגענו למקום וכבר נטו צללי־ערב. מיהרנו לבית־הכנסת ועיני חשכו מראות: עומד הקהל ומתפלל תפלת נעילה. חשבתי כי אצא מדעתי מרוב צער. החלטתי עם אשתי לשמור לפחות על „יום־כפור שלנו״. כל אותו הלילה לא יצאנו מבית־הכנסת,

צמנו כל היום שלמחרת, עתה באתי לבקש תיקון לנשמתי החוטאת. אסון כזה... לבי מלא יסורים וכאב, אולי ימצא האדמו״ר תיקון לנפשי.

התרגש האיש הרבה, קולו רועד, והאדמו״ר הקדוש קם ממקומו, מסתובב לעבר הקיר ופורץ בבכי מר. עמדנו כולנו נדהמים, רבנו בוכה כתינוק. עברו רגעים מספר והנה שומעים אנו את קולו הרויי כאב, מדבר בחשאי:

– ריבונו של עולם, רחם כבר על עמך ישראל, שלח להם את הגואל, פדה אותנו מהגלות המרה הזו, הבט משמים וראה, איך פזורים בניך בין האומות, וכדי לפרנס את משפחתו בצער מוכרח יהודי לשבת בין הגויים, אי־שם, בין ההרים, ללא אח יהודי, עד אשר אין הוא יודע מתי יום כפור...

מזועזעים עמדנו ללא נוע. בכיות האדמו״ר הולכות וגוברות. תפלתו בקעה אז ללא ספק את כל הרקיעים, והוא ממשיך:

– ריבונו של עולם, קבץ נדחי ישראל וקרב פזורנו מבין הגויים, וישובו לארצם, אז יכירו גבורתך ויוכלו לעבדך באמת, בלב שלם, כאשר עם לבבם...

דממה השתררה בחדר, אמרתי אז לנפשי: מה נפלא החזון הזה, הנה בא תלמיד שחטא, מבקש מרבו דרך תשובה, קם הרב וחוזר בתשובה ובוכה במקום התלמיד... אבל לא נשאר לי הרבה זמן להרהורים. האדמו״ר נרגע. פניו השתנו בן־רגע, עיניו שוב הפיקו רוך ואהבת ישראל ללא גבול, חזר למקומו ואמר:

– האיש הזה התפלל תפלת „כל נדרי״ בשעה שהקהל התפלל תפלת נעילה. מה אעשה לו עבור זה? אומר לו כי יצום, אין לו כוח; אצווה עליו לפזר כסף לצדקה – איך יפזר כשאין בידו לקנות לוח... והוא עצמו הלא כבר התענה כשיעור של תענית... שמע יהודי, זה תיקונך: מהיום והלאה תשתדל תמיד, עד כמה שאפשר, להימצא בין יהודים, החל מראש־חודש אלול, ואם לא תוכל לעשות זאת, תברר לפחות מתי חל יום כיפור ומתי יום ראשון של ראש השנה, והרי זה חשבון קל מאד, יום העשירי – הוא יום כיפור. נוסף לזה, אל תמנע מלשאול ליהודים תמיד באיזה יום בשבת חל יום כיפור השנה... כך תתנהג כל עוד תגור בכפר...״

קרן מקרני השמש חולפת לה על דמעה בודדה שנשארה על זקנו המדולל, הדמעה מבהיקה כברק ספירים, ודומה שהיא באה להזכיר לאותו יהודי אומלל שכדמעתו כן הוא, בודד בין היערות, אבל תמימותו וחמימותו מבהיקים ומקרינים אור כקרני השמש מתוך השממה העצובה.

על פניו נסוך עתה רוגע של בטחון, איזו מתיקות עוברת בכל גופו השבור והרצוץ, גל של שמחה שוטף את כל חדרי לבו והוא צף ועולה לגרונו, קולו ניחר ובקושי משתלט על פרץ רגשותיו. בקרבו הוא צוהל, חדווה ורינה עוטפים את כל ישותו, הוא קם מעודד ואוזר און ללכת הביתה, עכשיו הוא כבר לא שולט ברוחו, בכי של שמחה פורץ מתוך גרונו.

היום נוטה לערוב, השמש קרבה לפאתי מערב, צללים עבים עוטים את פני הכפר, בקרבם הם נושאים את הבשורה כי היהודי הבודד שב לביתו מחוזק ומעודד, ובנפשו מטען של כוחות להמשיך ולשאת את עול הגלות מתוך תקווה ואמונה כי קרוב היום לצאת משעבודו וגלותו הפרטית לגאולה ולאורה ולמצוא לנפשו מנוחה ומרגוע בקרב אחיו היהודים.

תלאות מלחמת העולם הראשונה

בשקט ובשלווה היו יהודי קארפאטורוס ומארמארוש מושכים את עול הגלות על כתפם תחת שלטון הממלכה האוסטרו־הונגרית. לבם היה שלם עם הגזירה שנגזרה על אבות אבותיהם להיות נתונים לשיעבוד מלכויות, ובאמונה שלימה היו מצפים לביאת המשיח. בימים שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה היו הערים והאמהות: אונגוואר, בערעגסאז, מונקאטש, חוסט, סיגעט, ווישעווע וגם העיירות והכפרים הקרובים והרחוקים, מלאים וגדושים בתלמידי חכמים, מגידי שיעורים, חסידים ואנשי מעשה, קול התורה והתפלה היה בוקע תדיר מבתי הכנסיות ובתי המדרשות יומם ולילה ללא הפוגה.

יופי וחן מיוחדים היו נסוכים על כל אחת מן הקהילות המפוארות שבחבל ארץ הקארפאטים, כל אחת בגוונה המיוחד לה ובסגנונה האופייני לאנשיה. דמותם של בעלי הבתים ובעלי המלאכה, אנשי מקצוע ואנשי עמל, אישיותם הדגולה והמוסרית נעימות הליכותיהם ומדותיהם הנעלות, כל אלה כאחד הזרימו כוחות אדירים לעורקי החיים היהודיים במובן האידיאלי של המלה. באנשים מן הסוג הזה היתה כל קהילה מפוארת מתברכת. מדי היזכרי בהם, רואה אני לנגד עיני סמלים ומופת לגדלות הנפש היהודית.

כל אחד ואחד מיהודים אלה השתלב במסגרת חברתית ההולמת את אישיותו. תהא זו „חברת ש״ס״ שנועדה לאלה הבקיאים בהבנת האותיות הזעירות, תהא זו „חברת עין יעקב״ או „חברת משניות״ שנוסדו למען אלה שאינם למדנים, ותהא זו „חברת תהילים״ שמטרתה ללכד את הפשוטים שבפשוטים, דלי העם שאין ידם משגת ביותר מזה, הצד השווה שבכולם הוא שכל אחד בא על סיפוקו, וסיפוק משמע – הנאה מוחשית במלוא מובן המלה.

שלוותם של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש נמשכה עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע״ד. הגלים העכורים של הרדיפות והנגישות, הרעב והמצוקה שטפו ועברו גם על יהדות זו. בחרדה גדולה קיבלו היהודים את הידיעה על הגיוס הכללי, כל הבחורים חייבי הגיוס נצטוו להתייצב במוקדי הצבא הפזורים בכל אתר, וגם אנשי המילואים נקראו לדגל ונשלחו לחזית. משפחות רבות נותרו ללא סעד וללא משען ותמיכה כלכלית, ראשי המשפחות, המפרנסים, נעדרו מהבתים, והרעב הציק לכל.

אצל הלא־יהודים, הרותנים והרומנים חסוני הגוף ובריאי הבשר, התקבלה בשורת הגיוס בשמחה וצהלה. תקופת הגיוס היתה עבורם תקופה של הוללות וחינגאות. הם מילאו בהמוניהם את בתי המרזח, שתו לשכרה וארזו את מזוודותיהם בתופים ובמחולות.

לעומתם נראו הבחורים היהודים חלשים ורפי־אונים, הידיעה על גיוסם הקרב ובא הדירה שינה מעיניהם והם היו מסתגפים ומתענים, מטילים מומים עוברים ושאינם עוברים בגופם החלוש, בתקווה שעל ידי כך יצליחו להשתחרר משירותם הצבאי ומהשתתפות במלחמה. אולם שום דבר לא הועיל להם, אפילו ראשי משפחות ברוכות ילדים גוייסו ונשלחו אל החזית כאשר הם משאירים מאחריהם את משפחותיהם ללא פטרון.

קורותיה של יהדות קארפאטורוס ומארמארוש במשך ארבע שנות המלחמה עטויות ערפל של מסתורין, מעט מאד נכתב על אודות הימים ההם. רק מפה ומשם אפשר ללקט מעט ידיעות, ובאמצעותן ניתן להרכיב תמונה מסויימת על מצב החיים היהודיים בתקופת הדמים של המלחמה העולמית הראשונה ועל אשר אירע להם.

מיד עם פרוץ המלחמה, בתשעה באב תרע״ד (28.7.1914), פלש חיל החלוץ של הצבא הרוסי הצארי שהורכב ברובו מפורעים קוזאקים, אל ערבות גאליציה המזרחית והמערבית. רבבות יהודים ברחו מבתיהם מאימת הקוזאקים, בעלי היכולת נמלטו ברכבות לווינה – בירת אוסטריה, ואילו המון העם נטל את כלי הגולה על שכמו ונס על נפשו, מי בעגלות רתומות לסוסים ומי בהליכה ברגל, כשפניהם מועדות למישורי הונגריה שם קיוו למצוא מקלט לנפשם.

במשך מספר ימים כסה זרם של פליטים את ישובי קארפאטורוס ומארמארוש. הם נכנסו דרך הרי הקארפאטים והווערכאווינע לערים חוסט, מונקאטש ואונגוואר. זרם אחר של פליטים נע דרך הרי בוקאווינע ומארמארוש אל העיר סיגעט. יהודי גאליציה הגיעו לקארפאטורוס ומארמארוש כשהם עייפים, מותשים וחסרי אונים ממש מחמת טלטולי הדרך המפרכת, ובאופן מיוחד ניכרו סימני הדרך על הפליטים שעברו בדרכם את ההר „פריסלופ״, שהכביש שחוצה אותו מתפתל כנחש ומתמשך לאורך עשרות קילומטרים.

יהודי קארפאטורוס ומארמארוש, תושבי הערים והכפרים כאחד, קיבלו את אחיהם הפליטים מגאליציה בסבר פנים יפות, ונהגו בהם מדת הכנסת אורחים חמה ולבבית, כיאה לבניו של אברהם אבינו. אולם, על פי רוב, העדיפו הפליטים להמשיך בדרכם ולחדור אל עומק הונגריה, בתקווה למצוא בה מנוח לכף רגלם עד יעבור זעם,

החרדה מפני ידם הארוכה של הקוזאקים לא הניחה לנפשם והם פחדו להשאר סמוכים לגבול עם גאליציה. אלו שהחליטו להשאר באופן זמני בישובי קארפאטורוס ומארמארוש, זכו לעזרתם הנדיבה של אחיהם היהודים אשר סייעו בידם, למעלה ממדת יכולתם, והעניקו להם מקלט בתחומם.

במהלך שנות המלחמה עבר חבל ארץ הקארפאטים מיד ליד, חיילות הרומנים והקוזאקים הרוסים שדדו ובזזו מכל הבא ליד ועשו בכל התושבים בכלל, וביהודים בפרט, ככל העולה על רוחם. זמן רב לא משה נחת זרועם של הרומנים הגסים מזכרונם של יהודי קארפאטורוס ומארמארוש. הם נהגו באכזריות רבה כלפי כל מי שנחשד בעיניהם כמשתף פעולה נגדם, היכו על כל דבר פעוט שבפעוטים והענישו במלקות כל מי שהעלילו עליו עלילה שפלה חסרת ערך.

הימים שלאחר המלחמה, כאשר כוחות הצבא האוסטרו־הונגרי נסוגו מן החבל, היו קשים מנשוא. בימים שבין מלכות אחת לחברתה לא היה דין ולא היה דיין, איש הישר בעיניו יעשה, וללא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו. אימים ונוראות הילכו על היהודים ועל שאינם יהודים כאחד. קבוצות בריונים מזוינים, משוחררי הצבא ועריקים, שדדו ובזזו את יתר פליטת הרכוש מן היהודים, הם הטילו פחד ומורא על כל האזרחים ועשו כל שעלה על רוחם ללא מפריע. רבים מן התושבים נאלצו לעזוב את בתיהם כהפקר, הם נדדו אל ההרים והיערות התחבאו בין העצים והמתינו עד יעבור זעם.

ארבע שנות המלחמה הותירו אחריהן הרס וחורבן נורא. אולם גרועה מכל היתה הרגשת חוסר הבטחון וחוסר האונים עד כדי יאוש, בכל המדינה כולה. במיוחד סבלו היהודים, כמעט שלא היה בית שלא נפגע מפגעי המלחמה. בכל ישוב וישוב נפלו חללים בחזיתות המלחמה, ומלבד זאת שרר רעב כבד, מחסור ועוני שהיה מנת חלקם של רוב התושבים היהודים בחבל ארץ הקארפאטים. בנוסף לכל אלה כאבו היהודים מכאוב גדול על כל מכאוביהם הקשים, כי רוב רובם של האנשים שגויסו לצבא לא שבו הביתה ולא שמעו על אודותיהם מטוב ועד רע. גם אלה ששרדו בחיים משדה הקטל נפלו בשבי הרוסי והוגלו לסיביר ולא השאירו אחריהם כל סימן של חיים.

בתום המלחמה התעוררה הבעיה הטראגית של הנשים העגונות. מאות משפחות נותרו ללא כל פתרון, הרבנים וגדולי התורה פעלו ביד אחת כדי להקל על סבלן הקשה של האומללות, מתוך נסיון להתיר את הנשים מכבלי העיגון.

סיפורים מסמרי שיער התהלכו בין היהודים באותה תקופה, אחד מהם יסופר להלן:

רבי יוסף צבי דושינסקי — אב״ד חוסט

מעשה באשה עגונה שהתגוררה באחת הכפרים שבגליל חוסט. בצר לה, נסעה אל רבי יוסף צבי דושינסקי, אב״ד חוסט, לבקש ממנו היתר להנשא. בידה נמצאו כבר כמה כתבי „היתר״ מכמה גאונים ובתוכם חותנו של הרב, הוא רבי מרדכי לייב ווינקלער, בעל „לבושי מרדכי״, ששימש באותה עת כאב״ד ברעזאווא. רבי יוסף צבי שמע מפיה את כל הפרטים הידועים לה על הקורות את בעלה, עיין בדינה, אך לא מצא פתח להתירה ועל כן הורה לה שאסור לה להנשא לאיש בטרם יוכח בעליל שבעלה איננו עוד בין החיים.

והנה, כעבור ימים מעטים, באו קרובי משפחתה של האשה והזמינו את רבי יוסף צבי לסדר קידושין בנישואיה של האשה העגונה בזיווג שני, בהסתמכם על ההיתר שמצאו אצל הרבנים האחרים. אולם הוא סרב והשיבם בתוקף: נישואיה לא יערכו בחוסט ולא בכל ישובי הסביבה! אינני מסכים - הודיע.

הלכו האנשים וסדרו את החתונה בעיר אחרת. רבני אותה העיר קבלו את ההיתר שבידה של העגונה ואחד מהם ניאות לסדר עבורה את הקידושין. החופה נערכה כדת וכדין, והנה, ראה זה פלא, אך הסתיים טקס החופה ואיש־רץ הגיע אל האשה ובידו אגרת מבעלה הראשון...

הידיעה על הפרדת חבל קארפאטורוס ממדינת הונגריה וסיפוחו למדינת צ׳כוסלובקיה היווה מין בשורה על שנות מנוחה ושלוות הנפש הקרבות ובאות. לבם של היהודים התמלא תקווה כי הנה, כבר בקרוב, יזכו להקלה מסויימת בנשיאת עול הגלות וכי מעתה יוכלו לבסס את חיי הרוח שלהם ולשקמם מחדש ולהתבסס גם מבחינה כלכלית.

ואמנם, תקוותם התגשמה. במשך עשרים שנות שלטונם של הצ׳כים זכו היהודים לחיים שקטים ושלווים, יחסית. ברם, היה זה השקט שלפני הסערה הגדולה, היתה זאת דממה אופיינית לרגעים שלפני התפרצותה של סופה אדירה. עם פרוץ מלחמת העולם השניה כבש הצבא ההונגרי את החבל ופרש עליו את חסות שלטונו. יחד עם המשחית הגרמני הפראי זרעו החיילים ההונגרים הרס וחורבן נורא בכל הקהילות הקדושות הפורחות והמשגשגות, אשר מאז ועד היום הזה לא שבו לחיים.

אורח חייו של חד מחסידי קמאי

בין גדולי חסידי קמאי, מצטנעת לו דמותו של ר' אליעזר בן ר' חיים לייב ב"ר זאב נפתלי ראזמאן. ר' אליעזר חי בתקופת התפשטות החסידות באיזור חוסט, והיה בין ראשוני המתיישבים היהודים בעיירה ליפשא. ערפל סמיך עוטה את דמותו המופלאה והמעניינת, מעט מאד ידוע לנו על אודותיו, אם מחמת חפצו להיות נחבא אל הכלים, ואם מפאת העדר רושמי קורות-עיתים בתקופה ההיא במקומות אלה.

ר' אליעזר ראזמאן נמנה על בני העליה המועטים, בנפשו החסידית נשא מטען רוחני עשיר וגלי השמחה החסידית הציפו את כל איבריו ממש. עוד בימי עלומיו היה דבק בצדיקי הדור קדושי-עליון, אשר החשיבוהו והעריכוהו עד למאד. את הסיפור שיסופר להלן סיפר מרן הגה"ק רבי יואל טייטלבוים, גאב"ד ואדמו"ר מסאטמאר, והוא פותח לפנינו אשנב קטן דרכו נוכל להכיר את דמות דיוקנו של ר' אליעזר מימי צעירותו.

בעת ששוחח האדמו"ר בדברי תורה בשעת עריכת שולחנו הטהור לסעודה שלישית בימי שובבי"ם, סיפר כי ר' אליעזר, אשר כונה בלשון חיבה ר' לייזער, היה נאמן ביתו של הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזידיטשויב. לפני פטירתו של האדמו"ר מזידיטשוב עמד ר' לייזער ביחידות לפני מיטת חוליו בטרם הסתלקותו לשמי מרומים.

במשך כל זמן עומדו הביט ר' אליעזר בצורתו הקדושה של רבי יצחק אייזיק, לבו היה מר עליו בידעו כי אלה הם רגעיו האחרונים והוא לא יכול היה לגרוע עין ממנו. והנה, לפתע פתאום התרומם הצדיק ממשכבו, התישב במטה, הרים את קולו ואמר: „לייזער! וואס קיקסט דו אויף מיר אזוי שטארק?" (למה הנך מסתכל בפני כל הזמן) ותיכף נשכב האדמו"ר במטתו כפי שהיה מקודם לכן.

ר' לייזער עמד על משמרתו והמשיך להביט בדמות דיוקנו הקדוש של הרבי. והנה, כעבור כמה רגעי דומיה, התרומם רבי יצחק אייזיק שוב ופנה אליו בדברי נועם ובלשון רכה: „לייזער, לייזער, קוק מיך גוט אוהן, ווייל ביז משיח צדקנו וועט קומען, וועסטו שוין אזא רבי מעהר נישט זעהן" (הבט והתבונן בי טוב טוב, כי עד ביאת משיח צדקנו לא תראה עוד רבי כזה).

ר' אליעזר ראזמאן היה שריד מתקופת החסידים הראשונים, הוא חי עוד בתקופה

שהחסידות היתה בשיא כוחה ועוז תקפה, הוא עוד זכה לראות את החסידים בעלי המוח ואת אנשי המעשה מן הסוג שעושים אך ורק „לפנים משורת הדין", אלה אשר תמצית נשמתם היתה החסידות בעצמה ובלעדה לא היה להם חיים. אין כל פלא, איפוא, שנפלה בחלקו הזכות להיות משב"ק אצל הרהצה"ק רבי מרדכי'לי מנאדבורנא, ואחרי כן אף להיות הגבאי הראשון ויד ימינו של הגה"ק רבי יואל טייטלבוים, בראשית דרכו כמנהיג תנועה חסידית באורשיווע, קראלע וסאטמאר.

זקני החסידים בסיגעט ידעו לספר כי כאשר נודע לבעל ה„עצי חיים" כי ר' אליעזר ראזמאן נעשה משב"ק אצל אחיו, רבי יואל טייטלבוים - אב"ד אורשיווע, אמר שאחיו ידע במי לבחור לשמש כיד ימינו, וכי זאת היא בחירה מוצלחת מאד. ואמנם, בעל ה„עצי חיים" התבטא לא אחת ואמר על ר' לייזר כי הנו פיקח עצום ומחונן בדעת ותבונה.

הרבה מילי דחכמתא היו שגורות על לשונו של האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר, בדברו בפני קהל חסידיו היה מרבה בשיחות יקרות ובפירושים נחמדים בדרך הצחות והמליצה, אותם היה אומר בשמם של הצדיקים שאמרום. בשמו של רבי מרדכי מנאדבורנא היה מרבה לשנן, בכל הזדמנות, מילי מעלייתא, ובכל פעם הדגיש כי הדברים נמסרו לו על ידי ר' אליעזר ראזמאן. מעובדה זו נוכל לעמוד על מידת חשיבותו של ר' אליעזר בעיני האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר.

לא רק אנשי מעלה וחסידים מובהקים הקשיבו לדבריו של ר' אליעזר, אפילו אנשים פשוטים, קרי־רגש מדלת העם, אשר ביקרו בחצרו של הרבי ר' מרדכי מנאדבורנא האזינו לדבריו. גם ראשוני חסידיו של האדמו"ר מסאטמאר, שהיו בבחינת „עצמות יבשות" ולא היתה בנשמתם לחלוחית של מצוה, גם אותם לקח בדבריו המלבבים, הם נמשכו אחריו והוא קרבם לחסידות ולעבודת ה'.

מלבד היותו דבק בענקי הרוח, עסק ר' אליעזר במעשי חסד נדירים. בביתו היה מגדל יתומים ויתומות, מאכילם ומלבישם, מממן את הוצאות חינוכם ובהגיעם לפרקם היה משיא להם בן או בת זוג ראוי בכבוד גדול. את רוב הונו הוציא למטרות אלה, והוא כשלעצמו הסתפק במועט שבמועט, דר בדירה שכורה וחסך מעצמו כל הוצאה שאינה הכרחית. כאשר התלוננה בפניו אשתו וטענה כי החיים הללו קשים ומדוע אין היא יכולה לגור בדירה משלה כמו כל האנשים, ענה לה ר' לייזער שאת הכסף הוא משקיע בבניית בתים ליתומים ויתומות, ולאליעזר די לו במה שיש לו...

מפזר הונו לצדקה

רבה של העיירה טשימפא שבטראנסילבניה היה רבי משה אסטרייכער, בעמח״ס „שו״ת תפארת אדם״ על ד׳ חלקי שולחן ערוך. רבי משה נולד בכפר ראקאשין הסמוך לעיר מונקאטש.

פעם אחת השיא אחד מבני קהילתו, טששימפא, את בתו, וכמנהג הימים ההם העיירה כולה צהלה ושמחה, מנער ועד זקן, טף ונשים, כולם נהרו לחצר הבית שנערכה בו החופה. השירה והזמרה בעת קבלת הפנים לחתן סחפה את כולם, כל אחד הרגיש את עצמו שותף נאמן לשמחתם של החתן והכלה, וכולם היו מרקדים בפועל ממש.

בחוץ כבר הושלמו כל ההכנות לעריכת החופה, ארבעת העמודים הוצבו ולראשיהם נקשרו ארבעה כנפות טלית, כל הקרואים עמדו סביב והמתינו לבואו של החתן. פרק זמן ניכר עבר, אולם המחותנים לא נראים באופק. הדבר החל לעורר את תמיהתם של האנשים שהתפלאו על האיחור מן המועד שנקבע לחופה. הזמן חולף ועובר, המוזמנים מאבדים את סבלנותם, אבל החתן עדיין בושש לבוא. מנסים לברר מה אירע לו, והנה מחדר קבלת הפנים שומעים קולות של ריב ומדון, קולות הויכוחים הולכים וגוברים, והקהל נעשה סקרן לדעת על מה ניטש הויכוח.

לאחר זמן מה מתברר כי המחותנת, אם החתן, פקדה על בנה להשאר במקומו, בחדרו, ושלא יצא לחופה כל עוד לא יעמוד צד הכלה בהתחייבותו לספק את ה„שטאפיר״, שהוא שם כולל לכלי מטה, כרים וכסתות, סדינים ומגבות.

הורי הכלה הפצירו באם החתן והתחננו בפניה שתוותר בעת הזאת על דרישתה ופיהם מלאו הבטחות כי מיד לאחר החתונה ישלימו את התחייבותם, אולם כל בקשותיהם היו לשוא. אם החתן עמדה על שלה. גם התערבותם של הרבנים, שזה עתה השלימו את מלאכת הכנת הכתובה, לא שינו את עמדתה של האשה העיקשת, גם הפצרותיהם של בני המשפחה והקרובים לא נשאו פרי. האם התקיפה עמדה על שלה, ולא רק שלא ריככה את עמדתה אלא אף התפרצה אל מקום החופה, כיבתה את הנרות הדולקים ואיימה ליטול עמה את בנה החתן ולשוב עמו לביתה.

באותה עת שהתה בעיירה טשימפא קבוצת פועלים יהודים מכפרי מארמארוש, אשר באו לעבוד ביערות הענק שבסביבה. הם הועסקו כמומחים בכריתת עצי האורן, בהכנת רפסודות להושטת העצים בנהרות, בניסור קרשים ובהכנת אדנים לפסי רכבת.

אנשים אלה היו פשוטים ותמימים מאוד, עניים מרודים אשר עבדו במשך כל חודשי הקיץ וחסכו מעמל כפיהם פרוטה לפרוטה, ועם שובם לביתם לפני הימים הנוראים, היו נוטלים את חסכונותיהם ופורעים את החובות למלמדים, לבעל המכלת ולבעלי המלאכה האחרים, עורכים קניות של בגדים ומזון לכבוד החגים ומכינים את בגדי החורף והמגפיים עבור ילדיהם.

והנה, בעת הויכוחים בחצר החופה, צועד לו בסמוך איש חסיד, מחסידי ויז׳ניץ, אחד מחבורת פועלי היערות, על כתפו הוא נושא גרזן ומסור ועל גבו תרמיל עם שיירי המזון מהיום, על פניו ניכרים אותות עייפות, גופו מיוזע ומלוכלך מטיט ובוץ, מגפיו קרועים ומטולאים, כיאה לפועל יערות יליד מארמארוש. פשר הויכוח מעורר את סקרנותו של האיש והוא ניגש אל החצר לשמוע מה אירע כאן.

המראה המתגלה לנגד עיניו נוגע ללבו, הוא חוקר ודורש את הסיבות שהביאו למתרחש, וכאשר מתברר לו על מה ולמה, מחליט להכנס לעובי הקורה. היהודי ניגש אל אחד המחותנים ושואל: מה גובה הסכום שנדרש לשלם עבור ה„שטאפיר״? עשרים כתרים של כסף – נאמר לו. באין אומר ודברים מוריד הוא בחיפזון את כלי עבודתו מעל שכמו, פותח את מעילו, מפשיל את חגורתו ומוציא מתוכה את חסכונותיו, סופר ומונה את הסכום הגדול, משכורת עבודתו משלושת החודשים האחרונים, קורא למחותנת ומוסר בידה את הכסף ומצווה עליה להמשיך בשמחת הילדים.

האות נתנה והעיירה טשימפא צהלה ושמחה. החופה נערכה ומיד לאחריה פצחו הכלי־זמר בניגוני חתונה שמחים ועליזים והשמחה שרתה במעון הכלולות, כאילו לא אירע דבר. כאשר ישבו כל האורחים לסעוד את לבם במעדני סעודת הנישואין, נזכרו בנדבן המסתורי ובקשו להכירו מקרוב. ברם הוא כבר לא היה שם...

היהודי הנדבן עלה על ערסו, באמתחתו אין אף פרוטה, אולם לבו טוב עליו, וכי לא היה צריך לעשות את אשר עשה? הוא עצם את עיניו וגם לו את שנתו, שנת ישרים. העלטה עדיין מכסה את פני היקום, תריסי הבתים בעיירה טשימפא עדיין מוגפים כהלכה, קול השכוי נשמע בחלל ומבשר כי השחר קרב ובא. פועל היערות מקיץ משנתו, משפשף את עיניו אחוזות השינה, בין רגע הוא מתלבש כשאירועי אמש צפים ועולים בזכרונו. רוחו לא נופלת, הוא נוטל את ספר התהילים ומתחיל לומר: „אשרי האיש״ ולא מניח עד אשר מסיים: „הללוי־ה״. מחוזק ומעודד מאמירת ספר התהילים פוסע אל גדות הנהר, טובל במימיו הצוננים, מתלבש ונחפז אל בית המדרש לתפלה בצבור. לאחר התפלה עושה הוא את דרכו, מספר קילומטרים, אל עבודתו במעבי היערות שבמרומי ההרים, לבו מלא תקווה, סמוך ובטוח הוא שדבר לא יחסר לו בגלל המצוה העצומה שקיים אמש...

אם הבנים שמחה

רבי יהודה סג"ל ראזנער, אב"ד סעקעלהיד, נולד בעיירה סערעדנא שבאיזור אונגוואר. לאחר בחירתו למשרה הרמה בשנת תרס"ה, פתח את ישיבתו בסעקעלהיד ובמרוצת הזמן הפך לראש הישיבה הגדולה ביותר בחבל זיבנבירגן, ובמקביל, היה גם לאחד מגדולי מרביצי התורה בכל הונגריה. כמו כן נודע כאחד מגאוני דורו ונתפרסם כפוסק בהלכות חמורות ומשיב בהלכה לפונים אליו מכל קצות אירופה.

בעמדו בראש המפעל הרוחני הגדול במשך ארבעים שנה, הציל רבי יהודה אלפי נפשות צעירות מטמיעה ואבדן רוחני. חריפות שכלו, פניו הקורנות והנהגתו האצילית, משכה אליו את טובי המוחות שביקשו חכמה מפיו. בשנות השלושים מנתה ישיבתו למעלה משלוש מאות בחורי חמד, אשר שקדו על תורתם יומם ולילה, ובהם נמצאו גאונים אמתיים ובקיאים בש"ס ופוסקים. קול התורה לא פסק בבית מדרשו אפילו כאשר היתה העיירה סעקעלהיד כבושה בידי הצבא ההונגרי, החיים בחוץ שובשו אבל בהיכל הישיבה למדו כמאתיים ועשרים תלמידים עד סמוך ממש לחורבן הגדול.

בין מאות התלמידים התבלטו במיוחד חמשה בחורים, בניו של ר' דוד כהנא, שהיה מפורסם כתלמיד חכם גדול ועסק בניהול הנוטריון בעיירה זשיולעשט, השוכנת כעשרים קילומטרים מדרום לעיר סיגעט. כל בניו היו תלמידי חכמים מופלגים ומעוטרים במדות תרומיות שעוררו התפעלות בלב כל רואיהם. הבכור, הרב חיים לייב כהנא, כיהן כדומ"צ בטעמעשוואר. בשבתו שם זכה לאהדתם של כל בני הקהלה אשר העריצו את אישיותו המיוחדת ואת גדלותו בתורה. גם יתר האחים הלכו בעקבותיו, הם הצטיינו בחריפות מוחם ובכושר התמדתם המופלג, ובמיוחד הצטיינו ביראת שמים ובמדות טובות.

מיום ליום גדלה התפעלותו של רבי יהודה סג"ל מחמשת תלמידיו הבכירים. כיצד יתכן הדבר, היה שואל את עצמו, הלא הם גדלו בכפר קטן במארמארוש, בין יהודים קרתנים ופשוטים, היכן הם למדו את הליכותיהם הנעימות ואת התנהגותם המופתית? רבי יהודה לא נרגע מהשתוממתו והשתוקק מאוד להכיר את ה„אם היהודיה" שגידלה וחינכה על ברכיה את חמשת הבנים הנפלאים. הוא הזמינה לבוא אליו ואף שלח לה את הוצאות נסיעתה מזשיולעשט לסעקעלהיד.

כאשר נכנסה אם הבנים לחדרו של הרב, הופתע ראש הישיבה עוד יותר. לנגד

עיניו עמדה יהודיה כפרית טיפוסית ומראיה כמראה הנשים האחרות במארמארוש, לבושה כלבוש בנות המקום ואף סגנון הדיבור שלה לא היה שונה במאומה.

- כיצד חינכת את בניך היקרים? - שאל הרב.

האשה היתה מופתעת מעצם השאלה ולא מצאה את המילים לענות עליה. אינני שונה מכל אם יהודיה אחרת בכפרי, אני מספקת לבני הבית את צרכיהם, אופה, מבשלת, מכבסת, תופרת ופותרת את כל הבעיות היום יומיות כמנהג כל הנשים בכפרי מארמארוש - חשבה האשה בלבה, ולא ידעה כיצד להשיב על שאלתו של הרב.

רבי יהודה הסביר לה את כוונת שאלתו, והיא ענתה לו בתמימות רבה, בשפתה הפשוטה:

- לא עשיתי דברים מיוחדים.

אולם בתוך שטף דבריה סיפרה, כי בעת שבניה היו קטנים היתה מקפידה להכין ספל מים לנטילת ידיים בסמוך למטותיהם, וכאשר הם נמו את שנתם היתה נוהגת לבדוק אם הכפה לא נשמטה מראשו של אחד מהם ותמיד דקדקה שהטלית-קטן תהיה כשרה. ולבסוף נזכרה והוסיפה שגם היתה משגיחה עליהם שלא יטעמו דבר ללא ברכה.

רבי יהודה סג"ל התרשם מאוד מדבריה הפשוטים שנאמרו בתמימות כפרית שאין בהם כל שמץ של התפארות, ולא עוד אלא שבעיניה היו כמובנים מאליהם. הוא הורה להכניס אותה אל חדרה של הרבנית כדי שתספר גם לה כיצד יש לגדל ילדים יהודים לאהבת תורה וליראת שמים, למוסר ולמדות טובות.

בארשא עולה בלהבות

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, נחצתה מארמארוש לשני חלקים, והשלטון בה התחלק בין צ׳כוסלובקיה ורומניה. בניגוד ליהודים שזכו לחסותם של שליטי הריפובליקה הצ׳כוסלובקית ונהנו באופן יחסי מחיים שקטים ושלווים, חיו אחיהם שעלה בגורלם להתגורר בתחומי השלטון הרומני, חיי צער וסבל. עד מהרה הם נכחו לדעת כי המשטר הרומני הוא אנטישמי ומושחת, מעוות ותאב לשוחד ותובע שלמונים בפה מלא. במארמארוש הרומנית החלה תקופת השואה עוד בשנת תרצ״ח. באותם ארבעים ימי שלטונה של הממשלה האנטישמית, בראשותו של הצורר גוגה וכל שרי ממשלתו האכזריים, תלמידיו של צורר היהודים הרומני - קוזא ימ״ש, החלה שואתם של היהודים ברומניה. בתקופת שלטונם הקצרה, מדצמבר 1937 עד ינואר 1938, של גוגה את קוזה, נגזרו גזירות מרות ונוראות על יהודי רומניה וכבר מאז הם נאלצו להתמודד עם הבעיות הקשות אותן ידעו אחיהם רק כמה שנים לאחר מכן.

תושביה הרומנים של העיירה בארשא, השוכנת לרגלי ההר „פייטרוס״ הגבוה שבהרי רומניה, הצטיינו, כבר מראשית קיומו של הישוב היהודי בתוכם, בשנאת ישראל שורשית וגלויה. יהודי בארשא חשו על עורם ובשרם את התעללותם של שכניהם המרצחים, צוררי ישראל, שנים מספר בטרם קם עליהם הארכי־רוצח האשמדאי הגרמני.

היה זה בערב שבת, פרשת זאת חקת התורה, ח׳ בתמוז תר״ץ (4 ביולי 1930), כאשר אלפי פורעים רומנים, תושבי בארשא וסביבתה, ערכו פוגרום ביהודי העיירה. שני שלישים מבתי היהודים בבארשא עלו בלהבות ונשרפו באותו יום, וכאלפיים מיהודי העיירה נותרו ללא קורת גג. להלן תמצית התיאור של מה שאירע באותו יום מר ונמהר, כפי שכתב מר נפתלי בן משה. סיפורו מובא בספר מארמארוש:

„שבוע ימים נמשך ריכוזם של אלפי איכרים רומנים מוסתים, במרחק שני קילומטרים מתחום המושב היהודי בעיירה, תחת מנהיגותו של דאנילה, במטרה לעלות על העיירה ולהשמיד את היהודים בה - בעוד השלטונות עומדים מהצד ואינם מתערבים. אך יהודי בארשא אינם יושבים בחיבוק־ידים, בהנהגתו של אבי, משה מושקוביץ ז״ל, מנהיגם הנערץ של יהודי בארשא, מתארגנת הגנה יהודית המצטיידת בנשק חם וקר ומתאמנת במרץ לעמוד מול אלפי הפורעים כדי להשיב מלחמה שערה ולהגן על חיי היהודים. צעירים רבים מעיירות הסביבה נהרו לבורשא כדי להצטרף לשורות המגינים.

„באותו לילה, שנועד על־ידי הפורעים להתנפלות על בארשא, פונו מן העיירה, לפי החלטת ההגנה היהודית, כל הנשים הילדים והזקנים לעיירה סמוכה. אך הגברים והנוער נשארו במקום, כל אחד בעמדתו, כדי להגן על העיירה. אמנם ההתנפלות המתוכננת לא יצאה לפועל, ויש אומרים ששמע ההגנה היהודית היא שהפילה חיתתה על האיכרים. פרשה זו נסתיימה בכך, שלמחרת בבוקר הובא למקום גדוד חיילים מצויד במיטב הנשק של הימים ההם וחיסל את המרד שהיה, כאמור, מכוון גם נגד הממשלה הרומנית. את דאנילה הוציאו מבארשא אך לא נגעו בו לרעה.

„מתוך נקמה על שלא עלה בידם לבצע את זממם, הציתו כמה איכרים את בתי העיירה היהודית. מלאכתם היתה קלה, שכן כל בתי היהודים היו מרוכזים במרכז העיירה, בעוד שבתי האוכלוסיה הלא־יהודית מפוזרים מסביב. האש פרצה בבת־אחת בארבע מוקדים, ותוך זמן קצר היתה כל העיירה למאכולת אש.

„התברר שגגות הבתים היו ספוגים נפט. רק שני בתים היו מבוטחים נגד אש. בדרך נס לא היו קרבנות בנפש. בו ביום, בעוד הלהבות מלחכות את בתי היהודים, הגיע הקלגס דאנילה ימ״ש לעיירה ונתקבל על ידי האיכרים בתרועת צהלה. בנאומו תבע דאנילה מן האיכרים שיסעו לבוקארשט ויאמרו לשלטונות שאינם רוצים ביהודים וידרשו מהם לסלקם. בחודש נובמבר 1930 נפתח משפטם של המסיתים. מלבד דאנילה, שנקנס בסכום פעוט יחסית, חמשת אלפים ליי, שוחררו כולם מ„חוסר הוכחות״.

„כל מוסדות הסעד והצדקה היהודיים במדינה ורוב ארגוני היהודים מחוץ למדינה הזרימו תרומות לעזרת היהודים שבתיהם נשרפו. הממשלה הרומנית ניערה את חוצנה ולא הושיטה שום עזרה. תוך זמן קצר הוקמו הבתים מחדש, רובם מלבנים ואבנים״.

וכאן המקום להנציח לחרפה ולדראון עולם, את השלטון המקומי בבארשא, אשר היה בשנת תש״א בעודו תחת המשטר ההונגרי, החלוץ לפגוע ולהמית במיתה אכזרית שלושים ושש נפשות מאחינו בני מארמארוש. וכך אנו מוצאים, בענין זה, בספר מארמארוש:

„כבר בסוף החורף של שנת 1941 ניתכה על יהודי בארשא המכה הראשונה שפגעה בנפשות. שלושים וששה יהודים גורשו מבארשא בעטיה של גזירת האזרחות. מיד בעלות גזירה זו על הפרק, והיהודים מורדפים ממשרד למשרד לבקש מסמכים שהם ואבותיהם נולדו כאן, קם ראש המועצה, רומני בשם מארג׳ינארו ימ״ש וגירשם

לפולין. אך הם לא הגיעו לפולין, שכן בתקופה זו טרם פרצה המלחמה בין גרמניה לברית המועצות ושטחי גליציה שגבלו בהונגריה עדיין היו כבושים בידי ברית המועצות.

„היהודים נלקחו להרי הקארפאטים הגבוהים, הגובלים בגליציה, שם קפאו מקור בשלג העמוק. רק יהודי אחד עלה בידו לחזור, כשכולו קפוא ועוד נשמתו בו, והוא שסיפר על הקורות אותם.

„מן הראוי להזכיר, שמקרה זה הקדים את הגזירה הכללית של גירוש חלק גדול מיהודי מארמארוש וקארפאטורוס, שלא היה אלא כעבור כמה חודשים, בחדשי יולי אוגוסט 1941.״

מן המסופר לעיל אנו למדים על מעשיהם הנפשעים של הרומנים הנוכלים הנוהגים להסתיר בערמומיות את זדון לבם, ובמעשי שחיתותם לא נפלו מהנאצים הגרמנים ימ״ש.

הילד האבוד

מתפללי בית הכנסת באינטער־ווישעווע, סיימו מזה כבר את תפלת מנחה, גם תפלת ערבית כבר נסתיימה ועתה הם צועדים, חסידים לצד אנשי מעשה, פועלים לצד אנשי עמל, נערים זקנים וילדים, ועושים את דרכם בין סמטאותיו הצרות והאפלות של הרחוב היהודי, איש איש לביתו.

ולפתע נשמע קול רעש בין הבתים, בירור קצר מעלה כי אחד מן הנערים, בנו יחידו של יהודי מבני הקהילה נעדר מביתו. הוא לא הגיע אל בית הוריו לאחר סיום לימודיו בחדר, בזמן שהיה רגיל לבוא מדי יום ביומו, עקבותיו נעלמו.

חיש מהר התגייסו כל השכנים וכל אנשי הכפר שחרדו לגורלו ויצאו מיד לחפש אחריו. כל אחד חיפש מסביב לביתו, בתחום גינתו. משלא נמצא בקרבת ביתו של אף אחד, החלו לחפשו במעמקי בארות המים. כמה גברים חסונים הביאו חבלים, הורידו באמצעותם משולש ברזל מיוחד, חיטטו ומיששו בין כותלי הבור, שמא טבע שם הנער, אולם גם החיפושים שם הסתיימו ללא כל תוצאות.

חשכת־ליל עטפה את חוצות הכפר, ועמה גם יגון ואנחה. בלבם של אנשי המשפחה כבו זיקי התקווה האחרונים למצוא את בנם האובד, וכל אנשי הכפר השתתפו בצערה. בלב מר עלו אנשי אינטער־ווישעווע על יצועם ונרדמו להם כשאת מוחם מנקרות מחשבות נוגות. אולם שנתו של ר׳ אפרים פישל פישר נדדה, אחרי שעות ארוכות של חיפושים שב לביתו כשהוא עייף ויגע, וכך, בלא שיביא דבר אוכל לפיו נשכב על מטתו. אך הוא לא הצליח להרדם, רגשי הצער והחמלה על המשפחה האומללה והחרדה והחשש מפני גורלו של הנער לא נתנו מנוחה לנפשו, והוא גמר אומר להמשיך בחיפושים מיד עם עלות השחר.

דמותו המיוחדת במינה של ר׳ אפרים פישל, בן ר׳ אליעזר יעקב פישר, היתה מן הדמויות הבולטות בגלריה המופלאה של יקירי מארמארוש. איש תם וישר היה ר׳ אפרים פישל, כל ימיו נהנה מיגיע כפיו, תלמיד חכם וחסיד ויז׳ניץ מובהק שהתרחק מכל תהילה ופרסומת, ובכל זאת נחשב לאחד מבני העליה.

סדר־יומו של ר׳ אפרים פישל התחיל כבר בחצות הלילה. האור שהיה עולה ובוקע מחלונות ביתו זמן מה לפני חצות, עורר את תשומת לבם של האנשים, והדבר

הרה״ח ר׳ אפרים פישל פישער

נודע ברבים. וכך, שעה שיהודי אינטער־ווישעווע נמו את שנתם, היה מדליק שני נרות בתוך פמוטי הנחושת הגדולים, פורש סדין לבן על רצפת חדרו, ופותח בעריכת סדר תיקון חצות בניגון של השתפכות נפש ובדמעות שליש. אחרי כן היה נוטל לידו את ספר התהילים ומתחיל לשפוך את צקון לחשי־לבו. קולו הרך והערב, מלא הערגה והכיסופים, משך סקרנים אל חלונו. אפילו הנכרים אשר השכימו לשדותיהם בעלות השחר, היו נעצרים בדרכם ליד חלון ביתו, לשמוע את רינתו ותפילתו.

ר׳ אפרים פישל היה מן הזריזים המקדימים למצוות, ותמיד נמנה על העשרה הראשונים שבאו לתפלת שחרית בבית הכנסת. בבואו לבית המדרש היה מעלה אש בתנור ומתישב עם חברו ר׳ אהרן מאליק ללמוד את שיעור הגמרא הקבוע להם עד התחלת התפלה.

והנה, באותו בוקר, כאשר נכנס ר׳ אפרים פישל אל מחסן העצים מאחורי בית הכנסת כדי להביא עמו חומר תבערה להסקת התנור, נתקל בגוף מוזר ליד ערימת העצים. בזהירות רבה החל לטלטלו ממקומו, והנה, למרבה תדהמתו גילה את הנער האבוד כשהוא ישן לו שנת ישרים בקור המקפיא. מיד הכניסו לבית המדרש, חימם את עצמותיו הקפואות ומיהר להביאו אל בית הוריו.

ר׳ אפרים פישל נטל את הנער בזרועותיו, ובקולות של שמחה וצהלה פרץ אל הרחוב כשהוא מכריז בקול רם ומבשר את הבשורה המשמחת על מציאת הנער האובד. לשמע קריאותיו הנרגשות נעורו אנשים רבים משנתם ונעמדו להשקיף מבעד לחלון ביתם במראה ר׳ אפרים פישל הנושא את הילד בזרועותיו.

בשארית כוחותיו התדפק על חלון בית הוריו ובישר להם כי בנם, שכבר נחשב בעיניהם לאבוד, נמצא חי וקיים, בריא ושלם. ר׳ אפרים פישל החיה את רוחם של ההורים השבורים והרצוצים, קשה לתאר את גודלה של המצוה שנזקפה לזכותו.

ר׳ אפרים פישל המשיך בעבודת הקודש שלו, עד אשר עלה על המוקד ומסר את נפשו על קידוש השם בתאי הגאזים ובמשרפות של אושוויץ, יחד עם כל בני קהילתו החשובה.

משפחה של חסד וצדקה וסמל של מסירות להצלת נפשות

חז״ל העמידו את קיום העולם על שלושת העמודים של תורה, עבודה וגמילות חסדים, ומאז ומתמיד היו אלה תווי־ההיכר הבולטים של יהודים בכל אתר ואתר, אך כשם שבתורה ובעבודה היו מדריגות שונות, יש היהודי הפשוט והרגיל הקובע מקום לתפילתו והקובע עתים לתורתו, ויש היהודים בעלי המדריגות המתעלים בתפילתם למעלת שרפים ומגיעים בתורתם למדריגת סיני ועוקר הרים, כן גם ב„מסכת״ הזו של גמילות חסדים וצדקה, בה ישנם היהודים הפשוטים והרגילים, הפורסים מלחמם לדל ומפרישים מכספם לצדקה, אבל יש מעליהם כאלה המרקיעים שחקים ומגיעים לשיאים בלתי נודעים בצדקת פזרונם, בהכנסת אורחים, בעשיית חסד ובהתמסרות נפשית במלוא מובנו של המושג למען האח שבצרה ולמען היהודי הסובל והנדכה. גאוני החסד והצדקה.

קהילות ישראל בגולת אירופה, שהיתה להן מסורת ארוכה של חיים יהודיים במשך הרבה מאות בשנים, גילמו אופי מובהק זה של חיי צדקה וחסד על הצד המופלא ביותר. דור לדור יביע אומר, לא רק במסירות התורה ובהעתקת השמועה וההלכה, אלא גם בהשרשת המסורת המקודשת והמבורכת הזו של צדקה וחסד ומסירות־נפש למען הצלת יהודים ממצוקה ומגזירה רעה. בכל מקום ומקום התבלטו אותם יחידים שכמו העמיסו על שכמיהם את משא הדור למען החשת פדות וישע לנזקקים ולנדכאים, לסובלים ולמעונים וכדי להחיות ולשמח לבב עניים ודלים.

בשורות אלה נספר על משפחה מיוחדת במינה, שהיה בה כדי לאפיין את המשך מסורת ישראל המפוארה בקיומו של עמוד גדול זה בחיים היהודיים, עמוד גמילות־חסדים, וזאת במובן הרחב והנעלה ביותר של המושג. היתה זו משפחת כ״ץ המעטירה, שראשה, הרה״ח ר׳ חיים כ״ץ,הוא שהפך לסמל מתנוסס בעיני רבים לגאונות נדירה זו בעשיית החסד לכל ענפיה, פרטיה ודקדוקיה. הוא נמנה על חשובי קהילת העיר אונגוואר, בירתה של קארפאטורוס, ומיוחד היה בזה, שלא רק הוא התברך באותה גאונות של חסד, אלא כך גם רעייתו החשובה וכל בניהם ובנותיהם. כולם נעשו לחטיבה אחת של עשיית חסד, כשזו באה לידי ביטוי קודם כל בימים הרגילים, כאשר כל החיים התנהלו במסלול הרגיל, ובאופן מיוחד ואף מוגבר יותר בימים המרים והקשים, ימי סופה וסער, ימי הסבל והענות, החורבן וההשמדה, של מלחמת העולם השניה.

ר׳ חיים כ״ץ היה יליד העיירה מגרוב הסמוכה ללבוב, בה נולד בשנת תרמ״ח

לאביו מוה״ר פנחס שלום הכהן כ״ץ. בהיותו בן שתים־עשרה העתיק מגוריו לעיר אונגוואר, בה בנה את כל עתידו, שהיה מושתת על אדני היסוד של הבית שהקים אביו, בית חסידי לשם ולתפארת, והיה מקושר בכל נימי־נפשו לאדמו״ר מבעלז. בהתבגרו נכנס ר׳ חיים לעולם המסחר, הוא רכש לו בית־חרושת למברשות ועשה חיל בעסקיו. עד מהרה פרח מסחרו והגיע למדריגת עשיר מכובד. אופייני היה, כי במקביל להצלחה הרבה בעסקיו, הוא פיתח מיד את פעולת הצדקה שלו, שהעידה על תכונות נפשו הנעלות ועל צדקת פזרונו. בגיל שמונה־עשרה כבר היה מבוסס בעסקיו ואז שכר לו בית מרווח בעיר אותו הועיד ל„הכנסת אורחים״. בבית מרווח זה לנו תמיד מעשרה עד עשרים אורחים, כשהוא מספק לכולם ארוחות חמות ומחיה את נפשם. חיש־מהר התפרסם שמו באונגוואר והסביבה במעשיו המופלאים. במרחק של כמאה ועשרים קילומטרים דרומית מבודאפשט על הנהר דנובה, נמצאת העיירה פאקש, ובעיירה זו התגורר ר׳ ישראל חיים רוזנפלד, אחד מחשובי העיר, גם לאזניו הגיע שמעו של הצעיר התעשיין המצליח ואיש החסד המופלא, ולאחר שתהה על קנקנו השיא לו את בתו מרת חיה לאשה.

בנשואיו לרעייתו הושלמה המסגרת המופלאה של משפחת חסד וצדקה זו. בתור „עזר כנגדו״ עמדה לימינו בכל מעשי הצדקה וביחד חינכו כך גם את בניהם ובנותיהם שנולדו וגדלו עמם. מיד לאחר חתונתם הפכו ר׳ חיים ואשתו את ביתם לבית הכנסת אורחים, שהיה פתוח לכל דיכפין. כל הנכנס לתוכו רעב יוצא שבע. לסעודות השבת והחגים הסבו עמם תמיד כמה אורחים ובחורי ישיבה. הכנסת־האורחים בבית זה השתרשה כחלק מן החיים, עד שעניים וסתם עוברי־ אורח כבר ידעו שאפשר להתדפק על דלת בית זה וכל אחד מהם מתקבל ע״י ר׳ חיים בסבר פנים־יפות ומתוך שמחה, כשנוסף לאירוח זוכה כל עני גם במתת כסף ברוח נדיבה.

כה היו מעשיו של ר׳ חיים וכך גם מעשיה של נוות־ביתו, מרת חיה. היא היתה מחלקת כספים רבים לצדקה, ודבר לא היה מפריע לה במעשי צדקה אלה, גם כאשר ברבות השנים נעשתה מטופלת בעשרה ילדים וניהול הבית. לא די שחילקה כספים רבים לצדקה, אלא מדי שבוע בשבוע היתה יוצאת לכתת רגליה ולהתדפק על דלתות הבתים בעיר, כדי לאסוף כספים לצרכי צדקה וחסד. היא גם גידלה בביתה יתומים והיתה מסייעת להשיא הרבה בנות עניות ויתומות, וכאשר חסרו לכלה עניה דברים נחוצים להקמת ביתה ולהלבשתה, היתה היא עומדת לפני החופה ומגייסת את האמצעים החסרים. הודות לכך היא נקראה בפי כל האמא של בנות ישראל היתומות והעניות.

כמעט ולא היה דבר שבו לא נרתמה לעזור לזולת. כעסקנית רבת־מרץ ויוזמה

היא פיתחה פעילות בהרבה שטחים, והכל בהצנע־לכת, ללא רעש וללא כל פרסומת. אם קרה ומישהו מעניי העיר אונגוואר או מהעיירות הסמוכות לה נפל למחלה וצריך היה לסייעו באמצעים כדי שיוכל לשאול ברופאים או להתאשפז בבית־חולים, מיד היתה היא הכתובת לפנות אליה והיתה נרתמת לעזור ולסייע בסידור הענין. במרוצת הזמן יצרה קשרים מסועפים עם טובי הרופאים בעיר וכן היתה לה גישה חפשית לבתי־החולים, ואת כל זה ניצלה כדי לבוא לעזרתם של הנזקקים, כשהיא עצמה נושאת בעול ההוצאות שלא פעם היו מסתכמות בהון רב.

בימים שלאחר מלחמת העולם הראשונה התבלט ר׳ חיים כ״ץ במעשיו הטובים לטובת יהודים רבים שנקלעו למצוקות האופייניות לימים שלאחר מלחמה. קארפאטורוס נעשתה אז חלק מצ׳כוסלובקיה והעיר אונגוואר נהפכה לבירת רוסיה הקארפאטית ובה קבעה הקונסוליה הפולנית את מושבה. יהודים רבים, פליטים מפולין ומגאליציה, החליטו להשתקע בעיר זו ונדרשו על־ידי השלטונות להסדיר את תעודות־האזרחות שלהם, אך לרבים מהם היו קשיים להשיג את הניירות הדרושים לצורך זה. ר׳ חיים כ״ץ נחשב כבר אז לאחד ממכובדי העיר והיה עסקן בעל מוניטין וקשרים מסועפים. הוא הצליח ליצור קשרי ידידות עם פקידי הממשלה ועם אנשי הקונסוליה הפולנית. הודות לכך, כל מי שנתקל בקשיים בסידור ניירותיו או דרכונו, פנה אליו והוא היה מנצל את קשריו כדי להסדיר את כל הבעיות על הצד היותר טוב.

בבית זה של ר׳ חיים כ״ץ ורעייתו, אין כל פלא שגם שבעת בניהם ושלושת בנותיהם גדלו והתחנכו על יסודות החסד והצדקה המופלאים. בניו המבוגרים, מלבד שהמשיכו במעשי החסד של הוריהם, גם גדלו על ברכי התורה והיו לתלמידי־חכמים מופלגים. בנו הגדול, ר׳ יעקב, נחשב בין התלמידים המוכשרים בישיבת אונגוואר והגיד שיעור לפני בחורים מצויינים. גם בנו השני, ר׳ פנחס, היה ידוע כתלמיד חכם גדול, אציל רוח ונפש, והוא מילא תפקיד של גבאי „חברת מזונות״, ובמסגרת זו רגיל היה לנדוד בכפרים כדי להתרים ולאסוף מצרכי מזון לכלכלת הישיבה.

ביתו של ר׳ חיים כ״ץ היה גם מקום אכסניה לצדיקים ורבנים מצ׳כוסלובקיה, מפולין ומגאליציה, שבאו לבקר באונגוואר. כך הצטרפו בבית זה תורה וגדולה, הכנסת אורחים, חסד וצדקה, כאשר שותפים לכך כל בני המשפחה. במשך שנים רבות התנהל הבית הזה על יסודות אלה, עד שהגיעו שנות העברה והזעם של מלחמת העולם השניה, שתחילתה בעת כניסת ההונגרים לאונגוואר בשנת ת״ש וסופה – לעת שהשתלטו עליה קלגסי הנאצים בשנת תש״ד.

כשם שצרות ישראל הגיעו אז לשיא השיאים, כך גם התעלה אז ביתו של ר׳

חיים כ״ץ לשיא הגדול ביותר של מסירות־נפש לדוגמה ולמופת למען כל נצרך ונרדף. באהבתו לישראל, שלא ידעה גבולות, נרתם ר׳ חיים במלוא כוחותיו לפעולות עזרה והצלה, עד שניתן לכתוב על כך פרקים שלימים. הוא מוכן היה לפשוט ממש את כותנתו האחרונה לטובת כל יהודי שהיה נתון לרדיפות החיה הנאצית. ביתו נעשה לתל־תלפיות לאנשים אומללים שנאנקו תחת עול המשטר ההונגרי העריץ, שקדם לפלישת הנאצים. הוא הצליח ליצור קשרים מצויינים עם עורכי־דין ואנשי־השפעה אשר אתם עוד עמד בקשרים בשנים כתיקונן, ובאמצעותם הצליח לבטל עונשי־מאסר שהיו תלויים על ראשי יהודים שנשפטו וכמו־כן עלה בידו לשחרר אסירים שנמקו בבתי־סוהר ידועים לשימצה.

ולא רק הוא, אלא גם אשתו ובנותיו, במיוחד בתו, מרת רייזל, התגייסו בכל מאודן למעשי ההצלה והעזרה. פעם אחת הגיעה מבודאפשט משלחת של בלשים מטעם המשרד למסחר על־מנת לבדוק את מחירי הסחורות. הבלשים פשטו על פני כל חנויות העיר במסווה של קונים, ובסוף המבצע נעצרו חמישים סוחרים יהודיים אשר הואשמו בהפקעת שערים. סכנה חמורה ריחפה על ראשי יהודים אלה, שכן באותה תקופה כבר השתוללו האנטישמים ההונגרים וגם בגלל העלילה הקטנה ביותר, עלולים היו לגרש את האסירים ואת משפחותיהם מעבר לגבול, מקום שממנו לא יכלו לצפות לחזור בחיים. מיד התגייסו מרת חיה כ״ץ ובתה לפעולת הצלה. הן ניצלו את קשריהן עם חוגי השלטון ולאחר מאמצים עלה בידיהן לשחרר את כל האסירים ולהוציאם לחופשי.

במעשי הצלה נועזים ומסורים ביותר הצטיינה בהם, מרת רייזל. היא פעלה במסירות־נפש ממש, כשאינה מתחשבת אפילו בסכנת מוות, אם מדובר היה בצורך להציל יהודים. לא פעם היתה שמה נפשה בכפה, כשהיא מתגנבת לבית־הסוהר באונגוואר שכונה „קעים עלהאריטא״, אשר נודע לשימצה בעינויי־התופת שבוצעו בו נגד אנשים שטפלו עליהם חשדות על ריגול. בחדירתה לבית־הסוהר עשתה הכל כדי להביא סיוע ומזון לאסירים כאלה שהצליחה לאתרם שם. בספר „בית יצחק״ על התורה והמועדים, מקדיש רבי אלתר יצחק אייזיק וויינבערגער, אב״ד טורקא, שגם הוא נתפס ונחשד בריגול – דברי שבח והערכה למשפחת כ״ץ מאונגוואר בכלל, ולמרת רייזל בפרט, שהודות לעזרה שהחישו לו, זכה להשתחרר ממלתעות הרשע של החוקרים ההונגרים האכזריים.

ר׳ חיים וב״ב לא נרתעו ממעשי הצלה נועזים ביותר. בשנת תש״ב גזרו שלטונות הונגריה גזירת גירוש נגד רבבות יהודים שלא הצליחו להוכיח את אזרחותם ההונגרית. יהודים אלה גורשו אל מעבר לנהר דניעסטער ולקאמיניץ־פודולסק, ושם

הרה"ח ר' חיים כ"ץ – אונגוואר

נהרגו על קידוש־השם על־ידי המרצחים ההונגרים, הגרמנים והאוקראינים. בד בבד עם זאת, הלכו ותכפו גזירות רשע גם נגד יהודים בעלי אזרחות הונגרית. מקורות פרנסתם של היהודים נחסמו, רכושם נעשה הפקר, ומרבית זכויותיהם האזרחיות נשללו מהם, כך שכל פעילות הצלה כרוכה היתה בסכנת נפשות של ממש, אולם לא איש כר׳ חיים ירפה את ידו ממנה.

בין המגורשים לקאמיניץ־פודולסק היו גם חותנו וגיסו של ר׳ פנחס, בנו של ר׳ חיים, שהתגוררו בעיירה ווילחאוויץ. עד מהרה פתחו ר׳ חיים ובנו ר׳ פנחה בשורה של פעולות על־מנת להחזירם לביתם, הם הפכו עולמות, לא נחו ולא שקטו עד אשר עלה מבוקשם בידם. החזרת מגורשים מגאליציה ומתן מחסה עבורם נחשבה לעבירה חמורה על החוק, אולם למרות זאת, למען הצלת נפשות, לא מנעו ר׳ חיים ור׳ פנחס עצמם מכך.

הדבר נודע לבולשת ההונגרית אשר מיהרה להוציא צו מאסר נגד ר׳ חיים, רק הודות להתערבותו של הרופא העירוני נמנע מעצרו וכל הסבל הכרוך בו. אולם החקירות המייגעות, הסבל והרדיפות נגדו נמשכו כמה חודשים, והוא היה צפוי לעונש חמור ביותר. עד אשר אירע לו נס, וכך היה המעשה:

באחד הימים רמז החוקר הראשי, כי תמורת תשלום כספי גבוה, יהיה מוכן לבטל את האשמות החמורות נגד ר׳ חיים. בני משפחתו פעלו בכל האמצעים שעמדו לרשותם וניצלו את כל הקשרים שהיו להם עם אנשי השלטון להגנת ראש המשפחה. ענינו של ר׳ חיים הגיע גם לראש השירות החשאי של בודאפשט, והלה החליט לבוא לאונגוואר כדי לבדוק אם אמנם מדובר בפרשת שוחד. סוכם שמתן השוחד לחוקר הראשי יהיה בביתו של ר׳ חיים, כאשר ראש הבולשת יסתתר בשעת מעשה באחד החדרים.

זמן מה לפני כן נשלח „קוויטעל" לאדמו״ר מבעלז, ובו בקשה להושע ולהגאל מנגישות אנשי השלטון. והנה, ערב לפני בואו של ראש השירות החשאי, נתקבלה תשובתו של הרבי מבעלז: „ישועת ה׳ כהרף עין" ואיחולי ברכה. למחרת, בשעה שהחוקר הראשי היה אמור לבוא לקבל את השוחד, פשטה שמועה בעיר שהוא הרג את עצמו ביריה. כנראה שהוא הרגיש שטמנו לו פח, וכך בוטלו האשמות והחקירות, ולר׳ חיים היתה הרווחה.

בשנת תש״ד נחתם גורלם של יהודי רוסיה הקארפאטית. הגרמנים כבשו את הונגריה, ושליחי הגיסטפו אשר פשטו על הקהילות היהודיות הגיעו גם לאונגוואר.

ב־20 לאפריל 1944 הוקם הגיטו באונגוואר, בו נכלאו יהודי העיר וגלילותיה, עד שגורשו משם אל המוות במחנה אושוויץ.

ר׳ חיים כ״ץ עיבד תכנית להסתיר את כל בני המשפחה, בין ידידיו הנכרים. לכל אחד היה מחבוא נפרד, כדי שאם האחד ייתפס, יהיה הנשאר לפליטה. אולם התכנית לא עלתה יפה. בנו ישראל נתפס כאשר הלך להביא בגדים חמים לאחיו משה דוב, ותפיסתו הביאה לכך שכל בני המשפחה נאסרו ונכלאו בתוך הגיטו. בתם חנה שחששה מפני הבאות חשה בלבה דחף עצום לפעול להצלתם, וכמי שחונכה למסירות נפש למען הזולת, הצליחה , תוך חירוף נפש, להגיע לבודאפשט. שם, באמצעות משפחת הערצוג, הצליחה לשכנע קצין גסטאפו שישחרר את הוריה ובני משפחתה מגיטו אונגוואר ויביאם לבודאפשט. הקצין הסכים לעיסקה, אולם לבסוף היא נכשלה. כשהגיעה למקום המפגש עם צרור הכסף, נתפסה חנה על־ידי קלגסי הגסטפו, ור׳ חיים נשאר עם משפחתו בגיטו אונגוואר. בדרכה למרתפי החקירות והעינויים הצליחה חנה לחמוק מעיני החיילים הגרמנים, עלתה על רכבת חשמלית ונמלטה, וכך ניצלה מן הצרה.

ביום ב׳ דחג השבועות תש״ד, הגיעו רבים מבני העיר אונגוואר, ועמם משפחת כ״ץ המעטירה, למחנה אושוויץ. בו ביום עלתה מרת חיה כ״ץ על המוקד בתאי הגאזים ובמשרפות של אושוויץ יחד עם אלפי בני קהילת אונגוואר שמסרו את נפשם על קידוש השם.

ר׳ חיים כ״ץ ושני בניו, ר׳ פנחס וישראל, נדונו לעבודות כפיה במחנות הריכוז. הם הגיעו למחנה בונא הסמוך לאושוויץ, ונשלחו לעבודה במפעל הגומי „מאנאוויץ״ של א.ג. פארבן, שם שהו במשך כל חודשי הקיץ. בחג הסוכות תש״ה, כאשר נערכה הסלקציה הגדולה במחנה בונא, נשלח ר׳ חיים כ״ץ עם אסירים רבים אחרים לאושוויץ, ושם, כמה ימים לאחר החג, מסר את נפשו על קידוש השם. בסלקציה שנערכה זמן קצר לאחר מכן נלכד גם בנו ר׳ פנחס, ואף הוא נהרג על קידוש השם.

פרשת רבת־הוד, הראויה לציון מיוחד, היא מפעל ההצלה של ר׳ משה דוב כ״ץ, בנו של ר׳ חיים, אשר הציל כעשרים נפשות יהודיות ממוות בשואה. באותה עת היה ר׳ משה דוב בחור צעיר, ובנסיבות הטראגיות של הזמן נפתח לפניו נתיב פעולה נרחב ביותר להצלת נפשות ולמעשים כבירים. וכמי שחונך במשפחת כ״ץ, ניצל ר׳ משה דוב את ההזדמנות שניתנה לו עד תום ובמסירות נפש שאין כמותה.

לאחר שהגרמנים החריבו את קהילת אונגוואר עד היסוד וגירשו את כל יהודיה

למחנה אושוויץ, עדיין נותרו יהודים בודדים שהסתתרו ותפסו מחסה אצל גויים מחסידי אומות העולם, בעיר, בכפרי הסביבה, ביערות ובבונקרים. הדבר היה ידוע לקלגסי הגיסטאפו, והללו, בעזרת הז'נדמרים ההונגריים והבלשים הרותניים ארבו לאותם אומללים. מי שנתפס ונותר בחיים, נשלח לאושוויץ.

בין המסתתרים היה גם הבחור משה דוב שהתחזה לגוי ומצא מחסה אצל בעל אחוזה גדולה. למראה אחיו היהודים הפליטים, שנתפסו על ידי הגרמנים והובלו לעקידה באושוויץ, לא יכל משה דוב לעמוד מנגד, אש החסד בערה בקרבו, וכבן למשפחת כ"ץ, נכון היה למסירות נפש ולמעשי הקרבה נועזים. בחושו הבריא גילה בקצה האחוזה בונקר שנכרה בתוך מערה עזובה, מקום ששימש בעבר לאחסון חביות יין, כשבתוכו מסתתרים למעלה מעשרים יהודים, שרידי קהילת אונגוואר.

הבחור משה דוב לא מצא מנוח לנפשו, ובכל מאודו רצה להיטיב עם היהודים הנרדפים, שבודאי רעבים ללחם וחסרים כל במקום מסתורם. באמצעות מעשי מרמה ותחבולות הצליח ליצור קשר עם מנהיגי המערה, ובאחד הימים חדר לתוך הבונקר שבמעבה האדמה. הוא סיפר למסתתרים על מקום מקלטו, והציע להם, כמי שנהנה מחופש תנועה, יחסית, את שירותו הטוב. וכך, מדי זמן מה, היה מספק ליהודים שהסתתרו בבונקר מצרכי מזון, וכן חדשות על הנעשה בעיר ובעולם החיצון.

באחד הימים נודע לר' משה דוב כי הז'נדמריה והבולשת עלו על עקבות המסתתרים בבונקר. שום דבר לא עצר בעדו מלנסות להצילם, הנסיון להגיע אליהם היה כרוך בסכנה שיתגלה ויתפס, אולם הוא שם את נפשו בכפו, ובעוד סכנת מוות מרחפת על ראשו ולנגד עיניו בכל רגע ורגע הצליח להגיע אליהם ולהודיע למסתתרים על כך מבעוד מועד. במבצע נועז הצליח להציל משם את אחיו, ועוד בת ישראל אחת ממשפחה חשובה. הוא הביאם לבית מסתרו, חסך אוכל מפיו, פרס להם מלחמו הדל והחיה את שתי הנפשות הללו.

דף מזהיר רשם ר' משה כ"ץ בדפי ההיסטוריה היהודית של מסירות הנפש למען הזולת. פעולותיו הגיעו לשיאן בעת ששהה בעיר בודאפשט לאחר שברח מאונגוואר. אנדרלמוסיה גדולה שלטה בבודאפשט, חיות הטרף, הטירוריסטים ההונגרים שנודעו לשימצה בשם „צלב החץ", והקלגסים הגרמנים השתוללו וערכו טבח איום ונורא ביהודים. דם יהודי נשפך כמים בחוצות העיר, סכנה גדולה היתה לנפש מישראל לצאת לרחוב, והבחור משה דוב אינו נרתע מכלום. הוא מתגייס בכל כוחותיו לעזור לנפשות האומללות, יוצא לערוך קניות, מספק מזון ותרופות למי שרק ידו משגת. רבים משארית הפליטה של יהדות הונגריה אסירי תודה לר' משה דוב כ"ץ שהציל את חייהם ממוות ברעב.

גם לאחר המלחָמה המשיך ר׳ משה דוב במעשי החסד והצדקה שלו, ומצטיין כראש וראשון לכל דבר שבקדושה, כמו יתר אחיו ואחיותיו הממשיכים לרקום בכל כוחותיהם להמשכת מורשת החסד של המשפחה באונגוואר. ר׳ משה דוב מתבלט כיום בעסקנותו לטובת הכלל והפרט, והודות לרעייתו הדגולה, מרת לאה ביתם פתוח למעשה צדקה וחסד ומפעלים ברוכים למען הישיבות ומוסדות התורה.

בתום מלחמת העולם השניה החלה בתו של ר׳ חיים, מרת עלקא, לחפש אחר שיירי בני משפחתה. היא התרוצצה ממדינה למדינה, מעיר לעיר וממחנה למחנה. בבואה למחנה טרייזינשטאט מצאה את אחיה מרדכי, כשהוא במצב של תשישות וחוסר אונים, שלד עצמות ממש. מרת עלקא טיפלה בו במסירות נפש, והודות למאמצים המרובים שהשקיעה בהחלמתו, הצילה את חייו וכוחותיו שבו אליו.

ר׳ חיים כ״ץ, מרת חיה ובנם ר׳ פנחס מסרו את נפשם על קידוש השם במחנה ההשמדה באושוויץ. אולם מעשי החסד והגבורה של משפחת כ״ץ לא נחתמו באושוויץ, הנאצים שהחריבו את ביתם ואת „בית החסד״ שבאונגוואר לא סתמו את הגולל על פרשת החסד. ששת בניו ושלושת בנותיו של ר׳ חיים נותרו לפליטה מגיא ההריגה: ר׳ יעקב, ר׳ יצחק, ר׳ מרדכי, ר׳ משה דוב, ר׳ ישכר, ר׳ ישראל, מרת חנה אשת ר׳ ישראל ליכטנשטיין, מרת רייזל אשת ר׳ שלום קליין, מרת עלקא אשת ר׳ מנחם פיבקו, והקימו בתים נאמנים בישראל, על אדני התורה והיהדות וברוח ישראל סבא, המשיכו וממשיכים עד היום הזה במורשת אביהם, כשכל חייהם רצופים מעשי צדקה וחסד.

בהצלת ישראל קדושים

בין יהודי קארפאטורוס ומארמארוש צמחו אישים בעלי שיעור קומה ובעלי צורה, אשר ללא ספק היו ראויים להתעטף באיצטלא דרבנן ולשבת ברומו של עולם, יהודים כאלה נמצאו כמעט בכל אחת מן הקהילות. אילו ישבו באחת מן הארצות האחרות, היו בוודאי נושאים אותם על כפים ומכבדים אותם בכבוד מלכים. אולם במידת הענווה והצניעות האופיינית להם, העדיפו את המגורים בישוב זעיר או בכפר נדח. כאן חיו להם בדחקות והסתפקו בלחם צר ומים לחץ, כאן יכלו להלך בפשטות כאחד העם. כל תלמיד חכם, גדול כקטן, יכול היה למצוא מרגוע לנפשו בכפרים הללו, מאחורי התנור הגדול שעמד בבית הכנסת יכול היה להסתתר מעיני המון העם ואיש לא ידע בבואו ובצאתו.

הקהילה היהודית בעיירה ליפשא השוכנת באיזור חוסט, נשאה אופי כפרי טיפוסי. לכאורה לא היה כל הבדל בינה לבין האחרות שכמותה הפזורות למאות על פני הרי קארפאטורוס ומרחבי מארמארוש, יהודיה לבשו כלבוש אחיהם בכל מקום, שפת לשונם כשפתם, ואורח חייהם היה אופיני לאורח החיים היהודי בחבל ארץ הקארפאטים.

ברם, בדבר אחד התייחדה קהילת ליפשא מיתר חברותיה, בעובדת היותה משכן לתלמידי חכמים, כבר בראשית ההתישבות היהודית באיזור. ביניהם בלטו במיוחד, זקני אבות המשפחה, ר׳ אברהם צבי, ששימש כשו״ב בעיירה ומחותנו, זקני, ר׳ זאב נפתלי ראזמאן, השו״ב. שניהם היו עתירי נכסים, הם יכלו למלא את זמנם בעיסקי מסחר וכלכלה, אולם בכל זאת העמיסו על שכמם את העול הרוחני של יהודי האיזור. בחדוה רבה היו עוסקים במלאכת הקודש, ובמרוצת השנים הפכו לרועים רוחניים בכפרי היהודים הסמוכים והמרוחקים. בביקורים שהיו עורכים בהם, מעת לעת, היו מפיצים תורה בקרב אחיהם, ראשוני המתיישבים בחבל, הרעיפו על ראשם מטל החסידות והדריכו אותם בנושאי כשרות, טהרת המשפחה ובעניני הלכה חשובים.

הבה נתאר את דמותם של יהודי העיירות והכפרים הנדחים מאותם הימים שזקני כתתו את רגליהם אל מקומות מושבם כדי להכשיר את מטבחיהם ולספק עבורם בשר כשר למהדרין, ובאותה הזדמנות גם ללמדם פרק באורח חיים יהודי, לרומם את הפשוטים והתמימים משפל מדרגתם לדרגה גבוהה יותר, ולהצית בלבם את שלהבת החסידות.

רחוקים משאון החיים העירוניים ובהילותם, ישבו להם היהודים בכפרים ובעיירות שבסביבות ליפשא, חיו חיי שקט שאננים, התפרנסו מיגיע כפיהם ונהנו מיחסים טובים, יחסית, עם שכניהם הערלים. התקדמותם התרבותית פגרה אחרי קצב הזמן, הם נעו באטיות בקצב זחילת מימי הנהרות שחצו את כפרם. תחושת השלוה והבטחון נסוכה על פניהם התמימות שהביעו פשטות קרתנית ודלות רוחנית. שלוותם גברה עליהם בעת שהיו עסוקים בעיבוד חלקות שדותיהם, ובשעת מנוחת הצהרים הגיעה לשיאה. אז היו משתרעים על כר דשא בפינה מוצלת ומתענגים על קולות ציוציהם של בעלי הכנף השונים, נהנים מפעייתם של עדרי הצאן ויתר הולכי על ארבע ומנעימות חלילי הרועים, תנומה קלה היתה תופסת את עיניהם ונפשם ערגה עליהם.

שלוות חיי הכפר השפיעה מאוד על אופיים המתון ועל אישיותם המיושבת של יהודי הכפר, בחושיהם הרגישים ידעו להבחין בפלאי הבריאה, הם ניצלו את האפשרות שניתנה להם לעקוב מקרוב אחרי זיו הטבע הסובב אותם, ואחרי צבא השמים המפליאים בהודם והדרם. לבם היה נמשך, עם שחר, אל קרני השמש העולה, בהשתאות ובשמחה היו מתבוננים בגלגל האש המתרומם לאטו, ונהנים משפע החום המלטף את האדמה הפוריה, ונותן בה כוח להפרות את הזרעים.

וברדת החשכה, בעזבם את בית הכנסת לאחר תפלת ערבית, היו משביעים את עיניהם במאור הקטן המקיף את פני הרקיע ונוסך שלווה לילית על פני המרחבים. אורו הנוגה של הירח מעורר את שמחתו של האיכר, הוא יודע יותר מכולם עד כמה חשובה תרומתו להתפתחות ענפי האילנות ולהבשלת הפירות והירקות.

מבנה הכפרים בקארפאטורוס ומארמארוש היה זהה ודומה זה לזה. הרחוב הראשי חצה את הכפר כשסופו נפגש בדרך המלך המקשרת בין הערים הגדולות. משני עברי הרחוב נבנו בתים, בהם התגוררו בעלי־בתים ואנשים אמידים. ואילו בסמטאות המסתעפות מן הרחוב הראשי ובמבואות האפלים והשלוחות, שצלתן מרובה על חמתן, השתכנו מעוטי היכולת ודלת העם. הבתים היו נמוכים וקטנים, גגות הבתים המשופעים לצדדים נעשו, על פי רוב, מתבן, רק העשירים ובעלי הממון יכלו להרשות לעצמם גג־רעפים.

בעיירות מן הטיפוס הזה בהן שכנו קהילות ישראל הנדחות, ביקר זקני ר׳ אברהם הערש, מדי שבוע בשבוע. בעגלה רתומה לסוס ישב לבדו, וכשהוא מהרהר בדברי תורה וחסידות, ומטכס עצה כיצד לעזור לאחיו התועים, היה חוצה את ההרים הרמים והנישאים, את יערות העד מטילי האימה, מרחבי שדות מוריקים, נהרות ונחלים.

פעם אחת, בשובו הביתה מהסיור שערך בין הכפרים, נתקל בעדת זאבים טורפים. ר׳ אברהם צבי השו״ב היה, כהרגלו, בודד בעגלתו בין עצי היער, ולא היה באפשרותו למצוא מחסה ומסתור. הזאבים קרבו אליו בעיניים מאיימות וסכנה גדולה נשקפה לחייו. אולם הוא לא איבד את עשתונותיו. בו במקום עצר את סוסו, משך מירכתי עגלתו את ה„סאקוועס״, ששימש לו לאיכסון הטלית והתפילין וסכיני השחיטה, שלף מתוכו שני סכינים והחל לנופף בהם אל מול קרני השמש. להבי הסכינים הבריקו מאור השמש וסינוורו את עיני הזאבים שכבר הספיקו להקיפו. בראות הזאבים שבטבעם טבוע פחד מפני אש, את קרני השמש הלוהטות, נבעתו ונסו להם בבהלה אל תוך היער.

תחום פעילותו של זקני ר׳ זאב נפתלי, השו״ב, היה בעיירות ובכפרים השוכנים מעברו השני של נהר „ריקא״ הזורם מהרי הקארפאטים ועובר בדרכו את ליפשא עד למקום התחברותו עם נהר „טאס״ החוצה את חוסט. גם ר׳ זאב נפתלי ראזמאן חרג מתחומי תפקידו כשו״ב, והתמסר בכל נפשו להפצת תורה ויראת שמים בין יהודי הכפרים. בעת שהותו בין היהודים היה תר בעיניו אחר טובי הבחורים, לימדם פרק בתלמוד, הדריכם והכשירם ללמודים בישיבה הרמה בחוסט.

פעם אחת, בבואו לחצות את גשר העץ שמעל ל„ריקא״, בדרך שובו מן הכפרים לליפשא, מצא כי הגשר מוצף במים. נחשולי מים אדירים גאו ועלו מן הנהר ושטפו את הגשר בעוצמה רבה. ר׳ זאב נפתלי לא רצה להסתכן בחציית הנהר הגועש, והחליט ללון אצל הנכרים המתגוררים בשערי ליפשא, יחד עם עוד כמה אנשים שחזרו מהעיר חוסט.

והנה, בעודו עומד בראש הגשר שעל גדות הנהר, הגיעה עגלה רתומה לסוס. במושבה האחורי של העגלה ישב לו צדיק אשר עשה את דרכו לליפשא כדי לשבות בה או באחת מגלילותיה. זקני ר׳ זאב נפתלי התרה בעגלון לבל יעז לנסות לעבור בגשר הנשטף בגלי המים הזועפים והזהירו מפני הסכנה הגדולה הנשקפת לחייו ולחיי הצדיק. אולם הם לא שעו לאזהרותיו, העגלון משך במושכות ונתן את האות לסוסו לדהור קדימה אל הגשר. כאשר עלו על הגשר, התרומם גל מים ענק מתוך הנהר ונחת בעוצמה רבה על הגשר ובמהירות גדולה סחף את הסוס עם העגלה אל תוך מימי ה„ריקא״ הסוערים, כשהצדיק והעגלון נמצאים בתוכה. האנשים שעמדו על שפת הנהר לא יכלו לעשות מאומה ואמרו נואש לחייהם.

אולם ר׳ זאב נפתלי לא איבד את עשתונותיו, חיש מהר זינק מתוך ההמון המיואש וקפץ אל מימי ה„ריקא״ הסוערים, רדף בשחיה אחרי הטובעים ולאחר מאבק

קשה עם הגלים השיג את הצדיק, תפסו בידיו וחתר עמו אל שפת הנהר. הצדיק איבד את הכרתו מחמת הבהלה שאחזתו ומן המים הרבים שחדרו לגופו. ר׳ זאב נפתלי תפסו ברגליו והפכו כשראשו שמוט כלפי מטה, המים החלו לצאת מן הגוף ורוחו של הצדיק שבה אליו.

ר׳ זאב נפתלי אסף את הצדיק והביאו לצל קורתו. לאחר שנרגע מתלאותיו שאלו הצדיק:

– „הרי כבודו שם את נפשו בכפו כדי להציל את נפשי מטביעה במצולות הנהר, במה אברך אותו?

נענה ר׳ זאב נפתלי ואמר לו:

– שאלתי ובקשתי היא שהרבי יאציל עלי מברכתו ויברכני שאזכה לחזור בתשובה שלמה ברגעי האחרונים!...

* * *

שורה של דמויות הוד האירה ככוכב־שביט את שמיה של גולת קארפאטורוס ומארמארוש. פעילותם רבת־האנפין של ענקי־רוח גדולי־נפש אלה נסכה צבע מקורי בחיוורון פניה של יהדות הכפר שסבלה מדלות רוחנית וכלכלית כאחת.

ואנו, צאצאיהם של בני הדורות הללו, שעה שדמותם עולה בזכרוננו, זוקפים את קומתנו ומביטים בלב מלא גאווה אל צור מחצבתנו. אם חפצים אנו להמשיך את מורשתם של יחידי הסגולה שריפאו את תחלואיה של יהדות קארפאטורוס ומארמארוש, עלינו לספר לצאצאינו על אותם אישים נפלאים אשר הודות למסירות נפשם הצליחו לחולל מהפכים רוחניים ולהעמיד יהדות שלמה על תילה.

קהלות קדושות
בגולת קארפאטורוס־מארמארוש

במחוזות

אונג. – אוגוטשה – בערעג –
מארמארוש הצ׳כית – מארמארוש הרומנית –

ארבע מאות ושלושים קהילות קדושות (430)

א. אונגוואר והסביבה
ב. אורשיווע והסביבה
ג. בערעגסאז והסביבה
ד. מונקאטש והסביבה
ה. סעליש והסביבה
ו. חוסט והסביבה
ז. טעטש והסביבה
ח. ראחוב והסביבה
ט. וואלאווע והסביבה
י. סיגעט והסביבה
יא. ווישעווע והסביבה
יב. דראגמערשט והסביבה

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס
אונגוואר והסביבה

א. אונגוואר
ב. אוזשאק
ג. אוליאווא
ד. אידזיק
ה. אנטליץ
ו. באבאוויטש
ז. ביקיצאווע
ח. באטשיווע
ט. ביסטרא טוריא
י. בערעזנא גדול
יא. בערעזנא קטן
יב. גודש
יג. געוויץ
יד. גערעז
טו. גערעש גדול
טז. גערעש קטן
יז. דובקא
יח. דובריניץ
יט. דיבריוקע
כ. דראשאוויץ
כא. האמוק
כב. העדפארג׳
כג. וואלאסאנקא
כד. וואלקאווי
כה. וויבליא
כו. וויזשניצא
כז. ווליטש
כח. זאוואדקע
כט. זאריטש
ל. חאמעץ
לא. חאנקאוויטש
לב. חיליב
לג. טוריא רעמעטא
לד. טיכא
לה. טשארנע העלאווא
לו. טשערטיז
לז. יאנקאוויטש
לח. יורע
לט. לאז
מ. לווינא
מא. ליטא
מב. ליניץ
מג. לעכוויץ
מד. מאשאר
מה. מינאי
מו. נעוויצקי
מז. סאל
מח. סטאוונא
מט. סטאקטשין
נ. סירטע
נא. סערעדנא
נב. פאראשקיוו
נג. פערעטשין
נד. קאבריל
נה. קאסטרין
נו. קאפיש
נז. קאמאראוויץ
נח. קיזמין
נט. קליבאנקא
ס. ראדוואנקא
סא. ראט
סב. רעפהעי
סג. שטאזיצא

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס
אורשיווע והסביבה

א. אורשיווע
ב. אהלאווא
ג. אסא טעלעפף
ד. אססי
ה. ארדאניף
ו. באגראוויץ
ז. בילקע
ח. בריד
ט. ברעזניק
י. דאלהא
יא. דיאלק
יב. דיבראטיף
יג. דינקיוויץ
יד. הרעבליע
טו. וואשקאוויץ
טז. וואלאוויץ
יז. זאהאט
יח. זאדניע
יט. זיהאטיוויץ
כ. טערעבעש
כא. יולניצא
כב. יוראוויצע
כג. לאזיע
כד. לאוויץ
כה. ליקאווע
כו. לאקיטי
כז. מארטינסקא
כח. מידיניץ
כט. מיסטיטשעף
ל. נעגריווע
לא. סאבאטין
לב. סוכע פאטיק
לג. סילץ
לד. קאמלויש
לה. קידיוש
לו. קיוויאשד
לז. קלאדנע
לח. קלימאוויץ
לט. קערעצקי
מ. ראסטיקא (ב)
מא. ראסטיקא (מ)
מב. שארד קטן

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס
בערעגסאז והסביבה

א. בערעגסאז
ב. אטיא
ג. באדאלא
ד. באטיו
ה. באטראדי
ו. באלאזשי
ז. באראבאש
ח. בארזשאווא
ט. בארקאסוי
י. בויטראג
יא. באלעבאווע
יב. בעגאן גדול
יג. בעניע
יד. בירטש
טו. בערעג גדול
טז. בערעג אויפאלוי
יז. גוטה
יח. געלעניעש
יט. דעידא יאנאשי
כ. הראביווא
כא. ווארי
כב. וויד אדאני
כג. זאבסאן
כד. טיסא העטיאן
כה. טיסא קערעטשין
כו. טיסא סאלקא
כז. טשאמאניע
כח. טשאפ
כט. מוזשאי
ל. סערניע
לא. עסען
לב. פאפי
לג. קאסאן
לד. קוואסיף
לה. ראפאילאווא
לו. שאם
לז. שארקיט
לח. שאשוואר

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס
מונקאטש והסביבה

א. מונקאטש
ב. אביווע
ג. אזוויר
ד. איוואנאוויטץ
ה. איזשנעט
ו. אלינע
ז. אלמיש
ח. באלשאוויץ
ט. בארביווא
י. באבאוויטש
יא. ביקיווינקי
יב. ביקיוויץ
יג. בענדיקאוויץ
יד. בערענטשאוויץ
טו. בריסטי
טז. ברעזניקי
יז. גאראנד
יח. דאבראן גדול
יט. דאבראן קטן
כ. דווידקיף גדול
כא. דווידקיף קטן
כב. דיבראוויצע
כג. דיסיניע
כד. דערצען
כה. האליבינע
כו. האמיר
כז. הוקליווע
כח. הראבעניץ
כט. הריבאוויץ
ל. וואלויץ
לא. ווילכאוויצע
לב. ווערעצקי
לג. זאווידעף
לד. זאלישא
לה. זנאציף
לו. זשדעניף
לז. זשיקעף
לח. טישיב
לט. טשאפאוויץ
מ. טשיליניעף
מא. טשיראוויץ
מב. טשענדיעף
מג. לאכיף
מד. לאליווא
מה. ליצאוויצע
מו. ליטשיק גדול
מז. לינעניץ
מח. מעדוועדיוויץ
מט. מעקעלאוויץ
נ. מקאריף
נא. נאוואסעליץ
נב. נעליפינע
נג. סאלאטשין
נד. סאליניע
נה. סאסיקא
נו. סוואליווע
נז. סטאניווא
נח. סטראביטשוי
נט. סטראינע
ס. סיסקיף
סא. עגערעש
סב. פאווליווא
סג. פאלאנקא
סד. פאלינא
סה. פאסיקא
סו. פאצקעניף
סז. פארניש
סח. פיטהארן
סט. פיסטרוליף
ע. פלאווע
עא. פלאסק
עב. צילנאוויץ
עג. קאטשיווא
עד. קאלטשין
עה. קאלניק
עו. קאפאנאוויץ
עז. קיטשאוויץ
עח. קליטשאניף
עט. קליטשערקיס
פ. קדאניף
פא. קלענויץ
פב. קראפיץ
פג. ראביניץ
פד. ראסוויגעף
פה. ראסיש
פו. ראפיד
פז. ראקאשין
פח. ריסק
פט. רעמעטע
צ. שיקראוויץ
צא. שלעסטיף
צב. שערביוויץ

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס
סעליש והסביבה

א. סעליש
ב. אניק
ג. גודיע
ד. דיולא
ה. ווערבויטץ
ו. ווערעאץ
ז. טארנא קטן
ח. טיסא־אוילאק
ט. טעקעהאז
י. טשארודא
יא. טשענגיוועג
יב. טשעפע
יג. טשערנע
יד. לאוויק
טו. נאוואסעליץ
טז. סאספאלאו
יז. סיוואדער
יח. סירמא
יט. סעלעש ווענארדוי
כ. פאגאריש
כא. פאלאד גדול
כב. פאנטשיקא
כג. פאטיק
כד. פארגילע
כה. פארקאש פאלווא
כו. פוישן
כז. פעטער פאלווא
כח. פעקעטע ארדוי
כט. פערעטש אלמאש
ל. קאפאניע גדול
לא. קאמיאט
לב. קיראליהאז
לג. ראקאסיוו
לד. שאלאניק
לה. שארד גדול
לו. ראקאוויץ גדול
לז. ראקאוויץ קטן

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס -מארמארוש
חוסט והסביבה

א. חוסט
ב. אונטער ביסטרא
ג. איזא
ד. באראניף
ה. באראנקיע סוהע
ו. ברעזיף
ז. דאניליעף
ח. דראהיף
ט. הארינטש
י. ווישק
יא. וועליאטין
יב. זלאטאריף
יג. ליסיטשע
יד. ליפשא
טו. מאניסטעריץ
טז. מיקיף
יז. נאנקעף
יח. סאלדובוש
יט. סאנדי
כ. סעלישטש
כא. סקערניצא
כב. פאליאנא ליפשא
כג. קאפאשניף
כד. קאשאליע
כה. קישניצע
כו. שאנדריף

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס -מארמארוש
טעטש והסביבה

א. טעטש
ב. איגלא
ג. בידעוולא
ד. ביטשקעוו
ה. בילוואריץ
ו. בישטענע
ז. בריסטער
ח. גאניטש
ט. דיבעווע
י. דיליוו
יא. הרישוף
יב. ווילחאוויץ
יג. וויניף
יד. ווערמעזיף
טו. טערניווע
טז. טערישיל
יז. טערעבלא
יח. טערעסיף
יט. טשעמאליף
כ. לעה
כא. מוקרה גרמנית
כב. מוקרה רוסית
כג. נובוסליצה
כד. ניאגובה
כה. נרסניצה
כו. פאד פלעשא
כז. קאלין
כח. קולודנה
כט. קעניגספעלד
ל. קערעקהעג׳
לא. קריטשיף
לב. קראסנישורה
לג. קריווע

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס -מארמארוש
ראחוב והסביבה

א. ראחוב
ב. אויבר־אפשא
ג. אונטר־אפשא
ד. אפשיצא
ה. באגדאן
ו. בילין
ז. בעהוץ
ח. טרעבושאן
ט. יאסין
י. לעה לונקא
יא. מיטל־אפשא
יב. סלאטפינה
יג. פאליען קאבליצקי
יד. פאליען קאסאוויצקי
טו. קוואסי
טז. ראסישקע
יז. שדה לבן

קהלות קדושות בגולת קארפאטורוס -מארמארוש וואלאווע והסביבה

א. וואלאווע
ב. אויבר ביסטרא
ג. איסקא
ד. ביקווייץ
ה. הוליאטין
ו. וויטשקי
ז. טארין
ח. טישקע
ט. לאחוביץ
י. לאפישנע
יא. ליזאנסק
יב. מיידאן
יג. נאוויסיליצא
יד. נעגרעוויץ
טו. סוימי
טז. סטודנא העליונה
יז. סטודנא התחתונה
יח. סיניוועך העליונה
יט. סיניוועך התחתונה
כ. סקאטארסק
כא. פאדאבאווייץ
כב. פיליפיץ
כג. פריסליפף
כד. קאלאטשאווא
כה. קאלאטשין
כו. רוסטוקא
כז. רידאוויץ
כח. ריטשקא
כט. רעפיננא

קהלות קדושות בגולת מארמארוש
סיגעט והסביבה

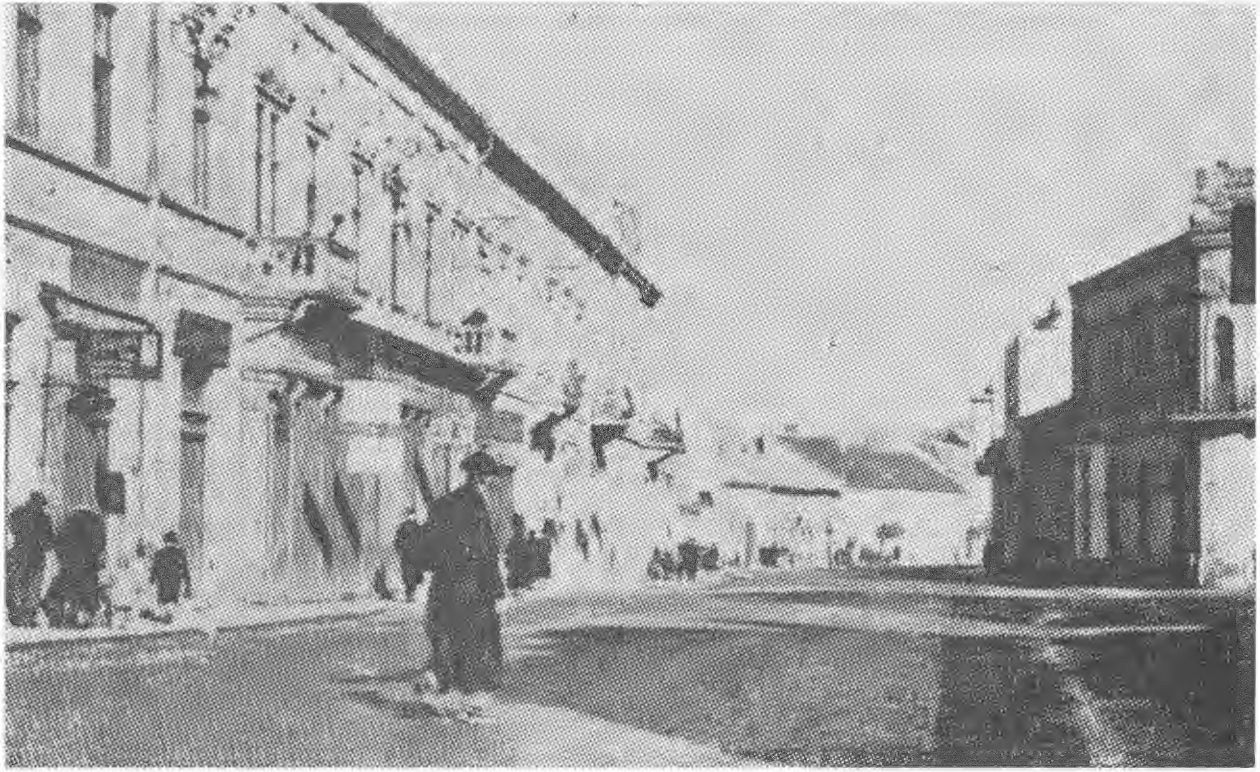
א. סיגעט
ב. אויבר רינה
ג. אונטער רינה
ד. אוקנה שוגאטאג
ה. בודעשט
ו. בערבעשט
ז. ברעב
ח. דעסעשט
ט. דעפאליע
י. הארינטשעשט
יא. הוטן
יב. וואד
יג. זשולעשט
יד. ווירישמורט
טו. סאראסאו
טז. סאנאפאטאק
יז. סערב
יח. ספינקא
יט. פערעשט
כ. קאלינשט
כא. קראטשעשט
כב. קרעטשניף
כג. רונא־סעק
כד. רמיט
כה. שוגאטאג

קהלות קדושות בגולת מארמארוש
אויבר -ווישעווע והסביבה

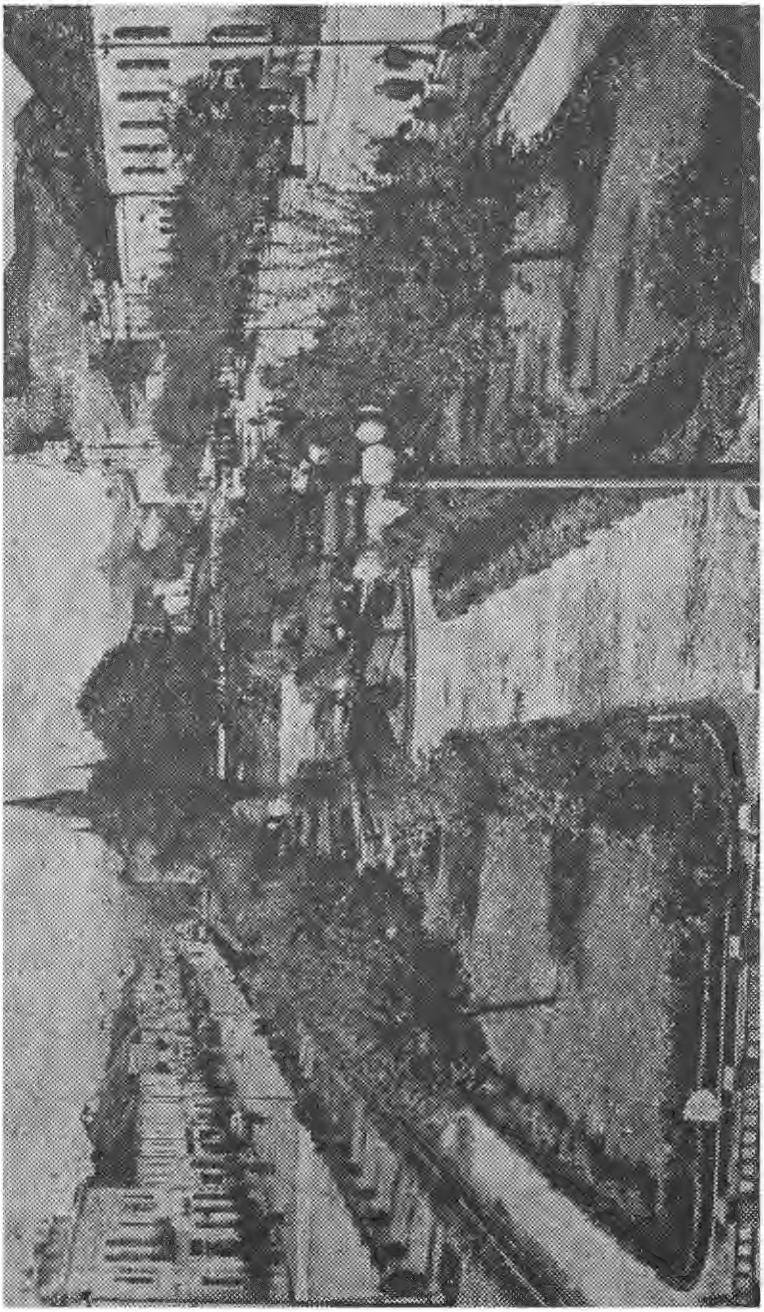
א. אויבר-ווישעווע
ב. מיטל-ווישעווע
ג. אונטר-ווישעווע
ד. בארשא
ה. מאסיף
ו. ריסקעווע
ז. פאליען ריסקעווע
ח. פעטריווע
ט. לערדינא
י. קריווע
יא. ביסטרא
יב. ווישוי ווילג׳

קהלות קדושות בגולת מארמארוש
דראגמערעשט והסביבה

א דראגמערעשט
ב. אנטשעשט
ג. בוטיזה
ד. בירסאניף
ה. גלאד
ו. וואלען
ז. יועד
ח. נאנעשט
ט. סטרימטערי
י. סיטשעל
יא. סלאטינא
יב. סעלישט
יג. פאליען גלאד
יד. קעכניע
טו. ריזאווליע
טז. שיעף

רחוב היהודי במונקאטש

מראה ממרכז העיר סיגעט

מראה כללי מהעיירה אויבר ווישעווע

מצבת קודש

למזכרת נצח ולעילוי נשמות
אבי מו״ר הרה״ח המפואר, המופלג בתוי״ש, כליל המעלות ומדות
מוה״ר **אברהם צבי** בן ר׳ יהודה רוזמאן ז״ל
מק״ק ליפשא בגליל חוסט
נלכד בסלקציה הגדולה במחנה בונא, נלקח לאושוויץ,
מסר את נפשו על קידוש השם ביום כ״ה תשרי תש״ה.
אמי מורתי הצדקנית והצנועה, אשת חיל החשובה,
מרת **גיטא** בת מוה״ר שלמה הערשקאוויטש ע״ה
גדולת היוחסין, אביה וזקנה סופרי סת״ם בק״ק איגלא.
מסרה את נפשה על קידוש השם באושוויץ
בשבת ערב שבועות, ה׳ סיון שנת תש״ד.
בנם: אחי הק׳ הב׳ המופלא **יוסף יעקב** ז״ל
הוגלה לאושוויץ־בונא, נהרג עקה״ש במחנה דארא
יום הזכרון נקבע ליום ט״ו טבת
בנם: אחי הילד **מנחם מנדל** ז״ל. נפטר בליפשא בשנת תש״א.
בתם: אחותי הילדה **שרה פייגא** ע״ה,
בנם: אחי הילד **משה** ז״ל,
מסרו את נפשם על קידוש השם באושוויץ,
בשבת ערב שבועות, ה׳ סיון תש״ד.

מצבת קודש

לזכרון נצח ולעילוי נשמות
חותני: הרה״ח המופלג בתוי״ש, יקר הרוח מוכתר במדות ומעלות
מוה״ר **אפרים פישל** בן ר׳ אליעזר יעקב פישער ז״ל
ת״ח מחסידי ויז׳ניץ בק״ק אונטער ווישעווע
מסר נפשו עקה״ש באושוויץ — ביום ר״ח סיון תש״ד
חמותי: הצדקנית והצנועה מרת **רייזא** בת מוה״ר בנימין בלאך ע״ה
נפטרה ביום ט״ז אב תש״ג
בתם: מרת **שפרה** ובעלה ר׳ **מרדכי** וצאציהם שמואל ז״ל
נהרגו עקה״ש באושוויץ ר״ח סיון תש״ד.
בנם: הב׳ המופלג בתוי״ש **בנימין** ז״ל תלמיד ישיבת ווישעווע
נשרף בבית חולים דאראשיץ באוקראינה — שנת תש״ג

שם עולם ומזכרת נצח

זקני: הרה״ח מוה״ר **יהודה** בן מוה״ר אברהם מאשקאוויטש ז״ל
זקנתי: הצדקנית והצנועה מרת **פריידא** בת מוה״ר חיים לייב ע״ה
בתם: **טאבא** וצאצאיה: **מרדכי אליעזר, רחל** ע״ה.
בתם: **רבקה** ע״ה.
מסרו את נפשם על קידוש השם באושוויץ,
ערב שבועות ה׳ סיון תש״ד.
בתם: מרת **אלטא** ובעלה ר׳ **זאב נפתלי** בן ר׳ שלמה מרדכי ז״ל
וצאצאיהם: **אליעזר, שלמה מרדכי, אברהם צבי, גאלדא, מלכה** ע״ה
הוגלו לאוקראינה ונספו שם עקדה״ש ע״י הקלגסים הגרמנים
והאוקראינים בשנת תש״ב.
בתם: מרת **מרים** ובעלה ר׳ **חיים** ז״ל
צאצאיהם: **אברהם, משה צבי, שרה פייגא** ע״ה
בתם: מרת **בתי׳ה** ובעלה ר׳ **נחמן**, צאצאיהם: חנה, שרה פייגא ע״ה
כלתם: מרת **מלכה** בת ר׳ אשר כ״ץ מחוסט ז״ל
וצאצאיה: **משה, זלמן, מרדכי, לאה, שרה פייגא** ע״ה
מסרו את נפשם עקדה״ש באושוויץ אייר־סיון תש״ד
בנם: הב׳ **אליעזר** ז״ל. נספה עקדה״ש באוקראינה — תש״ג.

מצבת זכרון וזכר עולם

זקני: הרה״ח מוה״ר **שלמה** בן מוה״ר אריה הערשקאוויטש ז״ל
סופר סת״ם באיגלא. נפטר ערב ר״ח ניסן
זקנתי: הצדקנית והמיוחסת מרת **רבקה** בת ר׳ אברהם ע״ה
נפטרה בליפשא, ב׳ דחוהמ״פ י״ח ניסן
בנם: ר׳ **אריה לייבוש** ז״ל, נפטר כ״ה שבט
בנם: ר׳ **ישראל** ז״ל, נהרג עקה״ש באושוויץ, כ״ה תשרי תש״ה
בנם: ר׳ **יעקב** ז״ל, נהרג במלחמת העולם הראשונה.
בנם: ר׳ **משה** ז״ל נהרג עקה״ש עם גולי סלובקיה בשנות השואה
בתם: מרת **פייגא** ובעלה ר׳ אנשיל וצאצאיהם ז״ל נהרגו עקה״ש בשואה
כלתם: מרת **פייגא** בת ר׳ אברהם, נהרגה עקה״ש באושוויץ ה׳ סיון תש״ד
בנם: ר׳ **מרדכי צבי** ע״ה, נפטר באר״י ביום י״ד אייר תשמ״ז

זכר עולם ומזכרת נצח

דודי: איש האשכולות, רב אונים לתורה וחסד, כביר פעלים להרבצת תורה,
הרב מוה״ר **זאב נפתלי** בן מוה״ר יהודה רוזמאן, מק״ק ליפשא
נפטר ביום א׳ דר״ח אייר תשמ״ו
דודתי: האשה החשובה והצנועה, מרת **מרים** בת מוה״ר יהודה לייב ע״ה
נפטרה ביום כ״ב תמוז תשמ״ו
דודי: איש יקר הרוח, מלמד תורה לתשב״ר בת״ת קרית ויז׳ניץ ב״ב
הרה״ח מוה״ר **אורי** הכהן בן ר׳ מרדכי אליעזר כ״ץ מ״ק ריפינע
נפטר ביום כ״א טבת תשמ״ו

למזכרת נצח ולעילוי נשמות

זקנו: מוה״ר **ארי׳ה** בן ר׳ ישראל הירש ז״ל מק״ק טורקא — גאליציה
נהרג עקה״ש באושוויץ, במשלוחים מצרפת תש״ג. היא״צ ג׳ סיון
זקנתו: מרת **שיינדל** בת ר׳ שלום זיידנפעלד ז״ל, מק״ק מונקאטש.
נהרגה עקה״ש בשנת תש״ד — היא״צ כ׳ כסלו
זקנו: מוה״ר **ישראל** בן ר׳ שלום זיידנפעלד ז״ל , מק״ק מונקאטש.
נהרג עקה״ש באושוויץ — היא״צ ג׳ סיון תש״ד
זקנתו: מרת **הדסה** בת ר׳ יוסף רייכמאן ז״ל מבייטש — מק״ק מונקאטש
נהרגה עקה״ש באושוויץ ביום ג׳ סיון תש״ד.
זקנו הגדול: מוה״ר **שלום** בן מוה״ר נפתלי זיידנפעלד ז״ל
מק״ק מונקאטש. יום היא״צ כ״ו אדר
זקנתו הגדולה: מרת **חי׳ה שרה** בת ר׳ יצחק צבי וויינבערגער ז״ל
מק״ק מונקאטש. יום היא״צ ו׳אייר
זקנו הגדול: מוה״ר **יוסף** בן ר׳ משה רייכמאן ז״ל מק״ק בייטש
יום היא״צ י״ג ניסן.

ההנצחה: ע״י נכדם ר׳ **אריה ישראל הירש**, פלטבוש־ברוקלין

לזכר עולם

אביו: הרבני הנכבד מיקירי ק"ק אונגוואר — קארפאטורוס, מוה"ר **חיים בן ר' פנחס שלום הכהן כ"ץ** ז"ל, נלקח ממחנה הריכוז בונא לאושוויץ, נהרג עקה"ש ביום כ"ה תשרי שנת תש"ה.

אמו: האשה החשובה ומפורסמת בצדקת פזרונה מרת **חי'ה** בת ר' **ישראל חיים רוזנפלד** ע"ה, מחשובי ק"ק פאקש-הונגריה. נהרגה עקה"ש ביום ב' דחג השבועות ז' סיון תש"ד.

חמיו: האי גברא יקירא, כליל המדות המופלג וכו' מוה"ר **שלמה** בן ר' **יעקב ראזענפעלד** ז"ל מק"ק אדא. נפטר ביום כ"א אלול תשל"ח.

חמותו: האשה החשובה מרת **גנעדיל** בת ר' **משה חיים פאלאק** ע"ה מק"ק פעטריוואסעלי. נפטרה ביום כ"ח טבת תשד"ם.

אחיו: הרה"ח מוה"ר **פנחס** בן מוה"ר **חיים הכהן כ"ץ** ז"ל, נמנה עם ה„יושבים" בבעלז, שמונה עשר „זמנים". נהרג עקה"ש לפני סיום המלחמה - תש"ה.
אשתו מרת **חנה** בת ר' **שמואל שטערן** ז"ל מווילחאוויץ.
צאצאיהם: **מלכה, שיינדיל** ע"ה, שנהרגו עקה"ש בשנות השואה — תש"ד.

גיסו: האדם הדגול ומופלא, מורם מעם ורב פעלים מוה"ר **אברהם שלום** ב"ר **שלמה ראזענפעלד** ז"ל, נפטר ביום כ"ה אלול שנת תש"מ.

יום הזכרון (היארצייט) לכל בני המשפחה
אשר מסרו את נפשם על קידוש השם בשנות השואה,
נקבע ליום ב' דחג שבועות, ז' סיון.

יוחקו לחיים טובים ומאושרים

הננו להביע רגשי התודה והערכה, לידידי הנכבד והנעלה, איש החסד והצלה יקר הרוח ורב פעלים, מוה"ר **משה דוב הכהן כ"ץ** נ"י, ולנוות ביתו העסקנית הדגולה והחשובה מרת **לאה** בת ר' **שלמה ראזענפעלד** תחי' מלורנס -נוא-יארק.

על עזרתם הנדיבה לטובת מפעל הנצחתם של יהודי קארפאטורוס - מארמארוש זכות זה יעמוד להם להתברך בשפע ברכות ושובע שמחות, נחת מבני המשפחה:

חתנו: ר' **חיים טשערמאק**
בתו: מרת **חי'ה**
נכדיו: **עליזה רחל**, **תמר שרה**, **פנחס זאב**, **שלמה מרדכי**, **אברהם יהושע**
מלורנס - נוא-יארק.

חתנו: ר' **משה יחזקי'ה שיף**
בתו: מרת **מרים**
נכדיו: **חי'ה מיכל**, **דוד צבי**, **מלכה**
פלטבוש - ברוקלין

חתנו: ר' **שמעון זוימאן**
בתו: מרת **דבורה**
נכדיו: **חיים**, **יוכבד**, **יוסף**, **שלמה דוד**
פלטבוש - ברוקלין

מצבת קודש

אב הרחמים שוכן מרומים, ברחמיו העצומים, הוא יפקוד ברחמים, החסידים והישרים והתמימים, הרבבות מבני ישראל תושבי קארפאטרוס־מארמארוש, שהוגלו בשנת תש״א לגאליציה, ובדרכי־נדודם טבעו חלק מהם בנהר הדנייסטר, וכל השאר הומתו ונהרגו בכל מיני מיתות משונות בידי הצוררים הגרמניים, ההונגריים והאוקראינים ימ״ש.

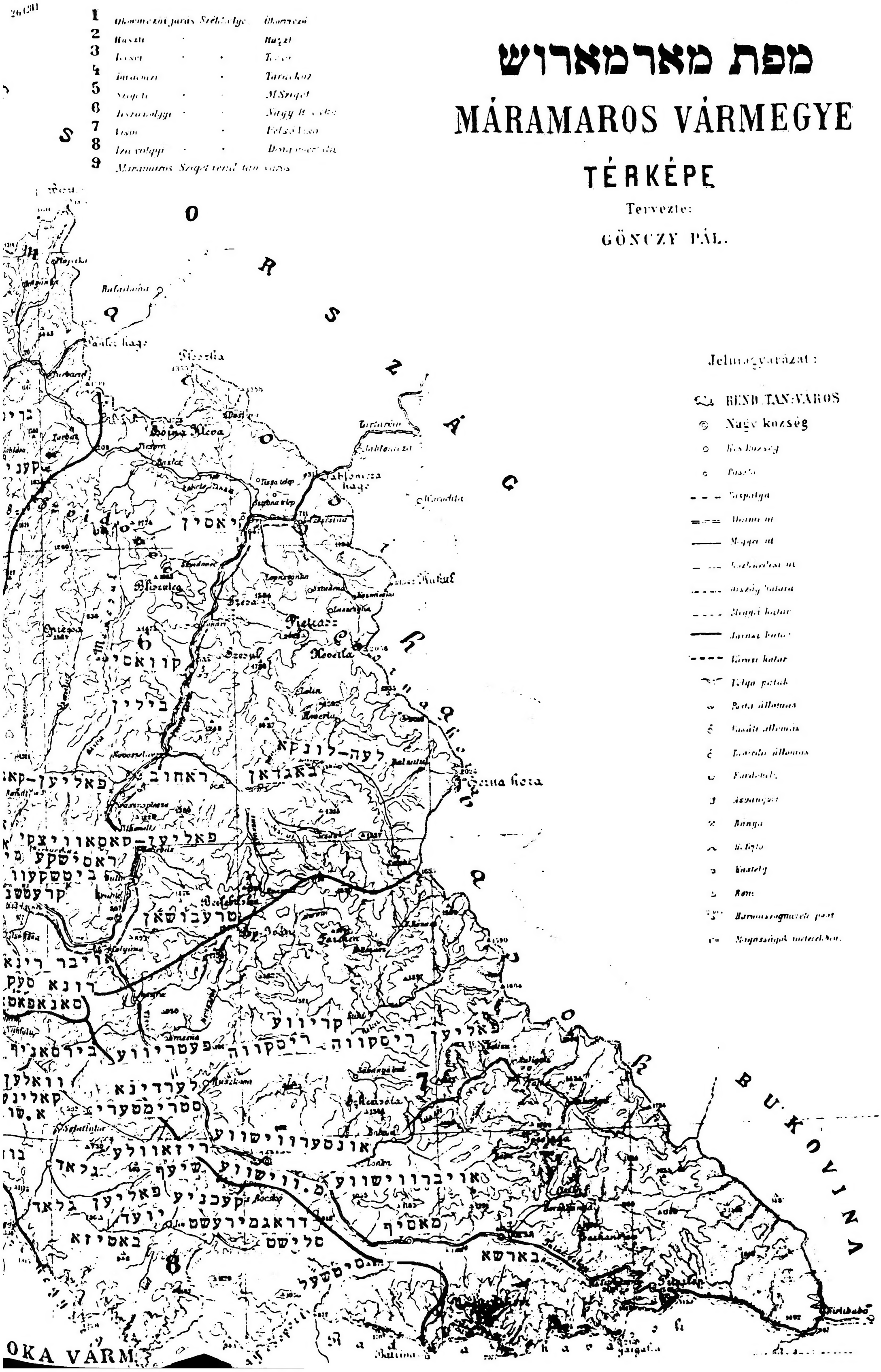
יזכור אלקים

אלפי יהודים ששועבדו כעובדי כפיה בצבא ההונגרי, ונהרגו וניספו בקרבת החזית, קפאו בקור ובשלגים, ועצמותיהם נשארו כדומן על פני השדה, ובתוכם מאות שרופי בית־החולים דאראשיץ.

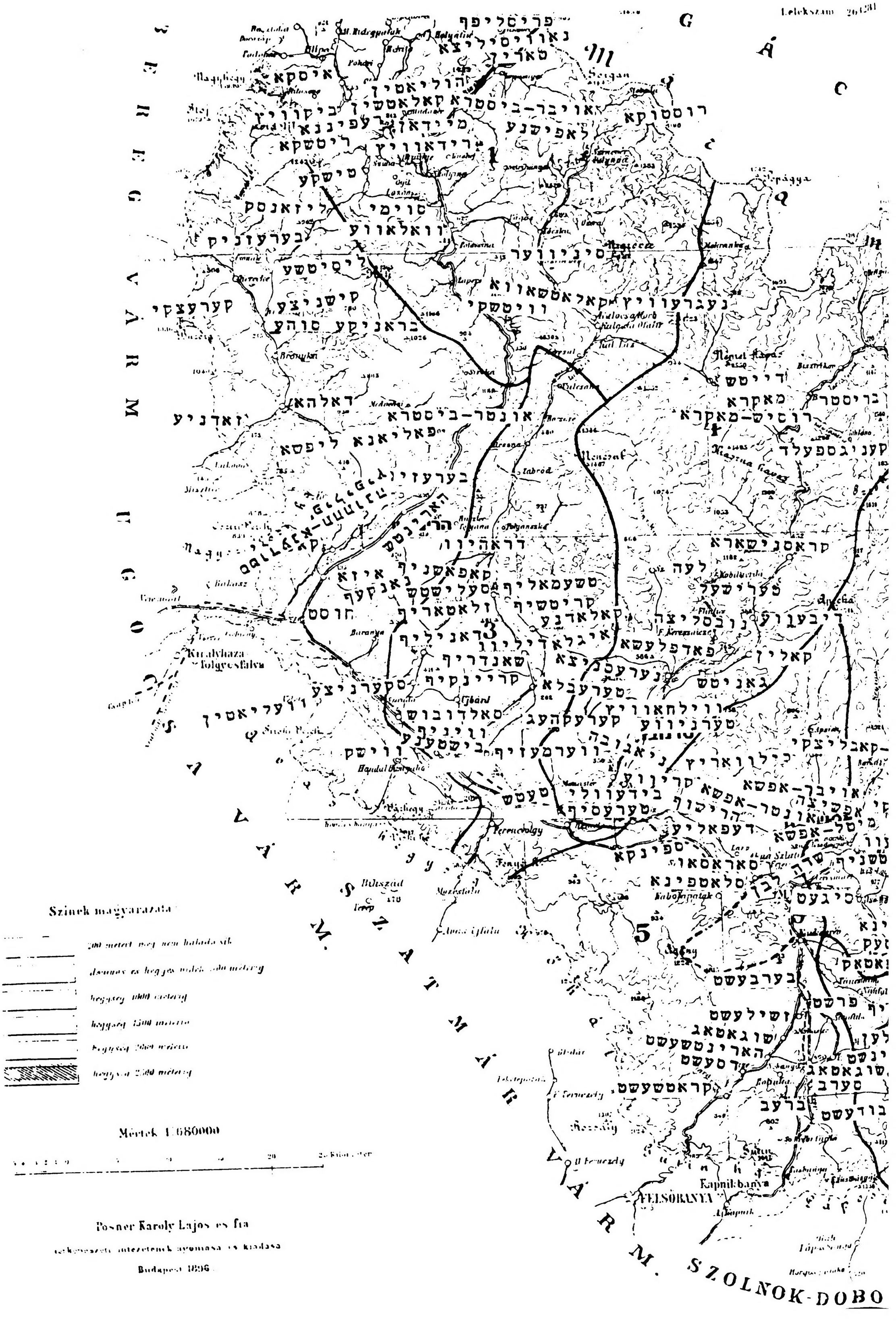
יזכור אלקינו לטובה

שש מאות רבבה מבני ישראל, קהילות הקודש בכל גולת אירופה, שמסרו נפשם על קדושת השם, ובתוכם יהדות הונגריה, צ׳כוסלובקיה, קארפאטרוס־מארמארוש, ויצרור בצרור חיי הנצח את הנאהבים והנעימים שבחייהם ובמותם לא נפרדו, אשר הומתו, נשחטו, נשרפו ונחנקו באושוויץ, בירקאנוי ובכל יתר מחנות־ההשמדה, על זקניהם ועל טפם, אבות על בנים, אמהות על יונקיהן, משפחות על עטרת יחוסן, רבנן על תלמידיהם, בידי הזדים הארורים, הנאצים הגרמניים ועוזריהם ההונגריים, הסלובקים והאוקראינים ימ״ש.

יזכרם אלקים לטובה עם שאר צדיקים קדושים וטהורים
וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך,
ונקם ישיב לצריו.

מפת מארמארוש
MÁRAMAROS VÁRMEGYE
TÉRKÉPE
Tervezte:
GÖNCZY PÁL.
Jelmagyarázat:
REND. TAN. VÁROS
Nagy község
BUKOVINA
OKA VÁRM
ראחוב
באגדאן
לעה-לונקא
קריווע
מאסיף
בארשא
סליסט

BEREG VÁRM.
UGOCSA VÁRM.
SZATMÁR VÁRM.
SZOLNOK-DOBO
Királyháza
Felsőbánya
Kapnikbánya
Ferencvölgy
Bikszád
איסקא
רוסטוקא
ריטשקא
ליזאנסק
בערעזניק
ליסיטשע
קישניצע
בראניקע סוהע
קערעצקי
דאלהא
אונטער-ביסטרא
פאליאנא ליפסא
דראהיווו
חוסט
קאלאדנע
סערעדנע
דיבעווע
טערעבלא
שאנדריך
דעפאליע
ספינקא
סלאטפינא
בערבעשט
קראטשעשט
Szinek magyarázata
Mérték 1:680000
Posner Károly Lajos és fia
Budapest 1896